# تفسیرِ ایوبی حنفی

تالیف

ملا اعلم وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الشہید الایوبی

القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کاسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

# Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

## اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

| | | |
|---|---|---|
| تفاسیر | خطبات | منطق |
| احایث | سیرت | معانی |
| فقہ | تاریخ | تصوف |
| سوانح حیات | صرف | تقابل ادیان |
| درس نظامی | نحو | تجوید |
| لغت | فلسفہ | نعت |
| فتاوی | حکمت | تراجم |
| اصلاحی | بلاغت | تبلیغ و دعوت |
| آڈیو دروس | مناظرے | تمام فنون |

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاریخ کښې بې ساری په زرګونو
جدیدو مسئلو باندي مشتمل

# تفسير ايوبي حنفي

## اِقْتَرَبَ ۱۷ قَدْ اَفْلَحَ ۱۸

تاليف او تصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان


## حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الحنفي النقشبندي السليمانخيلي القندهاري



مكتبة القراءة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان



Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

# د کتاب پیژندنه


د کتاب نوم ........................ تفسیر ایوبي پښتو دوولسم توک

مؤلف ........................ الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري

السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوز ........................ حبیب الحق حقاني

ټایپ ........................ حقاني کمپیوټر (اداره)

نشر کوونکې اداره ........................ مکتبة القراءت والتجوید کاسي روډ کوټه

د چاپ ځای ........................ لاهور پاکستان


# یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا د فقهي په کتابو کې په قصده سره غلطي نه کوي. زمونږ اداره تر خپله وسه پورې د کتابونو تر لیکلو وروسته تصحیح ته زیاته پاملرنه کوي. چې له دې کبله زمونږ کتابونه معیاري دي. خو بیا هم بنده بنده دی. ونه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کې یا په یوه جمله کې څې صادره سي. نو زمونږ له تولو ملګرو څخه دا خواست دی چې که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زمونږ سره تماس ونیسي. څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کې د هغې تېروتنې اصلاح وسي

په درناوي

ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم


## جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة لمكتبة القراءة والتجويد كوئته باكستان

و يحظر طبع او تصوير او ترجمة او إعادة تنضيد الكتاب كاملاً او مجزأ او تسجيله على اشرطة كاسيت او ادخاله على الكمبيوتر او برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves
Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.



الطبعة الاولى

١٤٣٠ هجري — ٢٠٠٩ ميلادي

**مكتبة القراءة والتجويد**

شارع كانسي كوئته – باكستان

رقم الهاتف ٠٣٠٠٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0


الحمد لله وكفى والصلوة والسلام على خير الورى

**وبعد:** دا چي تفسير ايوبي دوولسم ټوک چي پکښي اوولسمه او اتلسمه) سپاره او د هغه تفسير موجود دی. هيله لرو چي د كتاب الله د فهم او د تشريح مسائلو تنده به مو پوره ماته سي.

دا د خوشحالۍ ځای دی چي د پښتو په تاريخ کښي پر ترجمه، مسائلو او نحوي تراكيبو باندي مشتمل تفسير د تصور له اسمانه د جود په جامه کښي را ووت.

**دا حقيقت دی!**

که څوک دا ووايي چي څه رنګه دا د پښتو اولنی تفسير دی، سره د دې چي له دې څخه مخکي هم تفسيرونه په زياته پيمانه کښي موجود دي؟ نو ځواب دا دی چي هغه تول تفسيرونه کوم چي له تفسير ايوبي څخه مخکي په پښتو کښي موجود دي هغه يا خو له عربي، يا له اردو، يا له فارسي څخه او يا هم له نورو ژبو څخه ژباړل سوي دي. تر کومه حده چي زموږ معلومات دي، دا توله تفسيرونه له نورو ژبو څخه ژباړل سوي دي. خو يواځي او يواځي تفسير ايوبي ته دا


Scanned by CamScanner

ویاړ ورپه برخه دی چې د پښتو په تاریخ کښې اولنی تفسیر دی. چې تصنیف او تالیف او همدارنګه اصل متن یې په پښتو دی. که چېرې تاریخ د عادلانو مؤرخینو په لاس ولیکل سو. نو د حضرت علامه ایوبي او همدارنګه دده د تصنیفاتو او تالیفاتو او نورو خدمتونو به هرومرو ذکر پکښې وي.

**او دا هم تر لمر روښانه ده!**

چې د عمر په اخیرنیو شپېو کښې دا ویاړ و حضرت علامه فقیه الوقت ومفسر الزمان مولانا محمد عبید الله الایوبي القندهاري ته ورپه برخه کړی چې دده د علمي شجر او پوهې څخه هیڅ یو معاند او معاصر هم انکار نه سي کولای.

الله تعالی دي ورته نېې شپې ورپه برخه کړي. خداوند پاک دي نور هم د مسلمانانو د خدمت کولو توفیق ورپه برخه کړي امین.

عمر دې زیات. قلم دې ګړندی او بریاوي دې مل وي. دده یو ادنی شاګرد

**فضل الحق حقاني**

باني مکتبة القرائت والتجوید

خو دا هم د الله ﷻ یو لوی فضل او احسان دی چې هر کله چې د کمپیوټر دنیا نه وه. نو د حضرت ایوبي کتابونه موږ خپل د لاس په خط وچاپ ته وسپارل چې ژوندي مثالونه یې قدوري. نور الایضاح. نور الظلم. ابو المنتهی. شروط الصلوة. شهادة الحسنین او داسې نور دي. او کله چې کمپیوټر چاپېریال ته راغلی. نو بیا مو د حضرت کتابونه په کمپیوټري لیکنه باندې وچاپ ته وسپارل. خو کېدای سي چې دا هم د حضرت ایوبي اخلاص او للهیت وي ورنه........ د افغانستان یو عالم هم په دومره تصنیفاتو او کتابونو. حواشیو وتفاسیرو باندې بریالی سوی نه دی لکه څرنګه چې دا څرګند او واضح حقیقت دی. نو له دې کبله د ټولو مسلمانانو څخه د مکتبة القرائت والتجوید د ښه خدمتونو لپاره د دعا. محتاجه او کار کوونکو ته یې د اسلام د خدمت او چوپړ لپاره د توفیق غوښتونکي یو والسلام

**اداره مکتبة القراءت والتجوید**

کاسي روډ کوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# سُوْرَةُ الْاَنْبِيَاءِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّاثْنَتَا عَشَرَةَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

## بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه واتباعه اجمعين.

ابتداء تفسير هذا الجزء (۱۷) وهذه السورة يوم الاربعاء، وقت طلوع الشمس ساعة (۸) في حجرة الداري (۲۹) ربيع الاول سنه (۱۴۳۰) هجري قمري، اللهم وفقني لتفسير هذا الجزء ولتفسير جميع اجزاء القرآن الكريم بالصحة والسلامة والسداد، واجعله خيرا باقيا لهذا العبد الفقير العاصي الى يوم التناد. انك يا الله على كل شئ قدير وبالاجابة جدير.... بيت:

حاشاك ان تقنط عاصيا ......... الفضل اجزل والمواهب اوسع

## اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ

نژدې سو خلکو ته حساب د دوی. يعني وقت حسابهم وهو يوم القيامة.

**دروش وايي:** چې مراد له (ناس) څخه مشركان د اهل مكة دي چې منكر له بعث بعد الموت څخه دي. روح البيان او مظهري وايي چې لام لپاره د تعريف الجنس دی يعني مسلمانان كافران دواړه ځندي مراد دي لكن اولى داده چې مراد ځندي كافران دي عموما بدليل مابعده. او امام قرطبي او زمخشري رح وايي چې مراد مطلق مشركين دي كه اهل مكه وي او كه نور.

**پوښتنه:** د دې سورت له نازليدلو څخه تر اوسه يعني سنه (۱۴۳۰) ډېره موده کېږي قيامت نه دی راغلی والله اعلم چې څو كاله به نور تېر سي، نو قيامت چې راځي نو دا څرنګه قريب دی؟

**ځواب:** قرب پې نظر و مامضي ته دی من عمر الدنيا، او يا ځواب دا دی چې هر راتلونكى شى نژدې دی، او هر شى چې تېر سو هغه لېرې دی كما قيل (ما اقرب ماهو آت وما ابعد ماهو فات)

**پوښتنه:** څه حكمت دی د خداى جلّ جلاله چې د قيامت ورځ له نفخه ثاني څخه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شروع کېږي په خپل علم کي پټه ساتلې ده چي نه مقربي ملکي په خبري دي او نه نبي مرسل په خبر دی؟

**ځواب:** حکمت یې دادی چي خلک یې هر وخت د راتلو په حذر وي الی غیر ذالک من الحکم والمصالح فافهم. او په حدیث نبوي کي راغلي دي چي (اما بقائکم فیما سلف قبلکم من الامم کما بین صلوة العصر الی غروب الشمس.

**فائده:** بعض مفسرین وایي چي لام د (للناس) لپاره د تاکید د اضافت دی.

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ①

او دوی په غفلت کي دي له حساب څخه، ولي چي دوی په دنیا او په شهواتو کي د دنیا غرق دي او نه پوهېږي چي په ورځ د حساب به زموږ سره څه معامله خدای ﷻ وکړي. او دوی اعراض کونکي دي له دې څخه چي په حساب د یوم القیامة دې فکر وو هي او ځان دي ورته اماده کړي بالایمان والطاعة. قال سعدي رح:

کسی را که پندار در سر بود ........ مپندار هرگز که حق بشنود
زعلمش ملال آید از وعظ تنگ ........ شقائق بباران نروید زسنگ

**دروش وایي:** چي شقائق گل لاله ته وایي چي سره گلان دي او د پسرلي د باران په وخت کي په دښتو کي پیدا کېږي لکن په ډبره کي نه پیدا کېږي یعني وعظ لکه د پسرلي باران دی او ایمان او قبول د اسلام لکه شقائق دی او زړونه د کفارو لکه ډبري دي. نو باران د وعظ د دوی په زړونو کي گل لاله د ایمان نسي پیدا کولای.

**یوه سه:** چي تنکیر د (غفلة) لپاره د تعظیم دی ای في غفلة عظیمة تامة.

مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ

دوی ته نه راځي یو ذکر، چي مراد ځني آیات قرآنیه دي یعني د دې لپاره چي دوی له خوب څخه د جهالت او غفلت بیدار کړي.

**یوه سه:** چي کلمه د (من) زائده ده لپاره د استغراق د نفي ده. نو د ذکر لفظ لفظاً مجرور دی او محلاً مرفوع دی فاعل د (یاتیهم) دی (من ربهم) له جانبه څخه د رب د دوی، دا جار او مجرور یا صفت دی د ذکر په حذف سره د متعلق ای کائنة من ربهم او یا ظرف لغو دی متعلق په یاتیهم سره، والتقدیر الثاني اولی


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کما لایخفی فافهم (محدث) صفت د ذکر دی یعني دا ذکر حادث یعني تنزیل یې او د دوی تر غوږو پورې رسول چي پند ځني واخلي، نو دا سوال نه وارد پرې چي په عقائدو کي وايي چي قرآن قدیم دی، وجه عدم الورود چي په هغه عقائدو کي مراد کلام نفسي دی چي صفت د خدای ﷻ دی. والمراد ههنا الکلام اللفظي المسموع بالاذنین والمقرو علی الانس.

**مسئله**: که څوک کلام نفسي حادث وبولي هغه کافر دی بالاتفاق. او که کلام لفظي څوک قدیم وبولي هغه جاهل مطلق دی. علماء وايي چي سړی دي داسي وايي چي قرآن صفة لله قدیم دا سي دي نه وايي چي قرآن قدیم لئلا یذهب الوهم الی قدم الکلام اللفظي فافهم.

## إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ۝

مګر په غوږو خو یې اوري او دوی په ښخند په وهي له جهته څخه د تناهي د غفلت او انکار د دوی وفرط الاغراض عنه او له عاقبت څخه د استهزاء بالقرآن دوی غافله دي.

**مسئله**: بعض جاهل طالبان قرآني آیتونه د مسخرو او خندا لپاره وايي، نو ویونکی یې هم کافر دی او چي پر خاندي هغه تو له کافران دي مثلاً نعوذ بالله من ذالک یو طالب د بل طالب څخه پوښتنه وکړي چي د پښي غول پاک دي؟ هغه بل دا آیت قرآني ورته ووايي (في شغل فکهون) نور پر خاندي.

**پوهه**: چي جمله د (وهم یلعبون) حال ده له فاعل څخه د استمعوا.

## لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى ۖ

په لهو او غفلت اخته وي زړونه د دوی یعني په ما استمعوا کي فکر نه وهي چي دا کلام البشر دی او که کلام الله المنزل علی خیر البشر دی، دا یل حال دی.

**فائده**: استثنا، حال دی له مفعول څخه د یا ٔتیهم. والتقدیر ما یا ٔتیهم من ذکر في حال من الاهوال الا حال استماعهم جامعین بین الاستهزاء به والتلهی والذهول عن التفکر فیه کذا قال المظهري رح. مفسرین وايي چي قلب لاهي هغه دی چي مشغول وي په امورو سره د دنیا او غافل وي له احوال څخه د عقبیٰ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه**: چي (نجوىٰ) په اصل کي مصدر دی (راز گفتن).
**پوښتنه**: د نجوىٰ معنی خو پټې خبرې کول دي. نو د اسروا څه فائده ده؟
**ځواب**: مقصود مبالغه ده په پټوالي کي د راز.

## اَلَّذِیْنَ ظَلَمُوْا

هغه کسان چي ظالمان دي په سبب د کفر او عصیان.

**سوال**: یو فعل لره خو دوه فاعله نه وي بیله عطفه په دې آیت کي. نو په اسروا کي ضمیر د جمع ستا هغه یې فاعل دی، او الذین ظلموا یې هم فاعل دی؟
والمشهور في الجواب چي واو د اسروا فاعل دی او الذین ظلموا یې بدل دی وفائدة الاعلان الا فلان بظلمهم فیما اسروا ومثله اکلوني البراغیث، وصاحوا اهل الدار کما في نفحة الیمن من کتب اللغة العربیة، او یا الذین ظلموا خبر د متداء محذوفي دی، والتقدیر هم الذین، والجواب المشهور مذهب المبرد. او ابن عطیه رح وایي چي د سیبویه هم دغه مذهب دی. او ابو عبیده او اخفش رح وایي چي فاعل د اسروا موصول دی او واو د اسروا حرف دال پر جمعیت دی لکه واو د قائمون او تاء د قامت کذا في روح المعاني.
**پوه سه**: چي دا وروسته جمله استیناف بیاني دی کانه قیل فما قالوا في نجواهم فقیل قالوا.

## هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

(هل هذا) کلمه د هل استفهام انکاري ده او هذا اشاره و علیه الصلوة والسلام ته ده یعني نه دی محمد ﷺ مګر نه انسان دی مثل ستاسي یعني غوښي لري ویني لري او خورک کوي او اوبه څښي وکل مایحتاج الیه البشر او یو وخت به مري لکه نور بشر، نو دی څرنګه وایي چي د خدای رسول یم.
**درویش وایي**: چي ددوی لعنهم الله حجت ؤ پر نفي د رسالت د علیه الصلوة والسلام څخه ددوی زعم باطل دا ؤ چي رسول باید ملکه وي دوی دا زعم باطل درلودی چي رسول باید له جنس څخه د مرسل وي او ملائکه ددوی بنات الله بللي چي مرسل په صیغه د اسم فاعل چي خدای هم جنس دی او دا ټولې باطل خبرې دي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په تسویل د شیطان. او حق دادی چي رسول باید له جنسه د مرسل الیهم وي تاچي افاده او استفاده سره وکړای سي وهذا عادة الله ﷻ في جمیع الانبیاء والرسل چي رسول و انسانانو ته باید انسان وي، کاشکي د مکي کافرانو د تاریخ پاڼي د انبیاء والرسل کتلي وای چي یو وخت خدای ﷻ و بشر ته ملکه را استولي ده په رسالت سره؟ (فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون) چونکه پر دوی یعني مشرکان مکه باندي دا سوال به کېدی چي دا معجزات چي پر لاس د محمد ﷺ ښکاره کېږي دا نو څه شی دي؟ په جواب کي ددوی یې داسي وویل.

**اَفَتَاۡتُوۡنَ السِّحۡرَ وَاَنۡتُمۡ تُبۡصِرُوۡنَ۝**

آیا تاسي متابعت کوئ د سحر، او تاسي په سترګو ورته ګورئ چي سحر دی. والمراد انکم تعلمون ان ما اتی به محمد سحر. والجملة حال من فاعل تاتون.

**پوهسه:** چي همزه لپاره د انکار دی او فا عطف ده پر محذوف او لفظ د سحر منصوب دی علی المفعولیة والتقدیر افتصدقونه في دعوی الرسالة فتاتون السحر. حاصل ددوی د کلام دادی چي رسول خونه دی او دده سره چي خوارق ملګري دي لکه قرآن چي اتیان یې په مثل سره څوک نسي کولای او یا شق القمر وغیرهما دی هغه ټول سحر او جادو دی. یا السحر منصوب دی مفعول له او مفعول د تاتون محذوف دی والتقدیر افتاتون محمدًا لاجل سحره.

**پوښتنه:** دوی څه دلیل درلودی چي دا خوارق سحر دی؟

**ځواب:** دلیل خو یې نه درلودی ولي چي قول باطل به څرنګه دلیل ولري نو مجبورًا دعوی د بداهت یې وکړه.

**پوښتنه:** دا نجولی دوی ولي په پټه سره کوله؟

**ځواب:** ددوی غرض مشوره وه چي سره وه یې کړي چي په څه ډول اسلام ونړوي او امر د نبوت د علیه الصلوة والسلام له منځه څخه یوسي چي علیه الصلوة والسلام په خبر نسي چي نباید چي دی زموږ د سازش پلان ونه سنجوي، قال الله تعالی في بیان امثال قولهم ههنا یریدون لیطفئوا نور الله (ای الاسلام) بافواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون وکان کذالک یعني لم یحصل مرادهم من انهدام الاسلام بل کان ما اراد الله من اتمام نوره والله عزیز حکیم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلَ رَبِّي يَعۡلَمُ ٱلۡقَوۡلَ فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝

(قُل) وواېه ته یا محمد (ﷺ) چي زما خدای ﷻ خبر دی په قول د هر چا که په اسمان کې وي او که په مځکه کې وي وسواء كان القائل الملائكة او الانس او الجن جهراً كان او سراً فلا فائدة في اسرارهم النجوىٰ. او خدای ﷻ سميع د اقوالو ددوی او خبر دی په احوالو ددوی ماظهر منها وما بطن.... بيت:

برو علم يک ذره پوشيده نيست ........ كه پنهان و ظاهر بنزدش يکی است

بَلۡ قَالُوٓاْ أَضۡغَٰثُ أَحۡلَٰمِۭ

**پوهه:** چي كلمه د بل اضراب دی د الله ﷻ في حكاية قولهم في شان الرسول عليه السلام بانه بشر لايصلح ان يكون رسولاً من الله كما مر الى حكايت قولهم في شان القرآن اضغاث احلام.

**پوهه:** چي اضغاث جمع د ضغث ده بكسر الضاد چي عبارت دی د يوې قبضې وښوو څخه چي وچ او لانده سره ګډ وي او احلام جمع د حلم ده بضم الحاء وسكون اللام رؤيا يعني خوب ته وايي وضم اللام لغة فيه ايضاً. نو د احلام معنى خوبونه دی كه حق او كه باطل. نو اضافت د اضغاث و احلام ته اضافت دی د خاص و عام. نو اضغاث احلام هغه ګډوډ خوبونه دي چي معبرين يې تعبير نسي كولای ددوی لعنهم الله مراد دا وو چي قرآن من عند الله نه دی بلكې د محمد ګډوډ خوبونه دي.

**پوهه:** چي رؤيا په عرف كي د عربو حق خوب ته وايي او حلم و منام باطل ته وايي كما قوله عليه الصلوة والسلام الرؤياء من الله والحلم من الشيطان.

بَلِ ٱفۡتَرَىٰهُ بَلۡ هُوَ شَاعِرٞ

اضراب دی د كفارو له خوا من كون القرآن اباطيل چي په محمد خوب ليدل سوی ګډوډ الى افتراء چي قرآن په قصد محمد (ﷺ) دروغ په خدای ﷻ پوري تړلي دي يعني په خوب يې هم نه دی ليدلی. ولي د خوب ليدل خو بې اختيار شی دی او افتراء قصداً دروغو ته وايي (بل هو شاعر) دويم اضراب دی د كفارو له خوا من كون القرآن كلام مفتري الى كونه شعراً.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** چې بغوي "وايي چې بعض كافرانو به قرآن اضغاث احلام باله بعضو به فريه قصدي دروغ بولى او بعضو به كلام شعري باله.

**درویش وايي:** چې روح المعاني دا قولونه پر بعض كذا وبعض كذا لكه بغوي چې وويل نه دي ويلي بلكې هغه وايي چې دا ټوله قولونه مشركانو د مكې كړي دي وايي چې دا عادت د عاجزي دي له دليل څخه چې مبهوت، مغلوب او معتوه يې بولي كاهي يوه خبره كاهي بله خبره او انتقال د فاسد و افسد ته كوي بلكې د افسد الأفسد ته.

**نهانه فائده:** درویش وايي چې انجير خوردن نه كار هر مرغيست چې يو مثل په فارسي ژبه كې دي. ددې خبرې د مشركانو د مكې چې قرآن شعر دى او عليه الصلوة والسلام شاعر دى نعوذ بالله من مثل هذا القول تحقيق بايد وكړل شي چې ددوى څه مراد ؤ؟ دا معنى د شعر چې موضوع د علم العروض دى چې كلام موزون مقفى يقصد به الوزن والتقفية مراد د موزون څخه دا دى چې هر يو وزن عروضي چې (۱۶) بحر دى ټوله د بحر پر اركانو به برابر وي. وبيان تلك الابحر و اوزانها واجرائها في علم العروض لكه مختصر الشافي او محيط الدائرة وغيرهم. او د مقفى معنا دا ده چې قافيه به هم لري چې تفصيل يې په علم القافية كې راغلى دى دا خو ددوى مراد نه ؤ. ولې يو بليد د عجمو خو په دې پوهېږي چې اسلوب د قرآن كريم خو دا غسې نه دى او نه ممكنه ده چې ټوله د قرآن كريم آياتونه دې څوک پر اوزانو عروضيه ؤ برابر كړي. البته بعض آيتونه په قرآن كريم كې اتفاقًا د يو بحر پر وزن به برابر وي لكه په محيط دائره كې يو، وه مثاله يې راوړي دي. نو چې بليد سړى د عجمو په دې پوهېږي چې د قرآن مبارک اسلوب او طرز بيان د شعر نه دى، نو مشركان د مكې چې بلغاء او د شعر او نثر په فرق ښه پوهېدل له څرنګه به قرآن ته په معنى مذكور شعر وايي.

**سوال:** دوى خو معاندان وو، عنادًا دي دوى د غه مذكوره معنى غرض وايي؟

**ځواب:** كه دوى وايي چې قرآن په معنى مذكور شعر دى، نو ددوى د خاله د خور زوى به پر دوى د كذب شاهدي اداء كړې واى.

**پوښتنه:** نو ددوى څه مراد ؤ. روح البيان كه څه هم ويلي دي چې ډېرو مفسرينو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بل هو شاعر و القرآن شعر پر معنی مذکور حمل کړي ده چې قرآن منظوم مقفى دی حتی چي کفارو ټولو ماجاء في القرآن من الآيات على الوزن الشعري من الابحر (۱۶) تطبیق کړی دی انتهی.

**درويش وايي**: چې دا تبطيق د ټولو آياتو د قرآن مجيد پر اوزانو عروضيه وُ ډېره بعیده خبره ده بلکې له حدودو څخه د امکان هم وتلې خبره ده ولم يات احد من المشركين بذالک التطبیق فکیف یصح نسبة ذالک الی اکثر المفسرین بلکې تحقیق خبره داده چې کفارو د مکې نسبت د کذب و علیه الصلوة والسلام ته کاوه او قرآن یې هم کذب باله فان الشعر يعبر به عن الكذب والشاعر يقال للكاذب. ځکه په علم منطق قیاس مرکب من القضايا الموهومة او الكاذبة ته قياس شعري وايي. او بله خبره داده چې شعر على العموم ځای د دروا غو دی، ځکه یو عالم خپل زوی ته نصیحت کاوه داسې يې وويل: در شعر مپيچ و در فن او زانکه احسن او اکذب اوست... بيت

در قیامت نرسد شعر بفریاد کس.... گرچه سراسر سخنش حکمت یونان باشد

**سوال**: په حدیث شریف کې راغلي دي (ان من الشعر لحکمة) او بل دا چې حسان بن ثابت رضی الله عنه پر منبر نبوي په حضور انور کې د علیه الصلوة والسلام شعرونه په هجو کې د کفارو وويل، او بل دا چې ډېر کتابونه د بيان د عقائدو د دين او د احکامو د دین په اشعار فارسیه وو سره دي، دا نژدې پنج کتاب مطالعه کړئ مثنوي نو لا چېرې ده، په خپله صاحب د مثنوي په يو بيت کې داسې وايي:

از کرامات بلند اولیاء........ اولاً شعر است و اخر کیمیا

**ځواب**: په حدیث شریف کې من د تبعيض راغلی دی او حسان رضی الله عنه چې هجو د کفارو په مسجد نبوي کې کوله هغه خو عبادت وُ او بعض کتابو چې عقائد او احکام په اشعارو سره راوړي دي هغه له دائرې څخه د بعضیت نه دي، خبره خو په دې کې ده چې على العموم والاکثر اشعار د عوام الناس له کذب څخه خالي نه دي بلکې د بلغاؤ د عربو د جاهلیت غالبًا کذب بحت وه فلا منافات فتدبر حق التدبر.

**پوښتنه**: مراد د کفارو د مکې نسبت د کذب و علیه الصلوة والسلام ته وُ في قولهم بل هو شاعر، نو نسبت د افتراء او کذب خو دوی د مخه و علیه الصلوة والسلام ته کړی وُ بقولهم بل افتراه، نو د بل هو شاعر څه فائده ده؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب:** مظهري رح داسي ويلي دي والفرق بين المفترى (على صيغة المفعول) والشعر ان المفترى كلام كاذب چي د متكلم يې دا اراده وي چي حاصل کړي تصديق د سامع پر دغه نسبت غير مطابقة للواقع او شعر مركب من مقدمات تاثر في ذهن السامع يا رغبت يا ېيره يا خوشالي يا غم يا تعظيم يا تحقير او غير ذالک. والغرض من الشعر ذالک التاثير في النفوس من دون حصول التصديق اصلاً فكان من قبيل الانشاء آه.

**درويش وايي:** چي داؤ تحقيق د دې مقام حتى الوسع ولا يكلف الله نفسًا الا وسعها.

**فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ**

يعني كه محمد (ﷺ) صادق وي په دعوى كي د رسالت د خداى ﷻ نو موږ ته دي راوړي، داسي آيت لكه د نورو رسولانو يعني لكه ناقة د صالح عليه السلام يا عصاء او يد بيضاء د موسى عليه السلام يا ابرء الاكمه والابرص و احياء الموتى لعيسى عليه السلام وغير ذالک.

**پوهه:** چي (بآية) متعلق دى په (فليأتنا) پوري او كلمه د ما يا موصوفه ده يا موصوله او عائد يې پر دواړه تقديره محذوف دى او كلمه د كما صفت د موصوف محذوف ده، والتقدير فليأتنا بآية كائنة كالآية التي ارسل بها (وهذا هو العائد المحذوف) التي ارسل بها الاولون من الرسل (على تقدير كون ما موصولة) او كآية ارسل بها الاولون (على تقدير كون ما موصولة)

**پوهه:** چي ابن جرير رح له قتادة رض څخه روايت كړى دى چي اهل مكه و عليه الصلوة والسلام ته وويل ان كان ماتقوله حقًا نو موږ ته د صفا غر د سرو زرو وګرځوه، نو جبرئيل و عليه الصلوة والسلام ته راغلى او وه يې ويل كه ستا خوښه وي زه به د دوى غوښتنه پر ځاى كړم لكن كه دا غوښتنه د دوى پر ځاى سي او بيا هم ايمان نه راوړي بيا د استيصال عذاب وركوم مهلت بيا نسته، او كه ستا خوښه وي د دوى خواهش به نه كړم منظور او دوى ته به مهلت وركړم يعني ژر به عذاب نه پر نازلوم. قال عليه الصلوة والسلام شفقة على قومه بل استاني لقومي (يعني مهلت وركړه) فانزل الله تعالى هذه الآية.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مَآ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا ۚ اَفَهُمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۶﴾

ایمان نه دي راوړی د مخه تر مشرکینو د مکې له اهل څخه د لوی قریې. آیا دوی یعني مشرکان د مکې به ایمان راوړي که دوی ته ددوی غوښتلي معجزې ورکړل سي مع ان کفار مکة اشد کفرا دي تر ماقبل قومو نو من زائد دی لپاره د استغراق د نفي او قرية په محل کي د رفع فاعل د آمنت دی (اهلكنا) چي موږ هلاک کړي دي اهل د هغې قریې په حذف د مضاف اعني لفظ د اهل.

**پوه سه:** چي اهلکناها صفت د قرية دی یعني وروسته تر دې چي دوی آیات مقترحه وغوښتل لکه قوم د صالح ؑ چي له صالح ؑ څخه یې غوښتنه د ناقة وکړه او بیا یې هم ایمان نه راوړی، نو موږ دوی په هلاک استیصال سره هلاک کړل.

**پوه سه:** چي کلمه د فا لپاره د عطف ده پر ما آمنت او استفهام لپاره د انکار دی یعني کفار مکه هم ایمان نه راوړي که څه هم ددوی د خوا معجزه ورکړه سي.

**پوه سه:** چي خدای پاک تعقیب د نه ایمان د اهل مکه پر نه ایمان د مخه کافرانو وکړی والحاصل چي عدم ایتاء د مقترحاتو د اهل مکه له جهته څخه د عدم قدرت د خدای ﷻ نه دی بلکې د پرېښولو ددوی دی تر یو وخته پوري. ولي رحمة للعالمين ﷺ سوال د ابقاء ددوی کړی دی تاچه عذاب د استیصال پر دوی رانسي.

وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ

موږ نه دي استولي تر تا د مخه یا محمد مګر نه رجال یعني لا ملائکة لکه اهل مکة چي یې مطالبه کول او موږ به وحي کولې دوی ته.

**پوه سه:** چي دا جمله معترضه ده لپاره د رد د قول د اهل مكة ته هل هذا الا بشر ملكم. حاصل د رد یې دادی چي دا عادت قدیمه د خدای ﷻ دی چي انسانانو ته انسان نبي را استوي لا الملک.

فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷﴾

نو تاسي یا اهل مکه پوښتنه وکړئ له اهل علم څخه چي اهل کتاب دي چي مخني رسولان بشر وه که ملکي تاچه ستاسي شبهه به دفع سي. که تاسي چي علم نه لري.

**پوه سه:** چي دا شرط دی جزاء یې له ماقبل څخه فهمېږي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** مشرکینو د مکې خو اهل کتاب هم منل ولي چې بعث بعد الموت یې نه مانه او اهل کتاب خو یې مني، نو له هغو څخه پوښتنه څه فائده لري؟

**ځواب:** مشرکانو د اهل مکې به د اهل کتاب سره مشوره کول په باره کې د علیه الصلوٰة والسلام د نبوت او د اهل کتابو پر خبره یې باور درلود فی الجملة او یا له دې سببه یې حواله پر اهل کتاب ورکړه چې تواتر علم فائده کوي که څه هم دوی کفار وي.

**وَمَا جَعَلْنٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُوْنَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوْا خٰلِدِيْنَ ۝**

او موږ نه دي ګرځولي د مخه رسولان یو جسد چې طعام یې خوړی لکه ملکي او نه دي ګرځولي مخني رسولان خالدین یعنی همېشه ژوندي په دنیا کې بلکې عند الاجل مړه سوي دي.

**سوال:** په (جعلناهم) کې ضمیر د جمع ؤ، نو (جسداً) مفرد یې څرنګه پر حمل کړی؟

**ځواب:** جسد اسم جنس پر یوه او پر ډېرو یې اطلاق روا دی. او یا (جسداً) مصدر دی په اصل کې نو اطلاق یې روا دی پر ډېرو یا مضاف محذوف دی ای ذوی جسد او یا په تاویل د کل واحد.

**پوهه:** چې بعض اهل لغت وايي چې جسد او جسم سره یو دی، او بعض اهل لغت وايي چې جسد تر جسم خاص دی چې جسد هغه جسم ته وايي چې لون او رنګ لري، نو ځکه هواء ته جسد نه ويل کېږي او جسم دی.

**فائده:** (لایاکلون) صفت د (جسد) دی په دې صفت سره یې رد د هغه قول د کافرانو وکړی (مال هذا الرسول یاکل الطعام آه).

**فائده:** په (ماکانوا) سره یې هغه قول د مشرکینو دفع کړی چې دوی یو د بل سره ويل پر پرېږدئ محمد یو څو ورځې به ژوندی وي چې مړ سو خندي خلاص به سو فافهم.

**ثُمَّ صَدَقْنٰهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنٰهُمْ وَمَنْ نَّشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِيْنَ ۝**

وروسته موږ رښتیا کړه د رسولانو ماضیینو سره په وعده کې د نصر پر اعداؤ د دوی (چونکه صدقنا متعدي و یوه مفعول ته دی چې هم دی نو نصب د الوعد په حرف جر محذوف سره دی ای فی الوعد) نو موږ نجات ورکړی د عذاب نازل پر کافرانو وه رسولانو ته (ومن نشاء) یعنی المؤمنین بالرسل یا هغه کافران چې په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابقاء کي یې د خدای حکمت ؤ چي یا به دی مسلمان سي یا به یې په اولاد کي مسلمان پیدا سي، او هلاک کړه موږ هغه کسان چي چي متجاوز تر حد به وه په کفر او په طغیان کي چي نه به په دوی کي ځای د ایمان ؤ او نه په عقب کي د ده یعني بحسب علم الله جل جلاله.

**درویش وایي:** چي په دې آیت کي ضمنًا وعده د علیه الصلوٰة والسلام سره ده چي تا ته به هم نصرت در کړم پر کافرانو د مکې او تا او مؤمنانو ته به نجات درکړم او مسرفان دوی به په ځاه کي د هلاک واچوم کما في بدر وغیره من مغازي رسول الله صلى الله عليه وسلم.

## لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتٰبًا فِيْهِ ذِكْرُكُمْ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰﴾

لام موطئه د قسم دی، په تحقیق نازل کړی دی موږ و تاسي ته یا معشر قریش قرآن کریم چي په هغه کتاب کي ستاسي شرف دی یعني که چېري تاسي عمل په وکړئ او یا له دې سببه ستاسي شرف پکښې دی چي ستاسي په ژبه دی. او یا د دې معنی داده چي ستاسي د خدای جل جلاله ذکر پکښې دی او ذکر د هغو شیانو پکښې دی چي تاسي حاجت ورته لرئ من امور دینکم ودنیاکم، او بیضاوي وایي چي ستاسي ذکر حسن پکښې دی او موعظتکم او ماتطلبون حسن الذکر من مکارم الاخلاق (افلا تعقلون) دا جمله عطف ده پر (انزلنا) او تعقلون منزل منزلة اللازم دی ای فلا عقل لکم او یا یې مفعول محذوف دی، والتقدیر افلا تعقلون خیرکم وشرکم او کلمه د فاء لپاره د تعقب ده او استفهام لپاره د انکار دی د عدم تعقل د مافیه صلاحکم وشرفکم لا بمعنی عدم وقوع ذالک بل بمعنی لاینبغي لم ذالک.

## وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَّاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿۱۱﴾

**پوه سه:** چي کلمه د (کم) خبر مفید د کثرت ده او (قصم) کسر او هلاک ته وایي ای اهلکنا کثیرًا، کلمه د (من) بیان دی د (کم من قریة یعني اهل قریة) چي وه دا قریه یعني اهل د هغې ظالمان وه بالکفر والمعاصي او ظلم یې پر خپلو ځانو کاوه. (انشانا) په معنی د اورثنا دی یعني اورثنا بعد هلاک اهلها اموالهم قوم آخرین ته چي د دوی قائمقام وه چي نه په نسب د دوی وه او نه په دین د دوی وه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَمَّآ أَحَسُّوا بَأْسَنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾

**پوهه:** چي ضمير د (احسوا) راجع دی و اهل ته چي د قرية سره مضاف محذوف ؤ. او د باس معنی شدة د جنگ وغيره ته وايي. مظهري رح ترجمه د احسوا په ادارک بحاسة البصر سره کړې ده، او روح البيان داسي ترجمه کړې ده اي ادرکوا ادراگا تامًا کانه محسوس بالبصر يعني مراد له احساس څخه علم کامل تام دی. احساس يې تشبيهًا ورته ويلی دی. کلمه د (اذا) لپاره د مفاجات ده. او ضمير د هم و اهل قريه ته راجع دی. او ضمير مؤنث وه قريه ته راجع دی. او رکض وهل د آس يا خره په پښو سره چي چابک سي. نو رکض چي نسبت يې وه راکب ته وسي پښې ښورول دي پر مرکوب چي وځغلي نحو رکضت الفرس. او چي پياده سړي ته يې نسبت وکړل سي مراد ځندي ځغاسته ده. والمعنی دوی چي احساس د شدت د عذاب د خدای وکړي نابيره بې په تېښته له قريه څخه پيل وکړي. که سپاره وه هغو به پر آسانو وغيره پښې ښورولې او که به پياده وه هغو به منډه شروع کړه. غرض دا دی چي څرنګه به د عذاب پر قريه خلاص سو.

لَا تَرْكُضُوا

(لا ترکضوا) دا جمله مستانفه ده په جواب کي ددې سوال چي دوی ته په وخت کي د هرب من القرية چا څه وويل. نو قيل دلته محذوف دی يعني قيل لهم مه ځغلئ د خپلې محبوبې قريې څخه. دا خبره د استهزاء او پسخند پر ډول ورته وکړل سوه. دا قول يا يو ملکي د عذاب ورته ذکر کړی چي ددوی د عذاب په وخت کي حاضره وه. يا بعض مؤمنانو چي په قريه کي وه او يا په لسان حال ورته وکړه سوه. هذا ما قاله روح البيان والمظهري وروح المعاني والقرطبي والرازي رح.

وَارْجِعُوٓا إِلَىٰ مَآ أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَـٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾

راوګرځئ وه هغو شيانو ته چي تاسي تنعم او تلذذ په قريه کي په کاوه من الماکولات والثمار والمفروشات وغير ذالک. شايد ستاسي څخه به پوښتنه وکړل سي. يا ددې چي پر تاسي او ستاسي پر اموالو څه عذاب نازل سو. نو به تاسي د ستر ګو ليدلي حالات وسائل ته بيان کړې. او يا معنی دا ده راوګرځئ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کښېنيځ په خپلو مجلسو کي او په خپلو مريانو کي او هغو ته به امر او نهي کوئ يا راسئ په خپلو کورو کي کښېنئ چي خلک سوال درڅخه کوي د خپلو مشکلاتو او د نوازلو. او ابن عباس رح وايي چي تاسي خپل نبي څرنګه قتل کړی. بغوي رح په مختصره توګه داسي وايي چي دا آيت په اهل کي د حضورا چي د يو وطن نوم دی په يمن کي چي اهل يې عرب وه. نو خدای ﷻ نبي ورته راواستاوه (د نبي نوم بغوي رح نه دی ذکر کړی) نو هغه و دوی ته دعوت د توحيد د خدای ﷻ ورکړی دوی يې تکذيب وکړی او نبي يې قتل کړی. نو خدای ﷻ پر دوی بخت نصر بابلي مسلط کړی حتی قتلهم و سباهم. نو چي قتل په دوی کي تر اندازې پر سو. نو دوی پر قتل د نبي پښېمانه سوه او په جنګ کي يې شکست وخوړی او په تېښته يې پيل وکړی فقالت الملائکة لهم استهزا. لاترکضوا وارجعوا الی مساکنکم واموالکم. انتهی قول البغوي رح.

**سوال:** دوی چي پر قتل د نبي او شرک پښېمانه سوه. نو دا د دوی توبه نه وه؟ او سره ددې چي په حديث صحيح کي راغلي دي (الندم هو التوبة)؟

**ځواب:** ندم چي توبه ده هغه قبل نزول العذاب ده. دوی خو په وخت کي د نزول العذاب پښېمانه سوه دا توبه نه وه کما قال السعدي رح.

توبيش از عقوبت در عفو کوب ........ که سودی ندارد فغان زير چوب

او قتاده رح وايي لعلکم تسئلون شيئا من اموالکم و دنياکم فتعطون من شئتم وتمنعون من شئتم فانکم اهل ثروة و نعمة. نو بخت نصر چي توري پسي راوکښلي د اسمان له خوا نعره وسوه يا ثارات الانبياء (ای کسات کښونکو د قتل د نبيانو يعني چي اهل حضورا خپل نبي قتل کړی ؤ) اقتلوهم (وژنئ ياست دوی. نو دوی چي دا نعره واورېدل پوه سول چي دا د مقتول نبي کسات خدای له موږ څخه کاږي) اقروا علی انفسهم بالذنوب ای الشرک والمعاصي و قتل النبي وندموا حين ينفعهم ذالک الندم. قالوا.

## قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤﴾

اې هلاک زموږ په تحقيق موږ ظالمان ؤ.

**درويش وايي:** چي دا هغه د دوی ندم او پښېماني چي فائده يې ونه کړه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** د عربو دا قانون دی چي په وخت کي د سختي د یا ویلنا یاحسرتاه واندامتا ناري وهي. وهذا النداء مجاز.

**فَمَا زَالَت تِّلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾**

نو همیشه دوی دغه ناري چي هلاکه چیري یې راسه دادی وخت دی. مورو و کړ خول دوی لکه غنم یا اوربشي وغیره چي خلک یې لو کړي بالمناجل (لوریا منګال) چونکه په فعیل په معنی د مفعول کي مفرد، مثنی او جمع سره برابر دي. نو له دې سببه یې مفرد راوړی او سره ددې چي مفعول اول د جعلنا جمع ؤ. نو باید مفعول ثاني یې هم جمع وای فتدبر (خامدین) یعني مړه کما یقال خمدت النار.

**درویش وايي:** چي روح المعاني و قصې ته د حضورا هیڅ تعرض نه دی کړی نه مختصراً نه مطولاً، او روح البیان دا قصه ډېره په تفصیل سره بیان کړې ده، اول وایي چي له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي ظلم سبب د خرابی د آبادی دی، بدلیل قوله تعالی انا کنا ظالمین. او په حدیث صحیح کي هم راغلي دي (الظلم ظلمات یوم القیامة) او شیخ سعدي شیرازي قدس سره هم ودې خبري ته داسي فهم لرنه کړې ده:

بقومی که نیکی پسندد خدای ....... دهد خسرو عادل نیک رای
چو خواهد که ویران کند عالمی ....... کند ملک در پنجه ظالمی

بیا روح البیان ویلي دي قال بعض اهل التفسیر والاخبار چي حضور چي له قری وو څخه د یمن وه، او بعض راویان وایي چي د حجاز له قریو څخه وه، وطرف ته د شام، دوی ته خدای ﷻ راواستاوه نبي چي نوم یې موسی بن مشان ؤ کما في الکشف. او امام سهیلي وایي چي نوم یې شعیب بن ذی مهرم ؤ، او ددې شعیب قبر په یمن کي دی په یوه غره کي چي خلک یې (ضعین) بولي او په قاموس کي وایي چي ضعین بالکسر جبل عظیم بضعاء الیمن.

**یوه سه:** چي دا شعیب هغه نبي نه دی چي په مدین کي ؤ او د موسی بن عمران خسر ؤ لان قصته حضور قدیمة جداً، او دې د حضور خلکو خپل نبي قتل کړی او په عین دغه تاریخ اصحاب الرس خپل نبي حنظلة بن صفوان قتل کړی، نو خدای ﷻ وحي وکړې وبل نبي ته چي نوم یې ارمیاء ؤ چي ته ورسه بخت نصر بابلي ته او دی خبر کړه چي ته خدای مسلط کړی یې پر اهل حضور او پر مځکه د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عربو او زه انتقام اخلم له دوی څخه په تا سره، او ارمیاء ؑ ته یې دا وحي را واستوله چې معد بن عدنان پر آس سپور کړه عراق ته یې بوزه چې د یمن په مځکه کي یا د نورو عربو په مځکو کي ده ته ضرر ونه رسیږي، خدای پاک ارمیاء ؑ ته وویل چې زه له نسل څخه د معد بن عدنان بعد قرون من الزمان یو نبي آخر الزمان پیدا کوم چې نوم یې محمد ﷺ دی، نو ارمیاء ؑ معد مذکور چې دوولس کلن ؤ عراق ته بوتلی او په اسرائیلو کي یې استوګنه وه حتی چې ځوان سو او په بني اسرائیلو کي یې ښځه په نکاح کړه چې نوم یې معانه ؤ، نو بخت نصر ډېر جیوش سره جمع کړه او غارات او حملې یې پر اهل حضور شروع کړې من کل جهة حتی قتلهم وسبی منهم او عمارات د حضور یې خراب کړل چې په حضور کي نه انسان او نه حیوان او نه عمران پاته سو کما قال الله تعالی (حتی جعلناهم حصیداً خامدین) بیا بخت نصر د عربو پر مځکو ښارو باندې یرغل شروع کړی یمنها وحجازها فاكثر القتل والسبي وخرب وحرق ثم رجع الى سواد بابل، او په دې آیت کي خدای پاک وایي (وكم قصمنا من قرية كانت ظالمة) دغه د عربو قریې مراد دي چې بخت نصر حملې پر وکړې، روح البیان په اخیر کي ویلي دي ان هذه الرواية منقولة عن ابن عباس ؓ، لکن ابن عباس ؓ یوازي ذکر د حضور کړی دی والله الذي احاط دائرة علمه بما كان وما يكون اعلم بالصواب وحقيقة المقال.

**درویش وایي**: چي دا وه پښتو ژباړه د عبارت د روح البیان مع زيادة يسيرة او ترجمة بعض العبارات من هذا العبد العاصي غفرله الباري ذنبه الجلي والخفي والله المستعان وعليه التكلان.

## وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ۝

او نه دي پیدا کړي موږ اسمان (اسم جنس دی یعني السموات السبع) او مځکه او منځ د اسمان او مځکي (چي کره د هواء ده او بارانو او واوري وغیره) په داسي حال کي چي موږ عبث کار کاوه او بې فائدې ګار مو کاوه بلکي آسمانونه او مځکه پر عجائبو د قدرت د خدای ﷻ مالا مال دي تاچه ناظرینو ته تبصره وګرځي او هم سبب وګرځي د ژوندانه د چارو د مخلوقاتو او د آخرت په چارو کي

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ... هر ورقی د فتریست معرفت کردگار



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بنگر بچشم فکر که از عرش تابفرش ... درهیچ زره نیست که سری عجیب نیست

**لَوْ اَرَدْنَاۤ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا**

که اراده زموږ وایي چي د ځان لپاره ساتېري ځي وګرځوو. عطاء په دا ابن عباس رحمه څخه داسي روایت کړي دي چي مراد له لهو څخه ماینه ده وهو قول الحسن وقتاده رحمه ولي چي لهو په لغت کي وطي ته وايي او ماینه محل د وطي ته. او کلبي رحمه هم له ابن عباس رضه څخه روایت کړي دي چي مراد له لهو څخه ولد دی ولي چي خلګ په کوچنیانو سات تېروي په غېږ کي يې ګرځوي او مچي ځني اخلي الى غير ذالک من انواع اللعب.

**پوه سه:** چي لهو مصدر دی په معنی د مفعول. حسین کاشفي په تفسير حسيني کي وايي: لهو چيزيست که بآن بازی کنند وبروئيت آن مستانس شوند چون فرزند انتهى.

**درويش وايي:** چي تفسير کاشفي ډېر جامع او په زړه پوري دی.

**لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّاۤ ۖ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿۱۷﴾**

اى من عندنا ممايليق بحضرتنا من المجردات. مظهري رحمه وايي که مورد بالفرض والتقدير المحال دا کار کولای.

**درويش وايي:** چي د مجردات قائلين غير د ذات د رب ﷻ څو حکماء دي، نو مظهري رحمه څرنګه تفسير په مجرداتو سره وکړی؟ او روح البيان يې داسي تفسير کړی دی اى من جهة قدرتنا لتعلقها بكل شئ من المقدورات (وفيه بحث لان المستحيل بالذات كشريك الباري واجتماع النقيضين وارتفاع النقيضين ليس محل القدرة لان محل القدرة الممكن) او واحدي يې داسي تفسير کړی دی چي معنی د لدنا من عندنا بحيث لايظهر لكم ولاتطلعون عليه ولايجرى لاحد فيه تصرف لان ولد الرجل وزوجته يكونان عنده لاعند غيره آه (وفيه بحث لان الآية على تقديره وتفسيره لاتدل على استحالة الولد والزوجة) والصحيح في تفسير مالدنا ماينا سب كما هو المعلوم من ان الولد لكل شئ يكون من جنسه ولما ثبت بالدلة النقلية والعقلية ان ذاته تعالى لايماثله شئ، كريمه: ليس كمثله شئ


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولايجانسه احد فاستحال انيكون له زوجة او ولد. و تعلق ارادته تعالى التي لاينفک المراد منها بالمستحيل مستحيل فامتنع اتخاذ الزوجة والولد فافهم.

**پوهه**: چي (ان كنا فعلين) شرط مستغني له جزا، څخه مما قبله دی يعني كه موږ فاعل د لهو من الزوجة والولد وای والجزا. دل عليه ماقبله لكن نه يو فاعلين لكونه مستحيلاً مناف للالوهية.

**درويش وايي**: چي دا آيت پر تفسير صحيح اشاره ده و قياس استثنائي ته چي تالي يې محال دی. نو مقدم هم محال دی كقولهم ان كان زيد حمارًا لكان ناهقًا لكنه ليس بناهق فليس بحمار، وتقريره ههنا لو اردنا ان تتخذ لهواً (وهذا هو المقدم للمقدمة الشرطية) لاتخذناه من لدنا (وهذا التالي للشرطية) لكن اتخاذ من لدناه مستحيل (وهذا هو المقدمة الاستثنائية المحذوفة كمامر تفسيرها واستحالتها) فالمقدم اعني ارادة اتخاذ اللهو (چي ترجمه د مقدم مذكوره ايضًا محال)

**پوښتنه**: تا تفسير چي تا وكړی، عوام خو څه كوې د بعضو طالبانو بلكې د بعضې ملايانو تر فهم لوړ دی؟

**ځواب**: غرض خو تفسير د آيت دی پر صحيح دول بعض كه نه په پوهېږي علماء مدرسين چي علاقه د عقلي علومو سره لري دې تفسير ته به خوش آمديد ووايي ان شاء الله عزوجل، سعدي شيرازي ؒ وايي:

تو گوی آنچه دانی سخن سود مند ...... اگر هيچ كس را نيايد پسند

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ

**پوهه**: چي بل اضراب دی د اتخاذ د ولد او له ارادې څخه د هغه، نو معنا د آيت داده چي هغه اراده د لهو خو موږ نه لرو بلكې شان زموږ دادی چي حق چي له جملې څخه د هغه ضد اللهو دی چي جد يې بولي او ايمان او قرآن دی غالب گرځوو پر باطل باندې چي له جملې څخه د هغه لهو او كفر او نور باطل شيان دي، نو هغه باطل خدای پاک هلاک او نيستي كړي او يا حق باطل نيستي او نابود كړي دا وه د آيت سليسه ترجمه. اوس وا اورئ د مفرداتو د آيت ترجمه (قذف) راغب ؒ وايي ويشتل دي له لېرې څخه كما يقال منزل قذف ای بعيد والباطل نقيض الحق، او له جملې څخه د باطل ذاهم ده اتخذ الله ولداً لكه نصاری چي وايي عيسی ابن الله ومريم زوجته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى عن ذالک. او له جملہ څخه دا هم ده چي خدای پاک دي د صاحبه والولد والدفع کسر الراس والدماغ المفضي الى زهوق الروح، صاحب المفتاح وایي چي اصل استعمال د قذف او دفع خو په اجسامو کي ده لکه یو څوک چي په کلکه ډبره د خاورو لوښي وولي او مات يې کړي، ثم استعير القذف لايراد الحق على الباطل والدفع لاذهاب الباطل ومحوه بالكلية ففيه تشبيه للمعقول بالمحسوس لتتمكن المعقول في ذهن السامع فضل تمكن لان العقل الى المحسوسات اميل. نو معقول دلته ايراد الحق دی چي قرآن کریم دی پر باطل چي شرک دی او محسوس ما قول دی د خاورو د لوښي یا د سړي سر او دماغ په لویه ډبره چي وولي فافهم.

## فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

نو ناګاه هغه باطل چي شرک دی له منځه ولاړ سي چي هیڅ اثر يې پاته نه سي. په قاموس کي وایي زهق الباطل ای ذهب وهلک فهو زاهق آه. او تاسي لره دي یا معشر قریش مکه هلاک د هغه شي څخه چي تاسي يې په وصف کي د خدای پاک وایاست من الشريک وهي الاصنام. والولد چي ملائکه بنات الله بولئ مما لايليق بشانه جل.

**یوه سه:** چي کلمه د ما یا مصدریه ده ای وصفکم الله. یا موصوفه یا موصوله دی ای شئ تقولونه في وصفه تعالى او الذي تقولونه آه وعلى التقديرين الآخرين العائد محذوف کما اشرنا اليه عنقريب.

## وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَنْ عِنْدَهُ

او خدای جل لره دي هغه شیان چي په آسمانو او ځمکه کي دي یعني ملکا وخلقا یعني لایصلح شئ د دغو څخه چي د خدای پاک ولد سي او یا اهل او یا کفو کما في سورة الاخلاص (لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد) (ومن عنده) عطف دی على من في السموات آه من عطف الخاص على العام مراد له عندیت څخه عندیة د شرف دی لا عندية المكان. نو د عند په لفظ راوړلو کي قرب رتبي مشابه کړی دی د قرب مکان سره. روح البيان وایي وهم الملائكة عليهم السلام مطلقا او مظهري رح وایي وهم الملائكة والانبياء عليهم السلام. په هر صورت که څه هم دا من عنده په من في السموات والارض کي داخل دي لکن لپاره د شرف د دوی علحدة راوړه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

دوی کبر او لويي له عبادت څخه د خدای نه کوي او نه ستړي کېږي په عبادت د خدای ﷻ. ولې چې دوی په عبادت کې د خدای پاک لذت ويني او ترک يې ودوی ته هلاک معلومېږي. قال رسول الله ﷺ وجعلت قرة عيني في الصلوة.

**پوهه**: چې (من عنده) مرفوع محلاً مبتداء دی (لا يستكبرون) يې خبر دی.

يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿۲۰﴾

دوی تسبيح او تنزيهه کوي او وای يې د شپې او د ورځې او سستي نه کوي په تسبيح ويلو کې دائماً کر الازمان ومر الدهور.

**پوښتنه**: د روح المعاني پر تفسير چې د من عنده څخه مراد ملائکه عليهم السلام دي مطلقاً. د يسبحون الليل الخ توجيه خو آسانه ده. ولې چې د ملائکه تسبيح او تهليل وغيره لکه تنفس د بني آدم دی يا او به څېنل د ماهيانو دی. نو لکه بني آدم چې په تنفس نه ستړي کېږي ليلاً او نهاراً يې تنفس جاري وي ما دام حيًا او د غه رنګه ماهيان په استنشاق د اوبو نه ستړي کېږي ليلاً او نهاراً استنشاق د اوبو کوي ملائکه کرام هم په تسبيح د خدای ﷻ نه ستړي کېږي ليلاً او نهاراً يې وايي. لکن پر تفسير د مظهري رح چې وايي چې له من عنده څخه مراد ملائکه او انبياء عليهم السلام دواړه دي. نو څرنګه به انبياء عليهم السلام دا خبره کول يسبحون آه متصوره کېدای سي. ولې چې دوی هم خوب کوي او هم اکل او شرب او نور مشاغل درلودل کما لايخفی؟

**ځواب**: مظهري رح ددې سوال په ځواب کې وايي چې د تسبيح او عبادت څخه د مقربينو دوام الحضور او ذکر خفي دی چې هغه لاينقطع عن المقربين بل لايمكن. وايضاً اذا دام الحضور فكلما يفعل المرء فهو عبادة لله مثلاً ياكل ويشرب وينام ليتقوى على طاعة الله وينكح عصمة الى غير ذالک او معصيت له دوی څخه نه صادرېږي ولې د معصيت بناء پر غفلت ده او دوی دائم الحضور دي او که فرضاً يو ذلة له دوی څخه صادر سي پر هغه پښېماني کوي ويتوب بحيث يبدل الله سيئاتهم حسنات ولهذا قال رسول الله ﷺ ينام عيني ولا ينام قلبي وعلى



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هذا اقفس، ولهذا ورد رؤياء الانبياء وحي ولهذا قالوا نوم العالم عبادة.

**تبصره:** درويش وايي چي كه د يو سړي سره د تهجد فكر وي سره ؤ او كه يو وخت ځني پاته سي د بړيې فكر خراب وي، نو دا سړى د شپې په اول كي وختي بد بړي او د چا سره د ماخستن تر لمانځه وروسته مجلس نه كوي په دې نيت چي د تهجد لمانځه ته را بيداره سم دا ټول خوب يې عبادت دى، يا يو سړى تجارت كوي او دا يې ټينګ قصد وي چي زه پيسې وګټم او مسكينانو ته لاس و غځوم او صله رحمي د اقرباؤ سره وكړم دا تجارت يې عبادت دى. نور له دې قسمه دنياني كارونه په نيت سره عبادت ګرځي.

## اَمِ اتَّخَذُوۡۤا اٰلِهَةً

**پوښته:** چي كلمه د (ام) منقطعه ده په معنى د (بل آه) ده و معنى بل اضراب دى له مضمون څخه د كلام سابق چي خداى ﷻ د مشركانو د قول حكايت كړى ؤ. قال الله تعالى ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث الا استمعوه وهم يلعبون، وقال الله تعالى واسروا النجوى الذين ظلموا ان هذا الا بشر مثلكم وقال الله تعالى بل قالوا اضغاث احلام بل افتراه بل هو شاعر.

**درويش وايي:** چي د دې آيتو ترجمې د مخه تېري سوي دي. نو د بل معنى اضراب دى د دوى له خبرو څخه چي طعن يې پر قرآن او پر عليه الصلوة والسلام وايه چي دا غسي نه ده بل اتخذوا آلهة او د همزه استفهام معنى انكار او توبيخ دى.

**فائده:** ضمير د اتخذوا و مشركينو ته راجع دى او مراد د آلهة څخه بتان دي.

## مِّنَ الۡاَرۡضِ هُمۡ يُنۡشِرُوۡنَ ﴿۲۱﴾

له جنس څخه د مځكي، هذا صفت دى د آلهة اى صنعوا من جواهر الارض من ذهب او فضة واحجار الارض.

**فائده:** من الارض لپاره د تحقير د دوى د خدايانو دى د تخصيص نه دى، ولي بعض د دوى د ملكو عبادت كاوه هغه خو د جنس الارض څخه نه وه (هم ينشرون) صفت د آلهة دى يعني دوى وايي چي دغه زموږ خدايان مړي ژوندي كوي، وهذا من غاية جهلهم حيث اثبتوا للجمادات احياء الاموات.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** مشرکانو خو دا نه ویل چي زموږ خدایان مړي ژوندي کوي بل انکروا الاحیاء بعد الموت مطلقًا فکیف معنی هذه الاٰیة؟

**ځواب:** هو! دوی خو په خولو دا خبره نه ده کړې، ولي دوی به ویله من یحي العظام وهي رمیم، لکن ددوی د دعوې د الوهیت د اصنامو خپل دا وینا ددوی لازمېږي ولي د الوهیت سره عقلاً ونقلاً د احیاء الموتی قدرت لازم دی فکانهم ادعوا ذالک، کذا في روح البیان وروح المعاني والمظهري والامام الهمام الرازي والامام القرطبي رحمهم الله.

**درویش وايي:** چې خدای ﷻ خپل پر وحدانیت وابطال تعدد الاٰلهة داسي برهان قاطع وايي:

## لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ

که چېري وای په اسمانو او په ځمکه کي آلهة غیر الله، نو معنی د الاّ غیر ده لپاره د استثناء نه دی، نو الاّ از روی معنی صفت د الهة دی لکن چونکه پر صورت د حرف استثناء دی چي قابل د اعراب نه دی ځکه اعراب د رفع په لفظ کي د الله راغلی.

**فائده:** ضمیر د فیهما که څه هم ظاهرًا راجع دی و اسمانو او ځمکي ته لکن مراد ځني ټوله عالم علوي او سفلي دی لعدم القائل بالفصل والفرق.

**فائده:** مراد له فیهما څخه تمکن او استقرار نه دی لکه بعض مفسرانو چي ویلي دي بلکې مراد ځني غایت قدرت پر تصرف فیهما وتدبیر امریهما.

**درویش وايي:** چي په دې آیت کي اشاره وبرهان تمانع ته ده چي په حاشیه کي د مولی خیالي پر شرح عقائد نسفي ده او په حواشیو کي د فاضل لاهوري پر خیالي دی په ډېر بسط او تفصیل سره ذکر سوی دی، صاحب د روح المعاني تر اندازه ډېر تفصیل پر لار اچولی دی چي نقل به یې ډېر تطویل او اطناب وګرځي، نو له هم دې سببه یې درویش له نقل څخه ډډه وکړه.

**پوښتنه:** څه سبب دی چي الا په معنی د غیر دی او د استثناء لپاره نه دی؟ مظهري رحمه الله ددې پوښتنه په ځواب کي داسي ویلي دي چي نه په دې ځای کي د استثناء متصل حکم کېدای سي او نه د منفصل، ولي چي د مستثنی منه چي آلهة دی درک نه معلومېږي چي له آلهة څخه سره د خدای تعدد مراد دی حتی چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

استثناء متصل وګرځي او که بيله خدايه تعدد مراد دی چي استثناء منفصل ده، نو ددې سببه الا يې په معنی د غير وګرځاوه، هم دا سبب دی چي روح البيان د آلهة ترجمه مبهم کړې ده حيث قال سواء كان الله معهم اولا.

**فائده:** نحات وايي چي لفظ د غير د استثناء لپاره کما في قولهم جائني القوم غير زيد ای الا زيد ډېر دی په استعمال کي د عربو تر استعمال د الا په معنی د غير کما في هذه الآية للمانع من الاستثناء، کما مر في قول المظهري.

**فائده:** آيت مذکور که څه هم په رد کي د قول د مشرکانو نازل دی چي دوی خپل بتان آلهة بلل، لکن د مجوسيانو د مذهب رد قوي هم دی. ددوی مذهب دا دی چي دوی وايي عالم لره دوه خدايان واجب الوجود خالق سته چي يو د خير او د نفع کارونه کوي لکه باران نونه او نافع شيان پيدا کوي لکه مېوې ارتزاقي مواد، دې خدای ته دوی يزدان وايي. او بل خدای د ضرر کارونه کوي قحط يا شديد يخ پر مېوو مسلط کړي چي هغه له منځه يوسي او دا خدای مضر حيوانات لکه لړمان، ماران، لېوان وامثالها پيدا کوي چي دې خدای ته دوی اهرمن يا شيطان وايي، ددې مجوسيانو نوم په عربي ثنويه دي يعني دوه خدايان بولي، او مشرکانو ته وثنيه وايي چي وثن بت بولي دوی هم د بتانو عبادت کوي لکن نه يې واجب الوجود او نه يې خالق بولي.

## لَفَسَدَتَاۚ

اسمانونه او مځکه به نيستي سوې وای او يا به د نظام اصلح موجود څخه وتلي وای، مظهري رح وايي لبطلتا ولم يوجدا، وتقريره ان ادنى التعدد اثنان وشان الآله تمام المقدرة فاما ان يوجد السموات والارض بمجموع القدرتين فيلزم توارد العلتين المستقلتين على معلول واحد وهو باطل کما بين الحكمة اوان تخالف الآلهة في الخلق يمنع كل واحد منهما الآخر من الخلق فيتعطل خلق السموات والارض كما لايخفى. او روح البيان وايي لخرجتا ای السموات والارض من هذا النظام المشاهد لان كل امر يتصرف فيه الاثنان لايجرى على قضاء واحد والرعية تفسد بتدبير الملكين وحيث انتفى التالي انتفى المقدم وهو تعدد الآلهة بوجه عقلي برهاني.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي په شرح العقائد کې وايي چي دا تمانع د خدايانو څو احتمالي خبره ده لجواز الاتفاق على النظام الموجود المشاهد واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال کما هو القول المسلم الدائر على السنة العرب والعجم فافهم، والتقرير الراجح لهذه الحجة هغه دی چي بعض محققانو راوړی دی چي دا آلهه به یا متساوي په الوهيت او کمال القدرة کې وي فيلزم من احتمال التمانع بينهما عدم وجود السموات والارض في حين من الاحيان، او یا به بعض آلهه کامل القدرة وي او بعض به ناقص القدرة وي، نو پر دې تقدير کامل القدرة مستغني د ناقص القدرة څخه دی، نو ناقص القدرة مستحق د الوهيت نه دی، او یا به ټول ناقص القدرة وي او یو د بل قدرت ته به حاجت نه لري فلا يصلحون کل للالوهية ولي چي دوی ټول مكمل ته محتاج دي بل الخالق للسموات والارض هو المجموع من حيث المجموع لاكل واحد فلاحاجة الى هؤلاء الناقصى القدرة بل الله الواحد القهار الكامل القدرة بدون الشركة كاف في خلق السموات والارض بل جميع المخلوقات على حسب حكمته وارادته.

## فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ

تفريع ده پر ماقبل، نو پاکي ده خدای لره یعني د نقائصو او عيبو څخه چي کافران يې پرده وايي۔

**پوهه:** چي اصل د سبحان الله داسي ؤ اسبح الله (پر صيغه د متكلم) سبحانًا مفعول مطلق ؤ د اسبح من غير بابه لان اسبح من باب التفعيل وسبحانًا مصدر المجرد مثل انبت الله نباتًا او بعض علماء وايي چي سبحانًا په دې تركيب کې اسم مصدر دی یا علم مصدر یعني التسبيح، په هر صورت فعل سره د فاعله يې یعني اسبح حذف کړی لكثرة الاستعمال او مصدر چي سبحانًا ؤ معمول ته د اسبح چي کلمه د الله وه مضاف کړی سبحان الله ځني جوړ سو وروسته تر اضافت اظهار د فعل يې نه دی روا كما في شرح الكافية للرضي والجامي رح لان المعمول لايرضى بمعانقة العامل الضعيف وهو المصدر حين يرى العامل القوي وهو الفعل يعني اسبح.



Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۲۲﴾

چي خالق دی د عرش یعني چي محیط دی پر تولو عالم اجسام باندي او ځای د تدابیرو او مقادیرو دی، چي دوی یعني مشرکان و خدای ﷻ ته توصیف په کوي من اتخاذ الشریک والصاحبة والولد.

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿۲۳﴾

سوال نه کړل کېږي له خدای ﷻ څخه د کار چي دده اراده ورته وسي او وه یې کړي لانه یتصرف في ملکه ولا یسئل المالک عما یفعل في ملکه کیف شاء لا اعتراض علیه عقلاً ونقلاً، او بل سلطان د خدای ﷻ قوي دی او متفرد بالالوهیة دی، نو ځکه به څوک ورته ویلای سي چي دا کار دي ولي وکړی (وهم یسئلون) او د مافي السموٰات والارض څخه پوښتنه کړل کېږي د عما یفعلون، ولي چي د دوی افعال تصرف دی په ملک د الله جل سلطانه فلا یجوز لهم ذالک التصرف الا باذنه واجازته فیسئلون عنهم من جانب الحق ﷻ لم فعلت الفعل الفلاني، مثلاً بندګان که په خپل مال او ملک کي تصرف وکړي هغه په اجازه د خدای ﷻ دی او که بل چا په مال کي د چا تصرف وکړی بالغصب والسرقة وغیر ذالک فیسئله الله تعالی لم فعلت هذا الفعل بدون اجازته، یا یو سړی د خپلي کور والا سره جماع وکړي دا په اجازه د خدای ﷻ دی او که د بلي ښځي نه ښځي سره زناء وکړي بې اجازې د خدای ﷻ ده، نو سوال څني کېږي وعلی هذا فقس الافعال الاخر للعباد المجازة وغیرها فافهم.

**فائده:** اعتراض پر خدای ﷻ منحوس کار دی سبب د غضب د خدای پاک دی او موجب د غضا د خدای ﷻ دی، او امت مرحومه په اجماع سره وایي چي اعتراض پر خدای ﷻ کول چي ملک حق دی په افعالو کي د خدای ﷻ کفر دی وکذا الاعتراض علی النبي ﷺ لانه انما یقول عن الحق لا عن الهوی. کریمه: وماینطق عن الهوی انما هو وحي یوحی الآیة. و اول المعترض علی الله ﷻ هو ابلیس علیه اللعنة ولي دی خدای پاک امر کړی په سجده سره و آدم ؑ ته ده داسي وویل اسجد لمن خلقته طینًا علی طریق الاعتراض علی الله ﷻ في ذالک الامر فلذالک صار ملومًا الی الابد ای ملعونًا.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً ط

آيا اخستي دوى يعني مشركانو د مكي ماسوى له خداى ﷻ څخه معبودان چي بتان دي كلمه د ام منقطعه ده په معنى د (بل آه) ده، بل لپاره د انتقال من مضمون الى مضمون آخر مناسب للاول او استفهام لپاره د توبيخ او انكار دى.

**پوښتنه:** توبيخ او انكار خو دمخه په آيت كي تېر سو (ام اتخذوا آلهة) نو په تكرار كي يې حكمت څه دى؟

**ځواب:** لپاره د استعظام د كفر ددوى او لپاره د تبكيت ددوى او لپاره د اظهار د غايت جهل ددوى تكرار وكړل سو.

## قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ۚ هَٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) چي راوړئ تاسي دليل ستاسي پر استحقاق د عبادت د بتانو اما دليلاً عقليًا او دليلاً نقليًا لانه لايصح القول والمدعى لا دليل عليه خصوصًا اذا كان في الجانب المقابل له يعني التوحيد دلائل عقلية كبرهان التمانع كمامر تفصيله ودلائل نقلية كالقرآن والمعجزات الباهرة. (هذا) اشاره ده و قرآن. تورات او انجيل ته يعني دا كتب ثلثة دليل دى د هغو كسانو چي زما سره راسره دي پر توحيد د خداى او پر بطلان د بتانو، ولي چي دا كتابونه پر دې اثبات د حقيقت د توحيد او پر بطلان د شرك سره متفق دى. نو دا كتب ثلاثه زما د امت دليل دى الى يوم القيامة.

## وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي ط

او پند او نصيحت دى د هغو كسانو چي تر ما دمخه تېر سوي دي اى الامم الماضية. او عطاء رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي هذا اى القرآن ذكر من معي وذكر من قبلي التورات والانجيل. والحاصل على كل تقدير چي تاسي اى مشركانو د مكي رجوع وكړئ و دغو كتب ثلثه وو ته چي تاسي په هغو كي دا پيدا كولاى سئ چي خداى پاك لره شريك سته؟ يا ولد سته؟ يا امر په اشراك د غير الله په عبادت كي؟.

**سوال:** مشركانو د مكي خو دا دې سره كتب سماويه خصوصًا قرآن نه مني چي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منزل من عند الله دی، نو څرنګه پردوی احتجاج په کتب سماویه سره روا دی لان مقدمات البرهان على الخصم لابد انيكون مسلمة عنده حتى يصح الالزام عليه؟

**ځواب:** صحت د کتب سماویه وو کونها من عند الله په معجزاتو باهراتو سره د عليه الصلوة والسلام او د عیسی ؑ او د موسی ؑ ثابت ؤ او انکار د مشرکانو خو صرف او صرف عناداً او تکبراً ؤ لم يعتد بانكارهم وجعلوهم كالمسلمين للكتب الثلثة.

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۙ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝

بلکې ډېر د دوی په حق نه پوهېږي چي له باطل څخه یې جلا کړي او په حق عمل وکړي چي توحيد دی او شرک پرېږدي چي باطل دی نو ځکه دوی روی ګرداني له حق څخه و باطل ته کوي.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ۝

او مونږ نه دی را استولی تر تا د مخه یا محمد (ﷺ) یو رسول د رسولانو، مګر مونږ وحي کړي دي و هغه ته چي په تحقيق نشته مستحق د عبادت بېله ما، نو یو ازي زما عبادت کوئ.

**پوهـه:** چي کسره د نون عوض له یاء څخه ده اضافت ده، په دې تعمیم بعد التخصيص دی، يعني ثبوت د توحيد او بيان د هغه او بطلان د شرک او بیان د هغه حصر په دې درو کتابو کې نه دی بلکې دا امر مجمع عليه دی د ټولو رسولانو من لدن آدم ؑ الى محمد ﷺ.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا

وايي دوی چي خدای ﷻ کړځولی دی ځان لره ولد، ولد عام دی نر او ښځي دواړو ته شامل دی.

**درويش وايي:** چي اتخاذ الولد که څه هم نصارى وايي چي عيسى ابن الله او يهودان هم عزير ابن الله بولي، لکن په قول د بغوي رحمه الله دا آيت په شان کي د خزاعة وو نازل سوی دی چي هغو ملائکه بنات الله بللي، دوی ويله چي خدای ﷻ لوڼي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د امیرانو د جن په نکاح کړي دي او ملکې یې لوڼي دي، نو ځکه دوی د ملکو عبادت کوي. او دا آیت (الکم الذکر وله الانثی تلک اذا قسمة ضیزی) هم ددوی په شان کې نازل سوی دی.

**پوهسه:** چي دا جمله عطف ده پر مضمون (ام اتخذوا آلهة من الارض) او مضمون قوله تعالی ام اتخذوا من دونه آلهة.

## سُبۡحٰنَهٗ ؕ بَلۡ عِبَادٌ مُّكۡرَمُوۡنَ ۙ

پاک دی خدای ﷻ له اتخاذ څخه د ولد. بلکې ملکې لوڼې د خدای پاک نه دي مګر عباد معزز عند الله دي او مقربون بندګاني د خدای ﷻ دي.

## لَا يَسۡبِقُوۡنَهٗ بِالۡقَوۡلِ وَهُمۡ بِاَمۡرِهٖ يَعۡمَلُوۡنَ

دوی وړاندي والی و خدای ﷻ ته نه کوي په خبرو کولو سره یعني بې اجازې د خدای ﷻ له جهته څخه د غایت ادب خبري نه کوي. او دوی په امر د خدای پاک عمل کوي یعني امتثال د امر الهي کوي او عصیان له امر څخه د خدای ﷻ نه کوي اصلاً وهذا معنی عصمتهم کما هو المشهور وبهذا جزم العلماء.

## يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ

او خدای ﷻ علم لري پر هغو اقوالو او اعمالو چي دوی د مخه کړي وي او په هغو اعمالو او افعالو چي دوی څنډولي وي یعني په مستقبل کي د زمان یې کوي.

**پوهسه:** چي دا جمله تعلیل ده د ماقبل یعني وهم بامره یعملون یعني چي خدای ﷻ علم لري پر قبلي او بعدي حالاتو ددوی او دوی هم په دي پوهیږي. نو دوی د خپلو اعمالو او اقوالو غایت مراقبت کوي. نو ځکه دوی لایسبقونه بالقول وهم بامره یعملون. او دغه تمهید دی و مابعد ته یعني.

## وَلَا يَشۡفَعُوۡنَ ۙ اِلَّا لِمَنِ ارۡتَضٰى

او دوی شفاعت نه کوي له دېر هیڅ څخه مګر د هغه چا چي خدای راضي وي په شفاعت د هغه. قال ابن عباس رضی الله عنه الا لمن قال لا اله الا الله یعني ای من امة ای رسول کان ولذا لم یقل ابن عباس رضی الله عنه محمد رسول الله فافهم. وقال مجاهد رحمه الله الا لمن


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رضی الله تعالى عنه والمآل واحد كما لايخفى، ولي چي په منځ کي د رضاء د خدای او د رضي بالشفاعة تلازم دی.

## وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾

او حال دادی چي ملائکه سره د هغه چي عباد مکرمون دي له ویري څخه د خدای ﷻ (اضافت دی د مصدر و مفعول ته والفاعل الملائكة) روح البيان وايي ریږدي او کاشفي وايي از مهابت وعظمت او ترسان.

**بوه سه**: چي ابن شیخ په خپل تفسیر کي وايي چي خشیت او اشفاق په معنی کي سره نژدي دي. د و مره فرق يې دی چي په خشیت کي جانب د مخشی منه معتبر دی وعظمته ومهابته وهو ههنا الله ﷻ، وفي الاشفاق جانب المخشي عليه يعني الاعتناء بشانه وعدم الامن من ان يصيبه مكروه. په پښتو کي يې فرق دادی چي له فلاني څخه ېږېږم او پر فلاني ېږېږم يعني ملائکه د خدای ﷻ له هیبت او جلال څخه پر خپلو ځانو ېږېږي فتدبر.

## وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَٰهٌ مِّن دُونِهِ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ

يعني له خلکو یا له ملکو څخه فرضًا وايي چي زه خدای یم ماسوی له الله څخه، نو دغه شخص ته به موږ جزاء ورکړو د دوږخ.

**بوه سه**: چي له دې آیت څخه مقصود نفي د ربوبیت له غیر څخه د خدای ﷻ او نفي د ادعاء د ربوبیت دی له ملکو څخه او وعید شدید دی د مشرکانو چي بتان د خدای ﷻ شریکان بولي، او د نصاری وو چي مسیح ؑ د خدای ﷻ زوی بولي یا يې ثالث ثلثه بولي، او د یهودانو چي عزیر ابن الله بولي کریمه لن یستنكف المسيح ان يكون عبدًا لله ولا الملائكة المقربون، ومن يستنكف عن عبادته ويستكبر فسيحشرهم اليه جميعًا.

## كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

يعني دغسي لكه چي ذكر سول من جزاء من يدعى الالوهية بنجزي. موږ جزاء ورکوو ظالمانو ته چي وضع د الوهيت يې ځايه وكړي كما هو معنى الظالم.



Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

اَوَلَمْ يَرَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ؕ

آيا علم نه لري هغه كسان چي كفر كوي (نو رؤيت په آيت كي په معنى د علم دى يعني رؤيت بصري نه دى) دا چي اسمانونه او وه دي او دا چي ځمكي او وه دي په اول خلقت كي سره متصل دي (ففتقناهما) يعني دوى، نو مونږ سره جلا كړه په منځ كي ددوى مو هواء پيدا كړه.

**سوال:** كانتا يې تثنيه ولي راوړه او سره دد ې چي سمٰوٰات او ځمكه خو ډېر دي؟

**ځواب:** مراد دلته جماعت د اسمانو او جماعت د ځمكو دى، نو دوه جماعته دي (رتقًا) ابن عباس رض، قتاده، ضحاك او عطاء رح وايي چي شيئًا واحدًا يو په بل پسي مبنتي وه فصل يې نه درلودى.

**پوهه:** چي رتق په لغت كي سد او ضم ته وايي او فتق الشق او فتح ته وايي.

**سوال:** رتقًا خو خبر د كانتا دى. نو ولي يې مفرد راوړى؟

**ځواب:** رتقًا مصدر دى. والمصدر لايثنى ولا يجمع.

**سوال:** د مصدر حمل نو څرنګه پر اسمانو او ځمكي روا دى؟

**ځواب:** حمل يې مبالغةً دى لكه زيد عدل. يا يې د مضاف يعني ذواتى رتق او يا په تاويل د مشتق اى المرتوق.

**پوهه:** چي حسن، زيد بن علي، ابو حيان او عيسى رح ټوله قراء د غه لفظ رتقًا وايي بفتح التاء او هغه مصدر نه بولي بلكې په معنى د مفعول دى اى المرتوق.

**سوال:** پر دې تقدير چي په معنى د مفعول سي، نو تثنيه ولي نه وايي. زمخشري رح ددې سوال په ځواب كي وايي چي د رتقًا موصوف محذوف دى اى شيئًا رتقًا والشئ اسم جنس يتناول القليل والكثير. ابو الفضل الرازي رح وايي چي اكثره علماء پر دې رايه دي چي رتقًا په سكون د تاء مصدر دى او په حركت د تاء اسم دى په معنى د مرتوق دى.

**فائده:** ددې فتق فائده دا ده چي تميز د هري طبقې د ه اسمانو او د ځمكي سره راسي.

**درويش وايي:** چي د رتق او فتق په معنى كي اختلاف دى، اظهر توجيه يې هغه ده لكه عكرمه او عطيه چي وايي، او د وروسته آيت سره سمون هم لري، كانت السماء رتقًا يعني باران يې نه اوراوه او ځمكه رتق وه نباتات يې نه شنه كول، نو خداى جل جلاله خپل په قدرت د حكمت سره برابر آسمان يې فتق كړى په باران سره او ځمكه يې فتق كړه د نباتاتو په راوتلو له دې ځخه.



Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

**سوال:** باران خو له اول آسمان څخه اوري، نو سمٰوات یې جمع ولې راوړه؟

**ځواب:** مراد خو اول اسمان دی جمع یې په اعتبار د آفاقو ده چې پر هر افق باران اوري او یا ټوله اسمانونه مراد دي چې ټوله د باران په اورېدو کې دخل لري، او ارض چونکه مفرد راوړې ده دې توجیه ته ضرورت نه لري.

**پوښتنه:** تا وویل دا اظهر تفسیر دی د رتق او فتق دلیل یې څه دی؟

**ځواب:** ددې آیت مخاطبه خو د کفارو سره ده چې خدای د خپل قدرت نخښې او نښانې ورته بیانوي، او کفار ټوله چې لږ عقل لري په دې پوهېږي چې باران د آسمان له خوا اوري او کلونه کلونه د باران قحط وي، او نباتات له مځکې څخه راوزي او ډېر کلونه چې باران نه وي مځکه له نبات څخه خالي وي، نو د اورښت او د مځکې څېرل په نبات سره امر حادث دی او هر حادث محدث واجب الوجود غواړي اما کون المحدث واجب الوجود لا محدث آخر لان الحادث مستعیر في وجوده فلا یطیق افادة الوجود لغیره.

**سوال:** د یوه حادث محدث دې بل حادث وي د هغه لپاره بل وهکذا؟

**ځواب:** نو تر کومه پورې به دا سلسله روا نه وي تسلسل خو عقلاً ونقلاً باطل دی فلابد ان ینتهی سلسلة الایجاد الی واجب الوجود وهو الله عز وجوده بلا شرکة غیره فیکون هذه الآیة الزامًا تامًا علی المشرکین.

**نکته:** قدرت د خدای جل جلاله دی چې آسمان سره د ډېره کلک والي په ډېر لین شي سره لکه او به فتق (څیري) کړي، او مځکه بلکې غرونه د مځکې په یو نازک نبات سره فتق کړي، دا ؤ بیان د اظهر توجیه ددې آیت، او کعب احبار او نور بعض مفسرین وایي چې خدای عزوجل په اول خلقت اووه اسمانونه او مځکه سره متصل او جفت پیدا کړه بیا یې تر منځ ددوی لپاره د تمیز ددوی تر منځ هوا او باد پیدا کړی، نو سره جلا جلا یې کړه ومثل هذا منقول عن المجاهد والسدي رحمهما الله.

**سوال:** په دې معنی به نو دا آیت پر مشرکانو چې ددې آیت مخاطب دي څرنګه به الزام راسي، دوی خو په دې سلسله هیڅ خبر نه وه او نه ددې سلسلې قائل وه؟

**ځواب:** هو! دوی خو بالفعل که څه هم خبر نه وه لکن قدرت پر علم ددې مسئلې یې درلود چې یا یې استفتاء له علماؤ څخه کړې وای یا یې مطالعه د


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کتب سماویه وو کړي وای، نو په دې آیت تمکن ددوی او قدرت ددوی پر علم ددې سلسلې پر دوی باندې الزام دی فافهم وخل خاطرک علی الخیالات الفاسدة للعلماء الطبیعین خصوصًا الضال المضل الاعظم.

دیمقراطیس (من ان وجود العالم الکبیر انما هو بالاتفاق بدون الموجد والخالق) لعنه الله دې فکر نه وهي چې یوه دروازه بېله نجاره نه جوړېږي او نه یوه خونه بې بناء جوړېږي وهکذا، نو څرنګه دا عالم کبیر بېله صانع قدیر پیدا سو، وقد رد مذهبه الشیخ ابن سینا، في الهیات الشفاء اشد رد فطالعه، نو دې ډلې ته دهریان وایي چې اوس هم په نړۍ کې ډېر خلک چې خلک یې روشن فکران بولي ددغي ګمراه کن ډلې سره هم مذهبه او هم نوا دي.

**درویش وایي:** چې ددې ډلې سره د سوال او ځواب لپاره عقلي علوم په کار دي. ولې چې دوی قال الله وقال الرسول نه مني، او ډېره ښاغلې خبره داده چې د داسې خلګو سره سرې په جوال کې ځان نه واچوي.

**وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَیْءٍ حَیٍّ ۖ أَفَلَا یُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾**

**درویش وایي:** چې دا هغه آیت چې ما د مخه وویل چې د ترجمې سره د ابن عطیه او عکرمه وروسته آیت مناسب دی، او دا جمله عطف پر فتقناهما، والمعنی فتقنا السماء وانزلنا منها ماء، وفتقنا الارض واخرجنا منها نباتًا او موږ کړځولي له هغو اوبو څخه چې له اسمانه نازلېږي هر شي ژوندی (افلا یؤمنون) آیا دوی یعني مشرکان ایمان نه راوړي پر وحدانیت د خدای ﷻ. الاستفهام للانکار او نفي د نفي اثبات دی یعني باید ایمان یې راوړی وای، وکلمة الفاء للتعقیب یعني وروسته تر لیدلو ددې دلائل قاطعه وو چې پر وجود د صانع واجب الوجود المتصف بکمال القدرة وجلیل الحکمة دوی ایمان نه راوړي.

**پوښتنه:** د نباتاتو چې یوه نوع د حیوٰة لري له اوبو څخه خو ظاهره ده ولې اوبه د اسمان لکه نطفه د حیوان ده، او دغه رنګه د بعض حیواناتو لکه حشرات الارض هم ظاهره ده. ولې اوبه د اسمان لکه نطفه د حیوان ده، او دغه رنګه د بعض حیواناتو لکه حشرات الارض هم ظاهره ده، ولې د حشرات الارض خلق په رطوباتو سره چې د اسمان له اوبو څخه پیدا کېږي تېنګې اړیکې لري لکن اکثره



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حیوانات خو له نطفي څخه پیدا کیږي یا بالذات یا بالواسطه لکه د چرګي له هګۍ څخه چیچی ، فما معنی قوله تعالی (وجعلنا من الماء کل شئ حي)؟

**ځواب:** اوبه لوی شی دی د بقاء د حیوان او حیوان ډېر ضرورت ورته لري او په اوبو سره فائده اخلي ، نو ګویا ټول له حیوانات له اوبو څخه پیدا سوي دي ، نو مجازًا دا صحیح ده وجعلنا من الماء کل شئ حي کما في آیة خلق الانسان من عجل ، ولي چي انسان ډېر تلواري دی ګویا له عجل څخه پیدا دی.

**سوال:** کل شئ خو جماداتو ته هم شامل دی . نو هغه د اوبو سره څه اړه لري؟

**ځواب:** مراد په آیت کي کل شئ قابل للحیوة له اوبو څخه یې ګرځوو ، او بعض مفسران د اول سوال په ځواب کي په آیت کي مضاف محذوف بولي . والتقدیر وجعلنا من الماء بقاء کل شئ.

## وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ

**پوهه:** چي رواسي جمع د راسیة والموصوف محذوف ای جبال ثوابت، او جعل که څه هم په معنی د خلق دی چي مفعول غواړي . نو مفعول یې رواسي دی ، او في الارض حال دی له رواسي څخه قدم علی ذی الحال لتنکیره ، نو معنی دا سي ده ، پیدا کړي دي موږ رواسي حال کونها في الارض ، او که جعل په معنی د تصییر سي چي دوه مفعوله غواړي ، نو مفعول اول یې رواسي دی او مفعول ثاني یې في الارض . نو معنی یې دا ده ګرځولي دي موږ په ځمکه کي رواسي ، اول ته په اصطلاح د عقلي علوم جعل بسیط وایي او دویم ته جعل مرکب وایي فافهم.

**پوهه:** (مید) ښوریدلو ته وایي او عبارت په حذف د مضاف دی یعني کراهة ان تمید چي ځمکه حرکت و کړي متلبسة بهم یعني که غورځنه نه واي . او یا تقدیر دا سي دی لئلا تمید بهم ددې لپاره چي ځمکه حرکت و نه کړي متلبسة بهم والمآل واحد .

**سوال:** قرینه پر دې حذف څه شی ده؟

**ځواب:** په کلام کي د عربو دا حذف شهرت لري فلا یلبس المراد فالشهرة قرینة للحذف.

## وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝

**پوهه:** چي ضمیر د فیها یا راجع و ځمکي ته دی چي مؤنث سماعي ده او یا و



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(رواسي) ته يعني غرونه، او جلالين يوازي دويمه معنى راوړي ده ولي چي غرونه د بر محتاج دي و لاړو ته (يعني خلک د غرو لارو ته دېر محتاج دي) (فجاجًا) جمع د فج ده وهو الطريق الواسع بين الجبلين. قاموس (سبلاً) وهو جمع سبيل چي طريق واضح ته وايي.

**پوهه:** چي په دې کي بيان د بل قدرت د خداى ﷻ دى او نعمت دى پر خلګو كما يدل عليه قوله تعالى (لعلهم يهتدون) اى لكي يهتدون اى الناس الى مصالحهم. نو لعل په معنى د لام كى دى.

## وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا

او ګرځولى دى موږ اسمان بام د کرې د مځکي چي محفوظ دى له ړېدلو څخه بقدرته تعالى من غير عمد بېله ميلانو تر وخت معلوم پوري يعني تر يوم القيامة پوري.

**درويش وايي:** چي دا بل آيت او دليل دى د قدرت د رب ﷻ او ضمنا نصحت وه خلګو ته هم دى او يا معنى د آيت داده چي آسمان محفوظ دى د استراق الشياطين المسموعات من الملائكة بالشهب. مفسرين وايي چي د استراق السمع لار پر شيطانانو ډېره تنګه سوه په سبب د بعثت د سيد المرسلين ﷺ كما جاء في مواضع آخر من القرآن المجيد وورد فيه الاحاديث الصحيحة في بخاري ومسلم وغيرهما.

## وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ

او مشركان د مكي له دلائل عظيمه وو څخه د اسمانو من الشمس والقمر والكواكب وغيرها چي دال دي پر قدرت عظيمه د خداى ﷻ او پر وجود د صانع او پر وحدانيت د هغه كما مر في بيان برهان التمانع بالتفصيل اعراض كونكى دى يعني دوى په دغو آياتو كي فكر او غور نه كوي حتى چي شرك پرېږدي.

**فائده:** عقل چي يو عظيم نعمت و انسان ته وركړل سوى دى او په سبب د عقل يې تفضيل پر نورو حيواناتو وركړى دى، كريمه (ولقد كرمنا بني آدم) دد ې لپاره چي په عجائبو مصنوعاتو كي د خداى ﷻ غور وكړي او قلب يې منبع د نور المعرفة وګرځي او درجې ته د علم اليقين او حق اليقين ورسېږي كما هو معنى الاحسان على ماجاء في الحديث الطويل المروي عن عمر ﷺ برواية البخاري



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ومسلم. حين جاء جبرئيل علیه السلام الى النبي ﷺ في صورة البشر وسئله ما الايمان وما الاسلام حتى قال ما الاحسان؟ قال رسول الله ﷺ الاحسان ان تعبد الله كانک تراه فان لم تكن تراه فانه يراک آه.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

او خدای هغه ذات دی چي پيدا كړې يې ده شپه او ورځ او لمر او سپوږمی (يعني لمنافع عباده ومخلوقه)

**پوه سه:** چي په قرآن عزيز كي شپه تر ورځي دمخه راځي يا د دې سببه چي قرآن عزيز د عربو پر اصطلاح نازل سوى دی، په عربو كي كه مياشت بيانوي او كه شبانه روز هغه يې د شپې څخه شروع كوي كما هو المعلوم. او بل دا چي شپه پر ورځي شرافت لري. ولي شپه وخت د آرام او استراحت ده. نو نمونه د جنت ده. او ورځ وخت د تعب او ستړياده چي نمونه د دوږخ ده. او بل شپه عموماً د احبه وو سره د ملاقات وخت دی ولهذا وقع معراجه ﷺ في الليل دون النهار. او ورځ د دوست او دښمن د دواړو د ليدلو وخت دی فافهم. پوه سه! چي دا آيت د بعض آياتو د قدرت بيان دی كما لايخفى (كُلٌّ) التنوين عوض من المضاف اليه دی كل واحد منهما (في فلک) مظهري وايي ان كل واحد منهما في فلک واحد وهو السماء الدنيا آه. او روح البيان وايي كل واحد من الشمس والقمر في فلک على حدة كما يشهد به الرصد آه. او روح المعاني وايي بناء على ان المجموع ليس في فلک واحد آه. قاموس وايي چي فلک دی د ستورو الذي يضمها. وفي كلام العرب الفلک كل شئ مستدير. او بعض علماء وايي فلک هغه آسمان دی چي ستوري پكښي ښخ وي وكل كوكب يجرى في السماء الذي مدر فيه آه وهو قول قتادة الى غير ذالک من المذاهب (يسبحون) تگ كوي په فلک كي په اساني سره لكه اوباز چي په اوبو كي اوبازي كوي.

**پوه سه:** چي ضمير د جمع راجع دی وشمس او قمر ته په نېز د بعض مفسرينو رحمهم الله.

**سوال:** لمر او سپوږمی خو دوه دي. نو ضمير د جمع څرنگه ورته راجع كړل سو؟

**ځواب:** جمعيت د ضمير په سبب د اختلاف د مطالع دی. ولي چي د هيئت په كتابو كي وايي چي شپږ مياشتي لمر او شپوږمی په جلا جلا مطلع كي راځي ثم



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعود ان في تلک المطالع شپږ میاشتي، او بعض مفسرین وایي چي ضمیر د جمع راجع دی کواکبو ته.

**سوال**: کواکب خو نه دي ذکر سوي؟

**خواب**: شمس او قمر پر هغو دلالت کوي لکونها اشهر الکواکب والعمدة فیها؟

**سوال**: جمع بالواو والنون خو لپاره د ذوی العقول راځي کما تقرر في الصرف والنحو او لمر او سپوږمی یا نور کواکب خو له ذوی العقول څخه نه دي؟

**خواب**: چونکه سباحت د ذوی العقول کار دی هغه چي دوی ثابت، نو ضمیر د جمع د ذوی العقول يې هم ورته راجع کړی، او بعض حکماء او ریاضي والا چي شمس او قمر او افلاکو ته ارادي حرکت ثابتوي او له ذوی العقول څخه يې بولي هغه په اسلام کي ثبوت نه لري.

**درویش وایي**: چي صاحب د روح المعاني دومره لوی بیان په ورقو پر کار اچولی دی چي ددې تفسیر ایوبي سره هیڅ مناسبت نه لري فلهذا ترکنا نقله، او روح البیان په خپل وار څه دراز بحث کړی دی. له هغه څخه هم د تفسیر ایوبي ساحه تنګه ده، او مظهري مختصر بیان کړی دی ورو سته يې والله اعلم ویلی دی.

د درویش په نېز دا ډېره ږیبا خبره ده زه هم وایم والله اعلم.

**بوه سه**: چي سورت (اذا جاء نصر الله والفتح) الی اخیرها چي نازل سو رسول الله ﷺ وپوهېدی چي زما د سفر و ملاء اعلی ته نژدې سو قال یارب من لامتي، او بغوي او روح البیان وایي چي دا آیت هلته نازل سو چي کافرانو به ویل تتربص بمحمد ﷺ ریب المنون. قال الحسیني في تفسیر ماقالوا انتظار میبریم که گردباد حوادث بر آید ویاران محمد ﷺ متفرق ساخته و اورا در روطهٔ هلاک اندازد آه. نو دا آیت نازل سو.

**وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۖ أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾**

مونږ نه ده ګرځولي د هیڅ بشر لپاره خلود یعني دوام. البقاء في الدنیا لحکمته تعالی في ذالک. آیا که ته وفات سې نو دوی یعني کفار به همېشه ژوندي وي حتی چي دوی ستا په مرګ خوشالي کوي؟ قال الامام محمد بن ادریس الشافعي رحمه الله:

تمنی رجال ان اموت وان امت ...... فتلک سبیل لست فیها باوحد



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**بوه سه:** چي كلمه د ما لپاره د ترتب ده پر ماقبل او همزه د استفهام لپاره د انكار دی او محل د انكار يې خلود د اهل مكه وروسته تر موت د عليه الصلوة والسلام.

فقل للشامتين بنا افيقوا ...... سيلقى الشامتون كما لقينا

وايه هغو كسانو ته چي خوشاله وي په موږ يعني زموږ پر مرګ سره بيدار شي، ژر دی چي ملاقي به سي يعني مرګ د دوی سره يعني د شاتمين زموږ په مرګ سره هغه شی چي زموږ سره ملاقي سوی ؤ يعني مرګ.... قال شيخ سعدي رح:

مكن شادماني به مرګ كسی ...... كه دوان پس از وی نماند بسی

**فائده:** جمله د (فان مت آه) عطف ده پر مضمون د (ما جعلنا لبشر آه) والمعنی سلمنا انك لست بخالد فان مت فهم الخالدون والامر ليس كذالك.

## كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ

هر نفس خوند څكونكی دی د تريخ والي او د جلا والي د روح له بدن څخه. دا جمله تاكيد ده لما قبله وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد.

**فائده:** له نفس څخه مراد نفس ناطقه دی چي روح انساني دی، او د موت له نفس څخه مراد مفارقت دی له بدن څخه او ذوق پر خپل ظاهر نه دی محمول چي په پېژنتو يې خوند څكل بولي لان الموت ليس من جملة المطعوم حتی يتصور فيه الذوق بلكي ذوق ادراك خاص دی مجازاً.

## وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ۝

موږ معامله د امتحان كوو د تاسي سره (فقير معامله ذكر كړه له دې سببه چي حقيقت اختبار او امتحان پر خدای جل جلاله محال دی لان السبب الاختبار والامتحان هو الجهل بحال من يمتحنه ويختبره والجهل محال على الله ﷻ) له شر څخه مراد سختي او ناجوړي و فقر وغيرها مما يكره المرء، او له خير څخه مراد رخاء او صحت او غناء وغيرها مما يحبه المرء، او په قيامت موږ ته راجع كړل كېږئ، يعني پر شكر او صبر به ثواب دركړل سي او پر ناشكری او جزع به د دوږخ عذاب دركړل سي.

**بوه سه:** چي د فتنة معنی هم ابتلاء او امتحان دی فهو مفعول مطلق (لنبلوكم) من غير لفظه نحو قعدت جلوساً يعني چي ښكاره سي چي تاسي د ماتحبون شكر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وایاست او که نه. او پر ما تکرهون باندي صبر کوئ او که جزع او فزع کوئ.

**فائده:** له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې د دنیا ژوند لپاره د ابتلاء دی او انسانان د ثواب او عذاب د اعمالو سره مخامخ کول دي، کریمه: فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره..... حافظ شیرازي رح وایي:

خوش بود گر محک تجربه آید بمیان... تا سیه روی شود هر که درو غش باشد

د غش معنی کوټ ده.

**شان نزول:** ابن ابی حاتم رح له سدي رح څخه روایت کړی دی چې یوه ورځ آنحضرت ﷺ پر ابو جهل او ابو سفیان تیرېدی دوی دوو خبري سره کولې او ابو جهل چي علیه الصلوة والسلام ولیدی استهزاءً یې ابو سفیان ته وویل او وه یې خندل دادی نبي د عبد مناف راغلی. ابو سفیان ته درد ورغلی وه ابو جهل ته یې وویل ماتنکرون انیکون من بني عبد مناف نبي؟ الی اخیر الحدیث فنزل هذه الآیة

## وَإِذَا رَاكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا

او هغه چي وویني تا یا محمد هغه کسان چي کفر یې پر کار اچولی دی نه کرخوي تا مګر هزو یعني مهزو به یعني پسخند د روهي (هزوا) مصدر دی په معنی د مفعول دی او داسي هم وایي.

## أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ

آیا دغه دی هغه سړی چي ستاسي خدایان ذکر کوي یعني په بد نامه یعني وایي چي دا خدایان جمادات لاتضر لمن یخالفها ولا تنفع لمن یعبدوها الی غیر ذالک.

**سوال:** بسوء لفظ یې نه کړی ذکر حکمت یې څه دی؟

**خواب:** عدم ذکر یې په سبب د دلالة الحال دی فان ذکر العدو لایکون الا بسوء کما ان ذکر الحبیب لایکون الا بخیر. محاوره: یقال فلان یذکر فلانا ای یعیبها وفلان یذکر الله ای یعظمه.

## وَهُم بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ۝٣٦

او دوی په ذکر سره د رحمٰن یعني د خدای په توحید او تعظیم سره یعني له شریک څخه یې پاک وبولي او یا په دې سره چي خدای ﷻ وخلکو ته لارښوونه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کوي په بعث د رسولانو او په انزال د کتابو، رحمة عليهم يا مراد له ذکر الرحمٰن څخه قرآن دی (هم) ثاني تاکید دی کافران دي، روایت سوی دی چي یو وخت ابو جهل له رسول الله ﷺ څخه واوریدل یا الله یا رحمٰن. میدان یې کړه خلکو یعني مشرکانو ته یې وویل چي محمد موږ له شرک څخه منع کوي او دی په خپله خدای ته شریک وایي، موږ خو نه پوهېږو بېله رحمٰن الیمامة یعني مسیلمة الکذاب چي په نامه د رحمٰن الیمامة مشهور و. کما قال الله تعالی في موضع آخر من القرآن ردًا عليهم قل ادعوا الله او ادعوا الرحمٰن ايا تدعوا فله الاسماء الحسنى.

## خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ

پیدا کړل سوی دی انسان له تلوار څخه.

**پوه سه:** چي دا آیت مبالغه ده په تلوار کي د انسان په هر کار کي یعني چي هر کار ته یې سودا سوه په عاقبت کي یې فکر نه وهي بلکي عجولانه هغه کار کوي او په بعض کارو کي اخیر الامر پښېمانه وي، نو ګویا انسان له نفس تلوار څخه پیدا دی.

**پوه سه:** چي عرب دا محاوره لري چي هر کار چي سړی ډېر کوي له هغه څخه یې پیدا بولي مثلاً يقولون فيمن كان كرمه وسخائه خلق فلان من كرم او که د چا غضب ډېر وي یعني قوة غاضبه یې غالب وي، نو وایي خلق فلان من غضب، ددې معنا داده چي دغه کار یا صفت دده سره لازم دی. سعید بن جبیر رضي الله عنه وایي چي په ابو البشر آدم علیه السلام چي روح داخل سو په سر او په سترګو کي یې د جنت مېوې ولیدلې چي نس ته یې روح ور ورسېدی د جنت مېوو ته یې اشتها وسوه، نو دی وغورځېدی د مخه تر دې چي روح یې پښو ته راغلی وي ډېر په تلوار یې د ولاړېدو قصد وکړی، نو چونکه په پښو کي یې روح نه و غځار سو فقیل خلق الانسان من عجل نو چونکه آثار الآباء تظهر في الابناء په عیال او نسل کي دده هم عجلت ساري سو، په دې آیت کي رد دی پر کفارو چي د انبیا کرامو علیهم السلام په کارنامو او معجزاتو کي د غور له نظره کار نه اخلي بلکي عجولانه وایي انکارًا لنبوتهم انما انت بشر، او د قرآن کریم په معجز آمیز بلاغت او قصص او امثالو په بې فکری عجولانه دا بې ویل هذا سحر یا کهانة یا شعر یا ما یعلمه الا بشر وامثال هذا في شان القرآن والنبي علیه السلام والمعجزات، او بعض مفسرین وایي خلق الانسان یعني آدم خلقه الله تعالی بعد کل شئ في آخر ساعة


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من يوم الجمعة فاسرع الله في خلقه قبل مغيب الشمس ولا يخفى ما فيه فتامل. او بعض مفسرين وايي چي عجل ختو ته وايي، نو معنى داده خلق آدم من طين، صاحب القاموس وايي العجل محركة الطين والحمائة (لوشي) ومن عجولة الانسان قول نضر بن الحارث اللهم ان كان هذا (اى مايقوله محمد) حقا من عندك فامطر علينا بحجارة من السماء او ايتنا بعذاب اليم (يعني له سببه دد ې) چي د ما قاله محمد ﷺ ځخه خو موږ منکر يو.

**اعرابي وايي:** اياكم والعجلة فان العرب تكنيها ام الندامات (ځان ساتي له تلوار ځخه، ولي چي عرب په اسم کنيه سره عجلت ام الندامات بولي يعني مورد پښېمانيو) يو شاعر وايي:

لا تعجلن لامر انت طالبه...... فقلما يدرك المطلوب ذو العجل
فذو التاني مصيب في مقاصده....... وذو التعجل لا يخلو عن الذلل

قال آدم في وصاياه لاولاده، وكل عمل تريدون ان تعملوه فقفوا له ساعة فاني لو وقفت ساعة (اى في الاكل من الشجرة) لم يكن اصابني ما اصابني (چي کالي راباندي توی سوه او برينډ (لغ لغړ) سو آه) فلا بد من التاني في الامور الدنيوية والمقاصد الحسنة، بيت:

چو صبح وصل او خواهد دميدن عاقبت جامي
مخور غم گر شب هجران بپايا ديرى آيد

**درويش وايي:** چي تعجيل او تكبر دواړه اول له ابليس ځخه سرزد سوي دي چي دی خدای پاک امر کړی په سجدې و آدم ؑ ته ده په عجولانه تكبر سره داسي وويل ااسجد لمن خلقت طينا.

سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

ژر دی چي زه به وو ينم په تاسي ايها المؤمنون نعمتونه خپل په دنيا كي لكه واقعه د بدر او په اخرت كي عذاب النار للكفار، تاسي يې په تلوار مه غواړئ قبل الوقت المقدر لها.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

او وايي كفار د مكې كله به وي وخت د عذاب موعود في الدنيا او القيامة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه**: چي دا استفهام لپاره د استبعاد دی چي مبني پر استعجال دي، وهذه الجملة عطف على الشرطية السابقة اعني اذا راک للذين كفروا الآية.

**پوه سه**: چي د ان كنتم مخاطب عليه الصلوة والسلام او اصحاب دي، والمعنى ان كنتم صادقين باتيان العذاب او اتيان يوم القيامة فبينوا وقت اتيانها دا جزاء د شرط ده.

## لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا

كه چيري خبر سي هغه كسان چي پر كفر دي.

**پوه سه**: چي (لو) شرطيه دی جزاء يې محذوفه ده، لكه چي موږ به يې بيان كړو.

## حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿۳۹﴾

هغه وخت چي دوی نسي دفع كولای له مخانو څخه خپل اوريعني د دوږخ او نه يې له شاوو څخه خپل يعني په خپل قدرت، او نه ددوی سره مرسته كول كېږي يعني چي بل څوک دي دا عذاب النار له دوی څخه دفع كړي، والجزاء لما اقاموا على كفرهم. دوی به پر كفر ده نه وای پاته سوي بلكې ايمان بې راوړی وای (حين) مفعول به د يعلم دی.

**پوه سه**: چي مقصود احاطه د اور ده پر دوی د ټولو جوانبو څخه، تخصيص د مخانو او د شاوو چي يې وكړی چي دا دوه لوی ارخونه د انسان دي، نو پر نورو خو يې احاطه بطريق الاولى كړې ده.

## بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً

بلكې راځي دا عذاب موعود ناببره.

**پوه سه**: چي ضمير د تاتي يا راجع دی نار ته چي مونث سماعي دی يا راجع و حين ته دی تانيث د ضمير يې په اعتبار د تاويل د حين په ساعت سره دی يا راجع و وعد ته دی په تاويل د عدة.

**فائده**: كلمه د بل لپاره د اضراب د استبعاد ددوی ده چي قيامت او عذاب يې بعيد باله، كما يدل عليه قولهم متى هذا الوعد، والمعنى بلكې راځي به دوی ته اور يا ساعت يا عده ناببره.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# فَتَبۡهَتُهُمۡ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمۡ يُنظَرُونَ ۝

نو به دغه اوريا ساعت يا عده دوی حيران و کرځوي، نو دوی طاقت د رد د ساعت يا د اور د دفع کولو نه لري، او نه دوی ته مهلت ورکول کېږي چي بېر ته دې دنيا ته ولاړ سي چي ايمان راوړي ولي چي د دوی هغه پخوانی مهلت د دنيا کافي دی. سعدي شيرازي قدس سره وايي:

تو پیش از عقوبت در عفو کوب ...... که سودی ندارد فغان زیر چوب

**نکته:** پوه سه! چي په (لاهم ينصرون) کي يې مسند اليه دمخه کړی پر مسند فعلي لپاره د حصر يعني چي عدم نصرت حصر دی پر کافرانو، ولي چي د عصاة المؤمنين چي بې توبې مړه سوي وي نصرت يې کېږي په شفاعت د انبياء والملائکة الکرام عليهم السلام وصلحاء الامة رح.

**فائده:** دا خبره متفق عليه شرعًا وعقلاً و کشفًا ده چي هر کمال چي انسان په دې ژوند کي او په دې دار الدنيا کي حاصل نه کړي پس له مرګه او په قيامت کي يې نسي حاصلولای فعلم ان الفرصة غنيمة والموت ياتي بغتة والمرء لايقدر ردها ولا تدارک مافاته، سعدي رح ميگويد:

نگه دار فرصت که عالم دمیست ...... دمی پیش دانا به از عالمیست

نقل هذا المضمون روح البيان عن الفکوک لصدر الدين القنولي قدس سره.

**پوښتنه:** انبياء عليهم السلام خو کمال د شفاعت د عصاتو خو په قيامت کي پيدا کېږي؟

**ځواب:** دا کمال خو دوی ته حاصل في الدنيا ؤ لکن ظهور يې په قيامت وسو.

**سوال:** په صحيح حديث کي راغلي دي چي خدای پاک داخلوي رحمتونه د مړو په قبرو په مثال د غرو په دعا د ژوندو او کما قال عليه السلام، نو دا کمال د مړو نه دی وروسته تر مرګ که څرنګه؟

**ځواب:** کلا! دا د دوی کمال نه دی بلکي دا نصرت او شفاعت دی د ژوندو کما لايخفى.

# وَلَقَدِ اسۡتُهۡزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبۡلِكَ

**پوه سه:** چي لام موطئه د قسم محذوف دی، او تنوين د (رسل) لپاره د تعظيم



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او تکثیر دی ای بالله چې پسخند وهل کړه سوی په ډېرو رسولانو چې خاوندان د لوړو مرتبو وه (من قبلک) تر تا دمخه، په دې آیت سره تسلي ورکول دي و علیه الصلوة والسلام ته چې قوم د ده قریشو به په ده پسخند واهه کما مر في قوله تعالی واذا راک الذین کفروا ان یتخذونک الا هزوًا. او دا جمله عطف پر هغې جملې ده وجه د تسلي د علیه الصلوة والسلام چې دا استهزاء په رسولانو عادت قدیمه ده فاصبر علیه ان کما صبر من قبلک من المرسلین. عرب وایي البلیه اذا عمت هانت او پښتانه وایي د عالم سره غم نه غم.

فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

نو احاطه به وکړو په دې آیت کې وعد خفي دی د علیه الصلوة والسلام سره په نصرت پر قوم د ده، پر هغو کسانو چې پسخند بې واهه د دوی څخه هغه شی دوی په هغه پسخند واهه یعني د رسول د خوا چې به دوی په عذاب الهي بېرول کېدل دوی به پسخند په واهه، نو جزاء د هغه پسخند پر دوی احاطه وکړه (نو د ماکانوا سره مضاف محذوف دی وهو لفظ الجزاء).

**بوه سه:** چې پر قریشو د بدر ورځ هم جزاء د ده استهزاء احاطه وکړه، ولې چې د دوی لوی لوی سرداران پکښې اوویا (۷۰) کسه ووژل سول.

قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ۗ

(قل یا محمد للمستهزئین بک) څوک به ستاسي حفاظت وکړي د شپې او د ورځې من عذاب الرحمن کذا قال ابن عباس ؓ فالعبارة بحذف المضاف ان اراد بکم او نزل بکم یعني نسته حافظ او کافي له عذاب څخه د رحمن الا رحمته العامة یعني چې ستاسي څخه دي هغه راغلی عذاب دفع کړي یا دي مهلت درکړي. یعني په بتانو مه نازېږئ چې دا آلهه باطله جمادات دي عذاب الهي له تاسي څخه دفع کړي.

**فائده:** شپه چې یې تر ورځې مقدمه کړه یا له دې کبله چې دواهي او عذابونه د شپې راځي او یا له دې سببه چې عذاب د شپې سخت دی تر ورځې ولې چې مستغیث او نه ناصر نه شفاعت کوونکی د شپې پیدا کېږي بخلاف النهار په لفظ کې د رحمن اشاره ده چې کهالي ستاسي او س هم رحمت عده د خدای [۳] ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ع:...... اى كريمى كه از خزانه غيب گبر و ترسا وظيفه خور دارى

یا تنبیه پر دې ده چې عذاب د رحمٰن چې اراده یې وسي نو ډېر سخت دی.

ولهذا يقال اعوذ بالله عزوجل من غضب الحليم.

## بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُوْنَ

دا جمله اضراب دی د امر بالسوال سره في قوله تعالى قل من يكلئكم آه.

يعني د غه سوال ودوی ته فائده نه کوي.

**بوه سه**: چې له ذکر څخه مراد قرآن او نور مواعظ الله دي يعني دوی اهل د سماع القرآن والموعظة نه دي، ولي چې د منعم حقيقي نعمتو د منعم له ذکر څخه غافل کړی دي فلايذكرونه حتى يخافوا عذابه فلا فائدة لهم في التخويف بالعذاب.

**درويش وايي**: چې هغه څوک جاهل او پر باطل وي او په خپل جهل نه پوهيږي بلکې دده زعم باطل وي ځان پر حق بولي چې دې ته جهل مرکب وايي دې سړي ته وعظ او قرآن فائده نه کوي كما قيل:

آن کس که نداند وبداند که بداند ...... درجهل مرکب ابد الدهر بماند

البته هغه څوک چې په خپل جهل پوهيږي هغه ته پند او وعظ فائده کوي كما قيل:

آن کس که نداند وبداند که نداند ...... او اسپ خود از گنبد فيروزه جهاند

دې ته جهل بسيط وايي فليكن منك على ذكر ان لم تكن جاهلاً جهلاً مركبا.

د خدای روی د قرآن روی و هغه چاته وایه

چې خدای پیژني او قرآن ته هم تسلیم وي

## اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ دُوْنِنَا

ام په معنی د بل آه دی، بل لپاره د انتقال من كلام الى كلام آخر، او همزه لپاره د انکار دی، آیا دوی لره خدایان سته چې دوی منع او خلاص کړي له عذاب څخه زموږ (تمنعهم) صفت دی د (الهة) (من دوننا) يعني بيله موږه دا صفت ثانيه د (الهة) دی يعني ليس كذالك يعني الهة د دوی دوی زموږ له عذاب څخه نسي خلاصولای.

## لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُوْنَ

آلهه د دوی طاقت د نصرت د خپلو ځانو نه لري فضلاً عن نصر عابديهم، ولي که يو



Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

سري چي بنه دروند سټک را واخلي او دا د دوی بتان پر دا سر سره وو هي په یوه ساعت کي به دري سوه شپېته (۳۶۰) خدایان چي پر مکه مکرمه د دوی را تاو کړي وه زیر و زبر او ټوک ټوک به یې کړي. کریمه: وان یسلبهم الذباب شیئاً لا یستنقذوه الآیة.

**بوه سه**: چي جمله د لا یستطیعون آه تعلیل للانکار في الجملة السابقة (ولاهم منا یصحبون) عطف دی پر (لا یستطیعون) باندي. او نه ملګري کېږي د دوی د آلهه وو سره کومک زموږ له خوا لکه د هغه کسانو سره د زموږ کومک ملګری کېږي چي د عصاة المؤمنین شفاعت موږ ته وکړي من الانبیاء والملائکة والصالحین.

**فائده**: کومک د خدای جل جلاله د دغو کسانو سره دا دی چي شفاعت یې قبلوي او ګنهګاران بخښي... بیت:

عطای شفاعت چنانش دهند ........ که امت تمامی ز دوزخ رهند

ای في اول الوهلة او قریب منها فافهم. او حبر العرب عبد الله بن عباس رضي الله عنه وایي چي معنا د آیت داده ولاهم منا یمنعون نه د دوی آلهه زموږ څخه منع کړی کېږي یعني د دوی خدایان که څه هم جمادات دي دوږخ ته ورداخل کړل کېږي. کریمه: انکم وما تعبدون حصب جهنم الآیة.

بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ

بلکي سبب د کفر او د طغیان د دوی دا دی چي دوی ته موږ نعمتونه ورکړي دي او مهلت مو ورکړی دی و دغو بت فرستانو ته په دنیا کي، او د دوی پلرو او نیکه ګانو ته، تر دي پوري چي پر دوی د پر عمرونه تېر سول.

**بوه سه**: چي کلمه د بل اضراب دی د دوی د خیالاتو فاسدو څخه چي دا د پر زړونه زموږ د خدایانو نصرت دی زموږ سره. خدای جل جلاله د دوی څخه اضراب وکړی چي دغسي نه ده بلکي دا نعمتونه زما له خوا د رکول کېږي استدراجا والتمتع بما قدر لهم من الاعمار یعني خدای جل جلاله دوی ته نعمتونه ورکړه استدراجا د دوی نو هم دا سو چي دا نعمتونه زموږ د خدایانو دي او چي زموږ الهه باقي وي موږ به پر دغه جاه وجلال یو. خدای جل جلاله د دوی د زعم باطل ابطال په دې سره وکړی.


Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

## أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

آيا دوی نه ګوري په ستر ګو. او يا معنی چي دوی علم نه لري (نو رؤيت د بصري او علمي دواړو احتمال لري) چي موږ ورځو ای امرنا و مځکو ته د کفارو راکموو يې له اطرافو څخه. يعني مسلمانان يې پر اطرافو مسلط وو. او دوی يا قتل کېږي يا فرار کېږي يعني نن د يوه طرف نوبت د مځکو د دوی دی د مسلمانانو په قبضه کي صبا د بل طرف وار دی د قبضې د مسلمانانو د دوی پر مځکو وهلم جرا. حتی په صحيح تاريخ کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي وفات کېدی يو کور د عربو نه ؤ چي په اسلام دي نه ؤ مشرف سوی.

**پوه سه:** چي په (افلايرون) کي همزه لپاره د انکار ده او فاء عطف ده پر مقدر حسب القانون النحوي كمامر غير مرة تقديره الاينظرون فلا يرون بالابصار او لايتفكرون فلا يعلمون على التقدير كون الرؤية علمية.

## أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ

آيا دوی به غلبه وکړي پر عليه الصلوة والسلام او پر مسلمانانو؟ يعني داسي نسي کېدای (اين خيال است ومحال است و جنون) په تاريخ کي راغلي دي چي اسکندر ته چا وويل چي د دارا شکوه سره يو کروړ فوج موجود ؤ، نو تا څرنګه فتح کړی؟ اسکندر ورته وويل چي قصاب چي ماهر وي له ډېر والي څخه د پسو نه ېرېږي!

خدای ﷻ وايي کريمه: وان جندنا لهم الغالبون. کريمه: وانتم الاعلون ان کنتم مؤمنين. ای حقًا د دي غلبې د مؤمنانو پر کافرانو ژوندی مثال دا دی چي امريکا چي په اوسني زمانه کي د ټولي نړۍ ستر قوت ګڼل کېږي او انګرېزان يې هم د ځان ملګري کړه او له جنيوا څخه يې فوجونه راوستل او د ډالرو د باران وريځ هم ورسره ده پر يو غريب ملک افغانستان باندي يې خېته واچول په دې اميد چي افغانستان د آسيا د وسط مرکز دی، نو د دې افغانستان په قبضه سره به موږ پر ټوله آسيا قابض سو. په مقابل کي يې يوه ضعيفه ډله چي نه کافي سلاح لري نه د سبارطياري لري او نه ماښام ډوډۍ لري او نه د شپې د تېرولو ځای لري او نه کوټ و برستن لري، دا ډله ورته ودرېدل چي امريکا د جنګ جهاني ټوله سلاح په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کار اچولې ده، اووه کاله کېږي چې د غه ضعیفه ډله امریکا له پښو نه واچول سره ددې چې په د غه ضعیفه ډله کې څه ناڅه نواقص سته که هغه هم نه وای د وختنه به امریکا افغانستان ته خیرباد ویلی وای، زما د خبرې شاهد دادی چې په هغه زمانه کې چې د حقیقي مسلمانانو سلطنت وُ د کسری او د قیصر روم چې دوه ستر قوتونه وه د نړۍ او جګ خولې فوجونه یې هم درلودل، څرنګه د مسلمانانو له خوا رنګ سول او خزانې یې عربي مسلمانانو په دست جمعې راوړې.

**درویش وایي:** این قصه پایان ندارد پس بگیرد دامن تفسیر قرآن پیش برد.

## قُلْ اِنَّمَآ اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ

ته ورته ووایه یامحمد (ﷺ) یعني کفارو ته د مکې چې زه نه یې ووم تاسې مګر نه په وحي یعني القرآن من جانب الرحمن لامن نفسي، نو چونکه بېرول ستاسې د خدای ﷻ له جانبه څخه دی او خدای ﷻ پر هر شي قادر دی باید تاسې استبطاء د ده د عذاب ونه کړئ یعني بعید یې نه و بولې او باید استعجال یې هم ونه کړئ کما استعجل النضر بن الحارث بقوله ان کان هذا هو الحق من عند ربنا فامطر علینا حجارة الآیة.

## وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنْذَرُوْنَ ﴿٤٥﴾

او نه اوري کوڼ بلنه د چا.

**پوه سه:** چې مشرکان د مکې که څه هم صحیح الحواس وه لکن چونکه قرآن او تبلیغ د علیه الصلوة والسلام یې په سمع د قبول نه اورېدی نو دوی ګویا فاقد السمع دي دا جمله حال ده له فاعل څخه د قل (انما انذرکم) هغه وخت چې دوی بېرول کېږي. کلمه د اذا ظرف ده د یسمع یا د دعاء، فائده د تقیید بالظرف داده چې د انذار خبرې نه اوري او نورې خبرې دنیوي ښه اوري چې اصلاً نو کاڼه نه دي صرف د انذار په وخت کې ځان کوڼ واچوي.

## وَلَئِنْ مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ

(ولئن) کلمه د لام موطئه د قسم محذوف ده ای والله (مستهم) جواب د قسم محذوف دی که صرف مس کړي یو قلیل له عذاب څخه د رب ستا.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**بوه سه:** چي اصل د نفحه د بوی و لاړ بدل دي. په دي آيت کي مبالغې دي په قلت کي (۱) لفظ د مس دی يعني چي صرف خندي ومبلي (۲) لفظ د نحة دی چي معنی يې قلت دی (۳) وزن د نفحة چي فعلة دی چي لپاره د مرت دی كما تقرر في علم الصرف والنحو من ان فعلة بفتح الفاء للمرة وبكسرها للهيئة كما في جلست جلسة القاري اى على هيئة القاري وضربت ضربة بفتح الضاد اى مرة.

## لَيَقُوْلُنَّ يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۴۶﴾

هر آئينه دوی وايي ای هلاکت زموږ (يعني مرګ ته ناري وهي چي راځه د غه دی وخت چي مرګه ستا په سبب به موږ د عذاب څخه خلاص سو) موږ ؤ ظالمان يعني پر ځانو مو ظلم وکړی په سبب د کفر او ګنهو و حاصله الهم ندموا حين لاينفعهم الندم.

**درويش وايي:** چي مراد له مس څخه د نفحة العذاب، عذاب د آخرت دی په سبب د دي چي مفسرين ټوله په اتفاق په تفسير د انا كنا ظالمين داسي وايي ندموا حين لاينفعهم الندم (دوی پښېمانه نسي په داسي وخت چي پښېماني فائده نه ورته کوي) وما هو الا الندم في يوم القيامة كما قال السعدي الشيرازي رحمه الله:

تو پيش از عقوبت در عفو كوب ...... كه سودی ندارد فغان زير چوب

ولي که دوی پر رسېدلو د لړ عذاب د دنيا اقرار په ظلم خپل وکړي او پښېمانه سي، نو دا توبه ده په دار التكليف کي او دا توبه خو عين قبول د اسلام، نو ولي به مفسرينو ويلای ندموا حين لاينفعهم الندم فافهم.

## وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ

او موږ ايږدو ترازوګان د عدالت.

**بوه سه:** چي قسط مصدر دی په معنی د عدالت دی او د موازين صفت دی چونکه په مصدر کي مفرد او جمع برابر دي نو دا سوال نه پيدا کېږي چي مفرد لفظ څرنګه د جمع صفت واقع سو، او حمل د مصدر مبالغةً دی يا په حذف د مضاف دی ای ذوات القسط فافهم.

**پوښتنه:** په ترازو کي خو اجسام تلل کېږي اعمال حسنه او سيئه خو اجسام نه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي. نو څرنګه تلل کېږي؟

**ځواب:** بعض علما ، وايي چي صحيفې د اعمال حسنه او سيئه وو سره تلل کېږي چي کرام کاتبين نوشته کړي. او بعض وايي چي هر عمل ته صورت جوهري جسمي خدای ﷻ ورکوي هغه ورسره تلل کېږي.

**سوال:** لفظ د جمع يعني موازين يې ولي راوړی؟

**ځواب:** امام نسفي رحمه الله په بحر الکلام کي وايي چي سبب يې دادی چي هر انسان لره جلا جلا ترازو ستنه.

**درويش وايي:** چي دا جواب ضعيف دی ولي چي ميزان په قرآن کريم کي بعض ځايونه مفرد راوړی دی الا ان يراد بالمفرد الجنس. او يا لفظ جمع ذکرسي مراد ځني يو وي تعظيمًا وتفخيمًا کما في قوله تعالى ونادته الملائکة مع ان المبادي کان واحدًا وهو جبرئيل ؑ وکما في قوله تعالى يا ايها الرسل کلوا من الطيبات. والمراد به محمد ﷺ وقيل غيرذالک مما لايعبا ء به.

**فائده:** ليوم القيامة بالام په معنی د في دی ای في يوم القيامة يا عبارت په حذف د مضاف دی ای لجزاء يوم القيامة او لاجل يوم القيامة.

**فائده:** بعض اهل الاهوا ء من المعتزلة وغيرهم وايي چي وضع الميزان يو مثال دی لپاره د جزاء عادلانه على حسب الاعمال يعني برابر حساب کېږي واستدلوا على مذهبهم بدلائل عقلية. والصحيح عند اهل السنة والجماعة ان الميزان على حقيقته (معنی ترازو) والدليل على ذالک ماروی بروايات صحيحة عن ابن عباس رضي الله عنه قال الميزان له کفتان ولسان يعني دوې پلې لري او يو شيون. او بيهقي د عبدالله بن عمر رضي الله عنه او هغه د عمر رضي الله عنه څخه روايت کوي في حديث طويل حيث سئال جبرئيل عن النبي ﷺ ما الايمان يا محمد؟ قال الايمان ان تؤمن بالله (يعني بالوحدانية) وملائکته (يعني بانهم عباد مکرمون) ورسله وتؤمن بالجنة والنار والميزان وتؤمن بالبعث بعد الموت الى اخير الحديث. او ترمذي و بيهقي د انس خادم الرسول الله ﷺ څخه روايت کړی دی، دی وايي سئلت رسول الله ﷺ ان يشفع لي يوم القيامة قال عليه السلام انا فاعل، ما ورته وويل يا رسول الله فاين اطلبک زه به چېري ستا طلب کوم؟ دده راته وويل چي اول زما طلب پرپل صراف کوه، ما



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته وويل كه مي هورې نه كړى پيدا؟ قال عليه‌السلام فاطلبني عند الميزان. ما ورته وويل كه مو هورې هم نه كړې پيدا؟ قال فاطلبني عند الحوض فاني لا اخطا. هذه المواطن الثلثة. حاكم او بيهقي رح په خپلو صحيح سند وله سيدتي عائشه رض داسي روايت كړى دى چي ما عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ستاسي پياد پېږي اهل البيت يوم القيامة. قال لي ثلاث مواطن فلا يذكر احد احدًا (۱) حيث يوضع الميزان حتى يعلم يثقل ميزانه (اى بالحسنات) او يخف (۲) حيث تطار الكتب (يعني عمل نامې) حتى يعلم اين يقع كتابه في يمينه او في شماله او من وراء ظهره (۳) وحيث يوضع الصراط (اى على متن جهنم) حتى يعلم انه ينجوا اولا.

بجاى كه دهشت خورد انبياء ......... تو عذرى گناه را چه دارى بيا

والحاصل انه ورد في الميزان على المعنى المتعارف احاديث كثيرة صحيحة ونقل كلها يثقل على المتعلمين لهذا التفسير.

**درويش وايي**: والعجب كل العجب چي الضحاك او مجاهد او قتاده والاعمش رح مع كونهم اعلم بآحاديث رسول الله ﷺ اختاروا في الميزان مثل ما قال المعتزلة بقول روح المعاني وعندي ان في النقل عن هؤلاء السادات في الروات ضعف والله اعلم.

## فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا

نو په دې ورځ ظلم نه كول كېږي د هيڅ نفس سره (ولهذا اورده نكرة) شيئًا د هيڅ شي كه څه هم ېخي لږ وي. وصورة الظلم ان ينقص من حسناته شيئًا او يزاد في سيئاته شيئًا.

## وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا

**پوه سه**: چي مراد له مثقال څخه مثقال متعارف نه دى مراد بلكې مصدر ميمي دى يعني په قدر د ثقل (حبة) د يوې دانې د خردل چي په پښتو يې سپلنى بولي او په فارسي يې اسفند بولي. چي دا دانه د خردل ضرب مثل ده په كوچنيوالي كي يعني دا حبه مونږ حاضره كړو په ترازو كي، نو اكبر تر حبه خردل خو په طريق اولى په ميزان كي د عدل حاضر كړه كېږي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي امام نافع رح د قراء سبعه وو څخه مثقال په رفع سره وايي كان تامة بولي اى ان وجد او مثقال يې فاعل دى او نور قراء يې توله په نصب سره وايي او كان ناقصه بولي اسم يې ضمير راجع دى وعمل ته چي د موازين څخه وفهميږى او خبر يې مثقال بولي يعني ان كان العمل مثقال حبة من خردل.

## وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ

**پوه سه:** چي باء زائد ده په فاعل كي. نو ضمير د (نا) فاعل د كفى دى او حاسبين حال دى له فاعل څخه د كفى. ابن عباس رض د حاسبين داسي ترجمه كړي ده عالمين حافظين (ان من حسب شيئا علمه وحفظه وكفى بالله حسيبا اذلا مزيد على علمه وعدله او سدي رح وايي چي حاسبين په معنى د محسبين دي والحسب معناه القدر يعني اندازه. ابن ابى حاتم رح له ابن عباس رض څخه روايت كړى دى چي حساب كړل كيږي د خلكو سره نو هغه څوك چي حسنات يې زيات وي تر سيئاتو يوه حبه خردل دخل الجنة ومن كان سيئاته من حسناته بواحدة دخل النار انتهى. والمراد والله اعلم ان شاء الله ولم يشفع.

**پوه سه:** چي توله عملونه كه قولي وي او كه فعلي تلل كيږي الا كلمة التوحيد لا اله الا الله ولي اهل تفسير وايي چي كه اووه اسمانونه په يوه پله كي د ميزان كښېښنول سي او كلمه طيبه په بله پله كي لرجحت الكلمة الطيبة منها. د بخاري دا اخيري حديث د خپل كتاب په ياد لرئ او عمل په كوئ. بخاري په خپل سند سره نقل كړى دى چي رسول الله ﷺ ووېل كلمتان خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان حبيبتان الى الرحمن سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم.

**مسئله:** واما المشركون فقد قال الله في شانهم فلا نقيم لهم يوم القيامة وزنا اى لايوزن لهم عمل وان كان بحسب الظاهر من قسم الحسنات كاطعام الطعام للفقراء والمساكين وصلة الرحم واعتاق الرقاب وغير ذالك لفقد شرط الوزن وهو الايمان البتة په دنيا كي يې عوض وركوي واما في الاخرة فكانت اعمالهم هباء منثورا.

**درويش وايي:** چي امام حجة الاسلام محمد الغزالي رح په احياء العلوم كي وايي الميزان حق او سبب د وضع د ميزان دا دى چي خداى ﷻ په صحائفو كي د اعمالو د بندګانو وزن ايښى دى پر اندازه د درجاتو د اعمالو د دوى په نېز د خداى نو په وزن



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره مقادیر د اعمالو د بندګانو دوی ته معلوم سي تاچي دوی ته اندازه د عدل د خدای ﷻ في العقاب کي ورکاوه او د فضل د خدای ﷻ کي عفوه ورته کول او د اعمالو ثواب یې مضاعف کاوه انتهی، په دې بیان سره دفع سو هغه سوال د امام رازي رحمه الله چي په خپل تفسیر کي یې راوړي دي حیث قال چي اهل القیامة به یا یقین لري پر دې چي خدای ﷻ عادل دی فلا حاجة الی وضع المیزان بل مجرد حکمه بترجیح جانب الجنة او النار کاف او که دوی دا یقین نه وي نو وزن هم فائده نه لري لاحتمال انه تعالی یجعل احدی الکفتین اثقل ظلمًا انتهی، وجه د دفع د دې سوال داده چي اهل محشر ته عدالت د خدای ﷻ په علم ضروري معلوم دی لان الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا لکن حکمة الوزن انه تعالی اراد ان یحصل لهم العلم بمقادیر لیظهر العدل کالمحسوس والعقلي کالبدهي الاولی وفیه الزام الحجة علیهم فافهم. راوي وایي چي شبلي نعماني رحمه الله وروسته تر وفات چا په خوب ولیدی، نو یې پوښتنه ځني وکړه ما فعل الله بک؟ فقال حاسبونا فدققوا ثم منوا فاعتقوا.

**درویش وایي:** چي بعض مفسرین وایي چي میزان دوې پلې لري چي په عربي یې کفتان بولي او یو لسان لري چي په پښتو یې شیون بولي او دا میزان په لاس کي د جبرئیل علیه السلام دی حسنات په یوه پله کي پراته وي په ښه صورت سره او سیئات په بله پله کي وي په بد صورت والحکم للغالب منهما وفي صورة التساوي الحکم لفضل الله تعالی، او بعض علماء وایي چي تساوي والا به پر اعراف باندي وي چي یو دېوال په منځ کي د جنت او د دوږخ دی چي د اعراف والا دواړه جانبه وي وینې لکن مآلهم الی الجنة، کریمه: وعلی الاعراف رجال یعرفون کلاً بسیماهم الآیة.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ الْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَّذِكْرًا لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٨﴾

کلمه د لام موطئه د قسم محذوف ده یعني والله په تحقیق ورکړی ؤ موږ موسی او هارون علیهما السلام ته کتاب فارق بین الحق والباطل چي مراد ځني تورات دی، چي نور معنوي ؤ حق او باطل روښانه کېدل.

**یوه سه:** چي تنکیر د ضیاءً لپاره د تعظیم دی او د هغو کسانو لپاره چي د خدای ﷻ بیرېدل نصیحت ؤ، او یا معنی داده چي په دې کتاب کي ذکر او بیان ؤ د مایحتاجون الیه من الشرائع والاحکام والحلال والحرام، والحاصل انه کتاب



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جامع لكل خير او ابن زيد وايي الفرقان النصر على الاعداء لكه په قرآن كريم كي
ورخ د بدر يوم الفرقان بلل سوي وه، او بعض مفسرين وايي چي له فرقان څخه
مراد فلق البحر دی چي بني اسرائيل او قبطيان قوم فرعون يې سره جلا كړه يعني
چي بني اسرائيلو ته يې نجات ورکړی او فرعون او دده قوم يې د غرق و كندي ته
وسپارل، كريمه : اغرقوا فادخلوا نارًا.

**الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿٤٩﴾**

هغه كسان دي متقين چي بېرېږي له رب څخه ددوی، او دوی له عذاب او
حساب څخه د ورځي د قيامت بېرېږي.

**پوهسه:** چي الذين يا مجرور محلاً صفت د متقين دی، او يا منصوب محلاً
دی په حذف اعني يا مرفوع محلاً دی ای هم الذين آه او بالغيب حال دی يا له
فاعل څخه د يخشون يعني حال كونهم متلبسين بالغيب ای من الله او بالغيب من
الناس او يا حال دی له مفعول څخه د يخشون چي ربهم دی يعني چي خدای ﷻ
غائب دی يعني دوی نه دی ليدلی.

**فائده:** تقدير په ضمير د هم او اسناد د مشفقون ورته كول لپاره د تاكيد دی
على ما تقرر في كتب النحو.

**وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ ۚ اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿٥٠﴾**

او دا قران ذكر مبارک دی ای كثير البركة والنفع للعباد، آيا تاسي ای اهل
مكه له دغه ذكر مبارک څخه منكر یاست؟.

**پوهسه:** چي هذا مبتداء ده او ذكر يې خبر دی او مبارک يې صفت دی، د ذكر
تنكير لپاره د تعظيم دی، استفهام لپاره د انكار دی ددوی پر انكار او د توبيخ دی.

**وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾**

(ولقد) اللام لجواب لقسم محذوف، قسم په خدای دی چي موږ ورکړی ؤ
ابراهيم ته هدايت او صلاح او پرهېز د عبادة الاصنام څخه.

**فائده:** د رشد اضافت يې و ابراهيم ته وکړی تنبيه پر دې ده چي ابراهيم لوی
شان او ثبات قدم لري په رشد كي (من قبل) دا لفظ مبني پر ضمه دی عوضًا عن



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المضاف اليه المحذوف اى قبل موسى وهارون ومحمد ﷺ، وفي هذه الآية تنبيه لمشركي مكة على ان الرسالة والوحي الى محمد ﷺ يو نوی كار نه دی بلکې عادت الهي له قديم الزمان څخه پر دې جاري دی چې لپاره د اصلاح د خلګو یو رسول را استوي لكه ابراهیم علیه السلام وغیره (وكنا به علمين) او موږ ؤ په ابراهیم سره خبر چې اهل د هدایت او د نبوت دی.

**پوه سه**: چې په ذکر کې د ابراهیم هڅول دي د کفارو د مکې پر ایمان بمحمد ﷺ لانهم يعظمون ابراهيم، او محمد ﷺ هم د ابراهیم علیه السلام له نسل څخه دی او هم پر ملت د هغه، کریمه :بل نتبع ملة ابراهيم حنيفًا. نو ولي كفار مکه له دە څخه انکار کوي، او بعض مفسرين د من قبل ترجمه کوي په قبل البلوغ سره یعني دی کوچنی ؤ چې دی له غار څخه راووتی چې ده وویل اني وجهت وجهي الآية. مظهري وايي ددې معنی داده چې نبوت ده ته د کوچنیوالي ورکړل سوی ؤ انتهى والله اعلم، والاول من معنى قبل مروي عن ابن عباس و ابن عمر رضی الله عنهم.

**إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾**

هغه وخت چې ابراهیم وویل وخپل پلار ته او قوم ته دده.

**پوه سه**: چې اذ منصوب محلاً دی په اذکر سره او یا ظرف دی د متعلق په آتینا پوري یا په رشد پوري.

**پوه سه**: چې تمثال هغه صورت ته وايي چې روح نه وي پکښې. یعني نو نه چا ته ضرر رسولای سي او نه نفع په دې کې تحقیر د شان ددوی د معبودانو دی او توبیخ دی د قوم چې ددې بې روحه شیانو عبادت کوي لان المعبود يجب انيكون ضارًا اذا لم يعبد ونافعًا للعابدين والعكوف الاقبال على الشئ وملازمته على وجه التعظيم.

**ترجمه**: څه شی دي دغه بې روحه بتان مجسمې چې تاسي ددې احترام کوئ او دوی ته مقبل یاست، کاشفي در تفسير حسيني چنين فرموده كه آن هفتاد و دو (۷۲) صورت بود و در تيسير گويد که نود بت بوده وبزرگتر همه از زر ساخته بودند. ودو گوهر شاهوار در چشمهای وی ترکیب کرده بودند، ودر تبيان آورده که صورتها بودند برهیئات سباع وبهائم وانسان وبعض صورتها برشکل وهيكل كوكب بوده.

د علي رضی الله عنه څخه روايت دی چې دی يو وخت تېر بدی يو څو کسه وه شطرنج بې


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کاوه فقال ماهذه التماثيل.

**درويش وايي:** چي امير المؤمنين علي رضي الله عنه غايت تقبيح د عمل د شطرنج وکړه ولي مشابه يې کړه د اصنام سره د قوم د ابراهيم عليه السلام، يعني العکوف على هذا اللعب کالعکوف على عبادت الاصنام کذا في تفسير ابي الليث السمرقندي.

**درويش وايي:** چي وان لم يکن اللعب بالشطرنج کفرًا فلا اقل من انه مکروه جدًا، قال صاحب الهداية يکره اللعب بالشطرنج والاربعة عشر لانه قاصر بها فالميسر حرام بالقرآن وان لم يقاصر بها فهو عبث ولهو.

**درويش وايي:** چي له امام شافعي رحمه الله څخه منقول دي چي لعب الشطرنج مباح دی، ولي چي لعب کي د اذهانو ذکاوت او تصفيه پيدا کيږي، زين العرب په شرح کي د مشکوة وايي چي شافعي قدس سره له دې قول څخه رجوع وکړه څلوېښت ورځي تر مرګ د مخه، او امام ابو حامد محمد الغزالي الشافعي رحمه الله په خلاصه کي وايي چي د شطرنج لوبه مکروه ده عند الشافعي اى في قوله الآخير. او څرنګه به مکروه نه وي چي په لعب شطرنج کي احياء د سنة المجوس ده.

## قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿۵۳﴾

دوی په جواب کي د ابراهيم عليه السلام وويل چي موږ پيدا کړي دي يعني ليدلي مو دي چي پلرو او نيکه ګانو د دغو تماثيل عبادت کاوه يعني موږ يې عبادت تقليدًا کوو يعني بل کوم دليل نه پر لرو لا عقلاً ولا نقلاً من کتاب.

## قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿۵۴﴾

ابراهيم عليه السلام ورته وويل په تحقيق ياست تاسي او ستاسي پلرونه نيکه ګان په خطاء او ګمراهي ښکاره کي حيث تعبدون الجمادات لا تضر ولا تنفع والتقليد للضال المخطي ضلال وخطاء.

**فائده:** انتم تاکيد دی د ضمير متصل د کنتم لاجل عطف وآبائکم کما هو القانون النحوي من ان العطف على الضمير المتصل لايجوز الا بالتاکيد بالمنفصل او الفصل فافهم.

**درويش وايي:** چي د ابراهيم عليه السلام قوم ته دا تضليل د آباؤ د دوی ډېر بعيد ورته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ښکاره سو. نو یې په خیال دا ورغله چې دی زموږ سره مسخرې کوي. نو یې داسي ورته وویل.

**قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ۝**

دوی ورته وویل چې تا موږ ته یو حق دین چې ثابت په دلیل قطعي دی راوړی دی او که ته په دې قول کي زموږ سره مسخرې کوې.

**مسئله**: علماء وايي چې تقليد قبول دی د بل د قول بې دليله د حقية او دوی وايي چې تقليد په فروع کي د دين لکه اودس، لمونځ، روژه وغيرها روا دی لکه په مذاهبو اربعه وو کي دا اختلاف موجود دی او هر قوم د خپل امام المذهب تقليد کوي. او په اصولو او اعتقادياتو کي د دين تقليد نه دی روا بلکې استدلال ضروري دی.

**پوښتنه**: عوام الناس خو ټوله معتقدات تقليداً مني قابل د نظر او استدلال نه دی؟

**ځواب**: ایمان د مقلد صحیح دی په نېز د امام الائمة سراج الامة ابو حنيفة رح او په نېز د اهل ظاهر الحديث هم صحيح دی.

**پوښتنه**: مقلد په ايمان کوم څوک دي؟

**ځواب**: چې وجود د واجب تعالى او وحدانيت د خدای په عبادت سره او عالم لره صانع او خالق الله بولي او په اوصافو د جلال او جمال يې منصف بولي او ارسال الرسل مني او عالم حادث بولي او بعث بعد الموت حق بولي الى غير ذالک لکن دليل نه پر لري، والدليل على قبول الايمان من غير الدليل دا دی چې رسول الله ﷺ ايمان د اعرابو د کوچنيانو او د ښځو او د مريانو قبلاوه من غير تعليم الدليل.

**درويش وايي**: چې عامي که لږ عقل ولري دلائل هم ډېر پيدا کولای سي.. سعدي:
برگ درختان سبز درنظر هوشيار ...... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

**حکايت**: يو اعرابي ته چا وويل چې څه دليل لرې پر وجود د خالق د عالم؟ اعرابي ورته وويل البعرة في الطريق تدل مرور البعير. وآثار الاقدام على الطريق تدل على سير السائرين في الطريق فكيف لايدل هذا العالم الكبير على العالم الصانع الخبير.

**درويش وايي**: چې وهذا عين الاستدلال على وجود الصانع الخبير.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الَّذِىْ فَطَرَهُنَّ

ابراهیم علیه السلام ورته وویل (کلمه د بل اضراب دی له قول څخه د قوم ام انت من اللعبین) یعني زه مسخرې نه کوم ستاسي سره بلکې رب او خالق ستاسي هغه ذات مقتدر دی چي هغه رب او خالق د سمٰوات ای السبع او د مځکي دی، هغه دی چي دغه مځکه او اسمانونه یې له کتم څخه د عدم و عرصه ته د وجود راشتلي دي بیله مثال سابق څخه.

**پوښتنه:** د (الذي فطرهن) څه فائده ده وروسته تر (رب السموات والارض)؟

**ځواب:** فائده یې داده چي رب و سلطان ته هم وایي نو په دې قید سره دفع د توهم د جاهلانو د قوم چي سلطان دي وي او هغه قول د نمرود چي وروسته به راسي (انا احي وامیت) نو ابراهیم علیه السلام یو برهان قوي ورته پېش کړی پر دې دول چي اسمانونه او مځکي شاهدي اداء کوي په لسان حال چي موږ خو ممکنات او موږ نسو کولای چي په خپله دې پرده د عدم څیري کړو او میدان ته د وجود دي راووځو. ولې امکان او حدث زموږ برخه ده، نو زموږ د عدم رایستونکی لازمًا باید واجب الوجود قدیم بذاته څښتن د قدرت کامله بیله منازع وي، فاذا کان کک فهو مستحق للعبادة وحده لا الجمادات ستاسي خدایان.

وَأَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ

او زه پر دغه مذکوره شیانو د شاهدانو له دلې څخه یم بالحال کالسمٰوات والارض والقول لا اله الا الله والجنان یعني بتصدیق القلب.

**فائده:** چونکه (ذا) اسم اشاره و مفرد ته ده او مشار الیه سمٰوات او ارض دي او هغه ډېر دي، نو باید تلک یې ویلی وای له دې سببه ما ترجمه په مذکور سره وکړه چي مفرد دی.

قانون: که مشار الیه مفرد ؤ او مخاطب هم مفرد ؤ اشاره په ذالک ورته کوي چي د ذا د مفرد راوړو سبب یې افراد د مشار الیه وي او د کاف راوړلو سبب به افراد د مخاطب وي، او که مشار الیه مفرد او مخاطبین ډېر وه ذالکم به وایي او که مشار الیه او مخاطب دواړه تثنیه وه ذان کما به وایي، وعلی فقس التذکیر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والتانيث في المشار والمخاطب كذا في علم النحو، نو هغه قاريان چي خاتمه د قرآن په يوه مجمع کي وايي او داسي ووايي انا على ذالک من الشاهدين پر خطا دى بلکې ذالکم بې ويلى واى فتدبر.

## وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم

او قسم په خداى چي زه به يوه حيله وکړم ستاسي و بتانو ته. يعني په پټه دوى مات کړم چي تاسي ته د دوى عجز ښکاره سي چي دوى په خپله دفع د ضرر له ځانه څخه نسي کولاى، نو ستاسي څخه به دفع د ضرر څرنګه وکړي. والمعبود لابد انيکون دافعًا لضرر عن عابده وجالبًا للنفع الى عابده فکيف تکون آلهة. قاضي بيضاوي رح وايي چي کلمه د تاء په قسم کي بدل د واو ده چي هغه بدل د باء دى.

**پوښتنه:** چي په لفظ کي د کيد او تاء التعجب في القسم چي ابراهيم را وړه له دې سببه چي دا کار يعني ماتول د دوى د بتانو ډېر مشکل کار دى او لوى حيله ته ضرورت لري مع قوة سلطنة نمرود و کثرة اتباعه ومحافظين معابدهم واصنامهم. نو بيا هم ابراهيم ؑ على زعم انف نمرود ودې کار ته چمتو سو او کامياب هم سو کما سيئاتي.

**پوښتنه:** جمله د (وتالله آه) جمله قسميه انشائيه ده، نو عطف يې څرنګه صحيح دى؟

**ځواب:** د (تالله) سره قال محذوف دى، والتقدير قال ذالک القول بل ربکم آه وقال هذا القول اى تالله، نو قال ههنا عطف دى پر قال هناک، نو عطف د جمله خبريې پر خبريې دى.

## بَعْدَ أَن تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

وروسته تر دې چي تاسي مخ واړوئ له بتانو څخه او دوى ته شا کړئ د اختر ورځي د ساتېري لپاره.

**سوال:** دا خبره که يې برملا علانيه و دوى ته کړې وي يعني تالله لاکيدن آه نو دوى يې مخ نيوى کولاى سواى چي پر بت خانه به يې محافظان درولي واى چي د ابراهيم ؑ د ورتګ لاره به يې بنده کړې واى؟

**ځواب:** بغوي رح وايي چي مجاهد او قتاده رح وايي چي ابراهيم عليه السلام دا خبره ډېره کراره وکړه چي صرف يوه سړي واورېده چي وروسته بيا تر ماتېدو د بتانو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه سړي دا خبر افشاء کړه چي وروسته به راسي چي هغه سړي وویل سمعنا فتی یذکرهم یقال له ابراهیم.

**درویش وایي:** چي راویان د تاریخ قدیم وایي او ټولو مفسرینو یې تائید کړی دی چي د نمرود طاغي قوم په کال کي یوه ورځ د اختر او خوشالۍ درلوده چي دوی به تر ټولو لویي بت خانې ته بې شمه طعامونه راوړه مثلاً وریجې غوښې وغیره او بتان به یې ښه پالش کړه او د ډېر زیبا رنګونه به یې پوري مښلله او خوارکي مواد به یې د بتانو مخ ته کښېښول د تبرک لپاره چي دوی به په صحراء کي ښه ځانونه ستړي کړه بت خانې ته به راغله او هغه د دوی په زعم مبارکه ډوډۍ به یې وخوړله او بتانو ته به یې سجدې وکړې نو به خپلو خپلو کورو ته ولاړه، نو دغه ورځ چي راغله د ابراهیم ؑ پلار آذر وه ده ته وویل راځه زموږ اختر ته زموږ د خدایانو ننداره او سیل به وکړې او زموږ دین به ډېر ښه خوند درکړي، نو ابراهیم ؑ هم په مجمع کي ورسره ووتی لوی بت خانې ته نژدې سو ځان یې غوځار کړی او دا یې وویل چي پر پښو مي درد سو او وه یې ویل اني سقیم.

**سوال:** ابراهیم ؑ خو نه ؤ ناجوړی، نو دا درواغ نه وه او که څرنګه؟

**ځواب:** دا تعریض دی د ابراهیم ؑ خو زړه په رشتیا ناجوړی ؤ د قوم د بت پرستی په سبب ظاهراً یې ښه بهانه وکړ ځول او بل دا چي درواغ لنصرة دین الله خو روا دی کما في وقعة قتل کعب بن الاشرف په مدینه منوره کي چي تفصیل یې مخته تېر سوی دی.

راوي وایي چي خلک چي ټوله ولاړه ابراهیم ؑ بت خانې ته ورغلی د بت خانې د دروازې مخامخ یو لوی بت ؤ څنګ ته یې کوچنی بت ؤ او د هر لوی بت و څنګ ته به کوچنی بت موجود ؤ، ابراهیم ؑ چي وکتل وریجې، غوښې او اعلی مطعومات د بتانو و مخ ته پراته ولیدل، نو د پسخند یې ورته وویل الا تاءکلون؟ ولي یې نه خورئ؟ فراغ علیهم بالیمین، نو حمله یې وکړه پر هغو بتانو په راسته لاس چي تر چپه لاس قوي دی، راوي وایي چي د ابراهیم ؑ سره یټ په بغل کي یو سندان ورسره ؤ په هغه به یې دا بتان وهله.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا

وکړځول ابراهیم ؑ دا بتان ټوک ټوک.

**پوه سه:** چي جذاذ فعال دی بضم الجیم مصدر په معنی د مفعول دی ای مجذوذ. او بعض مفسرین وایي چي جمع دی واحد د لفظ نه لري، والمعنی ټوک ټوک کړه ابراهیم ؑ ټوله بتان.

## اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٨﴾

مګر نه هغه صنم اکبر ددوی (او سندان یې وصنم اکبر ته کښېښېښو، او بعض وایي د صنم اکبر په غاړه یې ور وځړاوه او دی ځندي ووتی) بعض مفسرین وایي چي دا کبیر صنم ته به خلک رجوع وکړي چي دا بتان چا مات کړه، ولي چي معبود باید علم ولري او سائل جواب ورکړي، نو اخیراً به ابراهیم ؑ په دغه سره دوی مغلوب کړي په دلیل کي، او بعض مفسران وایي چي ضمیر د الیه و خدای ﷻ ته راجع دی یعني چي دوی چي دا عجز د خپلو خدایانو ووینې، نو خدای ته به رجوع وکړي او ایمان به راوړي او د سیاق سره برابر دا دی چي ضمیر د الیه ابراهیم ته راجع دی په دې معنی چي چونکه زه شهرت په مخالفت د اصنام لرم، نو به اخیر دا ماتوالی پر ما تهپ کړي او ما به وروغواړي زه به ورسره دلیل ووایم چي دا څرنګه خدایان دي چي یوازي زما سره یې مقابله له وسه نه وه پوره که ما مات کړي وي خیر خلګ چي د صحراء له بازیو څخه راغله هم ستړي سوي وه او هم وږي سوي وه بت خانې ته ورغله بتان ټوله ریز مریز پراته وه او دوی مودی یې ټوله سره تیت وپرک پارته وه.

## قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٩﴾

دوی وویل چي دا چا دا کار کړی دی زموږ له خدیانو سره یعني ټوک ټوک کړي یې دي، په تحقیق دا سړی خو د ظالمانو له ډلې څخه دی چي د خدایانو سپکاوی وکړي یا ظلم پر خان دی چي خان یې و هلاک ته وسپاره یعني موږ خو یې حتماً وژنو.

## قَالُوْا سَمِعْنَا فَتًى يَّذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٠﴾

دوی وویل چي موږ اوریدلي دي چي یو ځوان دی چي زموږ خدایان ذکر کوي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني غيب پروايي چي دا آلهه هيڅ شی نه دي يعني نه يې چا ته نفع رسېږي او نه چا ته تاوان رسولای سي (يقال له ابراهيم) صفت ثاني لفتیً او يذکرهم يې صفت اول وُ.

**پوښته**: چي ابراهيم مرفوع دی په يقال سره يعني مفعول مالم يسم فاعله يې دی او يا خبر د مبتدا محذوفي دی ای هو ابراهيم، نو پر دې تقدير مفعول مالم يسم فاعله يې جاري او مجرور دی.

اخير دې خبري افشاء پيدا کړه تر نمرود جبار او تر اشرافو د قوم دده ورسېدله.

## قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾

نمرود او اشرافو د قوم وويل يعني که دی متهم دی په دې فعل سره د آلهه د ماتولو، نو تاسي دی راولئ يعني چي تحقيق ځندي وکړو په حضور کي د خلکو (والتقدير کائنًا على اعين الناس ای على مرئي منهم يعني چي دوی يې ويني) يعني څوک به د چشم ديد شاهدي پر اداء کړي. نو بې مورد عذاب شکنجې ته وسپارو. وغرض اللعين چي بېله شاهدانو مورد دا عذاب نه ورکوو.

## قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾

آيا تا دا کار يعني کسر او ماتول کړي زموږ په خدايانو سره ای ابراهيم؟-

## قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾

ابراهيم وويل چي دا کار دا لوی خدای کړی دی، نو تاسي له دې مات سوو خدايانو څخه پوښتنه وکړئ که چېري دوی خبري کولای سي.

**پوښتنه**: کار خو ابراهيم کړی وُ، نو اسناد يې و کبيرهم ته څرنګه وکړی؟

**ځواب**: په دې کي مجاز دی و سبب ته د کسر ابراهيم چي چونکه د دغه لوی بت ډېر احترام دوی کاوه، نو ابراهيم ته غصه ورغله او دا بتان يې مات کړه تا چي دوی و دې لوی خدای ته رجوع وکړي، نو هغه به د لا يا نعم له جواب څخه عاجزه پاته سي او د ابراهيمؑ حجت به قائم سي.

**سوال**: ابراهيمؑ خو په دې پوهېدی چي بتان خو خبري نسي کولای او د چا د سوال ځواب هم نسي ورکولای، نو يې ولي دوی امر کړه په سوال سره ددې او خبري ددوی يې شرط وګرځولې؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب:** هو ! لکن د ابراهیم ؑ غرض دا ؤ چي د دوی د خدایانو عجز و دوی ته وښیي. نو ضمنًا ګویا دا اقرار دی ددوی دی ځکه نه خوا چي ما کړی دی. (وروی ابو هریرة ؓ عن النبي ﷺ لم یکذب ابراهیم الا ثلث کذبات)

**درویش وایي:** چي کذبات ویلل چي ظاهر صورت یې د کذب ؤ والا فالکذب الصریح کبیرة والانبیاء معصومون من الکبائر کلها بلکې دې ته معاریض وایي چي د قائل په زړه مراد یې صحیح وي لکن ظاهر صورت یې د کذب وي چي دې ته توریه هم وایي وهو ان تشیر بالکلام الی شئ والغرض منه شئ آخر.

(ثنتین في ذات الله) یعني په طلب کي د رضا د خدای ﷻ (۱) قوله اني سقیم) چي زه ناجوړی یم. دده مراد خو دا ؤ چي سقیم القلب یم په سبب د کفر د قوم او ظاهر یې دا ؤ چي سقیم الجسد یم ولم یکن کذالک (۲) او بل دا چي (بل فعله کبیرهم) دده غرض خو دا ؤ چي د کبیر صنم غایت تعظیم کول پر ما باعث د ماتولو د بتانو وګرځېدی او ظاهره صورت یې دا ؤ چي راسًا دا کسب او کار یعني ماتول د بتانو کار د کبیر صنم دی ولم یکن کذالک (۳) لپاره د دفع د فساد له ساره ښځه چي دده مېرمنه وه هغه داسي وه چي ابراهیم ؑ چي اردن ته ورغلی هوري یو ملک جبار ؤ چي صادق یې نوم ؤ او د هغه قانون دا ؤ چي ښځي چي به مېړه درلودی که به دده خوښه وای له مېړه ځخه به یې راګرځوله او که به هغې مېړه نه ؤ کړی په هغې ښځي یې کار نه درلودی چونکه ساره ډېره ښائسته وه، نو یو چا یې و سلطان جابر ته راپور ورووړی چي دلته تر یوې درختي لاندي یو درویش صفت سړی دی او ډېره ښائسته مېرمنه یې ده. جبار امر وکړی چي ورسئ دا ښځه ځني راولئ چي زه یې معلومات وکړم. نو ابراهیم ؑ و ساره ته وویل چي که دې جبار تا ته وویل چي ته د دې سړي څه یې داسي مه ورته وایه چي مېرمنه یې یم ولي چي بیا دې زما ځخه ونه ګرځوي داسي ورته ووایه چي زه یې خور یم ابراهیم ؑ ورته وویل چي په زړه کي دا ونسه چي دیني خور یې یم ولي چي په مځکه کي بل مسلمان نه وینم بېله ما و تا.

**درویش وایي:** چي دا هم تعریض او توریه وه ولي ظاهر خو یې دا وو چي نسبي خور یې یم او په زړه د ابراهیم ؑ کي دا ؤ چي دیني خور ده خیر ساره چي جبار ته ورو ستل او ابراهیم ؑ پر خپل ځای پر لمانځه و دړېدی او عجز و نیاز یې شروع کړی په باره کي د خلاصون د ساری د دې جبار ځخه جبار پر مین سو بلا تحقیق یې لاس



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروغخاوه يعني د زني د پاره لاس يې وغځ سو چي نه يې راتولولای سو ای او نه يې پر مخه حرکت ورکولای سو ،وفي رواية فغط تر ستوني ونيول سو پښې يې غورځولې، نو يې ساره ته وويل چي دعا وکړه چي زه له دې آفت څخه خلاص سم بيا ضرر نه دررسوم بيرته دې خپل ملګري ته استوم هر څه چي دې دي. هغې خواست وکړی جبار جوړ سو بيا يې لاس وروه وغځاوه بيا په مثل د اول واړو ونيول سو بيا يې ساره ته وويل چي خدای ته خواست وکړه که جوړ سوم ضرر نه دررسوم هغې بيا خواست وکړی جبار جوړ سو ثم تناولت الثالثة فصار الجبار مثل ماکان بلکې اشد تر هغه بيا يې زاری ورته وکړې او وعده يې د عدم ضرر ورسره وکړه بيا جوړ سو. نو جبار د يو حاجب په لاس ورکړه او ورته وه يې ويل چي تا ماته انسان نه دی راوستلی انما اتيتني بشيطان. جبار يوه ښځه د هاجره په نامه ودې ته وبخښل. نو ساره چي راغله هاجره هم ورسره وه ابراهيم؏ پر لمانځه ولاړ و سر يې ورته وښوراوه چي مهيم چي دا يميني کلمه ده معنا يې داده چي څه حال دی او څه پيښه سوه؟ هغې ورته وويل قد كبت الله كيد الكافر وفي رواية قد رد الله كيد الكافر في نحره واخدم هاجرة قال ابو هريرة يعني عن النبي ﷺ تلک (يعني هاجرة) امکم يا بني السماء (ای د اسمان زامنو) يعني چي په مکه کي خو کښت نسته تاسي په صحراؤ کي ژوند کوئ په اوبو د اسمان د هغه قصه داسي وه چي ساره خپل مينځه هاجره و ابراهيم؏ ته وبخښل ابراهيم؏ په نکاح کړه ساره چونکه په اول کي وچه وه کما سيأتي ان شاء الله تعالى. نو خدای پاک ابراهيم؏ ته زوی ورکړی چي نوم يې اسماعيل پر کښېښو چي د مکې د قريشو نيکه دی. او عليه الصلوة والسلام هم دده له نسل څخه دی وباقي قصة طويلة جداً. دا اخير قول د ابراهيم چي ساري ته يې وکړی انک اختي في الاسلام صريح في ان مراده کان من المعاريض والتورية دون الكذب حاشاه الله عن ذالک کما مر آنفاً.

**فائده:** دا دريم قول د ابراهيم؏ که څه هم په هغه کي هم رضی د خدای ﷻ وه چي زوجه د خليل الله له فساد څخه د جبار په وساتل سول. لکن چونکه په دې د ابراهيم؏ طبعي نفع موجوده وه، نو ځکه په حديث مذکور کي ددې اولي توريه او معاريض في ذات الله وبللې دون الثالثة.

**پوښتنه:** صريح دروغ روا دي او که حرام يعني چي هيڅ توريه يا تعريض نه وي پکښې؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب:** شیخ عزالدین بن عبد السلام په خپله فتاوی کي وايي چي خبري خو وسیله دي و مقصود ته که موصل و مطلوب ته په صدق او کذب دواړو سره کیدی فالکذب فیه حرام او که توصل و ده مطلوب ته په کذب کیدی په صدق نه کیدی فالمقصود ان کان مباحًا فالکذب فیه مباح وان کان المطلوب واجبًا فالکذب في واجب انتهی.

**درویش وايي:** چي دا کلام د عزالدین رح پر ډېرو مسائلو باندي تطبیقیږي فتامل فیه جدًا واخرج من هذا الکلام جواب مسائل کثیرة في حرمة الکذب واباحة ووجوبه. دا ؤ تفصیل د هغو دوو آیتو اني سقیم بل فعله کبیرهم هذا.

فَرَجَعُوٓا إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمۡ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾

نمرود یا نورو رجوع وکړه و خپلو عقلو ته او د ځان سره یې فکر وواهه چي ابراهیم چي وايي چي دا بتان د الوهیت ور نه دي حق خبره ده او موږ چي یې آلهه بولو باطله خبره ده. ولي چي دوی دومره عاجزه دي چي دفع د ضرر له خپله ځانه څه نسي کولای، نو زموږ څخه به څرنګه دفع د ضرر وکړي یا به نفع را ورسوي. والمعبود بالحق من یکون ضارًا ونافعًا. نو دوی وویل یو د بل سره یا په خپلو زړو کي چي په تحقیق تاسي په خپله ظالمان یاست چي عبادت د داسي چا کوئ چي نه خبري کولای سي نې ضرر چا ته رسیږي او نه یې نفع. یا معنی داده چي تاسي ظالمان یاست چي نسبت د ظلم و ابرهیم ته کوي یعني بقولکم من فعل هذا بآلهتنا انه لمن الظالمین.

ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمۡ لَقَدۡ عَلِمۡتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾

بیا دوی رد کړل سوه پر سرو خپل یعني د تکبر لاریې خپله کړه او رد کړه سوه و کفر ته او مجادله او بحث ته یې ځانونه چمتو کړه بعد ما استقاموا بالمراجعة الی العقول وقولهم انکم انتم الظالمون. ته ښه پوهیږې چي نه دي دا بتان چي خبري دي وکړي. نو ته ولي موږ ته وايي فسئلوهم ان کانوا ینطقون.

**پوهه:** چي اصل معنی د نکس داده چي اسفل د شي اعلی وګرځول سي او اعلی یې اسفل. نو دا د دوی عود و باطل ته وروسته تر دې چي حق یې په زړو کي راغلی ؤ مشابه وګرځاوه د نکس سره د شي. ولي حق چي اعلی ؤ هغه یې کښته کړی او کفر چي اسفل ؤ د هغه بیرغ یې پورته کړی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَّلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾

ابراهيم ووېيل چي حجت يې پر دوی تمام ته ورسېدی تاسي عبادت کوئ ماسوی له خدايه چي نسي رسولای يو شی له نفع څخه که تاسي عبادت ددوی وکړئ، او نه ضرر دور رسولای سي يعني ديو شي که يې تاسي عبادت پرېږدئ.

**فائده:** کلمه د فاء عطف ده پر محذوف تقديره اتعترفون بان هؤلاء لاينطقون ولا ينفعكم شيئا ولايضرون فتعدون بعد ذالک.

**درويش وايي:** چي دا قانون نحوي دی چي همزه د استفهام چي پر حروف عاطفه و داخل سي عطف پر مقدر به وي لئلا يفوت صدارة همزة الاستفهام. موږ دا قانون په دې تفسير کي مکرر راوړی دی شفقة على المتعلمين لئلا يحتاجون الى تفصح الاوراق.

**حکايت:** يناسب هؤلاء العابدون لغير الله، راوي وايي چي د حبيب العجمي قدس سره مايني ده ته ووېيل په کلکه سره چي بازار ته ولاړ سه د يو چا مزدوري وکړه لپاره د فراخی د رزق. نو دی هم له کوره ووتی په يوه مسجد کي يې د خدای پاک عبادت کاوه تر ماښامه پوري، ماښام چي کورته راغلی ماينې ورته ووېيل چي مزدوري دي وکړه څه دي راوړه؟ حبيب ؒ ورته ووېيل چي د لوی چا مزدوري مي وکړه لکن شرمېدم د مزدوری مي نه ورته ووېيل، دا بله ورځ بيا حبيب ؒ له کوره ووتی. ماښام کورته خالي لاس راغلی ماينې چي يې ورته ووېيل ده بيا هغه عذر ورته ووايه. درېيمه ورځي چي تېري سوې ماينې يې ورته ووېيل چي يا له هغه سړي څخه چي تا يې دا درې ورځي مزدوري کړې ده د خپل اجرت جدي طلب ځني وکړه او يا د بل چا سره مزدور سه او يا به ما ته طلاق راکوې، حبيب ؒ ته يې د پر زور ورکړی چي ماينې يې مطالبه د طلاق ځني وکړه. خير حبيب ؒ بيا ولاړی خپل د خدای ﷻ عبادت يې تر ماښامه پوري وکړی، ماښام چي کورته راغلی د طعام بوی يې تر پزه سو او ماينه يې هم ډېره خوشاله وليدل. ماينې يې ورته ووېيل چي هغه درې ورځي چي تا يې مزدوري کړې وه او تا له شرمه د مزدوری نه وه ورته ويلي هغه چا نن ډېر نعمتونه را استولي دي او يوه هميانی د سرو زرو د که يې هم را استولې ده، حبيب ؒ وژړل چي ما د خدای ﷻ دا درې ورځي عبادت



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کاږه دا خدای ﷻ را استولي دي. ماينې چې يې واوريدل پر ما مضٰی خو يې توبه وکښل او قسم يې واخستی چې زه به ابداً ورته کار نه کوم.

**درويش وايي**: چې دا د هغه حديث قدسي مصداق دی (من شغله ذکري عن مسئلتي اعطيته افضل ما اعطي السائلين) وقد جربه اهل الله فوجدوه کذالک.

اُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

روح المعاني وايي چې دل تنګه سو ابراهيم ؑ له اصرار څخه د قوم پر کفر باندي مع وضوح الحق وقطع العذر. واصل اف صوت المتفجر من استقذار شئ (اف اواز دی د هغه چا چې زړه يې تنګ سي چې له يو کار څخه يې بد راسي) راغب نحوي وايي چې وروسته اف اسم فعل وګرځېدی په معنی د اتفجر (زما زړه تنګ سو) ومعنی الآية زما زړه تنګ سو يعني ستاسي له اصرار څخه پر کفر او له سببه ددې چې تاسي عبادت کوئ د من دون الله چې بتان دي (افلا تعقلون) استفهام لپاره د توبيخ دی. آيا تاسي عقل نه لرئ چې حق او باطل سره جلا کړئ او د حق متابعت وکړئ او باطل پرېږدئ.

**درويش وايي**: چې په (اف) کي ډېر لغات دي چې مظهري بيان کړي دي.

**پوه سه**: چې مظهري ؒ وايي چې اف مبتداء ده نکره او ابتدائيه يې سره د تنکيره داسي دی لکه علماء چې په ويل کي وايي ای ويل عظيم. او لکم يې خبر دی ولما تعبدون پر عطف دی او بيضاوي وايي معناه قبحا وتننا واللام لبيان المتافف له.

**درويش وايي**: چې نمروديان چې په احتجاج کي پاته راغله نو يې د زور او ضرر لار اختياره کړه لکه چې دا عمومي عادت دی د جهالو معاندينو چې په دليل ملامت سي د سري ګريوان پر ځيري.

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾

نمرود او نمروديانو سره وويل وسوځئ ابراهيم په اور سره او مرسته وکړئ د خپلو خدايانو چې ابراهيم ؑ يې استخفاف وکړی که تاسي دا کار کوئ.

**پوه سه**: چې شرطي مستغني دی له جزاء څخه په ماقبل سره يعني حرقوه آه. له ابن عمر ؓ څخه روايت دی چې مشوره د احراق چې يې نمروديانو ته ورکړه يو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سړي ؤ له عجمو څخه يعني د کردانو څخه چي نوم يې هنون ؤ او هغه کردي خو خداى ﷻ په مځکه کي خسف کړى. نو دى په مځکه کي روان دى الى يوم القيامة لکه قارون د موسى علیه‌السلام.

**تبصره:** کردان يو ظالم قوم دى چي بعض يې په ايران کي او سېږي او بعض يې په عراق کي مېشت دي، تاريخ وايي چي دا قوم که څه هم په نامه د مسلمانانو ياد يږي لکن کار ددوى قطع الطريق او ظلم پر مسافرو چي د دوى په وطنو کي سفر کوي. ته يا مخاطب نه وينې له دين څخه د اسلام چي دين ابراهيم خليل الرحمن دى پر کردانو يو خوى يا يو عمل د اسلام. خوى ددوى دا دى چي غارت اچوي په دليېزه تو که پر اموالو د خلکو. و عملهم قتل و ظلم و سرقة و قطع الطريق. وعدم رحمة في قلوبهم على المارين عليهم من شيخ و شاب و مرئة و صبي، روح البيان وايي و الله ما هؤلاء باهل الملة الغراء لاكثر الله في الناس امثالهم اياك والمصاحبة باصلحهم ولا المرور ببلادهم انتهى.

**درويش وايي:** چي دا کار تر او سه (۱۴۳۰ هـ ق) په کردانو کي جريان لري مسافر چي ددوى په وطنو کي تېرېږي دوى يې بندي کړي او د هغه د کور د ټيليفون نمبر څني واخلي او هغه بندي ته و وايي چي کور ته دي ټيليفون وکړه چي مثلاً لس لکه روپۍ را واستوئ ورنه کردان ما وژني او د هغه بندي د ضرب و کوب او ژړا د هغه په قريبانو واوري.

**درويش وايي:** چي قصه د اور اچولو د خليل الرحمن په اور کي په روح البيان روح المعاني و المظهري بل سائر المفسرين و منهم الكاشفي په دې ډول بيان کړې ده مع قليل التفاوت في عبارات هؤلاء السادات الكرام رحمهم الله، چي نمرود الطاغي او قوم دده اتفاق وکړى پر احراق د ابراهيم علیه‌السلام په اور سره نو دى يې په يوه خونه کي بندي کړى. نو دوى د جبل کوثي چي د يوې قريې نوم دى په عراق کي د هغه غره په لمن کي يې يو دېوال چي ارتفاع يې شپېته گزه وه تعمير کړى، يوه لويه دروازه يې ورکړه او نمرود امر وکړى چي کلک لرگي په دې خطيره کي اچوئ. دا سي يې خلکو پر وابو او په ښاو و را چلول حتى يو سړي چي به مريض ؤ دا وصيت به يې کاوه چي زما په روپو لرگي رانسي دا براهيم د سوځنگ لپاره. او حتى که د يوې ښځي قريب


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

به ناجوړې ؤ دې به نذر كښېښو كه زما مريض ښه سو زه به دُ ابراهيم اور ته دومره اندازه لرګي راوړم، او بعضې ښځو به اورته وودل هغه بې خرڅ كړه په هغو روپو به يې لرګي رانيول د ابراهيم ؑ د اور لپاره، حتى چې يوه سپين سرې ښځه وه هغې پر خان نذر كړې ؤ چې نار ته د ابراهيم بوټي جمع كوم وړم به يې، دې پر سر يوه اندازه بټي اخستي وه ملكه په صورت د سړي په مخه ورغله او ورته وه يې ويل چې چېرې ځې بدې؟ دې ورته وويل چې دا بټي د ابراهيم د سوځلو لپاره وړم، نو ملكي ورته وويل طول الله طريقك (خداى ﷻ دې لار اوږده كړه) وقصر خطاك (او ګامونه دي خداى ﷻ لنډ كړه) نو دا كرار كرار راهي وه او د لرګو غوټه يې پر سر وه اخير وږې او تږې سوه حتى ماتت عن جوعها وعطشها لعنها الله تعالى، راوي وايي چې دوابو، خرو، غوميو، آسانو وغيره د بوټو له وړلو څخه و نار ابراهيم ته منع وكړه هغه بوټي چې به يې پر بار كړه يو ګام يې نه اخستى الا البغل يعني غاتره فعاقبها بقطع النسلها. كعب الاحبار وايي كل حيوان يسعٰى چې اور مړ كړي مګر نه كړبوڼې چې وزغ يې بولي، بغوي ؒ له سعيد بن مسيب ؓ څخه روايت كړى دى ان رسول الله ﷺ امر بقتل الوزغ، قال ينفخ على نار ابراهيم ؑ. او بخاري، مسلم او طبراني ټولو له ابن عباس ؓ څخه روايت كړى دى چې عليه الصلوة والسلام وويل اقتلوا الوزغ ولو في جوف الكعبة، او له سعيد بن ابي وقاص ؓ څخه روايت دى چې عليه الصلوة والسلام امر وكړى په قتل د وزغ وسماه فويسقًا رواه مسلم، وعن ابي هريرة ؓ ان رسول الله ﷺ قال من قتل الوزغ في اول ضربة (كه چا قتل كړى كړبوڼى په اوله ضربه سره) كتب له مائة حسنة وفي الثانية دون ذالك وفي الثالثة دون ذالك رواه مسلم، ابن اسحٰق ؒ وايي چې يوه مياشت دا بوټي جمع كېدل، حسين كاشفي وايي كه بر آن حطب روغن پاشيد تا زودتر آتش بگيرد. وروسته دوى ظالمانو له څلورو طرفه څخه اور وروا چاوه د اور لمبې چې پورته سوې تر دې اندازې ورسېدې چې مرغه به په هوا، كي پر دې برابر راغلى او ربه يې و اخستى راشوه به سو اووه ورخې دا اور بل ؤ آخير نمروديان حيران وه چې ابراهيم څرنګه ور وغورځوو، ولې چې يو ميل نژدې سړى نسو ورتلاى، ابليس د يو سړي په شكل كي ورته راغلى منجنيق يې وروښو (دا يو آله ده چې پخوا به خلكو غټه ډبره پكښې كښېښول او تاو به يې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ور کړی چي ایله به یې کړی ډېر د به خندي په هوا سوه چي په دغه ذریعه خلګو لوی لوی قلاوي په نړولې، نو دوی هم منجنیق جوړ کړی ابراهیم ؑ یې ور پورته کړی لاسونه او پښې یې ور تړلي وه او قمیص یې خندي وکښې په منجنیق کي یې کښېښو د آسمانو او د مځکي د ټولو ملکو ناري سوې بلکه جمیع الخلق الا الثقلین مګر نه جن او انس صیحةً واحدةً او دا یې وویل ای ربنا ابراهیم خلیلک او ر ته غورځول کېږي لیس في الارض واحد یعبدک غیره فاذن لنا في نصره، فقال الله ﷻ ابراهیم خلیلي لیس لي خلیل غیره وانا الٰه لیس له الٰه غیري، نو که دده مدد (مرسته) وغوښتل له یوه څخه ستاسي یا یې خواست در ته وکړی زما اجازه ده ور سره دې یې کړئ وان لم یدع غیري نو زه دده دوست یم ما و دوی سره پرېږدئ فانا اعلم بحاله، نو ابراهیم ؑ ته هغه ملکه راغله چي باد و نه یې په تصرف کي خدای ﷻ ور کړي دي، ابراهیم علیہ السلام ته یې وویل که ستا خوښه وي زه به تند باد پر دې اور مسلط کړم چي سره وه یې پاشي، ابراهیم ؑ ورته وویل لا حاجة لکم، بیا خازن المیاه ملکه ورته راغله ورته وه یې ویل که ستا خوښه وي زه به پر دې اور اوبه وپاشمه به یې کړم، ده ورته وویل لا حاجة الیک حسبي الله ونعم الوکیل، او له کعب الاحبار څخه روایت دی چي اخیري دعا د ابراهیم علیہ السلام دا وه (لا اله الا انت سبحانک لک الحمد ولک الملک لا شریک لک) وروسته نمرودیانو له منجنیق څخه اور ته وغورځاوه، اور ته نارسیده جبرئیل ؑ ورته راغلی او داسي یې ورته وویل هل لک یا ابراهیم من حاجة؟ ابراهیم علیہ السلام ورته وویل اما الیک فلا، جبرئیل ؑ ورته وویل چي خدای ﷻ ته خواست وکړه! ابراهیم علیہ السلام ورته وویل حسبي من سوالي علمه بحالي.

**درویش وایي:** چي د خلیل الرحمن نوم ګټل په مسخره نه دي، د ومره لوی لوی امتحانانو ته ضرورت لري، فعلیه الصلوٰة والسلام من امة محمد ﷺ.

دقیقه پوشیده عن افکار العامة: درویش وایي چي چونکه د خلت د ابراهیم ؑ په امتحانانو کي درې امتحانه پاته وه لکه امتحان د خازن الریاح او امتحان د خازن الماء او امتحان د جبرئیل ؑ کما مر عنقریب تفصیلها، نو خدای ﷻ د نمرودیانو ظالمانو افکار له دې څخه مصروف کړه چي اول به یې د ابراهیم علیہ السلام لاس او پښې ور تړلي وای او قمیص به یې خندي کښلی وای او د لرګو پر غونډی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بهٔ يې ايښې واى، وروسته به يې لرګو ته چار طرفه سره د روغنياتو په شالو سره اور اچولى واى، منجنيق ته به ضرورت نه واى، لكن چونكه ابراهيم على نبينا وعليه الصلوة والسلام په مذكوره درې امتحانه كې د خلت خالصه كامياب سو، درياب د رحمت الهي جوش وكړى او خداى ﷻ داسې خطاب و اور ته وكړى.

قُلْنَا يٰنَارُ كُوْنِيْ بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ ﴿۶۹﴾

موږ وويل (يعني اور ته د نمرود) او سه خنک (سوړ) (د دې معنى دا نه ده چې مړ سه بلكې سره د لمبو خنک سه) او د سلام معنى دا ده چې برد ضار و ابراهيم[ع] ته دې نه وي.

**پوه سه**: چې سلام مصدر دى حمل يې مبالغةً دى كما هو المشهور في زيد عدل يا په حذف د مضاف يعني ذو سلامة پر ابراهيم[ع]، ابن عباس[رض] وايي كه خداى پاک سلامًا نه واى ويلى، نو ابراهيم[ع] به له ډېره يخه مړ واى، قاضي ناصر الدين البيضاوي[رح] وايي چې په دې آيت كې مبالغات دي (۱) جعل النار المسخرة بقدرته تعالى مامورة مطيعة (۲) اقامة كوني ذات برد مقام ابردي بحذف المضاف واقامة المضاف اليه مقامه، بغوي[رح] وايي مشهوره په آثارو او اخبارو كې دا ده چې نسو پاته په ټوله نړۍ كې اور مكر مړ سو، نو په دغه ورځ چا له اور ه نفع نه ده اخستې او كه دا قول د خداى ﷻ نه واى على ابراهيم بقيت ذات برد ابدًا.

**درويش وايي**: چې كه څه هم اكثره تفسير د مظهري بناء دى پر تفسير د بغوي لكن په دې خبره كې يې پر بغوي اعتراض كړى دى بقوله قلت والظاهر ان النار كانت بحالها يعني محرقة (كما هو طبعها) لكنها جعلها غير موذية لابراهيم خاصة غرض يې دا دى چې د دنيا نور اور پر طبع د احراق باقي ؤ ولي خداى ﷻ بردًا وايي په ابراهيم سره مقيد وګرځاوه، سدي[رح] وايي چې ملائكه ابراهيم[ع] پر فرش مخكه كښېناوه چې هورې د شېرينو او بو چينه هم او ښايسته ګلان د جنت هم وه، راويان وايي چې اووه ورځې ابراهيم په دغه اور كې تېرې كړې چې طعام د جنت به ملكو ورته راوړى، په صحيح روايت كې راغلي دي چې ابراهيمي وويل چې زه په ټوله ژوند كې دونه نه يم خوشاله سوى لكه دغه اووه ورځې په اور كې د نمرود. ابن بشار وايي چې خداى ﷻ جبرئيل را واستاوه له جنت څخه يې وريښمين قميص راوړى په ده يې واغوستى.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چې دا هغه قمیص ؤ چې په میراث یعقوب ؑ ته ورسېدلی یعني د پلار اسحق ؑ له خوا څخه او یعقوب ؑ هغه قمیص سره کټ کړی د یوسف ؑ په غاړه یې وځړاوه. نو یوسف ؑ چې ورونو څاه ته واچاوه قمیص یې څنډې وکښلی تا چې ما بیا مې پلار یعقوب ؑ ته په وینو رنګ ور وړی چې یوسف اکله الذئب نو جبرئیل ؑ جب ته ورغلی د یوسف ؑ تعویذ یې خلاص کړی او هغه جنتي قمیص یې په یوسف ؑ واغوستی.

نو جبرئیل ؑ د ابراهیم ؑ لپاره یو جنتي قالین هم راوړی وه دی یې پر کښېناوه او ملک الظل راغله سایه یې پر وکړه او جبرئیل ورته وویل چې خدای ﷻ وایي اما علمت ان النار لایحرق احبابي. نمرود د خپل قصر تر دریچه وکتل که ګوري ابراهیم پر فرش ناست دی دوه کسه نور ور سره دي او اور شاوخوا لمبې وهي. نو نمرود ور ناري کړې چې ابراهیم ته تر دې بل اوره راوتلای سې؟ ابراهیم ؑ ورته وویل نعم. نمرود ورته وویل ته که په دې اور کې پاته یې له ضرر څخه بېرېږې؟ ابراهیم ؑ ورته وویل لا. قال نمرود فقم فاخرج منها زه هیڅ ضرر نه دررسوم. ابراهیم ملکي رخصت کړې په بل اور کې را روان ؤ راووتی دی چې را ووتی نمرود ورته وویل من الرجل الذي معک في صورتک وقاعد الی جنبک ذالک ملک الظل ارسله ربي الي تا چې زما مؤانست ور سره وي. نمرود وویل اني مقرب الی ربک قربانًا لما رئیت من قدرته وعزته فیما صنع بک حین ابیت عن عبادته وتوحیده. زه څلور زره غوایي ستا د اله لپاره ذبح کوم. ابراهیم ؑ ورته وویل چې خدای ﷻ یې نه قبلوي چې ته پر دغه دین قائم یې. راسه ته زما دین ته رجوع وکړه نمرود ورته وویل چې سلطنت نسم پرېښولای لکن څلور زره غوایي حتمًا ذبح کوم. نو هغه غوایي نمرود ذبح کړه او په ابراهیم ؑ یې کار نه درلودی د بېرې د لاسه.

وَ اَرَادُوْا بِهٖ كَیْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَخْسَرِیْنَ ﴿٧٠﴾

او نمرودیانو و ابراهیم ؑ ته چم د هلاک کړی ؤ. ما دوی وګرځول ناکام چې ددوی اور په ابراهیم هیڅ ونه کړه. او پر نمرود خدای ﷻ غوماشي مسلطي کړې غوښې یې څنډې وخوړلې وینې یې څښلې یوه غوماشه د پزې له لارې دده مغزو ته ورسېده او دی یې هلاک کړی. وآمن له لوط ؑ چې د ابراهیم ؑ



Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

وراره ؤ. وآمنت به ساره ایضًا وهي بنت هاران الاکبر عم ابراهیم[4]. نو ابراهیم له کوثي ځخه د عراق ووتی مهاجرًا الی حیث امره ربه ومعه لوط وساره حتی حران ته ورسیدی. بیو څو وخت دلته پاته سو بیا یې هجرت وکړی مصر ته ولاړی بیا له مصره شام ته راغلی او د السبیع په نامه ښار کې یې استوګنه کول چي د فلسطین مربوط ؤ. قال في البحر قد اکثر الناس في حکایة ما جری لابراهیم علیه السلام مع نمرود والصحیح ما جاء في القرآن الکریم انتهی.

## وَنَجَّيْنَٰهُ وَلُوطًا إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾

موږ نجات ورکړی ابراهیم او لوط علیهما السلام ته د نمرود او دده له قوم ځخه په عراق کي لکه تاسي چي یې تر له قصه واورېدل، وهغې ځمکي ته چي موږ برکت اېښی دی په هغې کي د عالمیانو لپاره چي ځمکه د شام ده چي هم دنیاوي برکت علی برکت پکښې دی چي همېشه پکښې ښه کلي ده یعني هر وخت د حاجت باران ترته پر اوري او ډېري درختي پکښې سته او ډېري مېوې رودونه او یالې لري. ابی بن کعب رض وایي چي مبارکه یې په دې ویلل چي هوري ټولي شیریني اوبه د صخرة بیت دلاندي ځخه راوځي. بغوي له قتاده ځخه روایت کړی دی چي عمر بن الخطاب و کعب بن مالک رض ته وویل چي مدینې ته نه راځې چي ځای د هجرت د رسول الله ﷺ دی وقبره الشریف؟ فقال کعب رض چي ما په کتاب الله یعني تورات کي لیدلي دي یا امیر المؤمنین ان الشام کنز الله وبها کنز عباده.

**درویش وایي:** چي دا د شام هم برکت دنیاوي دی او هم برکت معنوي دیني دی وعن زید بن ثابت قال قال رسول الله ﷺ طوبی للشام قلنا لاي جهة ذالک (د ځه جهته ځخه د طوبی د شام) قال لان ملائکة الرحمة باسط اجنحتها علیها (علیه الصلوة والسلام ووېل له دې جهته ځخه چي ملکو د رحمت خلاص کړي دي وزرونه خپل پر ځمکو د شام. رواه احمد والترمذي) وروی عن علي رض قال سمعت رسول الله ﷺ الابدال (یعني چي تصرف د ټولي ځمکي هم د دوی په لاس کي دی) یکونون بالشام وهم اربعون رجلاً فلما مات رجل منهم ابدل الله مکانه رجلاً. یسقی بهم الغیث وینتصر بهم علی الاعداء. ویصرف بهم البلاء والعذاب من اهل الشام رواه احمد (درویش وایي: چي له هم دې سببه دوی ابدال بولي)



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** چي امريكايانو ډېر كوشش كاوه چي نړۍ وشام ته اوده د اسرائيلي حكومت جوړه كړي تاچي د دې اوډې په ذريعه شام له منځه يوسي لكن تر الى اليوم (۱۴۳۰ هـ ق) نه دي كامیابه سوي پر شام، البته فلسطين يې زېر وزير كړى د دغه اسرائيلي اوډې د لارې.

## وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ

او موږ هيبه كړه و ابراهيم ته يعني ورمو كړه اسحٰق چي د ابراهيم [ع] زوى دى، او يعقوب چي د اسحٰق زوى دى او د ابراهيم لمسى دى عليهم السلام، بعض مفسرين وايي چي نافلة مصدر دى من غير لفظ الفعل السابق اى وهبنا له هبة، او مجاهد او عطاء رح وايي چي معنى د نافلة عطية ده، نو نافلة حال دى د اسحٰق او يعقوب دواړو څخه، ولي چي دواړه له عطايا و څخه د خداى جل جلاله دي، او حسن او ضحاك وايي چي معنى د نافلة فضلاً ده او حال ده له دواړو څخه، ولي دوى دواړه تفضل او احسان د خداى جل جلاله دي، نو نصب يې پر دې تقدير حاليت او علية دواړه كېداى سي.

**درويش وايي:** چي د دې تفاسيرو مآل يو دى ولي چي هبة او عطية او فضل و يوه شي ته راجع كېږي. د درويش په عقيده هغه تفسير د نافلة چي د ابن عباس، ابى بن كعب، ابن زيد او او قتاده رح څخه مروي دى ډېر ښا او په زړه پوري او د لغت سره برابر دى. ولي چي په لغت كي نفل زيادت ته وايي لكه نفلي لمونځ روژه وغيره، دوى وايي چي نافلة يوازي يعقوب [ع] دى ولي چي ابراهيم [ع] داسي دعاء كړې وه وهب لي من الصالحين هغه خواست د ابراهيم [ع] خو په اسحٰق [ع] پوره سو، او يعقوب چي ولد ولد ابراهيم دى دا خداى جل جلاله زائد تر مسؤل دده وركړى، والنافلة الزائدة. نو نافلة حال دى له يعقوب څخه فقط.

## وَكُلًّا جَعَلْنَا صَٰلِحِينَ ﴿٧٢﴾

(په كلاً كي تنوين عوض د مضاف دى اى كل واحد من هؤلاء الاربعة يعني ابراهيم، لوط، اسحٰق، يعقوب مع تفاوت) تولـه موږ كړځولي وه له صالح يند كانو څخه چي زړونه يې صاف وه له اشتغال څخه بغير الله تعالى، او انفس يې پاك وه له رزائل نفسيه وو څخه كالبخل والحسد والكبر وغير ذالك، او متصف په اوصافو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د كمال وه من الجود والكرم والشفقة وغيرها، او بدنو نه يې ككړ په ګناه نه وه د خداى ﷻ په طاعات بوخت وه بدون الرياء والسمعة.

**پوه سه**: چي صلاح ضد د فساد ده وكل من الضدين يتعلق بالقلب والقالب والنفس.

**وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا**

ګرځولي وه موږ دوى پيشوايان د خلکو چي په دوى پسې به نورو اقتدا کول د خير په کارو کي (يهدون) المفعول محذوف والتقدير يهدون الناس دوى لارښونه کول خلکو ته زموږ په امر سره چي موږ انبياء ګرځولي وه تا چي خلکو ته ماموراتو او منهيات د خداى ﷻ وروښيي تا چي هغه خلک هم و درجاتو ته د کمال ورسيږي.

**وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرٰتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيْتَآءَ الزَّكٰوةِ ۚ وَكَانُوْا لَنَا عٰبِدِيْنَ ﴿۷۳﴾**

او موږ دوى ته وحي کړي وې د خير د اعمالو يعني چي حسن وي من حيث العقل والنقل. لمونځونه بې کول او زکوة د مالو بې ورکاوه. او وه دوى زموږ عبادت کونکي يعني عبادت په توحيد وُ بدون الاشراک کما يدل عليه تقديم الجار والمجرور على عامله.. بيت:.

عبادت باخلاص نيت نکوست.... وگرنه چه ايد زبى مغز پوست

**پوه سه**: چي د لفظ د اقامت تا يې حذف کړه لقيام المضاف اليه مقامها.

**فائده**: اقامة الصلوة هر ځاى که په لفظ د مصدر او که د فعل وي او که د مشتق وي چي راسي معنى يې اداء الصلوة مع الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات مع تعديل الاركان وحضور الباطن. او قيام الصلوة نفس لمونځ کول دي ولو بدون تعديل الاركان وبدون الخشوع والخضوع. ځکه فقهاء وايي چي قائمين الصلوة ډېر دي او مقيمين الصلوة لږ دي او په قرآن کريم کي قيام الصلوة په منافقانو کي رغلى دى کريمه: واذا قاموا الى الصلوة قاموا كسالى الآية.

**پوه سه**: چي عطف د اقام الصلوة وايتاء الزکوة پر فعل الخيرات باندي عطف د خاص دى پر عام باندي لمزيد الاهتمام بشان الصلوة والزکوة لانه ورد في الحديث الصحيح النبوي الصلوة عماد الدين والزکوة قنطرة الاسلام.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَلُوطًا اٰتَیْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا

**پوه سه:** چي لفظ د لوط منصوب دی په فعل سره چي (آتیناه) یې تفسیر دی چي دې ته په نحو کي منصوب علی شریطة التفسیر وایي وهو الاظهر. او بعض مفسرین وایي چي منصوب دی په اذکر مقدر سره ای اذکر لوطًا او جمله د آتیناه بدل اشتمال ده. (حکمًا وعلمًا) یعني حکمة ونبوة یا فیصله کول په منځ کي د مدعي او مدعی علیه او علمًا بالله وصفاته الکمالیة کما هو شان الانبیاء علیهم السلام.

## وَنَجَّیْنٰهُ مِنَ الْقَرْیَةِ الَّتِیْ كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَبٰٓئِثَ

او ده ته مو نجات ور کړی له عذاب څخه (بحذف المضاف) د اهل د قریه چي سدوم یې نوم ؤ چي لوی قریه وه له قری څخه د قوم لوط (التي تعمل الخبائث) صفت دی د قریة. والمراد تعمل اهلها الخبائث.

**درویش وایي:** چي خبائث یې په صیغه د جمع راوړه ولي چي دوی ډېر خبیث کارونه کول. چي اعظم د خبائثو اتیان الرجال في الادبار او په مسافرو پسي بې ډېري غوز خولې او په کوترو به یې بازی کولې وغیر ذالک.

## اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِیْنَ ﴿٧٤﴾

په تحقیق دوی وه قوم د بدو یعني بد کارونه یې کول.

**پوه سه:** چي اضافت د قوم سوء اضافت دی د موصوف وصفته ته ولایخفی مافیه المبالغة بجعل السوء صفة لهم او په عین حال فاسقین ای خارجین عن حکم الله منهمکین في الکفر والضلال هم وه.

## وَاَدْخَلْنٰهُ فِیْ رَحْمَتِنَا ؕ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ﴿٧٥﴾

او موږ لوط داخل کړی په اهل رحمت کي زموږ (بحذف المضاف) په تحقیق ؤ لوط له صالح بند ګانو څخه د خدای ﷻ ای الکاملین في الصلاح والکامل في الصلاح من لایکون فیه شئ من الفساد الذي هو ضد الصلاح فافهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ

او نوح ؑ هغه وخت چي ده ندئ وکړه یعني خواست یې وکړی د نزول د بلا پر قوم دده او د هلاک د هغو یالاستیصال (نوحًا) عطف دی پر لوطًا . والتقدیر آتینا لوطًا ونوحًا حکمًا وعلمًا . نو دا خواست هلته ده وکړی چي خدای ﷻ ده ته وویل لن یؤمن من قومک الا من قد آمن . نو ده داسي خواست وکړی (رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیارًا .

**یوه سه:** چي نوحًا که عطف سي پر لوطًا باندي نو اذ نادی ظرف منصوب محلًا دی په اذکر مقدر سره . نو اذ نادی بدل اشتمال دی له اذکر نوحًا څخه .

## مِن قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

موږ یې خواست قبول کړی یعني چي قوم مو په طوفان ورهلاک کړی . نو نجات ورکړی موږ ده ته او اهل ته دده (چي سام، حام او یافث وه او د هغو زوجات چي دده سره په کښتۍ کي سپاره وه) له لوی غمه څخه . ابن عباس ؓ وایي مراد غرق دی چي دی او اهل نه سوه غرق . او بل تکذیب د قوم چي دا دواړه لوی غمونه وه .

**یوه سه:** چي تاریخ قدیم وایي چي نوح ؑ اطول د انبیا ؤ عمرًا واشدهم بلاءً چي نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله یې قوم ته تبلیغ کړی دی او قوم یې دومره ازارونه ور ورسول چي کاهي به یې دی دومره وواهه چي بیهوشه سو په کراسته کي به یې ویپیچی په خونه که به یې واچاوه ددوی خیال به داؤ چي مړ سو دی چي به پر هوش راغلی بیا به یې قوم ته تبلیغ شروع کړی . شروع کړی . او ابن اسحاق صاحب المغازي وایي چي کاهي به قوم دی ټینګ کړی په غاړه کي به یې تناؤ ورواچاوه خپه به یې کړی بیهوشه به سو داسي به یې ویل رب اغفر لقومي فانهم لایعلمون .

## وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

موږ دده سره کومک وکړی (ونجیناه) دا متعلق د من دی . د هغه قوم څخه یعني د نوح علیه السلام چي دوی تکذیب کاوه د ایاتو زموږ .



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۷۷﴾

دوی قوم د بد و وه. وقد مر تفسير قوم سوء فتذكر. نو دوی غرق کړه موږ ټول له په استیصال او ژلیږه. تو که اجمعین د پاره د تاکید دی یعني په طوفان سره.

**فائده:** پوه سه چي دعا په خلوص قلب وي لکه انبیاء علیهم السلام وکمل الاولیاء رح هغه دعا د خدای په دربار کي مقرون بالاجابة ګرځي او دغه رنګه دعا د مجبور مؤمن چي په حالت کي د اضطرار خدای ته خواست وکړي کریمه. امن یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوء. په صحیح روایت سره ثابته ده چي زید بن ثابت رض د مکي څخه د طائف و خواته راهي وو چي یو بل سړی ورسره ملګری سو. چي منافق وو زید رض نه ؤ په خبر ظاهر حال یې د مسلمان ؤ. نو د ورځي په تند خوي کي په یوه خرابه سره تنو تل د واړه بېده سوه منافق نابېره پر بېده زید حمله وکړه او د واړه لاسونه یې ور وتړل او چاره یې را وکښل چي مړیې کړي زید دا قدر وویل. یا رحمن. اعنی زما سره کومک وکړه. چي د باندي نعره وسوه چي. ویحک لاتقتله د منافق خیال دا سو چي د باندي سړي دا نعره وکړه. نو دی د باندي ور ووتی څوک نه ؤ بېرته راغلی بیا چي د زما د قتل قصد وکړی بیا ورته نعره وسوه بیا منافق د باندي ور ووتی څوک نه ؤ، دریمه پلا چي دی خرابي ته داخل یو سړی پر آس سپور پسي را ورسېدی سر یې په توره ټوټې ټوټې کړی او د زید لاسونه یې ور خلاص کړه. زید وایي چي دیې سړي ماته وویل چي زه جبرئیل یم زه په (۷) آسمان کي وم چي تا دا دعاء وکړه. یا رحمن اعني. خدای جل جلاله پر ما امر وکړی. ادرک عبدي. یعني ځان ورسوه او زما بنده د دښمن څخه خلاص کړه دا خبره یې وکړه او غائب سو.

**پوښتنه:** زید بن ثابت رض خو نبي نه ؤ نو څرنګه جبرئیل ده ولیدی او خبري یې ورسره وکړې؟

**ځواب:** امام ابو حامد محمد الغزالي په خپل کتاب کي (المنقذ من الضلال) کي وایي چي صوفیه کرام رح په تصفیه د باطن د نفس و هواء څخه او په پاکي د زړو د ماوراء الله څخه او په سبب د دوام الحضور بقلوبهم مع الله سره ملائکة په صورت بشري لیدلای سي یا ځان ورښولی یا نه ورښولی. مقوله شد فرشته دیدن از شان فرشته صفتي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** چې دا خبره به هغه څوک ونه مني چې د حب الشهوات او حب الجاه والجلال او حب الدرهم والدينار په درياب کې غرق وي شيخ سعدي رح الباري وايي :تو گوي آنچه داني سخن سود مند . اگر هيچکس را نيايد پسند.

**فائده:** د دې آيت څخه .فنادیٰ ربه الی قوله فنجيناه، دا معلومه سوه چې دعاء او درخواست په دربار کې د رب العزة عظيم الرحمة سبب دی د اجابت وقد ورد في الحديث الصحيح الدعاء مخ العبادة، وايضاً ورد ادعوا الله وانتم مستيقنون بالاجابة، يعني في الدنيا اما باعطاء ما يدعوه او باعطاء حسن البدل عنه او بدفع الشر العظيم عنه، واما في الآخرة باعطاء المنازل الرفيعة والدليل على اجابة الدعاء ان الرحمة عامة والقدرة تامة، والعلم بحال الداعي شامل فما لقبول الدعاء مانع. وجيوش الله کثيرة په صحيح روايت کې راغلي دي چې د سفينة رض په نامه چې د عليه الصلوة والسلام ازاد شده مريی ؤ د روم په غزاء کې د لښکر لار په سبب د يو عارض څنډي ورکه سوه، نو دی روان ؤ په دښت او غرو کې، نو د يو غره له خوا يوه شپه يو زمری راښوه سو چې ستر کې يې لکه څراغان برېښېدې، نو ده پر ږغ کړه انا سفينة مولی رسول الله ﷺ وکان من امر کيت وکيت، يعني خپل حال يې ورته بيان کړی، نو زمری ورته رانژدې کېدی کرار کرار د صلح پر دول لکه د رندگانو چې عادت دی لکۍ يې ورته ښورول، دده و بغل ته ودرېدی. بيا زمری دمخه سو او سفينه رض ته يې وکتل يعني په لسان حال يې دا ورته وويل چې په ما پسې راځه زمری دمخه سفينه رض په پسې حتی چې د لښکر او ازونه يې واورېدل، زمری ودرېدی ده ته يې وکتل. گويا په زبان حال يې ورته وويل چې گم شده لښکر ته راورسېدې، وروسته زمري دده پر پښو ژبه تېره کړه يعني قدم بوسي د رخصت يې وکړه څنډي راهي سو .... بيت:

محال است چون دوست دارد ترا ..... که در دست دشمن گذارد ترا

شيخ سعدي رح وايي:

يکی ديدم از عرصه رود بار ........ که پيش آمدم بر پلنگی سوار
چنان هول از ان حال بر من نشست ....... که ترسيد نم پای رفتن گرفت
تبسم کنان دست برلب گرفت ...... که سعدی مدار آنچه ديدی شگفت
توهم گردن از حکم داور مپيچ ...... که گردن نه پيچد زحکم تو هيچ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حافظ شيرازي رح وايي:

مرا درين ظلمات آنكه رهنمائی كرد ...... دعايي نيم شبی وگريه سحری

مولانا جلال الدين الرومي قدس سره وايي:

آن نياز مريمی بود ست ودرد ...... كه چنان طفلی سخن آغاز كرد

هركجا دردی بود دوا آنجا رود ...... هركجا پستيت آب آنجا رود

تانه رويد آسمان كی خندد چمن ..... تانه گريد طفل كی جوشد لبن

## وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمٰنِ فِی الْحَرْثِ

**درويش وايي:** چي ددي آيت تركيب او بيان داعراب يې هغسي دی، ونوحًا اذنادی آه. كما مر عنقريب.

**پوه سه:** چي عبدالله بن مسعود او عبدالله ابن عباس رض وايي چي له حرث څخه مراد دانگورتاكان دي چي عنقو يې ښكاره كړي يعني نازک وابكي دانگورو يې ښكاره كړي. او قتاده رح وايي چي دغنمو خسيل ؤ وهو الاشهر.

## اِذْ نَفَشَتْ فِيْهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شٰهِدِيْنَ ۝٧٨

(اذ) ظرف دی ليحكمان يعني يعني دانگورو باغ يا دغنمو كښت پولی ؤ پسو، مېږو او بزو ديو قوم يعني دشپي او شپانه هم نه ؤ ورسره كذا في القاموس او په نهايه كي چي ديو كتاب نوم دی وايي (لعنت) نفشت السائمة اذا رعبت ليلاً بلا راع وهلمت اذا رعت نهارًا (وكنا لحكمهم) او موږ ؤ دحكم ددوی.

**پوه سه:** چي ضمير دجمع راجع دی و داؤد او سليمان او متحاكمينو ته. او فراء رح وايي چي مراد له جمع څخه داؤد او سليمان عليهما السلام دي لانه قد يذكر الجمع ويراد منه اثنان كما في قوله تعالى فان كان له (ای للميت) اخوة يعني دوه وي بالاجماع فلامه السدس (شٰهدين) ای عالمين.

## فَفَهَّمْنٰهَا سُلَيْمٰنَ ۚ

نو الهام وكړی د حكوت يا د فتوی ددي دعوې.

**پوه سه:** چي ضمير مؤنث يا راجع دی و حكومت يا فتوی ته چي له مقام څخه د تحاكم فهمېږي، والمراد ان المرضی لله هو فتوی سليمان ع، نو چي حكم د سلميان



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داؤد علیه السلام وارد بدی که څه هم داؤد علیه السلام فیصله بل دول کړې وه لکن خپل فیصله یې فسخ کړه او د سلیمان علیه السلام پر فتوی یې فیصله وکړه، بغوي رحمه الله وایي چې ابن عباس او قتاده رضي الله عنهم وایي چې له فسخ څخه د داؤد علیه السلام د حکم خپل دا معلومه سوه چې حاکم چې مجتهد وي او رایه یې بدله سي د مخه تر امضاء د حکم وده ته روا ده بلکې لازمه ده چې د خپل سابق حکم څخه رجوع وکړې کما فعل داؤد علیه السلام مع کونه نبیًا وزبور کتابه او سلیمان علیه السلام په دغه وخت چې د دوولسو یا دیارلسو کالو ؤ، او داؤد علیه السلام دومره تقوی داره ؤ چې له بیت المال څخه یې تنخوا نه اخستل بلکې د عمل الیدین له مبلغ څخه بې خورک کاوه یعنې زغرې یې جوړولې او هغه یې خرڅولې.

روی البخاري عن ابی هریره رضي الله عنه عن النبي صلی الله علیه وسلم چې داؤد علیه السلام ته خدای جل جلاله قرآن یعنې زبور دومره سپک کړی ؤ چې یو خوا ته به دی تلی نو نوکر ته به یې وویل چې آس خین کړه چې نوکر به لا آس نه ؤ خین کړی ده به زبور ختم کړی.

**درویش وایي**: چې فسخ کول د خپل حکم و حکم ته د دوولس کلن زوی یو بناخ دده د غایت تقوی ؤ، ابن عباس، قتاده او زهري رحمهم الله وایي چې داؤد علیه السلام ته دوه کسه ورغله چې یو صاحب الزرع ؤ او بل صاحب الغنم ؤ صاحب الزرع ورته وویل چې ددې سړي پسونه د شپې زما په کښت کښې سوي دي او کښت یې خوا پاکې خوړلی دی (درویش وایي: چې داؤد علیه السلام چې د زرع او د پسو قیمت سره وسنجاوه یو شی ؤ، نو پسونه یې ټول و صاحب الزرع ته ورکړه یعنې حکم یې وکړی، دا دوه کسه چې تر محکمې د داؤد علیه السلام د باندې راووتل، سلیمان علیه السلام ورته وویل چې زما پلار څه فیصله وکړه ستاسي تر منځ؟ هغو د داؤد علیه السلام فیصله ورته بیان کړه، سلیمان علیه السلام ورته وویل که فیصله زما په لاس وای ما بل دول فیصله کوله، او په بل روایت کښې راغلي دي چې سلیمان علیه السلام وویل غیر هذا کان ارفق بالفریقین، دا خبره پسو والا و داؤد علیه السلام ته ورسول، نو داؤد علیه السلام سلیمان علیه السلام راغوښتی او داسي یې ورته وویل بحق الابوة والبنوة، ته راته ووایه چې ارفق فیصله څرنګه ده؟ سلیمان علیه السلام ورته وویل چې پسونه موقت و صاحب الزرع ته ورکړه چې شیدې، مستې، کوچې او غوړي، وړی، او نوي وري او مرغومې راوړي هغه یې هم د صاحب الزرع، او صاحب د غنمو یعنې پسو پر کښت د صاحب الزرع د بزګر په شکل مقرر کړه چې کښت یې اوبه وي او روزي به یې تر څو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي زرع شنه سوه او هغه حد ته ورسېدله چي صاحب د پسو پوولي وه، بيا دي پسونه و خپل مالک ته ورکړي او کښت دي خپل مالک ته ورکړي.

**درویش وايي:** چي د سليمان ؑ د دې فيصلې سر دا دی چي د داؤد ؑ په فيصله کي پسو والا من کل الوجوه په تاوان کي ؤ. ولي تول پسونه يي له لاسه ووتل او د صاحب الزرع کښت چي خپل ؤ که څه هم پسو تول ه خوړلی ؤ. خو بيرته راشين کېدی او غله يي ورته کوله. نو د صاحب الزرع دوې ګټي کېدلې هم پسونه او هم غله فافهم.

**درویش وايي:** چي پوهان يو مثال وايي (توانګري بهتر است نه بمال) يعني توانګري د زړه بنه ده نه د د مال (وبزرګی بعقل است نه به سال)

**درویش وايي:** چي مظهري ؒ له مجاهد ؒ څخه نقل کړی دی چي دی وايي قول د سليمان ؑ صلح وه بين المتخاصمين او ما فعله داؤد ؑ حکم ؤ والصلح خير انتهى.

**درویش وايي:** چي قول د سليمان ؑ کما مرپور ورکول د حق د پسو والا ؤ لا صلح او بيا مظهري ؒ يو بل قول په قيل سره نقل کړی دی چي سليمان او داؤد ؑ دواړه قول په وحي سره وکړی لکن قول د سليمان ؑ ناسخ د قول دده وګرځېدی انتهى.

**درویش وايي:** وهذا بعيد جدًا لانه لم يقل احد من المفسرين والمحدثين چي سليمان ؑ په دوولس کلنی يا ديارلس کلنی کي نبوي ؤ، او د قرآن مبارک له عبارت څخه هم دا فهمېږي چي دی نبي نه ؤ د فيصلې په وخت کي حيث قال عزوجل ففهمناها سليمان. او مظهري په خپله تفسير د دغه عبارت قرآني په الهمناها سره کړي. نو له هغه څخه دا واضح سوه چي قول د سليمان ؑ وحي نه وې الهام الهي ؤ. نو داؤد ؑ خو نبي ؤ دده قول چي وحي سي. نو د سليمان ؑ الهام يي څرنګه ناسخ کېدای سي. او بله خبره داده چي وحي قبل العمل به څرنګه نسخ روا وي؟ بلکي صحيح داده لکه اکثره مفسرين چي وايي چي حکم د داؤد او سليمان عليهما السلام دواړه په اجتهاد سره ؤ لکن داؤد ؑ په اجتهاد کي سهوه سو او سليمان ؑ حق ته ورسېدی.

**درویش وايي:** چي مظهري ؒ هم همدا خبره تائيد کړې ده بقوله والاظهر ان حکم کليهما کان بالاجتهاد آه، نو نقل د اقوال وضعيفه وو ته څه ضرورت ؤ بلکه اضطرابه د متعلمينو دده د تفسير والله اعلم بالصواب.

**مسئله:** بعض علماء وايي چي انبياؤ ته اجتهاد روا نه دی. ولي چي انبياء ؑ له


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اجتهاد څخه مستغني دي په وحي سره لکن صحيح دا ده لکه چي اکثره فقهاء وايي چي که په انتظار د وحي موضوع د لانه وتل کما في نحن فيه من خصومة اهل الزرع ومالک الغنم، نو اجتهاد ورته روا دی والالا.

**مسئله**: نبي چي اجتهاد وکړي خطاء یې ممکنه ده، بعض علماء وايي چي خطاء پر انبياء نه ده روا، لکن صحيح دا ده چي خطاء خو روا ده لکن لايقرون على الخطاء بل ينبهم الله على الخطاء، وليس شان الانبياء في الخطاء كسائر المجتهدين من ائمة الامة بلکه ائمة الامة که اجتهاد وکړي او صواب عند الله ته ورسېږي لهم اجران وان اخطاؤا لهم اجر واحد کريمه: لايكلف الله نفسا الا وسعها.

## وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّعِلْمًا

او هر يوه ته د داؤد او سليمان عليهما السلام موږ ورکړی حکم په منځ کي د خصما او علم يا په وحي سره لکه داؤد ته لکن نه په دې موضوع کي، ولي په دې موضوع کي خو د داؤد ؑ حکم هم اجتهادؤ، يا په الهام سره لکه حکم د سليمان په موجوده موضوع کي.

**مسئله**: بعض علماء وايي چي هر مجتهد مصيب دی او حق عند الله په وخت کي د اختلاف د مجتهدينو متعدد دی، او دا دله په دغه آيت سره دليل وايي حيث مدح الله كليهما بقوله وكلا اتيناها آه، لکن صحيح دا ده چي په دې آيت دوی لره دليل نسته بلکي دا آيت پر دوی د ملامتی دليل دی، ولي خدای ﷻ وويل ففهمناها سليمان، تخصيص د سليمان ؑ یې وکړی، دليل پر دې دی چي صواب اجتهاد د سلیمان دون اجتهاد داؤد ؑ. نو چېري دی تصويب د هر مجتهد او دغه کسان چي هر مجتهد پر صواب بولي په حديث سره چي روايت يې بخاري او مسلم کړی دی هم دليل وايي چي عمر بن العاص رض وايي چي ما واورېده له عليه الصلوة والسلام څخه چي يو حاکم چي خپل اجتهاد په کار واچوي فاصاب فله اجران، او که خطاوتی فله اجر واحد، او ددې حديث روايت ابو داؤد، احمد، ابن ماجه او نسائي له ابو هريره رض کړی دی او ترمذي له عمرو بن العاص رض څخه کړی دی کما مر، دا هم ددوی دليل نه دی بلکي پر دوی دليل دی، لانه صريح في ان المجتهد يصيب



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ویخطئ وحین کونه علی خطاء ماجوراً باجر واحد لایدل علی کونه مصیباً لکون الصواب والخطاء ضدان ولیس مراده صلی الله علیه وسلم انه یؤجر علی خطاء بل یؤجر علی بذل اجتهاده في طلب الحق والصواب وهذا الجهد عبادة فیؤجر علی تلک العبادة والخطاء عنه مرفوع اذ لم ینل جهده ولا یکلف الله نفساً الا وسعها ولیس للانسان الا ماسعی وعند الاصابة له اجران، اجر الاجتهاد وبذل مجهوده واجر نیل الصواب والله اعلم بالصواب.

روح البیان په مسئله کي د اجتهاد د انبیاء علیهم السلام وایي چي په صحیح حدیث کي راغلي دي چي العلماء ورثة الانبیاء، فیلزم ان یکون درجة الاجتهاد ثابتة للانبیاء لیرثوا العلماء منهم ذالک الاجتهاد، والاجتهاد جائز للانبیاء عند اهل السنة والجماعة لیدرکوا ثواب المجتهدین.

**درویش وایي**: چي روح المعاني وایي چي هر مجتهد مصیب دی دا قول دی د جمهور المتکلمین. کالاشعري والقاضي بیضاوي رح. ومن المعتزلة کابی الهزیل والجبائي واتباعهم. ونقل عن الائمة الاربعة یعني امام ابو حنیفة والشافعي ومالک واحمد بن حنبل رح. القول بتصویب کل مجتهد آه. قلت هذا بعید جداً ولي چي ائمه اربعه رح قائل په تصویب د هر مجتهد سي، نو اتباع د دوی ولي عموماً پر دې دي چي مجتهد یخطئ ویصیب مع ان دلیل المقلد هو قول مجتهد. والقرآن والحدیث النبوي ایضاً یدلان کما مر علی ان المجتهد یخطئ ویصیب فافهم والله اعلم.

**درویش وایي**: چي لکه چي د مخه اختلاف د داؤد او د سلیمان علیهما السلام په اجتهاد کي تېر سو. بل اختلاف اجتهاد دی هم په منځ کي د دوی راغلی دی. او بیا اجتهاد د سلیمان ؑ کامیابه سوی دی وهو ماجاء في حدیث رواه البخاري ومسلم عن ابي هریرة رض قال سمعت رسول الله ﷺ یقول چي دوې ښځي وې چي د هرې یوې سره خپل کوچنی زوی ورسره ؤ، نو یو لېوه راغلی د یوې ښځي کوچنی زوی یې حمله کړی (درویش وایي چي داسي معلومېږي چي له اهل بدو څخه به وي) نو هغې ښځي چي زوی یې لېوه یوړی په هغه بلې ښځي یې دعوه وکړه چي ستا زوی لېوه یوړی دا موجود زما زوی دی. خیر د دې فیصله یې و داؤد ؑ ته وروړه، او هغه مشره ښځه چي زوی یې لېوه وړی ؤ ډېره په ژبه کي چالاکه وه، نو د داؤد ؑ دا اجتهاد



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سو چي دا پر حق ده، نو یې حکم وکړی چي پاته کوچنۍ مشري ته ورکړئ. دوی چي راووتلې سليمانؑ ورته وويل چي فيصله د چا په حق کي وسوه؟ هغې مشري ښځې ورته وويل چي کوچنۍ مې ځندي وګټې، سليمانؑ په الهام الهي ورته وويل چي چاړه راوړئ زه یې درنیمی کوم فقالت الصغری لاتفعل يرحمک الله هو ابنها. چي دا کوچنۍ د کبری زوی دی، نو چونکه هلک د صغری زوی وُ في الحقيقة که څه هم داؤدؑ فيصله په حق کي د کبری کړېوه (د تقسيم په خبرو کي کبری ساکته وه) نو د صغری تقسيم او مرګ د زوی نه ؤ پېرزو. نو له دې کبله یې اقرار وکړی چي زوی د کبر دی، نو سليمانؑ هلک و صغری ته ورکړی چي دا رشتیا ستا زوی دی چي پر مرګ دي نه دی پېرزو انتهی الحديث په پښتو ژباړه.

## وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ

موږ مسخر کړي دي د داؤدؑ سره غرونه، چي غرو به دده تسبيح ويله، يعني چي داؤدؑ ته به تسبيح څه فتور ورپېښ سو غرو به تسبيح ورسره شروع کړه ده ته به لويه خوشالي پيدا سوه.

**يوه سه:** چي کلمه د مع متعلق په سخرنا پوري يا په يسبحن پوري ده. مراد له تسبيح څخه تسبيح قولي ده چي بل چا به هم اورېدې لکه په لاس کي د رسول کريم ﷺ چي شګو تسبيح ويل او خلکو هم اورېده كما جاء في الحديث النبوي (والطير) او مرغان. عطف دی پر جبال يا مفعول معه دی.

**نکته:** جبال یې تر طير د مخه کړه، ولي چي تسخير او تسبيح د غرو اعجب ده. ولي مرغانو خو ظاهراً يو څه اوازونه کوي که څه هم څوک عموماً نه په پوهېږي او له جبال څخه خو هيڅ صوت نه صادرېږي.

**يوه سه:** چي جمله د يسبحن يا حال ده له جبال څخه او يا استيناف دی بيان د وجه د تسخير دی يعني استيناف بياني دی، حسين کاشفي وايي مؤمن کامل بايد که اعتقاد کند برين وجه که کوهها و مرغان بموافقت داؤدؑ بروجهی تسبيح می گفتند که همه سامعان را ترکيب حروف و کلمات آن مفهوم ميشده و اين معنی از قدرت الهی غريب نيست، يک شاعر محقق ميگويد:



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هر کجا قدرتش علم افراخت ....... از غرائب هر آنچه خواست بساخت
قدرتي را که نیست نقصانش ....... کارها جمله هست اسانش

**درویش وايي:** چي هر څوک چي له تسبیح قولي مسموعي څخه د حجر او طیر د داؤد علیه السلام منکر وي، هغه له قدرت عظیم څخه د خدای ﷻ او د قرآن څخه منکر دی.

## وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

موږ یو فاعل د تفهیم او تسبیح او غرو او د مرغانو.

**درویش وايي:** چي عجب خبره خو داده چي د جمادات چي په صنعت سره د کافرانو جوړ سوي دي لکه راډیو، ټلویزون، ټلګراف او نور فحاشاتي آلات او تر ټولو رائج شی لکه موبائل چي د هر نر او ښځي په جیب کي دی او د هر لوی او کوچني په یو هیږي، او د خالق العالم په قدرت د غرو او مرغانو د تسبیح د داؤد سره د حیرت یا د انکار په ستر ګو ګوري، روح المعاني وايي تذیل او تعلیل دی د ماقبل ای من شاننا ان نفعل امثاله فلیس ذالک یبدع وان کان بدیعًا عندکم.

## وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ

موږ ښوولی وُ داؤد ؑ ته جوړول د لبوس.

**بوه سه:** چي لبوس په لغت کي نوم دی د هر اغوستونکي شي او په اسلحه وو کي استعمالیږي، مراد څني دلته زغري دي چي د جنګ په وخت کي استعمالیږي (یعني په پخواني زمانه کي)

**درویش وايي:** چي اول واضع او جوړونکی د زغرو په قول د قتاده رحمه الله داؤد ؑ دی وفي الحديث الصحيح كان داؤد ؑ لا یاكل الا من عمل يديه.

## لَكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّن بَأْسِكُمْ

(لکم یا معشر القریش في جملة الناس) چي تاسي وساتي یعني من حرب عدوکم. او سدي رحمه الله وايي من وقع وتاثير السلاح من السيف وغيره في ابدانكم.

**بوه سه:** چي اهل القراءة السبع، ابو جعفر، ابن عامر، حفص او یعقوب رحمه الله (لتحصنکم) په تا، سره وايي وضمير الفاعل المؤنث راجع دی یا وصنعة ته یا و لبوس ته په تاویل د زروع. او باقي قراءیې په یاء تحتانیه سره وايي، وضمیر


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الفاعل راجع الی داؤد ؑ.

**درویش وايي:** چي صنعه د زغرو معجزه وه د داؤد ؑ په دې سبب چي هیڅ آلت نه متركه، نه سند ان او نه او رته ضرورت ؤ. كريمه: والنا له الحديد ان اعمل سابغات الآية.

تاريخ قديم وايي چي لقمان حكيم چي د داؤد ؑ شاګرد ؤ په دې صنعت كي به يې فكر واهه چي داؤد ؑ دا څه شي جوړوي ولي چي تر اوسه يې نه ؤ ليدلي، ګاهي به يې فكر واهه چي پوښتنه خندي وكړه بيا به بر ته ساكت سو چي اخير به پخپله داؤد ؑ د دې شي سربيان كړي، نو داؤد ؑ چي زغره پوره كړه او وايه غوستل، نو يې وويل نعم ادات الحرب، نو لقمان يې بې پوښتنه په حكمت او فائده پوه سو. نو يې داسي وويل ان من الحكمة الصمت (يعني حكمت دا دی چي سړی پټه خوله اوسي) مقوله: پوهان وايي چي كه څه هم خبري سپين زر دي لكن صمت بيا هم سره زر دي.

اګر بسيار داني اندكي ګوی ..........يكي را صد مګو صد را يكي ګو

**فائده:** له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي ټول له صنائع په خلق او تعليم د خدای ﷻ دي اول مرة.

فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ ۝۸۰

نو نه یاست تاسي يا اهل مكة وغيركم د دې نعمت د آلة الدروع، استفهام د ايجاب د شكر دی پر ټولو خلقو يعني فاشكروا انعم الله كلها التي من جملتها نعمة الدروع التي مرت فائدتها آنفًا.

**پوښتنه:** باعث پر داؤد ؑ څه ؤ چي دا صنعت يې په كار واچاوه؟

**ځواب:** داؤد ؑ يوه ورځ صحراء ته ووتی چي داسي سړی پيدا كړي چي دی يعني داؤد ؑ نه پيژني تاچي دی پوښتنه خندي وكړي د خپل حال د حكمراني يعني كه څه عيب او خلل زما په حكمراني كي ؤ هغه سړی به يې راته په ګوته كړي او زه به يې دفع وكړم. نو په صحراء كي يو نابلده سړی په مخه ورغلی يعني جبرئيل ؑ په سورت د انسان چي ده نه وپيژندی چي دا جبرئيل ؑ دی. كيف ترى سيرة داؤد في مملكته، فقال جبرئيل نعم العبد داؤد لولا ان فيه خصلة واحدة، داؤد ؑ ورته وويل چي هغه خصلت څه شی دی؟ جبرئيل ورته وويل چي ماته خبر را رسېدلی دی چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی له بیت المال څخه تنخواه اخلي، وليس شئ افضل من ان ياكل الرجل من كد (د تکلف څخه) يده، نو داؤد ؑ چي دا خبره د جبرئیل واورېده له خدای ﷻ څخه یې خواست وکړی ان يجعل رزقه من كد يده، قال الله تعالى فالنا الحديد الى اخير الآية، او صنعت د ذروع یې وروښو، نو زغري به یې جوړولې او هغه به یې خرڅولې وياكل هو و عياله من ذالک.

**تفريع**: د فقهي شريفي په کتابو کي وايي چي په بیت المال کي حق د تنخواد حکمرانانو سته او حق د علماؤ او مدرسینو سته او حق د ساداتو کرامو سته، نو د مذکوره کسانو لپاره اکل د بیت المال څخه حرام نه دی عند اهل الشريعة والحقيقة لکن ترک یې افضل دی لاهل التقوى كما يدل عليه قصة داؤد ؑ، حافظ شیرازي رح:

فقيه مدرسه ای مست بود و فتوی داد ... که می حرام ولی به زمال اوقاف است

شرح البيت: له فقیه مدرسه څخه مراد هغه مست دی چي په شرابو د غفلت او د حب الدنیا او اعتماد پر تنخوا د مدرسې یې تکیه او اعتماد کړی وي، او لفظ د (دی) معنی دی شب برای شپه فتوی ورکړي، د لفظ می معنی شراب دی او مراد ځني عشق الهي دی یعني فقیه مدرسه دا عشق حرام وباله لکن حال داغسي نه دی لکه ده چي فتوی ورکړه، ولي چي عشق حقيقي او اعتماد التام پر خدای ﷻ به دی تر اکل او خوراک د مال وقف، او تکیه پر تنخواد مدرسې یا پر زکواة د مقتدیانو، ولي د دوی سترګي د مخلوق و خواته کړې دي.

فائده: د انبیاء علیهم السلام قبل النبوة وبعدها کسبونه یې کول او د عمل اليدين نفقه په خوړله (۱) د داؤد ؑ حرفت او کسب خدای ﷻ په قرآن کي ذکر کړی (۲) ادریس ؑ خیاط ؤ (۳) او نبينا ﷺ د مخه تر نبوت د مکې والو پسونه په اجرت ورپيول كما في البخاري كنت ارعى الغنم لاهل مكة على قراريط او كما قال. وروسته تر نبوت عليه الصلوة والسلام کالي په خپله ګنډله په کور کي، وفي الحديث عمل الابرار من الرجال الخياطة وفي الحديث ما من نبي الا وقد رعى الغنم (۴) نوح علیه السلام نجار ؤ (۵) ابراهيم علیه السلام بزاز ؤ، او په حدیث شریف کي راغلي دي چي که جنتیانو تجارت کولای بزازي به یې کولای، او که دوزخیانو تجارت کولای صرافي به یې کولای، او په بل نامه د حوالو کاروبار به یې کولای.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۶) زمونږ نيکه آدم علیه السلام کالي ودل چي خامک يې بولي (۷) سليمان علیه السلام سره د انس او جن د سلطنته تو کرۍ يا غلبېلونه به يې جوړول او خرڅول به يې ويأکل من ثمنه لامن بيت المال (۸) او موسی و شعيب علیهما السلام د خلکو د پسو د پوونې مزدوري کول.

**مسئله:** د انبياء علیهم السلام نومان ددوی د اکسابو به سپکاوی نه وايي والا يخاف عليه الكفر نعوذ بالله من ذالک.

**پوهه سه:** چي افضل د کسبو جهاد في سبيل الله دی وکان حرفة رسول الله ﷺ بعد النبوة والهجرة. ثم التجارة بشرط الامانة. ثم الحراثة يعني کښت کاري ثم الصناعة كما في المختار والتحفة.

## وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ عَاصِفَةً

دا جمله عطف ده پر (مع داؤد) والمعنى وسخرنا لسليمان الريح.

**پوښتنه:** د تخسير سره د داؤد يې مع لفظ راوړی. او د تسخير سره د سليمان يې لام راوړی نکته يې څه ده؟

**ځواب:** لپاره د فرق بين السخيرين من التفاوت. ولي چي تسخير د سليمان[۴] ريح وه وغيرها كان بالانقياد الكلي له وكونه امراً عليها. وتسخير الجبال وطير فلم يكن بهذه المثابة اى الامرية عليها بل بطريق التبعية له والاقتداء به في عبادة التسبيح وشتان بينهما فافهم (عاصفة) حال من الريح (چي مؤنث سماعي دی) يعني تند تېز رفتاره چي مسافت بعيده په مدت قصيره کي قطع کوي. کريمه: غدوها شهر (يعني له سهار څخه تر غرمي پوري د يوې مياشتي مزل يې پر مخکښه قطع کاوه) ورواحها شهر (او له زوال څخه تر لمر لوېدلو پوري يې د يوې مياشتي مزل قطع کاوه)

**سوال:** په قرآن مبارک کي داسي هم راغلي دي (رخاء) چي ضد د عاصفة دی؟

**ځواب:** د باد کرار والی او تند والی د سليمان علیه السلام په اراده ؤ.

**درويش وايي:** چي حال د تخت سليماني حال د طيارتو دی په اوسنی زمانه کي لکن د اوسنی زماني طياري په صنعت او حکمت چلېږي، او د تخت سليماني رفتار په معجزه او قدرت د خدای جل جلاله ؤ لکن مع ذالک د اوسنی زماني صنعت او حکمت د سليماني تخت ورفتار او بارګيرتيا ته نژدې لانه دی كما سيأتي.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖۤ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِیْ بٰرَكْنَا فِیْهَا

(تجري آه) حال ثاني دی یا بدل دی له حال اول څخه، یعني دا باد رفتار کاوه په امر د سلیمان و هغې مځکې ته چې مونږ برکت ایښی دی چې مراد ځنې شام دی چې منزل د سلیمان علیه السلام هورې ؤ.

**پوه سه:** چې برکت د شام هم دنیاوي دی چې ښه ښه رودونه او ولې ښکښې بهیږي او د هرې ښې میوې باغونه پکښې سته او غرونه یې د معدنیاتو مرکزونه دي. او هم برکت معنوي پکښې سته چې مقر د ډېرو انبیاء کرامو علیهم السلام دی.

**سوال:** د سلیمان ؑ کور خو په شام کې ؤ، نو دی خو به له شام څخه لرې کېدی، نو کلمه د الی چې لپاره د انتهی د غایة څرنګه استعمال سوه.

**ځواب:** بعض مفسران وایي چې کلمه د الی په معنی د من ده چې لپاره د ابتداء الغایة ده، او بعض مفسرین وایي چې دې مجاز ته ضرورت نسته، ولې چې سلیمان ؑ چې به بکرة پر یو خوا تلی ماښام به بیرته ارض مقدسه ته راستون کېدی.

وَكُنَّا بِكُلِّ شَیْءٍ عٰلِمِیْنَ ﴿۸۱﴾

مونږ په هر شي سره په ازل کې خبر ؤ، یعني د حکمت سره برابر کار مو کاوه چې یو له هغو امورو څخه حال د سلیمان ؑ ؤ چې که څه هم تخت پر باد روان ؤ لکن دا سبب د تکبر دده نه ګرځېدی بلکې لا یې خضوع و رب جل وعلا ته زیاتېده، وهب بن منبه رح وایي چې سلیمان ؑ چې به له کوره راووتی مرغان به په هوا کې شاوخوا پر ګرځېدل او جنیات به تیارسيږ ولاړ وه تر څو چې دی پر تخت کښیناستی، او سلیمان ؑ غازي مطلق ؤ في جمیع مدة حیوته، او چې په یوه ناحیه کې د اطرافو بې خبر د مملکت د کافرانو واورېدې غزا ته به ور راهي سو، نو له مملکت به یې ذلیل کړی او د کفر بېخکې به یې د وزرو څخه ورو کښلې.

حسین کاشفي رح در تفسیر حسیني چنین میګوید: در تلخیص آمده که در شام شهری بود بنام قدمو که دیوان برای سلیمان بنیاد ساخته بودند، صباح از آن شهر بیرون آمدی باز نماز شام دیر آید آنجا آوردی، و در مختار القصص آورده که بامداد از شهر قدمو بیرون آمدی و قیلوله (یعني غرمه) در اصطخر فارس کردی


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وشبانگه بکابل بپای تخت افغانستان رفتی وروزی دیگر از کابل بیرون آمدی وچاشت در اصطخر بودی وشام به شهر خود قدمو باز آمدی. وکانت (یعني تخت سلیمان) یذهب الی حیث یشاء، سلیمان ثم یعود منزله بالشام، وروی ان سلیمان سار من العراق غادیًا وصلی العصر ببلخ (من بلاد افغانستان) ثم سار من بلخ درمیان بلاد الترک والصین (یعني چین) ثم عطف منها علی مطلع الشمس علی ساحل البحر حتی اتی الی قندهار (من مضافات افغانستان) یعني هغه ځای چي داله یې بولي چي امریکایانو هورې د ارغنداب رود ته کاسه جوړه کړې ده یعني د دوو غرو منځ په سختو لوی لوی ډبرو او په سمېټو یې بند کړی دی تاچي ذخیره د اوبو سي د قندهار د ولایت، درې دروازې یې ورکړي دي چي کاسه چي ډکه سي د پسرلي په وخت او واوري د غزني او کابل ویلې سي او دې کاسې ته راسي، اول یې لوړه دروازه ایله کړي د قندهار د باغو او کښتو لپاره، وروسته چي لوړي او به تمامي سي بیا یې دویمه دروازه ایله کړي، د کال په پای کي دریمه دروازه ایله کړي چي هغه اوبه هم تمامي سي. نو درې سره دروازې بندي کړي د آئنده کال د بارانو لپاره ثم وثم الی الیوم، نو بیا به سلیمان له قندهار څخه ووتی و مکران او کرمان ته حتی فارس ته به راغلی، څو ورځي به یې په فارس کي تېري کړې سهار به د کسکر پر خوا وخوځېدی خپل ښار قدمو ته به راغلی.

**درویش وایي:** چي په داله کي د قندهار یو غر دی چي کوه سلیمان یې بولي دا غر قرارگاه د سلیمان وه، امریکایانو چي د دالې بند تړی په یوه غار کي یې یوه تاریخي ډبره پیدا کړه چي پر هغه ډبره نوشته وه چي موږ یو وخت د سلیمان په ملګرۍ دلته راغلو والله اعلم.... شیخ سعدي رح وایي:

نه بر باد رفتی سحرگاه وشام ....... سریری سلیمان علیه السلام
بآخر نه دیدی که بر باد رفت ...... خنک آنکه بادانش وداد رفت

**درویش وایي:** چي روح المعاني، روح البیان او مظهري له مقاتل رح څخه داسي روایت کړی دی چي شیطانانو یو قالین رقم بساط و سلیمان ته د سرو زرو له تارو څخه او د ورېښمو د تارو څخه جوړ کړی ؤ فرسخ په فرسخ کي او پر دې بساط یې منبر د سرو زرو جوړ کړی ؤ في وسط البساط، نو سلیمان پر دې منبر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کښېنستي او شاوخوا به يې درې زره کرسۍ وې بعض د سرو زرو او بعض د سپينو زرو چې انبياء يعني د سليمان ؑ د وخت پر کرسيو د سرو زرو کښېناستل، او علماء د وخت دده پر کرسيو د سپينو زرو کښېناستل وحولهم الناس، وحول الناس الجن والشياطين او پر سرو د ټولو به مرغان راګرځېدلي وه، يعني د سايوان په شکل تاچې تودوخې د لمر نه ورورسېږي وترفع ريح الصبا ذالک البساط مسيرة شهر من الصباح الى الرواح ومسيرة شهر من الرواح الى الصباح.

واعجب من ذالک ما روى عن سعيد بن جبير ونقل المظهري، چې سليمان ؑ ته به شپږ لکه کرسۍ اېښوول کېدې يجلس الانس فيما يليه ثم يليهم الجن ثم يظلهم الطير ثم تحملهم الريح.

**درويش وايي**: چې ډېر عجيبه روايت مظهري له ابن زيد ځخه کړی دی، دی وايي چې د سليمان ؑ مرکب يعني تخت د لرګو ؤ، او په دې مرکب کې زر کونجيان وه او په هر کونج کې زر خوني وې يركب معه فيه الجن والانس، او تر هر کونج يې زر شيطانان وه او هغو شيطانانو دا مرکب چې بې پورته کړی ريح رخا به راغلی فسارت به (ای بسليمان ؑ) وبهم (او دده په ملګرو سره هر څو زره کسان چې به وه) يقيل عند قوم (يعني غرمه به يې تېروله په نېز د يوه قوم) بينه وبينهم شهر وليمشي عند قوم بينه وبينهم شهره، او د سليمان ؑ جنګي فوج به ورسره ؤ او د مخ خلک به په لښکرو نه وه خبر انتهى.

**پوښتنه**: ستا حواله و کتاب ته نه وه عادت دا اوس ولي حوالې کوې؟

**ځواب**: که فقير بې حوالې دا عجيبه روايات بيان کړي واى حاسد انو به ويل چې ايوبي سخته لوى درواغ وويل يعني زه خپله ذمه فارغه کوم، ولې چې مظهري تر ما په حديث نبويه وو بنه خبر دی او په تواريخ قديمه وو تر ما بنه خبر دی، والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

**پوښتنه**: ددې کرامت د تسخير د ريح کما ذکرناه و سليمان ؑ ه سبب څه ؤ؟

**ځواب**: حسن ؒ وايي چې يو وخت چې سليمان ؑ د يوې غزاء اراده وکړه او آسان يې معاينه کول کما جاء في القرآن في موضع، د ماپښين تر لمانځه وروسته فکر يې نه ؤ د آسانو په معاينه اخته ؤ د ماز ديګر لمونځ ځنډي قضاء سو، نو هغه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ټوله آسان يې ذبح کړه خيرات يې کړه، نو خدای عزوجل تر آسانو خير او بې تکليفه د خورک وغيره او تر آسانو چابک شي چې باد ؤ ده ته مسخر کړی انتهی.

## وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ ذٰلِكَ

او موږ مسخر کړي وه و سليمان ته شيطانان چې غوټې به يې وهلې په دريابو کې او جواهرات به يې له دريابو څخه ده ته رايستل.

**اعراب:** کلمه د من موصوفه يا موصوله ده يغوصون صله يا صفت دې معطوف على الريح او ضمير د له راجع دی سليمان ته او من الشياطين حال من کلمة من باعتبار معناه او مقدم پر ذي الحال دی. والتقدير وسخرنا نفوسًا يغوصون له کائنين من الشياطين (ويعملون عملاً آه) عطف دی پر يغوصون. او جوړول او عمل کاوه شيطانانو عملاً ماسوی د اخراج د جواهرو من البحار بالغوص فيها، چې قلاوي يې ورجوړولې چې ځای پر ځای به ثابتې وې يعني له يوه ځايه بل ځای ته نقل کېدلې. او ښارونه يې ورجوړوله او اختراع د غريبه او نادره صنعاتو به يې ورته کوله کما جاء في موضع آخر من القران. کريمه: من محاريب وتماثيل وجفان کالجواب و قدور راسيات الی آخير الآية.

## وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ

او وو موږ ساتونکي د شيطانانو له بغاوت څخه ده د امر يا له افشا. څخه د ماعملوا. ولې چې د شيطانانو دا عادت ؤ چې له يوه کار څخه به خلاص سوه او په بل کار به نه سوه اخته هغه د مخه کار به يې بيرته خراباوه، نو سليمان ع دوی دې ته نه پرېښول بلکې يو کار چې به يې خلاص کړی على الفور به يې په بل کار اخته کړل او د هر شيطان سره به يې يو انسان مقرر کړی ؤ او هغه انسان ته به سليمان ع ويل چې شيطانان چې له يو کار څخه خلاص سي دستي يې په بل کار اخته کوه کذا ذکر البغوي رح. په يوه روايت کې راغلي دي چې مسخر شيطانان چې سليمان ع به اعمال شاقه په کول کافران د شيطانانو وه لا مؤمنوهم يعني په هغو يې اعمال شاقه نه کول.

**سوال:** شيطانان خو کافران دي طبعًا نو مؤمنان به دوی څرنګه وه؟

**ځواب:** مراد له شيطانانو څخه معنی اعم ده للجنيات وفي الجن مؤمن و کافر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** شیطانان خو اجسام لیطفه دي، نو اعمال شاقه د دوی د حال سره څرنګه وړ دي؟

**ځواب:** دا ثابته ده چي دوی په اشکالو مختلفه وو سره کېږي فیقدرون علی الاعمال الشاقة. ولي چي ریح خو هم جسم لطیف دی لکن په وخت کي د قصف یعني الشدة درختي نړوي، علاوه تر دي شیطانان په تسخیر کي د سلیمان همېشه پر داسي اجسامو وه چي خلګو به لیدل کارونه به یې کول.

## وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ

**پوه سه:** چي د دې آیت اعراب هم هغسي دی لکه ونوحًا اذنجیناه، او روح البیان د دې اعراب داسي بیان کړی دی واذکر خبر ایوب الی قومك.

**درویش وایي:** چي وهب بن منبه رحمه الله وایي چي ایوب علیه السلام رجل من الروم او مظهري هم دغه روایت راوړی دی، او روح المعاني وایي نقلاً عن ابن اسحاق الصحیح انه من بني اسرائیل ولم یصح في نسبه شئ الا ان اسم ابیه اموص، او ابن جریر رحمه الله وایي چي نسب یې داسي دٔ ایوب بن اموص بن رزاح بن عیص بن اسحق بن ابراهیم علیه السلام، او ابن عساکر رحمه الله وایي چي د ایوب علیه السلام مور د لوط علیه السلام لور وه، او دده پلار پر ابراهیم علیه السلام باندي ایمان راوړی ؤ فعلی هذا کان ایوب علیه السلام قبل موسی علیه السلام، او ابن جریر رحمه الله وایي کان ایوب علیه السلام بعد شعیب علیه السلام وقال ابن ابی خثمة رحمه الله کان بعد سلیمان علیه السلام، او ابن سعد المؤرخ الکبیر له کلبي رحمه الله څخه روایت کړی دی چي اول نبي مبعوث بعد آدم هو ادریس علیه السلام ثم نوح ثم ابراهیم ثم اسماعیل واسحق و یعقوب ثم یوسف ثم لوط ثم هود ثم صالح ثم شعیب ثم موسی و هارون ثم الیاس ثم الیسع ثم یونس ثم ایوب علی نبینا و علیهم السلام.

(القول المسلم) درویش وایي: چي په اتفاق د مفسرینو دا خبره منل سوې خبره ده چي ایوب علیه السلام د خدای جل جلاله برګزیده شخصیت ؤ او نبي یې ګرځولی ؤ او فراخه دنیا یې ورکړې وه، د ثنیه په نامه په شام کي یې یوه قریه درلوده ټوله دده وه اهلها وجبالها، او قسم قسم مواشي یې درلوده من الابل والبقر والغنم والخیل والحمر مالایکون لرجل افضل منه في العدة والکثرة، او پینځه سوه جوړه غوایي د زراعت یې درلوده چي د هري جوړې سره یو مریی ؤ او هر مریي یې ماینه او عیال درلوده، او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای پاک ده ته کور ورکړي و دا و اوه (۷) زامن او اووه لوڼې یې درلودې وکان برًا تقیًا رحیمًا بالمساکین یطعم المساکین ویکفل الارامل (ای کونډیانې) والایتام ویکرم الضیف وکان شاکرًا لانعم الله مؤدیًا بحق الله من الزکوٰة وغیره او خدای دی ساتلی وُ د عدو الله ابلیس څخه چي اهل غنی و الغفلة والشاغل عند امر الله بما فیه من الدنیا ته به ابلیس وریښول ایوب علیه السلام ته به یې نسوای رسولای. تر دې ځایه پورې به بعض مبالغه آمیزي خبري به البته پکښې وي. روح البیان ډېره مختصره تر که بیان د غنی د ایوب کړی دی او روح المعاني هم څه تطویل په غنا کې د ایوب ؑ کړی دی. خو مطلب دا دی چې د ابلیس حسد ورسره پیدا سو. او خدای جل جلاله ته یې خواست وکړی چې ستا بنده ایوب در عافیت است و سعت عیش است ډېر مالونه لري او خوانان زامن لري، که چېرې له ایوب څخه دا مال او اولاد او داسعت عیش ځندي واخلې ژر دی چې ستا څخه به مخ واړوي او د کفران نعمت لار به غوره کړي. بعض مفسرین لکه روح البیان او مظهري داسي راوړي دي چې حق سبحانه وتعالی و ابلیس ته وویل چې داغسې نه ده لکه ته چې وایې، ایوب ؑ زما په حقه سره بنده دی که زه زرواره په بوقه کې د امتحان دی ویلې کړم بې غش به راووځي بلکې صفائي به یې نوره زیاته سي لکه د سرو زرو آه.

**درویش وايي:** چې له دې عبارت څخه خو داسي معلومېږي چې د خدای جل جلاله او د ابلیس ترمنځ د غه سوال او ځواب بالذات جاري وُ ولیس کذالک کیف یصح مکالمة رب الارباب مع الرجیم الخناس، بلکې صحیح دا ده چې ابلیس به خود حسد د ایوب علیه السلام سره پر لار اچولی وي لکه د ابو البشر آدم علیه السلام او دا مذکوره خبري به ابلیس خود د خدای جل جلاله په دربار کې کړي وي لا بالذات په امید د دې چې شاید د غه لوی دوست د خدای جل جلاله په بلاء کې د مخالفت د خدای جل جلاله واچوي، نو حق سبحانه وتعالی پر ایوب ؑ بلایا مسلط کړې چې دی صابر ثابت سو، د ابلیس ځواب په خپله وسو. بلایا ایوب ؑ چنان بود که همه شترانش بصاعقه هلاک شدند و گوسفند انش همه و همه بسبب سیل در گرداب بلا افتادند وزراعاتش بباد آتش آمیز بسوخت و اولادش همه و همه در زیر دیوار کشته شدند وبر بدن مبارکش دانه ها پیدا شدند ودران هزاران کرمها پیدا شدند



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وخلق ازوی گریخت ودوری اختیار نمودند بجز زن او رحمت بنت افرایم بن یوسف، او ایوب په دې بلا او امتحان کې اتلس یا اوولس کاله او وه میاشتې او وه ورځې او وه ساعته مبتلا ؤ. یوه ورځ يې مايني ورته وويل چې کاشکې دې خدای ﷻ ته خواست کړی وای چې خدای له دې ناجوړی څخه جوړ کړی وای. ده ورته وويل چې زما او ستا د استراحت او عيش څو زمانه وه؟ هغې ورته وويل اتيا کاله، نو ايوب ورته وويل چې زه له خدايه شرمېږم چې خواست ورته کوم چې تر اوسه مې زمانه د بلا و زمانې ته د رخاء (استراحت) نه ده رسېدلې. او هر سهار و ايوب مکروب ته دا خطاب مستطاب د رب الارباب په ذريعه د جبرئيل رسېدی چې ايوبه څه حال دې دی. وايوب بذوق و شوق اين پرسش الهی کوه بلا را بجان ميکشيد ودرآن بيماری خوش وقت.

اگر برسر بيمار خود آيی بعيادت .... صدساله باميد تو بيمار توان بود

او په بدن کې د ايوب په زرو چينجيان خدای ﷻ پيدا کړي وه چې يو چينجی به د ده له بدنه ولوېدی ده به بيرته په خپلو غوښو کې کېښېښو او دا به يې ويل چې ستا رزق خو زما له غوښو څخه دی. روح البيان وايي چې بعض کبائر علماء وايي چې بلا د ايوب تر ده د مخه اوويا انبياؤ د ځانو لپاره مختاره کړې وه لکن خدای پاک و ايوب ته دا پېرزوينه وکړه لانه قد قيل ان العطايا على متن البلايا. ولهذا قال سعيد البشر ﷺ ما اوذى احد كما اوذيت. راويان وايي چې د ايوب د بدن ټولې غوښې چينجيانو وخوړلې حتى بقى العظام والقلب واللسان والعينان والاذنان، ولما قصد الدود القلب الذي هو معدن النبوة والولاية ولسانه الذي هو مصدر الذكر ومورد التوحيد. نو ايوب وبېرېدی چې له طاعت څخه او له تسبيح څخه د خدای ﷻ بالکلية بېکاره کېږم، ولې دی له ضعف څخه د بدن دومره اندازې ته ورسېدی چې په ولاړه يې لمونځ نسوای کولای. فلما انتهى الاتبلاء وحصل الغناء التام في مقام البلاء الهمه الله تعالى الدعاء ليوصله الى مرتبة البقاء ويتجلى له الرب بصفة الجمال واللقاء بعد الجلال والاذى كما اخبر عنه اذنادى ربه (اى دعاه)



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾

(اني) اى بانى (مسني) اى اصابني (الضر) اى رنج وسختي، ته تر ټولو مهربانو بهتر مهربانه يې.

**پوه سه**: چي ايوب ؑ داسي نه وويل ارحمني بلكې صرف خپل افتقار يې ښكاره كړى تلطفًا في السؤال وحفظًا للادب، علماء وايي چي اكثره سوالونه د انبياء كرامو په صورت كي د تعريض او كنايې دي قال الشاعر المحقق:

وفي نفس حاجات وفيك رحمة...... سكوتى بيان عندها وخطاب

حافظ شيرازي قدس سره وايي:

ارباب حاجتم وزبان سوال نيست........ در حضرت كريم تمنا چه حاجتيست

**نكته**: هذا القول من ايوب دعاء وتضرع والافتقار لاجزع وشكاية له تلطف څخه د طلب او سوال هغه سوال د يوې ښځي دى چي شكايت يې وكړى بعض اولادته د سعد بن عباده چي يو غني سړى ؤ او داسي ورته وويل قلت الفار في بيتها، زما په خونه كي مږكان لږ سوه، هغه ورته وويل تلطفت في السوال، نوكرانو ته يې وويل املئوا بيتها خبزًا وسمنًا ولحمًا، په روح المعاني كي وايي چي يوه ورځ چي امرئة ايوب په طلب پسي د ډوډۍ لپاره د ايوب ؑ تللې وه على حسب المعتاد ابليس عليه اللعنة ورته په يو عظيم هيئت ودرېدى او ورته يې وويل چي زه خداى د مځكي يم، دا ستا پر مېړه هرڅه حالات چي راغلي دي زما له طرفه څخه دي، ولي ده زما عبادت پرېښو چي اله الارض وم او د اله السماء عبادت يې مختاره كړى كه دى ماته يوه سجده وكړي زه بې مال اولاد ټوله وررد كړم او په صورت به يې جوړ كړم، نو رحمته د ايوب ؑ كور ودانه راغله و ايوب ؑ ته چي هغه په اصطلاح په يو ټپ كي چي په عربي يې كناسه بولي د بيت المقدس پروت ؤ بې يارومددګار، دا حال يې ورته ووايه، هغه پوه سو چي شيطان لعين ورته ويلي دي، نو قسم يې واخستى چي كه زه خداى ﷻ جوړ كړم تا به سل لرګي وهم، روح المعاني په اخير كي وايي والله اعلم بصحة هذا الروايات.

**درويش وايي**: چي دا عجب العجائب د بياناتو څخه چي په حال كي د ايوب ؑ بيان سوي دي ماقال المظهري ؒ في بيان قصة ايوب ؑ قال فكان ابليس لايحجب



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عن شئ من السموات وكان يقف فيهن حيث ما اراد حتى رفع عيسى عليه السلام فحجب عن اربع فلما بعث محمد ﷺ حجب عن الثلاث الباقيات آه.

**درويش وايي:** چي دا منع د ابليس نه ده دا خو منع د مسترقوا السمع يعني هغه شيطانان چي تر اول اسمان پوري به ورغله او د ملكو خبرو ته به يې غوږ نيوى. نو د عيسى ؑ په بعثت سره نه د دفع دده په سبب سره دا دائره د اوريدلو د ملكو د خبرو څخه تنګ سوه او د عليه الصلوة والسلام په بعثت سره ډېر تنګ سوه او په شهب ويشتل کېدل كما جاء في القرآن المجيد. وصرح بذالك في البخاري ومسلم. وروسته دى وايي فسمع ابليس تجاوب الملائكة بالصلوة على ايوب وذالك حين ذكر الله واثنى عليه فادركه البغي والحسد وصعد الى السماء حتى وقف من السماء موقفًا كان يقضه آه.

**درويش وايي:** چي دا خبره د صريح قرآن څخه مخالفه ده. ولي ابليس چي آدم ؑ ته سجده ونه كړه خداى ﷻ ورته وويل اخرج منها اى من الجنة. وروسته ابليس، آدم او حواء ته جمعًا يې وويل اهبطوا بعضكم لبعض عدو. نو دوى دري سره له اسمان څخه و مځكي ته راغله. بيا په هيڅ حديث كي نه دي راغلي چي د ابليس لار و آسمانو ته خلاصه وه د مخه تر عيسى او محمد عليهما السلام آه. وروسته يې ويلي دي چي ابليس چي د ايوب ؑ په زمانه كي آسمانو ته ورغلى داسي يې خداى ﷻ ته وويل الهى نظرت من امر عبدك ايوب فوجدته عبداً انعمت عليه فشكرك وعافيته فحمدك، ولو ابتليته بنزع ما اعطيته لحال عما هو عليه من شكرك وعبادتك ولخرج عن طاعتك آه، ددې معنى خو داده چي د خداى ﷻ سره بالذات ابليس خبري وكړې او خداى ﷻ دده په خوله هم وكړه ولم ينقل عن احد من العلماء المحدثين ولا عن احد من الائمة الاربعة رحمهم الله ان ابليس كلم ربه تعالى بعد الطرد واللعن فمن اين يقول المظهري رحمه الله ذالك؟ ثم قال المظهري چي خداى ﷻ ابليس ته وويل انطلق فقد سلطتك عليه وعلى ماله آه.

**درويش وايي:** چي خداى ﷻ فرمايي (ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً. نو څرنګه خداى ﷻ دا لوى دښمن ابليس پر دې دوست ايوب مسلطه كاوه البته ابتلاء د خداى ﷻ پر ايوب ؑ راغله لكه د مخه چي تېره سوه په هلاك د اموالو،



Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

مواشيو، د اولادو او د زراعت دده نه په واسطه د ابليس عليه اللعنة لانه تعالى عزيز
على امره، وروسته مظهري ويلي دي چي درويش دده عبارت په پښتو ژباړه نقل
کړې دی. دی وايي چي ابليس چي خدای ﷻ مسلط کړی پر ايوب ؑ او دی له
آسمانو څه مځکي ته راغلی، نو دده اراده وکړه چي پر ايوب ؑ داسي مصيبت قارعة
مسلط کړي چي هيڅ انسان صبر نسي پر کولای، نو دده کار لپاره يې د پيرانانو
خبيثان او د شيطانان سرکښان راجمع کړه، او ابليس ورته وويل چي ستاسي سره
څه قوت چي درسره دی. يو عفريت د شيطانان ورته وويل ما ته دومره قوت راکړل
سوی دی چي ستا خوښه وي چي زه کولای سم چي يوه لمبه د اور وګرځم او هر شي
ته چي ورسم پاک يې وسوځم. ابليس ورته وويل چي ورسه اوښانو ته د ايوب چي
تولا په مرعى کي سره جمع دي ټوله اوښان يې وسوځه. خلګ نه پوهېدل چي نابيره
له مځکي يوه لمبه راووتل. نو د ايوب ؑ ټوله اوښان سره د ځرونکو (ساروانانو)
پاک وسوځل. وروسته ابليس ځان د اوښان د ځرونکو په شکل کړی ايوب ؑ ته
راغلی چي دی پر لمانځه ولاړ ؤ. نو يې ورته وويل يا ايوب له مځکي څخه يو اور
راووتی ټوله اوښان يې وسول سره د هر شي پيله ما. فقال ايوب ؑ الحمد لله الذي هو
اعطاها وهو اخذها. ما نه دی عادت کړی خپل نفس پر غنى.

**درويش وايي:** چي ورته واقعات د ابليس د ايوب ؑ سره په هلاک کي د اولادو
دده او د زراعت د ايوب ؑ مظهري راوړي دي دري صفحې نوري. فقير وايي چي
که دومره قدرت ابليس درلوداى او دومره قهرمانان يې درلوداى. نو پر مخ د
مځکي به يې مسلمان نه واى پرې ايښى، وقد قال الله تعالى ان عبادي ليس لک
عليهم سلطان فافهم.

## فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ

قبوله کړه مونږ دعاء د ايوب ؑ (يوه سه: چي مراد له دعاء څخه هغه ضمني دعاء
د ايوب ؑ ده اني مسني الضر وانت ارحم الراحمين) نو مونږ لېرې کړی هغه چي دده
مرض ؤ يعني جوړ مو کړی او ورته وه مو ويل اركض برجلک، پښه د مځکي وواهه
ده چي پښه د مځکي ووهل له مځکي څخه يوه چينه د اوبو پيدا سوه، خدای پاک
دی امر کړی چي په چينه کي غسل وکړه! ده چي غسل وکړی ټوله مرضونه چي په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ظاهر بدن کي وه جوړ سوه، او از سر نو يې ځواني راوګرځېدل او هغه جمال او حسن ماکان چي خدای ﷻ ورکړی ؤ. ايوب ؑ ځلوېښت کامه رهي سو، بيا خدای ﷻ ورته وويل چي بيا پښه د مځکي ووهه. نو ده چي پښه له مځکي ووهل بله چينه پيدا سوه چي بنې يخې اوبه پکښې وې خدای پاک دی امر کړی چي دا اوبه وڅښه ده چي اوبه د قدرت الهي وڅښلې نو له د باطن امراض يې جوړ سوه فصار کاصح مايکون من الرجال. او له جنت څخه کالي ورته راغله هغه يې په ځان واغوستل.

قال الحسن رحمه الله چي ايوب ؑ پر يو لوړ ځای کښېنستی ماينې يې فکر وکړی چي ورسم چي دی به مړ وي د لوږي. ولي چي هغه د شيطان خبره چي دې ته يې کړې وه چي دې وايوب ؑ ته وکړه او ده قسم واخستی چي که زه جوړ سوم تا به سل لرګي وهم. ايوب ؑ دا قسم هم په هغه وخت کي ورته اخستی ؤ چي زه بيا ستا د لاس راوړې ډوډۍ نه خورم. نو ځکه د ماينې يې دا خيال سو چي اوس به دی د لوږي مړ وي او خدای نخواسته که مړ وي نو درندګانو به خوړلی وي. نو دې د ځان سره وويل چي که څه هم دی زما څخه پر هغه خبره خفه سو زه به خامخا ورځم او د وفادارۍ قديم تناؤ به کشوم. دا چي ورغله نه کناسه وه او هغه مځکنی حالات چي دې ليدلي ؤ تو له متغير ؤ. نو شاوخوا وګرځېدله چي هغه کناسه چېري ده چي ايوب ؑ پر پروت ؤ او ژړل يې په فراق د مېړه. دې خو هغه ځوان وليدی چي پر لوړ ځای ناست ؤ لکن له شرمه يې پوښتنه نسوای ځندي کولای. ايوب ؑ رغ پر وکړی يا امة الله ما تريدين؟ دې وژړل او داسي يې ورته وويل چي په خپل همسر مبتلی ايوب ؑ چي پر دې کناسه ناجوړی پروت ؤ ګرځم، زه نه پوهېږم چي مړ سوی به وي درندګانو به خوړلی وي او که څرنګه؟! ايوب ؑ ورته وويل چي که يې ته ووينې پېژنې يې؟ دې ورته وويل چي ايوب ؑ چي چا ليدلی وي، نو څرنګه به يې نه پېژني. نو ما چي خپله ځواني ده سره تېره کړې ده نو څرنګه به يې نه پېژنم؟. لکن دې د ستر ګو تر کنجيانو دې ځوان ته کتل او شرمېدل او ځندي پېرېدل هم. نو يې دا خبره ورته وکړه چي زما مېړه چي جوړ او ځوان ؤ تا ته په رنګ سوی ؤ. ايوب ؑ ورته وويل چي زه ايوب يم، روح المعاني وايي چي ايوب ؑ ورته خندل ماينې يې پر خندا وپېژندی. نو مېړه او ماينې لاس و نه په غاړه کي سره واچول... جامي رحمه الله وايي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ......... بامید رسد امیدواری



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** خدای پاک ایوبؑ په صابر سره مسمیٰ کړی دی، او سره ددې چې ده جزع یعني شکایت وکړی اني مسني الضر؟

**ځواب:** بعض مفسرین وایي چې دا شکایت نه دی بلکې دا دعاء ده د رفع د ضر یعني المرض بدلیل قوله تعالی فاستجبنا له یعني مونږ یې خواست قبول کړی. او بل ځواب دادی چې جزع شکایت دی و مخلوق ته او شکایت و خدای ﷻ ته جزع نه ده او نه عدم صبر دی. کما قال یعقوبؑ في فراق یوسفؑ انما اشکوبثي وحزني الی الله. علاوة سفیان بن عیینة رح وایي چې څوک چې اظهار د شکایت و خلګو ته وکړي لکن په قضاء د خدای ﷻ راضي وي دا جزع نه بولي لکه په حدیث صحیح کې چې راغلي دي چې جبرئیلؑ و آنحضرت ﷺ ته راغلی په مرض موت کې دده نو یې ورته وویل چې ته خپل ځان څرنګه بولې؟ علیه الصلوة والسلام اجدني مغموما اجدني مکروبا. زه خپل ځان په غم کې وینم (یعني في امر امتي) نو دا خو علیه الصلوة والسلام اظهار د جزع او غم و جبرئیل ته وکړی لکن مع هذا په قضاء د خدای ﷻ راضي ؤ وله امثلة کثیرة في الأحادیث الصحیحة.

## وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ

او مونږ ورکړه و ایوب ته اهل دده یعني هلاک شده زامن دده او مثل د هغو سره د هغو.

**پوښتنه:** چې ماینې ته اهل نه وایي فلایرد السوال چې د ایوبؑ ماینه خو ژوندۍ وه.

**درویش وایي:** چې ددې آیت په تفسیر کې اختلاف دی ابن مسعود رض ابن عباس رض، قتاده، حسن او اکثره مفسرین رح وایي چې ایوبؑ ته مثل د اولاد هلاک شده ورکړل سو چې شپږ زامن او شپږ لونې وې او هلاک شده ګان نه دي ورته راژوندي سوي، وهذا القول يخالف ظاهر القرآن کما مر. او بعض علماء وایي چې ایوبؑ ته اختیار ورکړل سو د خدای ﷻ له خوا څخه چې هالکین په دنیا کې درژوندي کړم او که دي هغه د آخرت ذخیره وي او مثل یې په دې دنیا کې درکړم، نو ایوبؑ شق ثاني مختار کړی، نو معنا د آیت داسې ده، وآتینا مثل اهله في الآخرة ومثلهم في الدنیا ونسب هذا القول الی الامام الاعظم ابو حنیفة رح والله اعلم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي له انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام ته یې رسولی دی چي د ایوب علیه السلام دوه ځایونه وه یو د غنمو او بل د اوربشو، نو خدای جل جلاله د غنمو او د اوربشو د ذخیرې پر ځای دوې وریځي راواستولې چي د غنمو د ذخیرې پر ځای یې د سرو زرو باران وکړی او د اوربشو د ذخیرې پر ځای یې د سپینو زرو باران وکړی.

**درویش وایي:** چي په روح المعاني کي یو حدیث داسي راغلی دی په روایت د ابن عباس رضي الله عنهما، دی وایي چي ما پوښتنه وکړه د علیه الصلوة والسلام څخه په باره کي دد غه آیت (وآتيناه اهل الخ) علیه الصلوة والسلام وویل چي خدای پاک ما ینه د ایوب رد کړه وده ته وزاد في شبابها او ددې ځواني له سره راوګرځېدل یعني لکه د ایوب علیه السلام ځواني چي خدای جل جلاله راوګرځول، حتى ولدت له ستا وعشرين ولدًا ذکرًا قال روح المعاني. فالمعنى على هذا آتيناه في الدنيا مثل اهله عددًا مع زيادة مثل آخر انتهى (یعني هغه مره عیال د ایوب علیه السلام یې نه دي راژوندي کړي).

**پوه سه:** چي احمد، بخاري وغيرهما رحمهم الله روایت کړی دی له ابو هریره رضي الله عنه څخه عن النبي صلى الله عليه وسلم چي یوه ورځ ایوب علیه السلام غسل کاوه لغړ (یعني په محفوظ ځای کي) پر ده راشوه سوه ملخان د سرو زرو، نو ایوب علیه السلام هغه ملخان په خپلو کالو کي چابک چابک جمع کول، نو خدای جل جلاله ده ته نداء وکړه (یعني بلا واسطة ملک) الم تكن اغنيتك عما ترى، یعني ته ما نه یې مستغني کړی له دې جمع کولو څخه د سرو زرو د ملخانو یعني چي پر ذخیره د غنمو مي د سرو زرو باران دروکړی او پر ذخیره د اوربشو مي د سپینو زرو باران دروکړی، ایوب علیه السلام ورته وویل چي هو مستغني خو دې ګرځولی وم، وعزتک یعني ستا په عزت مي دي قسم وي لکن لا غنی عن برکتک یعني د سرو زرو ملخان خو ستا له خوا برکت دی، ستا له برکت څخه خو مستغني نه یم.

**درویش وایي:** چي له دې حدیث څخه معلومه سوه چي تکثیر د مال حلال مباح دی خصوصًا لمثل ایوب علیه السلام الذي كان منفقًا على اليتامى والارامل والمساكين في سبيل الله كما لا يخفى.

**فائده:** د ابن عباس رضي الله عنهما په روایت ایوب علیه السلام وروسته تر تېرېدلو د امتحان او بلا تر دورې او ویا کاله ژوندی وُ، او مفسران وایي چي ایوب علیه السلام چي په امتحان کي د بلا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واقع کېدی عمر يې اوويا کاله ؤ، نو مجموع عمر د ايوب ؑ ويو سل څلوېښتو کالو ته رسېږي، وهب بن منبه رح وايي چي د ايوب ؑ د عمر نېټه چي پای ته رسېدله، نو يې خپل زوی حرمل جای نشين وګرځاوه يعني بامره تعالى.

## رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ

يعني مونږ چي ايوب له بلا څخه خلاص کړی وآتيناه اهله الآية، دا پر ايوب ؑ باندي رحمت ؤ زمونږ له خوا څخه، او دا نصيحت ؤ د نورو عابدانو لپاره يعني چي دوی هم په بلايا وو کي د خدای ﷻ صبر وکړي، ولي صبر که څه هم ظاهراً ګران دی لکن بر او مېوه شرينه لري في الدنيا والآخرة کما سمعت في قصة ايوب ؑ.

سعدي شيرازي رح وايي:

هرکه او در راه حق صابر بود ...... بر مراد خويشتن قادر بود
صبر بايد تا حرج يکسو شود ...... زانکه ګفت الصبر مفتاح الفرج

**فائده:** پوه سه! چي بلا د ايوب ؑ له قبيلې څخه د امتحان وه تا چي ښکاره سي و خلکو ته ما في الضمير من الصبر ويظهر الله لخلقه اين ايوب ؑ من ربه. او بلا د يوسف ؑ چي څورلس کاله يې په بندي خانه کي تېر کړه له قسمه څخه د عقوبت وه، ولي چي ده يو بندي ته چي له بندي خانې خلاص سو داسي وويل اذکرني عند ربک يعني پر ما سوی د خدای ﷻ يې تکيه وکړه، او بلاء د يحيٰى عليه السلام چي کافرانو ذبح کړی له قبيلې څخه د کرامت وه، ولي چي يحيٰى ؑ په خپل ګرد عمر کي د معصيت قصد نه ؤ کړی.

**درويش وايي:** چي تر عنوان د دې آيت مبارک لاندي واما بنعمة ربک فحدث يعني ذکر د نعمت د خدای ﷻ په قصد د شکر روا دی بلکي واجب دی بلکي عليه الصلوة والسلام ته چي په دغه آيت کي ده ته امر وکړل سو چي تحديث په نعمت دی وتا ته چي عبارت له رسالت څخه دی واجب دی، او نورو خلکو ته بيان د نعمت د خدای ﷻ پر دوی لازم يا مستحب دی. نو درويش له قسمه د تحديث بالنعمة من الله العزيز عليه وايي چي په سنه (١٤٣٠) هجري قمري کي چي عمر د فقير د (٩٥) په شاوخوا کي ؤ په نيت د عمرې او د زيارت د حرمينو شريفينو په اخير کي د مياشتي د ربيع الثاني سره د خادم زوی حاجي عبدالهادي عازم د سفر سوم حتى



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مکې مکرمې ته ورغلو مراسم د عمرې مو پر ځای کړل او يو څو شپې مو په مکه مکرمه کي تېرې کړې، وروسته لپاره د زيارت د قبر نبوي او مسجد نبوي مدينې منورې ته ولاړو تخمينًا څورلس ورځي مو هورې تېرې کړې وروسته بيرته مکې مکرمې ته راغلو شپه د جمعې مبارکي وه چي مکې مکرمې ته ورغلو په هغه شپه کي فقير خوب وليدی چي يو څوک فقير ته وايي امح کمالاتک من العلم والقدرة والعبادة في کمالات حضرت النبي ﷺ تعرف حقيقة الرسالة وامح کمالات حضرت النبوة في صفات حضرت الرب جل وعلا تعرف حقيقة ربوبية الله ﷻ وهذه الرؤيا، بشارة لهذا العبد العاصي وتعليم مقام رسالة النبي ﷺ والمرتبة العالية لحضرت الباري جل وعلا والامر کذالک.

## وَإِسْمٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ

او اسماعيل بن ابراهيم او ادريس چي نوم يې اخنوع وسمى بادريس لکثرة دراسته ووعظه للناس، او ذا الکفل

**بوه سه:** چي د غه اسماء منصوب دي په اذکر مقدر سره يعني ذکر کړه ته قصه دد غو کسانو و خپل قوم ته.

**فائده:** په ذاالکفل کي اختلاف دی عطاء رحمه الله وايي چي دی نبي و له انبياؤ څخه د بني اسرائيلو، قصه څه داسي وه چي يو نبي و له انبياؤ څخه د بني اسرائيلو چي اجل يې نژدې سو خدای پاک وحي ورته وکړې چي زه ستا روح قبض کوم ته مملکت د بني اسرائيلو داسي چا ته وسپاره چي هغه دد ې ضمانت او کفالت پر ذمه واخلي چي هغه به تول شپه په عبادت تېروي سستي به نه کوي، او هره ورځ به روژه نسي روژه به نه خوري او غصه او غضب به چا ته نه کوي فادفع ملک اليه. يعني ملک او بادشاهي و هغه ته وسپاره، نو يو ځوان د بني اسرائيلو دا کار پر ذمه واخستی هغه ته يې بادشاهي وسپارل او هغه هم په مذکوره شرائطو سره وفا وکړه او خدای ﷻ يې سعي مشکور او قبول وګرځول او نبوت يې هم ورکړی فسمی بذا الکفل لذالک. او دې سړي ته خدای ﷻ صرف د غرمې په وخت کي د يو څو ساعتو د خوب او ارام اجازه ورکړې وه، نو ابليس ملعون دد ې ذوا الکفل له لاري څخه د اړولو داسي تدبير وکړی چي د ذوا الکفل چي د قيلولې او ارام وخت



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راغلی نو ابلیس په صورت د سپین ږیري سړي ورته راغلی دروازه یې ورو ټکول، ذوا الکفل ورته وویل من هذا؟ څوک یې چې دروازه دې وټکول؟ ابلیس ورته وویل شیخ مظلوم، ذوا الکفل دروازه ورخلاصه کړه، ابلیس ورته وویل چې زما او د قوم تر منځ خصومت دی پر ما یې فلانی فلانی ظلم کړی دی خو ابلیس خبري اوږدي کړې او د ذوا الکفل د خوب او ارام وخت یې ټوله پر تېر کړی، ذوا الکفل ورته وویل چې ته ولاړ سه زه چې د قوم او خلکو د فیصلو لپاره کښېنم ستا حق به د ظالمانو څخه درواخلم، ذوا الکفل چې د محکمې په ځای کې کښېناست ګوري چې اوس به هغه سپین ږیری مظلوم راسي اوس به راسي خو سپین ږیری ورک سو یعني نه راغلی اخیر ولاړ سو شاو خوا یې په خلګو کې وکتل سپین ږیری یې نه ولیدی، دویمه ورځ هم ذوا الکفل د سپین ږیري په انتظار ؤ خیر چې د محکمې وخت پوره سو ذوا الکفل د خوب او استراحت پر ځای پریوتی، دروازه وټکېدل ذوا الکفل ورته وویل څوک یې؟ ابلیس ورته وویل الشیخ المظلوم دروازه یې ورخلاصه کړه او شیخ ته یې وویل چې ما تاته نه وویل چې ته راسه د محکمې په وخت کې ما ستا انتظار کاوه ته نه راغلې سبب څه ؤ؟ ابلیس ورته وویل چې زما قوم ماته وویل چې ته مه ځه محکمې ته د ذوا الکفل مه پېشوه موږ ستا حق پوره درکوو. لکن دوی چې وپوهېدل چې ذوا الکفل د محکمې له ځایه ولاړ سوی دی بیرته منکر سوه، نو څکه زه نن بیا د فریاد رسی لپاره راغلم، ذوا الکفل ورته وویل چې ته اوس ولاړ سه چې زه د محکمې په ځای کې کښېنم ته راسه زه به ستا غور وکړم، ابلیس چې د شیخ مظلوم په شکل کې راغلی ؤ خبري یې ورسره اوږدي کړې حتی چې د ذوا الکفل د استراحت وخت یې دویمه ورځ هم پر تېر کړی، د ابلیس مقصد دا ؤ چې ذوا الکفل به ماته په غضب سي او دده د کفالت کړی به ماته سي کمامر، بیا ذوا الکفل ورته وویل چې ته ولاړ سه ما پښین د محکمې په وخت کې راسه، ابلیس ذوا الکفل دوه شبانه روزه بد خوبه کړی. دا بله ورځ هم ذوا الکفل د شیخ په انتظار ؤ خو نه راغلی دریمي ورځي بد خابی ډېر زور پر وکړی، نو حاجبانو ته یې وویل چې نن د دروازې ټکولو ته هیڅ څوک مه پرېږدئ چې زه یو څه خوب وکړم، دریمه ورځ شیخ مظلوم ابلیس پر هغه وخت د استراحت د ذوا الکفل راغلی خو حاجبانو منع کړی چې دروازه وټکوي. نو ابلیس په هغه خونه


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي چي ذوا الکفل ارام پکښې کاوه يو غار وليدی تر هغه غار ورننوتی ولي چي شيطان په هر صورت کېدای سي، ابليس په خونه کي د ننه ولاړ دی په صورت د شيخ مظلوم د ننني خوا څخه دروازه ټکوي ذوا الکفل چي د درو ورځو بېخابه ؤ حاجب ته يې وويل چي ما ته وه درته ويلي چي د دروازې ټکولو ته څوک مه پرېږده؟ حاجب ورته وويل چي د دباندي له خوا څخه خو موږ څوک نه دی پرې ايښی چي دروازه وټکوي ته وګوره چي د کومي خوا دا سړی درغلی دی، ذوا الکفل ور ولاړ سو دروازه د ننه خوا هغسي بنده وه لکه ده چي بنده کړې وه، ذوا الکفل چي وکتل شيخ مظلوم په خونه کي د ننه دده سره ولاړ دی. ابليس ورته وويل اتنام والخصوم ببابک (ته خوب کوې او خلک په دروازه کي تا ته ولاړ دي) نو ذوا الکفل پوه سو چي دا ابليس دی، نو يې ورته وويل يا عدو الله انت ابليس؟ قال نعم زه دي ډېر ستړی کړی وم نو ما هم دا درې ورځي پر تا خوب حرام کړی په اميد ددې چي ته ما ته غصه او غضب وکړې او ستا عهد به مات سي لکن عصمک الله مني، فسمی ذوا الکفل لانه تکفل بامر کما مر من الشروط الثلثة فوفی بها فتامل.

كُلٌّ مِّنَ الصّٰبِرِيْنَ ۝

هر يو له دغو مذکوره انبياؤ څخه له صبر کونکو څخه وه پر مصائبو او پر مشقت د عباداتو او ځانونه يې ساتلي وه د شهواتو او معاصيو څخه.

**پوه سه:** چي مراد له صابرينو څخه کاملين في الصبر دي. اما اسماعيل؏ ده صبر وکړی پر ذبح کولو باندي د پلار ابراهيم؏، او پلار ته يې داسي وويل يا ابتي افعل ما تؤمر ستجدني ان شاء الله من الصابرين، او بل يې صبر کړی ؤ په اوسېدو کي د مکې د وچي شيلې چي لازرع فيه ولاضرع ولابناء، نو څخه خدای پاک دده له نسل مبارک څخه خاتم الانبياء محمد مصطفی ﷺ پيدا کړی، او ادريس؏ صبر کړی ؤ پر مشقت د دراست د کتاب الله، او د ذوا الکفل بيان تردې تېر سو.

وَاَدْخَلْنٰهُمْ فِيْ رَحْمَتِنَا ۭ اِنَّهُمْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝

او موږ داخل کړي وه ټول په رحمت خاصه کي خپل (من النبوة ودرجات القرب من الله ﷻ او په اخرت کي مقامات عاليه د جنتو دي) په تحقيق دوی له صالح بندګانو څخه د خدای ﷻ وه، يعني کامل الصلاح چي د فساد هيڅ لار



Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

ورته نه وه لکونهم معصومین من الصغائر و الکبائر قبل النبوة وبعد النبوة.

**درویش وایي:** چې د عصمت د انبیاء علیهم السلام تحقیق مې په اکمله وجه ما په خپله رساله کې چې نوم یې (کشف الغطاء عن عصمت الانبیاء) دی کړی دی والله الموفق.

## وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا

او بیان کړه قصه د ذا النون ای صاحب الحوت وهو یونس بن متی علیه السلام، یعني چې دا خبره د ذا النون هغه وخت ؤ چې دی ولاړی له قوم څخه په داسې حال کې چې دی په نهایت غضب کې ؤ.

**درویش وایي:** چې متی د یونس ؑ د پلار نوم ؤ کما في البخاري وغیره وصححه ابن حجر رحمه الله. روح المعاني وایي چې زما علم نسته پر اتصال د نسب د یونس ؑ یعني چې نسب متصل یې چاته رسیږي، او ابن کثیر وایي چې متی د یونس ؑ د مور نوم ؤ.

**فائده:** نسبت و مور ته په هیڅ نبي کې نه دی راغلی بیله یونس بن متی او عیسی بن مریم علیهما السلام، په جامع الاصول کې دغه مختاره ګڼل سوي ده چې د مور نوم یې ؤ، او عطاء رحمه الله وایي چې ما له کعب بن مالک رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې متی د یونس ؑ د مور نوم ؤ او که د پلار؟ ده راته وویل چې د پلار نوم یې ؤ، د مور نوم یې بدورة دی وهو من ولد هارون ؑ.

**فائده:** لفظ د متی په فتح سره د میم او په تشدید د یاء مفتوحه ویل کیږي، او یونس ؑ ته ذا النون په دې سبب وایي چې ماهي تېر کړی ؤ والنون الحوت کما سیأتي.

**پوښتنه:** مغاضبًا که څه هم له باب څخه د مفاعله دی او دلته غضب یوازې د یونس ؑ له خوا ؤ. نو د باب د مفاعله څه توجیه ده؟

**ځواب:** توجیه یې داده چې پر شدت غضب د یونس ؑ دلالت وکړي، اهل صرف وایي چې ګاهې باب د مفاعلې لپاره د مبالغې راځي.

**درویش وایي:** چې په سبب کې د غضب د یونس ؑ اختلاف دی، ضحاک رحمه الله وایي مغاضبًا لقومه کما روی عن ابن عباس رضی الله عنه چې یونس ؑ او قوم د ده په فلسطین کې او سېدل، او بعض مفسرین وایي چې په نینوا کې اوسېدل چې د موصل یو وطن دی، نو بادشاه د کافرانو پر دوی حمله وکړه، نو د دوی څخه یې او وه سبطه او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قوم د دوی او یو نیمایي د سبط یې په حصارت بوتلل . او دوه نیم سبط پاتـه سوه، نو خدای ﷻ وحي وکړې و شعيا ته چي نبي ؤ چي ته ورسه و حزقيا ، ته چي دی بادشاه د بني اسرائيلو ؤ چي ته یو لښکر د یو قوي نبي په مشرۍ واستوه و هغه بادشاه ته چي اووه نيم سبط د بني اسرائيلو يې يرغمال نيولي زه به د هغه بادشاه او دده د رعيتو په زړو کي بېره وروا چوم چي ټول هغه يرغمال بني اسرائيل به خوشي کړي . نو خرقيا چي ملک ؤ د بني اسرائيلو و شعيا النبي ته يې وويل چي کوم نبي واستوم او په هغه وخت کي په بني اسرائيلو کي پينځه نبيان وه، شعيا ورته وويل چي يونس واستوه الله قوي آمين . نو ملک يونس عليه السلام را وغوښتی او امر يې کړی چي ته د دغه فوج مشري پر غاړه واخله . يونس عليه السلام ورته وويل چي خدای ﷻ زه په نامه د رښوولی يم؟ ملک ورته وويل يا ! نو يونس عليه السلام ورته وويل چي نور انبياء اقويا خو هم سته هغه ولي نه استوې . ملک او قوم پر يونس عليه السلام ډېر الحاح او ټينګار وکړی فهرب وخرج يونس عليه السلام مغاضبًا للملک ولقومه فاتی بحر الروم فرکب السفينة الى آخير القصة کما سيأتي ان شاء الله تعالى .

او بعض مفسرين وايي چي يونس عليه السلام وروسته تر نصيحت و قوم ته او د هغو اصرار پر کفر باندي د خدای ﷻ څخه خواست د نزول د عذاب پر دوی وکړی او خدای ﷻ نېټه د نزول د عذاب پر دوی ورو ښوول او يونس عليه السلام قوم ته هغه وخت د نزول د عذاب پر دوی که ايمان را نه وړي بيان کړه، او دده د قوم له منځه بيله اجازې د خدای ﷻ هجرت وکړی هغه نېټه د نزول چي راغله او علامات د نزول د عذاب چي ښکاره سوه قوم پر کفر پښېمانه سو او سره وه يې ويل چي يونس عليه السلام پيدا کړئ چي ايمان پر راوړو او دا عذاب نسي واقع، هر څه تلاش چي يې وکړی يونس عليه السلام يې نه کړی پيدا اخير رئيس د قوم و خلګو ته وويل يونس عليه السلام که نسته دده خدای ﷻ خو سته، نو يې امر وکړی چي ټول حيوانات يعني اوښه چي لنګه وي سره د شيرخواره جونګي، او غوا چي لنګه وي سره د شيرخوار کيلګي وهکذا مېږي، بزې او هغه ښځي چي شيرخوار اولادونه لري او انسانان ټول دي صحراء ته ووځي، نو هلته دي اوښه او جونګی، غوا او کيلګی، مېږي او وري، بزې او مرغومان، ښځي او شيرخواره کوچنيان دي سره جلا کړي تا چي فضا ، ټول د ژړا د که سي او خلک دي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هم د ژړا بدغ په دربار کي د خدای ﷻ خپور کړي او ناري د ایمان بیونس ؑ دي وهي او د آمنت بالله وحده ناري دي وهي، هغه ؤ چي په دې سبب عذاب پر دوی نسو نازل، یونس ؑ چي یو ځای پټ ؤ او د دوی د عذاب انتظار یې کاوه، بعض خلک مسافر د یونس ؑ د قوم چي پر لاره یې سفر کاوه یونس به د هغو څخه پوښتنه کوله د نزول د عذاب پر قوم دد، هغو مسافرو به ورته وویل چي هغه صحیح سالم وه، نو یونس ؑ له دې کبله چي په سبب د عدم نزول نه ؤ خبر دا یې خیال سو چي زه قوم ته ورسم هغه به ما ته دروغجن وایي، او وایي به چي کومه دی چي عذاب نازل سو، او په یوه روایت کي راځي چي د هغو دا قانون ؤ چي پر چا به دروغ ثابت سوه هغه به یې قتل کاوه، یونس ؑ پر خپل مرګ هم وبېرېدی، نو ولاړی په کښتی کي سپور سو.

فَظَنَّ اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ

**درویش وایي**: هذه عبارة مشكلة وقد ذكر المفسرون لهذه العبارة توجيهات فقيل ظن يونس (گومان وکړی یونس ؑ یعني په فرار له قوم څخه بېله اجازې په هر صورت چي ؤ كما ذكرنا من الاحتمالين) ان لن نقدر عليه (چي موږ به تنګي پر ده په حبس جوړه نه کړو كذا قال عطاء وكثير من العلماء، او بعض علماء وایي چي نقدر مشتق دی له قدر څخه په معنی د قضاء، والمعنی موږ به فیصله د عقوبت پر ده ونه کړو كذا قال مجاهد والضحاک والکلبي وروی ذالک عن ابن عباس ؓ.

**توجیهات**: (۱) ما ذکرنا آنفا (۲) بعض مفسرین وایي چي دا عبارت تمثیل دی د حال د یونس ؑ چي ده له قوم څخه ځان جلا کړی بېله امره د خدای ﷻ په حال سره د هغه چا چي ګمان کوي چي خدای ﷻ به پر ده قدرت د عذاب نه ولري، او مظهري وایي ناقلا چي دا یوه وسوسه شیطانیه وه چي دده وهم ته یې اختیاره تېره سوه فسمی ظنا مبالغة.

**درویش وایي**: چي چونکه دا یو نازک مقام ؤ نو د دې مقام د تفصیل ز ه تاسي ته حواله د تفسیر روح المعاني او د تفسیر روح البیان او د تفسیر بحر مواج او د تفسیر قرطبي او د تفسیر مظهري درکوم، او هغه تفسیر چي موږ ذکر کړی اولا وثانیا وثالثا په هغه کي مطالعه کونکو ته د تفسیر ایوبي کفایت دی والله اعلم بالصواب.

د یونس ؑ د قصې راویان په یوه خوله وایي چي یونس ؑ په هر صورت چي ؤ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بحر الروم ته یې ځان ورساوه هورې کښتۍ ولاړه وه نفر پکښې سپاره وه، یونس ؑ چې کېښتي ولیدل دی هم پکښې سپور سو. کښتۍ روانه سوه د دریاب په څپو کې ځای پر ځای ودرېدله ملاحانو د کښتۍ ووېل چې زموږ د کښتۍ دا عادت دی چې یو عاصي او یا عبد آبق له مولی څخه چې پکښې سپور وي کښتۍ درېږي هیڅ حرکت بیا نه کوي. نو چونکه عاصي یا عبد آبق من المولی موږ ته نه معلومېږي. نو موږ قرعه چې په پښتو یې پچه بولي کوو د هر چا قرعه چې وختل هغه د ریاب ته غورځوو ولې چې د ټوله اهل کښتۍ تر هلاک د یوه سړي هلاک افضل دی. نو قرعه چې یې یو وار وکړه قرعه د یونس ؑ وختل، چونکه ملاحانو ده زیبا هیئت او صورت ته وکتل شک د عاصي یا د عبد آبق من المولی یې نه پر راتلی. دویم واریې قرعه وکړه بیا قرعه د یونس ؑ وختل. درېیم واریې بیا قرعه وکړه بیا قرعه د یونس وختل. یونس ؑ خپل کالي پر ځان راټول کړه او داسې یې ووېل. نعم انا العبد العاصي والعبد آبق من المولی یم. یعنې بېله اجازې د خدای ﷻ زه له قوم څخه فرار سوم. او ځان یې و دریاب ته وغورځاوه، په اراده الهي او قدرت خداوندي ﷻ غټ ماهی اماده باش ولاړ ؤ او یونس ؑ یې سره د کالو تېر کړی. او ماهي ته خدای ﷻ وحي وکړې چې دا شخص ستا خوراکي غذا نه ده بلکې ستا نس د څو ورځو لپاره بندي خانه فکر کوه چې یو وېښته یې ضائع نه کړې. ماهی د اوبو د دریاب پای ته ولاړی.

**فائده:** بعض کسان به دا توهم کوي چې د ماهي څومره خوله وه چې یونس ؑ یې سره د کالو تېر کړی. ددې ځواب دادی چې تاریخ پوهان وایي یعنې اهل العلم چې په ماهیانو کې د دریاب دومره کوچنې ماهیان سته چې لاید رکه الطرف چې سړی یې په ولاړي نسي لیدلای یعنې تر دغه بالا نه غټېږي او دومره لوی ماهیان هم سته چې لاید رک طرفه یعنې چې سړی فرضًا و سر ته و درېږي لکی یې نه وینې او که یې لکۍ ته و درېږي سر یې نه معلومېږي.

## فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ

**بوه سه:** چې کلمه د فا تفریع پر ماقبل ده یعنې یونس ؑ په کښتۍ کې سپور سو او قرعه کښې وسوه او یونس ؑ ځان و دریاب ته وغورځاوه او ماهي تېر کړی او د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درياب پاى ته ولاړى. نو يونس ؑ ناري کړې په تاريکيو کي چي يو ظلمت د بطن الحوت ؤ او بل د درياب د پاى او بل ظلمت د شپې ؤ. او شيخ سمرقندي په بحر مواج کي وايي چي ظلمات يې په دې سبب جمع راوړه چي د شپې و جهاتو څخه تاريکه و، ولکه په يو حديث کي چي راغلي دي (رئيت رجلاً من امتي من بين يديه ظلمة ومن خلفه ظلمة وعن يمينه ظلمة وعن يساره ظلمة ومن فوقه ظلمة ومن تحته ظلمة فهو متحير في الظلمات)

**أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾**

دا چي نشته معبود د بالحق مگر يو ته. پاکي ده تالره د قوله مالايليق بشانک الاقدس. په تحقيق زه يم د ظالمانو څخه چي ستا بې اجازې مي له قوم څخه هجرت وکړى يعني دا ابتلا، چي تا زما وکړه ظلم زما له جهته څخه ؤ. ستا ذات اقدس له ظلمه پاک دى. ولذا قال سبحانک.

**درويش وايي:** چي محي السنة البغوي رح د ابو هريره رض څخه حديث مرفوع نقل کړى دى چي د هغه په يوه برخه کي راغلي دي چي ماهى چي د درياب پاى ته چي په نس کي يونس بندي ؤ تسبيح يې واورېدل نو په زړه کي وروگرځېدل چي دا تسبيح د چا ده خداى وحي ورته وکړې چي دا تسبيح د دواب البحر ده. نو يونس هم په تسبيح شروع وکړه د ماهي په نس کي ملکو د آسمانو دا تسبيح واورېدله داسي يې وويل يا ربنا نسمع صوتا ضعيفا بارض غريبة؟ خداى پاک ورته ويل ذاک تسبيح يونس عصاني فحبسته في بطن الحوت. ملکو وويل چي هغه صالح بنده يونس چي د ده له خوا به هره ورځ د پر عمل صالح تاته پورته کېدى؟ قال نعم، نو ملکو يې د خداى جلاله ته شفاعت وکړى، نو خداى پاک امر کړى ماهى چي يونس د درياب پر غاړه قي کړه، کما قال الله تعالى فنبذناه بالعراء وهو سقيم.

**فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾**

نو قبلونه وکړه د خواست د يونس ؑ. او داغسي لکه يونس ؑ چي مو خلاص کړى له غم څخه مونږ نجات ورکوو نورو مؤمنانو ته له غمو څخه چي په اخلاص يونسي مونږ ته خواست وکړي او مونږ ته رجوع وکړي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** یونس ؑ کله د خلاصون خواست وکړی؟

**جواب:** لا اله الا انت سبحانک آه، د ادب د لاري د نجات ضمني خواست دی، او مونږ دی خلاص کړی له غم څخه د ګناه او له غم څخه د تېرېدلو د ماهي او له غمه څخه د ظلمات بتلک الکلمات یعني لا اله الا انت آه.

په حدیث صحیح کي چي روایت یې احمد او ترمذي کړی له حدیث څخه د سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ دعوة ذي النون (یعني یونس ؑ) چي دعاء وکړه په نس کي د ماهي لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین، لم یدع به رجل مسلم في شيئ (یعني په یو مشکل کي که یو ګناه وي او که مرض وي او که حبس وي او که فقر وي او که ناجوړي وي الی غیر ذالک) الا استجاب له، خدای جل جلاله یې قبلوي.

**درویش وایي:** چي په دې باب کي ډېر حدیثونه نور هم سته، په دې کي اختلاف دی چي څو مده وروسته ماهي یونس ؑ پر مځکه قی کړی (۱) څلور ساعته وروسته (۲) درې ورځي وروسته (۳) اووه ورځي وروسته (۴) څلوېښت ورځي وروسته.

چون فرو آید بلا بی دافعی .......... جزع تضرع نبود دیگر شافعی

**درویش وایي:** وتمام قصة یونس ؑ في سورة والصافات.

**وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾**

او په یاد کړه او ذکر کړه قصه د زکریا ؑ هغه وخت چي ده خواست وکړی له خدای جل جلاله څخه په دې ډول اې رب (اصله یا ربي) ته مه ګرځوه ما تنها یعني بېله زوی چي زما جای نشین او خلیفه وروسته تر مرګ زما وي، دا بیان د نداء دی، او ته خیر د وارثینو یې، یعني الباقي بعد فناء الخلق.

**پوهسه:** چي (وانت آه) حال دی له فاعل څخه د لاتذرني او مقصود له دې څخه ثناء د خدای عزوجل ده.

**فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ ۚ**

مونږ یې دعاء قبوله کړه او ورو مو بخښه ده ته زوی یحیی ؑ.

**فائده:** وهبنا یې وو ایه لان یحیی کان هبة الله الی زکریا لان امرته کانت عقیمة



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كما يدل عليه قوله تعالى (واصلحنا له زوجه) مونږ صالح وګرځول همسره دده د ولادت لپاره يعني وروسته تر دې چې وچه وه له ځوانۍ ښځه تر سپين سرتوب تر وخته پورې.

**درويش وايي:** چې بعض ناپوهان وايي چې مايته خو زوجة په تانيث د تا بولي او په قرآن کي زوجه په تذکير راغلی دا دده غلط توهم دی، ولې که نروي او که ښځه چې يوازي وي فرد يې بولي چې بل ورسره ملګري سي که نر اوي او که ښځه زوج يې بولي يعني جفت. او په سورت بقره کي راغلي دي چې په قصه کي د آدم ؑ اخرج انت وزوجک الجنة.

## اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ فِى الْخَيْرٰتِ وَيَدْعُوْنَنَا رَغَبًا وَّرَهَبًا

په تحقيق دغه انبياء مذکورين يعني ايوب، يونس وزکريا عليهم السلام دوی په چټکۍ او په رغبت سره کول د خير کارونه (من دعوة الناس الى توحيده تعالى والطاعات والصبر على اذى اقوامهم كما لا يخفى من احوال الانبياء ؑ) او دوی زموږ عبادت کاوه يا يې خواست راته کاوه.

**پوه سه:** چې رغبا يا مفعول له ای لاجل الرغبة في التقرب الينا بالعبادت او لاجل قبول السوال بصفة جماله تعالى. او يا حال دی په حذف د مضاف ای ذوي رغبة او يا مصدر په معنى د فاعل دی ای راغبين في الطاعة كما قال رسول الله ﷺ جعلت قرة عيني في الصلوة رواه احمد والنسائي من حديث انس رضی الله عنه او روح المعاني دا احتمال هم راوړی دی چې رغبا او رهبا دي حال وي او پر معنی مصدري دي پاته وي مبالغة كما في زيد عدل، او بعض مفسرين چې وايي چې رغبًا او رهبًا دي جمع د راغب او راهب وي لکه خدم او خادم انتهى.

**درويش وايي:** چې هغه سابق احتمالات د رغبًا په رهبًا کي هم جاري دي، ای لاجل الخوف لصنعه جلاله تعالى او ذوي خوف في عدم قبول الطاعة او السوال، او المعصة او العقاب. او نفس الرهبة على المبالغة تامل.

**درويش وايي:** چې په مجمع البيان کي راغلي دي چې دعاء د رغبة د ورغوي په غوړيدو سره کوي الى جانب السماء. او دعاء رهبة په ظهور د کف کوي لکن مشهوره دا ده چې د رغبت په سوال کي ورغوي خلاص نسي د آسمان و خواته مع



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ادنی فرجة بنها، او د رهبة په دعا، کي دي کوتي را پورته کړي د مخ و خواته او چي چاته ښرا کوي شا د ورغوي دي د آسمان و خواته وګرځوي اشارة الی نزول العذاب علی المدعو علیه.

## وَكَانُوا لَنَا خٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

او دوی وه موږ لره بېرېدونکی بندګان مجاهد وایي چي خشوع خوف لازم په زړه کي لاجل کمال معرفة عظمة الله جل شانه.

**سوال:** مشهوره دا ده چي خشوع د ظاهري اعضاو د بدن صفت ده او خضوع د زړه صفت ده؟

**ځواب:** حال د انبیاء علیهم السلام اعلی دی تر دي چي عجز د دوی دي محصور پر ظاهري اعضاء وي لانه یوجد في المرائي ایضا بل لهم خشوع کامل قلبا وقالبا قاله العلامة البروسي رحمه الله وکذالک غیر الانبیاء علیهم من اهل الله، بیت بر فلک بر تربود اسرار او. شیئًا لله شیًا لله کار او، او د مرائي په حال کي دا بیت ډېر موزون دي. بیت بروي ریا خرقه سهلست دوخت. وګرباخدا در فروشي نکوست.

## وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

منصوب دی په اذکر مصدر سره والمراد بالموصول مریم بنت عمران او په یاد کړه ته هغه ښځه چي دې ساتلی ؤ خپل فرج د حلال او حرامه ځخه یعني د نکاح او د زنی ځخه روح المعاني وایي الفرج في الاصل هو الشق بین الشیئین، کالفرجة ومابین الرجلین للمرئة وکثر استعمال وصار کالصریح في ذالک وهو المراد ههنا اي سنعت فرجها من النکاح والسفاح (ای الزنی) کما سیئاتي من قولها: ولم یمسسني بشر ولم اک بغیا.

**مسئله:** تبتیل یعني نکاح نه کول په هغه وخت کي مشروع وه نرو او ښځو ته. نو مریم علیها السلام هم ځان د تبتل په تناو ترلی ؤ.

## فَنَفَخْنَا فِيهَا

یعني پوه کړه جبرئیل په امر زموږ (فیها) ای في مریم والمراد نفخ في جیب درعها، په ګریوان کي د قمیص د دې، نو دا نفخه ورسېدل په امر د خدای و رحم ته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د دي. نو خداى په خپل قدرت سره د دې په رحم کي مسيح بن مريم عليه السلام.

**فائده**: بعض انسانان نه پلار لري او نه مور لکه آدم عليه السلام چي د ختو څخه خداى جل جلاله پيدا کړى، او بعض انسانان پلار لري مور نه لري لکه حوا چي د ديوې پښتي څخه د آدم عليه السلام خداى پيدا کړه. نو آدم بمنزلة الاب للحوا. او بعض انسانان مور لري پلار نه لري لکه عيسى عليه السلام.

**پوښتنه**: جبرئيل چي د مريم په گريوان کي پوه کړه خو په رنگ د سړي ؤ کما ورد فتمثل لها بشرا سويا. نو د دې يعني مريم څرنگه پوه کول؟

**ځواب**: ملکه شهوت نه لري که په صورت د نروي او که د ښځي.

## مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

اى الروح الذي مخلوق بامرنا والاضافة تشريف المضاف او يا د روح څخه جبرئيل عليه السلام مراد دى کما في قوله تعالى تنزل الملائكة والروح. فالمضاف محذوف اى من جهة روحنا اى جبرئيل، او مور و گرځول مريم او زوى د دې عيسى عليه السلام علامه او دليل د قدرة. لپاره د ټولو عالميانو.

**سوال**: مفعول اول د جعلنا خو مريم او زوى د واړه وه، نو مفعول ثاني چي آية دى ولي مفرد راوړى مع ان المطابقة بين المفعولين لجعل لازمة؟

**ځواب**: مراد دلته جعلنا حالها او قصتها وهو مفرد فافهم. والمراد بالاية دليل القدرة الالهية على ما يشاء.

## إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

اى ملة التوحيد والايمان بجميع الانبياء بان لا نفرق بين احدٍ منهم والسمع والطاعة لله وسوله في كل وقت فهو اشارة الى جميع الملل الحقهً او المراد منه ملة الاسلام.

**پوه سه**: چي دا خطاب دى ټولو خلگو ته.

**سوال**: هذه اسم اشاره دى چي محسوس بالبصر ته کيږي او توحيد او اسلام خو امر معقول دى. نو څرنگه اشاره ورته صحيح ده؟

**ځواب**: دا اشارة د باب څخه د قول خضر د موسى عليه السلام. هذا فراق بيني وبينك. يعني تصور المشار اليه في الذهن واشير اليه ففيه مبالغة في امتياز



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الامر المعقول حتى صار لغاية الامتياز كالامر المحسوس بالبصر، فافهم، والامة په قول د صاحب المطالع اصل يې هغه قوم دی چي پر دين واحد سره يو ځای وي، بيا يې توسع پکښې وکړه چي نفس دين ته هم وايي واطلاقها على نفس الدين مجاز، وظاهر كلام الراغب رح انه حقيقة ايضًا وهو المراد ههنا. او مقصود په دې جمله خبريه سره الامر على المحافظة على تلك الملة ومراعات حقوقها، والمراد ان ملة الاسلام ملتكم التي يجب ان تحافظوا عليها وعلى حقوقها فافعلوا ذالک كذا قال العلامة البروسوي رح (امة واحدة) منصوب على الحال من امة والعامل فيها معنى اسم الاشارة چي په نحو کې عامل معنوي بولي كما في قوله تعالى (وهذا بعلي شيخًا) مراد له وحدت ځکه دادی چي ټوله انبيا، په دې ملت کې سره متحد دي لا اختلاف بينهم فيها ولا مشاركة لغيرها في صحة الاتباع قال الله تعالى ومن يتبع غير الاسلام دينًا فلن يقبل منه.

**پوهه:** چي اختلاف په منځ کي د انبيا، عليهم السلام په اصولو کي د دين نست يعني العقائد البتة په اختلاف د عصر او زمان په بعض فروع کي اختلاف سره لري كما هو ظاهر.

**وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿۹۲﴾**

او زه مو رب يم زما ځکه پرته بل رب نشته نو زما عبادت کوئ نه د بل چا من الاصنام والملائكة والكواكب وغيرها.

**پوهه:** چي اکثره قرا، فاعبدون په حذف د يا اضافت وايي او کسره د نون پر دليل بولي، او بعض قرا، يې په اثبات د يا، وايي لكن الحذف مناسب لرؤس الايات فافهم.

**وَتَقَطَّعُوٓا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ**

**پوهه:** چي په دې آيت کي التفات دی له خطاب ځکه و غيبت ته.

**فائده:** القطع: جلاکول د شي که مدرک بالبصر وي لکه اجسام او که مدرک په عقل وي لکه اشيا، معقوله. او باب د تفعل دلته په معنی د تفعيل دی ای قطعوا وفرقوا كما في الشافية علمته الفقه فتعلم الفقه. والمراد بامرهم امر دينهم، والمعنى جعل الناس امر الدين قطعًا فصاروا بحيث يلعن بعضهم بعضًا وما كان لهم ينبغي ذالک، دا يوه لويه جريمه ده چي دوی وکړه چي هغه دين چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ټولہ انبياء پر متفق وه دوی ټوټې ټوټې وګرځاوه.

**درويش وايي:** چې دا تفريق له قديم زمان څخه روان دی، په تاريخ قديم کې راغلي دي چې امت ابراهيم ؑ وروسته تر ده اوويا ډلې سوه، حتی چې مشرکينو د مکې به هم ويل چې موږ پر امت ابراهيم يو، او امت د موسی ؑ وروسته تر ده يو اوويا ډلې سوه، او امت د عيسی ؑ وروسته تر ده دواوويا ډلې سوه، او امت د محمد ﷺ وروسته تر ده درواوويا ډلې سوي دي، وقد ورد في الحديث الصحيح كلهم في النار الا الناجية، ناجيه هغه ډله چې خدای او رسول دده چې هغه شی ښوولی وي په هغه يې نفساني، تعصبي، هوائي او رياء کاري افعال نه وي ګډ کړي.

## كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ

تنوين عوض له مضاف اليه څخه دی ای کل فرقة به موږ ته رجوع وکړي يعني موږ به هري ډلې ته موافق جزاء ورکړو من الجنة والنار.

## فَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

هغه څوک چې عمل وکړي يو شی له اعمال صالحه وو څخه ولو كان مثقال ذرة او حال دا وی چې دده ايمان وي پر خدای ﷻ او پر رسولانو د خدای او پر ما جاؤا به من الكتب والاديان، دا قيد دد ې لپاره وويل سو چې ايمان شرط دی د ثواب پر اعمال صالحه وو، ولې چې مشرکانو د مکې هم خدمت د حجاجو کاوه او د زمزم آبياري يې پر غاړه درلوده لکن چې ايمان نه ؤ په مذکوره افعالو کې د خيريې ثواب نسته في الآخرة وهكذا في العصر الحاضر د امريکايانو يا د نورو کفارو خيريه مؤسسات د کونډيانو، يتيمانو او مصيبت زده ګانو سره چې مرستي کوي لکن چې ايمان يې نسته ثواب يې هم نسته.

## فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ

**بوه سه:** چې لا لپاره د نفي جنس دی ای لا بطلان ولا منع عن الثواب لعمله.

**دقيقه پوښتنه:** کفران په لغت کې ستر د نعمت او انکار ته د نعمت وايي، نو عمل صاحل د بند ګانو څو نعمت پر خدای ﷻ نه دی لاستحالته الانعام عليه تعالى حتی چې منع د ثواب يې کفران سي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب**: سلمنا ذالک لکن خدای ﷻ له منع څخه د ثواب د سعي د بنده په کفران سره تعبير وکړی لبيان کمال نزاهته عن ذالک بتصويره بصورة المستحيل عليه تعالى من القبائح لپاره د مزيد اطمئنان د بندګانو په ورکړه کې د ثوابو دوی ته حتى چې ابراز د مشابه په معرض کې د امور واجبه وګرځاوه پرځان ونفي بنفي الجنس ای لا کفران المفيد للعموم بدلالة لام نفي الجنس عليه، لکه عمل صالح د بنده څو نعمت پر خدای ﷻ نه دی حتى چې پر خدای ﷻ يې شکر واجب سي لکن بيا هم خدای ﷻ په قبول کې د عمل صالح د بنده وايي (ان ربنا لغفور شكور)

**درويش وايي**: چې دا سوال او ځواب حاصل دی د مافي روح المعاني وروح البيان والمظهري وتفسير الرازي وغيرها فتفكر فيه غاية التفكر.

## وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾

او موږ دده عمل او سعي نوشته کوونکي يو په صحائف کې د اعمالو دده چې کرام کاتبين ملکي يې کوي، او نسبت د کتابت خدای ﷻ وځان ته وکړی لان كتابة الملائكة الكرام ﷺ بامر تعالى ﷻ.

## وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾

**فائده**: قريه په اصطلاح د قرآن ومصر جامع ته وايي كما في القاموس او هغه ځای ته هم وايي چې د پر خلک پکښې جمع کېږي كما في المفردات.

**فائده**: مراد د قريه اهل قريه دی مجازًا او بحذف المضاف ای على اهل قرية.

**فائده**: حرام شرعي حرام ته وايي لکه زنى، لواطت وغيرهما، او عقلي حرام ته هم وايي كاجتماع النقيضين او ممنوع بالتسخير الهي ته هم وايي په دې آيت کې هم دغه معنى مراد ده كما في قوله تعالى في قصة موسى ؑ وحرمنا عليه المراضع.

**فائده**: بعض قراء لفظ د حرام حرم بكسر الحاء وسكون الراء بلا الف وايي، او جمهور قراء يې په فتح د (حاء) او (راء) بينهما الف وايي دا دوه لغته دي معنى يې يوه ده مثل حل وحلال.

**فائده**: جمله د (انهم لا يرجعون) په تاويل د مفرد مرفوع محلا مبتدا ده او حرام يې خبر مقدم دی ابن حاجب ؒ په امالي کې وايي چې تقديم د خبر په ورته صورت کې واجب دی لما تقرر في النحو من ان الخبر عن ان يجب تقديمه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده**: په ان کي چي معنی د تحقیق او تاکید سته معتبر دی په نفي کي چي د حرام څخه وفهمېدی لا في المنفي ای ممتنع عدم رجوعهم الينا حتمًا والمعنی ممتنع غیر متصور الوجود پر اهل قریه باندي چي دوی دي موړ ته رجوع ونه کړي په آخرة کي بلکه حتمًا به بي کوي د مجازات د پاره.

**فائده**: د اهلکناها. معنی حکمنا باهلاکها کعاد وثمود وغیرهما او یا په بي معنی دا ده وجدناها هالکًا ای کافرًا.

**پوښتنه**: چي ابتدائیت د ان مع جملها روح المعاني او روح البیان او مظهري تولو راوړي دي لکن مظهري داسي اعراب هم راوړی دی چي حرام علی قرية اهلكناها مبتدا. ده او خبر بي محذوف دی تقدیره حرام وممتنع علیهم. ذاک (دا خبر دی) ومعنی ذاک المذکور في الاية المتقدمة من عدم تضییع الحسنات ای تحبط اعمالهم او یا بي خبر دا دی ممتنع توبتهم علی تقدیر ترجمة اهلکناها باوجدناها هالکًا ای کافرًا او یا بي معنی دا ده رجوعهم الی الحیاة الدنیا او یا بي خبر دا دی عدم بعثهم للجزاء. مظهري رح وابي چي پر دې تقدیر د انهم لا یرجعون، معنی دا ده لانهم لا یرجعون بالتوبة والاخلاص الينا او لانهم لا یرجعون الی الدنیا حتی چي دوی ایمان راوړي. والکل تکلف بلا ضرورة فافهم..... تضرع:

ندارم توشه راه قیامت........ بجز شرمنده گي وروسیاهی
ندارم طاعت مقبول درگاه....... بجز اشک ندامت آه آهی

قال الله: قل لعبادي الذين اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعًا.

## حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوْجُ وَمَاْجُوْجُ

هغه وخت چي خلاص سي سد د یاجوج او ماجوج بحذف المضاف یعني سدهما وهما اسمان لقبیلتین من الانس.

**پوښتنه**: چي حتی دلته نه حرف جر دی او نه حرف عطف دی بل حرف یبتدء بها الکلام او دا حرف غایة ده د ماقبل د پاره کانه قیل یستمرون علی ما علیهم من الهلاک حتی اذا اقامت القیامة ای قرب قیامها بفتح سد یاجوج وماجوج یرجعون الينا ویقولون یا ویلنا آه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه**: چي قصه د ياجوج و ماجوج وبناء السد عليهما و فتحه في آخر الزمان د مخه تېره سوه په سورة کهف کي كذا في روح البيان و تفسيره على التمام في سورة الكهف في قوله تعالى هناك فاذا جاء وعد ربي جعله (اى السد) دكا، (په مځکه پوري متصل) و كان وعد ربي حقا.

## وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَّنْسِلُوْنَ ﴿۹۶﴾

يعني ياجوج و ماجوج د هره لوړه ځای که غرونه وي او که غونډي په منډه منډه راځغلي.

**فائده**: تصريح په حدب سره چي وکړه لان مقرهم ما وراء الجبال، نو دوی تر غرورا اوړي په ځغاسته د حذيفه بن اليمان رض څخه روايت دی وقيل عن حذيفة بن الاسد الغفاري رض روايت دی چي عليه الصلوة والسلام مسجد نبوي ته تشريف فرما سو موږ بحث سره کاوه، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه را څخه وکړه چي په څه شي کي تاسي خبري سره کولې موږ ورته وويل د قيامت په باره کي عليه الصلوة والسلام وويل چي قيامت (يعني نفخ الصور الاول) نه قائميږي تر هغه د مخه چي تاسي لس شيان (يعني خارق العادة) ونه ويني، نو عليه السلام ذکر کړی (۱) الدخان (يعني الخارج من الارض) (۲) والدجال (۳) والدابة (اى الدابة الارض) (۴) وطلوع الشمس من مغربها (۵) ونزول عيسى بن مريم عليه السلام (۶) و ياجوج وماجوج (۷) وثلاث خسوف خسف بالمغرب (۸) وخسف بالمشرق (۹) و خسف بجزيرة العرب (۱۰) و آخر ذالک نار يخرج من اليمن تطرد الناس الى محشرهم (يعني البيت المقدس) رواه مسلم.

## وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط

او نژدې سي هغه وعده چي حق ده يعني يوم القيامة ترکيب، وروسته تر حتى يعني اذا فتحت آه جمله شرطيه ده وقوله وهم من كل حدب آه حال ده د ياجوج او ماجوج څخه وقوله واقترب الوعد الحق عطف دی پر فتحت باندي او فراء نحوي رح وايي چي کلمه د واو په اقترب الحق کي زائده ده او دا جمله جزاء د شرط بولي، او مظهري رح قول د فراء رد کړی بان الواو لا تكون زائدة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي فراء پر زیادة د واو دلیل ویلی دی بقوله تعالی في قصة ابراهیم و ابنه اسمعیل علیهما السلام. فلما اسلما وتله للجبین وناديناه. آه یعني واو د ناديناه زائد و التقدیر فلما اسلما للجبين ناديناه. نو څرنګه د مظهري قول چي واو زائد نه سي صحیح دی؟

**ځواب:** د مظهري مراد دا دی چي بېله ضرورته قول په زیادة مردود دی په هغه آیت چي فراء دلیل په ویلی دی بېله و ناديناه بله جزاء د شرط نسته، نو ځکه واو زائد دی او په مانحن فیه کي خو ضرورت نسته لان جزاء الشرط قوله تعالی فاذا هي آه.

**پوه سه:** چي هي ضمیر د قصة دی وشاخصة مبتداء قسم ثاني ده کما في الکافیه یعني الصفة المسندة الی فاعلها یعني الابصار فاعل لها. ویحتمل چي ابصار الذین کفروا دي مبتداء قسم اول وي او شاخصة دي خبر مقدم وي، وشاخصة مشتق من الشخوص یقال شخص بصره والمعنی فتح عینه یعني سترګي رډي ولاړي وي نه بي سي رپولای من شدة الهول والحر. لکن دا حال الذین کفروا دی. لان المؤمن وان کان عاصیًا جدًا لایکون کذالک استدلالاً بهذه الآیة.

**سوال:** په نحو کي وایي چي اذا مفاجات کما في نحن فه قائم د فاء جزائیة کېدای سي کما في قوله تعالی اذاهم یقنطون. نو په موجود آیت کي چي هم فا سته او هم اذا مفاجات حکمت د اجتماع بي څه دی؟

**ځواب:** حکمت د اجتماع تاکید دی د اتصال د جزاء بالشرط المذکور. یعني چي د اقتراب د وعد الحق او د شخوص الابصار تر مابین اتصال په حیز کي د خفاء په نیز د عقل ؤ. نو ځکه یې تاکید ته ضرورت سته فافهم جدًا.

## يٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۹۷﴾

**پوه سه:** چي په (یاویلنا) کي یا د نداء ده او ویل هلاک ته وایي او د ویل نداء مجاز ده علی عادت العرب عند الوقوع في الفزع العظیم والمهلکة. او دا جمله مقدر په یقولون سره ده (ای یقولون یا ویلنا) او مجموع جمله حال ده له (الذین کفروا) څخه.

ترجمه: په تحقیق موږ ؤ یعني په دنیا کي په غفلت عظیمه کي (نو تنوین د غفلة لپاره د تعظیم دی او د هذا څخه ورځ د قیامت او بعث بعد الموت ده چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشرکين څندي منکروه او دا جمله کالتعليل لقولهم يا ويلنا) بلکه ؤ مونږ ظالمان پر خپلو ځانو چي د دې څخه مو انکار په دنيا کي کاوه او يا مراد د ظلم څخه وضع الشيئ في غير موضعه يعني چي حق د خداى ؤ مونږ د بتانو کاوه.

## اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

تاسي اى مشرکانو او هغه شيان چي تاسي عبادت کوئ ماسوى د خداى څخه.

**پوه سه:** چي کلمه د ما پر مشهور باندي خاصه ده په غير ذوى العقول پوري او تحقيق دا دى کما هو المختار عند المحققين کا المحقق الجامي رح والمحقق البيضاوي رح. نو ما تعبدون شامل دى وما لايعقل من الاجسام لکه بتان د مشرکانو او ګيلګى (سخندر) د سامري. او ما يعقل من المعبودين ته هم شامل دى لکن چي په خپل معبوديت راضي وي لکه شيطانان او يا مدعي د الوهيت من الانس بالباطل لکه فرعون و نمرود وغيرهما چي د خدايي دعوه يې کړې وه.

**سوال:** د ملکو خو هم بعض کفره عبادت کوي، او د عيسى ؑ عبادت خو هم نصارى کوي؟

**ځواب:** دا معبودين په عبادت سره د خلګو نه دي راضي، نو دا معبودين خارج دي له آيت څخه بالعقل والنقل قال الله تعالى ولاتزر وازرة وزر اخرى.

**دروېش وايي:** چي د دې عموم تائيد هغه حديث هم کوي چي دا آيت چي نازل سو ابن الزبعري وويل چي دا خاص زموږ په خدايانو سره دى يعني بتان که کل من عبد ته شامل دى من دون الله، عليه الصلوة والسلام ورته وويل لکل من عبد من دون الله الى اخير الحديث، او که چېري کلمه د ما مختص په غير ذوى العقول سره سي کما هو المشهور فظاهر ان من لايرضى بکونه معبودًا من العقلاء کالملائکة وعيسى غير داخل فيه.

## حَصَبُ جَهَنَّمَ

يعني دوږخ ته به غورځول کېږي او د دوږخ اور به په بلېږي لپاره د رسوايي د کفارو صرفًا لکه په بتانو جماداتو کي، او يا د تفضيح د عابدانو لپاره او لپاره د تعذيب د معبودينو عقلاً لکه فرعون، نمرود او شيطانان چي د دوى په دوږخ سره هم رسوايي د عابدانو د دوى ده او هم تعذيب خپله د دغو معبودينو دى.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي روح البیان د ماتعبدون څخه یوازي اصنام اخستي دي ددې لپاره چي د اخراج تـه د عزیر ؑ، عیسی ؑ او د ملکو ؑ لاره هـمـواره کړي، دلیل یې دا ویلی دی بشهادة ما لانها لما لایعقل انتهی وقد مر ان تخصیص د ما خلاف التحقیق دی فافهم، او روح المعاني په دې باره کي ډېري اوږدي خبري کړي دي فراجع.

## اَنۡتُمۡ لَهَا وَارِدُوۡنَ ﴿۹۸﴾

تاسي ای مشرکانو او ستاسي معبودان و دوږخ ته وارديږئ.

**فائده:** انکم وما تعبدون الی اخیره التفات د غیبت څخه و خطاب ته لان الکلام السابق مع المشرکین علی الغیبة وفي هذه الآیة علی الخطاب.

**سوال:** صله د ورود خو علی راځي نحو وردت علیه، نو په آیت کي د لام د راوړلو حکمت څه دی؟

**ځواب:** کلمه د لام یې د اختصاص لپاره راوړه. یعني چي دا عذاب مختص په دوی پوري دی، او بل لپاره ددې چي دلالت پر سببیت وکړي.

**یوه سه:** چي دا توجیه بنا، پر دې ده چي اصل تعدی د ورود په علی سره کما اشار الیه في القاموس بتفسیره بالا شراف علی الماء، وهو في الاستعمال کثیر، او بعض مفسرین وایي چي ورود متعدي بنفسه دی کما في قوله تعالی وردها. فاللام لتقویة العمل لکون المعمول مقدمًا والعامل فرعي ای لیس بفعل فافهم.

## لَوۡ كَانَ هٰٓؤُلَآءِ اٰلِهَةً مَّا وَرَدُوۡهَا ؕ

که دغه شیان چي تاسي یې عبادت کوئ ایها الکفار خدایان وایي ای في الواقع کما تزعمونه، نو دوی به دوږخ ته نه وای داخل سوي لان شان الآله تخلیص العابد من النار.

**یوه سه:** چي دا جمله معترضه ده قول ورسره محذوف دی ای یقال لهم بعد دخولهم في النار توبیخًا وتفضیحًا لحال العابدین.

## وَكُلٌّ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ﴿۹۹﴾

او هر واحد د عابدین او معبودین به په دوږخ کي همېشه وي لا خلاص لهم عن النار ابدًا، دا جمله عطف ده علی انتم لها واردون.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ

دوی لره به په دوزخ کي ځګېروی وي او په زوره به ساه شړي او کاږي، او دوی په دوزخ کي يعني العابدين هيڅ شی نه اوري لشدة غليان النار، او يل په دې سبب چي کافران په تابتانو کي د او سپني دي چي دا او سپني په مېخو ټينګي سوي وي كما روى عن ابن مسعود رضي الله عنه برواية ابن جرير و ابن ابي حاتم وابن ابي الدنيا وغيرهم او دا تابوتان به في اسفل الجحيم کي وي.

**پوښتنه:** دا حال خو د عابدينو دی، معبودين چي بتان دي آيا د هغو دا حال نه دی؟

**ځواب:** په دې آيت اسناد د فعل د بعض دی چي عابدين دي و کل ته چي عابدين او معبودين بتان دواړه دي، او دا جمله حال ده له ضمير څخه په خالدون کي.

**شان نزول:** حاکم رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي دا آيت چي نازل سو (انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم) مشركانو د مکي وويل چي د ملکو او د عيسی او د عزير عليه السلام خو هم عبادت من دون الله کړل سوی دی، نو هغه به هم حصب جهنم وي، نو که هغوی په جهنم کي وي، نو مور د خپلو معبودانو پروا نه کوو فنزلت هذه الآية.

## إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ

په تحقيق هغه کسان چي د مخه دوی ته منزله حسنی د قرب الهي ورکړل سوې وي او يا خلعة حسنی ورکړه سوې وي چي عبارت له سعادت څخه دی يا توفيق د توحيد او عبادت ورکړه سوی وي يا زيری د جنت ورکړل سوی وي، بغوي رحمه الله وايي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم او بعض مشران د قريشو د مشرکينو په حطيم کي سره يو ځای ول او پر شا و خوا د کعبې مبارکې (۳۶۰) بتان موجود وه، نو نضر بن الحارث د عليه الصلوة والسلام سره په بحث اخته سو حتی چي عليه الصلوة والسلام دی په دلائلو کي ملزم کړی، وروسته عليه الصلوة والسلام ورته وويل (انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم آه) بيا عليه الصلوة والسلام ځندي ولاړ سو عبدالله بن الزبعرى قريشو ته ورغلی او د عليه الصلوة والسلام خبري يې ورته وکړې او وليد بن المغيرة يې هم په ماجرى حال خبر کړی، نو وليد را غلی عليه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام ته يې وويل چي تا رشتيا دغه خبره کړې ده انكم وما تعبدون الآية
عليه الصلوة والسلام ورته وويل نعم! نو وليد بن المغيره ورته وويل اليست
اليهود تعبدون عزيرًا والنصارى تعبدون عيسى وبنوا المليح يعبدون الملائكة؟
عليه الصلوة والسلام ورته وويل بل هم يعبدون الشياطين (يعني شيطانان دوى
په دغه عبادت سره امر كوي) فانزل الله تعالى ان الذين سبقت الآية. او د ابن
الزبعرى په شان كي دا آيت نازل سو (ماضربوه لک الا جدلاً بل هم قوم خصمون)
ترجمه: دوى نه دى پېش كړى وتاته يعني د بحث په دوران كي عيسى ؑ مگر ته
جدل يعني د ناحقه بحث په توگه. بلكې دوى يعني ابن الزبعرى او وليد بن
المغيرة واشباههم نه دي مگر خصومت جلب خلک دي.

**فائده**: مولانا ابو السعود رح وايي چي عليه الصلوة والسلام وابن الزبعرى ته
وويل (ما اجهلک بلسان قومک) يعني كلمه د ما خو ستا د قوم په ژبه كي د غير
ذوى العقول لپاره دى، نو عيسى، عزير او ملائكه څرنگه په ما كي داخلېږي آه؟
حافظ ابن حجر رح دا حديث موضوعي بولي، روح المعاني وايي چي ابن حجر
وامثاله معتمد عليه كسان دي په حديثو كي. ده زياته كړې ده فلا ينبغي
الاعتراض بذكر هذا الحديث في احكام الآمدي وشرح المواقف وفصول البدائع
للتفتازاني وغير ذالک انتهى. او مظهري رح فقط دومره قدر ويلي دي چي په
بعضي كتابو كي د اصول الفقه دغه خبره د عليه الصلوة والسلام و ابن زبعرى ته
ما اجهلک بلسان قومک آه راغلې ده لكن په كتابو كي د احاديثو نسته آه. گويا
مظهري هم دا حديث موضوعي بولي.

أُولَٰٓئِكَ عَنۡهَا مُبۡعَدُونَ ﴿١٠١﴾

دغه كسان چي سبقت لهم منا الحسنى له جهنم څخه لېري ساتل كړه سوي دي
له جانبه څخه د خداى ج.

لَا يَسۡمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمۡ فِي مَا ٱشۡتَهَتۡ أَنفُسُهُمۡ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٢﴾

دوى نه اوري آواز خفي د دوږخ فضلاً عن انيكونوا فيها، او دغه كسان چي
سبقت لهم من الحسنى په هغه نعمتو كي چي د دوى زړه يې غواړي من نعيم



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجنان التي لاعين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر كما ورد في الحديث الصحيح همېشه به وي.

**بوه سه:** چي جمله د (لايسمعون حسيسها) بدل د دله (معبدون) ځکه دا جمله لپاره د مبالغې راوړه سوه په لېرې والي کي د الذين سبقت آه له دوږخ څخه.

**بوه سه:** چي جار ومجرور چي فيما اشتهت دی چي د مخه کړی تر متعلق چي خالدون دی لپاره د اختصاص او اهتمام.

## لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ

او دوی په غم کي نه اچوي لويه بېره.

**بوه سه:** چي دا جمله سره د معطوفه پر دې خبر بعد الخبر دی لان في ان الذين سبقت آه.

**درويش وايي:** چي په تفسير کي د فزع الاکبر عظيم اختلاف دی (۱) سعيد بن جبير او ضحاک رح وايي چي فزع اکبر هغه وخت ده چي له دوږخ څخه مجرمان د مؤمنانو را ويستل سي وروسته سرپوښ د دوږخ پر کفارو دوږخيانو کېښول سي (۲) ابن جريج رح وايي چي مرګ په شکل د پسه را وستل سي او ذبح سي او پر جنتيانو ملکي زېری وکړي خلود بلا موت او پر دوږخيانو د غم ناره وکړي خلود بلا موت (۳) حسن رح وايي چي پر بنده که مؤمن او که کافر امر د دخول النار وکړل سي (۴) بغوي رح وايي چي ابن عباس رض وايي چي فزع اکبر نفخة اخيره يعني نفخة الاحياء بعد الموت بدليل قوله تعالى ونفخ في الصور ففزع من في السموات والارض، ددې روايت بعض مفسرانو داسي توجيه کړې ده چي مراد نفخة اخيره د دنيا ده لان نفخة الفزع هي النفخة حين يکون في السموات والارض الاحياء فيموتون بهذه النفخة.

**درويش وايي:** چي دا توجيه ضروري ده ولي په نفخة اخيره د قيامت خو نه په اسمانو کي او نه په ځمکه کي څوک وي چي وبېرېږي (۵) مراد له نفخة الفزع څخه نفخة الصعق اى الموت ده وهذا والسابق الاخير متلازمان لانهم اذا فزعوا فزعًا شديدًا فيموتون لاجل الفزع وهذا ما اختاره القرطبي رح، دليل دا وايي چي په اکثرو احاديثو صرف دوې نفخة ذکر سوي دي نفخة الصعق اى ونفخة البعث فاذا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لم يصح النفخة، الثانية اى نفخة البعث بعد الموت لمامر فلابد ان يراد به نفخة الصعق اى الموت فافهم (۶) شيخ اكبر محي الدين ابن العربي قدس سره وايي چي نفخات درې دي (۱) نفخة الفزع (۲) نفخة الصعق اى الموت (۳) ونفخة القيام الى رب العالمين.

**درویش وايي:** چي مظهري هم دغه قول مختار کړی دی، او پر دې يې دليل حديث مرفوع د ابی هريرهؓ راوړی دی چي ابن جرير، طبراني، ابو يعلى، بيهقي، ابو موسى المدني، علي بن معيطا، عبد بن حميد او ابو الشيخ رحمهم الله په خپلو کتابو کي رانقل کړي دي چي ابو هريرهؓ وايي چي نفخ الصور درې واره ده (۱) نفخ الفزع چي د اسمان له خوا څخه يو سخت اواز پيدا سي چي وار په وار په زړه کېږي حتى چي انس او جن ټوله د سختي بېري سره مخامخ سي او حتى چي اهل د قرى وو خپل مواشي پسونه، مېږي، بزې، غوايي او نور ځای پر ځای پرېږدي او دوی ښارو ته نقل سي د بېري او جنيات و غروته.

**درویش وايي:** ويدل علي ذالک حديث البخاري چي عليه الصلوة والسلام وويل يو وخت له رمې څخه لېو د پسه حمله کړی شپانه پسي روان سو پسه يې څخه يې خلاص کړی، لېوه پر لوړ ځای ورته ودرېدی او داسي يې ورته وويل چي دا پسه خو تا راڅخه خلاص کړی په هغه وخت کي به يې څوک راڅخه خلاص کړي چي بې ما بل راعي نه لري اشارة الى نفخة الفزع، صحابه کرامو ؓ وويل سبحان الله ذئب يتکلم؟ عليه الصلوة والسلام انا اومن به وابوبکر وعمر وماهما ثم او کما قال رسول الله ﷺ. نو دا حديث تائيد کوي د نفخة الفزع چي موږ وويل چي خلک به خپل مواشي په قريو کي پرېږدي او دوی به وښارو ته نقل سي. نو ذئب او لېوه رښتيا وويل چي بېله ما بل راعي نه لري، او عليه الصلوة والسلام د لېوه د قول تائيد وکړی والله اعلم.

**درویش وايي:** چي تحقيق د دې مقام کما مر له خواصو څخه د تفسير ايوبي دی وقلما يوجد هذا التفصيل بجميعه في مطاوي التفاسير الکبار والله الموفق ولله الحمد والمنة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَتَلَقّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ

مخ او استقبال ته وروځي د دغو ان الذين لهم منا الحسنى الآية ملكي عند خروجهم عن القبور على ابواب الجنة زيري كوونكي به دي قول سره (هذا يومكم) دا ورځ د ثواب ستاسي چي ستاسي سره وعده كړل كېده په كتب سماويه كي پر ژبه د رسولانو. والجملة حال بتقدير القول اى قائلين هذا يومكم الآية.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ

**يوه سه:** چي يوم منصوب دی په اذكر مقدر سره، او يا ظرف دی د (لايحزنهم) او يا ظرف دی د (تتلقهم)

**فائده:** قرء شيبة بن نصاح بالياء والبناء للفاعل والضمير راجع الى الله عزوجل، وقرء ابو جعفر وغيره بالتاء الفوقية والبناء للمفعول ورفع السماء على انه مفعول مالم يسم فاعله، وجمهور القراء بالنون على البناء للفاعل ونصب السماء على المفعولية، والطي ضد النشر، والمراد بالضي الافناء والآزالة، او ابن قيم د افتناء د اسمانو او اعدامها په عدام صرف منكر دی او دی دعوه كي چي نصوص دلالت پر دي كوي چي اسمانو نه تغيير او تبديل كوي له يوه حال څخه و بل حال ته.

(كطي السجل) لكه پيچل د سجل وهي الصفيحة كما اخرج ابن جرير وغيره عن مجاهد ونسبه في مجمع البيان الى ابن عباس رضي الله عنه وقتادة والكلبي ايضاً.

**فائده:** جار او مجرور صفت د مصدر محذوف دي اى طيًا كطي السجل، والسجل هو الطومار يعني اوږد كاغذ.

**درويش وايي:** چي د دي آيت په معنى كي عظيم اختلاف دی، روح المعاني وايي واللام للتعليل اى كما يطوى الطومار لاجل الكتابة يعني لوی كاغذ سره ويپچي او كښي يې ږدي چي يو وخت د كتابت ته ضرورت پيدا سي را وايې خلي او نوشته پر و كړي، فلا يرد ان المعهود نشر الطومار للكتابة لاطيه لها، او عبد بن حميد له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي سجل نوم دی د ملكي چي د هر انسان سره سته چي كرام كاتبين يې بولي، نو انسان چي مړ سي هغه عمل نامه دده ويپچي او پورته يې كړي تر عرش لاندي يې كښېږدي تر ورځي پوري د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قيامت. بيا چي انسان ژوندى سي هغه عمل نامه يې په راسته يا چپه لاس كې وركړي. ويقال اقرا. كتابك كفى بنفسك عليك حسيبًا كما وقع في القرآن العزيز. وهذا المعنى هو الانسب عند الفقير والله اعلم. واللام في قوله للكتب متعلق على طي. وقيل السجل كان اسمًا لكاتب الوحي للنبي ﷺ. وهذا ضعيف لانه لم يجئ في شئ من الأحاديث لفظ السجل في كتاب الوحي للنبي ﷺ.

**پوښتنه**: تا د ابن القيم الاندلسي رح قول د مخه را نقل كړى چي هغه د فناء او زوال د اسمانو بالكلية منكر دى بلكې په تغيير د احوالو د اسمانو قائل دى. آيا دا قول د اندلسي رح له دې آيتو څخه مخالف نه دى (اذا السماء انشقت الآية. اذا السماء انفطرت. وانشقت السماء فكانت وردة كالدهان) الى غير ذالك؟

**ځواب**: لا! ولي د انشقاق او انفطار معنى څو افناء بالكلية نه ده. وسيأتي تحقيق ذالك في تفسير السورة الواقعة هذه الآيات فيها ان ان شاء الله تعالى. اللهم وفقني لتفسير القرآن العزيز الى اخيره بالخير والصحة والسلامة انك على كل شئ قدير وبالاجابة جدير وماذالك عليك بعزيز.

هو! په مذكوره آيتو كې رد دى پر فلاسفه وو باندې چي دوى وايي اسمانونه بصورها النوعية وهيئاتها الموجودة قديمة ابدية ولاشك في رد هذا القول بالآيات المتلوة.

**درويش وايي**: چي ما ډېر كوشش كړى دى په خپل حاشيه پر هداية الحكمة په ابطال كې د اقوالو د فلاسفه وو وان شئت فارجع الى تلك الحاشية وهي مطبوعة موجودة في جميع مكاتب كويته. فقير وايي چي دا ؤ تفسير ددې آيت مغلقه حسب المقدور والله اعلم بمراده في كتابه.

## كَمَا بَدَأْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيْدُهٗ

لكه چي موږ ابتداءً مخلوق د كتم د عدم پيدا كړي وه بيرته يې په ورځ د قيامت و دائرې ته د وجود راګرځوو يا په طور د ايجاد بعد العدم المحض كما في اول الخلق او يا په جمع د اجزاء متفرقه د هغو على حسب اختلاف القولين لان الابتداء ليس باهون من الاعادة بل الامر بالعكس نظرًا الى قدرة الناس وان كان البدء



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والاعادة سيان بالنظر الى قدرة القادر العزيز فافهم.

**پوه سه:** چي كلمه د ما كافه ده مصدريه نه ده و كلمة اول مفعول د بدئنا دى،

والمعنى نعيد ما خلقناه مبدءً اعادةً مثل ابدائنا اياه. والمقصود په دې آيت كي

بيان د صحت د اعاده چي پر ابداء دې قياس كړي، ولي چي امكان ذاتي د مقدراتو

موجود دى اعادةً لكه چي موجود ؤ ابتداءً وذالك الامكان هو المصحح

المقدورية باجماع اهل الاسلام و الفلاسفة او قدرة كاملة د قادر متعال هم تغيير

نه دى خوړلى فما للناس اى الكفرة ينكرون البعث بعد العدم، بخاري او مسلم

چي په شيخانو سره د علم حديث شهرت لري، او ترمذي له ابن عباس رض څخه

روايت كړى دى چي عليه الصلوة و السلام په مجمع كي د صحابه كرامو رض

ودريدى او وه يې ويل يا ايها الناس انكم تحشرون الى الله حفاة (لڅي پښي)

مشات (پياده) عرات (لغ لغړ) غرلاً (ناسنته) بيا عليه الصلوة والسلام دا آيت

استدلالاً پر ما قال و وايه كما بدئنا اول خلق نعيد كمامر تفسيره، او زياته يې كړه

و اول من يكسى من الخلائق (اول سړى چي كالي يعني د جنت په اغوستل كيږي

په خلكو كي ابراهيم ع به وي.

**درويش وايي:** چي د دې اوليت وجه دا ده چي نمرود ابراهيم ع لغ و اور ته

غورځولى ؤ.

## وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

(وعدًا) مفعول مطلق د فعل محذوف دى اى وعدنا وعدًا، نو دا كيد دى د

نعيده) په تحقيق سره موږ كونكي يو د دې كار يعني البعث بعد الموت، دا جمله

تاكيد بعد تاكيد ده.

## وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ

لام جواب د قسم محذوف دى په تحقيق موږ نوشته كړي دي يعني ملكو زموږ

په امر زما.

**پوه سه:** چي سعيد بن جبير او مجاهد رح وايي چي له زبور څخه مراد ټوله كتب

منزله دي او مراد له ذكر څخه ام الكتاب دى چي لوح محفوظ دى چي په نبز د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ دی يعني من بعد ماكتبنا ذالك في اللوح المحفوظ. او شعبي وايي چي له زبور څخه مراد كتاب دی د داؤد عليه السلام كما هو المتعارف او د ذكر څخه مراد تورات دی. او ابن عباس رضي الله عنه او الضحاك رحمه الله وايي چي مراد له زبور څخه تورات دي او له ذكر څخه مراد نور كتب منزله دی بعد التورات چي انجيل او قرآن كريم دي. او بعض مفسرين وايي چي مراد د زبور څخه كتاب داؤد ؑ دی او مراد له ذكر څخه قرآن مبارک دی. پر دې اخيرو دوو احتمالو من بعد په معنی د قبل دی.

**درويش وايي:** چي دا مجاز ډير ناوړه دی. نو بناءً عليه دا دوه احتماله ډير ضعيف دي فتدبر.

**پوښتنه:** چي زبور د داؤد ؑ مقصور ؤ پر حكمت عقلي ولايتضمن شئ من الاحكام الشرعية وكانت الاحكام الشرعية بالوحي الخفي.

## اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصّٰلِحُوْنَ۝

بېشكه مځكه د جنت په ميراث وړي بندګان زما چي په دنيا كي صالحان وي يعني اوامر الهيه يې پر ځای كړي وي او له منهيات شرعيه وو څخه يې پرهېز كړی وي كما قال الله تعالى والعاقبة للمتقين.

**پوښتنه:** په عبادو كي د خدای خو فساق او فجار هم سته. نو هغو ته جنت نه وركول كېږي؟

**ځواب:** فساق يا په عذاب سره د دوزخ له ګناه څخه پاكېږي يا په مغفرت الهي پاكېږي يا په شفاعت نبوي پاكېږي. نو دوی ملحق په صالحينو سره ګرځي او جنت ته وارديږي. او مجاهد رحمه الله وايي چي مراد له عبادي څخه امت د عليه الصلوٰة والسلام دی بدليل قوله تعالى (وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده واورثنا الارض نتبوء من الجنة حيث نشاء) وفي رواية عن ابن عباس رضي الله عنه چي مراد له ارض څخه ټوله دنيا ده چي خدای ج مؤمنان پر غالبه كوي وهو قول الكلبي رحمه الله او دا قول يې په تائيد كي راوړی دی (ليستخلفنهم في الارض) واخرج مسلم والترمذي وابو داؤد عن ثوبان رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان الله زوىٰ لي الارض (ماته خدای ج كشف كړه مځكه) فرئيت مشارقها ومغاربها وان امتي سيبلغ ملكها الى ما زوىٰ لي منها (په تحقيق زما د امت سلطنت به ورسېږي و هغې مځكې ته چي ماته كشف كړل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره. مفسرين رح وايي چي وعده د خداى ﷻ له خوا څخه په اعزاز د دين د نبي ﷺ واعزاز اهله او په غلبه سره د دوى پر اکثره معموره مځکه باندي (يعني که څه هم او سېدونکي يې کافران وي او جزيه ورکوي) لکن دا هغه معموره مځکه مراد ده چي تردد (يعني تګ راتګ د مسافرانو وهغې ته د پروي) والا فمن الارض مالم يطائها المؤمنون کالارض الشهيرة بالدنيا الجديدة (لکه ديار او ممالک د امريکايانو چي په زرو کلونه وروسته انګريزانو کشف او آباده کړه. يا مځکه د هند غربي) روح المعاني وايي که چېري مراد غلبه د مؤمنانو پر ټوله نړۍ سي او ټوله په حوزه کي د مؤمنانو راسي که جديده او که قديمه وي هغه په ايام د مهدي رضي الله عنه ونزول عيسى عليه السلام. نو هغه مخفي. توجيه ته ضرورت نسته فتدبر.

**پوښتنه**: په احاديثو شريفه وو کي راغلي دي چي په اخيره زمانه کي به کفار پر ټوله مځکه مستولي وګرځي؟

**ځواب**: وراثت د ټولي مځکي مسلمانانو ته د استيلاء د کفارو تاوان نه کوي. ولي چي استقلال د کفارو پر ټوله مځکه لږ زمانه به وي چي نفخ الصور به پر دوى وسي. نو دې لږ زمانې ته د غلبه کفارو اعتبار نسته. لکه په حديث صحيح کي چي راغلي دي چي نفخ الصور تر هغو نه کېږي چي په مځکه کي الله الله ويونکي پاته وي.

## إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

يعني په دې کي چي په قرآن کريم کي ذکر سوه من اخبار الامم الماضية والمواعظ البليغة والمواعيد للمؤمنين الصالحين والمسرفين في الارض (لبلاغا) يعني کفايت سته لاجل دخول الجنة يعني څوک چي په دغو قرآني مواعظو عمل وکړي وجنت ته به ورسېږي (لقوم عابدين) حرف جر متعلق په بلاغا پوري دى اى للمؤمنين الذين يعبدون الله وحده بخلوص نية لان هذه عبادة مقبولة عند الله ثياب عليها بدخول الجنة دار القرار. ابن عباس رض د عابدين ترجمه په عالمين سره کړې ده.

**درويش وايي**: چي مراد له عالمينو څخه صرف په نامه عالمان نه دي بلکي مراد العاملين بما علموه دي فالمآل واحد. او کعب احبار وايي چي مراد څندي امت د عليه الصلوة والسلام اهل الصلوة الخمس وشهر رمضان. روح المعاني: وايي چي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ظاهره عموم عبادات دي او تخصيص د صلوات خمس و شهر رمضان نكته الاهتمام بهما لان الصلوة عماد الدين. كريمه (ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر. وصيام شهر رمضان تكسر الشهوات الفاسدة) لكه په صحيح حديث كي د بخاري وغيره چي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ځواني طبقې ته د ترانو داسي وويل كه طاقت او قدرت د نكاح لرئ (فليتزوج الى ان قال ومن لم يستطع فعليه بالصوم فانه له وجاء او كما قال عليه السلام. والوجاء نوع من الخصى) ترجمه: يعني كه قدرت د نكاح لرئ نو نكاح وكړئ، او كه قدرت د نكاح نه لرئ نو روژې نسئ.

## وَمَآ أَرْسَلْنٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾

او مونږ ته نه يې استولى يا محمد (ﷺ) مگر نه رحمت د ټولو عالميانو لپاره من الانس والجن لعموم رسالته وبقائها الى يوم القيامة.

**پوه سه:** چي رحمة منصوب دى علت د ارسال دى، والمراد ان ارسالک رحمة منا على الانس والجن ليهتدوا بک الى الحق، په حديث صحيح كي د ابو هريره رضی الله عنه چي حاكم يې روايت كړى دى عليه الصلوة والسلام وايي انما انا رحمة مهداة) زه رحمت يم چي خداى جل جلاله ستاسي د هدايت لپاره استولى يم، يا معنى دا چي تاسي ته يې هديه راستولى يم، والله اعلم، او بخاري په خپل تاريخ كي له ابو هريره رضی الله عنه څخه په روايت داسي وايي چي عليه الصلوة والسلام وويل انما بعثت رحمة ولم ابعث عذابًا، ابن عباس رضی الله عنه وايي چي رسول الله ﷺ رحمت د كافرانو لپاره هم دى بتاخير العذاب عنهم ورفع (المسخ الى القردة والخنازير) يعني بيزوګان او سركوزان نه كرځي) والخسف (او په مځكه نه ننوتل لكه قارون) والاستيصال (د يوه مخه نه هلاكېدل)

**سهانه فائده:** په دې كي اختلاف دى چي په عالمين كي ملكي هم داخلي دي، او مبنى د اختلاف پر دې دى چي عموم د بعثت د عليه الصلوة والسلام ملكو ته هم شامل دى او كه نه فان قلنا بالعموم كما رجحه من الشافعية البازري وتقي الدين السبكي والجلال الدين المحلي رح ومن الحنابلة ابن تيمية وابن مفلح في كتاب الفروع ومن المالكية عبد الحق رح قلنا بشمول العالمين للملائكة عليهم السلام وكونه عليه الصلوة والسلام رحمة لهم لانه جاء عليه السلام ايضًا بما فيه تكليفهم بالاوامر والنواهي. كه څه هم مونږ ته يو خبر چي د ملكو او امر او منهيات نو څه شى



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ؤ. ولاشک ان في امتثال المكلف ما كلف به نفعاً وسعادة له. وان قلنا بعدم شمول رياسته ﷺ للملائكة كما جزم به الحليمي والبيهقي والجلال المحلي في شرح جمع الجوامع وزين العراقي في نكتة على ابن الصلاح من الشافية ومحمود ابن حمزة في كتابه العجائب والغرائب من الحنيفية بل نقل البرهان النسفي رح والفخر الرازي رح في تفسيره الاجماع عليه. كه څه هم دا اجماع خو مسلم نه ده، ولي تا د اختلاف خبري واورېدلي قلنا بعدم شموله للملائكة واراد بالعالمين من سواهم.

**درويش وايي:** چي انصاف دادی چي ملائکه په عموم کي د عالمين داخلي دي كه څه هم عليه الصلوة والسلام مبعوث ودوی ته نه دی، ولي چي عالم ملائکه كرام ته په وساطت د رسالت د عليه الصلوة والسلام ډېر علوم او اسراء عظيمة حاصل سوه مما اودع في كتابه المنزل عليه الصلوة والسلام من اخبار ماكان ومايكون عبارةً او اشارةً واى سعادة اعظم من التحلي بزينة العلم. وهذا رحمة لهم عليهم السلام فيكون هو ﷺ رحمةً لهم وان لم يكن مبعوثاً اليهم.

**درويش وايي:** چي علامه بغدادي رح نوري هم اوږدي خبري کړي دي. بيت:

تاطبع نازکت نه بزيرد ملامتی ........ آن به که نامه رابدعا مختصر کنم

اللهم اهدنا الى صراط مستقيم غير المغضوب عليهم ولا الضالين.

## قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾

ته ووايه يا محمد (ﷺ) و كفارو ته د قريشو چي ما ته وحي كړل سوي چي معبود بالحق اله يو دی.

**درويش وايي:** چي دواړه ځايه په انما د حصر معنى مرعي لره كه څه هم په ترجمه کي ما نه راوړه.

**پوه سه:** چي دا جمله مستانفه ده په ځواب کي د هغه سوال مقدر د عليه الصلوة والسلام ما اقول لهم حين بعثته رحمةً لهم (فهل انتم مسلمون) آيا تاسي مسلمانان نه کرځی والاستفهام ههنا بمعنى الامر اى اسلموا واخلصوا العبادة لله واتركوا الاشراک على مقتضى الوحي المؤيد بالحجة. نو ځان مستعد د رحمت د خدای ﷻ وگرځوئ او د ما ارسلناک الا رحمةً للعلمين مصداق ځانونه جوړ کړئ.

## فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۖ

كه دوی اعراض وکړي له اسلام څخه او له رحمت څخه د خدای رح بعد اتمام



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحجة عليهم عقلاً ونقلاً. نو ته يا محمد (ﷺ) ووايه دوى ته ما تاسي خبر كړلاست په ما ارسلت به اليكم. بعض مفسرين وايي اعلمتكم بالحرب وان لا صلح بيننا وبينكم (على سواء) يعني حالكونكم مستوين في الاعلام يعني ما اخفيت منكم شيئًا مما اوحي الي فانا وانتم مستويان في العلم بما اعلمتكم. او يا معنى داده چي زه تاسي ته اعلام د حرب او معادات على سواء انا وانتم يعني لا خداع من جانبي يعني زما له طرفه څخه چم نسته چي تاسي ناخبره يااست او زه پر تاسي حمله وكړم. نو تاسي هم و جنګ ته تيارسى اوسئ.

## وَإِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ أَم بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾

زه نه يم خبر چي آيا نژدې دى او كه لېري دى هغه چي د تاسي سره يې وعده كړل كېږي من غلبة المسلمين عليكم او عذاب يوم القيامة لكن كل واحد منهما متحقق لا محالة اذ لا خلف في وعده تعالى.

## إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾

په تحقيق خداى ج علم لري پر هغه څه چي تاسي يې علانيه كوئ د خبرو من الطعن في القرآن وتكذيب النبي ﷺ او هغه څه چي تاسي يې پټ ساتى يعني په سينو كي بغض او عداوت د مسلمانانو سره، يعني پر هر يوه به خداى ج جزاء وركړي.

**پوهسه:** چي دا جمله معترضه ده په منځ كي د معطوف او معطوف عليه وهو قوله (وان ادري)

## وَإِنْ أَدْرِى لَعَلَّهُۥ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾

**پوهسه:** چي مفعول د ادري محذوف دى اى لا ادري سبب لتاخير العذاب عنكم مع علم الله تعالى بجهركم وسركم بالسوء والمعادات للمسلمين.

**فائده:** چونكه په آيت فوق نفي د علم عليه الصلوة والسلام چي يقين ورته وايي له سبب څخه د تاخير د عذاب د كفارو له دې څخه دا توهم كېدى چي عليه الصلوة والسلام به ظن هم نه پر لري فدفع ذالك الوهم بقوله تعالى (لعله فتنة لكم) يعني شايد دا تاخير د عذاب ستاسي سبب به يې استدراج وي ستاسي يا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معنى دا فتنه امتحان ده يعني چي خداى جل جلاله ستاسي څخه امتحان اخلي چي تاسي له معادات څخه د نبي عليه السلام او د مؤمنانو رجوع كوئ او كه نه. والمعنى يعاملكم معاملة الممتحن والا هو تعالى بكل شئ عليم.

**پوه سه:** چي متاع مصدر د مجرد دى په معنى د تمتيع دى او تنوين د متاع او حين لپاره د تحقير دى يعني لږ تمتيع تر لږ وخت پوري در كوي چي په قضاء الهي كي ستة.

**پوښتنه:** دا (متاع الى حين) هم تر لعل د ترجي لاندي داخل دى او كه څرنګه؟

**ځواب:** متاع الى حين خو متيقن دى تر لعل نه دى لاندي، ولهذا قال جلال الدين المحلي رحمه الله هذا مقابل للفتنة المترجي بلعل وليس هذا محل الترجي انتهى يعني متاع الى حين خو قضاء مبرم ده خداى رحمه الله ده.

## قُلَ رَبِّ احۡكُمۡ بِالۡحَقِّ ؕ

ووايه اې ربه حكم وكړې په حقه سره په منځ كي زموږ او د كفارو د مكې په عدل سره چي عذاب نازلول دي پر كافرانو د مكې او نجات وركول دي مؤمنانو ته.

**پوه سه:** چي حفص رحمه الله لفظ (قل) قال وايي په صيغه د ماضي چي ضمير يې راجع دى و عليه الصلوة والسلام، نو حكايت له حال څخه د عليه الصلوة والسلام دى او جمهور قراء يې په صيغه د امر وايي.

## وَرَبُّنَا الرَّحۡمٰنُ الۡمُسۡتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوۡنَ ۝

او زموږ رب كثير الرحمة دى پر خلكو (دا جمله مبتداء او خبر دى) چي دده څخه طلب د مرستي كول كېږي (المستعان) صفت د (الرحمن) دى يا خبر بعد الخبر دى د (ربنا) (على ما تصفون) چي تاسي يا اهل مكه توصيف كوئ د عليه الصلوة والسلام او د قرآن بالكذب والباطل او ددې خبري د عليه الصلوة والسلام چي شوكت او غلبه د مسلمانانو په وېاړ سي، او تاسي وايا ست چي بيرغ د اسلام به يو څو ورځي بلند وي بيا به سرنګون سي، او يا وايا ست چي د خداى رحمه الله عذاب كه حق واى: نو ولي نه نازلېږي مانع يې څه دى.

**فائده:** خداى جل جلاله دغه دعاء د عليه الصلوة والسلام قبوله كړه ونصر المسلمين او وه يې تكول كفار د مكې په قتل او اسر يعني بند سره په ورځ د بدر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ الحَجِّ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٌ وَ سَبْعُونَ آيَةً وَعَشْرُ رُكُوعَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د سورة الحج اتيا اوويا آيتونه دي، اكثره مكيه دي او بعض مدني آيتونه هم پكښې دي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾

اي خلكو وبېرېږئ له عذاب څخه د مُربي او مالک د امورو ستاسي بالايمان والطاعة الذيان هما من اسباب دفع العذاب من ربكم.

**فائده:** دا خطاب عام دی للمكلفين عند نزول الآية، او هغو كسانو ته چي وروسته تر نزول د آيت په تناو كي د مكلفينو دا خليږي يعني الموجودين وقت النزول چي وه رتبي ته د تكليف نه وي رسېدلي يعني بسبب صغر السن، والموجودين بعد النزول الى يوم القيامة لابطريق الحقيقة عندنا بل بتغليب الحاضرين وقت النزول على الحادثين بعد ذالک، او يا حكم شامل دی ومن سيوجد ته بدليل خارجي وهو ان احكام الشريعة عامة للحاضرين و الغائبين بالاجماع القاطع لان نبوته ﷺ وشريعته باقية الى يوم القيامة. خلافًا للحنابلة وطائفة من المسلمين و الفقهاء حيث ذهبوا الى تناوله الجميع حقيقة. ولا خلاف في دخول الاناث كما قال الامدي في نحو الناس مما يدل على الجمع ولم يكن فيه علامة التذكير و التانيث.

**پوه سه:** چي زلزله سخت ښورولو ته وايي بطريق التكرار كما يدل عليه تكرير حروفها لان زلزل مضاعف لزل و الساعة عبارة عن القيامة لسرعه حسابها.

**فائده:** د علماؤ اختلاف دی په وخت كي د دې زلزلې، بعض وايي چي په دنيا كي واقع كېږي قبيل طلوع الشمس من مغربها فيكون وقت الذهول و الوضع الاتيان في الآية اللاحقة على حقيقتها، او بعض مفسران وايي تكون تلک الزلزلة يوم القيامة. نو زهول و الوضع محمول پر تمثيل ده. ولې په ورځ د قيامت نه حمل سته چي وضع سي او ارضاع سته. مظهري رحمه الله وايي اى تحريک الاشياء، و الاسناد الى الساعة مجاز آه (شئ عظيم) لوی شی دی چي د بيان او تفصيل امكان يې نسته لقصور العبارة عن بيانها.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** چي (ان) مع صلتها په ځای کي د تعليل د امر بالتقوی ده يعني د خلاصون لار دي زلزلې له هول څخه يوازي او يوازي د تقوی لباس اغوستل دي.

**درويش وايي:** ماقيل ان المراد بالناس في يا ايها الناس كفار د مكې دي فليس بشيئ لانه تبديل التحذير العام بالخاص بلا ضرورة.

## يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ

هغه ورځ چي تاسي اې مخاطبينو ووينئ دا زلزله يا ساعت، غافله به سي پر هغه ښځه چي خپل د ولد په خوله يې تی ورکړی وي، دا ښځه به له ډېري بېري څخه د زلزلې بېهوشه سي، نو دا به غافله سي د خپل کوچني څخه او تی به د کوچني له خولې څخه وکاږي، وعلى هذا فكلمة ما موصولة او تذهل عن ارضاعها فعلى هذا كلمة ما مصدرية.

**پوښتنه:** چي لفظ د يوم منصوب دی په وروسته فعل سره باتفاق المفسرين ؒ يعني تذهل، او مراد له رضاع څخه د صفت معنا وي ای من شانها ان ترضع، يقال مرضع بلا علامة التانيث مثل حائض وحامل لانه من الصفات الخاصة بالنسوة كالحامل والحائض، واذا ايد به فعل الارضاع حالاً يقال مرضعة بالتاء، فرقا بين الوصفين.

**پوښتنه:** چي جمله (عما ارضعت) خبر ثاني د ان ده، والرابط ضمير ترونها چي راجع دی و زلزلة ته، او يا دا جمله يعني يوم ترونها الخ علت دی لقوله شئ عظيم فافهم.

## وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى

يعني اسقاط به وکړي له هول څخه د دې زلزلې هره ښځه (چي اميد واره وي د خپل مافي الرحم د هر څو مياشتو چي وي) او ته به وينې اې مخاطب غير معين خلک چي يوه خوا او بله خواته به منډي وهي لکه دا خلک چي مست وي شراب يې څښلي وي نو په ځان نه پوهېږي، او دوی د شراب مست نه دي.

**پوښتنه:** چي حمزه او کسائي ؒ آيت داسي وايي (سَكرى وماهم سَكرى) بغوي ؒ وايي چي سكارى او سكرى دوه لغته دي د جمع د سكران المذكر لپاره نه د مؤنث لپاره.

**پوښتنه:** دمخه يې ترونها خطاب د جمع راوړی او په ترى الناس کي خطاب د مفرد راوړی وجه يې څه ده؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب:** زلزله خو ټوله خلک ويني لکونها امرًا مغايرًا للناس بخلاف الحالة القائمة من شبه السُكر، ولي چي هر سړی خو خپل سُکر نه ويني بلکې د بل سړي سُکر ويني.

**پوه سه:** چي سکر يو حالت دی چي حائل وګرځي په منځ د سړي او د عقل او اکثره دا حالت د شرابو له څیښلو څخه پیښیږي لکن کاځي له ډېره عشقه څخه هم پیښیږي ...... ع: سکران سکر هوی سکران مدامة .... ای خمر والهوی العشق.

او کاځي له ډېره درد څخه هم پیښیږي ومنه سکرات الموت، حتی چي د زلزلة القيامة په اوله دوره کي چي رب جل کبريائه بساط د عز والجبروت وغوړوي او خپه د کبريا، الهي پر ټوله محشر وو هل سي مجبور به سي انبياء علیهم السلام او نعري به د نفسي نفسي وهي.... قال الشيرازي قدس سره:

دران روز کز فعل پرسند وقول ........ اولو العزم راتن بلرزد زهول

بجای که دهشت خورد انبياء ........ تو عذر گناه را چه داری بیا

حسين کاشفي رح ميګويد في تفسير قوله تعالى وماهم بسکاری زيرا که زوال عقل از خوف وحيرت سکر نباشد اگر رای العين سکر نمايد.

## وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ۝

لکن عذاب د خدای ج سخت دی فغشيهم هوله وطير عقولهم وسلب تمييزهم.

**پوه سه:** چي لکن استدارک دی لپاره د دفع وتوهم ناشي عن نفي السکر چي کار لکه چي سپک دی.

**فائده:** يحيی بن معاذ الرازي رح وايي که خدای ﷻ ما امر کړي چي زما عذاب پر خلکو تقسيم کړه، ماقسمت للعاشقين عذابًا لان عذاب العشق کاف لهم والمراد العشق الواقعي.... حافظ شيرازي رح وايي:

هرچند غرق بحر گناه هم زصد جهت .... گر اشنای عشق شوم زاهل رحمتم

**درويش وايي:** چي بعض مفسرين وايي چي دا دوه آيته په غزاء کي د بني المصطلق د شپې نازل سوه، عليه الصلوة والسلام چي تلاوت وکړي ددې دوو آيتو راوي وايي چي نه دي ليدل سوي ژړونکي چي بالا دي وي ددغي شپې تر ژړيد ونکو، شپه تېره سوه هيڅ چا د خپلو اوښانو يا آسانو څخه نه بار ونه نه خين او نه ځل کښته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي او څیمې یې هم نه دي درولي او نه یې د هغه پاڼدي کړې ؤ وکانوا بین حزین وباک ومتفکر. نو علیه الصلوة والسلام دوی ته وویل چې تاسي خبر یاست چې دغه ورځ به کله وي؟ قالوا الله ورسوله اعلم. قال ؑ ذالک الیوم یوم القیامة چې آدم ؑ ته خدای ﷻ نداء وکړي یا آدم فیقول لبیک وسعدیک والخیر کله بیدیک. خدای ﷻ ورته ووایي اخرج بعث النار فیقول من کل الناس کم بعث النار خدای پاک ورته ووایي من کل (۱۰۰۰) (۹۹۹) فذالک التقاول بین الله ﷻ وبین آدم ؑ حین یشیب الصغیر وتضع ذات حمل حملها (ای علی سبیل التمثیل. ولې په ورځ د قیامت څو حمل ښځه نه لري، او نه کوچنی سته چې سپین ږیری سي. نو دواړه قوله کنایه ده له شدت هول څخه د دغي ورځي) وتری الناس سکاری (ای من الخوف والهول وماهم بسکاری ای من الخمر ولکن عذاب الله شدید) پر مسلمانانو دا خبره ډېره درنه پرېوتل د دوی دا خیال ؤ چې په مسلمانانو کې به په زرو کې نهه سوه نهه نیوي دوږخ ته ځي یو به جنت ته ځي، له دې جهته دوی وویل وایناذالک الواحد؟ فقال علیه الصلوة والسلام ابشروا فان من یاجوج وماجوج الفا ومنکم واحد، بیا علیه الصلوة والسلام وویل والذي نفسي بیده اني لارجو انتکونوا (تاسي به امت زما یاست) ثلث اهل الجنة فکبروا وحمدوا الله (نو صحابه کرامو له خوشالیه الله اکبر او الحمدلله وویل) ثم قال والذي نفسي بیده اني لارجوا انتکونوا نصف اهل الجنة فکبروا وحمدوا الله. ثم قال والذي نفسي بیده انتکونوا ثلثی اهل الجنة. او زیاته یې کړه چې اهل جنت به یو سل او شل (۱۲۰) صفه وي (درویش، والله اعلم بعدد کل صف) (۸۰) منها امتي و (۴۰) من الامم الاخر الی اخیر الحدیث.

**درویش وایي:** چې دا حدیث طویل دی روی بعضه بخاري وبعضه ارباب السنن الاربعة، وکذا البغوي عن عمران بن حصین وابی سعید الخدري ؓ واخرجه الترمذي وصححه ایضاً، وروی عن ابي سعید الخدري وعمران بن حصین ؓ ان رسول الله ﷺ قال تدخل من امتي سبعون الفا الجنة بغیر حساب فقال عمر ؓ سبعون الفا (پوه سه! چې قول د عمر ؓ په طریقه د استفهام دی بحذف حرف الاستفهام، وهذا الاستفهام والله اعلم کان للتعجب الی دخول هذا العدد الکثیر الی الجنة بغیر حساب، ولذا اجاب رسول الله ﷺ بما هو اعجب منه حیث قال.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نعم ومع كل واحد (دهر يوه دد غه سبعون الفا) سبعون الفا (يعني اوويا زره په اوويا زره كي ضرب كړئ بيخي عدد كثير څنګه ي جوړيږي كما لايخفى على اهل الحساب) الى اخير الحديث.

**درويش وايي**: چي دا وو د مذكوره دوو آيتو تفصيل على وجه التفصيل من الآحاديث الشريفة الصحيحة والله الموفق والمعين والحمد لله رب العالمين.

## وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ

او بعض له خلكو څخه هغه څوک دي يعني من اهل مكة چي ناحقه بحث كوي په ذات او صفاتو كي او په احكامو كي د خداى ﷻ، بيله علمه يا نقلي يا عقلي، مفسرين وايي چي دا آيت په النضر بن الحارث كي نازل سوى دى چي كثير الجدال ؤ د عليه الصلوة والسلام سره، او ده به ويل چي ملائكه بنات الله دي او قرآن مبارك به يي اساطير الاولين باله يعني د دروا غو قصې د پخواني خلكو، او دى د بعث بعد الموت څخه هم منكر ؤ او له احياء څخه د من صار ترابا كذا اخرج ابن ابي عن ابي مالك.

**درويش وايي**: چي د دې شان نزول كه څه هم النضر بن الحارث دى لكن اهل التفسير په يوه خوله وايي چي عبرت عموم لره د لفظ دى لا لخصوص المورد فيدخل في الآية امثال النضر بن الحارث من مشركي مكة المعتقدين لمثل عقيدته بل عموم المنكرين الى يوم القيامة كمشركي الهند وجابان وغير ذالك.

## وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ۝٣

او دى متابعت كوي په عمومي احوالو كي (ضمير راجع دى و من ته) د هر شيطان چي دده په زړه كي دا خبري وراچوي من الجن والانس.

**بوه سه**: چي مرد خالي والي ته وايي ومنه الامرد يعني بې ږيري هلک لتجرده من الشعر، والمريد والمارد العاري من الخير المستمر في الشر.

**درويش وايي**: چي مريد ته وله رئيسان د كفر او ضلال دي چي اتباعو ته دعوت د شرک او كفر وركوي، او رئيس اعظم ددې ټولي ابليس دى عليهم اللعنة من الله وملائكته ومن الناس اجمعين.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ

کتب ای قضی الله في اللوح المحفوظ (علیه) ای علی الشیطان في التاویلات النجمیة ای کتب علی کل شیطان من الانس والجن (انه) الضمیر للشان (من تولاه) ای اتخذ الشیطان ولیا (فانه یضله) نو شیطان هغه تابع خپل گمراه کوي.

**بوه سه:** چي ان سره د جمله خبر د مبتداء محذوفي دی ای فشان الشیطان ان یضل من تولاه عن طریق الحق، وجمله فانه آه جزاء ده د من که کلمه د من شرطیه وي. وخبره ان کانت موصولة فافهم تدرک.

وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝

او شیطان ښوونه کوي و هغه تابع ته ولاري ته د اور یعني دوږخ. یعني شیطان باعثه کوي خپل تابع پر کولو د داسي افعالو من الشرک والمعاصي چي هغه افعال سري دوږخ ته رسوي.

**فائده:** اضافت د (عذاب) و (سعیر) ته چي نار الشدیدة الاشتعال ته وایي بیانیه ده کعلم الفقه وشجرة الاراک. او حسن رح وایي چي سعیر یو نوم دی له نومانو څخه د دوږخ.

**فائده:** جمله د ومن الناس في الله الآیة حال ده له فاعل څخه د اتقوا، والتقدیر یا ایها الناس اتقوا ومنکم من یجادل ولایتق. او یا جمله معترضه ده.

**فائده:** شیطان جني خلک گمراه کوي چي په زړونو کي یې وسوسې وراچوي د کفر او د عصیان او په زړونو کي یې نوري شبهې وراچوي مثلاً بعث بعد الموت نشته او او اصنام مستحق د عبادت دي او د نورو معاصیو تزیین ورته کوي لکه زنی لواطت وغیرهما. واعظم طریق النجاة من وساوس الشیطان التعوذ من تلک الوساوس الی جناب الباري جل وعلا یعني اعوذ بالله من الشیطان الرجیم ډېر ډېر مکرر ویل دي یعني هر وخت چي په زړه کي وسوسه د معاصي کولو پیدا سي درې واره أعوذ بالله و اياست خدای جلت قدرته به یې دفع کړي لکن حسن اعتقاد په کار دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علماء رح وايي چي شيطان انسي تر شيطان جني بدتر دی، ولي چي شيطان جني په اعوذ بالله من الشيطان الرجيم دفع کېږي او شيطان انسي په اعوذ بالله من الشيطان سره هم نه دفع کېږي.

**سوال:** څه دليل دی چي زمونږ په اذهانو کي د يوه بد کار او معصيت کولو خيال راوګرځي چي دا د شيطان له خوا ده؟

**ځواب:** مولانا جلال الدين الرومي قدس سره د دې ځواب په ډېرو ښو ابياتو راوړی دی چي حاصل يې دا دی چي يو سړی چي په يوه وياله کي په ډېرو اوبو کي لمبېږي او په پښه دننه په اوبو کي يو ځوزيا ډېره جګه سي چي دی خو يې په سترګو نه ويني لکن ژر پښې ته لاس وروړي هغه ځوزيا ډېره له پښې څخه لېري کړي، نو پر دې قياس وکړه چي په دماغ کي د ګناه او عصيان فکر پيدا سو چي دا ځوزيا شګه د شيطان لعين د خوا دی، نو چابک دا ځوز له دماغه وباسه په اعوذ بالله من الشيطان الرجيم سره. او دې فکر شيطاني ته دوام مه ورکوه چي نبايد و کولو ته د هغه کار مفضي نسي فافهم هداک الله. او شيطان انسي چي عبارت دی د اهل البدع والاهواء د رئيسانو څخه او يا د فلاسفه د يونان له مشرانو څخه چي هغه يو خو انکار د بعث بعد الموت کوي او د جنت او دوږخ څخه منکر دي او عالم قديم او ابدي بولي، نو د سړي سره په استدلالات عقليه وهميه سره دليل وايي او په هغو دلائلو فاسده سره سړی و خپلو عقائدو فاسده وو ته راجلب کړي. که ته د دې مصداق غوارې هداية الحکمت، صدرا، شمس بازغه او نور کتابونه د علم طبعيت ملاحظه کړه. او بعض رئيسان د معتزله او شيعه ګانو او د نورو ډلو لکه خوارج. روافض وغيرهم بيا خلک په استدلالاتو فاسده وو سره خپلو مذهبو ته راجلبوي. ولهذا ورد في الحديث النبوي الصحيح ستفترق امتي ثلث وسبعون فرقة کلهم في النار الا الناجية، نو يو چا د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي ناجيه کومه ډله ده؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هغه ډله ده چي په عقائدو کي پر هغه لار روان وي چي زه او زما اصحاب پر هغه روان يو.

**درويش وايي:** چي دې ډلې ته اهل السنة والجماعة وايي چي په فروعاتو کي د دين پر څلور مذهبه تقسيم دی. يعني الحنيفية اتباع ابی حنيفة رحمه الله. او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شافعية اتباع محمد بن ادريس الشافعي رحمه الله، او مالكيه اتباع مالک بن انس رحمه الله، او حنبلية اتباع احمد بن حنبل رحمه الله.

## يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ

اې خلکو (په اکثر استعمال کې د قرآن عزيز له ناس څخه مراد مشرکان دي چې د بعث بعد الموت څخه منکر دي) که چېرې یاست تاسې په شک کې د بعث بعد الموت، یعني له امکان څخه د هغه او له مقدوریت څخه د هغه. خدای ﷻ لره سوال ددې خلکو په باره کې خدای ﷻ د ان لفظ استعمال کړی چې پر محتمل شیانو داخلېږي مع ان هذه الفرق متيقن الوجود دي لکه مشرکان د مکې، او لفظ د شک یې استعمال کړی سره ددې چې سخت انکار کوي د بعث بعد الموت څخه. حکمت یې څه دی؟

**ځواب**: تنبیه ده پر بعید والي د وجود د دغسې کسانو کما هو مورد ان الشرطية وبعد الانكار عنه فافهم.

## فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ

موږ تاسې پیدا کړي یاست (شامل لمن ولد، او سیولد باعتبار العموم في لفظ الماضي. یعني تاسې فکر وکړئ په ابتداء د خلق ستاسې تا چې شک په بعث بعد الموت کې به موزائل سي) له خاورو څخه بخلق ابیکم آدم من تراب وهذا اظهر المعاني. وقيل معناه خلقناكم من الاغذية لکه غنم، اوربشې، انګور، انار وغيرهما چې مځکه یې شنه کوي او د هغو غذاء نطفه پیدا کېږي.

**درویش وايي**: چې القرآن لا يحتاج الى مثل هذه التوجيهات البعيدة.

## ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

یعني له مني څخه د پلار او مور چې په رحم کې د مور سره يو ځای سي (او عيسى مستثنى من هذا) بيا يوه ټوټه کلکه وینه سي.

**فائده**: ان كنتم شرط او فانا خلقناكم يې جزاء نه ده، لان خلقهم مقدم على كونهم مرتابين، والقانون النحوي ان الجزاء يتعقب الشرط بلکې دا علت د جزاء محذوفې دی. والتقدير فانظروا الى مبدا خلقكم من كذا وكذا ليزول ريبكم في البعث بعد الموت لان من قدر على البداية قدر على الاعادة كما لا يخفى.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** په حدیث صحیح نبوي کي راغلي دي (ان الله جعل الارض ذلولاً تمشون في مناکبها و خلق بني آدم من تراب (بخلق ابیهم آدم من ذالک) لیذلهم بذالک (ای لیختار بنوا آدم الذلة والتواضع کالتراب) فابوا الا نخوة واستکبارًا) نو اباء او منع وکړه بني آدم مګر نه د نخوة او تکبر څخه یعني په اعتبار د بعض افرادو وهم المشرکون والکفرة الی اخیر الحدیث.

## ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ

بیا هغه ټوټه وینه لکه یوه ګوله ژوولې غوښه وګرځي

قال ابن عباس رضی الله عنه تامة الخلق (ای الاعضاء) وغیر تامة الخلق (ای الاعضاء) وقال مجاهد رحمه الله مصورة وغیر مصورة وهو راجع الی تفسیر ابن عباس رضی الله عنه، او بعض وایي چي مخلقه هغه ده چي ښځه پر خپل وخت لنګه سي، غیر مخلقه دا ده چي نقصان وکړي بې روح شی څخه ي پیدا سي.

**تنبه:** اصلي وخت د زیږیدلو د طفل نهه میاشتي دي عند الحنیفیة، لکن چي پر شپږ میاشتي پیدا سي بقاء یې ممکنه ده او په تجربه ثابته ده او دغه رنګه پر اووه میاشتي چي پیدا سي ممکن البقاء دی او بقا یې په تجربه ثابته ده او که په اتمه میاشتي کي پیدا سي د هغه د بقاء امید نسته، تاریخ وایي چي د اته میاشتي زیږیدلی له وخت څخه د آدم علیه السلام تر اوسه ژوندی نه دی پاته سوی. په آنحضرت ﷺ کي بعض مؤرخین وایي چي په اته میاشتي کي پیدا سوی دی مګر خرق العادة یې بقاء کړې ده والله اعلم، او بعض علماء وایي چي مخلقة دا دی چي اعضاء یې ټول له سالم وي هیڅ نقصان او عیب نه وي پکښې، او غیر مخلقه هغه ده چي یا یې یوه سترګه مورزاده ړنده وي، یا مورزاده په یوه پښه ګوډ وي، یا مور زاده کوڼ وي چي په دې سبب یې ژبه هم ګونګې کیږي الی غیر ذالک من عیوب الاعضاء.

**یوه سه:** چي په حدیث صحیح کي راغلي دي چي دمخه تر نفخ الروح یؤمر الملک المؤکل بالرحم باربع کلمات (ای بکتابة اربع قضایا وکل قضیة سمیت کلمة) کتب رزقه (ای غني او فقیر) واجله (ای مدة حیاته في الدنیا) وعمله، وشقي (وهو من وجبت له النار یعني الکفار) او سعید (وهو من وجبت له الجنة، یعني ولو بعد حین کما في بعض عصات المؤمنین) وهذا هو الرابع.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** قدم الشقي لان الاشقيا، وهم الكفار اكثروا وفر، ثم ينفخ فيه الروح الى اخير الحديث.

## لِنُبَيِّنَ لَكُمْ

چي موږ بيان كړو تاسي ته په دغه تدريج د خلق اول د انسان يعني حال د بعث بعد الموت يعني دا دليل وګرځوي پر دي چي قادر پر خلق اول د انسان بهذه الاطوار قادر على اعادته الى الحيوة الثانية يوم القيامة خصوصًا پيدا ائبنت د اول البشر چي آدم عليه السلام له خاورو څخه چي بوى د ژوند په خاورو كي نه وُ بيا هم انسان چي مع القوى البشرية څندي پيدا كړى، يو محقق شاعر وايي:

بعث انسان گر نشد نزدت عيان ...... اول خلقش نگر هذا بيان

هر كه بر ايجاد او قادر بود ...... قدرتش بر بعث او ظاهر شود

اوست خلاقى كه از بعد خزان ...... ميكند پيدا بهار بوستان

## وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى

الواو للاستيناف مسوق لبيان حالهم بعد تمام خلقهم، او مظهري وايي عطف دى پر انا خلقناكم بتقدير ونحن نقر، تا چي معطوف او معطوف عليه دواړي جمله اسميه سي، ومعنى الآية موږ قرار وركوو دغه حمل ته په رحم كي يعني رحم يې نه غورځوي، دومره زمانه چي زموږ اراده وي د قرار تر وخت معين پوري يعني د خروج من الرحم.

**مسئله:** ادنى مده د حمل د خروج شپږ مياشتي ده باتفاق الائمة الاربعة رحمهم الله كمامر تفصيله، او نهايت مده د وضع الحمل دوه كاله ده عند الامام الاعظم رحمه الله واربع سنين عند الشافعي رحمه الله وخمس سنين عند مالك رحمه الله.

**درويش وايي:** چي هر امام چي مده د وضع الحمل يا څلور يا پينځه كاله بولي په واقعات نادره سره دليل وايي، موږ وايو چي دا نادر واقعات دي جدًا، ولا اعتبار للنادر، وتفصيل الدلائل في كتب الفروع.

## ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا

وروسته تر قرار په ارحام كي د امهات، او وروسته تر تكامل الخلق عند تمام الاجل المسمى راباسي دى حال كو نه طفلاً فهو حال من الضمير المنصوب في نخرجكم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** ضمير د کم خو جمع دی او طفلاً مفرد دی فکيف يصح الحالية؟

**ځواب:** يا په تاويل د کل واحد په ذوالحال کي يا په اراده د جنس له طفل ځکه چي مفرد تثنيه جمع ګرد و ته شامل سي، وما قال المظهري چي طفل مصدر دی فهو يخالف لما قال المولى الفناري في تفسير الفاتحة ان حد الطفل من اول مايولد يعني چي اوله بغاره وکړي چي د مور له نسه ځخه راووځي چي په عربي يې يستهل صارخا ورته وايي بيا تر شپږ کاله پوري انتهى. ولي له دي عبارت ځخه خو دا معلوميږي چي طفل مصدر نه دی.

**فائده:** طفل په غايت ضعف کي چي خپل مايحتاج اليه نسي پر ځای کولای ثم وثم الى مدة.

## ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا أَشُدَّكُمْ

وروسته چي ژوندی وي لويږي کرار کرار حتی چي غايت ته د قوت رسيږي په جسد او په عقل کي او په تميز کي، په قاموس کي وايي چي د اشد ابتداء د اتلسو کالو ځخه تر دېرشو کالو پوري ده. والمشهور ان زمان الاشد فيما بين الثلثين الى اربعين.

## وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا

او بعض له تاسي ځخه وفات سي بعد بلوغ الاشد او قبله والتوفى الموت، او ستاسي ځخه چي وګرځي يعني غايت سپين ږيری سي، او ارزل يې په دي ورته وويل چي دا ردي عمر دی. والعمر مدة عمارة البدن بالحياة.

**پوهسه:** چي حرف جر متعلق دی په (يرد) پوري واللام للعاقبة کما قوله لدوا للموت وابنوا للخراب يعني حتى يعود الى الهالة الاولى من الطفولية من سخافة العقل وقلة الفهم والحفظ حتى ينسى ما علمه وينکر ما عرفه، عکرمه رح وايي ځوک چي قرآن وايي او علم القرآن ورته حاصل وي ارزل العمر نه پر راځي که هر خو ډېر کلان سال سي.

**درېش وايي:** چي الحمدلله زما عمر د (۹۶) کالو په شا و خوا کي دی لکن بيا هم د تفسير په ليکنه بخت يم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**حکایت**: حجاج بن یوسف یو ډېر کلان سال سپین ږیري ته وویل چي کاکا یا بابا ولاړ او ناسته دي څرنګه ده؟ هغه ورته وویل چي ولاړېږم زه چي وایم په مځکه پوري ګنډلی یم. او چي کښېنم مځکه دومره لېري سي زه چي وایم له یا منه را کښېته کېږم. حجاج ورته وویل چي خوب دي څرنګه دی؟ هغه ورته وویل چي په ځای کي پربوځم خوب نه راځي او چي په مجلس کي کښېنم بیده سم.

**فائده**: په دې لفظ قرآني کي شیئًا مبالغه ده په کم والي کي د علم دده والا فهو یعلم بعض الاشیاء کالطفل. شیخ سعدي قدس سره وایي:

طرب نوجوانی زپیری مجوی ....... که دگر نیاید آب رفته بجوی

زرع را چون رسد وقت درو ...... نخرامد چنا نچه سبزه نو

وقال في مواضع آخر

چو دوران عمر از چهل درگشت ...... مزن دست وپا که آب از سر گزشت

بسبزی کجا تازه گردد دلم ....... که سبزی نخواهد دمید از گلم

تفرج کنان در هوا و هوس ........ گذشتیم بر خاک بسیار کس

دریغا که فصل جوانی گذشت ........ بلهو و لعب زندگانی گذشت

**فائده**: په دې آیت کي دویم استدلال پر امکان د بعث بعد الموت په دې سره چي پر انسان احوال مختلفه او احوال متضاده راځي په اعتبار د مرور د زمانې د عمر دده کما مر فمن قدر علی ذالک قدر علی البعث بعد الموت ایضًا.

## وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً

او ته وینې اې مخاطب غیر معینه. نو (هامدة) یې حال دی په هر صورت له (ارض) څخه. او یا معنی داده چي ته علم لرې پر مځکه. نو (هامدة) یې مفعول ثاني دی. معنی د هامدة میتة یابسة من النباتات. یقال همدت النار اذا صارت رماداً.

## فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ⑤

چي مونږ نازل لوو یعني له اسمانو څخه پر هغه مځکه. نو مځکه وښوروي یعني یو تخم پکښې راپورته کېږي. نو دا هم حرکت وکړي. او وپړسېږي. نو مځکه راشین کړي هر صنف د نباتاتو (کلمه د من زائده ده او نسبت د انبات و مځکي ته مجاز دی باعتبار



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الظاهر والا فالفاعل الحقيقي للانبات هو الله (بهيج) حسن او زيبا، په قاموس كي وايي چي بهجت سرور ته وايي. نو دغو نباتو په ليدلو خلك خوشاله كيږي.

**فائده:** جمله (وترى آه) عطف ده پر (انا خلقنا كم آه) نو دا دريهم دليل دى پر امكان د بعث بعد الموت، او دا دليل خداى ﷻ په قرآن كريم كي مكرر ځايونه راوړي دى لظهوره وكونه مشاهدًا.

## ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ

(ذالك، په تاويل د مذكور اشاره ده الى ماذكر من خلق الانسان في اطوار مختلفة چي يو د بله سره ضد دى او و احيا، ته محكي بالنباتات بعد موتها ويبسها) چي خداى ثابت موجود او واجب الوجود خالق كل شئ دى كه خداى ج نه واى ممكن له كتم ځخه د عدم وعرصه ته وجود نسو اى راتلاى.

**يوه سه:** چي ذالك مبتداء ده خبر يې (بان الله هو الحق) دى.

## وَأَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

او خداى ج ژوندي كوي مړي يعني معدوم شيان لكه انسان له نطفي ځخه او نباتات له ارض الموات ځخه. او په تحقيق خداى ﷻ پر هر شي قادر دى.

**فائده:** مراد له شي ځخه ممكن بالامكان دى فيخرج منه المستحيلات بالذات كشريك الباري واجتماع النقيضين وارتفاعها الى غير ذالك. وايضًا خرج منه واجب الوجود لانه تعالى ليس خالقًا لنفسه كما هو المقرر في كتب علم الكلام.

**تفريع:** خداى پاك چي بعض اموات ته ژوند وركوي. نو ټولو ته يې هم وركولاى سي وذالك هو البعث. نو ولي كفار مكه وايي من يحى العظام وهي رميم. او ولي يې په محسوس شيانو كي فكر نه دى وهلى لكه دوى ټوله چي د سري له نطفي ځخه خداى ج پيدا كړي دي. كريمه وفي انفسكم افلا تعقلون.

## وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا

او په تحقيق سره د خراب د دنيا وخت راتلونكى دى. هيڅ شك نسته په راتلو كي. يعني لمن القى السمع وهو شهيد والا فالمنكرين للساعة او فر كالفلاسفة. نو په دې آيت كي رد دى پر فلاسفه وو چي دوى وايي عالم دنيا ابدي ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

او خدای ج ژوندي کي هغه څوک چي په قبرو کي دي يعني عند النفخة الثانية.

**فائده:** تخصيص د من في القبور مبني دی پر عرف د عربو چي دوی مړي په قبرو کي ښخوي لکه يهود او نصاری هم دا غسي کوي، والا فان الله يحي موتی الهنود الذين يحرقون موتاهم في الدنيا بالنار وکذالک يحي من اکله الذياب وغيرها وحوش البر. وايضًا يحي من اکله السماک بعد غرق السفائن.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٨﴾

او بعض له خلکو څخه هغه څوک دي چي ناحقه بحث کوي په خدای ج کي يعني په صفاتو کي د خدای ج کالقدرة علی احياء الموتی.

**پوه سه:** چي روح البيان وايي چي مراد له يجادل څخه ابوجهل دی، دا تخصيص مبني پر دې دی چي ابو جهل ډېر سر سخت دښمن د دين اسلام، قرآن او د عليه الصلوة والسلام ؤ، والا فکفار مکة في وقت نزول هذه السورة کلهم يجادلون في الله.

**فائده:** (من يجادل) مبتداء ده او (من الناس) خبر مقدم دی.

**سوال:** نحات وايي چي محط د فائده په جمله اسميه کي خو خبر وي. نو په دې اخبار کي څه فائده چي من يجادل في الله د انسان له قسمه دی اذ هو ظاهر لايخفی علی احد؟

**ځواب:** ان الفائدة في ذالک الاخبار ان المجادل في الله صرف او صرف د انسانانو له نوع څخه نور پرته تر هغه هيڅ کمال د کمالاتو انسانيه وو نسته پکښي، او علامه تفتازاني رح وايي چي کلمه د من په معنی د بعض ده وهو مبتداء ومن يجادل يې خبر دی وح ء ففائدة الاخبار بالخبر المذکور ظاهرة.

**درويش وايي:** چي علامه تفتازاني رح اول محقق دی چي کلمه د من تبعيضي يې په تاويل د بعض مبتداء ګڼلې ده وقد حققنا ذالک في تفسير سورة البقرة في تفسير قوله تعالی ومن الناس من يقول امنا بالله الآية.

(بغير علم) مراد له علم څخه علم بديهي دی کالواحد نصف الاثنين والکل اعظم من الجزء. (ولا هدًی) له هدًی څخه مراد علم استدلالي نظري دی چي سړي ته


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هدايت كوي (ينتجي على الوجه الكامل) كقول المتكلمين، العالم متغير وكل متغير حادث فالعالم حادث (ولا كتاب منير) او نه يو كتاب لري چي مظهر د حق وي له باطله څخه او منزل من جانب الله وي پر هر يوه د مجادلينو.

**بوه سه:** چي د انسان د علم اسباب منحصر دي په دغو درو شيانو كي، وما وراء تلك كقول كفار مكة فهو مكابرة محضة ومجادلة خالصة وعناد وتكبر وتقليد الاباء.

## ثَانِيَ عِطْفِهِ

حال اخرى من فاعل يجادل (عطف) و جانب ته وايي او انسان لره دوه جانبه دي اليمين والشمال وهو الموضع الذي يعطف (يعني كږيږي او ميل كوي انسان په نېږده اعراض له شي څخه، وحاصل المعنى چي دا انسان كافر روى ګرداني كوي د مايدعى اليه من التوحيد والقرآن والايمان برسالة محمد عليه السلام تكبراً او د خياله) كذا قال ابن عطيه وابن زيد وابن جريج رحمهم الله.

## لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

غرض دده دا وي چي نور كسان ګمراهان كړي له لاري څخه د خداى جل جلاله وهو التوحيد والايمان به عليه الصلوة والسلام (ليضل) على صيغة المعلوم من باب الافعال والفاعل هو من يجادل والمفعول محذوف اى غيره واللام للغرض.

## لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ

دغه كافر لره په دنيا كي عذاب دى د رسوايي چي يا قتل دى يا حبس، نو د بدر په غزا كي نضر بن الحارث او عقبه بن ابى معيط ووژل سوه، صبراً يعني ژوندي يې ونيول او بيا يې قتل كړه، او اوويا كسه د جنګ په حالت كي ووژل سوه، او اوويا كسه يې بنديان سوه. جلال الدين المحلي رحمه الله وايي هذه الآية في ابى جهل حيث قتل في بدر.

**درويش وايي:** چي محلي رحمه الله چي د ابو جهل د قتل تخصيص كړى دى لانه اعدى عدو الاسلام فتدبر.

## وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝

او ده ته به ور كوو (وليس من ذوق الفم) په ورځ د قيامت العذاب المحرق چي اور د دوږخ دى.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ

**بوه سه:** چي ذالک په نېږ د مظهري رح عذاب د دوږخ دی. او په نېږ د روح البيان ذالک اشاره وخزی الدنيا او عذاب النار دواړو ته دی وعلی کل تقدير الأية بتقدير يقال لهم من جانب الملائكة چي دا عذاب په سبب د هغه دی چي د مخه يعني په دنيا کي ستا لاسونو کړي من الكفر والمعاصي.

**فائده:** په عربي ژبه کي لاسونه کنايه ده له ذات څخه د سړي وتخصيص اليدين بالكناية عن ذات الشخص لان اكثر الاعمال الدنياوية يزاول بالايدي، او په پښتو کي هم ورته کنايه شته. يو سړی وايي فلانی کار ماته د خپلو لاسو راپيښ سو.

**فائده:** په يداک کي التفات دی له غيبت څخه و خطاب ته.

## وَأَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿١٠﴾

او نه دی خدای رح ظلم کوونکی پر بندګانو چي بې موجب دې په عذاب کړي.

**پوښتنه:** ظلام خو صيغه د مبالغې ده ای الظلم الكثير، او علماء وايي چي نفي چي پر مقيد داخلي سي نفي د قيد کوي، نحو ماجائني زيد راكبا. نو آيا خدای رح نعوذ بالله يو څه ظلم کوي؟

**ځواب:** مظهري رح وايي چي صيغه د مبالغې ېې له جهته څخه د كثرت د عبادو راوړه. يعني چونکه بندګان ډېر دي. نو که خدای رح پر هريوه ظلم وکړي. نو ظلام به وګرځي. او روح البيان هم ورته توجيه د صيغې د مبالغې کړې ده. لكن محمود آلوسي رح وايي چي له صيغې څخه د مبالغې خو توهم د محال على الله كبري وهو نفس الظلم. او بعض مفسرين وايي چي نفي دې پر ظلم داخل فرض کړل سي او مبالغه دي وروسته تر نفي لحاظ کړل سي فيكون مفاد الكلام المبالغة في النفي لانفي المبالغة حتى يتوهم ومماذكر. لكن علامه بغداد رح دا توجيه رد کړې ده چي دا تقدم (مثل ان يقال لايظلم الله ابدًا) او تاخر خو علماؤ په قيودو منفصله وو کي روا بللي دی. او صيغه د ظلام د هغه قسم څخه نه ده. لكن روح المعاني او بعض نور مفسرين وايي چي ظلام صيغه د مبالغې نه ده بلکي صيغه د نسبت ای ليس بذي ظلم. او ده زياته کړې ده چي صيغه د نسبت په فاعل وزن پوري خاص نه ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکه لابن او تامر. او دا مصرع یې شاهد راوړې ده... ع:
ولیست بذی رمح ولست بنبال.... ای ذی نبل، فتدبر هداک الله.

## وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ

او بعض له خلکو څخه داسې کسان دي چې عبادت د خدای جل جلاله کوي یعني ایمان یې راوړی وي علی حرف ای علی شک، یعني له اول الامر څخه یې زړه مطمئن بالایمان نه وي.

**پوهه:** چې حرف په اصل کې طرف ته وایې کحرف الوادي ای طرفه. فالشاک في الدین والمنافق علی طرف من المؤمنین المخلصین والکافرین المجاهرین قد یمیل الی هؤلاء وقد یمیل الی هؤلاء، نو دوی لکه هغه څوک چې په وخت کې د جنګ د مسلمانانو د کفارو سره د مسلمانانو د لښکر پر یو طرف ولاړ وي، که په دې پوه سو چې بری د مسلمانانو په برخه دی (قر) نو ثابت ولاړ وي والا فر، یعني چې د مسلمانانو شکست احساس کړي د هغه مخه وتښتي.

**شان نزول:** له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یو سړی چې به مدینې ته راغلی اسلام به یې راوړی، نو که به یې ماینې نر هلک راوړی او اسپه به یې هم لنګه سوه، نو ده به ویل هذا دین صالح او اسلام ښه دین دی. نو زړه به یې پر اسلام قرار ونیوی، وان لم تلد زوجته ولم تنتج خیله یقول هذا دین سوء. بیرته به ولاړی اسلام به یې پرېښېښو. فانزل الله تعالی الآیة المتلوة. او بغوي رحمه الله وایي چې دا آیت نزل دی په یو قوم کې د اعرابو د بادیه، یعني له صحراء څخه به یې مدینې ته هجرت وکړی ثم ذکر مثل ما قال ابن عباس رضي الله عنهما بزیادة فصح بها جسمه وکثر ماله الی اخیر حدیث ابن عباس رض وهذا معنی قوله تعالی.

## فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهٖ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ

نو که به ده ته خیر ورسېدی یعني ما ذکر في حدیث ابن عباس رض نو دی به مطمئن په عبادت د خدای جل جلاله او په دین اسلام ؤ، او که به ده ته ورسېدل فتنه یعني ناجوړي یا قلة المال یا به یې ماینې لور راوړه وامثال ذالک، نو به ده د ځان سره ویل یا به یې بل ملګري ته ویل ما اصبت منذ دخلت في هذا الدین الا شرا (زه نه یم رسېدلی چې په


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دې دين کې داخل سوي يم مګر نه وشر ته) نو به يې دين پرېښو، کما قال الله تعالى (انقلب على وجهه) پر خپل مخ به ولاړ ي يعني کفر سابق ته به رد سو.

## خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ۝

تاوان وکړی دغه سړي چې له دين اسلام څخه مرتد سو هم د دنيا تاوان ولي هغه بلا چې وده ته رسېدلې ده هغه خو په ارتداد سره نه دفع کېږي، او دغه رنګه په اسلام سره چې وينه دده او مال دده معصوم او محفوظ وُ هغه يې هم له لاسه ورکړه او په اخيرت کې يې خلود في النار په نصيب سو. دغه دی ښکاره تاوان، نه هغه تاوان چې تاجران يې په تجارت کې وکړي.

## يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهٗ وَمَا لَا يَنْفَعُهٗ ؕ

دی عبادت کوي (ضمير د يدعوا راجع دی و من ته في قوله تعالى ومن الناس من يجادل آه) د ماسوی له خدای ﷻ څخه د هغه شي چې عبارت د بتانو څخه دی چې ضرر نه سي رسولای که يې عبادت ونه کړي او نه نفع ور رسولای سي که يې عبادت وکړي.

## ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ۝

دغه عبادت د غير الله دی ضلال بعيد له حق څخه چې عبادت د خدای ﷻ دی، داضلال مستعار دی من ضل في التية (بيابان) چې سړی به لېري سو د صراط مستقيم څخه.

## يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗۤ اَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهٖ ؕ

دی عبادت کوي د هغه چا (پوهسه: چې کلمه د لام زائده ده لان يدعوا متعدي بنفسه دی، او راوړل د الف د يدعوا سره متابعت دی د مصحف عثماني کما لايخفى. والمراد ضر عبادته چې خلود في النار دی يوم القيامة) نژدې ده تر نفع د عبادت د هغه.

**سوال:** په عبادت کې د غير الله خو هيڅ نفع نسته لا في الدنيا ولا في الآخرة فما معنى قرب نفعه؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**خواب:** له نفع څخه هغه نفع مراد ده چي تو هم يې عابدين كاوه په عبادت كې د هغه چي تو هم د كافر مشرك دا وُ چي ددې بتانو په عبادت سره به موږ و خداى تر وصل سو، كريمه :لانعبدهم الا ليقربنا الى الله: يا تو هم د شفاعت ددوى يې كاوه: هؤلآء شفعائنا الى الله. او يا معنى د عبارت دا ده چي ضره يې اقرب دى تر نفع يعني نفع يې بعيد ده. وهذا على عادت العرب فانهم يقولون لما لايكون موجود اصلاً هذا شيئ بعيد. نو حاصل دا دى چي نفع د عبادت بعيد ده يعني موجود اصلاً نه ده كما في قوله ذالك رجع بعيد اذ لا رجع اصلاً. ولما كان نفع صنم بعيد بمعنى انه لانفع فيه اصلاً قيل ضره اقرب من نفعه لان الضر كائن لامحالة والنفع لا احتمال له.

لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ﴿١٣﴾

هرآئينه بد دى ناصر دده. يعني دده په وهم كي ناصر ګڼل كيدى. وهو المعبود (ولبئس العشير) يعني مصاحب ده وهو الوثن. او يا عشير په معنى د مخالط دى. والعرب يسمى الزوجة عشير الرجل اى المخالطة له وهو الوثن ايضًا.

**بوه سه:** چي لام په دواړه ځايه كي ځواب د قسم مقدر دى. وكلمة اللام جوابية وجملة وجوابه خبر من يعني كافر او مشرك به وايي په ورځ د قيامت برفع صوته وصراخه هغه وخت چي دى خپل ضرر يعني دخول النار په سبب د معبود دده وهو الوثن ويني ولايرى منه اثر مما يتوقعه من المعبود من النفع بالشفاعة او التقرب الى الله. داسي به وايي (والله لبئس الذي اتخذه ناصرًا ولبئس الذي يخالطه وهو الوثن لانه ضرر محض. خالي عن النفع باكلية وفي هذا تقبيح جدًا ومبالغة في تقبيح حال الصنم والا معان في ذمه.

**درويش وايي:** وهذ الوجه مما اختاره السجاوندي رح وقد اختاره الزمخشري رح ايضًا واختاره صاحب روح المعاني. وقال والمعنى على هذا مما لا اشكال فيه. روح المعاني ورو ستنه نور تاويلات هم راوړي دي او تر تنقيد لاندي يې راوستلي دي. او امام مظهري رح دغه مذكوره احتمال خوښي راوړى دى لكن په قيل قيل سره يې داسي احتمالات راوړي دي چي متعلم لره لوى سبب د اضطراب ګرځي په معنى كي د آيت والله اعلم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي په قرآن کریم کي چي خدای ﷻ سره حال د کافرانو بیان کړی لپاره د انذار د دوی په وروسته کي حال حسن د مؤمنانو بیانوي للبشارة لهم، نو وا وري به حال د مؤمنانو.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

په تحقیق خدای ﷻ داخلوي هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي (یعني بالتوحید والرسالة والقرآن) او صالحات عملونه یې کړي وي (من المالية والبدنية مطابق د شریعت غراء سره من الفرائض والواجبات وغيرها) جنتو ته چي بهیږي به لاندي تر هغو یعني لاندي تر اشجارو او د قصورو د جنت ویالي. یعني د شیدو خالصو او د اوبو او د عسلو منقى او د شرابو لا غول فيها ولا هم عنها ينزفون كما جاء في موضع آخر من القرآن الكريم.

**پوه سه:** چي د اعمال صالحه په کولو کي پرهیز د منهیاتو هم داخل دی. کريمه ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر.

إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾

په تحقیق الله ﷻ کوي هغه کار چي اراده یې ورته وسي یعني لکه ثواب ورکول و مؤمنانو ته چي اهل الصلاح وي، او عقاب ورکوي و مشرکانو ته او عمومي کافرانو ته لانه تعالى لا دافع ولا مانع لقضائه ولما اراده.

مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

که څوک ګمان لري چي هرګز به خدای ﷻ مرسته نه وکړي د علیه الصلوة والسلام سره.

**سوال:** علیه الصلوة والسلام خو قبلاً نه دی ذکر سوی، نو دا ضمیر (به) اضمار قبل الذکر نه دی؟

**ځواب:** علیه الصلوة والسلام له سیاق څخه د کلام اظهر من الشمس فهمیږي.

**پوه سه:** چي ارجاع د ضمیر و علیه الصلوة والسلام ته مذهب دی د ابن عباس رضي الله عنه، کلبي، مقاتل او ضحاک رحمهم الله له تابعینو څخه. او د قتاده، ابن زید، والسدي واختاره من النحات الفراء والزجاج رحمه الله، او دلیل سیاق د کلام بللی دی کمامر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي ظن پر خپل ظاهر دی یعني الطرف الغالب المقتضی للمفعولین فالجملة بعده قائم مفعولیه. او بعضي مفسرینو چي ویلي دي الظن بمعنی الوهم فیقتضی مفعولاً واحداً وهو ان مع صلتها آه فوهم. لان الوهم بعید عن شان الکافرین لانهم یظنون بل یعتقدون ان دین رسول الله ﷺ ذاهب. ولي چي دوی رسول الله ﷺ رسول د خدای ﷻ نه باله.

(في الدنیا) باعلاء کلمته واظهار دینه ونصره علی الاعداء (والآخرة) با علاء درجته وادخال من صدقه وقبل دینه جنات تجري من تحتها الانهار. او انتقام به خدای پاک واخلي په اخرت کي ممن کذبه بعذاب الحریق ابداً.

**درویش وایي:** چي بعضي مفسرینو ویلي دي هذا کلام فیه اختصار وبین التقدیر بکلام لایحتاج کلام الله الیه فافهم، وراجع الی التفسیر المظهري.

## فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ

نو دي راوځړوي يوه رسی له بامه څخه د خوني. لان کل من علاک فهو سماء، کذا اخرج عبد حمید وابن المنذر عن الضحاک من التابعین (ثم لیقطع) یعني ځان دي خفه کړي چي رسی زندی کړي وغاړي ته يې واچوي او تر پښو چي شی لاندي کړي هغه پري وهي چي خفه سي. فسره بذالک ابن عباس رضي الله عنه.

**پوه سه:** چي اقطع مشتق دی د قطع څخه اصل يې قطع نفسه بفتحین ثم ترک المفعول یعني نفسه نسیاً منسیاً فصار بمعنی اختنق لازم خنق. ذکر العلماء ان قطع النفس کنایة عن الاختناق. او بعض مفسرین وایي لیقطع الحبل بعد الاختناق یعني وروسته تر خپه والي دي رسی پري کړي.

**پوه سه:** چي دا فعل اوس هم بعض کسان کوي چي غم وغصه غلبه پر وکړي.

**فائده:** دا امر تعجیز دی کما یقال للحاسد ان لم ترض فاختنق ومت غیظاً لکه د درویش چي یو حاسد په کتاب فروشانو کي سته چي د درویش پر روان کاروان د علم يې حسد کيږي و هغه ته زه وایم فاختنق ومت غیظاً ان لم ترضی بحال الفقیر.

**فائده:** وهذا الامر للتعجیز لان اعداء النبي ﷺ وحساده لم یستطیعوا ان یفعلوا ذالک الاختناق.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**بوه سه**: چي ابن زيد رحمه الله وايي چي مراد له سماء څخه سماء الدنيا دی نو معنى داده چي څوک چي په نصرت د خدای ﷻ او په وحي د عليه الصلوة والسلام نه وي راضي هغه رسۍ کش کړي و اول اسمان ته او د وحي دروازه دي بنده کړي.

**درويش وايي**: چي بغوي رحمه الله په خپل سند سره وايي چي دا آيت په قبيله کي د اسد او د غطفان نازل سوی دی چي ددې دوو قبيلو او د يهودانو تر منځ حلف او قرارداد د مرستي ؤ، نو دوی چي عليه الصلوة والسلام و اسلام ته راوبلل، نو دوی په خپل منځ کي مشوره سره وکړه چي موږ بايد وېرېږو چي که موږ اسلام راوړو د محمد ﷺ نصر او کومک به خدای ﷻ ونه کړي او په سبب د اسلام به زموږ او د يهودو معاهده قطع سي. نو زموږ څخه به غنم او نور خوراکي مواد قطع کړي او د لين دين لار به وتړل سي. فنزلت هذه الآية.

**درويش وايي**: چي مظهري او روح المعاني نور احتمالات هم بيان کړي دي چي د متعلمينو د حال په نظر نيولو سره هغه احتمالات فقير نه راوړل.

## فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ۝

نو دی دي وګوري چي هغه مذکوره کارونه که دی وکړي غيظ دده به دفع سي، والاستفهام للانکار يعني غيظ يې نه دفع کېږي.

**بوه سه**: چي جمله من کان يظن تر اخيره پوري تاکيد دی لقوله تعالى ان الله يفعل مايريد. وجه التاکيد ان غيظ الحاسد لايدفع ما اراد الله تعالى من نصر رسوله والمؤمنين في الدنيا والآخرة لايدفع احد شيئا مما ارد الله تعالى فافهم.

**پوښتنه**: څوک چي ځان خفه کړي او مړ سي، نو هغه ته څرنګه ويل کېدای سي فلينظر آه.

**ځواب**: (۱) دا امر تقديري دی يعني دی دي دغسي فرض کړي که زه داسي هم وکړم زما غيظ به دفع سي (۲) دی دي د مخه تر اختناق فکر وکړي چي که زه دغسي وکړم زما غيظ به دفع سي. وهذا الجواب والجواب الاول کانهما متحدان والتفاوت بينهما في العبارة فتامل، او روح المعاني وايي چي مامور په نظر سره بل څوک دی چي صالح د نظر وي يعني غير المختنق آه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي**: چي نو څرنګه دا صحیح ده چي فاعل د فلینظر دي غیر له فاعل څخه د فلیقطع چي په معنی د مختنق ؤ سره جلا وي والله اعلم بمراده في کتابه.

**وَكَذٰلِكَ اَنۡزَلۡنٰهُ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهۡدِىۡ مَنۡ يُّرِيۡدُ ﴿۱۶﴾**

ای انزالاً مثل ذالک الانزال (یعني مثل انزالنا الآیات الدالة علی امکان البعث وحقیقة التوحید وصدق رسوله العزیز والوعد نبصره کمامر بیانها) (انزلناه) یعني تول قرآن (ایات بینات) ای واضحات الدلالة علی صدق الرسول ﷺ في جمیع مایقول. او خدای ﷻ هدایت کوي هغه چاته چي اراده یې ورته وسي.

**پوه سه**: چي دا جمله محلاً مجرور ده په لام جر سره او عطف ده پر محذوف باندي چي هغه محذوف متعلق دی بقوله انزلناه: وتقدیر الکلام انزلناه لمصالح جمة ولان یهدی به من یرید. او یثبت الله علی الهدی من یرید ثباته علی الهدی دائما الی وقت الموت.

**اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِيۡنَ هَادُوۡا وَالصّٰبِـِٕـيۡنَ وَالنَّصٰرٰى وَالۡمَجُوۡسَ وَالَّذِيۡنَ اَشۡرَكُوۡۤا ۖ اِنَّ اللّٰهَ يَفۡصِلُ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ ؕ**

په تحقیق هغه کسان چي ایمان راوړي یعني المؤمنین او هغه کسان چي دین د یهودیت یې مختاره کړي وي او هغه کسان چي د صائبینو په نامه یادیږي.

**پوه سه**: چي د صائبین په باره کي ابن جریر له قتاده رحمه الله څخه روایت کړی دی چي یو قوم دی چي عبادت د ملکو کوي او لمونځونه و کعبې ته کوي او زبور داؤد علیه السلام ځیل کتاب بولي، او په قاموس کي وایي هم قوم یزعمون انهم علی دین نوح علیه السلام او قبله ددوی د شمال طرف ته ده وفي کتاب الملل والنحل للفاضل عبد الکریم الشهرستاني ان الصائبة کانوا علی عهد ابراهیم علیه السلام وکانوا یقولون انا نحتاج في معرفة الله تعالی ومعرفة طاعته وامره وانهیه واحکامه جل شانه الی متوسط روحاني لاجسماني کالرسل الی غیر ذالک من خرافاتهم. او نصاری چي تابعان د دین د عیسی علیه السلام ځان بولي او کتاب یې انجیل دی، او مجوس دا هم یو قوم دی چي عبادت د لمر او د سپوږمی. او د اور کوي، او بعض وایي چي فقط عبادت د لمر او سپوږمی کوي او بعض وایي چي فقط عبادت د اور کوي وهو الاشهر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ويدل عليه ان بيوت النيران للمجوس كثيرة فاول بيت بناه افريدون، بيت فار بطوس وآخر بمدينة بخاري باسم بردسون. او بهمن بن اسفنديار يوه خونه د اور په سجستان كي جوړه كړې وه چې اوس دا وطن سيستان بولي او ددې خوني نوم كركرؤ. او دوى يوه بله خونه د اور لري چې نوم يې كونشه ده په منځ كې د فارس او اصفهان چې كيخسرو جوړه كړې ده الى غير ذالک من بيوت النار، وفي الهند والصين اى چين ايضا بيوت نار يعبدون فيها النار.

**فائده:** مجوس چې تعظيم او عبادت د اور كوي لوجوه (۱) اور جوهر شريف دى تر ټولو كراتو د عناصر لوړ دى (۲) د اور تعظيم او عبادت دوى له عذاب څخه د اور خلاصوي په ورځ د قيامت. او په دې دوى نه پوهيږي چې دغه عبادت لوى سبب دى د عذاب د جهنم يوم القيامة. او هغه كسان چې خداى ﷻ ته شريک من الاوثان كمشركى مكة، په تحقيق خداى ج فيصله وكړي په منځ كې د دوى په ورځ د قيامت او محق او مبطل په سره جلا كړي بالجزاء لكل واحد بما يليق به فالمحق يدخله الجنة والمبطل يدخله النار.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

په تحقيق خداى پاک عالم په عواقبو د احوالو د دغو فرقو دى ولايجوز بمقتضى عدله تعالى ان يجعل المسلمين كالمجرمين ولا المحق بمنزلة المبطل مع كمال علمه تعالى بظواهر احوال الكل وبواطنها.

**درويش وايي:** چې دا ؤ بيان د دغو مذكوره ډلو په آيت كي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ

آيا ته علم نه لرې (ايها المخاطب يعني النبي ﷺ. وقيل المخاطب كل من يعلم ذالک) داچې سجده كوي ده لره هغه څوک چې په اسمانو كي دي (يعني ملائكې) او هغه څوک چې په مځكه كي دي، اى الانس والجن يعني المؤمنون منهم.

**درويش وايي:** چې پر دې تقدير له سجود څخه معنى شرعي مراد ده يعني وضع الجبهة والانف على الارض لقصد العبادة.

**پوښتنه:** كلمه د من خو عام ده مؤمن او كافر دواړو ته شامل دى فما وجه التخصيص بالمؤمن؟


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**خواب**: هو! لكن كافر ځندي خارج دی بکلام مستقل وهو قوله تعالى وكثير حق عليهم العذاب كما سيأتي.

وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ

او لمر او سپوږمۍ او ستوري او غرونه او درختي او چارپايان، نو چونکه دا معطوفات د غير ذوي العقول ځخه وه او حقيقت د عطف خو دادی چي معطوف او معطوف عليه به سره غير وي. نو له هم دي سببه ځخه د من في الارض ځخه ذوي العقول مراد سوه اى المؤمنون منهم كما مر آنفا، او بيضاوي وايي چي كلمه د من يجوز ان تعم ذوي العقل وغيرهم او على التغليب نو پردي تقدير معطوفات مذكوره هم تر لاندي سوه. فعلى تقدير اراده العموم عطف قوله والشمس آه من قبيل الخاص على العام.

**فائده**: ذكر د شمس او قمر آه مع دخولها تحت كلمة من ددې لپاره دی چي دا مشهور شيان وه او سجده كول يې د دوى بعيده تو هم کېدل.

**درويش وايي**: چي پر دې تقدير له سجدې ځخه معنى متعارف نه ده مراد لانها لا تتصور في المعطوفات المذكورة بلکې مراد ځندي اطاعت اختياري دی محدثين او علماء متقدمين وايي چي جمادات لکه لمر، سپوږمۍ، ستوري، غرونه او حيوانات لا تعقل چي دواب دي كه څه هم جمادات او اموات دي او لايعقل دي زموږ په عقيده لكن دوى حيوة ما او پوهنه لري وهي مطيعة طاعة اختيارته لله تعالى، كريمه: قالتا آتينا طائعين، كريمه في وصف الحجارة: وان منها لما يهبط من خشية الله، كريمه وان من شيئ الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم، وروى الطبراني من حديث ابن مسعود رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الجبل ينادي الجبل يا فلان هل مر بک احد يذكر الله. بغوي شافعي المذهب وايي وهذا مذهب حسن موافق لقول اهل السنة. او روح المعاني د عقول متوسطه د حال سره برابر تفسير داسي کړی دی: والمراد بالسجود دخول الاشياء تحت تسخيره تعالى وارادته سبحانه تعالى وقابليتها لما يحدث الله عزوجل فيها چي دې ته سجود تكويني وايي وظاهر كلام الامدي رحمه الله انه معنى حقيقي ده للسجود وفي مفردات الراغب السجود في الاصل التطامن والتذلل وجعل ذالک عبارة عن التذلل لله



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وعبادته وهو عام في الانسان والحيوان والجماد، او دا سجده دوه قسمه ده سجود بالاختيار ويكون للانسان وبه يستحق الثواب، وسجود بتسخير وتكوين يكون للانسان وغيره من الحيوانات والنباتات والجمادات او په شريعت كي بالركن المعروف من الصلوة وماجرى مجراه من سجود التلاوة وسجود الشكر انتهى قول الراغب. او روح المعاني وجه د تخصيص د شمس او قمر آه دا سي بيان كړي ده چي د دغو شيانو عبادت كړل سوي دي يا په اعتبار د شخص يا په اعتبار د نوع من دون الله، نو د لمر عبادت د حمير قبيلې كړي دي او د سپوږمۍ عبادت د كنانه قبيلې كړي دي، او د دبران د ستوري چي د ثوابتو ستورو له جنس څخه دي، او د المرزم ستوري عبادت ربيعه قبيلې كړي دي، او اكثرو عربو د هغو بتانو عبادت كړي دي چي په غرو كي به دوي جوړ كړه په اشكال مختلفه وو سره، او بعض مشركانو د عربو د بعض درختو عبادت كړي دي، او بعض مشركانو د بقر (غوايي) عبادت كړي دي.

**درويش وايي:** چي حاصل د كلام دادی چي په دې آيت (والشمس الخ) اشاره ده چي د كفارو معبودات چي ذكر سوه د خدای ﷻ تر تسخير لاندي دي، فكيف تكون معبودات من دون الله بل ثبت بالبرهان المذكوران من يستحق العبادة بالحق هو الله تعالى كما هو معنى كلمة التوحيد لا اله الا الله.

## وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۗ

او ډېر له خلكو څخه (دا مبتدا ده موصوف ده يعني په من الناس سره) كثير، تكرار د اول دی لپاره د تاكيد او مبالغه في الكثرة، (حق) پر صيغه د ماضي او د (عليه) ضمير راجع دی و كثير اول ته او دا جمله خبر ده د كثير، ولي چي دوی په ساجدين بالاختيار كي ځانونه نه وه داخل كړي.

**فائده:** دا جمله مخصص د كلمه من ده چي كافران پې خندي ويستل.

**پوهه:** چي پر تقدير د اراده له سجدې څخه سجده د تسخير او د تذليل كما اراد الله كثير من الناس مبتدا، خبر يې محذوف دی يعني حق لهم الثواب دل على هذا الخبر خبر قسيمه يعني حق له العذاب لاختيارهم سجود الطاعة بوضع الجبهة على الارض كثير من الناس، نو دا جمله مستانفه ده، وقوله و كثير حق عليه آه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مستانفه اخرى ده يعني لاجل ابائهم عن سجود الطاعة بسبب كفرهم.

وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ۩ (١٨)

من مبتدا ، ده متضمن معنى لره د شرط ده. او خبريه چي په هغه كي معنى د جزا ، هم سته فما له من مكرم دى او عائد و من ته محذوف دى والمعنى من يهنه بالشقاوة اى سپكاوى لايكرمه احد بالسعادة وهذه الجملة الاسمية معطوفة على الاسمية السابقة. ان الله يفعل ما يشاء من الاكرام والاهانة. يعني ان السعادة والشقاوة مختصان بمشية الله تعالى لا احد للتصرف فيهما ابدا.

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ

بيان وتعيين لطرفى الخصام وتحرير لمحله. نو مراد له هذان څخه فريق المؤمنين. وفريق الكفرة چي پنځه قسمه دي كما بينها الله تعالى في الآية السابقة. يعني (١) الذين هادوا (٢) والصائبين (٣) والنصارى (٤) والمجوس (٥) والذين اشركوا. قال العلامة البغدادي رح وروى عن ابن عباس رض ومجاهد، وعطاء بن ابى رباح. والحسن. وعاصم. وكلبي رحمهم الله مايؤيد ذالک.

(اختصموا) په صيغه د جمع چي يې راوړه له دې سببه چي كفار پنځه ډلي دي او د مؤمنانو د ډلي سره شپږ كرخي، او ابن عبلة رح اختصام په صيغه د تثنيه يعني اختصما وايي مراعاة للفظ خصمان، وكلاهما جائز (في ربهم) چي ددوى خصومت دى په شان كي د خداى جل جلاله وقيل في دينه وقيل في ذاته وصفاته وجميع شيونه. او هره فريقه د مؤمنانو او د پنځو فرقو د كافرانو وايي چي زما مذهب حق دى او د مقابل طرف مذهب باطل دى. بخاري او مسلم له ابو ذر رض څخه روايت كړى دى چي دا آيت يعني خصمان اختصموا في ربهم په حمزه، عبيده او علي بن ابى طالب رض كي. او په عتبه. شيبه او وليد بن عتبه من مشركى مكة چي په ورځ د بدر ميدان ته د جنگ راووتل. او قيس رح وايي چي دا آيت په دغو شپږو كسانو كي نازل سوى دى، محمد بن اسحاق صاحب المغازي وايي چي په ورځ د بدر عتبه بن ربيعه واخيه شيبه بن ربيعه وابنه الوليد بن عتبه و ميدان ته د جنگ راووتل او پر عليه الصلوة والسلام يې بږغ وكړى چي زموږ د جنگ ميدان ته څوک راواستوه، نو د مؤمنانو له


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خوا دري ځوانان د انصارو د قبيلې ميدان ته ورغله يعني عوف، معاذ و معوذ رضي الله عنهم چي زامن وه د حارث او مور يې عفرا، نو مېدله چي دا دوه ورونه وروسته قاتلان د ابو جهل وګرځېدل په دغه غزاء کي د بدر. نو مشرکانو د ميدان ورته وويل چي تاسي څوک ياست؟ هغو ورته وويل رهط من الانصار حين انتسبوا اکفاء کرام. کافرانو د ميدان ورنارې کړې يا محمد اخرج الينا اکفائنا من قومنا (يعني هغه کسان راواستوه چي زموږ مثل وي زموږ له قوم څخه يعني قريش) فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم قم يا حمزة بن عبد المطلب قم يا عبيدة بن الحارث و يا علي بن ابي طالب رضي الله عنهم. دوی چي ميدان ته ورغله مشرکانو ورته وويل چي تاسي څوک ياست، دوی چي خپل ځان ورته معرفي کړی هغو ورته وويل نعم اکفاء کرام عبيده رضي الله عنه چي کلان سال د قوم ؤ د عتبه سره په مبارزه سو او حمزه رضي الله عنه د شيبه سره او علي رضي الله عنه د وليد بن عتبه سره. نو حمزه او علي رضي الله عنهما خپل دوه مقابله بلا مهلته قتل کړه او د عبيده رضي الله عنه او د عتبه ترمنځ دوه سخت د توري واري يو پر بل وسوه. د عبيده رضي الله عنه پښه پرې سوه او ماغزه څڅېدي بهېدل. نو حمزه او علي رضي الله عنهما چابک په دوارو عتبه قتل کړی، او عبيده رضي الله عنه چي تر اوسه لا ژوندی ؤ و عليه الصلوة والسلام ته يې ورساوه. عبيده رضي الله عنه ورته وويل الست شهيدًا. قال عليه السلام بلى ثم مات وهو اول شهداء بدر چي تعداد يې و څورلس و ته ورسېدی په وروسته کي.

**سوال:** دا اختصام د بدر خو په ذات کي د خدای جل جلاله نه ؤ؟

**ځواب:** منشاء د دې جنګ د بدر اختصام په ذات کي د خدای جل جلاله ؤ چي مؤمنانو خدای جل جلاله واحد لا شريک بالله او مشرکان خپل بتان د خدای جل جلاله شريکان بلل فافهم ولا تغفل.

ابن جرير رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنهما او عبد بن حميد او ابن المنذر او ابن ابي حاتم له قتاده رحمه الله څخه روايت کړی دی چي دا آيت په مسلمانانو او اهل الکتاب کي نازل دی او مراد له اهل کتابو څخه يهودان دي کما في روايت روح المعاني تخاصمت المؤمنون والیهود، نو يهودانو وويل نحن اولی بالله تعالی ای اقرب الی الله تعالی واقدم منکم کتابًا ونبينا قبل نبيکم، او مؤمنانو به وويل نحن احق بالله تعالی امنا بمحمد صلى الله عليه وسلم وآمنا نبيکم وبما انزل الله من کتاب، او تاسي زموږ کتاب او زموږ نبي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پېژني يعنې د تورات د لارې يا موږ پرې ايښي دى او منکر ياست عناداً و تکبراً.
مظهري رح دا روايت راوړى دى نور هيڅ يې نه دي ويلي. لکن آلوسي رح اعتراض پر
کړى دى چې دا خو خصام في الله نه دى بل في ان ايهما اقرب منه عزوجل . وکم ترى من
فرق بين هذا وذالک کالفرق بين المشرق والمغرب . او مجاهد . عطاء بن رباح او
کلبي رحمهم الله وايي هم المؤمنون والکافرون من اى ملة کانوا . او بعض اهل تفسير
وايي چې اديان شپږ دي في قوله تعالى ان الذين آمنوا الآية . نو پنځه يې د اور برخه
ده و واحد للجنة فقوله تعالى هذان خصمان ينصرف الى هؤلاء . فالمؤمنون خصم
وباقي الخمسة خصم لان الکفر ملة واحد .

**درويش وايي:** چې مظهري رح په روايت د عکرمه رح داسې هم ويلي دي چې له
خصمان څخه مراد جنت او دوزخ دي . وروسته يې حديث د بخاري او مسلم په دې باره
کې رانقل کړى دى . لکن روح المعاني وايي : واما ماقيل ان المراد بهذين الخصمين
الجنة والنار فلا ينبغي ان يختلف في عدم قبوله خصمان . او ينتطح فيه کبشان انتهى .

## فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ

نو هغه کسان چې کفر يې وکړى (پوه سه : چې دا فيصله ده د اختصام د دوى
کما قال الله تعالى ان الله يبنهم يوم القيامة . درويش وايي چې د تعجب خبره دا ده
چې دا آيت په سبب د کلمه د فاء التفريع على ما قبله يعني هذان خصمان آه عطف
ده . نو څرنګه به يې مظهري تطبيق کړي پر خصومت د جنت او نار . يعني هغه
کسان چې کافران وي يعني الفرق الخمسة ) دوى ته به بېل بېل ورکړل سي (چې په
پښتو وايي وبه بنکستل سي) کالي د اور پر اندازه د قد او قامت د دوى .

**پوښتنه:** اور خو کالي نه دي نو ثياب څرنګه وويل سو ؟

**ځواب:** تشبيهًا بالثياب يعني لکه ثياب (کالي) چې پر بدن احاطه کوي دغه
رنګه به د اور لمبې په دوزخ کې د دوى پر بدنو احاطه وکړي ، سعيد بن جبير رح
وايي چې دا جامې د ويلي سوو ميسو څخه دي چې نحاس يې بولي ، او تر ټولو
معدني شيان چې ګرم کړل سي تر ميسو اشد حرارةً نسته .

**فائده:** احمد رح له جويرية رضي الله عنها څخه روايت کړى دى قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
من لبس الحرير في الدنيا (يعني من الرجال لان لبس الحرير جائز للنساء) البسه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله تعالى يوم القيامة ثوبًا من نار. له وهب بن منبه رحمه الله څخه روايت چي په اهل نار باندي چي کالي دي اور واغوندي لږ والی ددوی لپاره خير. او ژوند ورکړي مرګ ددوی لپاره خير وُ.

**بوه سه:** چي مظهري رحمه الله ويلي دي چي البزار او ابن ابي حاتم په صحيح سند سره له انس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ اول من يکسى حلة من النار ابليس (اول تر ټولو چي په اغوستل کېږي جامه د اور ابليس به وي) چي دا جامه يې تر ورو څو بوري وي د سر له خوا او د کښې له خوا پسي کشېږي او اولاد يې ټوله په پسې دي او ابليس ناري وهي يا ثبوراه (اې هلاکه چېري يې راسه چي دا دي وخت دی) او اولاد يې ناري وهي يا ثبورهم حتى يقفوا على النار، نو خزنه د جهنم ورته وايي لاتدعوا ثبورًا واحدًا وادعوا ثبورًا کثيرًا، يعني د ثبور ناري فائده نه درته کوي که يې هر څو واره ووايا ست.

## يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ⑲

تويول کېږي سربېره پر سرو ددوی حميم چي هغه اور ته وايي چي په نهايته درجه کي د حرارت وي.

**بوه سه:** چي دا جمله يا خبر ثاني د (فالذين آ) ده يا حال ده له ضمير څخه د لهم يا جمله مستانفه ده.

## يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ⑳

چي ويلي به په هغه حميم سره چي فوق رؤس يې ورتوی کړي هغه څه چي په نس کي ددوی دي يعني واز کي يا کلمې (والجلود) او پوستکي ددوی يعني په باطن او ظاهر د وارو کي سوخت پيدا سي، وهذه الجملة حال من الحميم.

**پوښتنه:** چي باطن او ظاهر يې دواړه ويلي سي، نو څو مړ به سي فيستريح من العذاب؟

**ځواب:** بيرته د غه ټول له شيان وربدلوي هر ګړی، کريمه: کلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودًا غيرها، وهکذا حال ما في بطونهم ان الله على کل شئ قدير.



Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

**سوال:** جلود خو مرفوع دی عطف دی پر ما چي مرفوع محلاً ؤ مفعول مالم یسم فاعله د یصهر ؤ. او د صهر ترجمه ولېدل ده. او سره ددې چي پوستکي خو نه ولېږي په اور سره بلکې ګونجلک کېږي کما یدل علیه التجربة؟

**خواب:** بعض مفسرین وايي چي د جلود سره یحرق مقدر دی چي عطف پر یصهر دی. او په تفسیر بحر العلوم کي وايي چي دا آیت نه قبیلې څخه د علفتها تبنًا وماءً باردًا یعني اشربتها ماءً باردًا.

**درویش وايي**: و مآل هذا الی الجواب الاول. او بعض مفسرین وايي چي دې تاویلو ته ضرورت نشته. ولي چي احوال د اخیرت بل ډول دي عقل لار نه ورته لري.

**سوال:** او به چي پر سر ور توی کړي خو اول پر پوستکي تو ېږي وروسته به يې تاثیر و باطن ته رسېږي. نو جلود یې ولي وروسته راوړه؟

**خواب:** قیل لرعایة الفواصل. وقیل التاثیر في الظاهر غنی عن البیان وانما ذکر اشارة الی تساویهما وقدم الباطل لانه المقصود الاهم.

وَلَهُمْ مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾

او د دوږخیانو لره یعني ددوی د ټکولو لپاره مقامع شته.

**پوهه:** چي مقامع جمع د مقمعة ده. هغه آلې ته د او سپني وايي چي بل شی سخت په ټکول کېږي چي په عربي یې جرز بولي او په فارسي یې ګرز بولي او په پښتو یې سندان یا مارتوړ بولي. په حدیث کي د احمد. ابو یعلی. ابن ابی حاتم او حاکم له ابي سعید الخدري رضی الله عنه څخه په روایت چي رسول الله ﷺ وویل که یوه مقمع د اسپني پر مځکه کېښول سي او انس او جن پر جمع سي له مځکي به یې نه کړي پورته. او که یو غر په یوه مقمع ووهل سي ټوک ټوک به سي.

**فائده:** قوله (لهم) په حذف د مضاف ای لتعذیبهم. او بعض مفسرین کلمه لام په معنی د علی بولي ای علیهم مقامع. ابن ابی حاتم له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی په تفسیر کي ددې آیت یضربون بالمقامع. نو هر اندام یې جلا جلا واقع سي.

كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا۟ فِيهَا

هر وخت چي اراده وکړي چي له دوږخه څخه وباسي له ډېره غمه او کړېه څخه چي په سبب د سخت اور دوی ته رسېږي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او دوی وه هم وزې بیرته یې ملکي راو ګرځوي لان الاعادة لایکون الا بعد الخروج. والجملة الشرطية اعني كلما ارادوا الى اخيرها. صفت دی للمقامع.

وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٢٢﴾

**پوه سه:** چي دا جمله معطوف ده پر اعیدوا بتقدیر قیل لهم ذوقوا الخ.

**پوه سه:** چي (حریق) په معنی د نار محرقة البالغة في الاحراق الى غايته. فعيل دی په معنی د فاعل لكه اليم چي په معنی د مولم دی.

**فائده:** زجاج رح وایي چي د غه کسان چي ذکر یې تېر سو په وړاندي آیتو کي احد الخصمین ؤ. وقال الله تعالى في بيان الخصم الآخر.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ

په تحقيق خدای ج داخلوي هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي او عمل د صالحات یې کړی وي (يعني موافق د شریعت سره) و جنتو ته چي لاندي تر دوی (يعني تر قصورو د دوی) په بهېږي ویالې يعني ثلور الماء. واللبن. والعسل والخمر.

**فائده:** سوق د کلام د مؤمنانو په باره کي تغییر ورکړی وسوق نسبت د کلام د خصم آخر چي کافران وه. ولي د هغو په باره کي یې داسي ویل (فالذين كفروا آه) او د مؤمنانو په باره کي جمله مؤکد په انّ سره راوړه او نسبت د ادخال د دوی خدای پاک خان ته وکړی لپاره د تعظیم د شان د مؤمنانو.

يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ﴿٢٣﴾

چي دوی ته زېور په لاسو کېږي (دا جمله حال ده له موصول څخه يعني الذين) په جنتو کي د بنګړو له قسم څخه.

**پوه سه:** چي اساور جمع د اسورة ده. او اسور جمع د سوار ده. نو اساور پر صيغه د منتهی الجموع ده. په علم نحو کي وایي چي دا صیغه قائم مقام ده د دوو سببو د عدم انصراف ده. نو ځکه اساور سره د دخول د من جاره په فتح ویل کېږي لان غير المنصرف لايقبل الجر كما تقرر في النحو.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** (سوار) په پښتو بنګړي بولي او په فارسي دست برنجن بولي او په اردو يې کنګن بولي.

**پوهه:** چې من اساور صفت د معفول محذوف دی، والتقدير حليًا كائنًا من اساور (من ذهب ولؤلؤًا) دا بيان دی د اساور يعني د سرو زرو.

**فائده:** (لؤلؤًا) په نصب سره عطف دی پر محل د اساور چې محلاً منصوب دی كما هو القانون النحوي من ان الجار والمجرور مفعول بالواسطة وهو قرائة نافع رح وعاصم رح، او نور قاريان تپوله لؤلؤ په جر سره وايي عطفًا على ذهب، لكن كتابت د الف په اخير كي تائيد كوي د قرائت د نصب، ولي نحات وايي چي الف په پای كي د اسم منصوب نوشته كيږي لا المرفوع والمجرور كما في رئيت زيدًا لا في جائني زيد ومررت بزيد، قرطبي رح په خپل تفسير كي وايي چي قال المفسرون ليس احد من اهل الجنة الا وفي يده ثلث اسورة، سوار من ذهب وسوار من فضة وسوار من لؤلؤ.

**فائده:** الف د نصب چي په اخير كي لؤلؤًا نوشته دی د علماء اختلاف دی چي په امام كي چي مصحف د عثمان رضي الله عنه هم موجود ؤ او كه نه، فقال الجحدري رح نعم وقال الاصمعي رح لا.

(ولباسهم فيها حرير) عطف دی پر يحلون باندي من عطف الجملة الاسمية على الفعلية كما جوزه اكثر النحاة ومن منع ذالک فعنده هذه الجملة حال من فاعل يحلون. ترجمه: كالي د جنتيانو سر ترپايه په جنت كي ورېښم وي يعني د خالص ورېښمو ځکه به جوړ سوي وي چي په دنيا كي يې اغوستل ونرو ته حرام دي.

الاحاديث الشريفة في باب لبس الحرير: بخاري او مسلم له عمر رضي الله عنه څخه روايت كړی دی قال قال رسول الله ﷺ من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة، وجاء مثله من حديث انس والزبير رضي الله عنهما، او نسائي او حاكم له ابي هريره رح څخه روايت كړی دی چي نبي عليه السلام وويل كه چا واغوستل ورېښم (يعني ورېښمينه جامه) په دنيا كي، لم يلبسه في الآخرة (اى في الجنة) او كه چا شراب وڅښل په دنيا كي لم يشربه في الآخرة يعني في الجنة.

**درويش وايي:** چي دا حديث والسابق واللاحق محمول على عدم التوبة منها والا فالتائب من الذنب كمن لاذنب له، حديث صحيح قريب الى حد الشهرة، ومن



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شرب في آنية الذهب والفضة لم يشرب بها في الآخرة، او بخاري او مسلم له حذيفه رضي الله عنه څخه روايت کړی دی. قال سمعت رسول الله ﷺ لاتلبسوا الحرير ولا الديباج. ولاتشربوا في آنية الذهب والفضة ولا تاكلوا في صحافهما (په پياله کي) فانها لهم (ای للکفار) في الدنيا ولکم في الآخرة.

**مسئله:** د وربښميني جامې اغوستل په دريو ځايه کي روا دي (۱) په غزاء کي ولي چي توره يې ژر نه پرې کوي (۲) چي د سړي بدن جرب وي يعني خارش کوي ولي چي وربښمين کالي دفع د جرب کوي (۳) چي د سړي بدن سپږي کوي، ولي چي وربښمين کالي سپږي نه کوي. کما ثبت کل ذالک في الآحاديث الصحيحة.

**مسئله:** که د چا پر گريوان يا لستوڼي يا پر چينه د وربښمو کار سوی وي چي عرض يې درې گوتي وي يا کم روا دی، او طول ته يې اعتبار نسته.

**مسئله:** که د چا پر قميص يا چينه متفرق ځايونه د وربښمو کار سوی وي چي هريو جلا جلا درې گوتي نه وُ دا متفرقات نه سره جمع کېږي.

**مسئله:** ملبوس عام دی که قميص وي او که لنگ او که لنگوټه وي، ټول ه وربښمين حرام دي د نرو لپاره.

**پوښتنه:** د لباس په بيان کي يې جمله اسميه راوړه. دا سي يې نه وويل ويلبسون فيها حريرًا، او د حلي په باره کي يې جمله فعليه راوړه يعني يحلون آه، سرو نکته يې څه شی دی؟

**ځواب:** لان ثبوت اللباس امر محقق اذ لايمکن العراء عنه حتی في الدنيا، بلکې حاجت ودې ته دی چي لباس د جنتيانو د کوم نوع لباس څخه دی. ولهذا جعل اللباس مبتداء، وحرير خبره لان محط الفائدة هو الخبر کما تقرر في النحو، بخلاف التحلية يعني زيور پوشيدن فانها ليست من اللوازم الضرورية لاهل الجنة فلهذا جعل بيان الحلية مقصودًا بالذات في قوله تعالی ويحلون فيها آه، او دا هم نکته ده په تقديم بيان د تحليه پر بيان د حال د لباس. اوس هم په بيان کي د حال د اهل جنت د کالو. عن کعب بن مالک رضي الله عنه لو ان ثوبًا من ثياب اهل الجنة لبس في الدنيا لصعق (بيهوشه به سي) من ينظر اليه، وما حملته ابصارهم (ستر کي يې تحمل د ليدلو نسي کولای) واخرج مسلم عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال من



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يدخل الجنة ننعم فيها لا ييأس ولا تبلى ثيابه ولا يفنى شبابه.

وَهُدُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلْقَوْلِ

او دوی یعني جنتیانو ته به هدایت وکړل سي یعني الهام به ورکړل سي په جنت کي د یو طیب او پاکیزه قول ته وهو قولهم الحمد لله الذي صدقنا وعده و اورثنا الجنة. وهذا هو المروي عن ابن عباس رضي الله عنه. او بعض علماء وايي چي دا غه کلمات خو دي نوري د جنتیانو تر منځ چي خبري اتري کېږي هم به طیب وي.

**سوال:** د جنت طیب قول خو تر اوسه نه دی واقع سوی، او هدوا ماضي صیغه ده؟

**ځواب:** بعض مفسران وايي چي ماضي په معنی د مستقبل ده.

**درويش وايي:** چي دا ځواب ضعیف دی لانه یقطع الاحتمالات الآخر کما سیأتي بل الحق ان الامر المستقبل المتیقن الوقوع کالماضي، او بعض مفسران ماضي پر خپل حال بولي او دا هدایت په دنیا کي بولي، نو طیب قول د دنیا لا اله الا الله دی. وفي بعض الروايات ذالک مع زيادة والحمد لله وفي رواية ابن زيد والله اكبر ايضاً. او سدي رحمه الله وايي چي طيب قول قرآن مبارک دی و حکی الماوردي هو الامر بالمعروف والنهي عن المنكر دی. وقيل مايعم ذالک وسائر الاذكار والله اعلم.

**الاعراب:** هدوا چونکه ماضي ده او په قانون نحوي ماضي چي حال واقع کېږي لفظ د قد یا مذکور یا مقدر غواړي، نو دا جمله په تقدیر د قد حال ده له هغه موصول څخه چي مفعول یدخل ؤ في قوله تعالی ان الله یدخل الذین آمنوا.

وَهُدُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

که د دنیا حال بیانول وي، نو معنی د آیت داسي ده قد هدوا في الدنيا ولاري ته د حمید چي د خدای جل جلاله نوم دی چي د هغه لار د اسلام لار ده. والمعنى الحميد المستحق للحمد لذاته وان لم يحمده احد. او که چېري مراد په آیت کي حال د جنتیانو وي، نو معنی د آیت داسي ده چي دوی ته هدایت کړل سوی دی و جنت ته یعني مرد له صراط څخه جنت دی.

**سوال:** جنت ته لار څرنګه وویل سول؟

**ځواب:** له دې سببه چي جنت لار ده د فوز بما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خطر على قلب بشر كما جاء في الحديث النبوي، او مراد له حميد څخه پر دې تقدير هم خداى پاک دى. ولې چې جنت د خداى ﷻ جوړ کړى کور دى د مؤمنانو لپاره، او يا اضافت د موصوف و صفت ته دى يعني هغه جنت چې محمود دى يعني مقام محمود دى.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

په تحقيق هغه کسان چې کفر کوي او منع کوي له لارې څخه د خداى ﷻ (يعني له اسلام څخه او مفعول محذوف دى يعني هر څوک چې وي تنبيهًا على العموم)

**پوښتنه**: يصدون خو معطوف دى پر كفروا چې ماضي ده، او يصدون مضارع ده، وفي هذا العطف بشاعة عند النحاة؟

**ځواب**: مراد له مضارع څخه نه حال دى او نه استقبال بلکې استمرار د صد دى فيشمل الماضي ايضًا فحسن العطف المذكور ونظيره فلان يعطى ويمنع اى هذا عادته المستمرة (والمسجد الحرام) عطف دى پر (عن سبيل الله) باندې والمعنى يمنع الناس عن المسجد الحرام.

**پوه سه**: چې مراد له مسجد حرام څخه المسجد خاصة دى عند الشافعي رح. وعند الامام الاعظم رح الحرم كله، وحدود الحرم ممتد من كل جانب الى اميال فالمسجد بعض الحرم، والدليل عليه قوله تعالى (سبحان الذي اسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام مع ان الاسراء ليلة المعراج من بيت ام هاني بن ابى طالب، و بيت هاني خارجة عن المسجد، نعم هو داخل في الحرم، فهذا الاطلاق من قبيل ذكر الجزء وارادة الكل، ووجه ذالك ان الغرض من تعمير مكة اقامة الصلوة كما قال الله تعالى حكاية عن قول ابراهيم ؑ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي (يعني اسماعيل ؑ مع امه هاجرة) بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ (اى وادي مكة) عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ (اى قريبًا منه) رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ ﴿٣٧﴾ الآية، ومعلوم ان الصلوة تكون بالمسجد، مفسرين وايي چې امام شافعي رح د خپل قول سابق څخه رجوع کړې ده حيث قال في تفسير قوله تعالى (انما المشركون نجس فلا يقربوا المسجد


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحرام بعد عامهم هذا الخ، چي مراد دادى چي كفار ممنوع الدخول دي د ټوله داخل حدود الحرم څخه مطلقًا لاعن دخول المسجد فقط فافهم، وهذه الآية على ماروى عن ابن عباس رض نزلت في ابى سفيان والمشركين من اهل مكة، ولي چي دوى منع كړى عليه الصلوة والسلام واصحابه رض چي څورلس سوه يا پنځلس سوه كسه وه چي په نيت د عمرې احرام بنده روان وه د حديبيه په مقام كي له دخول څخه د مكې، او عليه الصلوة والسلام دا نه غوښتل چي ددوى سره دې جنگ وكړي لكونه واصحابه محرمين بالعمرة، اخير الامر يې صلح پر دې وكړه چي سږ كال به تاسي بيرته ځئ حتى پر ائينده كال به موږ تاسي ته د دخول د مكې اجازت د ذوالقعدة په مياشتې كي درې ورځي دركوو، نو مجبورًا عليه الصلوة والسلام او صحابه كرامو رض ځانونه په حديبيه كي حلال كړل او د مديني پر خوا رهي سول.

## الَّذِي جَعَلْنٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ

الذي صفت دى د مسجد حرام يعني هسي مسجد حرام چي گرځولى دى موږ د خلكو لپاره چي برابر دى په هغه كي مقيم او مسافر.

**الاعراب:** (سواء) په رفع سره خبر دى، او مبتداء يې (العاكف) دهٔ، قدم الخبر عليه، او يا سواء من قبيل الصفة اى مستو مبتداء قسم ثاني دهٔ او عاكف يې فاعل دى كما تقرر في علم النحو يعني المبتداء قسمان وتفصيله في الكافية وشروحها، والجملة مفعول ثاني دهٔ د جعلناه، او للناس حال دى له ضمير څخه د جعلناه يعني من الهاء، والتقدير جعلناه كائنا للناس.

**درويش وايي:** چي دا آيت دليل ددې دى چي مراد له مسجد حرام څخه ټوله مكه ده لان الاقامة لاتكون في نفس المسجد بل في الدور.

**معذرة:** ددې آيت په تفصيل كي مظهري، روح المعاني، تفسير كبير بلكي تقريبًا ټولو مفسرينو ډېر طويل بحث پر لار اچولى دى او اختلافات د ائمة الاربعة يې ذكر كړي دي په باره كي د ځمكو د مكې مكرمې چي بيع يې روا ده او كه نه، او يا يې اجاره روا ده او كه نه، په دې باره كي احاديث د هر مذهب ذكر كړي دي لكن چونكه دا مسئله په كتابو كي د فقه په تفصيل سره ذكر سوې ده، او د تفسير ايوبي د متعلمينو لپاره بېله حيرت او درد سره هيڅ فائده نه لري، نو ځكه مو له طويل


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بحث څخه لمن د بحث راټوله کړه. او که څوک تفصيل د فوق الذکر مسئلې غواړي کتابونه د فروع دې مطالعه کړي. والعذر مقبول عند کرام الناس.

## وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ

که څوک اراده وکړي په مسجد حرام کې. سواء کان المراد منه المسجد او الحرم کله على اختلاف القولين کما مر.

**پوه سه:** چې بعض مفسرين وايي چې (الحاد) منصوب دی محلاً وان کان مجرور لفظاً. والباء زائدة. نو الحاد مفعول به د يرد دی. روح المعاني او مظهري پر زيادت د با دا قول د اعمش دليل ګرځولی دی .. ع: ضمنت برزق عيالنا ارماحنا فالباء زائدة. والتقدير ضمنت رزق عيالنا لان ضمنت متعدي بنفسه دی. او فاعل د ضمنت ارماحنا دی چې جمع د رمح ده په معنی د نېزې ده. يعني زامن د رزق د عيال زمونږ نېزې دي. او بظلم ظرف لغو متعلق په يرد پوري دی. يا ظرف مستقر دی صفت د الحاد دی. الحاداً متلبساً بظلم. روح المعاني وايي د يرد مفعول يې نه راوړی ليتناول کل متناول اى من يرد فيه شيئاً ما او مراداً ما. او ابن عطيه وايي چې مفعول يې ناس دی اى من يرد فيه الناس. ومعنى الالحاد العدول عن القصد والطريق المستقيم. والمعنى ارتکب فيه منهياً عنه ولو شتم خادم. نو بالحاد او بظلم حالان مترادفان او الثاني بدل من الاول من الثاني باعادة الجار اى يلحد بسبب الظلم. کالاشراک واقتراف الآثام قولاً کان او فعلاً. کذا في روح المعاني والمظهري.

## نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

مونږ به يې ده وڅکو يعني وربه کړو عذاب مؤلم يعني درد دهنده. وفي حديث البخاري عن ابن عباس رض قال قال رسول الله ﷺ ابغض الناس الى الله ثلثة. ملحد في الحرم. ومبتغ في الاسلام سنة الجاهلية. ومطلب دم امرء بغير حق ليريقه.

**پوه سه:** چې له دې حديث څخه دا معلومه سوه چې الحاد په حرم کې حرام دی که مسجد وي او که غير له مسجد څخه. مجاهد رح وايي تضاعف السيئات بمکة کما تضاعف الحسنات فيها. او عطاء رح وايي چې مراد د الحاد في الحرم کې دخول د حرم دی بېله احرامه وارتکاب شئ من محظورات الاحرام من قتل صيد او قطع شجرة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** والتعميم في الالحاد اولى بالارادة ليشمل الكل من السيئات

حدود الحرم:

وللحرم التحديد من ارض طيبة ...... ثلاثة اميال اذا رمت اتقانه
وسبعة اميال عراق وطائف ...... وجدة عشر ثم تسع جعرانة
ومن يمن سبع بتقديم سينه ...... وقد كملت فاشكر لربك احسانه

روى ان الامام الاعظم رحمه الله كان ياتى من بغداد مع بعض اصحابه كل عام للحج حتى تم له حجج كثيرة او هر وار چي ده به اركان د حج يعني افعال د حج من الفرائض والواجبات والسنن پر ځاى كړه، شاګردانو ته به يې وويل چي درځئ چي خو وطن ته. شاګردانو به ورته وويل چي څو ورځو به نوري تېرې کړو نفلي طوافونه او نفلي عمرې به وکړو، امام اعظم رحمه الله به ورته وويل. نوافل د مکې که مضاعف دي اما سيئات ولو کانت صغيرة يې هم مضاعف کبېري انتهى قوله الشريف.

**درويش وايي:** چي ددې تائيد کوي هغه قول د علماؤ چي په ماسوى کې د حرم که سړى قصد د ګناه وکړي تر هغو نه نيول کېږي چي عمل يې ونه کړي. او که يو سړى چي په حرم کې وي قصد د وژلو د يو چا وکړي چي هغه په عدن کې وي يا په بل لېرې وطن کې اذاقه الله بعذاب اليم (يعني الا ان يتوب کما قال السدي رحمه الله)

## وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ

(واذ) اى اذكر لهؤلاء الكفرة اى مشركى مكة الذين يصدون عن سبيل الله والمسجد الحرام) وقت جعلنا مكان البيت مباءة اى مرجعًا لجدهم ابراهيم يرجع اليه للعمارة والعبادة او مظهري رحمه الله وايي اى عينالة. او زجاج رحمه الله وايي اى بينالة مكان البيت ليبينه ويكون مباءة يعني ځاى د رجوع له ولعقبه (يعني پس مانده ګانو ته) يرجعون اليه ويحجونه. والاول مروي عن ابن عباس رضي الله عنه.

**سوال:** د ذکر له وخت څخه اصل مراد خو هغه حوادث دي چي په دې دنيا کې رونما سوي وي. نو ذکر د وخت يې څه فائده؟

**ځواب:** چونکه وخت ظرف دى د حوادثو، نو ذکر او پيادول د وخت يادولو لره د هغو حوادثو مستلزم دى، اصل لغوي معنى د بيت چي انسان د شپې هغه ځاى ته ورځي وروسته اعتبار دليل ځندي ساقط سو او جمع د بيت ابيات او بيوت

راخي لکن په عرف کي البیوت په مسکن پوري خاص دی. والابیات بالاشعار.

**بوه سه:** چي بیت د ډبرو یا د اومو خښتو یا د لوټو یا د پسو د ورېیو یا د اوښ د وړیو یا د بزو د اجغونو وي. نو مراد له بیت څخه په دې آیت کي بیت الله ﷻ دی یعني الکعبة المکرمة.

**بوه سه:** چي تاریخ قدیم وایي چي کعبة مبارکه پنځه واره جوړه سوې ده (۱) بناء د ملائکو علیهم السلام قبل آدم ؑ وکانت من یاقوتة حمراء. بیا دا بناء په وخت کي د طوفان نوح و اسمان ته پورته سوه (۲) بناء د ابراهیم علیه السلام. راویان وایي چي خدای چي ابراهیم ؑ امر کړی په بناء د بیت الله الشریف، ابراهیم ؑ ته نه معلومېدل چي چېري یې جوړه کړم، نو خدای پاک یو باد پیدا کړی چي د حجوج په نامه یادېږي چي پر مکان کعبة الله سره څرخېدی او خاوري یې پاشلې یوې او بلې خوا ته حتی چي هغه قدیم تادای یعني اساس یې ښکاره کړی، پر هغه تادای ابراهیم ؑ د کعبة الله الشریف بناء وکړه (۳) بناء د قریشو په جاهلیت کي هغه وخت چي دوی چنده جمع کړې وه پر اساس ابراهیم ؑ کعبة الله نه پوره کېدل، نو دوی د حطیم پر خوا شپږ ګزه کعبه کمه کړه او دېوال یې تېر کړی. نو د حطیم معنی محطوم ده یعني چي د کعبې څخه قطع سوی دی او نور درې دېوالونه د کعبې یې پر اساس ابراهیمي بناء کړه. لهذا مسئله داده که سړی په طواف کي په حطیم کي تېر سي طواف یې نه دی صحیح بلکي وراء الحطیم به تېرېږي.

**فائده:** علماء وایي چي که څوک اراده لري چي په بیت الله کي نفل وکړم متصل له دېوال سره د کعبې مبارکې دې نفل وکړي ولې چي داخای جزء د کعبې دی.

**پوښتنه:** د حطیم شکل باید مربع وای او سره ددې چي د حطیم شکل داسي 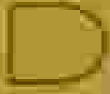 دی؟

**ځواب:** چونکه شپږ ګزه وه هاخوا ته بعض قبرونه وه، والله اعلم لمن کانت تلک القبور. نو قریشو هغه قبور هم پکښي داخل کړه، نو شکل د حطیم کمانګر شو ګرځېدی، او هم دا سر دی چي د کعبې په یو کونج کي چي حجر اسود دی خلک یې مسح کوي، او په بل کونج کي چي رکن یماني دی بعض اهل مذهب والا یې مسح کوي، او د حطیم و خواته کونجیانو هیڅ څوک نه مسح کوي، ولې چي دا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کونجان اصلي کونجان د مکې نه دي کمامر. د قریشو د بناء په وخت کي علیه الصلوة والسلام هم شامل او حاضرؤ، ځوان ؤ پنځلس کاله تر بعثت دمخه ؤ.

**فائده**: قریشو چي کعبه جوړول حجر اسود یې یو ځای خوندي ایښي وه، څه وخت چي کبعه تکمیل سوه او د حجر اسود غار پاته ؤ، نو چي نوبت د حجر اسود د راخستلو او په خپل ځای کي د اېښوولو ورسېدی. د قریشو د قبائلو په دې کي نزاع سوه چي کومه قبیله حجر اسود په خپل ځای کي ایږدي حتی چي نژدې وه دې ته سوه چي قتل وقتال شروع کړي. اخیر مشرانو د قبائلو پر دې اتفاق وکړی چي هر سړی چي پر باب سلام راغلی د هري قبیلې څخه چي وي حجر اسود به په خپل ځای کي ایږدي، نو ناګاه سرور کائنات محمد مصطفی ﷺ اول سړی چي پر دروازه د باب سلام وارد حرم سو د خلګو چکچکي سوې چي خیر سوه امین مکه راغلی، چي خلګو د مکې دمخه تر نبوت علیه الصلوة والسلام په دغه پاک نامه باله. خلګو موضوع علیه الصلوة والسلام ته وړاندي کړه. د علیه الصلوة والسلام عقل نوراني وویل چي تاسي یو شړی، چي مرط یې بلل راوړی او اواره یې کړه د حجر اسود د ځای سره او د ټولو قبائلو یو یو نفر دې پر دې شړی سره راجمع سي یعني چي ټوله قبائل حصه پکښي واخلي. قریشو همداغسي وکړه او ډېر خوشاله هم سوه. علیه الصلوة والسلام حجر اسود پر شړی کښېښول خلګو ته یې وویل چي دروایه خلی. علیه الصلوة والسلام پیاده ورسره روان ؤ چي د حجر اسود ځای ته ورسېدل صرف علیه الصلوة والسلام حجر اسود له شړی څخه پر خپل ځای کښېښول او قبائل د قریشو یې په خوشالی سره له جنګ وجدال خلاص کړه.

**درویش وایي**: چي دا ؤ کامل عقل د آنحضرت ﷺ. د تعجب وړ خبره خو دا ده چي تر وړمته پوري د رسالت د دعوې قریشو علیه الصلوة والسلام امین مکه باله یعني د محمد په نامه یې نه باله. څه وخت چي د څلوېښتو کالو پر عمر علیه الصلوة والسلام نبي سو او وحي پر نازلي سوې او د لا اله الا الله محمد رسول الله اعلان یې وکړی. هغه قبائل وه چي علیه الصلوة والسلام به یې کاهي کاهن باله کاهي شاعر او کاهي مفتر یعلمه البشر باله. او کاهي به یې مجنون باله او په قسم قسم آزار د علیه الصلوة والسلام یې لاسونه پوري کړه (ومن یضلل الله فما له من هاد)


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۴) او څلورم وار بناء د کعبة الله عبدالله بن الزبیر ﷛ چې د ابوبکر صدیق ﷛ د لور بی بی اسماء ﷝ چې د ام المؤمنین عائشه ﷝ خور وه زوی ؤ.

**پوښتنه:** ددې بناء سبب څه ؤ؟

**ځواب:** د بخاري د روایت سره سم څه وخت چې علیه الصلوٰة والسلام مکه مکرمه فتح کړه، نو سیدتنا عائشه ﷝ ته یې وویل که ستا قوم له کفر څخه تازه مسلمان سوی نه وای ما به مکه یعني کعبه نړولې وای او دوې دروازې به مې ورکړې وای یوه شرقي او بله غربي چې په یوه زائرین ورننوتلای او پر بله راوتلای او دروازه به مې په مځکه یوري کړې وای.

**نکته:** دا خبره علیه الصلوٰة والسلام ددې لپاره وکړه چې که زه دا غسې وکړم دا نو مسلم قریش به مرتد سي. وایي به چې زموږ د پلرو او نیکه ګانو خونه یې راونړول. او علیه الصلوٰة والسلام وویل چې شپږ ګزه حطیم به مې هم په کعبه کې داخل کړی وای، بی بی عائشې ﷝ دا خبره خپل خوریي عبدالله بن زبیر ﷛ ته وکړه. نو څه وخت چې دوره د خلفاء راشدینو ﷛ وپای ته ورسېده او د معاویه ﷛ دوره د خلافت هم پر پوره کېدو وه، ده خپل زوی یزید خپل جای نشین وګرځاوه چې اهل عراق او شام وغیره هم ټولو بیعت ورسره وکړی الا اهل مکة، اهل مکه د عبدالله بن الزبیر ﷛ سره بعیت وکړی، عبدالله بن الزبیر ﷛ په اولین خلافت کې کعبه مبارکه ونړول او پر هغه نقشه چې علیه الصلوٰة والسلام یې تمنّی درلوده جوړه کړه کمامر

(۵) پنځمه بناء یې د حجاج بن یوسف ده، وهو الموجود الیوم.

**پوښتنه:** ددې بناء سبب څه ؤ؟

**ځواب:** یزید پلید چې خبر سو چې اهل مکه د عبدالله بن الزبیر ﷛ سره بیعت وکړی، نو درانه فوجونه د شام، مصر، عراق وغیره څخه په مشری د حجاج بن یوسف اظلم عباد الله د مکې وخوا ته راهي کړل، فوجونه چې مکې ته رانژدې سوه او اهل مکه یې د مقابلې توان او طاقت نه درلودی، ټوله د مکې ښار یې خالي کړی په نژدې او لیرې غرو کې یې پناه ونیول او عبدالله بن الزبیر ﷛ په حرم شریف کې پناه ونیول. حجاج بن یوسف چې راغلی پر جبل ابی قبیس یې منجنیق ورته ودراوه او عسکر یې امر کړه چې کعبة الله په منجنیق ولئ، عسکرو منع وکړه، نو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حجاج په خپله ليځي راوغبنتلې او په منجنيق يې كعبه مباركه ويشتل هر وار چې په يې كعبه مباركه وويشتل اور به يې تر اسمانه ورسېدى لكن ده غليظ القلب باک نه په كاوه خو چې كعبه مباركه يې له بېخه ونړول او خلگ يعني مسلمانان چې په حرم كې يې پناه اخستې وه هغو هم ځان پټ كړى. حجاج بن يوسف مسجد الحرام ته ورداخل سو او عبدالله بن الزبير ﷺ يې گرفتار كړى او حكم يې وكړى چې د زمزم د څاه د غاړې سره په چاړه قتل سي. راويان وايي چې په دغه وخت كې د عبدالله بن الزبير ﷺ مور بي بي اسماء ﷺ ژوندۍ وه چې عمر يې تخمينًا سل كاله ته رسېدى دا چې خبره سوه چې زوى مي نن حلالېږي. لكړه يې راواخستل د حرم و خواته را روانه سوه دا چې راغله زوى يې وچاړې ته لاس ترلى پروت و. څه وخت چې ذابح دده پر غاړه چاړه كش كړه او د وينو تويدل يې مور وليدل. نو سمدستي حيض هم ورغلى او تر تيو يې شيدې وبهېدلې. نو دې دا قدر وويل چې زويه هغه چې ته اولاً پكښې ژوندى سوى يې (تعني الرحم) هغه دريسي وژړل. او هغه تيو چې تا شيدې څندي رودلې هغو هم دريسي وژړل. زه نو نه دريسي ژاړم. انا لله وانا اليه راجعون يې ووايه كور ته راهي سوه. وروسته چې حجاج بن يوسف د عبدالله بن الزبير ﷺ جوړه كړې كعبه رنگه كړه، نو يې بيرته د جاهليت پر نقشه جوړه كړه چې دا اوس هم ولاړه كعبه بناء د حجاج بن يوسف ده.

**سوال:** جواب طلب سوال: وروسته خو نور عادلان صالحان بادشاهان راغلي دي. نو په هغو كې ولې د عبدالله بن الزبير ﷺ نقشه چې د عليه الصلوة والسلام تمنّى هم وه نه كړه تجديد؟

**خواب:** راويان وايي چې عمر بن عبد العزيز ﷺ چې د مرواني قبيلې پر سر قدرت سو چې ضرب المثل ؤ په عدالت كې. نو ده دا وغوښتل چې كعبه د عبدالله بن الزبير ﷺ پر نقشه جوړه كړي. نو علماء يې د مشورې لپاره راغونډ كړه. علماؤ ورته وويل چې د خداى ﷻ بيته د سياست هدف مه گرځوئ چې يو به يې پر يو دول بناء كوي بل سلطان چې راسي هغه به يې پر بل هيئت جوړوي. پرېږده پر داغه هيئت د حجاج بن يوسف. ولې چې بيت الله خپله شرافت ذاتي دى په باني پورې تعلق نه لري. نو پر هغه بناء د حجاج بن يوسف تر اوسه پاته ده.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** فقیر وویل چي حجاج بن یوسف په ظلم کي ضرب المثل ؤ. او عمر بن عبد العزیز رحمه الله په عدالت کي ضرب المثل دی. دلیل یې دادی چي عرب وایي کده تولي نړۍ د ظالمانو ظلم په ورځ د قیامت په یوه پله کي د ترازو کښېښول سي او د حجاج بن یوسف ظلم په بله پله کي. نو دده ظلم پر درونډ دی. او د عمر بن عبد العزیز رحمه الله په عدالت کي وایي. که د دنیا د عادلانو عدل په یوه پله کي کښېښول سي او د عمر بن عبد العزیز رحمه الله عدل په بله پله کي. نو دده عدل به پر راجح وي.

**درویش وایي:** چي دا خبره مبالغه ده په ظلم کي د حجاج بن یوسف او د عدالت د عمر بن عبد العزیز رحمه الله حتی چي بعض علماء وایي چي خلفاء راشدین پنځه دي. یعني عمر بن عبد العزیز رحمه الله هم په خلفاء راشدینو کي شمار دی.

تاریخ قدیم د کعبې مبارکې وایي چي ارتفاع د کعبې د اسمان پر خوا (۲۷) گزه ده چي هر گز یې (۲۵) مضمومه گوتي دي. او طول د کعبې پر مخکه له رکن یماني څخه تر حجر اسود پوري (۲۵) گزه دی. وکذا مابین الرکن الیماني والرکن الغربي (۲۵) گزه دی. او عرض یې له رکن یماني څخه نیولي تر حجر اسود پوري شل گزه دی. او د کعبې د دروازې طول شپږ گزه او لس گوتي دی او عرض یې څلور گزه دی. او دروازه د کعبې په شرقي دېوال کي د کعبې ده. د کعبې دروازه د ساج د لرگي څخه ده چي یو قیمتي لرگی دی د سپینو زرو صفائحو پر مېخ سوي دي. او د دروازې د چارچوب ارتفاع د مځکي څخه څلور گزه او دري گوتي ده. او میزاب الرحمة په منځ کي د دېوال د حطیم له خوا څخه ده. او عرض د ملتزم شریف یعني په منځ کي د دروازې تر حجر اسود پوري څلور گزه ده. او ارتفاع د حجر اسود له مځکي څخه دري گزه لوړه ده په سبع گز کم.

## اَنْ لَّا تُشْرِكْ بِيْ شَيْـًٔا وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ

متعلق بمحذوف ای عهدنا الی ابراهیم ان لاتشرک. وقوله بي ای بعبادتي هیڅ شی له بتانو څخه (وطهربیتي) او پاکه ساته زما بیته په داخل او خارج کي له بتانو او له مردارو شیانو او قاذوراتو څخه.

**بوه سه:** چي اضافت د بیت چي خدای جل جلاله و ځان ته وکړی لپاره د تشریف د مضاف. وبهذا المناسبة یسمی کل مسجد بیت الله یعني بیت عبادت الله وذالک



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لعدم المکان لله عزوجل (للطائفین) لپاره د هغو کسانو چي پر بیت الله باندي طواف کوي (الجار والمجرور متعلق بطهر آه).

**وَالْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ**

(والقائمین) جمع د قائم ده (الرکع) جمع د راکع ده او سجود جمع د ساجد ده.

**پوه سه**: چي مراد له درو سره وو څخه لمونځ دی تعبیرًا عن الصلوة بارکانها من القیام والرکوع والسجود لان هذه الثلثة لم یعرف في الشرع عبادةً بدون الصلوة. روافض وایي چي طهارت په لمانځه کي یوازي د تندي د ځای شرط دی لاغیره. او په نیز د اهل السنة والجماعة هر عضو د مصلي چي پر مځکه لګېږي ولو في القعدة د ځای طهارت شرط دی فافهم.

**وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ**

او اعلان او نداء وکړه په خلکو کي په حج کولو سره. ابن شیبه رح په خپل کتاب کي. او ابن جریر او ابن المنذر والحاکم او ده دا حدیث صحیح هم بللی دی، او بیهقي په خپل کتاب سنن کي له ابن عباس رضی الله عنهما څخه داسي روایت کړی دی چي ابراهیم ؑ چي د بناء البیت څخه فارغ سو. نو یې وویل (رب قد فرغت) خدای ج ورته وویل اذن في الناس بالحج. ابراهیم ؑ وویل یا رب څوک به زما اواز خلکو ته ورسوي. خدای پاک ورته وویل پر تا اعلان دی او پر ما یې رسول دي. ابراهیم ؑ وویل څرنګه ووایم. قال عزوجل قل یا ایها الناس کتب علیکم الحج الی البیت العتیق، فسمعه اهل السماء والارض. او په بل روایت کي داسي راغلي دي چي ابراهیم د ابی قبیس غره ته وختی او ګوتي یې په غوږو کي ورکړې وروسته یې ناره کړه یا ایها الناس ان الله تعالی کتب علیکم الحج فاجیبوه. نو خلکو یعني مؤمنانو تر قیامته په لبیک سره ځواب ورکړی من اصلاب الرجال وارحام النساء. واول من اجاب اهل الیمن. ولهذا اهل الیمن اکثر حجًا من غیرهم. راوي د مذکوره کتابونو وایي چي هیڅ څوک حج نسي کولای تر ورځي پوري د قیامت مګر نه هغه څوک چي په ورځ د نداء ابراهیم یې ځواب په لبیک سره ویلی وي (که یې یو وار ویلی وي یو حج به کوي که یې لبیک دوه واره ویلی وي دوه حجه به کوي وعلی هذا فقس)



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي مجاهد رحمه الله وايي چي ابراهيم عليه السلام د صفا پر غره ودرېدی ندا يې وکړه. او په بعض روايتو کي راغلي دي چي ابراهيم عليه السلام پر مقام ابراهيم ودرېدی او هغه کرار کرار راپورته کېدی تر لوړ غره لوړ سو، نو ابراهيم عليه السلام ندا وکړه. علامه آلوسي د دې رواياتو جمع داسي کړې ده ويمكن الجمع بتكرر النداء انتهى. حاصل دا دی چي دا نداء ابراهيم عليه السلام څو ورځي کړې ده ګاهي يو ځای ګاهي بل ځای وهكذا.

**پوه سه:** چي ظاهر دا دی چي واذن في الناس عطف دی پر طهر بيتي آه. يعني مامور په دې نداء سره.

**درويش وايي:** چي مظهري له بغوي رحمه الله څخه روايت کړی دی چي حسن رحمه الله وايي چي واذن في الناس کلام مستانف دی يعني کلمه د واو د عطف لپاره نه ده او مخاطب په اذن في الناس آه عليه الصلوة والسلام دی. بيا مظهري هغه حديث چي د حجة الوداع په وخت کي عليه الصلوة والسلام يوه خطبه وويل او خلک يې امر کړه په حج سره، روح المعاني وايي وهو خلاف الظاهر جدًا (ولي چي سوق د کلام من قوله واذ بوئنا آه. قوله د ابراهيم عليه السلام سره دی. دی وايي ولاقرينة عليه) انتهى قول روح المعاني، والله اعلم بالصواب.

## يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ

دوی به راځي تاته يا ابراهيم عليه السلام (رجالا) جمع د راجل ده يعني پياده. لکه قيام جمع د قائم ده او نيام جمع د نائم) او پر ډنګر اوښ باندي چي د لېري والي د سفره ډنګر سوی وي.

**فائده:** ياتوک مجزوم دی جواب دی د امر يعني واذن في الناس.

**سوال:** حجاج خو د حج لپاره بيت الله الشريف ته ځي. د ابراهيم عليه السلام لپاره خو نه راځي؟

**ځواب:** چونکه ابراهيم عليه السلام د بيت الله باني ؤ، نو معنی د (ياتوک) دا ده ياتو بيتک الذي بنيته.

**مسئله:** د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په پياده تګ حج کول افضل دی د هغه چا لپاره چي پر پياده تګ قادر وي. لان الله قدم الاتيان راجلاً على الاتيان راكبًا او بل چي مشقت په مشي کي ډېر دی او خشوع او خضوع په پياده تګ کي ډېره ده. او په دې باره کي يو حديث مرفوع هم ستة. ابن سعد او ابن مردويه رحمه الله وغيرهما له ابن عباس رضي الله عنهما



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه روایت کړی دی قال سمعت رسول الله ﷺ یقول ان للحاج الراکب (په هر قدم کې د داپې دده. او وپا نېکې سته) وللماشي بکل قدم سبعمائة حسنة. او ابن ابی شیبة له مجاهد رح څخه روایت کړی دی ان ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام حجا ماشیین.

**درویش وایې:** چې په اوسني زمانه کې چې استراحت د خلګو ډېر سو. او لوی او کوچني موټران هم ډېر سوه. شاذ او نادر سړی به حج پیاده کوي الا ان یکون في غایة القرب من مکة المکرمة بلکې د اوښانو سپاره هم په اوسني زمانه کې نادر دي. لکن شعر:

بقدر الکد تکتسب المعالي ........... ومن طلب العلى سهر اللیالي

تروم العز ثم تنام لیلا ........... یغوص البحر من طلب اللآلي

## يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

(یاتین) صفة للضامر، والمعنى على کل تقدیر یاتوک على کل ضامر یاتین الى مکة لان یحج. روح المعاني وایي والمشهور جعل ضمیر یاتین راجع الى رجالاً ورکباناً. فلاحاجة الى توجیه الجمعیة فافهم (من کل فج عمیق) د هري لاري څخه چې بعیده وي.

**سوال:** یاتین صیغه د جمع ده او ضامر مفرد دی؟

**ځواب:** چونکه پر ضامر لفظ د کل داخل دی، نو هغه هم جمع دی. معنی او یا صفت د کل دی، او تانیث نظر و معنی ته دی.

## لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

حرف جر متعلق دی باذن او بیاتوک، والثاني اقرب لفظًا ومعنًى، تا چې دوی په دې سفر کې حاضرین وي منافع دیني او دنیوي ته.

**بوه سه:** چې محمد بن علي بن الحسين بن علي الباقر رحمه الله او سعید بن المسیب رحمه الله وایي چې مراد عفو او مغفرت دی.

**درویش وایي:** چې دا یوازې تفسیر د منافع دینیه وو دی. وعن ابي هریرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من حج لله فلم یرفث (بېکاره خبري) ولم یفسق (مراد مطلق فسق دی. الشامل لجمیع انواعه) رجع کیوم ولدته امه (یعني د صغائرو او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کبائرو ګنهو څخه پاک) متفق علیه. او سعید بن جبیر رحمه الله وايي چې له منافع دنیویه څخه مراد تجارت دی په موسم حج کې.

**فائده:** منافع چې يې نکره راوړه که څه هم تنوین نسته بانديي لپاره د تعظيم او تکثير دی. وخص مجاهد رحمه الله المنافع الدنيوية بالتجارة فهي جائز للحاج بلا كراهة اذا لم تكن التجارة مقصودة بالذات والحج بالتبع.

**مسئله:** علماء وايي چې که د سړي مقصود بالذات حج وُ. لکن تبعًا يې بعض شيان ورسره يوړه لکه قالين وغيره چې په مکه مکرمه کې څه ګټه راوکړي. يا يې له مکې څخه بعض شيان رانيول چې په وطن کې په ګټه راوکړي. او که دغه تجارت نه وای هم دی حج ته راتلی. نو داسې تجارت مکروه نه دی. او که سړي د مکې په تلو سره ډېر تجارتي اموال ورسره وړل يا يې د مکې له خوا راوړل. که دغه تجارت نه وای دی نه تلی يعني نفلي حج يې وُ. نو دې سړي ته د حج کولو هيڅ ثواب نسته. او که فرضي حج وُ سره د تجارت مذکوره د فرض غاړي يې خلاصېږي لکن ثواب نه يې نسته. وعلى هذا انعقد الاجماع.

## وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ

ذکر د اسم الله کنايه ده له ذبح څخه د غنم او بقر يا نحر د ابل. ولې چې ذکر د اسم الله په ذبائح کې شرط دی. او بل په ذکر د اسم الله اشاره ده ودې ته چې مقصود په دغه ذبح او نحر کې التقرب الى الله تعالى دی (في ايام معلومات) په معلومو او مخصوصو ورځو کې. وهي ايام النحر كما ذهب اليه جماعة منهم ابو يوسف رحمه الله ومحمد رحمه الله.

**پوهه:** چې ايام نحر درې دي. يوم العيد و يومان بعده عند الحنفية وعند الثوري وسعيد بن جبير وابن المسيب رحمهم الله لما روى عن علي وعمر وابن عمر وابن عباس وانس وابي هريرة رضي الله عنهم قالوا ايام النحر ثلاثة افضلها اولها ولاشک انهم قالوا ذالک سماعًا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم. ولې چې عقل و تقدير ته د شرعي مقادير لار نه لري. موږ وايو چې اخبار وارده په دې باره کې متعارض دي فاخذنا بالمتقين وهو الثلاثة. او امام شافعي. والحسن بن الفضل او عطاء رحمه الله وايي چې وايي چې ايام نحر څلور ورځې دي يوه د لوی اختر ورځ او درې ورځې وروسته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

استدلالاً بقوله عليه الصلوة والسلام ايام التشريق كلها ايام ذبح، ولاشك ان ايام التشريق اربع. او امام نخعي رح وايي ايام النحر يومان فقط يوم العيد ويوم بعده. وعند ابن سيرين رح يوم واحد.

**درويش وايي:** چې دا دوه مذهبه له لفظ څخه د قرآن يعني في ايام معلومات بصيغة الجمع لبري دي، وعند ابي سلمة وسليمان بن يسار رح ايام النحر ممتدة الى المحرم او په ذكر سره د لفظ د ايام دليل ويل سوى دى پر دې چې ذبح ليلاً نه ده روا. قال ابو حيان رح وهو مذهب مالك رح. او ابو حيان چې نسبت د عدم جواز د ذبح ليلاً و حنيفيانو ته کړى دى غلط دى، نعم يكره عند الاحناف ليلاً لاحتمال الغلط في ظلمة الليل.

**درويش وايي:** چې مظهري رح د ايام معلومات ترجمه په لس ورځي د ذوالحجة كړي ده وقال وهو مذهب اكثر المفسرين انتهى والله اعلم بالصواب.

**سوال:** ذبح او نحر خو د مخه تر اختر نه روا دى. فكيف ذهب اكثر المفسرين بقول المظهري الى انه عشر ذى الحجة؟

**ځواب:** مراد له ذكر څخه د اسم الله پر دې تقدير نفس حمد او شكر تكبير دى. او پر اولو اقوالو د ذكر اسم الله څخه مراد قول د ذابح دى. بسم الله والله اكبر اللهم منك واليك عن فلان.

**درويش وايي:** چې په تفصيل سره هغه غوټه هم خلاصه سوه چې د ابو حنيفه رح مذهب په بعض كتابو كي هم عشر ذى الحجة ذكر سوى دى. وروى عن ابن عباس رض والحسن وابراهيم وقتاده رح وليكن ماقلنا من التفصيل ودفع الاشكال على ذكر منك لعلك لاتجده في غير التفسير الايوبي والتوفيق من الله والعلم عند الله.

**درويش وايي:** چې علامه زمخشري په تفسير كشاف كي د هغه قول چې وايي ايام معلومات عشرة ذى الحجة دى داسي توجيه كړي په اعتبار د دې عشر ذى الحجة دى چې يوم النحر جزء د هغو ده. وهذا توجيه حسن.

**عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۚ فَكُلُوْا مِنْهَا**

چې خداى ﷻ دوى ته په رزق وركړي من بهيمة الانعام، نو تاسي خوراك د دغه بهيمة الانعام څخه كوئ يعني د غوښو څخه چې ذبح او نحر يې وسي.

**پوه سه:** چې انعام اوښ، غويى، بزې او پسه ته وايي، او اضافت د بهيمة



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الانعام بيانيه دي، المراد منها الهدايا. والضحايا واجبة كانت او مستحبة لإطلاق النص. وتفصيل الواجب والمستحب يطلب من كتب الفقه.

**مسئله**: امر د خوراک استحبابًا دی وليس للوجوب اجماعًا.

**مسئله**: اتفق العلماء چي هديه که تطوع وه هديه کونکو ته يې خورک د غوښو روا دی په دليل د هغه حديث طويل چي جابر بن عبدالله ﷺ يې روايت کړی دی په قصه کي د حجة الوداع د آنحضرت ﷺ چي د هغه په يوه برخه کي داسي راغلی دی. وقدم علي ﷺ ببدن من اليمن او عليه الصلوة والسلام د ځان سره سل اوښان راوستلي وه. نو عليه الصلوة والسلام په خپل مبارک لاس (۶۳) اوښان نحر کړه. بيا يې چاړه علي ﷺ ته په لاس ورکړه ما بقي علي ﷺ نحر کړه. او عليه الصلوة والسلام علي ﷺ په ټولو هداياوو کي شريک وګرځاوه. بيا عليه الصلوة والسلام امر وکړی چي د هر اوښ څخه يوه يوه ټوټه غوښي پرې کړئ او په د يګ يا کټوي کي يې يو ځای پخي کړئ. نو غوښي چي پخې سوې آنحضرت ﷺ او علي ﷺ څه څه غوښي وخوړلي او ښوروا يې پسي غړپ کړه. رواه مسلم بطوله.

**مسئله**: دا حديث دليل دی پر استحباب د اکل من الهدی له دې جهته که چيري مقصود په دې خوړلو کي سد الجوع وای. نو د يوې هدی څخه به يې کټو پخ کړي وای. نو ولي عليه الصلوة والسلام امر کاوه چي له هري هدي څخه لږ لږ غوښي پرې کړئ او په کټو کي يې پخې کړئ. او روح المعاني وايي چي دا امر د اباحت دی. ولي چي په اصول الفقه کي وايي چي هر فعل چي قبلاً منهي عنه وي او بيا امر په وسي هغه ليا ره د اباحت دی. ويدل على سبق النهي قوله عليه الصلوة والسلام كنت نهيتكم عن اكل لحوم الاضاحي فكلوا منها وادخروا.

**درويش وايي**: چي په قول کي د روح المعاني نظر دی. ولي چي د اصول الفقه مسئله په هغه فعل کي ده چي قبلاً مطلق منهي عنه وي بيا امر په وکړل سي، او په هغه حديث کي چي روح المعاني يوه جمله د هغه حديث يې نه ده راوړي لأن اصل الحديث كما في كتب الصحاح كنت نهيتكم عن اكل الحوم الاضاحي (فوق ثلث) دا هغه ټوټه متروکه ده كما يدل عليها مابعد الحديث فكلوا منها وادخروا فافهم. مطلب دا چي دا نهي خو مقيد په فوق الثلاث سره دی. نو د اصول الفقه مسئله پر دې نه تطبيقيږي فالاستحباب هو الاولى بالقبول والله اعلم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

او ورکوئ دا اضحیه د غوښو څخه د خوراک لپاره و ډېر سخت فقیر ته والفقیر بدل عن البائس او عطف بیان له. او بعض علماء وایي چي فقیر تعمیم بعد التخصیص دی لان الفقیر اعم من البائس کما یظهر من تفسیر البائس فافهم.

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ

وروسته دي زائل کي او لیري دي کړي خیري خپل. یعني سر دي وخریي برېتونه دي سم کړي. نوکان دي پرې کړي زېر ناف دي وخریي د بغل وېښتان دي وکاږي.

**پوه سه:** چي دا احلال اول دی د مخه تر طواف زیارت محرم ته هر ممنوع منه شیان روا سوه. یو نږدیکت (جماع) د ماینې چي د مخه تر طواف زیارت نه دی ورته روا.

**فائده:** امر د (واطعموا) لپاره د ندب دی عند الامام. وهذا ماقاله الخفاجي مذهب ابی حنیفه رحمه الله.

**فائده:** یستحب کما في الهدایة ان لاینقص في الاضحیة مایطعم الفقیر من الثلث. ولي چي جهات درې دي (۱) الاکل بنفسه (۲) واعطاء البائس الفقیر (۳) والادخار.

**فائده:** اول وخت د رمي او حلق من طلوع الفجر الثاني یوم النحر عند الحنیفیة رح وعند الاکثر بعید نصف اللیل. والدلائل مذکورة في الفقه.

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

او وفی دي وکړي په نذرو سره. او طواف وکړئ پر بیت الله شریف باندي.

**پوه سه:** چي بعض اهل التفسیر وایي چي مراد له نذر څخه ما اوجب الانسان على نفسه مما لیس بواجب علیه قولیًا کان بدنیًا او مالیًا. نذر پر دوه قسمه دی. منجز یعني بالفعل لکه چي وایي لله علي رکعتین. او اتصدق بدرهمین او اختم القرآن في شهر مثلًا. ومعلق بامر ثم المعلق بالشرط ان کان مرضیًا للناذر لکه چي ووایي چي زما مسافر زوی وغیره که له سفره په سلامتیا راسي. یا که زما فلانی زوي خدای علیه السلام راجوړ کړي فعلي ان اصوم یومًا او یومین مثلًا او اذبح بشاة. او اصلي عشر رکعات. فضلًا دي ته نذر تردد وایي. او که چېري شرط مکروه ؤ لکه چي ووایي که د ورور سره مثلًا ما خبري وکړې پر مایي روژه نذر الی غیر ذالک. دي ته نذر لجاج وایي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** که منذور مکروه وُ په هغه نذر نه لازمیږي.

**درویش وایي:** چي د نذر د پر صورتونه او احکام دي چي په کتابو کي د فروع او فقه مذکور دي. فلاحاجة الی تسوید اوراق التفسیر ببیانها کما فعلها المظهري فراجع الیه.

**فائده:** کعبه شریفي ته چي عتیق وایي سبب یې دا دی. ابن عباس. ابن الزبیر. مجاهد او قتاده رحمهم الله وایي چي دا کعبه مبارکه خدای جل جلاله ازاده ساتلې ده د جبابره وو الذین قصدوا تخریبها کما یشهد علیه سورة الفیل. أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝ الی اخیر السورة کماسیاتي قصته في تفسیر سورة الفیل من هذا التفسیر ان شاء الله عزوجل. او بعض مفسرین وایي اعتقه من الغرق في ایام الطوفان فانه رفع الی السماء. کمامر قریبًا فتذکر. او ابن زید او الحسن رح وایي چي دا اوله او قدیمه خونه ده چي پر مځکه جوړه سوې ده. نو عتیق په معنی د قدیم دی. کریمه ان اول بیت وضع للناس الذي ببکة الی اخیر الآیة. او بعض مفسرین وایي چي عتیق په معنی د کریم دی. لانه کریم عند الله الکریم.

عرب و بنو آسانو ته کرام الخیل وایي. او سفیان بن عیینه رح وایي چي عتیق په معنی د ازاد ده لانه غیر مملوک لبشر بل لم یملک ماحوله من الحرم.

**فائده:** طواف بالبیت عبادت معقولة مقصودة کالصلوة. بعض طوافونه فرض دي او رکن دي د حج او عمرې. او بعض واجب دي عند بعض الائمة وسنة عندنا لکه طواف قدوم او طواف وداع. او پرته له دغو اقسامو څخه تطوع دي. مراد دلته له طواف څخه طواف زیارت دی چي اخیر د حج دی او طواف افاضه یې هم بولي.

## ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ ۗ

او که هغه څوک چي تعظیم وکړي د محرماتو د خدای ج یعني المعاصي. تعظیم د معاصیو دا دی چي پر سرې یې کول ډېر سخت پرېوځي. په حدیث صحیح کي راغلي دي چي مؤمن ته ګناه چي له ده څخه صادره سي داسي ښکاري لکه تر غره لاندې چي ناست وي او ویریږي چي را باندي را ایله به سي. او منافق ته ګناه داسي ښکاري لکه مچ چي یې پر پزه کښېني دی لاس ورته وښوروي هغه ولاړ


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سي، او ابو الليث سمرقندي رحمه الله وايي چي مراد له حرمات څخه اوامر او نواهي د خداى جل جلاله دي چي څوک به يې انتهاک نه کوي. او بعض علماء په قرينه د مقام د حرمات الله څخه مناسک د حج مراد بولي. او ابن زيد رحمه الله وايي چي مراد له حرمات الله څخه البلد الحرام والبيت الحرام والشهر الحرام دي (فهو خيرله) نو دغه تعظيم د حرمات الله خير دى ده لره په نيز د رب د ده از روى ثواب.

## وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ

او تاسي ته حلال کړل سوي دي يعني له جانبه څخه د خداى جل جلاله الانعام يعني لحوم الانعام (اى الابل والبقر والضان والمعز) مګر هغه حيوانات چي پر تاسي تلاوت کړل کيږي يعني في قوله تعالى (حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما احل لغير الله به الآية) يعني تاسي ولي حرامي بولي غوښي د بحيره او د سائبه او د وصيله او حام (وقد مر تفسير هذه الأسامي) يعني دا خو په محرماتو کي د خداى جل جلاله نسته. پوهسه! چي احلت لكم جمله معترضه ده.

## فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

تاسي پرهېز وکړئ له مردار شي څخه چي هغه اوثان يعني بتان دي، او خان ساتئ له ويلو څخه د درواغو. والمراد بقول الزور قولهم ان الملائكة بنات الله والاصنام شركاء الله وشفعائنا عند الله الى غير ذالك من اقوالهم المكذوبة.

**پوښتنه:** بتان خو ډېري دي. نو مرداريې څرنګه وبلل؟

**ځواب:** چونکه عقول سليمه والطباع المستقيمة د دوى له عبادت څخه نفرت کوي. نو دوى لکه قاذورات داسي دي.

**فائده:** وفيه غاية المبالغة في النهي عن تعظيمها. او بعض مفسرين وايي چي رجس عذاب ته وايي. وسمى الاصنام رجسا لان عبادتها سبب للعذاب المؤبد.

**فائده:** لفظ د زور عام دى ټولو انواعو ته د درواغو في الحكايات والمعاملات.

**پوښتنه:** په آيت سابقه کي مايتلى عليكم په صيغه د مضارع راغلى دى او سره د دې چي آيت د حرمت عليكم الميتة الآية خو د مخه تېر سوى دى؟

**ځواب:** تعبير په مستقبل سره لپاره د احضار د صورة ماضية لمزيد الاعتناء به.

**پوهسه:** چي زور په لغت کي انحراف ته وايي: او درواغ هم منحرف له واقع څخه دي ويدخل فيه شهادة الزور.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي مظهري د احمد، ابو داؤد، ابن ماجه، طبراني او ابن المنذر روایت دی چي هغو د خریم بن فاتک رض څخه روایت کړی دی هغه وایي چي یوه ورځ علیه الصلوٰة والسلام د سهار لمونځ وکړی فلما انصرف قام قائمًا او داسي یې وویل عدلت شهادة الزور بالاشراک بالله، دري واره یې دا خبره مکرره کړه او بیا یې دا آیت تلاوت کړی (فاجتنبوا الرجس من الاوثان واجتنبوا قول الزور الی اخیر الآیة. روح المعاني وایي چي په دې حدیث کې خو دلالت پر دې نسته چي مراد په آیت کي له قول الزور څخه شهادة الزور دی کما هو مطلب المظهري رح. ولي چي روا ده چي آیت یعني قول الزور دې پر عموم حمل وي. او علیه الصلوٰة والسلام چي وروسته تر شهادة الزور دا آیت ووایه لا لتخصیص الآیة بشهادة الزور بل لان شهادة الزور نوع قبیح من الزور فافهم والله اعلم.

## حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ ؕ

یعني مائل وه او سئ له هر دین زائغ او باطل څخه و دین حق ته چي توحید دی ولهذا قال الله تعالی (غیر مشرکین به) چي نه به شریکوئ له خدای ﷻ سره هیڅ شی چي اوثان په دخول اولي یکښي داخل دي او که ملکي ور سره شریکوئ او عبادت یې کوئ لزعمکم الباطل انهن بنات الله.

**درویش وایي:** چي دا رد دی ددې قول د مشرکانو د مکې چي زموږ دین د ابراهیم ؑ دی. حاصل د رد یې دا دی چي ابراهیم ؑ خو مائل له دین باطل څخه و حق ته وُ او خدای ﷻ ته یې هیڅ شی شریک نه باله فاین انتم منه.

**بوه سه:** چي دا دواړه حالان مؤکدتان من واو فاجتنبوا کذا في روح المعاني.

## وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ

څوک چي خدای ﷻ ته شریک وایي مثال یې دا دی لکه له اسمان څخه چي راولویږي.

**بوه سه:** چي دا جمله تاکید ده د ماقبل یعني (حنفاء غیر مشرکین به) او اسم جلیل یعني الله چي په دې آیت کي یې ظاهر کړی یعني ضمیر یې نه راوړی لپاره د کمال قبح د شرک بالله. ولي چي الله ﷻ خو وضع دی لپاره د واجب الوجود المستجمع لصفات الجلال والجمال فکیف یتصور له شریک!.



Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي په دې آيت کي يې ايمان مشابه کړی د اسمان سره لعلوه الرتبي كما ان للسماء علو حسي والاشراک به بالسقوط من السماء، فالمشرک ساقط من اوج الايمان الى حضيض الكفر.

**پوښتنه:** دا تشبيه خو په مرتد کي صحيح ده چي له اسمانه راولوېدی يعني ايمان يې پرېښو د شرک و کوهي ته ولوېدی. لکن مشرک اصلي خو ايمان له سره نه درلودی؟

**ځواب:** د هغه په باره کي فطرت اصلي دی كما قال عليه الصلوة والسلام كل مولود يولد على فطرة الاسلام فابواه يهودانه الى اخير الحديث، پر منزله د فعليت ده اسلام وګرځاوه چي مشرک هغه فطرت له لاسه ورکړی، نو ګويا له اسمان څخه راشوه سو. ومع قطع النظر عن الفطرة فالتمكن والقدرة على الاسلام باعتبار النظر في عجائب مصنوعاته قائم مقام الفعلية، شيرازي رح وايي:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

**فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾**

نو ګډوډ کړي افکار د ده هغه هواوي چي په منځ کي د اسمان او مځکي وي، او يا وغورځوي دی باد په يو ځای کي چي لېري له حق څخه وي.

**پوه سه:** چي په (فتخطفه الطير) کي استعاره بالكناية ده. يعني مراد له طير څخه اهويه مردعة دي.

**پوه سه:** چي مراد له ريح څخه استعارة شيطان دی چي پر سړي غالب سي هغه په سړي ورته کارونه کوي.

**درويش وايي:** چي په زړه پوري ترجمه د بيضاوي ده. هغه وايي چي کلمه د او په آيت کي لپاره د تنويع ده يعني کافر دوې نوعي دی. يو هغه مشرک دی چي خلاص والی له شرک څخه اصلاً نه لري لکه ابوجهل. وليد بن مغيره في مشركي مكة مثلاً. د هغه مثال داسي دی لکه سړی چي له اسمانه رايله سي په لاره کي يې مرغان د اسمان ټوټه کړي او ويې خوري فلم يبق منه شئ، او بل هغه مشرک دی چي د توبې لار ورته خلاصه وي. نو د هغه مثال داسي دی لکه يو سړی چي لېري ځای باد وغورځوي، نو دې سړي ته ممکنه ده چي دی له هغه لېري ځای څخه بېل کور ته راسي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي**: چي له تکلفاتو څخه خالي توجيه داده چي دا آيت استعاره تمثيليه ده على مابين في علم البيان. هغه دا چي د يو هيئت منتزعه من امور متعدده تشبيه وکړل سي د بل هيئت منتزعه من امور متعدده سره، ومثلوا لها بقول الرجل لآخر المتفكر في امر من الامور بافكار متنوعة رئيتک تقدم رجلاً وتؤخر اخرى. دلته هم تشبيه د حالت منتزعه له غلبه څخه د نفس او د شيطان ده پر مشرک باندي وايقاعه في الشرک وانواع المعاصي بالحالة المنزعة بحال من خر من السماء فتخطفه غوښي يې مرغانو څندي وخوړلې. يا يې باد لېري ځای وغور ځوي چي هم د اهلاک سره مخامخ سي فتدبر غاية التدبر وخذ ما صفا ودع ماكدر والعلم عند الله بمراده بكتابه.

## ذٰلِكَ وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ ﴿۳۲﴾

اى الامر ذالک په حذف د مبتداء (دا جمله پوره ده وروسته جمله پر عطف ده يعني (ومن يعظم) څوک چي تعظيم وکړي د شعائرو د خدای ﷻ. ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد اوښان او هدايا د بيت الله دي اصل د شعائر له اشعارو څخه دی يعني علامه دار دې کړي په يو شي چي يا چوټي يې په غاړه وروځوي يا دې لړ بوک ورويني کړي تا چي خلک وپوهيږي چي دا هدايا د بيت الله دي، نو تعرض نه ورته کوي او د اوبو او وښو څخه به يې نه منع کوي. او له تعظيم څخه يې مراد دا دی چي ښه به چاغي وي او په لوی قيمت به رانيول سوي وي. په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام سل (۱۰۰) هدايا له ځان سره راوستلي وې کمامر، او په يوه روايت کي راغلي دي چي په دغو اوښانو کي يو اوښ د ابو جهل هم وُ چي په ورځ د بدر يې په غنيمت نيول سوی وُ چي په پزه کي د هغه اوښ د سرو زرو نته وه. او ابو داؤد روايت کړی دی چي عمر رضي الله عنه چي حج ته راتلی يو داسي نجيبه اوښه يې له ځان سره راوستلې وه چي دده څخه خلکو په اته سوه (۸۰۰) دينار غوښتې وه.

**پوه سه**: چي مظهري رحمه الله ضمير د (انها) راجع و تعظيم ته ګرځولی دی.

**درویش وايي**: چي تانيث د ضمير يې په اعتبار د مضاف اليه دی اى تعظيم الشعائر فافهم. والعبارة بحذف المضافات اى من افعال (يو مضاف) ذوى (بل مضاف) تقوى القلوب. يعني چي زړونه يې له خدای ﷻ څخه بېرېږي. او ذکر د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قلوب په اعتبار ددې چې زړونه محل دی د تقوی او د فجور، وقد صح ان النبي ﷺ اشار الی الجانب الایسر من الصدر المبارک، وقال التقوی ههنا، دري واره يې دا کلمات مکرر کړه.

**درويش وايي**: چې روح المعاني په تفسير کې د انها ډيرې اوږدې خبرې کړې دي او نقض او ابرام يې راوړی دی. ولهذا فقير د هغو له راوړلو څخه ډډه وکړه لانه لافائدة في ايرادها لمتعلمي التفسير الايوبي الا لبعض العلماء المتبحرين.

## لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

• تاسې لره په دغو شعائرو کې نفع شته (يعني جاز الرکوب عليها والحمل عليها عند الضرورة وشرب لبنهما) تر وخت معلومه پورې يعنې چې حلالېږي.

**مسئله**: عطاء ابن رباح، امام مالک، امام شافعي، امام احمد او اسحاق رحمهم الله وايي چې روا ده سپرتيا پر هدي او بار پر باندې کول او څېښل د شيدو يې چې په درو سره کارو کې هدي ته ضرر نه رسېږي، او امام ابو حنيفه رحمه الله وايي چې نه ده روا سپرتيا يې ولا الحمل عليها ولاشرب لبنها الا لضرورة لکه چې هديه کونکی ضعيف وي او بار په شا نسي وړلای، يا يې ضرورت له تندې و شيدو څېښلو ته پيدا سي. د امام اعظم رح د مذهب دليل دادی چې دا هدايا وي تو له د خدای جل جلاله لپاره دي، نو دا ته نه ښايي چې يو شی د دغو هدايا وو دې د ځان لپاره استعمال کړي، ددې دليل څخه خو ظاهراً داسې فهمېږي چې مهدي ممنوع دی مطلقاً که يې ضرورت وي او که نه وي د نفع اخستلو د خپل ځان په هدايا وو کې. لکن چونکه په احاديث صحيحه وو کې جواز د رکوب راغلی دی. نو قول د امام اعظم رح چې منع ده، محمول دی په غير کې د ضرورت د حال. او احاديث شريفه محمول پر حال د ضرورت دي، والدليل على الانتفاع بالهدايا في حال الضرورة. ما روى الطحاوي رحمه الله چې اعلم الناس په مذهب د ابو حنيفه رحمه الله دی په دوه سنده سره عن حميد الطويل عن انس رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ رای رجلا يسوق بدنة ای الهدی وقد جهد (دا سی په ډېر تکليف په هدي پسې روان ؤ يعنې يا به مريض ؤ او يا به ستړی ستړی ؤ) عليه الصلوة والسلام ورته وويل ارکبها! هغه سړي ورته وويل يا رسول الله ﷺ انها بدنة يعني هدية، قال عليه الصلوة والسلام ارکبها وان کانت (يعني وان کانت بدنة وهدية) وفي الحديث



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المتفق عليه عن ابي هريرة رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم رایٔ رجلاً یسوق بدنة فقال علیه السلام اركبها قال انها بدنة ای هدیة قال علیه السلام اركبها قال انها بدنة. فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اركبها ويلك في الثانية او الثالثة، نو زمونږ په نېز دغه حديث محمول دی پر حال د ضرورت. ولي كه ضرورت نه وای. نو عليه الصلوة والسلام تهديد په ويلك سره نه ورته كاوه. ويدل على ذالک ما روی مسلم عن ابی الزبير رضی الله عنه قال سمعت جابر بن عبد الله رضی الله عنه چي چا پوښتنه ځنې وکړه د سپرتيا په باره کي پر بدنه يعني الهدي قال سمعت النبي صلی الله علیه وسلم قال اركبها بالمعروف اذا الجائت اليها (چي ته ورته مجبور سې كحال المرض او حال ضعف البدن) تر پايه پوري.

## ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الۡبَيۡتِ الۡعَتِيۡقِ ﴿٣٣﴾

**بوه سه:** چي محل يا مصدر ميمي دی په معنی د وجوب كما يقال حل ای وجب او يا ظرف زمان دی، ای وقت نحرها پر دواړه تقديره مضاف محذوف دی وهو لفظ النحر. او كلمه د ثم يا لپاره د تراخي في الوقت ده فان وقت الانتفاع بالهدايا وهو الركوب وغيره كمامر قبل وقت النحر، او يا لپاره د تراخي في الرتبة ده لان المراد بالمنافع المنافع الدنيوية كمامر ذكرها ونحرها من المنافع الاخروية وهو الثواب في يوم الثواب.

**بوه سه:** چي (الى البيت العتيق) په موضع كي د حال دی ای منتهية الى البيت آه، والمراد مايتجاور البيت العتيق. ولي چي نحر خو په خپله په بيت العتيق كي نه كېږي.

**درويش وايي:** چي عرفي منحر منٰى ده. لكن په صحيح حديث كي راغلي دي چي وكل فجاج مكة منحر (هره كوڅه د مكې ځای د نحر دی، وكل فجاج منٰى منحر.

**مسئله:** فضال رحمه الله وايي چي مراد دلته هغه هداياوي دي چي منٰى يا مكې ته رسېدلای سي، او هغه هدي تطوع چي هلاک ته نژدې سي تر بلوغ منٰى، نو ځای د نحرېي هغه ځای دی چي هدي په هغه ځای كي د هلاكت سره مخامخ سوه.

**مسئله:** دا آيت دليل دی پر جواز د نحر په ټولو ځايو كي د حدودو د حرم محترم لان الحرم كله في حكم البيت في كونه عتيقًا غير مملوک لاحد، او امام مالک رحمه الله وايي لاينحر الحاج الا بمنٰى ولا المعتمر الا بمروة لان النبي صلی الله علیه وسلم نحر بمنى. والجواب ان النحر النبي صلی الله علیه وسلم بمنٰى لاينفى جواز النحر في غيره اذا ثبت بالكتاب والسنة. اما



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الکتاب فقوله تعالی الی البیت العتیق کما مر تفصیله. قال رسول الله ﷺ نحرت ههنا (اشار الی موضع معین من منی) وقال منی کلها منحر وکل فجاج مکة طریق ومنحر وکل عرفة ومزدلفة موقف. رواه ابو داؤد وابن ماجه من حدیث جابر رضي الله عنه.

## وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا

یعني هر جماعت ته چي مؤمن وي، وقید المؤمنة یفهم من المقام یعني تر تاسي مسلمانانو دمخه تیر سوي دي.

**پوه سه:** چي منسک بفتح السین کما هو قرائة الجمهور من القراء په معنی د موضع النسک یعني صیغه د ظرف ده. یا مصدر میمي دی ای موضع اراقة الدم او اراقة الدماء او قربانا یتقربون به الی الله تعالی.

**پوه سه:** چي دا جمله په نیز د روح المعاني عطف ده علی قوله تعالی لکم فیها منافع ومابینهما معترضات.

**فائده:** مجاهد رحمه الله تفسیر د منسک ههنا بالذبح واراقة الدم سره کړی دی علی وجه التقرب الی الله تعالی فجعله مصدرًا.

**پوه سه:** چي نسک په اصل کي مطلق عبادت ته وایي وشاع في اعمال الحج خصوصًا في افعال الحج علی عبادة خاصة من افعال الحج وهو الذبح واراقة علی وجه التقرب الی الله تعالی کما فسره مجاهد رحمه الله به. خو فراء نحوي وایي چي منسک په کلام کي د عربو الموضع المعتاد في خیر وبر کالمنی للذبح لکن علامه زمخشري په تفسیر کشاف کي وایي چي تفسیر منقول عن مجاهد رحمه الله کمامر عنقریب هو الاوفق. والمعنی عنده ای شرع لکل اهل دین ان یذبحوا له تعالی علی وجه التقرب لا لبعض منهم. فتقدیم الجار والمجرور یعني لکل امة علی الفعل ای جعلنا منسکا لپاره د تخصیص دی فافهم.

**درویش وایي:** چي دلیل د شیوع د منسک په اعمالو کي د حج دادی چي هغه کتابونه چي علماؤ د دین کملا علي قاري وغیره رحمه الله من الاعلام په بیان کي د ټولو اعمالو د حج او عمرې تصنیف کړي دي. هغه د مناسک په نامه یادیږي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ

چي دوی ذکر کړي نوم د خدای ﷻ دون غيره په وخت کي د ذبح د نسيکي بان يقول عند الذبح بسم الله، الله اکبر اللهم منک واليک.

**پوه سه:** چي علت د جعلنا خدای ﷻ ذکر د اسم الله وګرځاوه تنبيهًا پر دې چي مقصود اصلي له جعل څخه د مناسکو تذکر د معبود ﷻ دی. له دې آيت څخه دا هم معلومه سوه چي ذکر د اسم الله خاصةً شرطًا للذبح کما هو معلوم بالنص واجماع الامة.

## عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۗ

پر هغه څه چي خدای ﷻ په رزق ورکړي دي، من بهيمة الانعام يعني نحرها وذبحها.

**پوه سه:** چي بهيمه يې په دې وېلل چي خبرې نسي کولای، او انعام ته يې مضاف کړی چي عبارت له ابل، بقر، معز او ضان دی، ولي داسي بهائم خو هم سته چي ذبح يې په قرابينو کي نه ده روا لکه آسان، غاطره او خره وغيرها.

**مسئله:** په قرابينو کي اهلي انعام شرط دی اجماعًا حتی ذبح د هوسۍ یا سوی یا ګوره خر نه ده روا، وان کانت ماکول اللحم.

**فائده:** په دې آيت يعني (ولکل جعلنا الآية) باعث کول دي د امت د عليه الصلوٰة والسلام چي دوی دي هم په دې باره کي اقتدا، په من سلف پسي وکړي.

## فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ستاسي خدای ج يو دی شريک نه لري

**پوه سه:** چي دا جمله تعليل ده د (ليذکروا الله) يعني تاسي پر ذبائحو نوم د خدای وحده واياست، ولي د ټولو ستاسو معبود بالحق يو دی که متقدمين د مؤمنانو دي او که متاخرين که څه هم تاسي مؤمنان په ازمنه شتي وو کي ياست، مخاطب يې مؤمنان وګرځول که څه هم خدای پاک اله د ټوله عالم دی لان المشرک بجهله بواحدانيته تعالى بمنزل عن هذا الخطاب الکريم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَهٗۤ اَسۡلِمُوۡا ؕ وَبَشِّرِ الۡمُخۡبِتِيۡنَ ۙ

تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی يعني خاص و خدای ته منقاد او فرمان برداره اوسئ دون غيره يعني اخلصوا التقرب او الذكر لله ولاتشوبه بالاشراک. او زيری و کړه يا محمد (عليه السلام) و هغو کسانو ته چي ځانونه حقير بولي. والخبيت بالخاء المفتوحة والباء والمكسورة والياء الساكنة واخرها تاء مثناة على وزن فعيل في اللغة الشئ الحقير سواء كان في الواقع او يعد النفس حقيراً. نو ځکه يې ابن عباس او قتاده رح تفسير په متواضعينو سره کړی دی. او اخفش وايي الخاشعين. او بعض اهل اللغة وايي چي خبت کښته ځکي ته وايي له دې کبله يې مجاهد رح ترجمه په مطمئنين الى الله ته کړی دی، او امام نخعي رح وايي چي خبت اخلاص ته وايي. نو ځکه تفسير يې په مخلصين سره کړی دی، او کلبي رح وايي هم الرقيقة قلوبهم او عمرو بن اوس وايي چي هم الذين لايظلمون او چي بل ظلم پر وکړي عفوه ورته کـات نه ځني اخلي.

**درويش وايي**: چي دا ټوله تفسيرونه و يوه شي ته راجع دي هر مفسر چي د هغه په خيال بنه ورغلی دی په هغه يې تفسير کړی دی. هغه يو شي دادی چي خدای جل جلاله په دې آيت کي ذکر کړی دی.

الَّذِيۡنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتۡ قُلُوۡبُهُمۡ وَالصّٰبِرِيۡنَ عَلٰى مَاۤ اَصَابَهُمۡ

چي نوم د خدای جل جلاله ورته واخستل سي بېرېږي زړونه يې من هيبة الله ومعرفة عظمة الله عزوجل او صبر کونکي وي پر هغه شي چي دوی ته ورسېږي من المصائب که په مال کي وي او که په انفس کي وي او که په عيال کي وي او که في سبيل الله په جهاد کي وي.

**درويش وايي**: چي چي دا ټوله اعمال قلبيه وه، اوس خدای جل جلاله اعمال بدنيه او ماليه ذکر کوي.

وَالۡمُقِيۡمِى الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا رَزَقۡنٰهُمۡ يُنۡفِقُوۡنَ ۝

چي اداء کونکي د لمانځه وي په خپلو اوقاتو کي مع مراعات تعديل الاركان (ولهذا قالوا چي اقامة الصلوة والا بر دي او لمونځ کونکي ډېر دي) او د هغه مال چي مونږ يې په رزق ورکړو انفاق کوي فرضاً كان كالزكوة او واجباً كصلة ذی



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرحم المحرم او نفلاً کاعطاء الفقير والسائل.

**نکته**: خدای پاک نسبت د رزق وخان ته وکړی تنبيهًا على انه لاينبغي البخل بما اعطاه الله من فضله بل يعطي بخلوص القلب ويقول عند الاعطاء منک واليک. يعني دا مال تا راکړی دی وتاته يې درکوم.

درويش د تفسير ايوبي په باره کي خدای پاک ته وايي:

په حقيقت کي د تفسير توفيق خوستا دی
ظاهرًا په انګشت نما عبيدالله دی

## وَالْبُدْنَ

**بوه سه**: چي (والبدن) منصوب على شريطة التفسير دی. بدن جمع د بدنة ده لکه خشب جمع د خشبة. امام جزري رح په نهاية کي وايي چي بدنة جمل (اوښ) او ناقه (اوښې) ته وايي او بقر او بقرة ته هم وايي وهي بالابل اشبه. سميت بدنة لعظمها وسمنها. في القاموس: البدنة په حرکاتو سره ابل او بقره دواړو ته وايي. وهذا مذهب امام الائمة ابو حنيفة عليه من الله تعالى الرضوان والرحمة. او عطاء او سدي رح هم وايي چي بدنه ابل. بقر ته وايي مېږي. بزې يا مړيا وزګري ته نه وايي. او امام محمد بن ادريس الشافعي رح بدنه مخصوص په ابل پوري بولي. والدلائل والجوابات في کتب الفروع.

## جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ

**درويش وايي**: چي دا هغه فعل دی البدن يې منصوب دی. يعني البدن مفعول اول دی ددې فعل. او لکم مفعول ثاني دی ای کائنًا لکم وقوله من شعائر الله حال من المفعول الاول.

**ترجمه**: ګرځولي دی موږ بدن لره علاماتو څخه د دين د خدای جل جلاله التي شرعها الله (وجه د تسميه په شعائر سره چي دوی په بوک کي لږ زخمي کوي او د بوک وري يې په لړي تاچي خلکو ته دا معلومه سي چي دا هديه د مکي ده. نو کار نه په لري. يا يې چوټي ورپه غاړه کړي کمامر من قبل فتذکر) تاسي لره په بدن کي خير دی د دنيا کمامر او د آخرت من الاجر والثواب.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ

نو تاسي ذکر کوئ نوم د خدای ﷻ يعني په وخت کي د نحر که ابل وي او يا د ذبح که بقرۀ. په روايت کي د ابن ماجه او حاکم په مستدرک کي له جابر ﷺ څخه روايت کوي (ان رسول الله ﷺ کان يقول اني وجهت وجهي للذي فطر السموات والارض على ملة ابراهيم حنيفا وما انا من المشركين، ان صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين، لاشريک له وبذالک امرت وانا اول المسلمين. اللهم منک ولک بسم الله والله اکبر).

**درويش وايي**: چي که د دا اورده دعاء نه وه په ياد لکه عوام الناس هغو له بسم الله والله اکبر کافي دی (اذ ليس في الدين من حرج.

**پوهه**: چي په قاموس کي وايي چي (صواف) په تشديد د فا فواعل دی په معنی د مفاعل يعني دوې پښې او يو راسته لاس به يې په صف ولاړ وي. او يو چپه لاس به يې د ورانه سره تړلی وي. نو په ولاړي به يې نحر وکړي کذالک روی البخاري عن ابن عمر رض وايضًا روی البخاري عن ابن عمر رض انه اتی على رجل چي اوښه يې چوکه کړې وه او حلالوله يې. نو ابن عمر رض ورته وويل ابعثها قيامًا مقيدة (ای يدها اليسری) په صحيح حديث کي چي روايت يې ابن المنذر او بيهقي د ابي ظبيان څخه کړی دی وويل سئلت ابن عباس رض عن تفسير قوله تعالى (فاذکروا اسم الله عليها صواف) قال اذا اردت ان تنحر البدن فاقمها على ثلاث قوائم معقولة يعني د مخ چپه پښه يې ورکت کړه د ورانه سره يې ورو تړه ثم قل بسم الله الله اکبر اللهم منک ولک ثم انحرها. او مجاهد رح وايي الصواف اذا عقلت رجله اليسری وقامت على ثلاث قوائم.

**درويش وايي**: چي په بعضي رواياتو کي که څه هم يد يمنی راغلی دی او په بعضو کي يد يسری راغلی دی ولافرق بينهما.

## فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوْبُهَا فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ

چي ولوېږي وروسته تر نحر بغل د بدن پر مځکه يعني مړه سي، تاسي خورک خندي کوئ (بعض علماء وايي چي دا امر اباحت دی يعني خورک يې مباح دی وعند



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الفقير واكثر التفسير هو امر ندب واستحباب وقد مر تفصيله ودليله عنقريب) او غوښي د بدن ورکوئ قانع ته.

**بوه سه:** چي عكرمه، ابراهيم او قتاده رحمهم الله وايي چي قانع هغه چاته وايي چي خپل کور ناست وي او قناعت یې کړې وي که چا خیرات ورکړی مگر سوال نه کوي، او معتر هغه څوک دی چي د غوښو د سوال لپاره ورسي، او عوفي له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي قانع هغه ته وايي چي نه ځان د خيرات ځای ته حاضروي او نه سوال کوي، يعني ولو بارسال الغير، او معتر هغه چاته وايي چي د خيرات و ځای ته ځان حاضر کړي په مصدق ځان وويني او صراحةً سوال نه کوي، او سعيد بن المسيب، حسن او قلبي رحمهم الله وايي چي قانع هغه ته وايي چي سوال کوي، او معتر هغه څوک دی چي ځان پیش کړي د صدقې ځای ته مگر سوال نه کوي، نو پر دې تقدير قانع مشتق دی من قنع يقنع قنوعًا اذا سئل، او پر اول تفسير قانع مشتق د قناعت څخه دی يقال قنع قناعة اذا رضی بما قسم له، فتدبر.

كَذٰلِكَ سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝

يعني لکه چي مونږ مسخر کړي دي بدن كما مر من نحرها قيامًا، مونږ مسخر کړي دي اوښان او منقاد مو گرځولي دي دوی يعني لپاره د رکوب او حمل سره د لوی والي د ابدانو د دوی او د قوت د دوی، حتی يو کوچنی هلک دوی چو کوي که څه هم په څوزانو او ډېرو کي وي دوی منع نه څندي کوي، دا تسخير د دې لوی حيواناتو صرف او صرف قدرت د خدای ﷻ دی ورنه تر اوښانو په جسم کوچني په قوت کم چي خدای ﷻ تاسي ته نه دي مسخر کړي ستاسي حکم او اطاعت نه قبلوي لکه ګیدړه، چغال وغيرهما (لعلكم تشكرون) لكی تشكروا الله انعامنا عليكم، بالتقرب اليه والاخلاص وعدم الاشراك ولو كان معنًى وضمنًا.

**شان نزول:** ابن ابی حاتم او ابن جرير وابن المنذر رحمهم الله له ابن جريج رحمه الله څخه روايت کړی دی چي اهل جاهليت چي به اوښ خيرات کړی يعني هديه د کعبې مبارکې، نو غوښي او ويني د هغو مذبوحاتو به یې پر کعبه شريفه ورغورځولي او پر باشلي به یې، نو اصحاب کرامو رضي الله عنهم وعليه الصلوة والسلام ته وويل نحن احق


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بذالک النفح فانزل هذه الآية الآتية. او ابن المنذر رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي مشرکينو چي به شی يعني يو حيوان ذبح کاوه نو کعبې مبارکې ته به يې نژدې ذبح کاوه تا چه وينه د کعبې پر يو دېوال ومښلي فاراد المسلمون ان يفعلوا ذالک الفعل فانزل الله تعالى هذه الآية.

لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ

نه رسېږي و خدای ته د قبول عند الله غوښې د بدن او نه ويني د هغو. لکن خدای پاک ته رسېږي پېره ستاسي له خدای ﷻ څخه. يعني الاعمال الصالحة المرتبة على التقوى والاخلاص بانيکون المراد بها وجه الله خاليًا عن الاشراک ظاهرًا وباطنًا کالريا.

كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

دا آيت تکرار د ماسبق دی تذکيرًا للنعمة وتاکيدًا له وتعليلاً له بقوله (لتکبروا الله) يعني چي تاسي ويېژنی عظمت د قدرت د خدای ﷻ چي تاسي ته يې قدرت درکړی چي بېله خدايه د بل چا قدرت نه پر رسېدی يعني په نتيجه کي تاسي خدای ﷻ واحد وګڼی په کبرياء شکرًا على ذالک النعمة العظمى. چي تاسي ته يې هدايت وکړی د شرائعو د دين او د مناسکو د حج او کيفيت د تقرب الى الله يې دروښو (او بعض مفسرين وايي چي مراد له (لتکبروا الله) څخه تکبير په وخت کي د نحر او ذبح دی کمامر بيانه) او ته زېری وکړه يا محمد (ﷺ) ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد له محسنين څخه مؤمنان دي. نو دا جمله عطف ده پر ماقبل يعني بشر المخبتين.

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ

په تحقيق خدای ﷻ دفع کوي له هغو کسانو څخه چي ايمان يې راوړی يعني د دوی دښمنانو کافرانو.

**پوه سه**. چي دا جمله مستانفه ده لپاره د ارام د زړونو د مؤمنانو په دې سره چي خدای ﷻ ناصر دی د دوی پر اعداؤ.

**درويش وايي**: چي دا وعده عامه ده. روح المعاني چي داسي ويلي دي بحيث



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لايقدرون على صدهم من الحج آه، په اعتبار د سياق د كلام چي د حج بعض احوال پکښي بيان سوي وه، او دا آيت چي بې مقدر کړی په ان د تحقيق لپاره د اعتنا، تام په مضمون د کلام يعني وعد النصر، او يدافع چي مضارع ده له بابه د مفاعلې او سره ددې چي فعل د دفع خو يوازې د خدای پاک له خوا دی يا لپاره د مبالغې، ولې علماء وايي چي مفاعلة مغالبه لره مستلزم دی نحو ضارب زيد عمروًا، والمغالبة يستلزم المبالغة، او يا لپاره د تکرار د دفع في الغزوات بين المؤمنين والكافرين، اهل صرف وايي چي کاهي باب د مفاعلې مجرد کېږي د وقوع الفعل من الجانبين فيبقى تکرره، وحاصل الآية ان الله يبالغ في دفع ضرر المشركين عن المؤمنين الذي من جملة الصد عن سبيل الله تعالى والمسجد الحرام مغالبة من يغالب كمامر، او يدفع ضررهم عنهم مرة بعد اخرى، كريمه: كلما اوقدوا نارًا للحرب اطفائها الله.

## إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ۝٣٨

**پوهسه:** چي دا آيت دليل دی د ما في ضمن وعد النصر يعني الوعيد للمشركين، په تحقيق خدای ﷻ محبت نه کوي كناية عن البغض اذلا واسطة بين الحب والبغض في افعاله تعالى فاذا نفي الحب ثبت البغض فان الحب والبغض وان كانا مفهومين وجودين لكنهما على طرفا النقيضين في صفاته فافهم، د هر كثير الخيانة په امانات کي د خدای من الايمان وسائر الامور الشرعية او كثير الكفران وي د نعمتو د خدای ﷻ، قال ابن عباس رض خانوا الله كفار مكة فعجلوا له شريكًا وكفروا النعمة وهو رسول الله ﷺ، او زجاج رح وايي که چا تقرب وکړی و بتانو ته بزبيحته وذكر عليها اسم غير الله فهو خوان كفور.

**شان نزول:** احمد، ترمذي، سدي او حاکم رحمهم الله له ابن عباس رض څخه روايت کړی دی لما اخرج كفار مكة رسول الله ﷺ من مكة (يعني سبب د خروج د عليه الصلوة والسلام له مکې څخه) باحتيالهم في دار الندوة بقتله والا فهو عليه الصلوة والسلام خرج من مكة بامره تعالى قال ابوبكر رض اخرجوا نبيهم ليهلكن فانزل الله تعالى.

## أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا

(اذن) اى اذن الله ورخص في القتال اجازه کړې ده خدای ﷻ هغه کسانو ته چي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وژل کېږي يعني للمؤمنين الذين يقاتلوهم المشركون. يعني اذن الله للمؤمنين في الجهاد وان يقاتلوا الكفار. محي السنة البغوي الشافعي المذهب وايي چي مفسرين رح وايي چي مشرکانو د مکې اصحاب د عليه الصلوة والسلام ډېر وهل او تکول بې او ورقم رقم ازار بې ورکاوه همېشه به اصحاب رض د عليه الصلوة والسلام په مسلسله توګه سرګردان وه يو به راغلی رسول الله ﷺ ته به يې اثار د ضرب او کوب پر بدن خپل ښکاره کړل، بل به راغلی د سر ماتېدل به يې ښکاره کړه وهکذا روزانه دا سلسله جاري وه. عليه الصلوة والسلام به ورته وويل صبر وکړئ زه نه يم امر کړل سوی يعني د خدای ﷻ له خوا په قتال او جهاد سره فنزلت هذه الآية بالمدينة بعد الهجرة يعني اذن الی ان قال بانهم ظلموا (يعني اذن الله لهم في القتال بسبب انهم ظلموا) چي پر دوی تجاوز کړل سوی دی د مشرکينو له خوا.

**پوه سه:** چي عبد الرزاق، عبد بن حميد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه وغيرهم من المحدثين له ابن عباس رض څخه داسي روايت کړی دی چي دا اول آيت دی چي نازل سوی دی په قتال (يعني په جهاد کي د کفارو سره) وروسته تر دې چي نهي د قتال تر اوويا (٧٠) څه بالا آيتونه راغلي دي انتهی.

## وَإِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرٌ ۙ

او په تحقيق خدای ﷻ د دوی پر نصر او مرسته باندي قادر دی.

**پوه سه:** چي دا وعد جميل دی د خدای جليل له خوا څخه پر نصر د مؤمنانو.

## الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ۗ

هغه کسان چي ايستل سوي وه له خپلو کورونو څخه چي په مکه مکرمه کي يې درلوده. بېله حقه د جلا وطنی د دوی. مګر دا چي دې مظلومينو به ويل چي رب زموږ (معبود) الله دی (يعني وحده بلا شريک)

**پوه سه:** چي دا موصول مرفوع محلاً په حذف د مبتداء دی ای :هم الذين اخرجوا: يا منصوب محلاً دی په حذف د اعني يا په محل کي د جر دی بدل له موصول څخه د اذن للذين آه.

**پوه سه:** چي مفسرين دا استثناء متصل بولي او ان يقولو آه په تاويل د مصدر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بولي په محل کې د جريې بولي او استثنا له حق څخه يې بولي، يعني دغه يو حق يې پر درلودی چې دوی ربنا الله وايه.

**سوال**: ان يقولوا ربنا الله خو حق د اخراج د مؤمنانو نه دی؟

**ځواب**: دا د مشرکانو پر زعم باطل بناء ده چې توحيد د معبود چې څوک وايي د هغه اخرج حق دی. فهذا نظير قولهم في ذم شخص فلان لاخير فيه الا انه يسئ لمن يحسن اليه. او غرض په دې استثنا کې تنبيه ده پر ظهور د ظلم ده چې توحيد د خدای ﷻ حق دا خراج وباله. ونظيره في القرآن ما تنقم منا الا ان آمنا وفي کتب البلاغة قول النابغة:

لا عيب فيهم غير ان سيوفهم ...... بهن فلول من قراع الکتائب

مع ان قراع الکتائب ای عساکر المقابل في الحرب ليس بعيب بل هو شجاعة.

**درويش وايي**: چې دا يو باب دی د بلاغت فافهم. او بعض مفسرين وايي چې دا استثناء منقطع ده. فالمعنی لکنه اخرجوا بسبب قولهم ربنا الله وهذا قول حق فالاخراج اخراج بغير حق.

**درويش وايي**: چې دا استثناء منقطع له فهم څخه د متعلمينو د تفسير ايوبي ډېر اوفق او اسهل ده بخلاف الاول. فان فهمه شان العلماء المدرسين.

## وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ

که نه وای دفع کول د خدای ﷻ خلکو لره بعض د دوی چې کافران دي په بعض سره چې مؤمنان دي يعني بتسليط المؤمنين علی الکافرين في الغزوات، له ثابت بن عرفجه څخه روايت دی چې ماته اووه ويشت (۲۷) نفرو له اصحابو څخه د علي ﷺ وويل چې علي ﷺ وويل چې دا آيت په اصحاب کې د محمد ﷺ نازل شوی دی. په دې آيت کې تاکيد پر قتال د کفره وو سره دی (لهدمت صوامع) جمع د صومعة ده يعني خلوت خانې د راهبانو د نصاری وو (وبيع) جمع د بيعة يعني عبادت ګاه د نصاری وو (وصلوات) کليساوي د يهودانو (ومسجد) او مسجدونه د مسلمانانو، من امة محمد ﷺ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** د مخه تا روایت د عرفجه رح وکړی چي اووه ویشت اصحابو التهی. نو مسجد د مسلمانانو که په دفع سره د مؤمنانو د امت د علیه الصلوة والسلام محفوظ پاته دي. نو صوامع. بیع او صلوات د یهودانو څرنګه د مسلمانانو د امت د علیه الصلوة والسلام محفوظ پاته دي؟

**خواب:** د دي سوال خواب روح المعاني داسي ورکړی دی چي مسلمانان د اهل الذمة من النصاری والیهود د معبداتو هم حفاظت کوي لکه د خپلو مساجدو محافظه چي کوي. لکن په اخیره کي روح المعاني وايي ولیس بذالک یعني دا جواب صحیح نه دی انتهی.

**درویش وايي:** چي وجه د عدم صحت يې داده چي ټوله متعبدات د نصاری او د یهودانو خو فقط د اهل ذمه نه دي. ولي چي بعض معبدات د نصاری وو او د یهودانو خو ددوی د حربیانو په بلادو کي دي. نو د هغو حفاظت څرنګه د امت د علیه الصلوة والسلام په مرسته محفوظ پاته دي؟ فقیر وايي: والصحیح في ترجمة الآية المذکورة ما اشار الیه روح المعاني وغیره من کتب التفاسیر المعتبرة (لولا دفع الله الناس لهدمت في کل شریعة نبي مکان عباداتهم فهدمت في زمن موسی ع الکنائس للیهود) لکن په قوت د مؤمنانو من قوم موسی ع دا کنائس محفوظ پاته سوي وفي زمن عیسی ع البیع والکنائس یعني په طاعت د مؤمنانو د عیسی ع بیع او کنائس محفوظ پاته سوي. او په زمانه کي د علیه الصلوة والسلام په مېړانه او غزواتو د امت د علیه الصلوة والسلام مساجد د مسلمانانو محفوظ پاته سوه او پاته دي او پاته به وي ان شاء الله تعالی حتی یامر الله بخرابها وکان امر الله قدرا مقدورا.

**درویش وايي:** چي دا تفصیل په توفیق سره د خدای ﷻ له خواصو ځخه د تفسیر ایوبي دی وان کان ماخوذا من متفرقات کتب التفاسیر المتعددة.

**يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا**

چي ذکر کړل کېږي په دي ټولو متعبدات اربعه وو کي نوم د خدای ﷻ ډېر.

**بوه سه:** چي کثیرا صفت دی د مصدر محذوف ای ذکرا کثیرا.

**وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾**



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(لام جواب د قسم محذوف دی) ای والله خدای ﷻ کومک کوي د هغه چا سره
چي د خدای ﷻ کومک کوي (ای نصر دینه و شریعة النازل علی نبي من الانبیاء ؑ
ویدخل في عموم الآیة نصرة المؤمنین الذین ینصرون دین الله النازل علی محمد ؐ)
په تحقیق خدای ﷻ قوي او قادر دی پر هر ما اراده او عزیز او غالب دی چي
څوک مانع ده د ارادې نسي کېدای. هذا تاکید للوعد بالنصر.

## اَلَّذِیْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِی الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ

(الذین) خبر د مبتداء محذوف دی یا صفت دی د الذین اخرجوا) هغه کسان
که زه و دوی ته قدرت ورکړم په یوه مځکه کي. دوی به لمونځ برپای کوي یعني پر
صحیح ډول به یې کوي کما هو معنی الاقامة وقد مر ذالک. وهذه من العبادة
البدنیة. وفي الحدیث الصلوة عماد الدین (یعني لمونځ د دین تنبه ده)

**پوه سه:** چي کلمه د ان لپاره د احتمال نه ده کما هو اصله بلکي په معنی د اذ ده الدال
علی تحقیق مدخوله. والقرینة علیه الوعد بالنصر والدفع، نو دا وعده د تمکین ده.

## وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ﴿۴۱﴾

او ورکوي زکاتونه د خپلو مالو. وهذه من العبادات المالیة وفي الحدیث
السابق الزکوة قنطرة الاسلام. او امر به کوي په معروف سره من الفرائض
والواجبات وغیر ذالک او نهي به کوي له منکر څخه من الزنی وشرب الخمر
وغیرهما وهذه من العبادات القولیة (وقد ورد في الحدیث الصحیح من رئ منكرًا
فلیغیره بیده فان لم یستطیع فبلسانه وان لم یستطع فبقلبه وذالک اضعف الایمان
او کما قال ؑ) او د خدای ﷻ حکم او قضاء لره دي اخیر کار ټول له کارونه.

**پوه سه:** چي دا وصف پر خلفاء راشدینو (ابوبکر. عمر. عثمان او علي ﷺ)
باندي صادق دی چي دوی اخرجوا من دیارهم وه او مکنة او اعلاء د کلمة الله
د دوی په خلافت کي پر مځکه راغله. او معاویه ﷺ خو د الذین اخرجوا څخه نه
دی. ولي چي د ده پلار ابو سفیان خو د ېر وروسته ایمان راوړی دی. او بعض
مفسرین وایي چي الذین ان مکناهم بدل دی له من ینصره څخه. نو معنی د آیت
داده چي خدای ﷻ کومک کوي د هغه چا سره چي څوک د ده د دین کومک وکړي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وهذا المعنی عند الفقیر انسب لان هذا المعنی یصدق علی الخلفاء الراشدین وغیرهم من المهاجرین الاولین وعلی الانصار ﷺ. ولې چې خدای ﷻ دوی بمجموعهم مسلط کړه پر ټولو رئیسانو د عربو بلکې علاوه پر عربو د عجمو پر کسری کانو من الفارس. او پر قیصرانو د روم او دوی ته خدای ﷻ په غنیمت کې ورکړې مځکې او دیار د دوی او اموال د دوی بل سلطهم الله علی اراضي الیهود کخیبر، ووادي القری وغیرها.

## وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾

او که تکذیب وکړي کفار د مکې ستا یا محمد ﷺ (جزاء محذوفه ده ای فلا تحزن او دلیل د جزاء یې په ځای کې راوړی وهو قوله) فقد په تحقیق تکذیب کړی دی د مخه تر کفارو د مکې قوم د نوح. یعني د نوح ؑ تکذیب یې کړی دی او عادیانو د هود ؑ او ثمودیانو د صالح ؑ.

## وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾

او د ابراهیم ؑ قوم د ابراهیم ؑ تکذیب وکړی چې نمرودیان وه. او قوم د لوط د لوط ؑ تکذیب کړی دی او اصحابو د مدین د شعیب ؑ تکذیب کړی دی.

**پوهه**: چې دا جمله معترضه ده لپاره د تسلي د علیه الصلوة والسلام یعني چې دا تکذیب د انبیاء علیهم السلام بلاء عامه ده (والبلیة اذا عمت هانت)

## وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسَى

**پوښتنه**: د موسی ؑ په باره کې عنوان ته خدای ﷻ تغیر ورکړی یعني صیغه د مجهول یې راوړه یعني داسي نه وویل سول وقوم موسی، حکمت یې څه دی؟

**ځواب**: د موسی علیه السلام قوم چې بني اسرائیل وه دده تکذیب یې نه دی کړی، بلکې دده تکذیب قبطیانو قوم فرعون وکړی. او بل حکمت دا دی چې معجزات د موسی ؑ چې ډېرې وې. ولې چې خدای ﷻ دده ته نهه معجزې چې اشهر یې عصا او ید بیضاء وه ورکړي وې. نو له دده څخه انکار ډېر اشنع او اقبح دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# فَأَمْلَيْتُ لِلْكٰفِرِيْنَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٤٤﴾

نو ما مهلت ورکړی و کافرینو مذکورینو ته. یعني عذاب مي ځنډاوه (جمله د املیت عطف ده پر کذبت آه باندې) بیا وروسته تر امهال پر دوی نازل کړه قسم قسم عقوبات. څوک غرق سوه په دریاب کې. پر چا باد مسلط سو الی غیر ذالک کما مر في مواضعه (فکیف کان نکیر) کسره د یا دال ده پر یاء محذوفه ای تکیري او ورش رح یې په اثبات د یا، وایي په وصل کې. یعني څرنګه ؤ انکار زما چې نعمت مې په عذاب وربدل کړی او ژوند مي په هلاک وربدل کړی او عمارات مې په خراب وربدل کړه.

**پوه سه**: چې دا استفهام یا د تعجب لپاره دی او یا د تهویل لپاره دی، او یا د تقریر لپاره دی ای هو واقع موقعه لاظلم فیه.

**درویش وایي**: چې په دې آیت کې علاوه تر تسلي د علیه الصلوة والسلام اشاره ودې ته ده چې یا محمد ستا د قوم عاقبة الامر به هم همدا غسې وي لکه د مذکوره اقوامو. وقد وفي الله عزوجل بهذه الاشارة الخفية کما لایخفی.

**پوښتنه**: په قد کذبت کې تاء د تانیث راوړه او سره ددې چې فاعل یې قوم دی منوکر نکته یې څه ده؟

**ځواب**: ابو حیان رح وایي چې قوم په تاویل د قبیلې یا د امت دی چې قبیله یا امت دواړه مؤنث دي، لکن روح المعاني وایي چې ودې تاویل ته ضرورت نسته، ولې چې قوم اسم جمع دی تذکیر او تانیث دواړه یې په فعل مسند کې روا دي.

**سوال**: نو چې تذکیر او تانیث دواړه روا وه. نو مؤنث یې د څه حکمت لپاره راوړی؟

**ځواب**: د مکذبینو درجه یې په کښته کړه لان المؤنث ادون حالاً من المذکر فافهم.

# فَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ

**پوه سه**: چې (کاین) په معنی د کم خبریه دی من قریة یې بیان دی او مرفوع محلاً دی مبتدا. د اهلکنا یې خبر دی. او یا کلمه د کاین منصوب محلاً ده په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اهلكناها سره يعني منصوب على شريطة التفسير. په علم نحو کي وايي اصل د كلام داسي ؤ اهلكنا كاين من قرية ثم حذف اهلكناها و فسره بما بعده، والنكتة في هذا الصنيع الاجمال اولاً ثم التفصيل ثانيًا ليكون اوقع في الذين. جامي رح وايي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ........ باامید رسد امید اوری

ومعنى اهلكنا: اهلكنا اهلها بحذف المضاف واقامة المضاف اليه مقامها (وهي) ايضا بحذف المضاف اى اهلها.

**بوه سه:** چي ظلم وضع د شي ده بې ځايه، يعني عبادت چي اصل مستحق يې خداى جل جلاله ؤ بې ځايه ې کړ ځاوه يعني عبادت د بتانو كوي.

## فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَّقَصْرٍ مَّشِيْدٍ ﴿٤٥﴾

(فهي) الضمير راجع الى القرية والمضاف محذوف اى حيطان القرية يعني د قريې دېوالونه (خاوية) اى ساقطة منهدمة. والمراد بالعروش السقف (يعني بام) يعني آبادي د قريې زړه سوه نو اول يې بامونه ايله سو وروسته يې دېوالونه پر بامو راغوځار سوه. نو على عروشها ظرف لغوه دی متعلق دی په خاوية پوري.

**بوه سه:** چي كه كاين منصوب على شريطة التفسير سي. نو دا جمله محل د اعراب نه لري (وبئر) عطف دی پر قرية اى كم من بئر كانت في تلك القرية اهلكنا اهل تلك الآبار فصارت كبئر معطلة يعني بوده نه پرا وېږي لهلاك اهل تلك المواشي (وقصر مشيد) او ډېر د محكمو تعميرانو ځخه چي په گچو يې دېوالونه پورته سوي وه يعني بناء يې په سبب د استحكام ولاړې وې لكن اهلكنا اهلها. نو كوټې او بنګلې روغي ولاړې وې مالكان يې نه وه د هلاك په څپو كي تللي وه.

**بوه سه:** چي قتاده، ضحاك او مقاتل رحمهم الله وايي چي د مشيد معنى رفيع طويل من قولهم شاد البناء اذا رفعه، او سعيد بن جبير، عطاء او مجاهد رحمهم الله وايي د مشيد معنى ده په گچو هلي وه دېوالونه يې او مشيد گچو ته وايي.

**فائده:** جمله د كاين من قرية بدل ده من قوله فكيف كان نكير ومن قصر عطف بالفاء. مظهري رح له محي السنة بغوي رح ځخه نقلاً وايي چي البئر المعطلة والقصر المشيد په يمن کي دی چي قصر مشيد د يوه غره پر سر جوړ سوی دی او بئر معطلة د يوه غره په لاندي ځاى كي دی. دې دواړو ځايو خپل قوم او اهل درلودل او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ فراوان نعمتونه ورکړي وه. نو دې د خدای ﷻ د نعمتو کفران وکړی نو دوی یې هلاک کړه او قصور او بئر یې معطل پاته سوه یعني خالي له اهل څخه. او بعض قدیم تاریخونه وایي چي دا قصور او بئر په یو ښار کي وه چي نوم یې حاصورا، ؤ چي نجات له عذاب څخه نازل سو پر قوم د صالح علیه السلام چي کافران وه پیدا کړی. نو حضرموت ته راغله چي حاصورا یې نوم ؤ. نو صالح ع هوړي وفات سو. نو پر هغې قریب یې نوم د حضرت موت کښېښو. له دې سببه چي صالح ع چي دلته حاضر سو مات. نو دا څلور زره کسه په دې قصورو کي اوسېدل او د هغه څاه اوبه یې څښلې. نو دوی په اتفاق آراء یو سړی آمر مقرر کړی. نو ډېره زمانه دلته وه چي نسل پر نسل ډېر سوه اخیر الامر یې په اغواء د شیطان بت پرستي شروع کړه. نو خدای ﷻ یو نبي ورته راواستاوه چي نوم یې حنظله بن صفوان ؤ. هغه نبي دوی ته تبلیغ د توحید شروع کړی او له بت پرستي څخه یې منع کوله دوی دا خپل نبي په بازار کي بر سر عام په قتل ورساوه. نو خدای ﷻ دوی ټول هلاک کړه او بئر یې معطل پاته سو او قصور یې ور خراب کړل. والله اعلم بالصواب.

## اَفَلَمۡ یَسِیۡرُوۡا فِی الۡاَرۡضِ

آیا تګ نه کوي کفار د مکې په مځکه کي چي د غه دیار هلاک شده ووینې او عبرت خندي واخلي.

**قانون:** په قرآن کریم کي هر ځای چي تر همزه د استفهام وروسته حرف عطف راسي که واو وي که فا، که ثم. د هغه عطف پر ماقبل د همزه نه دی روا لفوات صدارة الاستفهام. نو معطوف علیه یې مقدر دی مناسب د مقام سره. نو دلته یې تقدیر داسي دی الم یخرجوا من بیوتهم فلم یسیروا في الارض.

**پوښتنه:** دا قانون خو تا څو ځایه نور په تفسیر ایوبي کي راوړی دی. نو تکرار یې څه فائده لري؟

**ځواب:** فائده یې شفقت دی پر متعلمینو د تفسیر چي تفحص ته د اوراقو مجبور نسي. والله یعلم السرائر.

## فَتَكُوۡنَ لَهُمۡ قُلُوۡبٌ يَّعۡقِلُوۡنَ بِهَاۤ اَوۡ اٰذَانٌ يَّسۡمَعُوۡنَ بِهَا

وي دوی لره زړونه (یعقلون بها) دا جمله صفت ده د قلوب او مفعول ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعقلون محذوف دی يعني يعقلون بها حقية التوحيد وبطلان الشرك، سعدي شيرازي رح وايي:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز ..... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

**پوهسه**: چي تكون منصوب دی په تقدير د ان عطف ده پر هغه مصدر چي تضمنًا د افلم يسيروا څخه وفهمېدی يعني الم يحصل منهم خروجهم من بيوتهم وسير في الارض وان تكون (او اذان) عطف دی پر قلوب يا غوږونه، چي په هغه غوږو سره اخبار د امم ماضيه وو اوري، او بيا د غوږو له لاري عبارت ورته حاصل سي، او د شرك پر مينه جارو تېر كړي او د توحيد لمن ټينګه كړي.

**فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ**

په تحقيق قصه دا ده چي ستر ګي خو نه دي ړندې، بلكې ړندېږي زړونه هغه زړونه چي په سينو كي دي.

**پوهسه**: چي ضمير د انها د قصه دی او وروسته جمله يعني لاتعمى آه تفسير د قصه دی.

**پوهسه**: چي په قرائت د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه انه مذكر راغلی دی، نو هغه ته ضمير شان وايي او مابعد جمله تفسير د شان ده.

**فائده**: د قصه او د شان قصه يوه ده صرف په تانيث او تذكير كي يې فرق دی.

**قاعده نحويه**: كه وروسته تر ضمير مؤنث نه وي، نو ضمير شان احسن دی نحو انه زيد قائم، او كه وروسته مؤنث وي نو بيا ضمير قصه اولى دی نحو انها عند جانت. نو په دې آيت كي تانيث احسن دی لوقوع لاتعمى الابصار بعده فافهموا او مظهري رح دا احتمال هم راوړی دی چي انها ضمير دي ضمير مبهم وي او الابصار دي تفسير وي او ضمير د لاتعمى دي راجع و ابصار ته وي چي رتبةً مقدم دی.

**فائده**: ذكر د في الصدور لپاره د تاكيد او لپاره د نفي د مجاز في القلوب كي كما في قوله تعالى ولا طائر يطير بجناحيه، په دې آيت كي تنبه ده پر دې چي عمى حقيقي عمى د زړه ده او مراد د عمى في قوله ولكن تعمى القلوب آه عمى متعارفه نه ده مراد چي په ستر ګو پوري خاص ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**نکته**: په سترګو ړوند چي مسلمان وي ځای به یې جنت وي. او د زړه ړوند یعني الکافر که څه هم په سترګو وینې ځای به یې دوزخ وي فلهذا قالوا العمی حقیقة عملي القلب. قال رسول الله ﷺ شر العمی عمی القلب. رواه البیهقي.

**بوه سه**: چي بیضاوي وایي چي دا آیت چي نازل سو: ومن کان في هذه اعمی فهو في الآخرة اعمی: عبدالله بن ام مکتوم ﷜ چي په سترګو ړوند و، علیه الصلوة والسلام ته راغلی او داسي یې ورته وویل چي زه خو په دې دنیا په سترګو ړوند یم نو په اخرت کي به هم په سترګو ړوند یم؟ نو دا آیت نازل سو فانها لا تعمی الابصار ولکن تعمی القلوب التي في الصدور یعني رسول الله ﷺ د دغه آیت په نزول سره وابن ام مکتوم ﷜ ته دا بیان کړه چي ومن کان في هذه الدنیا اعمی فهو في الآخرة اعمی څخه عمي د قلب مراد ده چي عبارت له کفره څخه دی په هر ه نوع کفر چي وي.

## وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ

دوی طلب د ژر راتلو د عذاب کوي. بغوي وایي چي دا آیت په نضر بن الحارث کي نازل سوی دی چي ده به داسي ویل: ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء: که وي دا قرآن یا دین د محمد (ﷺ) حق ستا له خوا، نو پر موږ باران د ډبرو وکړې د اسمان له خوا. ولي چي موږ یې نه منو نو که حق وي نو موږ خو مستحق د ډبرو د باران یو. دده خبیث غرض په دې قول کي دا وُ چي دا نو حق نه دی.

**بوه سه**: چي دا آیت دلیل دی پر عمی القلوب د دوی ولي چي عاقل سړی استعجال د عذاب نه کوي.

## وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

او هرګز خلاف د وعدې نه کوي خدای ﷻ. ولي چي د خدای ج د اخبار کولو په یو امر سره خلاف یې ممتنع دی للزوم الکذب. تعالی الله عن ذالک علوا کبیرا. نو د عذاب وعده چي خدای ﷻ د مشرکانو سره کړې ده خامخا رښتیا کېږي ولو بعد حین. ولي چي خدای ﷻ حلیم او صبور دی لا یعجل بالعقوبة. نو دا تاخیر د عذاب امهال دی اهمال نه دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي بعض د عذاب موعود څخه پر مشرکانو د مکې په بدر کي راغلى چي اوويا رئيسان د دوى په شمول د ابو جهل قتل سوه.

**پوښتنه:** لکه چي په وعده کي يعني د نصر د خداى ﷻ تخلف ناروا دى، نو بايد په اخبار د وعيد هم تخلف ناروا سي او سره د دې چي پر اعمالو د مؤمنانو خداى ﷻ وعيد ويلى دى وهذا ينا في المغفرة برحمته العامة او بالشفاعة؟

**ځواب:** هيڅ منافات نسته ولي چي آيات د وعيد د مؤمنانو مخصوص دي بالآيات واجماع الامة بمن لايتداركه المغفرة فافهم فهذا المقام دقيق.

## وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾

په تحقيق يوه ورځ په نېز د رب ستا لکه زر کاله د هغو کلو څخه چي تاسي يې شمېرئ.

**يوه سه:** چي ابن کثير، حمزه او کسائي رحمهم الله يعدون په يا تحتانيه وايي بقرينة قوله ويستعجلونک. او نور قاريان يې په تا، فوقانيه وايي لکن قرائة الجمهور اولى دى لان يستعجلونک خطاب للمستعجلين وما في هذه الآية خطاب للمستعجلين والمؤمنين جميعًا، وهذا خطاب للمتعجلين والمؤمنين جميعًا فلا يقاس احدهما على الآخر فافهم. قال ابن عباس رضي الله عنه برواية عطاء رحمه الله ان معنى الآية ان يومًا عنده تعالى والف سنة في الامهال سواء لانه تعالى متى شاء اخذهم لايفوته شيئ بالتاخير فيستوي في قدرته وقوع مايستعجلون به من العذاب وتاخيره. او بعض مفسرين وايي چي معنا د آيت داده چي ورځ د عذاب له ايامو څخه چي کفار يې استعجال کوي په ثقل او اوږدوالي کي او په شدت کي لکه زر کاله مماتعدون. نو ولي يې کفار استعجال غواړي.

**متل:** پوهان خلک وايي: ايام الهموم طوال وايام السرور قصار. او سره د دې چي ورځ خو په طول او قصر کي سره برابري دي او بعض مفسرين وايي چي د دې آيت معنى داده چي د خداى ﷻ صبر او امهال پاى نه لري لکن بيا هم له وعدې څخه خلاف نه لري ومع هذا کله عذاب وځنډوي الى يوم هو عند ربک کالف سنة وهو يوم القيامة. مجاهد او عکرمه رحمه الله د دغه روايت او معنى پخلى کړى دى چي مراد يوه ورځ د آخرت ده چي هغه زر کاله ده مماتعدون. والدليل على ذالک ما


Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

روى عن ابى سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ بشروا يا معشر صعاليك المهاجرين بالنور التام يوم القيامة تدخلون الجنة قبل اغنيائهم (اى اغنياء الناس) بنصف يوم. وان يومًا عند ربك كالف سنة رواه احمد والترمذي.

**درويش وايي**: چي ددې قبليت د دخول د مهاجرينو وجنت ته تر اغنياء الناس له حديث څخه د ابو هريره ﷺ هم معلومېږي چي ابو هريره رضي الله عنه وويل چي رسول الله ﷺ وويل يدخل الفقراء الجنة قبل الاغنياء خمس مائة عام نصف يوم. رواه الترمذي.

**درويش وايي**: چي که څه هم په اول حديث کي تخصيص د فقراو د مهاجرينو کړه سوى دى لکن حديث د ابو هريره رضي الله عنه عام دى فقراء د امت د عليه الصلوة والسلام ټول په کښي داخل دي الى يوم القيامة وهذا بشرى حسن للفقراء والصابرين الى يوم القيامة فافهم.

## وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ

كاين په معنى د کم خبريه دى چي مفيد د کثرت دى او من قرية په حذف د مضاف اى من اهل القرية مضاف حذف سو مضاف اليه يې په ځاى کي ودرېدى في الاعراب.

**پوښتنه**: وروسته ضمائر يعني لها وهي اخذتها خو ټوله وقريه ته راجع دى وكذا الاحكام الآتية؟

**ځواب**: هو! دا لپاره د مبالغې په تعميم کي د اهل د قريه.

**پوه سه**: چي دا جمله معطوفه بالواو على ويستعجلونك ولن يخلف باندي دا شاهد دى د عدم تخلف في وعيد الكريم او بيان ددې چي موعود د خداى ﷻ خو حتمًا واقع کېدونکى دى او تاخير يې مبني پر عادت د خداى ﷻ دى كما يفهم من الآية الآتية.

## أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

ما مهلت ورکړى يعني عذاب مي ژر نه دى پر نازل کړى (لها) وهي قرية لکه تاسي ته چي مي مهلت درکړى يا کفار قريش (وهي ظالمة) لکه تاسي يا معشر قريش دا جمله حال ده له قريه څخه (ثم اخذتها) بيا دوى مونيولي يعني عذاب موعود مي پر مسلط کړى دى، په دې کي اشاره ودې ته ده چي ستاسي اخير کار به



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هم داغسي وي يا اهل مکه (والیّ المصیر) يعني زما و حکم او ارادي ته رجوع د
تولو کارو من التعذيب والامهال والتنعيم.

## قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَآ اَنَا لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۴۹﴾

ووايه يا محمد (ﷺ) و کفارو ته د مکې ای خلکو نه يم زه مګر صرف او
صرف ېرونکی ستاسي له عذاب څخه د خدای ﷻ که تاسي ايمان رانه وړئ،
وغرضه لست بقادر على اتيان العذاب. انما اتيان العذاب موكول الى ارادة
القادر المتعال في اى وقت شا. فلم تستعجلوني باتيان العذاب كما يدل عليه
قوله تعالى ويستعجلونك بالعذاب (مبين) يعني زه تاسي ته برملا او علانيه
بيان کوم د ما لا نذركم به.

**پوښتنه:** مخاطب په (قل) سره عليه الصلوة والسلام دئ، نو عليه الصلوة والسلام
خو لکه نذير چي دئ بشير خو هم دئ. نو د څه حکمت لپاره يې نذير يوازي ذکر کړی.

**ځواب:** اصل کلام خو مسوق دئ د هغه کسانو سره چي هغو استعجال د عذاب
کاوه هغه خو مشرکان د مکې وه. نو هغه خو اهل د بشارت نه دي.

**سوال:** د مخه خو حال د مؤمنانو هم ذکر سوی دی بقوله تعالى ولينصرن الله
من ينصره. الذين ان مكناهم الى اخير الآية. نو مؤمنانو خو اهل د بشارت دي فلم
لم يذكر بشير؟

**ځواب:** د مؤمنانو حال يې له دې کبله نه کړی ذکر چي د مشرکانو غيظ او
غصه يو څه په جوش کي راسي ورته اصل کلام د مشرکانو سره دئ فلذالک ذکر
الانذار فقط. ونقل روح المعاني عن بعض المحققين ان الانذار يعم لمؤمن
ولكافر لانه ما من مؤمن الا وفيه ما لا ينبغي. نو د غه مؤمن هم ېرول کېږي له
ورځي څخه د قيامت چي دوی دوام پر دغه ما لا ينبغي نه کوي لانه لعله يحاسب
بذالک يوم القيامة وذالک توجيه حسن والله اعلم.

## فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿۵۰﴾

الفا، لتفصيل حال الفريقين من المؤمنين والكافرين. نو هغه کسان چي ايمان
يې راوړی وي بما جئت به من العقائد الحقة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي دا عقائد حقه مندرج دي په آمنت بالله الى اخيره كې، او اعمال صالحه كوي لكه چي ما امر كړي دي دوى په هغو سره من الفرائض والواجبات وغير ذالك قولية كانت او عملية كانت او مالية، نو هغه لره مغفرت دى د هغو گنهو چي د كفر په وخت كې يې كړي وي. قال رسول الله ﷺ ان الاسلام يهدم ما قبله. رواه مسلم عن عمرو بن العاص ؓ او ښه رزق يعني په جنت كې.

**سوال:** بعض مؤمنان اعمال صالحه تو له كوي ومع ذالك يشرب الخمر او يزني وغير ذالك؟

**ځواب:** اعمال صالحه چي په كامله توګه څوک ادا، كوي هغه يې له كبائرو ګنهو څخه منع كوي، كريمه: ان الصلوة تنهى عن الفحشا، والمنكر، واما الصغائر من المعاصي فيغفرها الله بما فعل من الصالحات كما جا، في الحديث الصحيح ان الجمعة الى الجمعة يكفر ما بينها من الصغائر لمن لم يغش الاكبائر او كما قال علیه السلام، وكذالك ورد في باب رمضان، والصلوة الجماعة والوضوء المسنون الى غير ذالك من الحسنات مما وردت في الآحاديث الشريفات.

**درویش وايي:** چي دا خو بيان ؤ د حال د مؤمنانو، اما حال الكفار فبينه الله بهذه الآية.

## وَالَّذِيْنَ سَعَوْا فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ

او هغه كسان چي كوشش كوي په آيتو كي زمونږ يعني الآيات القرآنية بالرد والابطال (معاجزين) حال دى من فاعل سعوا اى حال كونهم معاندين لآيات. او قتاده رح وايي چي دوى ګمان كوي چي مونږ به خداى ﷻ عاجزه كړو بزعمهم الفاسد. يعني لابعث بعد الموت يعني لايقدر الله على ذالك ولا جنة ولا نار، او يا معنى داده چي دوى د مونږ څخه فوت سي فلا نقدر على تعذيبهم بالنار في الآخرة.

## اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۵۱﴾

دغه كسان اصحاب دي د دوزخ يعني ملازمون النار يوم القيامة كما هو معنى الصاحب في اللغة.

قال البغوي رح قال ابن عباس ؓ ومحمد بن كعب القرظي وغيرهما من



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المفسرين انه لما رئ رسول الله ﷺ تولي د قوم دده يعني اعراض، وشق عليه مباعدتهم عما جاء به من الله عزوجل من التوحيد و القرآن تمنى في نفسه ان ياتيه من الله ما يقارب بينه وبين قومه (په خپل زړه کي يې دا تمنا وکړه چي پر ما خداى داسي شى نازل کړي واى چي ما او قوم سره نژدې سو)

**درويش وايي**: چي بغوي رحمه الله خو تابعي نه دى چي دى وايي قال ابن عباس رضي الله عنهما.

**درويش وايي**: چي دا تمنى هيڅ معنى نه لري. ولي چي د عليه الصلوة والسلام دين توحيد ؤ او د قوم دين شرک ؤ. نو توحيد او شرک بينهما بعد المشرقين څرنګه سره نژدې کېداى سي فهذا افتراء على رسول الله ﷺ. وروسته بغوي رحمه الله وايي فجلس يوما في مجلس من قريش فانزل الله سورة النجم فقرئها رسول الله ﷺ حتى بلغ افرئيت اللات والعزى و مناة الثالثة الاخرى. القى الشيطان على لسانه عليه الصلوة والسلام ما كان يحدث ويتمنى. دا تمنى چي عليه الصلوة والسلام په زړه کي درلوده او دا تمنى يې کوله يعني القرب الى القوم. تلک الغرانيق العلى وان شفاعتهن لترتجى. د دغو لوى بتانو د شفاعت ددوى يعني په ورځ د قيامت اميد کړه کېږي.

**درويش وايي**: چي معاذ الله چي عليه الصلوة والسلام دا د تعظيم د بتانو قرب و مشرکانو ته غوښتى وبعيد غاية البعد ان يقدر الشيطان على لسانه المبارکة تلک العبارة التي يلوح عليها امارة الشرک ففيه توهين في الغاية لذاته الكريمة يعني ان يقدر الشيطان ان يلقى على لسانه الطاهرة تلک العبارة. او که داسي روا سي د خلکو د قرآن د نورو آيتو څخه اعتماد پورته کېږي يعني چي هغه به هم القاء الشيطان على لسانه وي. او سره ددې چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي د عليه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه چي ستاسو سره هم شيطان سته؟ مبارک عليه السلام ورته وويل نعم لكنه اسلم (على صيغة المعلوم يعني زما شيطان اسلام راوړى دى يعني خرق العادة. او أُسلمَ على صيغة المجهول يعني زه دده له وسوسو څخه سالم يم) نو پر دواړه تقديره څرنګه دلته شيطان قدرت پيدا کړى چي دده پر مبارکه ژبه يې دا عبارت وروا چاوه؟ تلک الغرانيق العلى آه. ولي چي دا الفاظ مبني په شرک سره دي. فالعجب من البغوي حيث ينسب الى سيد



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المفسرين عبد الله بن عباس رضی الله عنهما تلک الروایة وینسبها الی المفسرین ایضًا. ثم قال
البغوي چې قریشو چې دا مدح د بتانو ددوی له علیه الصلوة والسلام څخه
واوریدله ډېر خوشاله سوه چې داسې یې وویل قد صالحنا محمد. بغوي وایي
چې علیه الصلوة والسلام قرائت د سورت دوام ورکړی فقرا السورة کلها په اخیر
کې چې آیت د سجدې راغلی علیه الصلوة والسلام سجده تلاوت وکړه، نو
مسلمانان چې دلته موجود وه هغو په متابعت د علیه الصلوة والسلام سجده
وکړه. او سجده وکړه ټولو مشرکينو چې په مسجد حرام کې موجود وه فلم یبق في
المسجد مؤمن ولا کافر مگر سجده یې وکړه، نو ولید بن المغیرة او سعید بن
العاص سجده ونه کړه. ولې چې هغه دوه شیخان کبیران وه د سجدې طاقت یې نه
درلودی لکن بیا یې هم یو مټ خاوره د بطحاء د شیلې واخستل پر تندي یې
کېښودل. بغوي رحمه الله وایي چې قریش سره متفرق سوه او دوی ډېر خوشاله وه له ذکر
څخه د خدایانو ددوی په بنه نامه ویقولون قد ذکر محمد آلهتنا باحسن الذکر او
دا یې وویل چې موږ پوه سوو چې الله تعالی حي ویمیت ویرزق ولکن آلهتنا هذه
تشفع لنا عنده تعالی فاذا جعل لها محمد نصیبًا فنحن معه، نو موږ ده ملګري
یو. بغوي رحمه الله وایي چې ماښام جبرئیل علیه السلام و علیه الصلوة والسلام ته راغلی فقال یا
محمد ﷺ ماذا صنعت؟ تا څه وکړه؟ لقد تلوت علی الناس مالم اتک به عن
الله عزوجل یعني تلک الغرانیق العلی وان شفاعتهن لترتجی.

**درویش وایي:** چې جبرئیل علیه السلام په نزول کې د ټولو سورتو موجود ؤ، نو ده ولې
شیطان پرېښو چې د علیه الصلوة والسلام پر مبارکه ژبه دغه عبارت ورواچوي؟
دا القاء خو په منځ کې د سورت د جبرئیل علیه السلام خو تر اخیره د نزول د سورت موجود
ؤ. نو شیطان څرنګه وکړای سوای چې سره د موجودیته د ملکي مقربي د علیه
الصلوة والسلام پر ژبه غیر موحی الیه عبارت ورواچوي؟ بغوي رحمه الله وایي چې
ماښام جبرئیل علیه السلام راغلی دا خبر یې و علیه الصلوة والسلام ته وکړه. نو جبرئیل علیه السلام په
وخت کې د دغې خبرې کولو هم موجود ؤ لیقاء ایحاء الوحي للسورة، نو هغه وخت
یې د ښې علیه الصلوة والسلام ولې نه خبراوه؟ بغوي رحمه الله وایي فحزن رسول الله علیه السلام
حزنًا شدیدًا وخاف من الله عزوجل خوفًا کثیرًا فانزل الله تعالی هذه الآیة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي دا د شان نزول د سورت نجم په تیز د بغوي رح چي مظهري رح هم په د پر شد او مد سره راوړی دی.

**پوه سه:** چي مظهري رح د مخه وویل چي ماښام سو جبرئیل ع و علیه الصلوة والسلام ته آه. د دې معنی داده چي د دې القاء الشیطان په هغه ماښام بطلان معلوم سو، وروسته مظهري لیکلي دي چي هغه کسان د اصحاب د علیه الصلوة والسلام چي حبشې ته هجرت کړی و خبر سوه چي قریشو ټولو سجده وکړه او داسي خبر هم ورغلی چي قریش او اهل مکه ټوله مسلمانان سوله رجع اکثرهم الی قبائلهم وعشائرهم بمكة، چي دوی مکې ته رانژدې سوه دوی ته دا معلومه سوه چي خبره د اسلام د اهل مکه سراسر دروا غ وه الی اخیره.

**درویش وایي:** چي د مکې او د حبشې تر منځ ډېر لوی مسافت و. نو دوی څرنګه په هغه شپه خبر سوه په اسلام د اهل مکه، په هغه وخت کي خو نه تیلیفون و، او نه موبائیل و نه بل کوم تخنیک چي چا د دروا غو خبره و حبشي والو مهاجرینو ته رسولې وای او دوی سم دلاسه راستانه سوي وای؟.

**درویش وایي:** چي وروسته به د مظهري رح نوري خبري هم رانقل کړل سي، اوس واورئ عبارت د لوی محدث مصنف د شفاء قاضي عیاض رح، لم يخرج حديث القاء الشيطان احد من العلماء، واهل الصحة ولا رواه ثقة سليم متصل وانما اولع به وبمثله المفسرون والمؤرخين المؤلفون بكل غريب المتلقفون من الصحف كل صحيح والتفسير وتعلق بذالك الملحدون مع ضعف نقلته، واضطراب رواياته وانقطع اسانيده واختلاف كلماته. نو يو قائل وايي چي دا القاء الشيطان په لمانځه کي د علیه الصلوة والسلام وه، او بعض وايي چي په مجلس کي د قوم وه کما مر يعني في وقت نزول سورة النجم. بل بيا وايي چي د علیه الصلوة والسلام په زړه کي دغه الفاظ وروګرځېدله يعني تلك الغرانيق آه. او بعض وايي چي القا د شيطان وه پر ژبه د علیه الصلوة والسلام كما ذهب اليه البغوي. او بل بيا وايي چي علیه الصلوة والسلام خو قرائت د سورة النجم پر صحيح وجه وكړى يعني تلك الغرانيق العلى الخ نه وه پکښې. الى غير ذالک من اختلاف الرواة. قاضي عياض رح وايي وممن حكيت هذه الحكاية من المفسرين



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والتابعين لم يسند ها احد منهم ولا رفعها الى صاحب. قال الخفاجي رح في نسيم الرياض ص ۸۶ ج ۲ اى الى صحابي من اصحاب الرسول الله ﷺ.

**درويش وايي:** چي له دې بيان څخه معلومه سو حال د ماقال البغوي رح قال ابن عباس رضی الله عنه فتامل.

قال القاضي عياض رح واكثر الطرق عنهم ضعيفة واهية والمرفوع فيه في حديث سعيد بن ابي بشر عن ابن عباس رض قال فما احسب الشک في الحديث ان النبي ﷺ كان بمكة وقال البزار رح هذا الحديث لانعلمه يروى عن النبي ﷺ باسناد متصل الا هذا ولم يسنده عن سعيد الا امية بن خالد وغيره مرسلة عن سعيد بن جبير وانما يعرف متصلاً عن الكلبي عن ابي صالح عن ابن عباس رض وقد بين ذالک ابوبكر انه لايعرف من طريق يجوز ذكره الا هذا وفيه من الضعف مافيه واحاديث الكلبي مما لايجوز الرواية ولا ذكره لقوة ضعفه وكذبه.

**درويش وايي:** چي دا وه ترجمه د آيت د بغوي. مظهري او نورو بعضي مفسرينو پر عقيده.

## وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى

مو ږ نه دی استولی تر تا د مخه یو رسول یا نبي. (الا اذا تمنّٰى) قال غير واحد التمنّٰى القرائة وكذا الامنية كما في قول حسان رض في واقعة شهادة عثمان رض:

تمنّٰى كتاب الله اول ليلة ............ تمنّٰى داوٗد الزبور على رسل

**درويش وايي:** چي د نبي او د رسول فرق به ان شاء الله موږ وروسته بيان كړو لان في تفسيرهما اختلاف كثير.

## اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهٖ

اى في قرائته يعني ما يرضى به قومه من قوله تلك الغرانيق العلى آه.

## فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ

نو خدای جل جلاله باطل كړ خوي هغه شی چي شيطان يې القاء كړي وي په قرائت د عليه الصلوٰة والسلام. وروسته خدای جل جلاله محكم كړ خوي آيات خپل يعني على نهج ما نزل خاليًا عما غلط به الشيطان في قرائته.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**دقيق سوال:** څرنګه روا دی الغلط په قرائت کي د قرآن پر نبي ﷺ او سره ددې چي نبي "معصوم په اصل کي د دين دی. قال الله تعالى لا ياتيه الباطل (الضمير راجع الى عليه الصلوة والسلام او القرآن) والباطل من اسماء الشيطان. ولهذا قال العلامة البيضاوي رح ما ذكر في شان نزول القرآن يعني الآية المذكورة والقاء الشيطان في قرائته مردود عند المحققين؟

**ځواب:** ددې سوال په ځواب کي اختلاف دی د علماؤ. بعض علماء وايي ان رسول الله ﷺ لم يقرء تلك الغرانيق العلى الخ. ولا سمع اصحابه لكن د قرائت په منځ کي عليه الصلوة والسلام لږ وقفه وکړه په دغه وخت کي شيطان په اسماء د مشرکانو دغه الفاظ ورواچول. نو د مشرکينو دا خيال سو چي دا الفاظ عليه الصلوة والسلام وويل.

**درويش وايي:** چي دا ځواب ډېر موزون او له غشه خلاص ځواب دی. او قتاده وايي چي عليه الصلوة والسلام اغفى اغفاء فجرى على لسانه بالقاء الشيطان على سبيل السهو والنسيان نو رنګه خدای ﷻ تنبيه ورکړه.

**درويش وايي:** چي هذا الجواب غير مناسب لمرتبة الجليلة اى النبي عليه السلام.

**سوال:** په دواړو صورتو کي يعني که مذکوره الفاظ عليه الصلوة والسلام ويلي وي او د خلګ ګومان دا سوی وي چي عليه الصلوة والسلام وويل او که پر ژبه د عليه الصلوة والسلام جاري سوي په حال کي د اغفاء د قرآن کريم څخه وثوق او اعتماد د خلګو پورته کېږي؟

**ځواب:** خدای ﷻ تکفل وکړی له وثوق څخه بقوله فينسخ الله ما يلقى الشيطان اى يبطله ويظهر على الناس انه من القاء الشيطان ثم الله يحكم آيته المنزلة اى يحفظها من لحوق الزيادة من الشيطان.

## وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ

او خدای ﷻ پر هر شي علم لري او په هر کار کي حکمت لري لان الجهل بشئ والعبث محالان على الله. وفي البحر ان هذه القصة سئل عنها محمدًا ابن اسحاق جامع السيرة النبوية. نو محمد بن اسحاق رح وويل هذه القصة من وضع الزنادقة وصنف محمد بن اسحاق رح في ذالک كتابا. وقال الامام ابو المنصور



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الماتريدي رحمه الله في كتاب خبص الاتقيا، الصواب ان قوله تلك الغرانيق العلى وان شفاعتهن لترتجى من جملة ايحاء الشيطان الى اوليائه من الزنادقة حتى يلقوبها بين الضعفاء وارقاء الدين ليرتابوا في صحة الدين، وحضرة الرسالة بريئة من مثل هذه الرواية وذكر غير واحد من علماء الدين انه يلزم على القول بذالك النبي ﷺ بسبب القاء الشيطان، امور منها تسلط الشيطان على النبي ﷺ وقد قال الله تعالى للشيطان ان عبادي ليس لک عليهم سلطان. وقال الله تعالى انه ليس له (اى للشيطان) سلطان على الذين آمنوا الى غير ذالک.

**درويش وايي:** چي د عموم صالحينو د امت محمديه دا حال دى چي شيطان تسلط نه پر لري فكيف يكون له تسلط على سيد الصالحين وسيد المرسلين.

ومنها النبي ﷺ في القرآن ماليس منه وذالک مستحيل على رسوله ﷺ لمكان العصمة، ومنها اعتقاده النبي ﷺ ما ليس بقرآن قرآنا مع كونه بعيداً الالتيام متناقضاً ممتزج المدح بالذم وهو خطاء شنيع لاينبغي ان يتساهل في نسبته الى رسول الله ﷺ ومنها اما انيكون النبي ﷺ حين نطقه بتلک الكلمات معتقداً ما اعتقده المشركون في مدح آلهتهم وهو كفر محال في حقه عليه السلام واما انيكون معتقداً معنى آخر مخالفاً لما اعتقدوه ومبايناً لظاهر العبارة او هغه معنى يې و خلكو ته نه كړه بيان مع فرح المشركين وادعائهم انه مدح لآلهتهم فيكون هو ﷺ مقراً لهم على الباطل وحاشاه الله وهو يستلزم كونه ﷺ على غير بصيرة فيما يلقى اليه من الوحي الى غير ذالک وقد اجتمعت الامة على ما قال القاضي عياض رحمه الله على عصمة النبي ﷺ فيما طريقه الابلاغ من الاقوال والاخبار بخلاف ماهو الواقع لاقصداً ولا سهواً.

**درويش وايي:** چي د ما ذكرنا من الاستحالات الواردة على صحة القصة ذهب الى صحة القصة (۱) الحافظ ابن حجر العسقلاني الشافعي رحمه الله في شرح البخاري (۲) شيخ جلال الدين السيوطي رحمه الله من الشافعية (۳) البغوي الشافعي رحمه الله (۴) والمظهري ايضاً مصر على صحة القصة متابعة للبغوي.

ع ..... وللناس فيما يعشقون مذاهب.

**درويش وايي:** چي و ممن ذهب الى عدم صحة القصة (۱) الشيخ الامام ابو

منصور الماتريدي رح امام الحنيفية في العقائد (۲) امام محمد بن اسحاق رح جامع الشريعة النبوية (۳) صاحب تفسير بحر الحلوم الامام السمرقندي رح (۴) السيد الآلوسي الحنفي رح صاحب روح المعاني فانه وان بين الاختلافات كما ينبغي لكن مال في الآخير الى عدم صحة القصة (۵) المحقق ناصر الدين البيضاوي الشافعي رح (۶) المحدث الكبير القاضي عياض رح في الشفا وقد نقل قاضي عياض رح اجماع الامة على ذالک کما مر عنقريب (۷) والفقير الايوبي جامع هذه الاوراق (۸) صاحب التنقيح في الاصول (۹) والى عدم صحة القصة مال الشيخ ابو الحسن الاشعري رح وتفصيله في روح المعاني.

**درویش وايي:** چي سيد آلوسي رح په روح المعاني کي پيو داسي تفسير ددي آيت کړی دی چي د هغه ماقبل چون وچرا اخلاص دی، حيث قال وفي هذه الآية تسلية للنبي ﷺ بان السعي في ابطال الآيات امر معهود وانه لسعي مردود، والمعنى على هذا وما ارسلنا من قبلك رسولاً ولانبيا الا وحاله انه اذا قرا شيئا من الايات القى الشيطان الشبه والتخيلات فيما يقرؤه (اى الرسل والانبياء) على اوليائه (پر خپلو دوستانو يعني د شيطان دوستان چي کافران او ملحدان دي) ليجادلوه بالباطل ويردوا ماجاؤا به (چي ناحقي بحث وکړي اولياء د شيطان د ماجاء من الله سره په باطل خبرو او رد کړي اولياء الشيطان هغه آيات چي رسل او انبياء راوړي دي) كما قال الله تعالى وانهم ليوحون الى اوليائهم ليجادلوكم. وقال الله تعالى: وكذالک جعلنا لكل نبي عدواً شياطين الانس والجن، يوحي بعضهم الى بعض زخرف القول غروراً. ومثل له بقولهم، اى اولياء الشياطين من المشركين عند سماع قوله تعالى حرم عليكم الميتة وقرئته عليه الصلوة والسلام على الناس. فاوحى الشياطين الى اوليائهم من المشركين. انه يحل ذبيحة نفسه ويحرم ذبيحةُ الله يعني الميتة يعني په داسي شيطاني خبره دوی د خدای ﷻ دين له منخه وړي، يا مثلاً چي دا آيت نازل سو: انكم وماتعبدون من دون الله حصب جنهم، نو شيطان دوی ته په زړو کي دا ښوونه وکړه چي عيسی؏ خو هم عبد من دون الله او ملائكة؏ خو هم عبدوا من دون الله دي.

**درویش وايي:** چي پر دي تقدير ترجمه د آيتو داسي ده (فينسخ الله ما يلقى



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الشيطان) خدای ﷻ د غه شبهې باطلوي او له منځه يې وړي يا په توفيق د نبي ليرد ها او په نازولو د ما يرد ها او د دې آيت ثم يحكم الله آياته معنى داده چي د آينده لپاره به خدای ﷻ داسې آيتونه نازلوي چي په هيڅ وجه به رد او شبهو د شيطانانو و خپلو اولياؤ ته قابل قبول نه وي.

**پوه سه:** چي ثم په دې آيت كي لپاره د تراخي رتبي ده، ولي چي اولاً را استول اعلى رتبهٔ دی تر نسخ كولو. او صيغه د مضارع دواړه ځايه لپاره د استمرار تجددي دی.

**فائده:** په يحكم الله كي لفظ دال پر ذات جليل يعني الله او سره د دې چي ځاى خو د اضمار ؤ لذكره في الآية السابقة لزيادة التقرير و الاعلام بان الالوهية من موجبات احكام آياته تعالى الباهرة او د و الله عليم حكيم معنى پر دې تقدير داده چي خدای ﷻ په هر شي خبر دی او په هر شي كي حكمت لري چي يو له هغو ځخه په دې ځای كي تمكين د شيطان دی چي القاء د شبهو په زړو كي د اولياء د دوی وكړي او دوی مجادله وكړي په هغو شبهو سره د عليه الصلوة والسلام سره او د مؤمنانو سره. او خدای ﷻ بيا و خپل رسول ته لار د رد د هغو شبهو وروښيي.

**لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْقَاسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ ؕ**

يعني چي خدای ﷻ وګرځوي هغه څه چي شيطان يې القاء وكړه يعني خدای تمكين وركړی شيطان ته چي دا مذكوره القاء يې وكړه (يعني وتلك الغرانيق العلى الى اخير الآية (فتنةً) مفعول ثاني دی د يجعل چي فاعل يې ضمير راجع ؤ و لفظ الله ته او ما يلقي يې مفعول اول ؤ. د فتنةً معنى امتحان او بلا ده) د هغو كسانو لپاره چي په زړونو كي يې شك او نفاق وي (والقاسية قلوبهم) عطف دی پر موصول چي زړونه يې سخت دي ای المشركين.

**وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَفِيْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ ۙ﴿۵۳﴾**

په تحقيق ظالمان چي اهل نفاق او شرک دي په خلاف كي د حق سره او يا د رسول او مؤمنانو سره (بعيد) چي ډېر سخت او لېري دي. بغوي ؒ وايي چي دا آيت چي نازل سو قريشو وويل چي محمد (ﷺ) پښيمانه سو پر هغه خبره يعني چي هغه خو القاء د


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شیطان وه یعني چې زمونږ د بتانو په منزله یې بیان کړه په نیږد د خدای ﷻ، د دوی هغه خبره مراد وه وتلک الغرانیق العلی الخ. نو اوس یې تغیر ورکړی او هغه خبره چې منیه د شیطان وه د هر مشرک په خوله کې وه، نو نورهم د قریشو عداوت د علیه الصلوٰة والسلام سره ډېر سو او پر مسلمانانو د مکې یې ډېرول او ازارول ترپخوا زیات کړه.

## وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ

(ولیعلم) عطف دی پر (لیجعل) واللام ههنا متعلق بمقدر محذوف یعني فعلنا تمکین الشیطان علی الالقاء، ثم نسخ د ما یلقی الشیطان د دوو حکمتو لپاره اول لنجعل ما یلقی الشیطان الخ، دویم ولیعلم آه.

**ترجمه:** ولیعلم: یعني هغه کسان چې علم ورکړل سوی دی یعني باللّٰه واحکامه (انه) یعني هغه چې خدای ﷻ محکم کړه له آیاتو څخه د قران او القاء الشیطان یې څندي نسخ او خارج کړی (الحق من ربک) یعني نازل له طرفه څخه د خدای ﷻ دي، نو دوی به ایمان راوړي پر قرآن ویعتقدوا انه من اللّٰه خصوصًا في هذا المقام او یا ضمیر راجع دی و خدای ﷻ ته یعني ایمان به راوړي پر خدای ﷻ او د هغه پر حکمت فیما یفعل.

## فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

خشوع او عجز به مختاره کړي خدای ﷻ په زړونو د دوی بالانقیاد والاطمنان بما فعل اللّٰه في هذا المقام، او په تحقیق خدای ﷻ هدایت کونکی دی هغه کسانو لره چې ایمان راوړي پر قرآن او د خدای ﷻ پر حکمو او مصالحو، یعني چې یو مشکل ورپېښ سي وسمي لاري ته راسي ای اعتماد صحیح و طریق سوی وهو الاسلام وحل المشکل الذي عرض لهم.

## وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ

او همېشه هغه کسان چې کفر یې مختار کړی دی په شک کې دي چې ناشي له قرآن څخه دي یعني د دوی په اذهانو فاسده وو کې، او یا ضمیر راجع دی و علیه الصلوٰة والسلام ته یعني دده په رسالت کې، او مما القی الشیطان في امنیته یعني دا گمان کوي چې دا ملقی صادق رښتیا وه وتلک الغرانیق العلی آه لکن محمد ﷺ بیرته رجوع څندي وکړه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيْمٍ۝

تر هغه وخته پورې به دا مرېيه دوی کې باقي وي چې دوی ته راځي ساعت يعني وقت الموت بغتة ناببره، مفعول مطلق دی يعني اتيانًا بغتةً او يا راځي دوی ته عذاب د ورځې چې وچه وي يعني ورځ د قيامت.

**پوښته:** چې ورځ د قيامت چې وچه بولې په دې سبب چې شپه نه پسې راځي لکه وچه ښځه چې نه لنګېږي، دا قول د عکرمه او د ضحاک رح دی. او بعض مفسرين وايي چې له ساعت څخه قيامت مراد دی، او له يوم عقيم څخه مراد د بدر ورځ ده چې په هغې ورځې کې کافرانو لره خير نه ؤ والعقيم في اللغة ما لاخير فيه ومنه الريح العقيم چې هغه باد دی چې خير د باران نه وي پکښې. او بعض مفسرين وايي چې ساعت او يوم عقيم دواړه سره يو دي وهو يوم القيامة، درويش وايي والافادة خير من الاعادة فافهم.

## اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ

بادشاهي او حکمراني په دغه ورځ چې هغه مرېيه له زړو څخه ووځي (لله) يعني وحده، حکم به کوي خدای پاک په مجازات سره، بينهم ضمير راجع دی و مؤمنين او کافرين ته يعني مؤمنان به مهمان سرای ته د جنت بوزي او کافران به و محبس ته د دوزخ تېله کړي، دا جمله مستانفه وه.

## فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ۝

الفا لتفصيل حکم الله في ذالک اليوم، نو هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي او اعمال صالحه يې کړي وي په جنتو کې د نعمتو دي يتنعمون فيها.

## وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ۝

او هغه کسان چې کفر کوي او تکذيب کوي د آياتو زمونږ يعني قرآني آيات دروغ بولي، هغه کسان دوی لره عذاب دی د اهانت او سپکاوي.

**پوښتنه:** څه حکمت الهي دی چې د مؤمنانو د حال په بيانولو کې فا، د سببيه نه راوړه او د کافرانو د حال په بيانولو کې يې فاؤلئک فا سببيه راوړه؟

**ځواب:** په دې کې اشاره ورته ده چې دخول د جنت تفضل او احسان دی د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ ددوی سره اعمال صالحه یې سبب نه دی لانهم کاجیر یاخذ الاجر قبل العمل یعنې نعم الدنیا من الصحة وسلامة الاعضاء والبرزق وغیرها. او عذاب مهین د کافر په سبب د کفر ددوی، وقد جاء في الحدیث ما یؤید ذالک حیث قال رسول الله ﷺ لن ینجی احد عمله (هرګز نجات نسي ورکولای یعنې له عذاب څخه د خدای ج عمل دده) قالوا ولا انت یا رسول الله (نه سي تاته نجات در کولای ستا عمل یا رسول الله؟) قال ولا انا الا یتغمدني الله برحمة وفضل منه (علیه الصلوة والسلام زیاته کړه نه ماته نجات راکولای سي عمل زما مګر نه چي ما پټ کړي خدای ﷻ په رحمت او فضل خپل) متفق علیه.

**پوښتنه:** د قرآن مبارک په بل ځای کي راغلي دي. ادخلوا الجنة بما کنتم تعملون. د دې آیت څخه دا صراحةً معلومېږي چي دخول د جنت په سبب د عملو دی؟

**ځواب:** دا آیت محمول دی پر دې چي په جنت کي منازل متفاوته سته في الشرف چي هغو منازلو ته داخېدل په سبب د اعمالو دی، واما اصل دخول الجنة والخلود فیها فضل الرحمن ﷻ.

## الفائدة الموعودة في الفرق بین الرسول والنبي

**درویش وایي:** چي ما وعده کړې وه په تفسیر کي د هغه آیت (وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبي) چي زه په تاسي ته د رسول او نبي فرق بیان کړم، د ایفاء بالوعد وایم.

**پوهه:** چي مشهوره داده چي رسول هغه چاته وایي یعني په شرع کي چي نوی کتاب لري، والنبي اعم منه یعني سواء کان له کتاب او یعمل بکتاب نازل قبله علی غیره لکه انبیاء د بني اسرائیلو چي عدد یې څلور زرو ته بالغ ؤ، او د ټولو عمل په تورات ؤ چي نازل پر موسی علیه السلام ؤ، وفي هذا الفرق نظر قوي چي په حدیث صحیح کي راغلي دي چي د علیه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه کم عدد الانبیاء؟ ده ورته وویل مائة الف وعشرون الفا، هغه سړي پوښتنه ځندي وکړه وکم الرسل منهم؟ قال (۳۱۳) جمّا غفیراً او په صحیح حدیث کي راغلي دي چي کتب منزله من عندالله (۱۰۴) کتابونه دي. نو که په رسول کي کتاب شرط سي نو پر (۳۱۳) باندي (۱۰۴) کتابونه څرنګه رسېږي. او هغه توجیه چي مولی شمس الدین الخیالي په حاشیه کي د شرح العقائد النسفي کړې ده یعني قول په تکرار د نزول (۱۰۴) کتابونه پر (۳۱۳)



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بانذي كما ان سورة الفاتحة نزلت مرتين مرة بمكة ومرة بالمدينة عند تحول القبلة فليس بشئ لان تكرار نزول الكتب لم يجئ في حديث من الاحاديث النبوية واما قياسها على تكرار الفاتحة فلا يصح لانه ثابت بالنص. او بعض علماء وايي چي د رسول او د نبي تر منځ عموم خصوص من وجه دى فمثل موسى و عيسى وغيرهما عليهم السلام رسول او نبي دى. ومثل انبياء بني اسرائيل انبياء لا رسل ومثل جبرئيل رسول لا نبي وفيه نظر من وجهين. الاول ان هذا الفرق مبني ايضًا على اشتراط نزول الكتب على الرسل وقد مر عنقريب ان هذا الفرق لا يصح. والثاني ان جبرئيل رسول بالمعنى اللغوي والكلام في الرسل بالمعنى الشرعي. والصحيح في الفرق بينهما ما قال المظهري ان الرسول من بعث بشريعة مجددة يدعوا الناس اليها سواء معه كتاب ام لا. كه دا شريعت مجددة وكه الهامًا او كه منامًا مجدد وي. والنبي يعمه ومن بعث لتقرير شرع سابق كانبياء بني اسرائيل. او دا فرق روح المعاني هم راوړی دی.

**درويش وايي**: چي روح المعاني نوري معاني د رسول او د نبي هم ذکر کړي دي تركناها لحال الطول في التفسير والتعب على المتعلمين.

**وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ**

او هغه کسان چي د خپلو وطنو او قبائلو څخه يې هجرت کړی وي (يعني لشدة اذى المشركين اياهم) په طلب کي د رضاء د خدای ﷻ بيا قتل کړل سوي وي په جهاد کي يا په خدايي مرګ مړه وي، والله چي خدای ﷻ به رزق ورکړي ودوی ته يعني في الجنة دار النعيم والسرور والخلود ښه رزق چي نه چا په سترګو ليدلی وي او نه چا په غوږو تفصيلاً اورېدلی وي او نه د چا پر زړه ورګرځېدلی وي.

**وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝٥٨**

خدای ﷻ ښه رزق ورکونکی دی چي نه قطع کېږي او نه يې مثل چا ليدلی دی.

**لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝٥٩**

هر آئينه به داخل کړي دوی و داسي ځای ته چي راضي به وي دوی په هغه ځای لان فيها ما تشتهيه الانفس وتلذ به الاعين، په تحقيق خدای ﷻ په احوالو ددوی او د معاندينو ددوی ښه خبر دی او حليم دی چي ژر عقوبت و دښمن ته ورکوي. او دا حلم د خدای د مشرکان، کافران او عاصيان غولولي دي قالوا اعوذ بالله من


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غضب الحليم لانه اذا اخذه لم يفلته چي په عذاب يې ونسي بيا يې نه پرېږدي.

ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهٖ

اى الامر ذالک يعني ذالک خبر د مبتدا، محذوفې دى. او که څوک عقاب ورکړي و جاني ته په مثل د ماجنى عليه.

**پوښتنه**: ما وقع ابتداءً ته څرنګه عقاب وويل شو. سره ددې علماء تو له وايي چې عقاب جزاء ته د جنايت وايي. وجه التسمية بالعقاب لانه يجى عقب الجناية او سره ددې چې د اول جاني دا خو عقيب الجناية نه دى بلکې ابتداء الجناية؟

**ځواب**: يا دا مشاکله له سببه ددې چې د مجنى عليه دا خو عقاب ؤ او يا له دې سببه چې ابتداء د جنايت خو سبب ده عقوبت د هغه بل سړي له خوا او ګرځيدل نو اطلاق يې وکړى د مسبب پر سبب مجازًا مرسلاً، او بعض محققين وايي چې نه مشاکله ته ضرورت سته او نه مجاز ته ولې چې په عرف کې عقاب نفس عذاب ته وايي که څه هم جزاء د جنايت نه وي. نو د اول جاني دا خو هم عذاب ؤ که څه هم د جنايت جزاء نه ده فافهم. دا جمله مستانفه ده.

ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ ۗ إِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝

بيا بغاوت او ظلم وکړل سو د ظالم اول له خوا څخه پر هغه مظلوم چې اول وار يې د ظالم څخه خپل کسات اخستى ؤ، خداى ﷻ حتمًا دده سره کومک کوي يعني دده مکافات خداى پاک اخلي د ظالم معاود بالظلم څخه، په تحقيق خداى ﷻ عفوه کونکى دى هغه چالره چې اول وار يې د ظالم څخه کسات اخستى ؤ او بخښونکى دده.

**پوښتنه**: مظلوم څه ګناه وکړه خو خپل کسات يې له ظالم څخه واخستى؟

**ځواب**: دده ګناه داده چې د نفس او شيطان په خوله يې وکړه چې انتقام يې واخستى او هغه کار يې پرېنښو چې د خداى ﷻ خوښ ؤ قال الله تعالى ولمن صبر وغفر ان ذالک لمن عزم الامور، په تحقيق هغه څوک چې صبر وکړي پر عذاب ورکونکو د بل چا او بخښنه ورته وکړي په تحقيق د عزيمت له کارو څخه دى. يعني کسات اخستل که څه هم رخصت دى لکن عفو او مغفرت عزيمت دى.

**پوښتنه**: چې په دې آيت کې باعثه کول دي د مظلومانو پر عفو او مغفرت و



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ظالم ته فانه تعالى مع كمال قدرته وعلو شانه لما كان يعفو ويغفر للظالمين فغيره اولى بذالک وتنبيه على انه قادر على العقوبة للظلمة اذ لا يوصف بالعفو الا القادر على العقوبة.

**پوښتنه:** د خداى ﷻ عفو و ظالم او كافر ته چې پر ظلم او كفر باندې باقي وي څه شي ده؟

**ځواب:** سره د كفر او شرک خداى ﷻ رزق او صحت وغيرهما وركوي، سعدي شيرازي وايي:

اى كريمى كه از خزانه غيب...... گبر و ترسا را وظيفه خوردارى
دوستان را كجا كنى محروم...... تو كه با دشمنان نظر دارى

ايضًا:

اديم زمين سفره عام اوست........ برين خوان يغما چه دشمن چه دوست

## ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ

دا نصرت چې خداى ﷻ كوي د مظلومانو سره سبب د دې چې خداى قادر دى پر هر شي چې يو له هغو څخه مداولت د اشياء متعانده و ترمنځ چې داخلوي الليل يعني ساعات د شپې نو شپه لنډه سي او ورځ اوږده سي، او داخلوي ساعات د ورځي په شپه كې نو شپه اوږده سي او ورځ لنډه، نو له اول سرطان څخه ورځ ډېره اوږده وي او شپه لنډه چې دوبى يې بولي او د منقلب صيفي څخه شروع كېږي رفته رفته پر منقلب شتوي ورځ پر كمېدو سي او شپه پر اوږدېدو سي او پر اعتدالينو شپه او ورځ په ساعات كې سره يو شى سي وهكذا.

## وَأَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

او بل دا چې په تحقيق خداى ﷻ اورېدونكى دى د اقوالو د ظالم او مظلوم، او يا معنى داده چې سميع دى د دعاء د مؤمنانو په شدائدو كې نو خداى ﷻ قبلونه د دوى د دعاء كوي او له شدائدو څخه يې خلاصوي وامثال ذالک (بصير) دانا دى په افعالو د ظالم او مظلوم نو مهمل يې نه پرېږدي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ

يعني دغه اتصاف د خداى ﷻ په كمال قدرت سره كما يدل عليه قوله تعالى يولج الليل في النهار آه او په كمال علم سره الدال عليه سميع بصير په سبب ددې ثابت دى چي خداى ﷻ حق يعني واجب لذاته دى الثابت بنفسه وحده وقد تقرر في علم الكلام بكمال التفصيل واتم بيان ان وجوب وجوده ووحدته يستلزمان ان يكون هو سبحانه پيدا كونكى دى د ټولو مصنوعاتو ولابد في ايجاده كل مصنوع على الوجه البديع واحكمه من كمال عمله تعالى نو نتيجه دا سوه چي مستحق د عبادت او تضرع يو ازي هم دى دى ما اشار اليه بقوله.

# وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ

او هغه شيان چي خلک يې عبادت کوي هغه باطل دي.

**پوهـ سه:** چي كلمه د ان لپاره د تحقيق د مضمون د مابعد ده او كلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دى اى يدعونه.

**فائده:** له باطل څخه که مراد باطل في حد ذاته يعني چي واجب الوجود نه دى نو ان مايدعون موجبه كليه ده يا مراد داسي چي باطل الوهية دى يعني وصف د معبوديت يې باطل دى، او که له باطل څخه مراد دا وي چي مايدعون من دونه غلط او بېكاره شيان دي، نو سوال دا پيدا كېږي چي بعض مشركين د ملكو عبادت كوي او نصارى د عيسى ؑ عبادت كوي او دا خو غلط او بېكاره شيان نه دي. نو دا آيت قضيه مهمله ده په قوت كي د قضيه جزئيه يعني بعض مايدعون وهو اصنام المشركين، باطل دي په معنى مذكوره والى هذا اشار السيد محمود الآلوسي ؒ في روح المعاني بقوله ولعل الحصر غير مراد آه.

# وَأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

هذه الجملة عطف على قوله ان الله هو الحق د علي معنى دا ده چي خداى ﷻ بلند دى ددې څخه چي ده لره شريک په معبوديت كي وي سواء كان من ذوى العقول كالملائكة وعيسى او غيرهم كاصنام المشركين او د كبير معنى دا ده ليس كمثله شئ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

**پوهسه:** چي استفهام انکاري دی او نفي د نفي اثبات دی یعني (تر) او مخاطب د (تر) هر څوک دی چي صالح د خطاب وي، او رؤیة یا بصري دی یعني ته نه ویني یا علمي دی یعني الم تعلم (ان الله انزل من السماء ماء) مفعول به د (تر) دی چي خدای ﷻ نازل کړی له اسمان څخه یا له وریځي څخه لان کل ما علاک سماء او به یعني د باران.

فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

نو وګرځي مځکه زرغونه یعني په قسم قسم بناتاتو سره (لطیف) د لفظ لطف څخه ماخوذ دی په معنی د مهرباني یعني د خدای ﷻ لطف وهر شي ته شامل دی. او یا په معنی د دقیق دی یعني یصل علمه الی کل ما دق وجل ته او خبر دی په احوال ظاهره او باطنه وو سره د بندګانو او بما یحتاجون الیه من ثمار الارض وزروعها فلذالک انزل من السماء ماء لان ذلک الماء سبب لارزاق العباد والحیوانات.

**سوال:** انزل ماضي صیغه ده نو تصبح یې مضارع ولي راوړه؟

**جواب:** لپاره د احضار د صورت ماضیه وهذه الآیة دلیل اخری پر کمال علم او قدرت ولي چي د مځکي لپاره د الکه بعث بعد الموت دی د انسانانو لپاره.

لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

هم ده ده لپاره دي هغه څه چي په اسمانو کي دي او هغه چي په مځکه کي دي ملکا وخلقا. او په تحقیق خدای ﷻ غني دی په ذات کي د هر شي څخه یعني د بندګانو عبادت ته محتاج نه دی. او مستحق د حمد دی په سبب د صفاتو کامله وو من الجلالیة والجمالیة او په سبب د افعالو چي مشتمل پر حکمت او عدالت دي کې څوک حمد وایي او که نه.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ

الرؤیة ههنا علمیة والمخاطب کل من یصلح للخطاب، آیا ته علم نه لري (والاستفهام للتقریر ای حمل المخاطب علی الاقرار) چي خدای ﷻ مسخر کړي دي ستاسي د نفع لپاره هغه شیان چي په مځکه کي دي یعني ذلیل یې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ګرځولي دي چي تاسي نفع پر واخلئ لکه اوښان، غوايي، پسونه وغيرها چي تاسي به پر سپريږئ پر بعضو او قولبه کښي به په کوئ په بعضو، او غوښي به خورئ د ټولو مذکوره وو، او وري به يې هم ستاسي په نفع کي تمامي وي.

**فائده:** که استفهام انکاري سي او نفي د نفي اثبات سي هم د تقرير ته راجع کيږي.

## وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ

(والفلک) عطف دی پر مافي قوله مافي الارض، او مسخره يې ګرځولي دي کښتيانې چي رواني دي په درياب کي په امر او قدرت د خدای ﷻ سره د دې په دې کښتيو کي د هر نفر سپاره وي او درانه بارونه ورسره وي يعني تجارتي اموال په دې کي هم ستاسي لپاره نفع ده چي د درياب تجارت چي له انفع تجاراتو څخه دی پکښي کوئ په اغلب اوقاتو کي خدای ﷻ له غرق څخه ساتلي دي او سره د دې چي يو کوچنۍ ډېره چي درياب ته وغورځول سي فوراً ډوبيږي.

**پوښته:** چي ما ترجمه د فلک په کښتيانو سره وکړه چي جمع لفظ دی او داسي ترجمه مي ونه کړه کښتۍ چي مفرد لفظ دی د دې سببه چي په وروسته لفظ کي د تجري مؤنث ضمير د فلک ته راجع دی نو حتماً به فلک جمع وي چي په تاويل د جماعت مؤنث ضمير ورته راجع سي.

**فائده:** په لفظ کي د فلک مفرد او جمع سره برابر دي او فرق يې صرف اعتباري دی، که له لفظ څخه د فلک مفرد مراد وي، نو ضمه د فاء لکه ضمه د قُفل ده چي مفرد دی، او که چيري جمع مراد وي ضمه د فاء يې ضمه د اسد ده چي جمع د اسد دی فليکن هذه الفائدة علی ذکر منک تنفعک في مواضع شتی.

## وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ

او ساتلي دی خدای ج اسمان سره د غايته ثقل ان تقع ای من ان تقع چي راوه دي لوېږي پر مځکه، مګر نه په اراده د خدای ج. بيضاوي رح وايي چي اسمانونه خدای ﷻ پر داسي صورتو پيدا کړه چي مقتضی د استمساک دي، او مظهري وايي چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي اجسام الفلکية لکه اجسام ارضيه ميل و ماتحت ته کوي وانما امسکها الله تعالی بقدرته.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي روح المعاني او امام رازي په دې آیت کي اوږدې خبري کړي دي چي د تفسیر ایوبي د متعلمانو تر فهم لوړي دي الا من شاء الله.

**یوه سه:** چي الا باذنه استثناء ده له مضمون څخه د دې قول د خدای ﷻ یمسک السماء ان تقع علی الارض، والتقدیر لاتقع علی الارض في حال من الاحوال الا متلبسًا باذنه وارادته. بیضاوي وايي وذالک یوم القیامة او امام آلوسي اول داغه خبره کړې ده چي اسمان په ورځ د قیامت سره ټک ټک سي او پر مځکه را ولوېږي، وروسته یې ویلي دي وانا لیس في ذهني من الآیات والاخبار ماهو دال صراحة علی ان السماء تقع علی الارض وانما هي صریحة في المور، والانشقاق والطي والتبدل کما في الآیات القرآنیة في مواضع شتی وکل ذالک لایدل علی الوقوع علی الارض فضلاً من انتکون صریحة فیه انتهی بادنی تغییر، او مظهري هم ده روح المعاني پر لار روان سوی دی والله اعلم. الآیات القرانیة: یوم تشقق السماء بالغمام. ویکون السماء کالمهل. اذا السماء انفطرت. یوم نطوی السماء کطي السجل الآیة. والسماء وردة کالدهان.

## إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾

په تحقیق خدای ﷻ پر خلکو کثیر الرافة والرحمة دی چي دوی ته یې دلائل د قدرت او د وحدت خپل قائم کړي دي في الانفس والآفاق او دروازې د منافعو یې ورته خلاصي کړي دي، او دفع د مصائبو یې څندي کړې ده الی غیر ذالک.

## وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

خدای ﷻ هغه قادر ذات دی چي تاسي یې ژوندي کړي یاست په نفخ الروح سره په ارحامو کي د میندو وروسته تر دې نطفې واست بیا علقې سو است بیا مظغې وګرځېدلاست وروسته اجساد بې روح واست. بیا یې روح درکړی ژوندي انسانان جوړ سو است، بیا وروسته تاسي وژني بقبض الارواح من اجسادکم، بیا مو ژوندي کوي په اخرت کي باعادة الاجسام او نفخ الارواح فیکم، په تحقیق انسان یعني المشرک المنکر للحیوة بعد الموت (کفور) صیغه د مبالغې ده یعني کثیر الانکار والجحود دی د نعمتو د خدای ﷻ بعد ظهورها رئ العین یعرف الانشاء بعد العدم في الدنیا وینکر الاحیا بعد الافنا في الآخرة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ

**پوه سه:** چي دا جمله مستانفه ده ولهذا لم يورد معها الواو العاطفة مسوقة لزجر معاصريه عليه الصلوة والسلام من اهل الاديان السماوية عن منازعته عليه الصلوة والسلام ببيان حال ماتمسكوا به من الشرائع، والمعنى هر امت لره د امم معينه وو څخه موږ كرځولى دى شريعت خاصة وتقديم الجار والمجرور للحصر، يعني لالامة اخرى وضمير هم راجع الى كل امة باعيانهم، فالامة من مبعث موسى الى مبعث عيسى عليهما السلام منسكهم مافي التورات چي دوى هغه شريعت چلاوه او هغه امت چي د عيسى ؑ وه تر مبعث د محمد ﷺ منسک او شريعت د هغو ما في الانجيل دوى هغه منسک چلاوه لاغيرهم، واما الامة الموجودة عند مبعث النبي ﷺ الى يوم القيامة منسک ددوى قرآن او شريعت يې ما في القرآن دى ليس الا هو.

**درويش وايي:** چي مظهري رح يوه ترجمه د منسک په نقل د انس رضی الله عنه په شريعت سره كړي ده دا ترجمه د ټولو تفاسيرو سره برابره ده، بله ترجمه يې په عيد او اختر سره كړي ده چي ددې مقام سره هيڅ مناسبت نه لري، او بله ترجمه يې په ځاى د ذبح د قرابينو كړي ده چي هم ددې مقام سره هيڅ مناسبت نه لري، او بله ترجمه يې په ځاى د الفت سره كړې ده چي هغه هم ددې مقام سره هيڅ مناسبت نه لري، د درويش مطلب دادى چي تفسير مظهري خو د لغتو كتاب نه دى چي دى د منسک ټوله معاني يكښي بيان كړي دا خو تفسير د قرآن مبارک دى، بايد د هر آيت هر څو معاني چي مناسبت لري هغه بيان كړي.. ع وللناس فيما يعشقون مذاهب.

## فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ

دوى يعني الملل دې نزاع نه كوي د تا سره په امر كي د دين كلمة الفا. ههنا لترتيب النهي عن النزاع على ماقبله فان تعينه تعالى لكل امة من الامم التي من جملتها امت محمد ﷺ شريعت مستقله درلودى، تر دې اندازې پورې چي هر امت كام نه اروي تر ماعين لهما دا موجب ددې دى چي داغه امم دې متابعت د شريعت نبوي وكړي او په امر د دين دده دې رد نه كوي په گمان ددې چي زموږ شريعت خو مابين لآبائهم مما في التورات والانجيل فان ذالک الشريعة كان لمن مضى قبل الانتساخ وشريعة محمد ﷺ ناسخة لجميع الشرائع فيما عدا المعتقدات.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** چي هغه كسان چي د عليه الصلوة والسلام سره يې نزاع كوله يا جاهلان وه يا اهل عناد وه لكه علماء د بني اسرائيلو، ولي چي حال د دين د عليه الصلوة والسلام و داسي مرتبې ته د ظهور رسيدلى دى چي قابل د نزاع نه دى لانه مؤيد من عند الله بالمعجزات الباهرة وكتابه العزيز معجزة باقية كر الازمان ومر الدهور لقوله تعالى ان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فاتوا بسورة من مثله او هغه قرآن نازل پر محمد عليه السلام دا فيصله كړې ده چي محمد ﷺ خاتم الانبياء والمرسلين دى.

**درويش وايي:** چي بغوي رح د دې آيت عامه ترجمه په يوه خاصه ماده سره كړې ده دى وايي چي دا آيت نازل سوى دى في بديل بن يرقاء او بشر بن سفيان او يزيد بن خنيس چي دوى و اصحابو ته د عليه الصلوة والسلام وويل مالكم تاكلون مما تقتلون بايديكم يعني تذبحونه ولا تاكلون مما قتله يعني الميتة.

ع: ببين تفاوت راه از كجا تا بكجا فافهم.

او زجاج وايي چي معنى د لاينازعنك داده چي لاتنازعهم انت چي نزاع مه ورسره كوه ته كما يقال لايخاصمنك زيد اى لاتخاصمه.

**درويش وايي:** چي دا معنى چي زجاج ذكر كړې ده معنى كنايي د لاينازعنك ده. ولي چي منازعه او مخاصمه خامخا د دوو كسو تر منځ وي نو هر يو چي نزاع ترك كړي نزاع له منځه ځي، نو چي عليه الصلوة والسلام چي د دوى نزاع صرف نظر كي خپل تبليغ ته بلا شاغل دوام ور كړي وهذا انسب بما بعد الآية يعني قوله تعالى.

## وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ ۖ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾

ته خلك رابوله و خداى ﷻ ته يعني توحيده وعبادته، په تحقيق ته پر برابره لاربې وحق ته.

**درويش وايي:** چي روح المعاني په دې معنى كنايي كي ډېر بحث كړى دى او سوال او ځواب يې راوړى دى ان شئت فارجع اليه.

## وَإِن جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾

كه دوى ناحقه بحث درسره كوي يعني بعد ظهور الحق ولزوم الحجة، ته ورته ووايه چي خداى ﷻ خبر دى په عمل ستاسي، نو كلمه د ما مصدريه ده، يا موصوله ده عائد يې محذوف دى اى تعلمونه من المجادلة الباطلة وغيرها يعني خداى ﷻ به



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاسي ته مجازات درکړي، وهذه الجملة الشرطية معطوفة على قوله فلاينازعنک.

**پوه سه:** چي په دې جمله کي وعيد دی سره د رفق وکان ذالک قبل الامر بالقتال. يعني منسوخة هذا ما قال المظهري وصاحب روح المعاني.

## اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۶۹﴾

او خدای ﷻ به حکم او فيصله وکړي يعني بين المؤمنين منكم والكافرين، نو خدای ﷻ سره جلا کوي په ورځ د قيامت حق او باطل چي مؤمنانو ته به دخول د جنت ثواب ورکړي او کافرانو ته به عذاب النار ورکړي، په هغه شي کي له امورو څخه د دين چي تاسي ايها المؤمنون والکافرون اختلاف درلودی يعني په دنيا کي چي مؤمنانو د توحيد الهي لار غوره کړي وه او کافرانو د شرک لار اختيار کړې وه.

## اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ

استفهام لپاره د تقرير دی ای حمل المخاطب على الاقرار يعني ته خبر يې چي په تحقيق خدای ﷻ خبر دی په هغه شيانو چي په اسمانو کي دي من الملائكة والنجوم وغيرها او په مځکه کي دي من الحيوانات والنباتات والمعدنيات. لانه لايخفى عليه شئ وان كان مثقال ذرة.

## اِنَّ ذٰلِكَ فِيْ كِتٰبٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿۷۰﴾

په تحقيق دا ټوله شيان من السماء والسمٰويات والارض ومافيها وعليها په لوح محفوظ کي دی بلکي ماكان وما سيكون ټوله مقصود تسلي ده عليه الصلوة والسلام ته چي ته يې غم مه کوه، په تحقيق د غه احاطه علمي او يا ثبت په لوح محفوظ کي او يا فيصله بين المحق والمبطل خدای ﷻ ته اسانه ده.

## وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا

(ويعبدون) عطف دی پر مضمون ماسبق من الآيات الدالة على وحدانيته تعالى وكمال قدرته يعني يعلمون تلک الدلائل الواضحة والبراهين القاطعة في التوحيد وهم مع ذالک دوی عبادت کوي ماسوی له خدای ﷻ څخه د هغه شيانو چي بتان دي چي نه دی يعني خدای پاک د هغه شي په عبادت سره يو حجة واضحه په کتب مقدمه وو کي يعني چي ددې شيانو عبادت روا دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾

او نشته دوی لره په جواز د عبادت د هغو سره علم یا بدهي یا استدلالي یا نقلي من المخبر الصادق الذي دل على صدقه المعجزات او یا علم متواتر چي منتهي یې یو حواس خمسه وي، او نشته مشرکانو لره چي دا ظلم ظاهر یې پر کار اچولی دی یو کومکي په دفع کي د عذاب له دوی څخه کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده کما لایخفی کمایدل علیه التنکیر ایضًا.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ

چي تلاوت وکړل سي پر دوی له جانبه څخه د رسول الله ﷺ د آیاتو زموږ یعني الآیات القرآنیة چي واضح الدلالة دي پر دې چي دا آیات من عند الله دي په دې سبب چي دوی یې په مثل سره د یوه سورت راتګ نسي کولای مع کونهم من العرب العربا، یا معنی داده چي دا آیات واضحات الدلالة دي پر عقائد حقه وو او پر احکام الهیه وو.

تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنكَرَ ۖ

ته وینې د مشرکانو کافرانو په مخانو کي انکار (نو منکر مصدر میمي دی) یعني په مخانو کي د دوی آثار د انکار ښکاره کېږي یعني تندی ترش وګرځوي او د غضب اثار یې پر مخانو ښکاره سي.

**پوښتنه:** د مشرکانو ذکر خو د مخه تېر سو في قوله تعالى وما للظالمين آه، نو دلته وذکر ته د الذين كفروا څخه ضرورت دی چي خدای ج داسي نه وویل في وجوههم بارجاع الضمير حکمت یې څه دی؟

**ځواب:** په اسم ظاهر راوړلو کي تنبیه ده پر دې چي باعث پر انکار شدت کفر د دوی دی لاغير ذالک.

**پوښتنه:** چي جمله شرطیه یعني د واذا څخه نیولې تر تعرف في وجوههم آه چي جزاء د شرط معطوف دی پر یعبدون آه.

يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۗ

قریبه وي دا چي دوی حمله وکړي، پر هغو کسانو چي تلاوت د آیاتو یې پر دوی وکړي یعني محمد ﷺ واصحابه رض.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**بوه سه:** چي یکادون آه حال دی د الذین کفروا څخه او یا لاس ورو غځوي په حمله کولو:

# قُلۡ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُۗ

ووایه ته یا محمد (ﷺ) آیا زه خبر درنه کړم تاسي ته په شر او مکروه تر دغه قرآن چي پر تاسي یې تلاوت وکړل سو او تاسي ته یې ډیر غم او غصه پیدا کړه او پر تالي د آیاتو و حملې ته تیار سواست. او زړونه مو تنګ سوه او اثار د غضب مو په مخانو کي ښکاره سوه.

# ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ٧٢

(النار) خبر د مبتداء محذفي دی ای هو النار، نو دا جمله استیناف بیاني دی کانه قیل ماهو ذالک الشئ، چي وعده یې کړې ده د هغه اور خدای جل جلاله د هغه کسانو سره چي کفر یې اختیار کړی دی یعني په دنیا کي. د وعدې معنی داده چي د دوی مرجع به دغه اور وي. او بد ځای د ورتګ دی اور.

# يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٞ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥٓۚ

ای خلکو (مراد څنې کفار مکة من المشرکین وغیرهم ممن شرکوهم في الاشراک لعموم اللفظ) بیان کړی یو مثال یعني یوه قصه عجیبه، نو تاسي غوږ ونسئ و دغه مثل ته. له غوږ نیولو څخه مقصد دادی چي فکر او غور پکښې وکړئ. او بعض مفسرین وایي چي معنی د آیت داده چي ګرځولی دی مشرکانو زما لپاره یو مثال چي مثل یعني مماثل په استحقاق کي د عبادت چي اصنام دي، نو تاسي غوږ ونسئ و حال ته د دغو بتانو او غور پکښې وکړئ چي آیا دا تماثیل د دوی صحیح دي.

# إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخۡلُقُواْ ذُبَابٗا

دغه شیان چي تاسي یې عبادت کوئ یعني بتان چي جمادات دي. ماسوی له خدای څخه یعني بتان، هرګز دوی قادر نه دي پر خلق د یوه مچ مع صغره وقلته وخساسته.

**بوه سه:** چي یعقوب رح دا آیت په یا تحتانیه وایي یعني په صیغه د غائب او ضمیر یې راجع بولي کفارو ته. او نور ټول له قاریان یې په تاء فوقانیه وایي علی



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الخطاب للكفار. او پر دواړه تقديره عائد و موصول ته محذوف دی يعني يدعونها او تدعونها.

**فائده**: ذباب مشتق دی من ذب فآب چي ته يې وشړې دی بيرته درته راځي كما هو المعتاد جمع قلت اذبة ده او جمع كثرت يې ذبان كغراب واغربة.

## وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ

که اصنام سره جمع سي پر خلق د ذباب يعني که څه هم ټوله بتان سره غونډ سي فكيف اذا كانو منفردين. او که حمله کړي له دې بتانو څخه مچ يو شی دوی يعني بتان هغه شی نسي ځندي اخستلای.

**درويش وايي**: چي د مشركانو عادت دا ؤ چي پر دې بتانو باندي به يې تعظيمًا زعفران او نوري خوشبوی ځاني مښلې او د تبرک لپاره به يې د دوی و مخ ته خواړه ايښوول. نو دوی چي په ولاړه مچان به پر راتول سوه او هغه خوشبويي ځاني به يې ددوی څخه خوړلې او پر هغه طعام به يې هم د اختر د خوشالي ورځ جوړه کړې وه. او ددوی بتانو دا توان نه درلودی چي دا مچان له ځانه يا له طعام موضع څخه وشړي او قدرت د مقاوت د مچانو يې نه درلودی.

**درويش وايي**: چي ددې مثل حاصل دا دی چي خدای پاک د بت پرستانو نهايت جهل او ناپوهي بيانوي چي دوی د خالق المخلوقات موجد السماوات القادر على الاطلاق هغه عاجزه شيان چي بتان دي چي د ادنی شي پر خلق چي مچ دی او د خپل ځان پر ساتنه قادر هم نه دي شركاء في العبادة يې ګرځولي او د الوهيت لونګی يې ورتړلي ده او وايي هؤلاء شفعائنا عند الله.

## ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي طالب مچ دی چي د بتانو څخه خوشبويي سلبوي او مطلوب بت دی چي مچ له ده څخه سلب د خوشبويي کوي ولاشک ان الطالب ضعيف يعني مچ والمطلوب اضعف منه، ولي چي مچ خو حرکت او طلب د رزق کوي او مطلوب چي بت دی پر هيڅ شي قدرت نه لري.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖؕ

نه دي پیژندلی مشرکانو خدای ﷻ په حق پیژندلو سره او نه یې د خدای ج تعظیم کړی دی په حق تعظیم سره، او نه یې خدای پاک په حقیقي وصف سره موصوف کړی دی. ولې چې دوی د خدای ﷻ سره په عبادت کې هغه جمادات بتان شریک کړه چې مچ غوندي ضعیف شی توان د مقابلې او مقاومت نه لري.

ع: ....بدین علم و دانش باید گریست

## اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِیٌّ عَزِیْزٌ ﴿۷۴﴾

په تحقیق خدای ﷻ دا یعني مالک د قدرت کامله دی چې د ټولو ممکناتو خالق دی او غالب دی چې څوک یې نسي مغلوبه کولای او د دوی خدایان بتان عاجز العاجزین دي نو دوی څرنګه شرکاء الله په عبادت کې شریکان بولي. بغوي رح وایي چې دا وروسته آیت هلته نازل سو چې مشرکانو به ویل: ءانزل علیه الذکر من بیننا؟ آیا نازل سو پر محمد (ﷺ) ذکر یعني قرآن زموږ په منځ کې یعني موږ سرمایه داران د مکې یو او سرداران د قوم یو، او محمد ع خو نه سرمایه دار دی او نه د قوم مشر دی، نو که قرآن نازلېدلای پر یوه زموږ به نازل سوی وای مطلب یې دا ؤ نعوذ بالله من ذالک چې محمد ﷺ دا قرآن له ځانه جوړوي، نو خدای ﷻ د دوی په ځواب کې دا آیت نازل کړی چې حاصل یې دا دی چې د دې شیانو چې څوک نبي کړ خوي اختیار د خدای ﷻ په مشیت کې دی یختار من یشاء من خلقه.

## اَللّٰهُ یَصْطَفِیْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

خدای ﷻ مختاره کوي چې بعض ملکي واستوي په منځ کې د خدای او د انبیا په وحي سره کجبرئیل ع. او بعض ملکي په مابین د خدای او د نزع الروح په باره کې کعزرائیل ع او په مابین کې د خدای او د خلکو د رزقو په منځ کې چې باد او باران یې په تصرف کې دی لکه میکائیل ع، او بعض واسطه وي د خدای ج او د خلکو د امانت او احیاء په مابین کې لکه اسرافیل ع په نفخه اولی او ثانیه کې، او نوري ملکي د نورو کارو لپاره لکه کرام الکاتبین د بندګانو د نېک عمل او بد عمل د نوشتې لپاره الی غیر ذالک.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَمِنَ النَّاسِ

اي يختار من الناس انبياء ورسلا چي خلک وحق او توحيد ته رابولي، او د خداى ﷻ شرائع او احکام ورته بيان کړي چي اول د هغو انبياؤ آدم؈ او اخيريې محمد ﷺ دی. بيضاوي وايي چي خدای پاک اول تقرير د وحدانيت خپل وکړی او نفي د مشارکت د غير د ده سره په الوهيت کي وکړی او په صفاتو د خلق وغيره. اوس په دې آيت کي بيان د دې کوي چي خدای ﷻ لره برگزيده بندگان سته د نبوت او رسالت لپاره چي د هغو څوک اجابت وکړي او اقتداء پسي وکړي په عبادت د خدای ﷻ وه على مراتبو ته د قرب الهي به ورسيږي تقريرًا للنبوة وردًا لقول المشركين مانعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى، او لقولهم الملائكة بنات الله ونحو ذالک من خرافاتهم.

## إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

په تحقيق خدای پاک عالم بالمسموعات والمبصرات دی يعني عليم بجميع الاشياء العلوية والسفلية.

## يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

ابن عباس ؓ وايي ماقدموا من الاعمال الحسنة والسيئة وما خلفوا، قال رسول الله ﷺ من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الى يوم القيامة من غير ان ينقص من اجورهم شيئًا. ومن سن في الاسلام سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها الى يوم القيامة من غير ان ينقص من اوزارهم شيئًا. فلعل هو مراد ابن عباس ؓ بقوله وما خلفوا والله اعلم. او حسن ﷺ وايي چي مراد د مابين ايديهم څخه ما عملو دی او د ماخلفهم څخه مراد مايعملون بعد ذالک.

## وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

وخدای ﷻ ته راجع کړل کيږي ټول کارونه لانه تعالى مالک بالذات لايسئل ما يفعل وهم يسئلون.

## يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی رکوع کوئ او سجده کوئ مراد څخه دي صلوات خمسه دي تعبيرًا عن الکل وهو الصلوة بالجزء اى الركوع والسجدة.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** لمانځه لره خو نور ارکان هم وه نو تخصیص د رکوع او سجدې یې ولې وکړې؟

**ځواب:** رکوع او سجده رکنان لازمان دي د لمانځه چې لمونځ بېله دوی نه صحیح کېږي بخلاف سائر الارکان. ولې چې قرائت ساقط دی له ګونګي څخه او قیامه ساقطه ده له هغه چا څخه چې پر ولاړه قدرت نه لري بلکې په ناسته به یې کوي او یا پر اړخ باندې کما بین في الفقه. له دې سببه امام اعظم رح وایي که چا قدرت نه درلودی چې په سر سره اشاره د رکوع او سجدې وکړي لمونځ ځندي مؤخر دی الی وقت القدرة او د زړه یا د سترګو په اشاره سره یې لمونځ نه دی روا.

**وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾**

او تاسې عبادت کوئ د رب ستاسې په هغه دول چې د خدای د شان سره لائق وي وهو الاخلاص. او نور د خیر کارونه قال رئیس المفسرین عبدالله بن عباس رض چې د خیر کارونه صلة الرحم ومکارم الاخلاق. او مظهري وايي انه یعم الافعال کلها یعني اختاروا ماهو خیر واصلح آه.

**پوه سه:** چې لعل دلته لپاره د رجاء دی په معنی د کی تعلیل نه دی والجملة في محل النصب علی الحالیة یعني د خیر کارونه کوئ په داسې حال کې چې په امید د فلاح وي یعني یقین د فلاح مه کوئ او مه پر اعمالو د خیر تکیه کوئ. وورد في ذالک الاحادیث الصحیحة.

**پوه سه:** چې دا آیت د سجدې دی په نیز د امام شافعي، احمد، ابن المبارک او د اسحاق رحمهم الله بدلیل ظاهر الآیة وهو الامر بالسجود ولما روی عن عقبة بن عامر رض قال قلت یا رسول الله افضلت سورة الحج علی سائر القرآن بسجدتین؟ قال نعم فمن لم یسجد بهما فلا یقرئهما وبذالک قال عمر، عثمان، علي، ابن عمر، ابو الدرداء وابو موسی الاشعري رضي الله عنهم. وذهب ابو حنیفة ومالک والحسن وابن المسیب وابن جبیر وسفیان الثوري رحمهم الله الی انها لیست آیة سجدة تلاوة. قال ابن الهمام في فتح القدیر والدلیل علی ذالک انها مقرونة بالامر بالرکوع والمعهود في مثله من القرآن کونه امرًا بما رکن من الصلوة یعني مراد ارکعوا واسجدوا څخه دادی من ذکر الجزء وارادة الکل کما مر آنفًا کما في قوله تعالی خطابًا لمریم اسجدي وارکعي وهو لیست


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آية السجدة بالاجماع واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال في هذه الآية، والجواب مما روى من حديث عقبة ﷺ فقد قال الترمذي اسناده ليس بقوي وكذا ابو داؤد وغيره.

## وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ

**پوهه:** چي جهاد كما قال الراغب اللغوي الاصفهاني وايي خپل طاقت پتمامها صرفول دي په دفع كي د دښمن، دا جهاد درې قسمه دی (١) مجاهدة العدو الظاهر كالكفار (٢) ومجاهدة الشيطان (٣) ومجاهدة النفس، او اخيره مجاهده اعظم ده تر مجاهده العدو الظاهر لكه د هغه حديث څخه چي فهمېږي چي بيهقي او نورو محدثينو روايت كړی دی له جابر ﷺ څخه قال قدم على رسول الله ﷺ قوم غزاة يعني چي عليه الصلوة والسلام يوې غزا ته استولي وه فقال[۴] قدمتم خير مقدم من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر. قيل وما الجهاد الاكبر قال مجاهدة العبد هواه (اى د خواهشات نفسانيه وو سره) والمراد ههنا عند الضحاك جهاد الكفار حتى يدخلوا في الاسلام ويقتضي ذالك ان تكون الآية مدنية لان الجهاد مع الكفار انما امر به بعد الهجرة، او عبد الله بن المبارك ﷺ وايي چي مراد جهاد د نفس او د هوى دی، والاولى عند روح المعاني والمظهري ان يكون المراد به الضروب الثلاثة وليس هذا من الجمع بين الحقيقة والمجاز ولا من قبيل عموم المشترك كما يراد بالعين، الجارجة المخصوصة (يعني ستركه) وعين الماء (يعني چينه) دفعة واحدة لان لفظ الجهاد ذكر في الآية مطلقا والمراد بذل الوسع والطاقة في دفع الاعداء، وهذه الاقسام الثلثة اجزاء فيشمل الكل، نو معنى د آيت داده چي تاسي بذل الوسع والطاقة في سبيل الله او لله خالصا من الاعراض الدنيوية (په آيت كي يا مضاف محذوف دی يا كلمه د في په معنى د لام د فافهم)

**تنبيه:** پر دې معنى عام دا آيت شامل دی جهاد لره مبتدعه وبزجرهم عن البدعة والفسقة بمنعهم عن الفسق فانهم اعداء ايضا.

**پوهه:** چي (حق جهاده) منصوب دی على انه مفعول مطلق، والتقدير جهادا فيه (اى في سبيله ﷺ) حقا فقدم حقا واضيف الى الجهاد مثل جرد قطيفة وحذف حرف الجر واضيف جهاد الى الضمير الراجع اليه تعالى، قال صاحب الكشاف الاضافة في جهاده للاختصاص فلما كان الجهاد (يعني باى نوع كان) مختصا بالله تعالى من



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حيث انه مفعول لوجهه سبحانه ولاجل مرضاته تعالى صحت الاضافة اليه تعالى انتهى بزيادة يسيرة. او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي د حق جهاد معنى دادة استفراغ الطاقة فيه وان لايخافوا في الله لومة لائم. فقير وايي ولايكون فيه غرض دنيوي ايضًا.

**هُوَ اجْتَبٰىكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ**

خداى جل جلاله تاسي مختاره كړي ياست من الخلائق (لمصاحبة نبيه وحبيبه ﷺ فالمخاطب هو اصحاب رسول الله ﷺ. قال رسول الله ﷺ ان الله اختارني واختار لي منهم اصهارًا وانصارًا) نه دى ګرځولى خداى جل جلاله پر تاسي باندي په ديني كاروكي ضيق او تنګي وتكليف يشتد القيام به عليكم. كريمه: لايكلف الله نفسًا الا وسعها. بعض مفسرين داسي ترجمه كوي چي مؤمن چي په يوه ګناه مبتلى سي خداى پاك هغه مخرج د هغي ګناه څخه ورته ټاكلى دى اما بالتوبة كما في حقوق الله الخالصة. واما برد الظالم والقصاص كما في حقوق العباد. واما بانواع الكفارات مثل كفارة الصوم وكفارة اليمين وغير ذالک. والحاصل چي نسته په دين كي د اسلام مالا يجد العبد سبيلاً الى الخلاص من العقاب. وكان فيما سبق من الامم من الذنوب مالاتوبة لها. او مقاتل رحمه الله وايي چي مراد له نفي څخه د حرج رخصت دى په وخت كي د ضرورت كقصر الصلوة الرباعية في السفر والتيمم عند عدم الماء والافطار في السفر والمرض. واكل الميتة عند الضرورة والصلوة قاعدًا ومستلقيًا عند العجز عن القيام او القعود وهو قول الكلبي ايضًا. وذالک معنى قوله ﷺ اذا امرتكم بشئ فاتوا ما استطعتم. او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چي مراد له حرج څخه هغه دى چي خداى جل جلاله پر بني اسرائيلو باندي وضع كړي وه كقرض موضع النجاسة من الثوب وقتل الانفس في بعض المعاصي وعدم جواز مواكلة الحيض ومضاجعتها الى ان يطهرن. وعدم جواز التيمم عند عدم الماء وكون زكوتهم ربع المال وعدم جواز الصلوة في غير البيع التي مثل المساجد لنا وغير ما من الشدائد وقد وضعها الله عزوجل كلها عن هذه الامة المرحومة.

**مِلَّةَ اَبِيْكُمْ اِبْرٰهِيْمَ**

(ملة ابراهيم) منصوب على الاعزاء (يعني باعثه كول) اى الزموا ملة ابراهيم (ابراهيم) عطف بيان دى د ابيكم. والظاهر انه خطاب للمؤمنين من قريش لان السورة مكية.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال**: پر دي تقدیر د نورو مسلمانانو څه حال دی؟

**جواب**: قال رسول الله ﷺ الناس تبع لقريش في هذا الشان الى اخير الحديث متفق عليه. وقيل خطاب لمؤمنی جميع العرب من كانوا من نسل ابراهيم عليه السلام وقيل لجميع المسلمين من العرب والعجم لان ابراهيم كان جداً للنبي ﷺ، او عليه الصلوة والسلام لکه اب د ټولو مسلمانانو لپاره فانه سبب لحيواتهم الابدية في الآخرة ولمصالح امورهم الدنيوية حسب ماجاء في القرآن الكريم والاحاديث النبوية او د دې سببه چي عليه الصلوة والسلام كالاب لجميع الامة حرم نكاح ازواجه المطهرة لجميع افراد الامة الى يوم القيامة. قال الله تعالى وازواجه امهاتهم، وقال عليه الصلوة والسلام انا لكم بمنزلة الوالد الى اخير الحديث.

## هُوَ سَمّٰىكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ ۙ۬ مِنْ قَبْلُ

خدای پاک پر تاسي امة محمديه ؑ د مسلمينو نوم ایښی دی د مخه يعني تر نزول د قرآن في الكتب المتقدمة. او ابن الزيد وايي چي د هو ضمير راجع دی و ابراهيم ته يعني ابراهيم ؑ تاسي مسمیٰ کړي ياست په مسلمينو سره دده په دوره نبوت کي حيث قال ربنا واجعلنا مسلمين لک ومن ذريتنا امة مسلمة لک يعني اهل مكة.

**درويش وايي**: چي اوله معنی اولی او انسب ده لشمولها لجميع المؤمنين وفي هذا اى في القرآن سماكم المسلمين.

## وَفِيْ هٰذَا لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيْدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ ۚۖ

تاچي سي رسول يعني محمد (ﷺ) شاهد ستاسي پر اسلام (حرف جر متعلق دی په مضمون پوري د هو سماكم آه اى اعطاكم الاسلام وجعلكم مسلمين ليكون الرسول آه) او تاسي شاهدان سئ پر نورو کافرانو په دې سره چي رسولانو دوی ته تبليغ کړی دی. دا هغه وخت چي کافران د نورو رسولانو منکر سي د تبليغ د خپلو رسولانو ودوی ته. ابن المبارک رح په خپل سند صحيح سره روايت کړی دی چي اول سړی چي خدای پاک راوغواړي اسرافيل ؑ دی خدای پاک ورته ووايي چي تا ورسا وزما عهد او وصيت؟ هغه ورته ووايي نعم قد بلغته جبرئيل فيدعى جبرئيل فيقول هل بلغتک اسرافيل عهدي فيقول جبرئيل نعم، نو اسرافيل ؑ خوشي کړي، بيا جبرائيل ته خدای پاک ووايي ماصنعت في عهدي؟ تا څه وکړه زما په عهد کي،



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جبرائيل ورته وايي قد بلغت عهدک الرسل. بيا خداى ﷻ رسولان راوغواړي پوښتنه څنڈي وکړي چي جبرائيل زما عهد تاسي ته رسولی دی؟ هغه ورته وايي نعم. نو جبرائيل هم خوشي کړي. بيا رسولان مخاطب کړي چي تاسي زما په عهد څه وکړه؟ هغه هريو ورته وايي چي ما ستا عهد تر خپل امت پوري ورساوه. بيا امم د رسولانو راوغواړي. چي تاسي ته دا زما رسولانو زما عهد دررسولی دی. نو مؤمنان د هر امت يې تصديق وکړي او کافران يې تکذيب وکړي. نو رسولان ووايي چي موږ پر دغو مکذبينو شاهدان لرو د تبليغ. خداى پاک ورته ووايي چي څوک مو شاهدان دي؟ رسولان ورته ووايي امت د محمد ﷺ مو شاهدان دي. نو امت د عليه الصلوة والسلام راوغواړي. خداى پاک ورته ووايي اتشهدون ان الرسل قد بلغ الامم. فيقولون نعم. بيا د امم ماضيه کافران ووايي چي دوی څرنګه پر موږ شاهدي اداء کوي دوی خو زموږ زماني ته دي نيولي. يعني زموږ په زمانو کي خو امت محمديه نه ؤ يعني دا شاهدي د دوی درواغ ده. خداى پاک وامت محمديه ته ووايي چي تاسي څرنګه شاهدي پر اداء کوئ تاسي خو د دوی د زماني خلګ نه واست؟ امت محمديه ورته ووايي يا ربنا ارسلت الينا رسولا يعنون محمد ﷺ وانزلت الينا كتابا يعني القرآن الكريم وقصصت علينا فيه ان الرسل قد بلغوا ولهذا قال الله وكذالک جعلناكم امة وسطا (اى عدول) لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول (اى محمد ﷺ) عليكم شهيدا. وقد مر تفصيل هذه المقام في تفسير سورة البقرة عند هذه الآية.

## فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

يعني همېشه توب کوئ پر لمانځه (اى الصلوة الخمس في اوقاتها مع اركانها وواجباتها وسننها ومستحباتها مع الخضوع والخشوع) او ورکوئ زکوة د اموالو اى جميع الطاعات وانما خص الصلوة والزكوة بالذكر لان الصلوة عماد الدين والزكوة قنطرة الاسلام كما جاء في الحديث الصحيح. کريمه: ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر. يعني دا دوام پر طاعاتو شکرانه ددي ده چي تاسي ته خداى ﷻ دومره شرف او فضيلت درکړی چي شهداء على الناس يې وګرځولاست پر کفارو د امم سابقه ؤ في يوم القيامة كما مر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَاعْتَصِمُوْا بِاللّٰهِ

او تاسي، تکیه، توکل او اعتماد وکړئ پر خدای ﷻ باندي في جمیع امورکم وحوائجکم او کومک مه غواړئ له غیر څخه د خدای ﷻ په هیڅ شي کي.

**سوال**: سړی چي ناجوړی سي مثلاً طلب د جوړوالي د طبیب او له دواء څخه کوي وهکذا یو سړی چي مظلوم وي د ظالم شکایت و حکومت ته کوي وعلی هذا فقس؟

**ځواب**: د مسلمان دا عقیده ده چي شافي الامراض خدای ﷻ دی او له ظالم څخه په خلاصون کي هم خدای ﷻ لکن په دار الاسباب کي اسباب هم ملغات نه دي لانه تعالی خالق الاسباب والمسببات.. ع: کشت کن پس تکیه برجبار کن

قال ابن عباس رضي الله عنه سلوا ربکم یعصموکم من کل مایکره. او بعض مفسرین وایي چي خدای ﷻ ته خواست کوئ چي ثواب درکړي پر عبادت باندي.

## هُوَ مَوْلٰىكُمْ ۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ﴿٧٨﴾

خدای ﷻ ستاسي حافظ، ناصر او متولي د ټولو کارو دی (هو مولاکم) علت د اعتصام بالله تعالی دی).

**فائده**: کلمه د فاء لپاره د سببیت ده یعني اذا ثبت ان الله مولاکم کمامر فنعم المولی مولاکم ونعم النصیر نصیرکم، اذ لامثل له تعالی في الولایة والنصر بل لا مولی ولا نصیر في الحقیقة الا هو.

**درویش وایي**: چي د اوولسم جزء تفسیر په فضل او توفیق د خدای ﷻ پر یوه بجه د پنجشنبي د ورځي (۲۵) د رجب الخیر سنه (۱۴۳۰) هـ ق وپای ته ورسېدی او تفسیر د اتلسم جزء په پسې دی ان شاء الله تعالی.

ددې جزء تفسیر سره د یوې میاشتي تعطیل په سبب د عمرې او د زیارت د حرمینو شریفینو په څلور میاشتي تخمیناً وپای ته ورسېدی، ولله الحمد والمنة.

اللهم اغفر لمؤلفه ولکاتبه ولمن سعی فیه. آمین یارب العالمین

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین

او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

# الجزء الثامن عشر

## قد افلح ١٨

# تفسير البرلي حنفي

حضرت مولانا [illegible]

الحنفي النقشبندي القندهاري

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي رود كوئته بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

# سورة المؤمنون مكية وهي مائة وثمان عشرة اية وستة ركوعات بسم الله الرحمن الرحيم

رب يسر ووفق ولاتعسر علي

بيا به د پيل په تفسير د جزء (١٨) من القرآن المجيد يوم الجمعة (٢٥) شهر رجب الخير سنه (١٤٣٠) هـ ق في كوئته في حجرتي في داري.

الحمد لله الذي وفقني لتفسير كتابه العزيز الى ان تم تفسير الجزء (١٧) وارجوا من فضله العميم ان يوفق هذا العبد الذليل الجهول لتفسير جميع اجزاء قرآنه المجيد بفضله وكرمه القديم ليكون ذالک ثمرة حيوتي في هذا الدار الفاني ان تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير، كريمه: ادعوني استجب لكم والصلوة والسلام على من انزل عليه هذا القرآن العظيم رسوله الكريم شفيع المذنبين رحمة للعالمين. كريمه: وما ارسلناک الا رحمة للعالمين الذي جعل الصلوة والسلام عليه في كتاب رابطة قوية بين افراد امته وبينه عليه السلام، الحديث الصحيح من صلى علي في كتاب صلى عليه الملائكة مادام اسمي في ذالک الكتاب، والعبد الفقير حيث ما اتى على اسمه الجليل او على وصفه يعني النبي والرسول ما اكتفيى الى الصلوة باشارة ؐ او صلعم بل صليت عليه وسلمت كاملاً وعلى آله واصحابه الهاديين المهتدين الكاملين وعلى تبعهم وتبع تبعهم اجمعين.

احمد لمن قدر خيرًا وخبالاً .......... والشكر لمن ارسل الينا رسولاً

والحمد لمن انزل عليه قرآنًا ........ والشكر لمن جعلني له مفسرًا

بغوي رح وايي قال ابو هريرة رضي الله عنه كان اصحاب رسول الله ﷺ يرفعون ابصارهم في الصلوة الى السماء (صحابه كرامو رض به په لمانځه كي سترگي د اسمان و خوا ته پورته كولي) فلما نزل الذين هم في صلاتهم خاشعون (نو دوى به سترگي پر سجده گاه باندي نيولي وي)

## قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

په تحقيق سعادت حاصل كړى هغو كسانو چي تصديق د رلوونكي دي بما يجب الايمان به من توحيد الله جل جلاله وجميع صفاته الجلالية والجمالية وايضا بالبعث بعد الموت والجنة والنار وغيرها چي په امنت بالله وملائكته الى اخيره



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تو له بیان کړل سوي دي، وهذا هو مطلق الایمان لکن الفلاح الحقیقي لایحصل بمجرد الایمان زاد في هذه الآیة مایحصل به الفلاح الحقیقي الکامل.

**فائده:** لفظ د قد چي پر ماضي باندي داخل سي تثبت ماکان متوقعًا، نو چونکه مؤمنان امیدوار د فلاح بفضله تعالی وه، نو خدای ﷻ دا آیت مبتدء په قد سره کړی بشارةً لهم، فلاح په قاموس کي وایي هو الفوز بالمقصود والنجاة من المرهوب والبقاء في الخیر.

**بوه سه:** چي فلاح یو دنیوي ده من حصول المال والجاه والجلال وغیرها دا فلاح دلته نه ده مراد، بلکي مراد فلاح د آخرت ده په کامله توګه کمال یې دا دی چي نه عذاب په قبر کي ویني او نه په ورځ د آخرت سختي په حساب کي ویني او نه سختي د ورځ د قیامت پر تېره سي بلکي په هر موقف د بشارت سره مخامخ وي بان لاخوف علیکم ولا انتم تحزنون او نه اورته داخل سي او نه سختي د تېرېدو د پل صراط ویني او بیا اعلی درجو د جنتو ورسېږي او مراتب د قرب الی الله ﷻ والرضوان الابدي منه تعالی، دا فلاح کامل منوط په فضل د خدای ﷻ او پر تکمیل د صفات او افعال اتیه وو ده کما سیجئ. قال المحقق في شعره:

بقدر الکد تکتسب المعالي ............ ومن طلب العلی سهر اللیالي

تروم العز ثم تنام لیلاً ............ یغوص البحر من طلب اللآلي

او یو فلاح في الجملة ده هغه موقوفه پر اتصاف بالصفات المذکورة نه ده والمراد بالفلاح المطلق دخول الجنة ولو بعد حین بلکي هغه په من قال لا اله الله محمد رسول الله لانه تعالی قال فمن یعمل مثقال ذرة خیرًا یره ای یر ثوابه. او نفس ایمان او تصدیق او توحید وغیر ذالک هم خیر دی بلکي راس الخیرات فلابد ان یر ثوابه ومحل الثواب هو الجنة لیس الا.

## الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢

هغه کسان چي دوی په لمانځه کي خشوع کونکي وي.

**درویش وایي:** چي خشوع په اتفاق د مفسرینو الخوف او تذلل ته وایي ومع ذالک راغب اصفهاني په مفردات کي وایي واکثر مایوجد الخشوع علی الجوارح الظاهرة کالنظر الی موضع السجود ووضع الیمین علی الشمال وامثاله، والضراعة ویرادفه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الخضوع اكثر ما تستعمل فيما يوجد على القلب من العبادة على طريقة الاحسان يعني ان تعبد الله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك كما جاء في الحديث الطويل الذي رواه عمر رض وهو حديث متفق عليه. فالمقابل للخشوع (۱) اللعب بالثوب (۲) واللعب باللحية (۳) والالتفات في الصلوة يمينا وشمالاً. وتفصيل ذالك ان الالتفات اما ان يكون بموق العين (په کونج د سترګي) دا خو مکروه نه دی لکن د کمال د لمانځه منافي دی. والالتفات بلي العلق (يعني غاړه يوه طرف ته ويپچي) دا خو مکروه دی، وفي الحديث فان كان لابد ففي النفل، او بل التفات دی بلي الصدر (چي ځيګر له قبلې څخه وپيچي دا مفسد د لمانځه دی) مطلقًا (۴) رفع البصر الى السماء كما روى البغوي رح عن ابي هريرة رض كان اصحاب رسول الله ﷺ يرفعون ابصارهم الى السماء في الصلوة فلما نزلت آية الخشوع رمي بابصارهم موضع السجود. وروى البخاري وابو داؤد والنسائي عن عائشة رض قالت سألت رسول الله ﷺ عن الالتفات في الصلوة (تعني بلي العنق) قال هو اختلاس من الشيطان (يوه حمله ده د شيطان) يختلم (حمله کوي) من صلوة العبد (۵) اختصار في الصلوة (يعني لاس پر دوه ډي نيول) وقد ذكروا انه مكروه. وورد ان الاختصار في الصلوة راحة اهل النار والمعنى انه استراحة لليهود في الصلوة وانهم من اهل النار والا فاي استراحة في النار (۶) التمطى کشش کول په لمانځه کي (۷) والثاوب (ارږمی) او سترګي پټي نيول (۸) والتقليب الحصى من موضع السجود فان كان لابد فواحدة كما جاء في الحديث (۹) وتغطية الفم بالثوب (۱۰) والتشبيك يعني د ګوتو جار ايستل (۱۱) په ګوتو ټکان کول.

**درويش وايي:** چي په دې کي اختلاف دی چي خشوع له فرائضو څخه د لمانځه ده او يا د فضائلو څخه د لمانځه او که د مکملاتو څخه ده. والصحيح عندنا الثاني نعم الحق انه شرط القبول (نه ده روا والی د لمانځه) كذا في روح المعاني. واما الضراعة التي هي من الصفات القلبية ويرادفها الخضوع دا ده چي لمونځ له ابتداء څخه تر انتها پوري محضًا لرضى الرحمن والقرب بلا كيف اليه تعالى کوي، ولايتفكر فيها في الامور الدنيوية فضلاً من المعاصي... بيت:

بر زبانت يا صمد پيدا و در دل ياصنم
اى بباطن كافر وظاهر مسلمانى چه سود



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي مقابل د ضراعت دا شیان دي (۱) ریا ، وسمعة.

**مسئله:** د فرضي لمونځ په اداء کي ریا، نسته البته په هیئت کي یې ریا، سته یعني د خلګو په حضور کي چي یې کوي په ښه تعدیل الارکان او خشوع یې کوي او چي خلګ نه وي نه تعدیل الارکان وي او نه خشوع. په دې صورت کي د نفس لمانځه ثواب خدای ﷻ ورکوي او د هیئت ثواب یې نسته لان الهیئة کانت لغیر الله تعالی، او د نفلي لمانځه هم په اصل کي ریاء سته او هم په هیئت کي مثلاً یو سړی وي چي په کور کي وي تهجد نه کوي او چي یو ځای مېلمه سي کور والا ته وایي چي ماته یو ګړوه اوبه را وباسه چي د تهجد لمانځه لپاره او دس په تازه کړم په دې صورت کي د اصل تهجد ثواب هم نسته لانه کان لغیر الله.

**حکایت:** یو ریاء کار پیر چي یو مالدار سړی یې مرید ؤ یوه ورځ دا مرید و خپل پیر ته وویل چي ماښام ته او ستا زوی زما مېلمانه یاست. پیر صاحب یې دعوت قبول کړی. نو مالدار سړي خپل د کور ښځو ته وویل چي ماښام ښه مکلف خواړه پاخه کړئ ورجي، پوډن او غورمه مثلاً پاخه کړئ چي پیر صاحب مي ماښام مېلمه دی. خیر پیر ریاء کار صاحب د زویه د مالدار مرید کور ته ورغله. د ډوډۍ پر وخت چي سترخوان اوار سو رقم رقم خواړه پر سترخوان کښېښوول سوه چي د مبالغې له کبله د سترخوان ساحه د لوښو له سببه تنګه سوه. خیر ډوډۍ چي شروع سوه پیر صاحب له ښوروا څخه یو درې ګولې وکړې وهکذا د ورجو وغیره څخه. نو تر شا سو یعني خوراک یې بس کړی. مالدار مرید ورته وویل چي صاحبه تا خو نه لږ ډوډۍ وخوړله د کور ښځو په قسم قسم خوراکي شیانو کي خورا زیار کښلی ؤ ته یو څو ګولې زما د زړه لپاره وخوره. پیر صاحب ورته وویل چي زما داغه خوراک دی که ډېره ډوډۍ وخورم بیا خوب راځي او د شپې تهجد او اذکار نسم پوره کولای. خیر د پیر زوی ښه ځان موړ کړی. سترخوان چي ټول سو مرید پیر صاحب ته وویل چي د ماخستن لمونځ به تاسو دلې په مېلمه سرای کي په جماعت راکړئ تبرګا. نو پیر صاحب د مخه سو په ډېره خشوع او تعدیل الارکان سره یې لمونځ ورکړی. خیر خو د مرید څخه یې رخصت واخستی. کور ته چي ورغلی ماینې ته یې وویل چي ته سترخوان او ډوډۍ راواخله ډېره وږی یم. ماینې یې ورته وویل چي د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خپل مالدار مرید په کور کي دي ولي ځان نه مراوه؟ پیر صاحب ورته وویل ښځي ته
ډېره نا پوه یې که ما د مالدار پر سترخوان د خپل نس په اندازه ډوډۍ خوړلې وای د
مرید عقیده خرابېدل ده په زړه کي دستي دا ورلوېدل چي دا څرنګه نسور او خېټور
پیر دی. خیر ماینې یې ورته وویل چي په کور کي چي څه پخ کړی شی ؤ یعني
بورو اغوښي مثلاً هغه خو ما او د کور کوچنیانو سره وخوړل وچه ډوډۍ خو ستته،
پیر ورته وویل چي وچه ډوډۍ او اوبه را واخله، نو پیر صاحب به ډوډۍ په اوبو
پوري تېرول حتی دریاب نس یې تر پزي موړ کړی، زوی یې ورته کتل، نو زوی یې
ورته وویل چي بابا لمونځ هم راوګرځوه ولي چي تا خو په کور کي داسي لمونځ نه
کاوه لکه د مالدار مرید په کور کي چي دي ادا کړی انتهی القصة.

**درویش وایي:** چي دا ؤ هیئت د ریاء د لمانځه... بیت:

بروی وریاء خرقه سهلست دوخت........ اگر باخدا درفروشی نکوست

په صحیح حدیث کي راغلي دي چي په ورځ د قیامت به خدای پاک و مشرکانو
او ریاء کارانو ته وایي چي انا اغنی الشرکاء عن الشرک یعني د شریکي عبادت
څخه بې نیازیم. نو که چا زما سره په عبادت کي شریک نیولی وي هغه سړی دي د
خپل عبادت ثواب د هغه چا څخه وغواړي چي ده زما سره شریک ګرځولی ؤ زه د
هغه شریکي عبادت څخه بېزاریم.

**مسئله:** (۱) که یو سړي په ښه اخلاص او خلوص نیت لپاره د خدای په مسجد
کي نفل لکه د تهجد لمونځ کاوه، وروسته مسجد ته څوک راغلي او دی په زړه کي
خوشاله سو چي دې سړي ته د تهجد پر لمانځه ولیدلې، نو اعتبار اول نیت لره دی
او دا ریاء نه ده (۲) په دنیا وي شیانو کي لکه دکانداري یا یې پر چا پور باندي
وي او یا د یو تجارت فکر وهي یا د یوې ښځي د نکاح په اسبابو کي فکر وهي الی
غیر ذالک الصلوة صحیحة وتلک الافکار الفاسدة مخلة لکمال الصلوة.

**پوښتنه:** په لمانځه کي بلا اختیار د سړي په زړه کي بعض خیالات راځي، نو
ددې چاره یې څه؟

**ځواب:** سړی دي په لمانځه کي د داسي شي فکر وهي چي هغه في ذاته
عبادت وي مثلاً په لمانځه کي د حج یا د عمرې یا د طواف الکعبة فکر دي وهي یا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د یوې صدقې او زکوة فکر دي وهي یا د صلة الرحم د قریب سره الی غیر ذالک.

**درویش وایي**: چي ابن ابی شیبة او احمد په کتاب الزهد کي والحاکم او حاکم ددې حدیث تصحیح هم کړي ده له حذیفه ﷺ څخه یې داسي روایت کړی دی اول ما تفقدون من دینکم الخشوع واخیر ما تفقدون من دینکم الصلوة وتنتقض عُری الاسلام عروۃً عروۃً، له امیر المؤمنین عمر ﷺ څخه روایت دی چي ده به ویل چي زه پر لمانځه و دپېرم د دې فکر راسره پیدا سي چي پر کوم طرف د کفارو به غزاء ته ځې یا به سریه یعني کوچنۍ ډلګۍ د مسلمانانو به یو طرف د کفارو استوې، دا ددې سببه چي امیر المؤمنین د غزواتو ډېر عاشق ؤ، هم دا سبب ؤ چي د تاریخ په پاڼو کي راغلي دي چي یوه وخت ده یوه سریه چي قومندان یې ساریه ﷺ ؤ پر یوه خوا استولې وه، د جمعې ورځ وه امیر المؤمنین پر خطبه ولاړ ؤ د خطبې په منځ کي یې په لوړ اواز وویل یا ساریة الجبل الجبل، یعني یا ساریه د غره له خوا څخه وبېرېږه. په دې وخت کي د مسلمانانو او کفارو تر منځ جنګ د یو غره په لمن کي روان ؤ او کافرانو دا حیله جوړه کړې وه چي یو څو نفر دي د غره له خوا پر مسلمانانو راشوه سي چي مسلمانان په منځ کي راولي او شکست ورکړي، امیر المؤمنین عمر ﷺ د مدینې له منبر نبوي څخه دا حیله ولیدل او پر ساریه ﷺ یې ناره وکړه یا ساریة الجبل الجبل یعني احذر الجبل یعني د غره څخه وبېرېږئ، ساریه ﷺ دا اواز د امیر المؤمنین واورېدی لښکر ته یې حکم وکړی چي غره ته پورته سئ امیر المؤمنین ناره وهي، نو غره ته چي پورته سوه د کفارو هغه حیله یې شنډه کړه او خدای ﷻ مسلمانانو ته فتح ورکړه.

**سوال**: له مدینې څخه د جنګ تر ځایه یعني نهاوند خو د یوې میاشتي د پنبو مسافت ؤ، نو عمر ﷺ څرنګه خپل لښکر ولیدی او بیا د دومره لېرې ځای څخه چي په هغه زمانه کي نه تیلیفون ؤ او نه هم موبائل، نو د عمر ﷺ غږ څرنګه ور ورسېدی؟ او بیا قومندان ساریه ﷺ دا اواز څرنګه واورېدی؟

**ځواب**: دا سوال بناء دی د عقل پر قانون، لکن قدرت د خدای جلا شی دی، په حدیث صحیح قدسي کي راغلي دي لایزال العبد یتقرب الي بالنوافل (همېشه بنده یعني مسلمان ماته نژدې کېږي په قرب معنوي سره لا بقرب المسافة په نفلي عباداتو سره) یعني وروسته تر دې چي فرائض خمسه یې پر ځای کړي وي لکه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۱) كلمة التوحيد (۲) صلواة خمسة مفروضة (۳) صيام شهر رمضان (۴) الحج (۵) والزكوة ان كان غنيًا في الآخيرين. په نفلي سره ددغو فرضي طاعاتو لكه كثرت تكرار د كلمة التوحيد او نفلي لمونځونه كالتهجد وغيره من الصلوة النافلة. وبنوافل الصيام خصوصًا الايام البيض من كل شهر ۱۵/۱۴/۱۳ وعشر ذي الحجة وغيرها وبالحجج النفلية والصدقات النفلية المالية خصوصًا صلة الرحم وانفاق الغزاة في سبيل الله حتى اكون له سمعًا بي يسمع (يعني زما په قدرت سره دلبري ځاى ځخه اوري) وبصرًا بي يبصر (او زما په قدرت سره دېر لبري ويني) ويدًا بي يبطش (او زي لاس سم په ما سره يعني تينګول كوي يعني زما په قدرت سره پر دښمن غالبه كيږي لكه په بدر كي چي ۳۱۳ مؤمنان خداى ﷻ غالبه كړه پر تخمينًا (۱۰۰۰) كافرانو چي (۷۰) يې ځندي مړه كړه او (۷۰) ژوندي ونيول.

**درويش وايي:** چي ددې حديث په رڼا كي د عمر ﷺ خپل لښكر په نهاوند كي ليدل او نعره ورته كول يا سارية الجبل، او د ساريه رض اوريدل حل سوه.

**يوه سه:** چي روح المعاني ددې آيت په تفسير كي وايي الذين هم صلاتهم آه هذا وما عطف عليه صفات مخصصة للمؤمنين يعني كمال فلاح او مقام د قرب الهي و دغو مؤمنانو ته حاصل ده چي دغه خواص پكښي موجود وي. ثم قال وفي بعض الاثار مايؤيد كونها مخصصة. او مظهري رح وايي چي په قلت (يعني په خپل رايه توله مؤمنان پكښي داخل كړي دي له سياق ځخه د آيت لبري خبره ده) والله اعلم.

## وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

او هغه كسان يعني كامل مؤمنان چي د لغوه ځخه اعراض كونكي وي. ابن عباس رض تفسير دلغوه په شرك سره كړى دى. او حسن رح وايي المعاصي. لكن ښه تفسير شامل دادى چي د هغه شي ځخه چي دوى ته په اخرت كي فائده نه وي كه قول وي او كه فعل او په مفردات كي وايي چي لغوه من الكلام هو الذي يورد لاعن رؤية وفكر (لغا) په اصل كي اواز ته د چوغكو او د نورو مرغانو وايي. او هر كلام قبيح ته لغوه وايي (معرضون) يعني اعراض كونكي. نو چي مؤمن كامل دلغوه قول او فعل ځخه ځان ساتي، نو ارتكاب د شرك او نورو كبيره معاصيو ځخه ځرنګه ځان نه ساتي. او بعض مفسران تفسير داسي كوي چي مقابله د كفارو


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په بنکنځولو سره کوي كما في قوله تعالى واذا مامروا باللغو مروا كراما. يعني كلام قبيح واوري خپل د ځان عزت وساتي په كلام قبيح كي ګډون نه ورسره وكړي لكن مع هذه التفاسير الخاصة تفسير سابق اشمل اولى دى.

**وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ ﴿٤﴾**

**پوه سه**: چي مظهري رح وايي چي لفظ د زكوة پر قدر واجب الذي يخرجه المزكى عن ماله کېږي او پر ده فعل د مزكى يعني وركول د زكوة هم کېږي، والمراد ههنا الفعل لان الفاعل انما يفعل الفعل دون العين وهو المال انتهى.

**درويش وايي**: چي له دي قول څخه دا معلومه سوه چي ده زكوة په معنى اصطلاحي ګرځولى دى، لكن پر ده دا سوال واردېږي چي دا سورت ټوله مكي ۋ او د زكوة فرضيت خو په مدينه كي سوى دى؟ ددې سوال په ځواب كي كه څه هم روح المعاني داسي توجيه كړې ده چي د زكوة فرضيت په مكه كي نازل سوى دى لكن تعيين د نصاب د سرو او سپينو زرو وكذا نصب زكوة المواشي په مدينه كي سوى دى انتهى.

**درويش وايي**: چي فرضيت د زكوة شرعي بېله تعيين د نصابو څه فائده لري كما لايخفى. او روح البيان او تفسير خازن له زكوة څخه معنى اصطلاحي اخستي ده. ويرد عليه مايرد على المظهري وقد مر آنفا.

**درويش وايي**: چي د چون و چرا خلاص تفسير ددې آيت هغه دى چي ابو مسلم كړى دى. دى وايي چي مراد له زكوة څخه دلته عمل صالح دى كما في قوله تعالى خيرا منه زكاة اى عملا صالحا. او راغب لغوي اصفهاني رح وايي چي مراد د زكوة څخه دلته په معنى د طهارت دى. واللام للتعليل والمعنى الذين يفعلون ما يفعلون من العبادة ليزكيهم الله او ليزكوا انفسهم. او طيبي د صاحب الكشف څخه روايت كړى دى قال صاحب الكشف ومعنى الآية الذين هم لاجل الطهارة وتزكية النفس عاملون الخير انتهى. او دې قول ته اشاره په دې آيت كي كريمه: وقد افلح من زكها وقوله تعالى قد افلح من تزكى وذكر اسم ربه فصلى.

**درويش وايي**: چي باعث پر هغو مفسرينو چي د زكوة څخه معنى شرعي اخلي دا دى چي په قرآن عظيم الشان كي چي هر ځاى اقيموا الصلوة وآتوا الزكوة راسي معنى له زكوة څخه معنى شرعي ده. والجواب عنه چي په دې ځاى كي متصل نه دي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره راغلي. اذ قال الله تعالى الذين هم في صلاتهم خاشعون وروسته يې والذين هم عن اللغو معرضون بيا يې ارشاد فرمايلى دى والذين هم للزكوة فاعلون. نو كه له زكوة څخه معنى شرعي مراد وايي. نو بايد په هغه آيت پوري الذين هم في صلاتهم خاشعون متصل دا آيت راوړى واى والذين هم للزكوة فاعلون. نو به دا نظير د قوله تعالى اقيموا الصلوة وآتوا الزكوة كرځيدلى واى فالفصل بقوله تعالى والذين هم عن اللغو معرضون، يشير ايضًا ان المراد بالزكوة ليس المعنى الشرعي.

**درويش وايي:** هذا تحقيق هذه الآية بقدر الطاقة والله اعلم بمراده في كتابه. فقير دا تحقيق او مخالفت د مظهري او روح البيان د خپلي رايي څخه نه دى كړى بلكي د نورو اهل لغت او تفسير مي نقل كړى دى كما اشرنا اليه عنقريب فتدبر وخذ ما صفى ودع ما كدر.

## وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ۝

او هغه كسان دي كامل مؤمنان چي دوى ساتي يعني له حرام څخه، واللام في قوله لفروجهم للتقوية.

**پوه سه:** چي فرج او فرجة چاك ته وايي بين الشيئين كفرجة الحائط والفرج مابين الرجلين چاك ته وايي، او دلته كنايه ده د فرج او دبري څخه د ښځي او د ذكر او دبري څخه د نر، چونكه الذين مذكر دى او وروسته استثناء د على ازواجهم راځي. نو ځكه معنا كنايي په ذكر سره د نرو زيبا ده.

## اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ

مكر نه پر مايينو.

**پوه سه:** چي زوج نر او ښځي دواړو ته وايي آية كريمه خطابًا لآدم عليه السلام اسكن انت وزوجك الجنة.

**فائده:** دا وصف دى بالعفة اى الكف عن الزنى واللواطة.

**پوښتنه:** په د مخه آيت كي راغله والذين هم عن اللغو معرضون، نو په لغوه كي زنى او لواطت هم داخل وه فما الحكمة في الاستثناء؟

**ځواب:** هو! الا انه صرح به اعتناءً بشان الكف عن الزنى واللواطة.

**درويش وايي:** چي فراء وتبعه مالك وغيره رح وايي چي ان على ههنا بمعنى من



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی ای الامن ازواجهم کما ان من بمعنی علی راغلی دی في قوله تعالی: ونصرناه من القوم ای علی القوم، فقير وايي چي دا ډېره په زړه پوري ترجمه ده او تکلف هيڅ نسته پکښې. روح المعاني د علی زوجاتهم په باره کې ډېري اوږدې خبري کړي دي فراجع اليه، او مظهري رح وايي چي علی متعلق په حافظون پوري دی په دليل ددې محاورې احفظ علیّ عنان فرسي يعني زما د آس ملوني مه ايله کوه زما لپاره، نو دلته به معنیٰ داده چي د فروجو واکي دې نه ايله کوي مګر پر خپلو ماينو فافهم.

## اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ﴿٦﴾

يا هغه مينځه چي په ملک يمين کې د چا وي (که خپله مينځه يې وه خو په ملک يمين يې وطي ورته روا دي او که د بل مينځه وه په نکاح يې وطي ورته روا دي لکن بعد النکاح يې و مالک ته وطي روا نه دي) دغه حافظون لفروجهم نه دي ملامت يعني په شريعت کې په جماع د ماينو او د مينځيانو.

**فائده**: ملک يمين که څه هم ښځي ته هم پيدا کېږي يعني چي يوه حُره ښځه وي نر مريی راشي لکن په دې ملک سره ښځي ته نه دی روا چي ددې مريی سره وطي وکړي باجماع الامة. قتاده رح وايي چي په زمانه کې د خلافت د امير المؤمنين عمر رض يوه ښځه وه چي مېړه يې نه درلودی يو مريی يې وُ چي له هغه څخه يې د وطي کار اخستی، چا ددې ښځي حال امير المؤمنين عمر رض ته ورساوه. نو عمر رض راوغوښتل او ورته وه يې ويل چي تا د څه شي لپاره دا مريی ساتلی دی، هغې ورته وويل چي زما دا خيال وُ لکه چي نر په ملک يمين د ښځي سره جماع کولای سي ماته به هم روا وي چي په ملک يمين سره وطي وکړم د خپل مريي سره، نو امير المؤمنين رض د صحابه کرامو رض سره په دې باره کې مشوره وکړه، نو هغو ورته وويل چي دې ښځي ترجمه د کتاب الله يعني ماملکت ايمانهم پر خلاف د ما انزل الله کړې ده، نو عمر رض ته ډېر درد ورغلی او ښځي ته يې وويل چي زه ستا د نکاح د حر سړي سره هم اجازه نه درکوم دا ستا عقوبت دی او مريي ته يې وويل چي بيا وطي ور سره ونه کړې.

**پوښتنه**: ښځي ته يې حد نه کړی ور؟

**ځواب**: لان الحدود يندرء بالشبهات.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** که یوه ښځه د مریي په نکاح کي وه او دا ښځه مالکه د زوج مریي سوله یعني دې رانیوی یا چا ورهبه کړی ښځي په حال کي د ملک هغه ازاد کړی نکاح یې فسخ سوه عند علماء الامصار. او امام نخعي، امام شعبي او عبید الله بن عبد الله رحمهم الله وایي چي پر نکاح سابق سره پاته دي.

**فائده:** قاضي بیضاوي وایي چي کلمه د ما چي د غیر ذوی العقول لپاره ده یعني علی ماهو المشهور اجزاءً للمالیک مجری غیر ذوی العقول، ولي چي اصل ملک نو شائع په غیر ذوی العقول کالحیوانات. مظهري رح وایي چي مراد له ماملکت څخه مینځیانې دي والنساء لقلة عقلهن ملحقات بغیر ذوی العقول ولذالک یستعمل ضمائر التانیث لغیر ذوی العقول، نو کلمه د ما چي یې راوړه لپاره د دلالت پر دې چي مراد له ماملکت څخه ښځي دي نه مریان فلا یحل للنساء الاستمتاع بفروج عبیدهن کمامر عنقریب.

## فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ۝

که څوک طلب وکړي د ماسوا د ازواجو او د مینځیانو یعني چي ذکر په هغه کي استعمال کړي، نو دغه کسان دي کامل په ظلم کي او په تجاوز کي له حلاله و حرام ته. په ماسوای ذالک کي زنی. لواطت او استمناء بالید ده یعني په خپل لاس څان انزالول فانه حرام عند العلماء، ابن جریج رح وایي چي ما پوښتنه وکړه له عطاء رح څخه په باره کي د استمناء بالید قال هو مکروه، ده وویل چي ما اورېدلي دي له علماؤ څخه چي یو قوم به حشر سي په ورځ د قیامت او لاسونه به یې حبالی وي یعني لکه ښځه امیدواره به وي زما دا خیال دی چي دا به دغه کسان وي چي استمناء بالید یې کوله. وعن سعید بن جبیر رض عذب الله امة کانوا یعبثون بمذاکیرهم چي په لاسو کي یې عبث کارکاوه یعني الاستمناء بالید به یې کوله.

**بوه سه:** چي دا آیت ناسخ دی لمتعة النساء چي شیعه ګان یې صیغه بولي، له ابن عباس رض څخه روایت دی چي متعه په ابتداء کي د اسلام روا وه، هغه دا سي چي یو سړی بېګانه ښار ته ورغلی چي هلته به یې څوک نه پېژندی، نو به یې ښځه په نکاح کړه تر هغه وخته پوري چي دده به نیت د اقامت ؤ په هغه ښار کي، او ولور به یې هم ورکړی او دې ښځي به خپل کور در لودی د متعې د مېره شیان به یې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هورې ورخوندي کوله او ډو ډی وغیره به یې هم ورپخوله، او دې سرې به د دې سره جماع کوله تر هغو پورې چې مده مشروطه به پوره کیدل. ابن عباس رض وایي چې دا آیت چې نازل شو (الا علی ازواجهم او ماملکت ایمانهم) فکل فرج سواهما حرام رواه الترمذي، دلیل دادی چې د متعه د عقد ښځه خو نه د سړي مینځه ده ولې چې حره ښځه ده، او نه یې ماینه ده ولې که یې ماینه وای یو د بله به یې میراث سره وړلای ولاتوارث بینهما بالاجماع، حتی چې روافض چې متعه روا بولي توارث نه وایي، وقد قال الله تعالی ولکم نصف ماترک ازواجکم آه.

**فائده:** د حر سړي ته تر څلورو ماینو پورې روا دي او مینځیانې هر څو چې وي روا دي.

**فائده:** د حیوان وطي لکه د خرې مثلاً په ما وراء ذالکم کې داخل دي، نو وطي یې حرامي دي.

**مسئله:** د ماینې وطي که څه هم حلالي دي لکن په شرط د دې چې په حیض او نفاس او احرام کې یا فریضي روژه یې نه وي والا فوطیها حرام، په خلاصة الفتوی کې وایي که روژه دار سړي استمناء وکړه پر ده قضاء د روژې سته لکن کفاره نسته.

**پوښته:** چې په صحیح حدیث کې راغلي دي قال علیه الصلوة والسلام ومن لم یستطع (ای التزوج) فعلیه بالصوم یعني نفلي روژې دې نسي لکسر شهوته، نو که استمناء روا وای، نو دا لار اسانه ده تر صوم وه کذا في انوار المشارق. بلکې بعض علماء وایي چې که پر چا استمناء ثابته سي قاضي دې تعزیر ورکړي وکذا في وطي البهائم.

**مسئله:** که یو ښځې چې مینځه یې درلوده میړه ته یې وویل چې زما اجازه ته که وطي ورسره کوې، جمهور علماء پر دې دي چې وطي د مینځې د ماینې په اجازه د ماینې نه دې روا، او دا په وراء ذالک کې داخل دی فیحرم، وهو قول الحسن وابن سیرین رح وروی ذالک عن ابن عمر رض دی وایي چې نه دې روا د غیر څخه د فرج د ماینې الا فرجا ان شئت بعت وان شئت وهبت وان شئت اعتقت، د ماینې مینځه خو داغسې نه ده، رواه ابن ابي شیبة وعبدالرزاق عن ابن عمر رض.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾

او هغه کسان دي کامل مؤمنان چي د اماناتو يعني چي يو چا ورته امانت کښېښو دی مراعات کوي يعني عند الطلب يې و مالک ته سپاري او خيانت نه پکښي کوي او داغه رنګه هغه وعدې چي دوی څخه اخستل سوي دي د هغو مراعات يعني هغه وعدې پر ځای کوي سوا ، کانت العهود من جانب الحق جل وعلی کالصلوة والصوم وغيرهما من العبادات التي اوجبها الله علی عباده او من جهة الخلق کالودائع وما واعد الناس وعاقدهم فعلی العبد الوفاء بکلها . محمد بن الفضل رح وايي چي اې بنده ستا اندامونه ټول له امانات دي د خدای ﷻ په هر اندام کي خدای ﷻ امر کړی دی (۱) امانت د سترګو دادی يعني په دې نعمت کي امر د خدای ﷻ دا دی چي نا محارمو ښځو ته به په شهوت نه ګوري او په مخلوق کي د خدای ﷻ د ستر دلاري په عبرت ګوري.... سعدي شيرازي رح وايي:

برګ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردګار

(۲) په امانة السمع کي امر د خدای ﷻ دادی چي غوږونه به ساتي د لـه اوريدلو څخه د لغوه او رفث او مجالس تـه د ذکر قراءة القرآن او د تبليغ بـه حاضريږي هغه به په اوري (۳) په امانت کي د ژبي امر د خدای ﷻ دادی چي قراءة د قرآن به په کوي او ذکر د خدای ﷻ به په کوي الی غير ذالک او غيبت د چا او بهتان به پر چا نه په وايي (۴) په امانت کي د پښو امر د خدای ﷻ دادی چي پر پښو به د عبادت لپاره مساجدو ته ځي چي لمونځونه په جماعت وکړي او پر پښو به غزواتو ته ځي او په حج او عمره کي به طوافونه سعي د صفا او مروه به په کوي الی غير ذالک من العبادات التي بالرجل (۵) په امانت کي د خولي امر د خدای رح دادی چي حلال خواړه به په خوري له حرامه به يې ساتي (۶) په امانت کي د لاسو امر د خدای رح دادی چي حرام ته به يې نه غځوي او د في الشرع کار څخه به يې نه سپموي (۷) او په امانت کي د زړه چي رئيس البدن دی خوف الهي ته به قرار پکښي ورکوي او همېشه به په حضور القلب عبادت د خدای ﷻ کوي و مراعات الحق علی دوام الاوقات حتی لايشغل القلب الا بذکره ولايسکن الی غيره ولا يطمئن الا بذکره تعالی . (الا بذکر الله تطمئن القلوب) وفي الحديث الصحيح اشار رسول الله ﷺ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الى الجانب الايسر من الصدر وقال التقوى ههنا التقوى ههنا.

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩﴾

او د كامل مؤمنانو يو خصلت به دا وي چي پر صلوة خمسه به دوام كوي او په خپلو اوقاتو به يې كوي بشرائطها وادابها.

**سوال:** الذين هم في صلوتهم خشعون: او دا آيت به تكرار نه وي؟

**ځواب:** لا! ولي چي خشوع په لمانځه كي غير له محافظت څخه كما لايخفى.

**نكته:** خداى ﷻ ابتداء د اوصافو د كامل بندګانو په ذكر سره د لمانځه وكړه او ختم د اوصافو د كامل بندګانو به هم په لمانځه وكړي لپاره د تعظيم د شان د لمانځه كما ورد في الحديث الصحيح الصلوة عماد الدين الى اخير الحديث.

**پوښتنه:** خداى ﷻ په خشوع كي لفظ د صلوة مفرد راوړى حكمت يې څه دى؟

**ځواب:** اشاره ودې ته ده چي په جنس لمانځه كي له خشوع څخه چاره نسته كه فرض وي او كه واجب وي كه سنت وي او كه نفل وي لان لفظ المفرد يدل على الجنس. او په محافظت كي د لمونځو يې لفظ د جمع راوړى لپاره د دلالت پر انواعو د لمونځو من الفرائض والواجبات والسنن وغيرها.

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿١٠﴾

دغه كسان چي موصوف په دغو صفاتو مذكوره سره وي، دوى دي وارثان وبس كما يدل عليه ضمير الفصل حق داره ددې چي وارثان وبلل سي دون غيرهم.

**پوه سه:** چي دا جمله معترضه لپاره د مدح ده.

الَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١١﴾

**پوه سه:** چي الذين يرثون الفردوس صفت كاشفه دى د الوارثون، يا يې عطف بيان دى يا يې بدل دى هريو چي سي په دې كي بيان د مايرثونه.

**فائده:** وراثت يې اول مطلق ووايه يعني هم الوارثون بيا يې مقيد ووايه يعني الذين آه لپاره د تعظيم د وراثة او د تاكيد د وراثت.

**فائده:** فردوس اعلى د جنتو دى او اوسط د جنتو دى وافضلها پر دې تقدير هغه حصر چي مورډ ذكر كړى د جنت په دغو كسانو كي چي موصوف په دغو صفاتو سره



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هيڅ اشكال نسته پكښې. ولي هغه كسان چي موصوف په دغو صفاتو سره نه وي وان
دخل الجنة يرث الفردوس التي هي افضلها (هم فيها خالدون) دوى به په فردوس كي
همېشه وي والضمير راجع الى فردوس والتانيث باعتبار المعنى كمامر قريبًا.

**فائده:** ابن الشحنة وايي چي فردوس په اعتبار د لفظ مذكر دى او په اعتبار د
معنى چي جنت دى مؤنث نو د مذكر او مؤنث دواړه ضمير ورته راجع كېږي.

**فائده:** په لفظ كي د ارث اشاره و تاكيد ته د استحقاق د دوى ده لان الارث من
اقوى اسباب الملك الاترى انه لايرد بالرد بخلاف الهبة والصدقة وغيرهما حيث
يردان بالرد. اخرج سعيد بن منصور وابن ماجة وابن جرير وابن المنذر عن ابي
هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ چي نسته د تاسي (يعني نفس انسان كه مسلمان
وي كه كافر) مگر هر يوه لره دوه ځايه سته يو ځاى په جنت كي (اشاره ده و ډېري
فراخى ته د جنت يعني كه فرضًا ټوله انسانان مؤمنان وايي په جنت كي بې ځاى
وايي) ومنزل في النار (اشاره و فراخى ته د دوږخ ده يعني كه ټوله انسانان كافران
واى په دوږخ كي به ځاييدله) نو يو انسان چي كافر وي او مړسي او دوږخ ته داخل
سي. ورث اهل الجنة منزله في الجنة فذالك قوله تعالى اولئك هم الوارثون.

**درويش وايي:** چي و كذالك العكس يعني چي مؤمن مړسي و دخل الجنة
يرث الكافر منزله في النار.

**فائده:** د خلود معنى دا ده چي نه به دوى مړه كېږي او نه به له جنته ايستل كېږي.

**فائده:** دا چي ذكر سوه په دې آيتو كي چي لس خويه دي چي جامع د ټولو ابواب
د خير دي ولهذا صحح عن النبي ﷺ انزل علي عشر آيات من اقامهن (يعني عمل
يې په وكړى) دخل الجنة ثم قرء قد افلح المؤمنون حتى ختم عشر آيات.

**درويش وايي:** چي په تفسير د سورة الفاتحة للمولى الفناري رح راغلي دي چي
جنتونه دري قسمه دي. الاولى: جنة الاختصاص يعني الفضل الالهي وهي التي
يدخلها الاطفال الذين لم يبلغوا حد العمل. ددي اطفالو اندازه د اول زېږېدو څخه
ويستهل صارخا تر څو چي لس كاله عمر پر تېرېږي. او صحيح دا ده چي تر دې حده چي
د نيك عمل او د بد عمل تمييز كولاى سي. ويعطى الله من جنات الاختصاص من شاء
ماشاء او د جنت اختصاص اهل دي هغه لېونيان چي په شي نه پوهېږي. ومن اهل هذه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجنة اهل التوحيد العقلي، ومن اهلها اهل الفترات ومن لم يصل اليهم دعوة الرسل كسكان شواهق الجبال. او دويم قسم جنة الميراث يرثها المؤمنون من المواضع التي عينت لاهل النار كما مر، او دريم قسم جنت الاعمال وهي التي ينزل فيها باعمالهم فمن كان افضل من غيره باعتبار الاعمال كان له من الجنة اكثر و اكبر انتهى.

## وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾

(اللام موطئة لقسم محذوف، والمراد بالانسان جنس الانسان في ضمن خلق آدم خلقا اجماليًا او المراد آدم) من سلالة من طين: اى من خلاصة چي پاک سوي د کدوراتو څخه د خپو دي، وكلمة من الاولى للابتداء، وكلمة من الثانية لبياز سلالة اى سلالة هي طين. او يا صفت دى اى سلالة كائنة من طين.

**پوه سه:** چي آدم عليه السلام د مځکي د مخ هر قسم خاوره راټوله کړل سوې وه که خوږه خاوره وه او که تروه او که ترخه او که شيګلنه او که پسته ولهذا جاء اولاده على طباع شتى كما جاء في الحديث الصحيح. او نور انسانان بيا له نطفو څخه پيدا سوي دي چي دا نطفې له غزايي موادو څخه د مځکي پيدا سوي دي، وفي الجلالين اى من خلاصة سلت من بين الكدر آه.

**فائده:** کلمه د واو في ولقد آه استينافيه ده، وهذا الواو كثير في الهداية، ولقد تكلف المظهري رح في جعلها عاطفة متابعة لابن عطية وقال صاحب روح المعاني وفيه نظر فارجع.

## ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾

بيا موږ وګرځاوه جنس الانسان باعتبار افراده المغايرة لآدم، نو ضمير مذكر راجع دى و جنس ته چي له ماقبله وفهميدى، او بعض مفسرين مضاف محذوف بولي اى نسله، نو ضمير انسان ته راجع دى، وما قال المظهري رح چي ضمير سلالة ته راجع دى په تاويل د مسلول فبعيد.

**فائده:** نطفه صافو اوبو ته وايي دلته تعبير دى له اوبو څخه د نر (في قرار) اى مستقر وهو رحم المرئة عبر عن الرحم بالقرار الذي هو مصدر مبالغة (مكين) يعني محكمه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**بوه سه:** چي مکين صفت دی د قرار چي مراد ځنی رحم ؤ لکن دا صفت په اعتبار د ما استقر فيها روح البيان.

**فائده:** څلو ېښت ورځي صافي سپيني اوبه وي، تفسير حسيني بالترجمه.

## ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً

وروسته يعني تر څلو ېښت ورځي موږ وګرځول نطفه چي سپيني اوبه وي (علقة) سرې جامدي ويني لکه د هيني توته، وروسته موږ وګرځول هغه علقه يوه توته د غوښو يعني لکه سرې چي غوښي وژويي.

## فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا

موږ وګرځول هغه مضغه هډوکي يعني لکه هډوکي يعني هډوکي مو پکښي پيدا کړه، او موږ واغوستل په هغو هډوکو يعني مما بقي من المضغة غوښي، او لحمًا منصوب په نزع د حرف جر ده اي کسون العظام بلحم.

**فائده:** عظام يې دواړه ځايه جمع راوړه په سبب ددې چي هډوکي په هيئت کي يعني بعض پلن وي او بعض نري بعض اوږده وي او بعض لنډ وي، بعض مستوي بعض کاږه وي او داغه رنګه په ټينګوالي او په سستوالي کي فرق سره لري بخلاف النطفة والعلقة والمضغة فانها متشابهة الاجزاء، کما لايخفى.

## ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

بيا موږ پيدا کړی ضمير راجع دی و انسان ته که مراد ځني جنس وي او که آدم وي (خلقنا آخر) مفعول مطلق دی د انشا، نا من غير لفظه اي خلقناه خلقًا آخر.

**بوه سه:** چي ابن عباس، مجاهد، شعبي، عکرمه، الضحاک او ابو العالية ﷺ وايي چي مراد د خلق آخر څخه نفخ الروح فيه او مراد له روح څخه روح سفلي دی چي روح حيواني دی چي دده په نفخ سره وګرځېدی حيوانًا ناطقًا سميعًا بصيرًا او په هر عضو کي دده او په هره خبره کي دده غرائب د قدرت الهي مودع دی چي تفاق د بيان او شرح کامل د هغو د پر تنګ دی کما قال الشاعر:

وتزعم انک جرم صغير ......... وفيک انطوى العالم الاکبر

ولهذا قيل الانسان انموذج العالم الکبير الصوري، وقيل الخلق الآخر الروح



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والمراد به النفس الناطقة والمعنى انشاله او فيه خلقا والظاهر من انشاء الروح خلقها وظاهر العطف بثم يقتضي حدوثها بعد حدوث البدن وهو قول اكثر الاسلاميين واليه ذهب ارسطو قال ذالک صاحب روح المعاني، او كه چيري له روح څخه روح انساني مراد سي كما قلت سابقا فلا كلام في حدوثها بعد استكمال البدن وسريانها فيه فافهم.

## فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

اى تعالى وتعظم من انيكون له شريک في الذات يعني الواجب الوجود او في امتثال اوامره او الانتهاء عن مناهيه، كلمه د فاء لپاره د سببيت ده. يعني چي خداى ﷻ دقيق او د حكمت سره برابر كارونه وكړه كما مر في الآيات المذكورة، نو دا دليل د كمال قدرت دده او د حكمت نو لازمًا دى موصوف په كبرياء او عظمت سره و علو شانه من انيكون له شريک.

**پوه سه:** چي احسن الخالقين بدل دى د لفظ الله څخه يا خبر د مبتداء محذوف دى اى هو او صفت يې نه دى كه څه هم مضاف و معرفه ته دى لانه نكرة معنًى لان اللام عوض عن من التفضيلية والتميز ههنا محذوف اى احسن الخالقين خلقًا، او روح المعاني وايي چي احسن الخالقين نعت دى د اسم جليل واضافة افعل التفضيل محضة فتفيده تعريفًا اذا اضيف الى المعرفة على الاصح.

**فائده:** تبارک ماضي ده نور تصرف نه دى پکښي راغلى من المضارع وغيره والاكثر اسناده الى غير مؤنث.

**پوه سه:** چي معتزله په دغه آيت سره دليل وايي چي بندګان خالق د خپلو افعال اختياره وو دي حتى يتحقق تفضيل الله عليهم في الخق. لكن چونكه دلائل عقليه او شرعيه دال پر دي دي چي خلق په معنى د ايجاد دى يعني اعطاء الوجود وممكن ته خاصه ده خداى ﷻ ده كريمه: والله خلقكم وما تعملون. وانعقد عليه اجماع الصحابة ﷺ والتابعين ومن بعدهم. والجواب عن استدلالهم دادى چي موږ اهل السنة والجماعة وايو چي د بندګانو په خپلو افعال اختياره وو كي يو نوع د اختيار او ارادي سته چي هغه مناط د تكليف من الله ﷻ او سبب د ثواب او عقاب ده، او هم په دغه سبب اسناد د افعال اختياره وو دوى ته كيږي من العبادات وغيرها مثل صلى زيد



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وصام عمرو وضرب زيد وقام عمرو. او دې نوع ته مورږ کسب وايو لکن دا قدر اختيار او اراده په ايجاد کې د معدوم کافي نه ده. که جوهر او که عرض ايجاد يعني إعطاء الوجود للمعدوم په قدرت کامله او په ارادة شامله پورې د خداى ﷻ مربوط ده. ودې ته مورږ خلق وايو وذالک التعلق کاف لايجاد کل معدوم جوهرًا کان او عرضًا لکن حکيم خداى ﷻ وکسب ته عبد دخل ورکړی دی په بعض افعالو اى الاختيارية لان تکليف العاجز من کل وجه يخالف مقتضى الحکمة والعدل. نو زمورږ او د معتزله په منځ کې اختلاف دی. ولې چې دوی وايي چې قدرت د عبد او اراده د هغه کاف في ايجاد المعدوم ونحن لانقول به.

**سوال:** نو احسن الخالقين په صيغه د تفضيل ځرنګه صحيح کيږي زمورږ پر مذهب؟

**ځواب:** مورږ دا منو چې د لفظ خلق اطلاق پر کسب د بنده صحيح دی او پر خلق د خداى ﷻ هم نو تفضيل صحيح دی.

**درويش وايي:** چې په اسئلة مقحمةؤکې وايي بعد ايراد سوال المعتزلة جوابًا عنه چې معنی د آيت دا ده احسن المصورين لان المصور يصور الصورة ويشکلها على صورة اى مخلوق شاء لکن مصور پر دې نه دی قادر چې تصوير ده و اندازې ته د خلق ورسيږي لان المصور لايقدر على نفخ الروح فيه. وقد ورد الخلق بمعنى التصوير في القرآن العزيز. قال الله مخاطبًا لعيسى ؑ (واذ تخلق من الطين کهيئة الطير) اى اذ تصور کذالک ههنا اى احسن الخالقين.

**درويش وايي:** چې د خلق او کسب فرق دقيق دی چې علامه تفتازاني رحمه الله په شرح العقائد او شرح المقاصد کې ډېر په زړه پورې بيان مفصل کړی دی او په دې باب محب الله البهاري رحمه الله په مسلم الثبوت کې هم پوره ونډه اخستې ده.

**فائده:** راويان د صحيح احاديثو وايي چې عبد الله بن ابي سرح د عليه الصلوة والسلام د وحي کاتب ؤ، نو عليه الصلوة والسلام چې ودې ځاى ته آيت ورساوه (خلقًا آخر) عبد الله بن ابى سرح د مخه تر املاء و عليه الصلوة والسلام ته وويل (فتبارک الله احسن الخالقين) عليه الصلوة والسلام ورته اکتب هکذا انزلت، نو عبد الله ته شک پيدا سو فقال ان کان محمد ﷺ يوحى اليه فانا کذالک يعني ما ته خو هم وحي وسوې، نو مکې ته ولاړی کافر سو، ثم اسلم يوم فتح مکة وقيل مات



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علی کفره، او دا آیت چي علیه الصلوة والسلام یعني خلقًا آخر پر عمر ﷺ تلاوت کړی عمر ﷺ مبادرت وکړی فقال فتبارک الله احسن الخالقین، علیه الصلوة والسلام ورته وویل هکذا انزلت یا عمر فکان عمر ؓ یفتخر بتلک الموافقة.

**درویش وایي:** چي فکر وکړئ چي دا یوه واقعه سبب د سعادت د عمر ؓ وګرځېدل او سبب د شقاوت د ابن ابی سرح سوه کریمه. کریمه: یضل به کثیرًا ویهدي به کثیرًا ای بالقرآن.

**سوال:** قرآن پاک خو معجز دی، نو څرنګه عمر ؓ یا ابن ابی سرح دا آیت ووایي؟

**ځواب:** خارج د طوق د بشر خو مقدار د اقصر سورةٍ دی وهٰهنا لیس کذالک وما قال المظهري ان هذه القصة تدل علی ان مادون الآیة لیس بمعجز یقدر علیه البشر کما هٰهنا یخالف آیات التحدی في القرآن حیث قال الله تعالی: وان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله. ای بسورة قصیرة کما قال اهل التفسیر.

**یو دقیق سوال:** بعضي خلکو پر قصه د ابن ابی سرح طعن ویلی دی له دې سببه چي دا سورت خو مکي دی کما مر في اوائل هذه السورة وکتابة ابن ابی السرح کان بالمدینة، واجاب عنه العلامة البغدادي ؒ بان الجمع ممکن لان السورة وتلک الآیة وان کانتا مکیتین لکن طلب د کتابت د آیت مذکوره د ابن ابی سرح څخه علیه الصلوة والسلام په مدینه کي وکړی فکان ما کان ای قصة ارتداده، او بل ځواب دادی چي سورت چي مکي دی په اعتبار د اکثر و اغلب او دا آیت مدني دی ولا عابت فیه انتهی.

**تنبیه:** په قصه کي د ابن ابی سرح راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام چي مکه مکرمه فتح کړه د ابن ابی سرح وژل یې مباح وګرځول، ابن ابی سرح وعثمان ؓ ته ورغلی. عثمان ﷺ دده لپاره امان وغوښتی د رسول الله ﷺ، نو علیه الصلوة والسلام ډېر ګړی پټه خوله ناست ؤ، اخیر یې عثمان ؓ ته وویل نعم! یعني امان مي ورکړی، نو عثمان ؓ چي ولاړی علیه الصلوة والسلام و خلکو ته وویل چي زه چي پټه خوله ډېره زمانه ناست وم له دې سببه چي ګوندي ابن ابی سرح به تر امان دمخه څوک قتل کړي، یو سړي ورته وویل چي مو ږ به دي د سترګو په اشاره کړي وای موږ به فورًا وژلی وای، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي نبي ته خیانت د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سر کو نه بنايي . راوي وايي چي ابن ابي سرح په دغه ورځ مسلمان سو وحسن اسلامه والله اعلم بحقيقة الحال.

## ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾

وروسته تر دغو احوالو ستاسي چي تېر سوه يعني من قوله تعالى : ولقد خلقنا الانسان الى ههنا ، تر دي آيت پوري په تحقيق تاسي به مړئ عند انقضاء اجالكم وفي هذه الآية التفات من الغيبة في الآيات السابقة الى الخطاب للتاكيد . او هم ددي تاكيد لپاره يې په سر کي جمله ان ده کيد راوړی، او لام د تاکيد په خبر کي، والوجه في التاكيد چي خلګ پر کفر او معاصيو ټينګ دي، نو دوی يې نازل پر منزله د منكر من الموت والبعث بعد الموت. امام بغوي شافعي المذهب وايي چي ميت بتشديد اليا ، والمائت على صيغة اسم الفاعل وهغه چا ته وايي چي تر اوسه خو مړی نه وي لکن په اينده کي به مړ سي ولهذا صح الخطاب معهم والميت بتخفيف التاء من مات ته وايي . ولهذا لم يجز التخفيف ههنا لانه لايجوز الخطاب والنصح لمن مات ومن هذا القبيل قوله تعالى انک ميت يعني ستموت وانهم لميتون يعني ستموت الكفار ايضاً.

## ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

وروسته يعني بعد الموت په تحقيق تاسي ژوندي کړل کېږئ په ورځ د قيامت، يعني د حساب او مجازات لپاره للمؤمنين بالجنة ونعيمها وللكفار بالنار وحرها.

درويش وايي :

چون بخاکم بگذری دامن کشان...... از سر اخلاص الحمدي بخوان

دا ياران چي پر همه ؤ مځکو اوري...... مشرف يې کړی ذات د کيميا ولي

ارسال سلام په سيد الانام عليه الصلوة والسلام :

باد صبا مدینے میں مصطفیٰ سے ہم غریبوں کا سلام کہنا

نہیں ہے کوئی بجز تمہاری بس میرا اتنا پیام کہنا

صبا بگلشن احباب گر همی گذری .... بگوی زحال غريبي بآن حبيب خبری

**بوه سه :** چي زما مراد له ګلشن احباب ځخه مدينه منوره ده او له غريب ځخه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مي خپل ځان مراد دی او کلمه د يا د وحدت ده، او د آن حبيب څخه مي سردار انبياء عليه الصلوة والسلام مراد دی.

**وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غٰفِلِيْنَ ﴿۱۷﴾**

قسم په خدای ﷻ دی په تحقيق پيدا کړي دي موږ پر تاسي سربېره اووه اسمانونه چي لاري د ملکو يا د ستورو دي، او نه يو موږ له جنس مخلوق څخه خپل چي د هغو له جملې څخه اسمانونه هم دي غافله. يعني چي موږ د مخلوق حفاظت مهمل پرې ايښی وي بلکې موږ يې ساتو. مثلاً اسمان پر مځکه نه راشوه کېږي او نه يو اسمان پر بل راچپه کېږي.

**پوه سه:** چي لام لپاره قسم محذوف دی ای والله، او قد لپاره د تحقيق دی او د سبع طرائق څخه اووه اسمانه دي چي لاري د ملائکهؤ دي يا د ستورو په خپل سير کي او دا جمله عطف ده پر ولقد خلقنا الانسان باندي.

**پوه سه:** چي جمله د (ولقد خلقنا آه) عطف ده پر (ولقد خلقنا الانسان آه) باندي.

**فائده:** جمله ولقد خلقنا فوقکم آه په حکم کي د علت ده لقوله ولقد خلقنا الانسان آه يعني موږ اووه طبقې اسمانونه يو پر بل سربېره پيدا کړي دي تاچي له هغو څخه پر تاسي ارزاق او برکات نازل سي كما سيأتي في الآية التالية، ومن فوائد السموات طلوع الشمس والقمر والكواكب عليكم لان لكل واحد منها.

فائده: في نظام العالم مثلاً په مطالع پوري د شمس دوولس برجان مربوط دي چي په هرو درو برجانو پوري يو فصل د فصولو اربعهوو يعني ربيع، صيف، خريف او شتا تړلي دي چي په هغو د انسانانو مصالح او فوائد نغښتي دي.

**دروېش وايي:** چي هکذا منافع د مېوو او کښتو د رنګ او خوند څخه خدای په خپل قدرت په تناؤ سره د منازلو د قمر او د ستورو تړلي دی، ودليل الكل لانا ماكنا عن الخلق خصوصاً الاناسي وعما يصلح لهم غافل نه يو.

**وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَاَسْكَنّٰهُ فِى الْاَرْضِ ۖ**

او راکښته کړي يعني اورولي موږ له اسمان څخه اوبه يعني باران (عطف على خلقنا، داخل تحت ولقد والتقدير ولقد انزلنا آه) بقدر: ای بمقدار ماعلمنا



Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

(په دې اوبو کې اصلاح د عالم او ځاى موورکړى دى اوبو ته په مځکه کې يا په رودکې يا په کاريزو او چينو کې) صلاح نوع الانسان والحيوانات وغيرها (فاسکناه في الارض) ضمير راجع دى وماء ته او دا جمله عطف ده پر انزلنا. نو مونږ دا اوبو ته قرار ورکړو په مځکه کې. د قرار معنى داده چې حوضونه يې ډک سي او کاريزونه جاري سي او لوى لوى رودونه پر مستى راسي. او تر درختو لاندي ويالې بهيږي. نو ټولو اوبه د مځکې ماء السماء دي. او تجربه هم پر دې دلالت کوي چې څو کاله چې بارانونه په کافي اندازه نه ووري کاريزونه او چينې وچې ګرځي او رودونه يا وچ سي يا يې اوبه ډېرې کمې سي او دود د وچ کالي پر اسمان پورته کيږي.... بيت:

تانگريد ابرکی خندد چمن ........ تا نگريد طفل کی جوشد لبن

وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾

او مونږ پر تګ ددې اوبو يا د ګرمي په سبب بخار و ګرځي د اسمان و خواته ولاړ سي، يا په اعماقو کې د مځکې ډېرې کښته ولاړې سي چې خلک يې له طلب څخه په اساني سره عاجزه پاته سي.

**پوه سه**: چې ذهاب يې نکره راوړى اشاره ودې ته ده چې د ذهاب طريقې يې ډېرې دي. نو دا مبالغه ده په ډېرولو کې د خلګو، قال عز من قائل: قل ارئيتم ان اصبح مائکم غورًا فمن ياتيکم بماء معين.

**فائده**: دا آيت يعني وانا على الخ اکثر مبالغه دى تر قل آه (۱) په دې سبب چې په قل آه کې لفظ د ان راغلى دى چې لپاره د شک دى او آيت د انا على آه دال پر تحقيق د وعيد وان لم يقع (۲) په دې آيت کې تاکيد په ان راغلى دى بخلاف قل آه (۳) په خبر کې لام د تاکيد راغلى دى يعني لقادرون بخلاف قل آه (۴) الغائر من الماء کما في آية قل آه قد يکون باقيًا في اعماق الارض بخلاف الذاهب کما في آية وانا آه (۵) په تنکير کې د دا ذهاب آه مبالغه ده (۶) نسبت د اذهاب خداى ﷻ وخپل ځان ته کړى دى بخلاف قل آه.

**درويش وايي**: چې صاحب التقريب له دې قسمه څخه اته ويشت وجهي د مبالغې راوړي دي... متل: مشت نمونه خروار.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وحاصل الآیة خدای پاک وایي لکه موږ چي پر انزال د اوبو له اسمان څخه قادر یو پر اذهاب یې بنه ترا قادر یو، نو کله دا اذهاب واقع سي تاسي به له تندي مره سئ. او مواشي به موهم له تندي مره سي او مځکي او سرایونه به مو خراب سي.

## فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ

نو موږ ایجاد کړو (فانشاء) عطف دی پر انزلنا) ستاسي د نفع لپاره په هغو اوبو سره باغونه د خورما وو.

**درویش وایي:** چي خورما یې تر ټولو د مخه راوړه له دې سببه چي په دې کي لوی غذائیت سته حتی چي که چاته خورما او اوبه رسیږي په میاشتو میاشتو له لوږي نه مري او نه ضعیف کیږي. کما روی عن امنا سیدتنا عائشة ﷺ چي دې وویل چي موږ په حیوة پر برکات کي د رسول اکرم ﷺ ب درې سپوږمۍ په دوو میاشتو کي ولیدی چي په دغه دوران کي په هیڅ کور کي د علیه الصلوة والسلام اور نسو بل، راوي ورته وویل چي ستاسي د ژوند په څه شي گذاره وه؟ دې ورته وویل الماء والتمر. او په بل صحیح روایت کي راغلي دي چي لما فتح خیبر قلنا الآن نشبع من التمر. او بل دا چي خورما شرافت نسبي لري چي له فضله څخه د ختو د آدم علیه السلام خدای ﷻ پیدا کړي ده، ولهذا قالوا التمر عمة اولاد آدم[۴] (واعناب) عطف دی پر نخیل یعني باغونه د انگورو.

**درویش وایي:** چي د انگورو د باغو خزانه افغانستان دی بالخصوص قندهار خیر الامصار في الثمار. اعناب یې په صیغه د جمع راوړه ولي چي اقسام د انگورو ډېر دي چي اته ویشت قسمه انگور ماته معلوم دي.

## لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾

• تاسي لره په دغو باغو کي، او ددې نباتو د میوو او د کښتو چي د اوبو سره تړون لري لکه غنم، جوار، ورجي، اوربشي او نور تاسي خوراک کوئ لپاره د تغذیې یا تفکه، او ددې باغو میوې او ددې کښتو حاصلات ستاسي ماتحتاجون الیه هم پوره کوي یعني په دغو حاصلاتو د باغو او مځکو مذکوره شیان رانسئ لکه کالي، قالین، سپین زر، سره زر وانیول الی غیر ذالک.

**درویش وایي:** چي فواکه جمع د فاکهة ده. هغه میوې ته وایي چي خلک یې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صرف د خوند او مزې لپاره خوري يعني نه د غذائيت لپاره لکه مالتې، کېلې، سېب، شفتالو، الوبالو، ګرنګېچ، انار زردالو، الوګردګو الى غير ذالک من انواع الفواكة المعلومة.

**درويش وايي:** چي پر دې تقدير نخيل او اعناب څخه دي مستثنى دي، ولي چي په هغو کي په زياته توګه غذائيت سته.

**فائده:** كلمه د من داخله پر منشا، ده قال المظهري وخص النخيل والاعناب بالذكر لانهما من اعز فواكه العرب انتهى.

**درويش وايي:** چي په قول کي د مظهري له فواکه څخه معنى مذکوره نه ده مراد بلکې نفس خوراکي مواد مراد دي فافهم.

**بوستنه:** خداى ﷻ په دې آيت کي لکم دوه ځايه ذکر کړى، نو سره د هغه خداى ﷻ پاک انسانان په زهد سره امر کړي دي چي له دنياوي نعمتو څخه دي بې پروايي اختياره کړي الا بقدر الضرورة؟

**ځواب:** د يو چا په واده کي چي د زوم پر سر خلګ د نقلو او چاکلېټو بلکې د روپو خونى وکړي زوم يې په خپله نه ټولوي او حصلې نه پر وهي لعلو همته. او که يې چيري زوم په خپله ټولوي خلګ دده عيب بولي، نو اولياء الله هم په سبب د لوړ همت ددوى خپل ځانونه يې له طيباتو څخه د دنيا منع کړي دي بلکې په لږ څه يې قناعت کړي دي رجاء رفع الدرجات في النعيم المقيم. وجاء في الحديث النبوي[۴] اخترت جوع الدنيا على شبعها. وفي حديث آخر خطابًا لامته جوعوا انفسكم لوليمة الفردوس، پوهان وايي چي که د چا مېلمه سوې د بنوروا له کاسې څخه غتې غتې ګولې مه پورته کوه يعني چي په بنوروا ځان موړ کړې، ولي چي غوښې هم را روان دي بلکې ورجي، پېرني او مېوې هم را رواني دي نو هغه به بيا چيري ځايوې نس خو (کاکينه) نه ده.

﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ ۝﴾

(وشجرة) بالنصب عطف على جنات او دا درخته چي زيتون يې بولي چي خاص يې کړه په ذکر سره من بين سائر الاشجار، ولي چي په دې درخته کي منافع معروفه سته كما سيأتي. تاريخ وايي چي زيتون اوله درخته ده چي وروسته تر طوفان نوح پر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مخکه شنه سوې ده، او په انسان العيون کي وايي چي درخته د زيتون درې زره کاله طبعي عمر کولای سي چي څوک يې قطع نه کړي (تخرج من طور سيناء) چي شينه کېږي له طور سينا څخه، دا هغه غر دی په منځ کي د مصر او ايله موسی ؑ ته خدای ندا وکړه، وقصة معروفة، دې غره ته طور سنين او طور سينا دواړه وايي، معنی يې الحسن والمبارک ده. قال اهل التفسير اما انيکون الطور اسم الجبل وسيناء البقعة اضيف اليه الطور او المرکب منهما علم له کامرئي القيس وسيناء بالفتح علی وزن صحراء غير منصرف للالف الممدودة القائم مقام السببين، او که سينا بکسر السين لکه اهل الحرمين چي وايي، نو فعال دی پر وزن د ديماس، نو عدم الصرف يې يا له جهته د علميت او عجمه دی او للتعريف والتانيث بتاويل البقعة لا للالف.

**درويش وايي:** چي مظهري او روح البيان طور سنين او طور سينا سره يو بولي، او روح المعاني د بعض علماؤ څخه روايت کړی دی چي طور سيناء په فلسطين کي دی من ارض الشام ويقال طور سنين والاول هو الاصح، او مظهري ؒ کما هو عادته قيل وقيل ذکر راوړی دی، لافائدة في ايرادها الا تشويش ذهن المتعلم لهذا التفسير فافهم.

**پوه سه:** چي (تنبت بالدهن) بل صفت دی د شجرة ضمير مؤنث راجع و شجرة ته دی، او کلمه د باء متعلق ده په محذوف پوري، حال دی له ضمير څخه د تنبت، والتقدير تنبت متلبسة ومصتصبحة بالدهن کما قال الراغب تنبت والدهن موجود فيها بالقوة، (وصبغ للآکلين) صبغ عطف دی پر الدهن، صبغ په لغت کي رنګ ته وايي او په اصطلاح کي د عربو هغه شي ته وايي چي ډوډۍ په پوري کېږي چي په فارسي يې نان خورش بولي، لکه دوښا، چټني، مستې وغيرها او په عربي يې ادام بولي يعني ډوډۍ په هغو غوړو کي د زيتون غوټه کړي بيا يې خوري لکه په سرکه کي ډوډۍ غوټه کړي بيا يې خوري، والمعنی چي د زيتون روغن هم دهن دی چي څراغ په بلېږي او هم د ډوډۍ د پوري کېدو ادام دی.

**پوه سه:** چي د ډوډۍ د پوري کېدو په شي رنګ نه دی شرط، ولي چي بعض ادام رنګ لري لکه دوښا او بعض رنګ نه لري لکه سرکه.

**پوښتنه:** زيتون يې ولي په طور پوري خاص کړی؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**خواب:** اوله درختهٔ د زیتون په طور کي پیدا سوې دهٔ، ورنه د زیتون درختي په نورو ممالکو کي موجودي دي، حتی چي په جلال آباد کي چي د افغانستان یو ولایت دی هم سته.

## وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً

په تحقیق تاسي لره په انعامو کي چي مراد ځندي دلته ښځه اوښه، ښځه غوا، ښځه مېږه او ښځه بزه ده بقرينة مابعد هذه الآية. عبرت سته يعني تاسي د دغه حالات دليل ونیسئ پر کمال قدرت او حکمت د خدای ﷻ.

**بوه سه:** چي دا جمله عطف ده پر انشانا لکم آه باندي.

**سوال:** په نحو کي وايي چي لفظ د ان پر هغه جمله داخلېږي چي مخاطب ئي منکر وي، په ما نحن فيه کي څه ځای د انکار دئ؟

**خواب:** چونکه خلک د دې حکمت او قدرت الهي څخه غافل وه نو دوی ئي نازل د منزلة المنکر کړه او ان د تحقيق ئي راوړی.

## نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا

چي مور تاسي اوبه وو (مما في بطونها) چي عبارت له شيدو څخه دي.

**بوه سه:** چي دا جمله تر (وعليها آه) پوري جمله مستانفه ده په جواب د سوال د سائل چي په انعام کي څه عبرت دی، وحاصل الجواب ان فيها عبر لا عبرة واحدة كما سمع من القرآن. کلمه د من په مما کي تبعيضي ده، ولي چي ټول له مافي بطون الانعام خو د څښلو شی نه دی کما لايخفی. يا عبارت له ونو او غذايي مرادو څخه د انعام، نو کلمه د من ابتدائيه ده ولي چي منشاء د شيدو وابه دي.

## وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾

او تاسي لره په انعامو کي نور هم ډېر منافع سته (چي پر بعضو به سپرېږئ لکه اوښه او د اوښي وړې چي په عربي ئي وبر بولي او د مېږي وړې چي په عربي ئي صوف بولي، او پر وجفونو د بزې چي په عربي ئي شعر بولي) او د دغو انعامو څخه تاسو خوړک کوئ يعني غوښي ئي خورئ.

**بوه سه:** چي دا فائده مشترکه ده د ټولو انعامو.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

او پر دغو انعامو او پر کښتيو تاسي ورل کېږئ يعني سره د درنو درنو بارو.

**فائده**: بعض مفسرين وايي چي فائده خاصه په ابل او بقر پوري ده، ولي پر پسو او بزو باندي بار نه ورل کېږي، لکن صحيح داده چي مراد ځندي يوازي ابل دی، ولي چي عرب يوازي پر ابل بارونه وړي نه پر بقر، او د فلک سره هم مناسب اوښان دي، ولي چي عرب وايي چي اوښان کښتئ د بر يعنيې د وچي ځمکي دي او فلک د بحر دي. ذو الرمة چي يو شاعر دی وايي: سفينة بَرٍ تحت خدي زمامها.

**سوال**: ضمير د عليها خو راجع و انعامو ته دی او ټولهکمامر قابل د بار ورلو نه دي؟

**ځواب**: هذا الضمير على منوال الضمير في قوله تعالى وبعولتهن احق بردهن ولي هوري ضمير د مؤنث راجع و مطلقاتو ته دی چي هغه عامي دی بائناتو رجعياتو دواړو ته شامل دی، لکن ضمير يوازي د مطلقاتو رجعيه وو ته راجع دی، ولي چي په بائن مخفف يا مغلظ کي خو رجوع کول يوازي د مېړه په اختيار کي نه ده فعلى هذا قياس کړه ضمير د عليها ههنا فتدبر.

**پوښتنه**: تا دمخه وويل چي مراد له انعامو څخه ښځينه ددوی دي او دا دي هم وويل بقرينة مابعد هذه الآية او سره دد ي چي ولكم فيها منافع ومنها تاكلون الى اخيره خو نر او ښځه د انعامو برابر دی؟

**ځواب**: ما صرف د تنسيقکم لپاره چي شيدي ځندي مراد دي دا خبره کړې ده لکن په وروسته ضمائرو کي صنعت استخدام دی.

**پوه سه**: چي صنعت استخدام د محسناتو د عربيت دی کما تقرر في علم البديع. دا صنعت دوه قسمه دی، يو دا دی چي اسم ظاهر چي ذکر سي يوه معنی د لفظ ځندي مراد وي او چي ضمير ورته راجع سي بله معنی د لفظ مذکور ځندي مراد ده او بل دا دی چي په يوه ضمير کي يوه معنی مراد وي او په بل ضمير کي بله معنی مراد وي. دلته هم چي انعام په اسم ظاهر ذکر سوه مراد ځندي ښځي د انعامو دي بقرينة نسقيکم او په ضمير کي ولكم فيها منافع او دغه رنګه په ضمير کي د منها تاكلون او د وعليها آه معنی عام ده چي شامل نر او ښځو دواړو لره ده فافهم هداک الله لدرک مضامين العربية.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ

**پوهنه:** چې لام موطئه د قسم محذوف دی اورده للاهتمام بقضية نوح او دا آیت عطف دی على قوله تعالى ولقد خلقنا الانسان.

**پوهنه:** چې خدای ﷻ په اول کې د سورت حال د مؤمنانو مطیعانو بیان کړی وروسته هغه دلائل وښودل چې مقتضي د ایمان او د طاعت هم دا او س په ذکر د کفارو چې سرکښه بندګان د خدای ﷻ وه او اخیر کار د دوی بیان کړی وفي كل ذالك تحذير لكفار قريش. بيت:

پند گیر از مصائب دیگران.... تا نگیرند دیگران زتو پند

**نکته:** شروع یې له قصې څخه د نوح وکړه ولي چې (۹۵۰) کاله د قوم په تبلیغ او د دوی په قسم قسم ربړولو تېر کړه. ترجمه: بالله چې استولی مونږ نوح و قوم ته د ده.

## فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۲۳﴾

نو ده ورته وویل چې ای قوم زما (کسره د میم عوض د یاء ده یعني قومي) توحید وکړئ د خدای ﷻ یعني خدای ۲ په وحدانیت وپېژنئ او طاعت یې وکړئ.

**پوهنه:** چې په خطاب کې د مشرکانو مراد له عبارت څخه توحید دی او دا اول نصیحت دی د ټولو انبیاء علیهم السلام. نشته تاسي لره هیڅ معبود بالحق ماسوی له خدای ﷻ څخه (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده، نو ځکه ماهیڅ لفظ ووایه. دا جمله بیان د علت د امر بالتوحید ده) آیا تاسي له خدای ﷻ څخه نه ببرېږئ. استفهام په معنی د امر دی یعني باید وبېرېږئ.

**قانون نحوي:** وروسته تر همزه د استفهام چې یو د حروف عاطفه راسي معطوف علیه به یې حتمًا محذوف وي لئلا يفوت صدارة الاستفهام، والتقدير اتشركون به فلا تتقون، له دې څخه چې خدای ﷻ خپل نعمتونه در څخه واخلي او په عذاب دنیوي د شرک به مو اخته کړي.

## فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

نو په ځواب کې د نوح ۴ وویل رئیسانو د قوم د ده.

**پوهنه:** چې اول مقابل د هر نبي اشراف د قوم د هغه ګرځېدلي دي تکبرًا عن



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الاطاعة للنبي فيما يامرهم به كما يدل عليه تواريخ الانبياء عليهم السلام.

**بوه سه:** چي دا خبره ماهٰذا آ دوی په خپل منځ کي سره وکړه او نوح ؑ يې مخاطب نه کړی چي داسي يې ويلي وای ما انت الا بشر مثلنا تكبرًا عن مخاطبة نوح ؑ ومعنى الآية نه دی دغه نوح مګر بشر په مثل ستاسي يعني ياكل ويشرب وينام الى غير ذالک من خواص البشرية، نو دی څرنګه رسول د خدای ﷻ ځان بولي بناءً على زعمهم الفاسد ان الرسول لابد انيكون ملكا قاتلهم الله، دوی څرنګه الوهيت او معبوديت چي ډېره عالي درجه ده وجماداتو، بتانو روا بلل او رسالت چي تر الوهيت ډېره کښته درجه ده وذوی العقل والعلم ته چي رسول دی روا نه بلل؛ ع: برين عقل ودانش ببايد گريست.

يُرِيدُ اَنۡ يَّتَفَضَّلَ عَلَيۡكُمۡ ؕ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنۡزَلَ مَلٰٓـئِكَةً ۖۚ

اراده لري په دعوی کي د رسالت چي پر تاسي تفضيل پيدا کړي او تاسي خپل تابع وګرځوي او دی سردار وګرځي.

**بوه سه:** چي دا جمله يا صفت بعد الصفت دی لبشر او يا جمله مستانفه ده في جواب ماقيل مايريد بادعاء الرسالة.

**بوه سه:** چي مفعول د شاء محذوف دی، والتقدير که اراده وايي د خدای ان لايعبد غيره نازل کړي به يې وای ملکي د رسالت په حيث دا مفعول محذوف دی.

مَّا سَمِعۡنَا بِهٰذَا فِىۡۤ اٰبَآئِنَا الۡاَوَّلِيۡنَ ۚ‏ ﴿۲۴﴾

موږ نه دی اورېدلی دغه چي نوح ؑ دعوی کوي (من توحيد المعبود ورسالة الانسان والبعث بعد الموت) زموږ په نيکه ګانو کي چي تر موږ د مخه وه، وذالک اما لفرط عنادهم او بطول زمانهم في فترة الرسل.

**بوه سه:** چي جمله د ما سمعنا نه فاعل څخه د يريد حال ده، والجملة الشرطية معترضة بين الحال وعامله.

اِنۡ هُوَ اِلَّا رَجُلٌۢ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوۡا بِهٖ حَتّٰى حِيۡنٍ‏ ﴿۲۵﴾

نه دی نوح مګر يو سړی دی چي د ده سره مرض د جنون موجود دی (يعني چي دعوه د رسالت د خدای کوي د ځان لپاره، دا جمله تاکيد د نفي د رسالت ده له نوح



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شخه لان المجنون لایکون رسولاً) تاسي انتظار وکړئ تر یو وخت پوري چي یا پر بد کیږي او یا په دغه جنون کي مري، وانما قالوا ذالک لان المجنون یجب ان لایتعجل في تعذیبه والانتقام منه لان المجنون معذور واذا زال جنونه فالغالب ترک هذه الدعوی لانه کذب بحت في زعمهم الفاسد والمفیق یتبرء عن اللکذب البواح. حافظ شیرازي رح وایي:

دره منزل لیلی که خطرهاست درو ...... شرط اول قدم آنست که مجنون باش

**درویش وایي:** چي نوح ؑ طویل العمر د عمر په اوږدو کي ډېر نصائح و قوم ته وکړه او د قوم د خوا یې ډېر کړاوونه پر ځان یووړه اخیر الامر رب العزت وه ده ته د نا امیدی خبره د قوم له ایمان څخه واوروله بقوله جل ذکره انه لن یؤمن من قومک الا من قد آمن. نوح ؑ چون این خبر ایاس از رب العزت شنود دست انابت بدرگاه رب العزت بالا نمود وگفت.

## قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾

نوح ؑ وویل اې ربه زما زما سره کومک وکړه یعني باهلاکهم وبانزال العذاب الموعود علیهم. کلمه د باء سببیه ده او کلمه د ماء مصدریه ده او کسره د نون عوض د مضاف الیه ده یعني بسبب تکذیبهم ای ما.

## فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا

نو موږ وحي وکړې وده ته (هذه الجملة معطوفة علی مقدر یعني استجبنا دعائه فاوحینا الیهم) چي جوړه کړه کښتي. (باعیننا) ای په حفاظت سره زموږ یا له خطاء څخه په جوړیدو کي او یا دا چي څوک به د تخریب لاره نه ورته لري (ووحینا) ای امرنا وتعلیمنا کیف تصنع.

**فائده:** چونکه مطلب د نوح ؑ په دغه عبارت مجمل کي یعني رب انصرني استیصال د دوی ؤ نو د ټولو په یوه وار هلاکول کما جاء في موضع آخر رب لاتذر علی الکافرین دیاراً. نو له دې کبله خدای ﷻ د عذاب د استیصال لپاره سبب ورته بیان کړی.

**پوښته:** چي ایحا او وحي په لغت کي خبر ته وایي په خفاء کي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ

نو چي راسي امر زموږ په نزول سره د عذاب موعود يا امر بالركوب فيها (وفار التنور) دا علامه د ركوب په كښتۍ كي يعني چي اوبه راووتلې له تنور څخه د ډوډۍ پخېدلو، نو ته او من معک من المؤمنين به كښتۍ كي سپاره سئ.

**درويش وايي:** چي ځای دد غه تنور هغه ځای دئ چي اوس مسجد كوفه هلته جوړ دی پر راسته جانب د داخل وه مسجد كوفه ته د باب كندة له خوا څخه، په تفسير حسيني كي وايي: وبجوش شد تنور يوقتيكه زن تو نان پزد از ميان آتش آب برآيد. والفور الغليان في النار چي لمبې يې پورته سي وفي الماء اذا جائت، وفي الغضب اذا بلغ النهاية، نو د نوح مايني چي پر تنور ډوډۍ وهلې په منځ كي د اوريې اوبه وليدلې، فوراً يې نوح ته خبر وركړی، نو دوی په كښتۍ كي سپاره سوه.

## فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

نو داخل كړه ته يا نوح په فلک كي (تانيث په اعتبار د معنى د سفينة دی).

**درويش وايي:** چي په اتفاق د روح المعاني، روح البيان، مظهري، بيضاوي وغيرها من التفاسير سلک لازمي هم راغلی دی كما يقال في العربية سلكت في سكة كذا ای دخلت فيها، وهذا مثال اللازمي وقال الله تعالى ماسلككم في سقر وهذا مثال المتعدي (من كل زوجين اثنين) له هر صنف څخه د حيواناتو (نو تنوين د كلٍ عوض د مضاف اليه دی ای كل صنف) دوه جوت يعني نر او ښځه، نو اثنين يې تاكيد دی. مفسران وايي چي خدای ج په خپل قدرت سره ټوله درندګان او مرغان وغير ذالک، والحاصل چي هغه نر او ښځه چي ولادت پيدا كېږي او يا له هګۍ څخه پيدا كېږي لكه خر او خره، اوښ او ښه، چرګ چرګه الى غير ذالک، او هغه حيوانات چي د تعفن څخه پيدا كېږي لكه غوماشه، مچ، چينجی هغه يې نه دي پكښتي داخل كړي، داغه رنګه غاطره يې هم نه ده پكښتي داخل كړې، ولي غاطره له نسل څخه د آس او خرې پيدا كېږي، نو هغه خو حمل كړه سوه فلا حاجة الى حمل البغال.

**حكمت:** چي امر وركړل سو نوح ع ته د حمل د نر او ښځي د هر صنف تاچي دا نوع ختم نسي، ولي بيا به خلق جديد غواړي كما في ابتداء الامر كذا في روح المعاني، او په تفسير تيسير كي هم ودغه مضمون ته اشاره ده، د ركشتی نياورد



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مگر آنهارا که می زائید یا بیضه می نهد انتهی. تفاسیر په یوه خوله وایي چې نوح ؑ په دوا ره لاسه وهري نو ځ ته ور وغځول په راسته لاس کې به یې نر ور غلی او په چپه لاس کې به یې ښځه هغه به یې کښتۍ ته پورته کړه.

## وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ

او ستا اهل بيت ومن آمن معک (الا من سبق) يعني په ازلي علم کې د خدای ؐ له مغرقین څخه به وُ (علیه القول) بالاهلاک لکفره (منهم) ای من اهل بيتک چې د نوح ؑ ماینه کافره وه او يو زوی کنعان کافر وُ، نو د نوح ؑ درې اولاد حام، سام و یافث او د هغو زوجاتې مؤمناتې په کښتۍ کې سپاره کړه سوه. بيت:

سگ اصحاب کهف روزی چند ...... پی مردم گرفت مردم شد
پسر نوح (علیه السلام) بابدان بنشست ...... خا نه نبو تش گم شد

## وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

او ته ماته خواست مه کوه د هغو کسانو په باره کې چې ظلم يې پر خپلو ځانو کړی دی په کفر سره (انهم مغرقون) دا دليل دی د لاتخاطبني ومعنی انهم مغرقون چې دوی محکوم په اغراق سره بسبب شرکهم.

**يو ه سه:** چې (ولاتخاطبني) عطف دی یا پر اصنع الفلک یا پر فاسلک من عطف الانشاء على الانشاء وان اختلف الانشاء ان امرا ونهيا لان ذالک يجوز في النحو.

## فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

هغه وخت سم سوې ته او هغه څوک چې ستا سره دي په کښتۍ کې، نو ووايه يعني د شکر ددې نعمت حمد دي وي خدای ﷻ لره هغه خدای چې نجات يې راکړی مونږ ته له هغه قوم څخه چې ظالمان وه يعني مشرکان وه.

**يو ه سه:** چې انت تاکيد دی د ضمير متصل د استويت دا تاکيد ددې لپاره دی چې په علم نحو کې وايي چې عطف پر ضمير مرفوع متصل نه دی روا بيله تاکيده په ضمير منفصل سره يا په فصل په منځ کې د معطوف او معطوف عليه.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** څه حکمت دی چي نوح؏ خدای پاک امر کړی په حمد سره پر نجات د قوم ظالمين او داسي نه وويل سول الحمد لله الذي اهلک القوم الظالمين؟

**ځواب:** که څه هم حمد پر انجا متضمن دی حمد لره پر اهلاک د ظالمانو، ولي نجات د نوح؏ ومن معه خو نه کېده بېله اهلاک د ظالمانو لکن مع هذا نعمت د انجاء اهم دی. او خفاجي رحمه الله وايي چي په حمد کي پر نعمت د انجاء، دون اهلاک الاعداء الظالمين اشاره ودې ته ده چي انه لاينبغي المسرة بمصيبة احد ولو کان عدواً من حيث کونها مصيبة له بل ينبغي الحمد على السلامة من ضرره وهو بالانجاء، يا پر دې باندي چي مځکه پاکه سوه له خيرو څخه د شرک او اضلال د عدو فافهم فانه دقيق.

**وَقُلْ رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ** ﴿۲۹﴾

اې خدايه نازل کړې ما (يعني ومن معي) بعد الرکوب في السفينة او بعد الخروج من السفينة (منزلاً) مصدر ميمي اى انزالاً (مبارکا) چي برکت د دنيا او د اخرت پکښې وي (نو د کښتۍ په سپرېدلو کي برکت د دنيا دا دی چي له مصاحبت څخه د ظالمانو خلاص سوم او د اخرت برکت يې دا دی چي زړه مي ستا و عبادت ته فارغ سو، او برکت د خروج له کښتۍ څخه دنياوي برکت کثرت النسل و الرزق الحلال او اخروي برکت يې دا دی چي د خدای جل جلاله په عبادت زه او من معي فارغ البال مشغول يو) ته اې خدايه خير د منزلينو يې، په جلالين کي وايي چي دا دعاء د نوح؏ قبوله سوه حيث قال الله تعالى: اهبط بسلام وبرکات عليک، فبارک فيهم بعد انزالهم من السفينة. ولي چي ټول د مځکي خلک له نسل څخه د نوح؏ ومن کان معه في السفينة دي.

**پوهه:** چي دا جمله ثناء د خدای جل جلاله ده د نوح؏ له خوا څخه مطابق لدعائه بقوله فقل رب انزلني آه. نکته: په دعاء کي يوازي نوح؏ خپل ځان ياد کړی، يو خو له دې سببه چي دا امر الهي دی کما يدل عليه وقل او بل ددې لپاره چي په دعاء کي ددة کفاية لمن معه يعني خدای جل جلاله په دغه سره امر کړی کما يدل قوله وقل رب انزلني آه.

**إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ** ﴿۳۰﴾

(ان في ذالک) اى الذي فعلنا بقوم نوح (لايات) دلائل على کمال قدرته تعالى ورافته بالمؤمنين وغضبه على الظالمين يعتبربها اولو الابصار.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي**: چي په اتفاق د اراء د مفسرين په (وان كنا آه) كي كلمه د ان مخفف له مثقل څخه ده چي كلمه لام په خبر كي يې فارقه ده په منځ كي ان مخفف د مثقل او د ان نافيه لكن مظهري يې تقدير داسي وايي: وانا بتشديد النون كمنا آه وهو خلاف المتعارف في كلمة ان مخففه عن المثقلة، او روح البيان داسي وايي چي اصل انه والضمير للشان اى وان الشان، او روح المعاني وايي: والجملة حالية اى وان الشان كنا لمصيبين قوم نوح ببلاء عظيم وعقاب شديد، او مختبرين بهذه الآيات عبادنا لننظر من يعتبر ويتذكر.

**سوال**: اختبار خو امتحان ته وايي خداى ج خو عالم الغيب والشهادة دى، نو امتحان ته څه ضرورت دى؟

**ځواب**: نعامل معاملة المختبر لا حقيقة الاختبار.

**درویش وايي**: چي ومثل هذا كثير في القرآن كما في قوله تعالى (ولقد تركنا آية فهل من مُدّكر)

**پښتو ژباړه**: په تحقيق په دغه كي چي د قوم د نوح ع سره مو وكړه يعني په طوفان مو غرق كړه او نوح ع او د ده سره مؤمنان مو د كښتۍ په ذريعه له غرقه وساتل دلائل دي د كمال قدرت د خداى ج او د كمال مهرباني د خداى ج پر مؤمنانو او لوى غضب پر ظالمانو او په تحقيق شان دادى چي مونږ لويه بلا رسونكي يو قوم نوح ع ته او يا امتحان كونكي يو د بندګانو.

**درویش وايي**: چي مظهري رح يو قول په قيل را نقل كړى دى چي كلمه د ان نافيه ده او لام په معنى د الا دى يعني وما كنا بارسال نوح ع وعظه وتذكيره الا مبتلين قومه آه، لكن روح المعاني دا وجه رد كړې ده حيث قال وليست ان نافية واللام بمعنى الا انتهى.

**درویش وايي**: چي دليل د رد يې دادى چي داسي توجيه هلته روا ده چي نوري لاري ټولي بندي وي او دلته خو د توجيه لار خلاصه ده كما مر من قبل قريبًا.

**تبصره**: پوه سه! چي علماء راشدين وايي ان العطايا على متن البلايا، والا لما حصل الفرق بين الصديق الاكبر رضی الله عنه وبين ابى جهل فرعون هذه الامة، وايضًا قالوا البلاء كالملح في الطعام بقدر الحاجة وقد ورد في الحديث الصحيح اشد الناس بلاءً الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل او كما قال.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** چي سر گزشت د انبياء عليهم السلام او د اولياء كاملينو رحمهم الله كه په تواريخ اسلاميه وو كي مطالعه كړل سي دد ې خبرو تصديق به وكړل سي. بيت:

بر فلک بر تر بود اسرار او .......... شيئًا لله شيئًا لله كار او

**حكايت:** له حسن بصري رحمه الله څخه نقل دی چي زه په كاروان كي د حج د بيت الله شريفي راهي وم. په كاروان كي او ښان آسان موجود وه، يوه ورځ تر كاروان د مخه يو انسان چي د نر او ښځي فرق يې نسو ای كېدای پياده روان دی. نو آس مي پسي ور چابک كړی چي ور ورسېدم يوه عمر رسيده ښځه ده په لاس كي يې لكړه ده او په بله لكړه پوري يوه كوزه يا مشكوله د اوبو او څه د خوړك شی په يوه سر او بل سر پوري ځړېږي او پر وړه يې هغه لكړه اچولې ده. نو ما پوښتنه څخه ي وكړه اين تريد يا اماه؟ دې راته وويل مكة ان شاء الله تعالى. ما دراهم ورته را وكښل او بو دی ته مي وويل چي دلته و دېره كاروان د حاجيانو را روان دی او د كرايې بوده پكښي سته يو بوده به كرايه كړې او د قافلې سره به راهي سې، دې راته وويل چي د حج تر وخته زمانه ډېره باقي ده ان شاء الله پر خپلو پښو به ورسېږم، حسن رحمه الله وايي چي ما اصرار پر وكړی چي د غه دراهم به اخلې، دې راته وويل چي زما سره دراهم ستا لكن د پښو سفر و حج ته مي خوښ دی. ما ورته وويل كه رشتيا ستا سره دراهم موجود وي ته يې ماته را ښكاره كړه نو زه به مطمئن سم. دې لاس پورته كړی و؛ يې وويل خدايه ته دراهم راكړه چي حسن يې ومني، وروسته يې په لاس كي د دراهمو په ځای كي دنانير وه را ښكاره يې كړه. حسن رحمه الله وايي فتعجبت لاخلاصها في عبادة الحج مع القرب مع الله عزوجل.

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٣١﴾

بيا موږ پيدا كړه (ثم انشأنا) عطف دی پر مقدر باندي تقديره فاغرقناهم ثم انشأنا) وروسته تر دوی بل قرنًا چي ظاهره دا ده چي مراد څخه ي قوم عاد دی.

فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ

نو موږ واستاوه په رسالت په دوی كي يو رسول د دوی له قوم څخه چي دوی اخلاق او عدالت ښه پېژندی وهو هود [۴].



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوهه:** چې أَنْ مفسره د أرسلنا دى اى قلنا لهم على لسان الرسول وحدوا الله كما هو معنى د عبادت ده په خطاب كې د مشركانو.

مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾

نشته تاسې لره يو معبود بالحق غير له خداى ﷻ څخه آيا تاسې له خدايه نه پيرېږئ چې ده لره شريک واياست يعني له عذابه د خداى ﷻ و پيرېږئ (كلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده)

وَقَالَ ٱلْمَلَؤُا۟ مِن قَوْمِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

وويل هغو اشرافو له قوم څخه دده چې كافران وه.

**پوښتنه:** په قصه كې د نوح ؑ فقال الملاء آه كې يې كلمه د فاء راوړه او دلته يې كلمه د واو راوړه، حكمت يې څه دى؟

**ځواب:** حكمت يې دادى چې دلته كلام د ملاء القوم متصل نه دى بكلام الرسول، ولې چې په منځ كې مالكم من اله غيره آه واقع سو بخلاف كلام نوح ؑ، نو كلمه د واو چې لپاره د مطلق جمع دى راوړه سو اى اجتمع في الحصول هذا القول الحق وهذا القول الباطل كذا قال روح البيان والمظهري فتدبر.

وَكَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱلْءَاخِرَةِ وَأَتْرَفْنَٰهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا

او دوى كاوه په ملاقات د ورځ د قيامت اى البعث بعد الموت وكذا بما في هذا اليوم من الثواب والعقاب، لان تكذيب الظرف يستلزم تكذيب المظروف، او موږ نعمتونه يعني اموال او اولاد وركړي وه دوى ته د دې دنيا په ژوند كې وهم المراد بالملاء من قومه.

مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

**پوهه:** چې دا مقوله د قول د اشرافو ده، والمعنى نه دى دغه چې دعوى د نبوت كوي مگر نه بشر په مثل ستاسې په صفاتو كې د بشريت.

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿۳۳﴾

خوړک كوي له هغه شي څخه چې تاسې خوړک څني كوئ او څښل كوي د هغه شي څخه چې تاسې څښل څني كوئ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه**: چې کلمه د ما په مما تشربون کې موصوله ده عائد يې محذوف دی بقرينة ماقبله ای مما تشربون منه کما في الموصول السابق، وعائد محذوف منصوب ای تشربونه.

## وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٣٤﴾

او که تاسي اطاعت وکړئ د بشر چې مثل ستاسي دی نو په تحقيق سره تاسي په سبب د متابعت دده به په خسران کې واقع سي.

**پوه سه**: چې کلمه د لام موطئه د قسم محذوف ده ای والله لئن اطعتم. ددوی له خسران څخه مراد دادی چې ځانونه مو سره دد پ چې اشراف او رئيسان د قوم ياست ذليل کړه و مثل ته خپل بلکې په ژوندانه چارو کې تر تاسي کم دي.

**درويش وايي**: چې دا ددوی غايت حماقت ونهايت جهالت دی د مثل متابعت نه کوي او جماداتو بتانو ته سجدې کوي او خپل آلهه يې بولي.

## أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾

آيا دی وعده درکوي تاسي ته (استفهام لپاره د انکار دی يعني دا وعده خو ډېره غلطه ده) چې تاسي چې مړه سئ او وګرځئ خاوري يعني غوښي مو خاوري سي او پلې وړکونه مو وشکېږي او صرف هډوکي به پاته سئ (چې هغه به هم په مرور د زمانو خاوري سي) انکم مخرجون: يعني من القبور مع اللحم والعروق ونفخ الروح فيکم کما في الدنيا.

## هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

هيهات اسم فعل دی په معنی د بعد و فاعله الضمير المستکن فيه ای بعد وقوع هذا الوعد عن العقل والتصور، او يا معنی داده بعد التصديق والايمان بهذا الموعود من العقل (هيهات) دا تاکيد دی للاول لاجل المبالغة في الانکار.

**پوه سه**: چې لماتوعدون خبر د مبتداء محذوفي دی ای هذا الاستبعاد لما توعدون چې د تاسي سره وعده کړل کېږي چونکه دوی او ازپورته کړی په کلمه د استبعاد يعني هيهات، نو ګويا چا له دوی څخه پوښتنه وکړه فما له هذا الاستبعاد فاجابوا لما توعدون.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا

نه دی جنس د حیوة هیڅ شی، کلمه ان نافیه ده والاستثناء متصل، ومعنی الدنیا القربی الفانیة من الدنو وهو القرب او من الدنائة ای الخساسة لکونها فانیة زائلة.

**پوه سه:** چي اصل د کلام داسي وُ ان الحیوة الا حیوة آه، نو ضمیر د هي یې په ځای کي د حیوة راوړی لدلالة الحیوة المذکورة في الاستثناء علیه دفعًا لشاعة التکرار.

**فائده:** ان النافیة دلته لکه لا د نفي جنس دلالت پر نفي د جنس کوي.

## نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝

موړ مرو یعني بعض زموږ او ژوندي کېږو یعني بعض زموږ زېږي او د ژوند په لړ کي راځي (بغوي رحمه الله یوه د تعجب وړ خبره کړې ده او دده لوی معتقد مظهري رد کړې ده فارجع الی تفسیر المظهري) او نه یو موږ چي ژوندي دي سو بعد الموت کما یقوله الرسول.

## إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ۝

نه دی دغه څوک چي دعوه د رسالت کوي او د بعث بعد الموت او د جنت او دوږخ خبري کوي، مګر نه سړی دی چي پر خدای ﷻ دروغ وایي یا په رسالت کي او یا په بعث بعد الموت کي (کذبًا) تاکید دی د معنی د افتراء) موږ نه یو چي دده د خبرې تصدیق دي وکړو، دا جمله تاکید ده د هغه قول ددوی ما هذا الا بشر.

**درویش وایي:** چي ددوی جهل د افسوس وړ دی: ولي چي دوی خو مشرکین وه خدای یې منی کما یدل علیه قولهم علی الله او دا یې هم منل چي خالق زموږ خدای ﷻ دی: ولئن سئلتهم من خلقکم لیقولن الله، او سره ددې چي تر ابتدائي خلق خو اعاده اسانه ده، نو هغه ذات مقتدر جلت قدرته چي دوی یې له کتم څخه د عدم بحت میدان ته د وجود راویستل او بیا یې تر وجود وروسته په خونه د عدم بالموت ننه ایستل هغه قادر پر اعاده ددوی دی بعد الموت.

## قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ۝

(قال) ووېل رسول هود علیه السلام اې زما ربه ته زما سره کومک وکړې پر دوی باندي او زما انتقام له دوی څخه واخلې، په سبب (د نه منلو) ددوی ما لره، نو با سببیه ده



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او کلمه د ما مصدریه ده او کسره د نون دال پر یا د متکلم ده والمعنی بسبب تکذیبهم ایای.

## قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾

قال: ای الله تعالی اجابة لدعائه وعدةً بقبوله (پوه سه! چي کلمه د ما مدغمه فیه النون لان اصله عن ما. کلمه د ما زائده ده په منځ کي د جار او مجرور د تاکید ده په معنی د قلت او مراد له قلیل څخه زمان قلیل دی) وبه ګرځي کفار مکذبین پښېمان پر خپل کفر او تکذیب ستا یعني چي عذاب نازل سي پر دوی، لکن په هغه وخت کي پښېماني دوی ته فائده نه کوي.. بیت:

تو پیش از عقوبت دری عفو کوب ...... که سودی ندارد فغان زیر چوب

## فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ بِٱلْحَقِّ

**پوه سه:** چي مظهري رح د صیحة معنی په هلاک سره کړې ده، لکن قاموس والا وایي: الصیحة والصیاح الصوت باقصی الغایة. او مظهري وایي چي د صیحة معنی دلته عذاب دی ددې سبب دادی چي قصه خو دلته د عادیانو ده او هلاک د عادیانو خو په ریح عقیم سره تر سره سو کما سیئاتي في القرآن او په صیحه د جبرئیل ع خو ثمود هلاک سوه، ولله در صاحب روح البیان حیث قال فان قلت هذا یدل علی ان المراد بالقرن المذکور في صدر القصة ثمود قوم صالح ع فان عاداً اهلکوا بالریح العقیم قلت لعلهم حین اصابتهم الریح العقیم اصیبوا في تضافها بصیحة هائلة ایضاً انتهی.

**درویش وایي:** چي د روح البیان پر دې جواب دا سوال واردېږي چي د هلاک د عاد په بل ځای کي د قرآن وریح عقیم ته ولي یوازي کړی دی؟

**ځواب:** چونکه معظم حصه د هلاک د قوم عاد ریح عقیم ؤ نو ځکه یې نسبت و هغه ته وکړی او صیحه جزوي سبب د هلاک ده والله اعلم.

**درویش وایي:** چي صاحب د روح المعاني هم دا سوال راوړی دی، او ځواب یې داسي ورکړی دی چي جبرئیل ع پر عادیانو چغه هم وکړه د ریح عقیم په دوران کي کما روی في بعض الاحادیث انتهی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** په ذکر کي د ريح عقيم او د صيحة دواړو څه فائده ده؟

**ځواب:** روح المعاني وايي چي اشاره ودې ته ده چي هر يو ذ ريح عقيم او د صيحة د جبرئيل ؑ کافي وه په هلاک د عاديانو فافهم انتهى.

بالحق: اى بالوجه الثابت الذي لادافع له (او يا يې معنى داده بالعدل يعني خداى ﷻ پر دوى ظلم نه دى کړى بلکي دوى د دغه عذاب مستحق وه)

**فَجَعَلْنٰهُمْ غُثَآءً ۚ فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤١﴾**

نو موږ وګرځول دوى تو له هلاک.

**پوهه:** چي غثآء د سيل د اوبو پساؤ ته وايي چي په عربي يې حميلة السبيل هم بولي. عربي محاوره د دوى و هغه چاته چي هلاک سي صار حميلة السبيل.

**پوهه:** چي بعدًا مصدر دى د بعد بمعنى هلک، قالوا ان بعدًا مصدر وجب اضمار فعلها في الاستعمال او دى سادمسد د فعل دى، او القوم الظالمون فاعل دى د مصدر چي بعدًا دى چي پر ځاى ده فعل ولاړ دى، او کلمه د لام لپاره د تقوية د عمل د مصدر ده کما في قولهم اعجبني جلوس لزيد وقيام لعمرو.

**سوال:** بعدًا لهم يې ولي نه و وايه اسم ظاهر يې راوړى؟

**ځواب:** لپاره د تعليل د بعدًا چي دوى ظلم و.

**فائده:** دا جمله يا اخبار دى يا ښېرا ده، ترجمه: لېري والى دى له رحمت څخه د خداى ﷻ قوم ظالمينو له چي قوم هود ؑ وه چي هلاک سوه، درحال ظالمان گفته اند:

چو منعم کند سفله را روزه گار ...... نهد بر دل تنگ درويش بار
چو بام بلندش بود خود پرست ...... کند بول وخاشاک بر بام پست

**ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿٤٢﴾**

بيا موږ پيدا کړي دي يعني وروسته تر هلاک د قرون مذکوره ؤ (وهم عاد على الاشهر کمامر، عطف على جعلناهم) وروسته تر عاد نور قرنونه وهم قوم صالح ولوط وشعيب وغيرهم عليهم السلام.

**مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿٤٣﴾**

نسي وړاندي کېداى (اجلها) يعني الوقت المقدر لهلاکها، معنى دا چي هيڅ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امت تر وقت مقرر لهلاکها نه هلاکیږي، او نه تر وقت مقرر د مخه هلاکیږي ای لایبقی بعد الاجل.

**پوه سه:** چي کلمه د من زائدة لاستغراق النفي او امة محلاً مرفوع دی فاعل د تسبق دی.

**فائده:** ضمیر یې مذکر راوړی په یستاخرون کي او د مخه ضمائر مؤنث وه نظراً الی معنی الامة یعني القرن. ماتسبق جمله معترضه ده.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ؕ

وروسته راواستل رسل زموږ پرله پسې.

**پوه سه:** چي اصل د تترا وترا ؤ من الوتر بمعنی ضد الشفع بیا یې واو په تاء بدل کړی لکه په تراث کي چي اصل یې وراث دی، او لفظ د تتری منصوب محلاً دی حال من مفعول ارسلنا وهو رسلنا.

**پوه سه:** چي تترا مشتق له متواترة څخه دی وهو التتابع مع فصل ومهلة کذا قال الاصمعي واختاره الحریري رحمه الله في الدرة. او په صحاح کي د جوهري رحمه الله وایي چي مواترة بین الاشیاء نه ویل کیږي بیله دې چي په مابین کي فصل او مهلت وي، ولي چي فصل نه وي هغه ته مدارکة وایي ومثله في القاموس، او له ابو علي څخه روایت دی چي مواترة ان یتبع الجز الجز والکتاب الکتاب ولا یکون بینهما فصل کثیر ومنه حدیث ابی هریرة رضي الله عنه لاباس بقضاء رمضان تتری ای متفرقا غیر متتابع کذا في النهایة.

**درویش وایي:** وما نقل في البحر عن بعض ان المواترة التتابع من غیر مهلة انتهی فلا یصح تفسیر هذه الآیة بهذا المعنی، وفي تفسیر الحسیني پی درپی یعني یکی درعقب دیگری آه، وهو معنی المهلة. مظهري رحمه الله وایي چي له دې سببه چي په تواتر معنی کي مهلت شرط دی علماء محدثینو په خبر متواتر کي یعني په حدیث متواتر کي دا شرط کړی دی چي روایت به یې له جهات شتی ؤ څخه وي، او راویان د حدیث متواتره به سره مجتمع نه وي بحیث لایتصور اتفاقهم علی الکذب انتهی.

**فائده:** اکثر قاریان لفظ د تترا په الف مقصوره د تانیث وایي پر وزن د سکری بیله تنوینه لانه غیر منصرف لما تقرر في کتب النحو ان المؤنث بالالف الممدودة



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او المقصورة للزوم التانيث قائم مقام السببين لعدم الانصراف.

**فائده:** تترا مؤنث را ورل سو لان الرسل بتاويل الجماعة مؤنث، قرونا آخرين جمع دى، او رسلنا هم جمع دى ففيه مقابلة الجمع بالجمع بارادة انقسام الآحاد على الآحاد كما في ركبوا دوابهم ولبثوا ثيابهم، ن و معنى د تراخي اوس لازم سوه كانه قال ثم انشانا قرنا ثم ارسلنا فيه رسولا ثم انشانا قرنا ثم ارسلنا فيه رسولا وهكذا، ولي چي بې تقسيمه د احاد پر احاد خو معنى د آيت داسي كيږي ثم انشانا قرونا كثيرة وبعد القرون ارسلنا رسلا وهذا المعنى غير صحيح في الآية فافهم هداك الله.

**فائده:** ابن كثير، ابو عمر، قتاده، ابو جعفر، شعبه، ابن محيص او امام شافعي رحمه الله تترى په تنوين وايي وهو لغة بني كنانة، په تفسير بحر العلوم كي د سمرقندي رح وايي چي هغه څوک چي تترى په تنوين وايي الف يې د تانيث نه بولي بلكي د الحاق يې بولي لكه الف د ارضى و علقى انتهى.

**كُلَّمَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ**

هر وخت چي په ورغلى يو امت ته رسول د هغه امت، دوى په نسبت د كذب وكړى و هغه ته.

**سوال:** ټولو خو نسبت د كذب نه كاوه بلكي د امت بعض وګړو پر هغه ايمان راوړى؟

**ځواب:** نسبت د تكذيب يې و ټول امت ته په دې سبب وكړى چي اكثرو خلګو د هغه امت په يې تكذيب وكړى وللاكثر حكم الكل.

**بوه سه:** چي جمله د كلما جاء آه استيناف دى لپاره د بيان د حال د مجيئ هر رسول و امت ته او چي له امت څخه څه شي صادر سو عند تبليغ الرسول، حسين كاشفي رح په تفسير حسين كي وايي: تكذيب كردند اورا وآنچه گفت از توحيد ونبوت وبعث وحشر دروغ پنداشتند وبتقليد پدران ولزوم عادات ناپسنديده از دولت ايمان وتصديق محروم ماندند.

**فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَٰهُمْ أَحَادِيثَ**

تابع وګرځول موږ بعض د دې قرون د كفر د نور بعض (يعني په هلاک چي يو د بل پر له پسي مو هلاک كړه لكه په انشاء كي د بعث د رسولانو يو په بل پر له پسي



Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

چې دوی ته ورتلله، فائده: دا جمله عطف ده پر كذبوه) وجعلناهم احاديث: وګرځول موږ دوی صرف حكايات يعني بل اثر يې نسو پاته.

**پوه سه:** چي احاديث جمع د احدوثة ده وهو مايتحدث ثه الناس لپاره د ساتيري چي په عربي يې سمر هم بولي او په پښتو يې د پخوانيو خلكو نقلونه لكن بعضي خلكو به له دي حكاياتو څخه عبرت اخستي او بعضو به تعجب ورته كاوه. بيت:

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

**فائده:** اخفش رح وايي چې استعمال د كلمه د احدوثة او هغه د جمع آحاديث په شر كي كيږي واما في الخير فلا يقال جعلتهم آحاديث واحدوثة. وانما يقال صار فلان حديثًا يعني د خير په كارو كي ومن ذالك آحاديث النبي عليه السلام.

فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

لېري والی دی له رحمت څخه د خدای ﷻ هغه قوم لره چي ايمان پر رسولانو نه راوړي.

**فائده:** دا جمله اخبار هم كېدای سي او بنېرا هم. حسين كاشفي رح په بنېرا ترجمه كړې ده حيث قال: پس دوری باد از رحمت حق مر گروهی راكه نمی گردند بانبياء وتصديق ايشان نمی كنند آه. اذ لو كان اخبارًا لكان معناه بالفارسية پس دوری بود از رحمت حق مر گروهی را انتهى.

**سوال:** ايوبي ته خو پښتون يې، نو ولي ته موږ پښتنو ته پښتو فرق د اخبار او د بنېرا نه بيانوې؟

**ځواب:** ستاسي سوال پر ځای لكن پښتو ژبه ډېره تنگه ژبه ده حتی چي پښتو ويل غالبًا له ګډون څخه د بعض عربي الفاظو يا فارسي الفاظو چاره نه لري. لكن زه به د دي آيت په ترجمه د اخبار او د بنېرا فرق درته بيان كړم (لېري والی دی له رحمت څخه د خدای ﷻ هغه دلې لره چي د انبياء تصديق نه كوي او ايمان نه پر راوړي) دا ترجمه د اخبار په دې آيت كي (يا لېري والی دی وي هغو كسانو لره الخ) دا د بنېرا معنی ده په دي آيت كي.

**فائده:** تاريخ پوهان وايي چي فراخه د ژبو چي د بلې ژبې د الفاظو و ګډون ته ضرورت نه لري عربي ده او وروسته تر عربي فراخه ژبه فارسي ده.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**تنبیه**: الفاظ او نومان د بعض شیانو چي انګلیسي وي مستثنٰی دي.

**درویش وایي**: چي دغه رنګه اردو او هندي ژبه لکه پښتو د عربي یا فارسي الفاظو ګډون ته ضرورت لري والتجربة شاهدة لصدق ما قلنا.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ۙ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۴۵﴾

وروسته راواستاوه مونږ موسٰی ؑ (ثم ارسلنا موسٰی) عطف دی پر ثم ارسلنا رسلنا آه) او ورور دده هارون ؑ (هٰرون عطف بیان یا بدل دی له اخاه څخه) په معجزاتو سره (چي نهه (۹) وې په اوږدو کي د تبلیغ د موسٰی و هارون ؑ و فرعون او دده و قوم ته) وسلطان مبین: یعني حجت واضحه په خوله ددوی چي د خصم فرعون الزام لپاره کافي ؤ. او دا هم احتمال سته چي مراد دي له سلطان څخه عصاء وي.

**پوښتنه**: په آیاتنا کي عصاهم داخل وه، نو بیا ته د تخصیص بالذکر حکمت یې څه دی؟

**ځواب**: وجه یې دا ده چي عصٰی اوله معجزه وه د موسٰی ؑ، او ددې په ضمن کي سوی د نهه معجزو څخه نوري معجزې هم وې (۱) د ساحرانو مقابله چي فرعون راغونډ کړي وه د موسی ؑ لکړي د هغو ټولي لکړي او رسۍ وخوړلې (۲) موسٰی ؑ چي له مصر څخه سره د بني اسرائیلو ووتی او په مخ کي یې بحر راغلی موسٰی ؑ هم په دغه لکړه دریاب ووهه، دریاب وچه لار ورکړه (۳) موسٰی ؑ سره د بني اسرائیلو وروسته تر غرق د فرعون و قومه چي د تیه په دښت کي یې سفر کاوه چي قصه یې ډېره اوږده ده چي د اوبو ضرورت به یې پیدا سو هم په دغه لکړه به یې ډبره ووهل فانفجرت منه اثنتی عشرة عینًا کما جاء في موضع آخر من القرآن العزیز (۴) چي موسٰی ؑ به بیرته په هغه لکړه چي د اوبو ضرورت به دفع سو هغه ډبره ووهل د اوبو چینې به وچي سوې (۵) او دا لکړه به د شپې څراغ ګرځېدله (۶) او که به پر یو څاه رسۍ وه سو لاغه به نه وه دا لکړه به سولاغه سوه (۷) که پر څاه به سولاغه وه مرانده به نه وه دا لکړه به مرانده سوه الی غیرها مما جاء في کتب التفاسیر المعتبرة. پوه سه: چي تفصیل د آیات نهه په تفسیر کي د سورة البقرة تېر سوی دی.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا عَالِيْنَ ﴿۴۶﴾

و فرعون او دده د قوم و اشرافو ته، نو دوی کبر وکړی له ایمان راوړلو څخه پر رسول د خدای ﷻ موسٰی ؑ. او دوی وه پر خلکو بلند یعني پر خلکو یې ترفع کول



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كبرًا او په دوی يې خدمتونه کول ظلمًا خصوصًا بني اسرائيل، فرعون خو ځان خدای باله، کريمه: مالکم من اله غيري او قوم دی په خدايي هم منلی ؤ.

فَقَالُوٓا أَنُؤۡمِنُ لِبَشَرَيۡنِ مِثۡلِنَا وَقَوۡمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿۴۷﴾

نو فرعون او دده اشرافو وويل، آيا موږ به ايمان راوړو (استفهام لپاره د انکار دی يعني نه موږ اقرار کوو او نه موږ تصديق کوو په فضل او نبوت سره) د دوو انسانانو چې زموږ رنګه دي، او د دوی دوو قوم يعني بني اسرائيل زموږ خادمان لکه مريان دي (والعرب تسمی کل من اطاع وتذلل لاحد انه عبد له)

**پوښتنه:** مثلنا خو صفت د بشرين دی، نو ولې يې تثنيه نه راوړی؟

**ځواب:** نحات وايي چې مثل وغير يوصف بهما الواحد والمثنی والجمع والمذکر والمؤنث فحکم مثل حکم المصدر.

**فائده:** دا خبره انؤمن آه دوی په خپل منځ کي مشوره وکړه.

**فائده:** وقومهما لنا عبدون: حال دی له فاعل څخه د نؤمن لپاره د تاکيد د انکار له ايمان څخه اشاروا لعنهم الله دې ته چې موسی او هارون ذليل خلک دي.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلۡمُهۡلَكِينَ ﴿۴۸﴾

دوی تکذيب وکړی د موسی او هارون عليهما السلام (عطف دی پر ارسلنا باندي) نو دوی وګرځېدل له هلاک شده ګانو څخه يعني بالغرق کمامر مرارًا قصته تفصيلاً.

**پوښتنه:** چې ځای د هلاک د فرعونيانو بحر القلزوم دی.

**سوال:** په نحو کي وايي چې کلمه د فاء عاطفه لپاره د تاخير ده بلا فصل او سره د دې چې د دوی تر تکذيب وروسته فلا فصل زمان دوی نه دي هلاک سوي؟

**ځواب:** د کذبوهما معنی داده چې فرعونيانو استمرار پر تکذيب وکړی کريمه: واصروا واستکبروا استکبارًا، نو اخيره زمانه د دوی د تکذيب ممتد سنوات متصل سوه د اهلاک سره د دوی فلا فصل زمان، واجيب ايضًا ان معنی فکانوا من المهلکين انهم صاروا بعد التکذيب فلا فصل زمان محکوم عليهم بالاغراق، او حکم د اغراق من الله جل جلاله مقدم علی الاغراق، واجيب ايضًا ان الفاء ههنا ليس للعطف بل لمجرد السببية ای صاروا بسبب التکذيب للرسولين من المهلکين فافهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿۴۹﴾

لام موطئه د قسم حذوف دی. مونږ ورکړی و موسٰی ته کتاب یعني التوراة وروسته تر غرق د فرعون وقومه ونجات بني اسرائیل من تسلطهم. لعل: په معنی د لام کی دی او ضمیر د هم راجع دی و قوم ته د موسٰی ؑ لا الٰی فرعون وقومه لان التوراة انما نزل بعد غرق فرعون وقومه.

**فائده:** پوه سه! چي اعطاء د تورات و موسٰی علیه السلام ته لپاره د هدایت د قوم ؤ کما هو شان الکتب الالٰهیة، نو اعطاء و قوم ته ده، نو ځکه یې داسي وویل لعلهم یهتدون. والمعنی ددې لپاره چي قوم د موسٰی ؑ و حق ته لار پیدا کړي علمًا وعملاً. ولي په تورات کي اعتقادیات او عملیات دواړه سته.

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً

او وګرځول مونږ زوی د مریم او مور دده آیه یعني دلیل د قدرت تامه د خدای ج بسبب ولادتها ایاه من غیر مسیس شخص.

**سوال:** عیسٰی ؑ او مور دده خو دوه آیته دي، نو آیه یې ولي مفرد راوړی؟

**ځواب:** آیة د قدرت خو یو دی مضاف دی و دواړو ته یعني زیږول د مریم عیسٰی ؑ بیله مسس د چا. دویم ځواب دادی چي په آیت کي تقدیر سته یعني وجعلنا بن مریم آیة بان تکلم في المهد وظهر منه معجزات اخر وامه آیة بان ولدت من غیر مسیس، تکلم في المهد یې حذف کړی لدلالة الثانیة علیه، کذا في روح البیان، روح المعاني، قرطبي، تفسیر الرازي، مظهري وغیرهما.

وَّاٰوَيْنٰهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَّمَعِيْنٍ ﴿۵۰﴾

او ځای مو ورکړی دوی دوو ته په یو مکان مرتفع کي د ځمکي، عبدالله بن سلام رضی الله عنه وایي چي مراد دمشق دی وهو قول سعید بن المسیب ومقاتل رح، او ضحاک رح وایي چي په غوطه کي د دمشق چي قریب ښار دی د دمشق کذا في مجمع البحار، او ابو هریرة رضی الله عنه وایي چي رمله ده، عطاء له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي مراد بیت المقدس دی وهو قول قتادة وکعب رضی الله عنه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي اطلاق د ربوة چي لوړي ځمکي ته وايي پر بیت المقدس ډېر زیبا دی، ولي کعب رح وايي چي بیت المقدس اته میله تر نوري ځمکي و اسمان ته نژدې دی، او ابن زید وايي مصر دی او سدي وايي فلسطين دی، حسین کاشفي وايي مادر و پسر را وقتیکه از یهود فرار کردند و باز آوردیم بسوی ربوه از زمین بیت المقدس، حسین کاشفي رح په تفسیر حسیني کي وايي اورده اند که مریم با پسر خود و پسر عم خود یوسف بن ماهان ۱۲ سال در آن موضع بسر بردند وطعام عیسی و مادروی از بهایي ریسمان بود که مادرش می رشت وعیسی ع دربازار میفروخت لکن این ریسمان از قطن وکتان بوده انتهی.

(ذات قرار) چي هغه ځمکه ځای د قرار وه، یعني سمه او اره ځمکه چي شیګي او ډبري نه وې پکښې او اوسېدونکي یې په ارامه پر اوسېدل، او بعض مفسرین وايي چي ځای د مېوو او د کښېنتو وُ چي خلګ د مېوو او کښېنتو له سببه پکښې اوسېدل (معین) اوبه او ویالې جاري یې درلودې، عرب وايي: معن الماء اذا جری، نو د معین وزن د فعیل دی په معنی د فاعل ای ظاهر جار.

**فائده:** جاري اوبو ته ولي معین وايي؟ ددې لپاره چي په سترګو لیدل کېږي بخلاف القنوات (کاریزونه)

## يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ

**پوه سه:** چي دا حکایت دی و علیه الصلوة والسلام ته علی وجه الاجمال د هغه شي چي په هغه مخاطب سوی دی هر رسول په عصر کي، غرض زما دا دی چي داسي خطاب نه دی چي ټوله په مخاطب سوي دفعةً واحدةً، ولي چي رسولان خو په متفرقه زمانو کي راستول سوي وه فلا یمکن الخطاب الی الکل دفعةً في زمان واحد بلکې هر رسول په خپله زمانه کي په هغه وروستني آیت کي داسي مخاطب سوي وه امرًا تکلیفًا یعني مکلف وه په ما سیڼاتي سره (کلوا من الطیبات) یعني تاسي خوراک کوئ د حلالاتو شیانو څخه دون المحرمات ولذا قلت امرًا تکلیفًا له دې څخه دا معلومه سوه چي خورک د حلالاتو شرع قدیم ده.

**فائده:** مظهري رح د طیباتو په حلالاتو مقابل د محرماتو سره کړی دی، نو څخه موږ دا ووېل چي دا امر تکلیفي دی، او روح البیان د طیباتو تفسیر داسي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی دی مایستطاب ویستلذ من مباحات المکائل والفواکه، نو ځکه یې داسي ویلي دي چي په دې آیت کي بیان دی د اباحت د لذائذو او فواکه ورسولانو ته، او په دې آیت کي دا هم اشاره وه دې ته ده چي اباحت شرع قدیم ده، او بعض مفسرین وايي چي دا خطاب دی و رسول الله ﷺ ته، پر قانون د عربو چي یو سړي ته خطاب د جمع کوي تعظيمًا (لکه په پښتو کي هم ورته الفاظ سته لکه یو شاګرد چي استاذ ته ووايي چي تاسي نن چېري تللي واست مثلاً په ځای کي ددې چي ته نن چېري تللی وې) وهکذا خطابات الادب بین الابن والاب فافهم، نو په دې آیت کي اظهار لفضله ﷺ وقیامه تمام الکل في حیازة کمالاتهم.

ع:...... آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

**فائده:** پر تقدیر د اراده د مستلذاتو او فواکهو خو امر ترفیه دی، په دې رد دی د رهبانیه وو چي ترک د مستلذاتو کوي د بزرګی لپاره کما في رهبان النصاری، کریمه: ورهبانیة ابتدعوها ماکتبناها علیهم الآیة، او بعض مفسرین وايي چي د طیبات معنی ده الحلال الصافي القوام، نو د حلال مراد دا دی چي معصیت د خدای ﷻ نه وي پکښې چي ضد یې حرام دی، او د صافي معنی دا ده چي خدای پاک په هغه کي نه هېرېږي او ضد یې هغه دی چي سړی چي سړی په انهماک کي د شهواتو اخته کوي لکه بعض پېړالانو چي مختار کړی دی چي پر سترخان د نعمتو د کاسو او غابو سره جنګ وي، او د قوام معنی دا ده چي دومره خوراک کول چي قوام د نفس او حفظ د عقل او د قوای ظاهره او باطنه په وسي، او ضد د قوام خوراک دی فوق الشبع.

**حکایت:** زما یو شاګرد ؤ چي ښځي ډېره ډوډی یې پر یوه ځای خوړله، نو ده ماته وویل چي ما هیڅ کله تېغ (اربی) نه دی کښلی! ما ورته وویل چي تېغ خو هلته سړی کاږي چي په معده کي خالي ځای وي، ته خو ډوډی تر ستوني پوري خورې، نو تېغ به په کوم ځای کي پیدا سي، دا وه فاکهه د تفسیر ایوبي چي په عین حال کي منع د خوړک څخه فوق الشبع.

وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

او تاسي عمل کوئ صالح.

**فائده:** صالح عمل هغه دی چي مراد ځني وجه الله وي پر موافق د امر د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ج خالصًا له تعالی چي نه شرک جلي لکه بت پرستي پکښې وي او نه شرک خفي چي ریاء ده پکښې وي (اني بما تعملون علیم) تعلیل ده د (واعملوا) یعني فاجازیکم حسب اعمالکم.

**بوه سه:** چي کلمه د ما که مصدریه وي، نو معنی یې داده اني بعملکم علیم او کلمه د ما که موصوله وي، نو عائد و موصول ته محذوف دی، والتقدیر اني بالذي تعملونه علیم فتدبر.

## وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱتَّقُونِ ۝٥٢

ای اکل الطیبات والعمل بالصالحات شریعت او ملت دی ستاسي ټولو یعني مؤمنانو (ملة واحدة) وهي الاسلام چي یو دی په معتقداتو کي او په اصولو کي د شرائعو والعمل بالفروع علی حسب ما امر الله به.

**فائده:** جمله د وان هذه آه محلًا منصوب ده حال ده له فاعل څخه د کلوا، قوله امة واحدة حال مؤکده دی لقوله امتکم مثل زید ابوک عطوفًا او عامل د حال معنی د اشیر ده چي د هذه څخه وفهمېدله کما في قوله تعالی وهذا بعلي شیخًا.

(وانا ربکم فاتقون) او زه خدای ج مربي ستاسي یم، نو زما څخه وبېرېږئ، والفاء للسببیة یعني زه مو رب یم، نو زما د عذاب څخه وبېرېږئ.

**بوه سه:** چي اکل د لقمه حلال په انسان کي علم او حکمت پیدا کوي کما في المثنوي:

علم وحکمت زاید از لقمه حلال ........ عشق ورقت آید از لقمه حلال

**فائده:** کان رزق نبینا ﷺ من غنائم الکفار وهذا الرزق اطیب الطیبات.

## فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا

نو سره ټوک ټوک کړی هغو کسانو چي دوی ته رسل وراستول سوي وه وروسته تر ارسال امر د دین خپل یعني د هر دینونه یې څنډي جوړ کړه چي مختلفه وه په اصول کي د دین، نو بعضو له دوی څخه ایمان راوړی پر ټولو رسولانو او په ټوله ما ارسل الیهم وهم اهل الحق في کل قرن، او بعض ایمان راوړي پر بعض رسولانو او پر بعضو کتابو کالیهود آمنوا بموسی ع وبالتورات دون غیره



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کالانجیل وعیسی ؑ، او نصاری چي ایمان یې پر عیسی ؑ او انجیل دون غیره ای موسی ؑ و تورات، او بعضو کفر وکړی په ټولو کتابو او په ټولو رسولانو لکه مجوس او بت پرستان.

**فائده**: باب د تفعل په معنی د تفعیل دی. ضمیر د تقطعوا وه مرسل الیهم ته راجع دی المذکورین في القصص المذکورة حیث قال الله تعالی: ولقد ارسلنا نوحًا الی قومه وانشاء قرونًا فارسلنا فیهم رسلاً تترئ وغیر ذالک، نو جمله د تقطعوا عطف ده پر ارسلنا في قوله تعالی ولقد ارسلنا آه (زبرًا) جمع د زبور ده بمعنی الفرقة یعني دوی فرقه فرقه او طائفه وګرځېدل کمامر آنفًا.

**فائده**: زبرًا یا منصوب دی مفعول مطلق د تقطعوا من غیر لفظه نحو انبته الله نباتًا، او عین ممکنه ده چي زبرًا دي په معنی د کتبًا وي من قولهم زبرت الکتاب اذا کتبته کتابةً غلیظةً وکل کتاب یکون غلیظ الکتابة یقال له زبور، نو معنی داده چي دوی خپل دین وګرځاوه کتابونه کتابونه چي تحریفات یې پکښې وکړه بعد ماکان کتابًا واحدًا من الله منزلاً علی رسوله.

## كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

هره ډله ددې متفرقو ډلو څخه په هغه دین کي که څه هم في الواقع باطل او مبني پر هوا نفسي وي خوشاله وي او عقیده یې دا وي چي موږ پر حق یو.

**بوه سه**: چي دا جمله مستانفه ده او څرنګه هره فرقه وایي چي زه خدای پېژنم او پر حق یم. شیخ مصلح الدین شیرازي ؒ وایي:

"عاکفان کعبه جلالش بتقصیر عبادت معترفند که ماعبدناک حق عبادتک، وواصفان حلیه جمالش بتحیر منسوب که ما عرفناک حق معرفتک.

گر کس وصف ز من پرسد ........ بیدل از بی نشان چه گوید باز
عاشقان کشته گان معشوقند ........ بر نیا ید ز کشتگان اواز

## فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿٥٤﴾

پرېږده ته یا محمد ؑ دوی په خپل کفر او ضلال کي او په غفلت او جهالت کي جهلاً مرکبًا یعني چي نه په حق پوهېږي او نه په خپل جهل.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي د جهل مرکب والا ته هدايت د هر مشکل کار دی، ولي چي دی ځان پر حق بولي ... بيت:

آن کس که نداند وبداند که بداند ...... در جهل مرکب ابد الدهر بماند

البته هغه څوک چي پر خپل جهل علم ولري د هغه هدايت ته لار سته ... بيت:

آن کس که نداند وبداند که نداند ...... او اسپ خود از گنبد پيروزه جهاند

**پوه سه:** چي غمرة هغو ابو ته وايي چي د سړي قامت پکښي پټيږي، نو د دوی جهالت او کفر يې مشابه کړی د هغو سره ولي چي دوی هم په خپل کفر او ضلالت کي پټ دي تر وخته پوري د قتل يا موت پر کفر باندي پر پړده فهذا وعيد لهم بعذاب الدنيا والآخرة وتسلية لرسول الله ﷺ ونهى عن استعجال عذابهم والجزع من تاخير العذاب.

**اَيَحۡسَبُوۡنَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمۡ بِهٖ مِنۡ مَّالٍ وَّبَنِيۡنَ ﴿۵۵﴾**

آيا ګمان کوي هغه کسان چي په مال ديهم دوی خوشاله دي او متابعت د رسولانو نه کوي، بلکې تکذيب يې کوي (والهمزة للانكار الواقع يعني داګمان دي نه کوي)

**پوه سه:** چي کلمه د ان لپاره د تحقيق ده او کلمه د ما موصوله ده يعني په تحقيق هغه شي چي موړيې دوی ته ورکوو او دوی ته کومک ورسوو په هغه شي، ضمير د به عائد دی و ما موصوله ته.

**سوال:** کلمه د ما چي موصوله ده ولي په ان متصل نوشته کړې ده، قانون د نحو فصل دی يعني هکذا ان ما؟

**ځواب:** د اتصال په سبب د رسم د مصحف عثماني دی چي امام يې بولي وان لانعلم حکمته. هکذا في روح المعاني.

(من مال وبنين) بيان د ما موصوله دی يعني مال او زامن.

**فائده:** مال يې تر زامنو د مخه کړی مع ان البنين اعز من الاموال باعتبار الوجود، ولي چي په مال سره ماينه پيدا کيږي او د هغې نفعه وروسته بنين او بنات پيدا کيږي.

**سوال:** چي اولاد ويل سوی وای بنين او بنات دواړو ته به شامل وای. حکمت يې څه دی؟

**ځواب:** دا مخاطبه قرآنيه ده د کفارو سره او هغو ته بنات سر درد وه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرٰتِ ۚ بَلْ لَّا يَشْعُرُوْنَ﴾

(نسارع لهم آه) دا جمله خبر د ان ده او عائد پکښې محذوف دی ای نسارع به او ان سره د اسم او خبره قائم مقام د مفعولي د یحسبون دی، ترجمه: آیا دوی دا ګمان دي چي دوی ته موږ په دنیا کي اموال او بنین ورکوو دا مبادرت دی زموږ د خوا دوی ته په خیر سره او اکرام او اعزاز د دوی دی یعني ثواب د دوی د عملو او عقائدو دی چي خدای ﷻ له دوی څخه راضي دی، نو ځکه دوی په خوشاله دي ومعنی الاستفهام ان الامر لیس کذالک (بل لایشعرون) بلکې دوی شعور نه لري یعني حیوانات یې لري. کریمه: هم کالانعام بل هم اضل، ولي دوی که فطنة، فهم او شعور درلودای دا به ورته معلومه سوې وای چي عقائد او اعمال زموږ خو مستوجب د ثواب او د مرضات الهي نه دي بلکې دا استدراج دی مبادرت الی الخیرات نه دی.

**فائده:** په آیت کي رد دی پر معتزله وو چي دوی وایي چي هر شی چي اصلح وي د بندګانو په دین کي هغه پر خدای ﷻ واجب دی چي د بنده سره به یې کوي، په شرح العقائد کي وایي چي شیخ ابو الحسن الاشعري وخپل استاذ الجبائي المعتزلي ته وویل چي هغه دې مسئلې چي اصلح پر خدای ﷻ واجب دی بیان کاوه، چي ته څه وایه په هغو درو وروڼو کي چي یو مؤمن تقي وي مړ سي او بل کافر فاجر مړ سي او بل په کوچني والي مړ سي؟ جبائي ورته وویل چي مؤمن تقي به په جنت کي وي خدای ﷻ خپل واجب دده سره پای ته ورساوه، او کوچنی که خدای ته ووایي چي زه دي ولي په کوچني والي مړ کړم زه به دي لوی کړی وای او دین به دي پر ما عرض کړی وای چي ما ایمان راوړی وای او س به زه په استحقاق سره په جنت کي وای. خدای ﷻ به څه جواب ورکوي؟ جبائي ورته وویل چي خدای به ورته ووایي چي زه په تا خبروم چي ته که لوی سوی وای ته کافر کېدې او په دوږخ کي به وای، نو اصلح ستا دغه وه چي په کوچني والي مي مړ کړې. شیخ اشعري رحمه الله ووېل چي هغه کافر ورور چي په دوږخ کي دی که یې خدای ﷻ ته وویل چي په ما خو هم خبر وې چي زه کافر کېږم، نو ما لره خو هم اصلح دا وه چي په کوچني والي دي وژلی وای. له دوږخ څخه به خلاص وای، خدای رحمه الله به څه جواب ورکوي؟ فتحیر الجبائي وترک الاشعري رحمه الله مذهبه انتهی بتغیر فافهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾

په تحقيق هغه كسان چي له بيري ځخه له عذابه د خداى ﷻ ځان ساتي د اسبابو ځخه د عذاب د خداى ﷻ من المعاصي. قال الحسن البصري رح المؤمن جمع احسانًا (اى العمل بالاخلاص كما في الحديث الطويل المتفق عليه الاحسان ان تعبد الله كانه تراه فان لم تكن تراه فانه يراک) او بيره د خداى ﷻ ځخه سره د عمل بالاحسان لري، والمنافق جمع اسائة (اى الكفر المبطن) وامنًا او بيغمه دى.

وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾

او هغه كسان چي پر آياتو قرآنيه د رب ددوى يې ايمان وي (دا عطف دى پر الذين) او يا مراد له آياتو ځخه علامات منصوبه دي في الانفس والافاق الدالة على وجود الصانع وتوحيده وكمال علمه وقدرته يعني پر دې آياتو يې ايمان راوړى وي... بيت:

برگ درختان سبز در نظر هوشيار .... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

او هغه كسان چي دوى د رب سره ددوى شريک نه وايي.

**سوال**: په مخني آيت كي داسي راغله والذين هم بآيات ربهم آه، چي د تفسير سره تېر سو چي توحيد د خداى ﷻ پكښي ذكر سو فما الحكمة في ذكر هذه الآية؟

**ځواب**: مراد په دې آيت كي عام دى كه شرک جلي وي كه خفي كالرياء، نو توحيد د خداى ﷻ مستلزم عدم شرک لره نه دى كالعلماء المرائين.

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ

او هغه كسان چي وركوي هغه شى چي دوى يې وركوي من الزكوة والصدقات وصلة الرحم وتوسلوا بها الى مرضات الله.

**پوه سه**: چي صيغه د مضارع لپاره د استمرار ده، يعني همېشه يې دغه كار وي او صيغه د ماضي يعني ما اتوا لپاره د دلالت پر تحقق ده (وقلوبهم وجلة) الواو للحال عن فاعل يؤتون او زړونه ددوى بېرېږي چي دا صدقات به زموږ نه وي قبول



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوي، ولي چي دوی پر خپل ځان دا یقین نه لري چي دا عمل دي په اخلاص کړی وي یا يې دا خيال وي چي دا زما عمل به شايان د شان د خدای ﷻ نه وي، نو زه به په عمل ونیول سم یعني بالعذاب. او یا پر دي ډېرېږي چي دا اعمال زما په سبب د خلاصون زما د اوره نه وګرځي لكثرة الخطايا. سيد طايفة الصوفية بايزيد البسطامي رحمه الله په خپل يوه مناجات کي وايي:

چار چیز اورده ام شاها که در گنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه اورده ام

په عمل به غرور مغرور کوي.

تکبر عزازیل را خوار کرد ......... بزندان لعنت گرفتار کرد

انا خیر منه خلقتني من نار وخلقته من طين. قاله ابليس عليه اللعنة حين امره الله تعالى بالسجود لآدم وقد مر تمام تفسيره في سورة البقرة.

أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

ای لان رجوعهم الى الله وهو يعلم ما يخفى، او حسن بصري رح وايي چي دوی عبادت کوي او په عبادت کي ډېر کوشان وي او ډېرېږي چي را باندي رد نه سي. د سيدتنا ام المؤمنين عائشة رضي الله عنها څخه روايت دی. دا وايي چي ما پوښتنه وکړه د دي آيت په باره کي (والذين يؤتون ما اتوا وقلوبهم وجلة) چي دا هغه کسان دي چي شراب څښي (ويسرقون قال عليه السلام لا يا ابنت الصديق ولكنهم يصومون) يعني روژې نيسي او لمونځونه کوي او زکواتونه ورکوي او دوی ډېرېږي چي را څخه قبول به نه سي (اولئك يسارعون في الخيرت) رواه احمد والترمذي، د بعض صوفيه کبارو څخه روايت دی چي ډېره د عارف بالله خپل د طاعت څخه ډېر وي تر معصيت لان المعصيت يمحو بالتوبة والطاعة يطلب بتصحيح اركانها وغيرها والاخلاص والصدق في كل ذالك وتلك امور الدقيقة قلما يدركها صاحبها.

**درويش وايي:** چي فاذا كان فاعل الطاعات فائقا مضطربا فكيف حال العاصي المتوغل في العصيان، سعدي شيرازي وايي:

در ان کز قول پرستار و فعل ......... اولوا العزم راتن بلرزد زهول
بجای که دهشت خورد انبیاء ......... تو عذری گناه را چه داری بیا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده**: موصوفات متعاطفه تول اسم د ان دي او خبر يې راتلونکې آيت دی.

أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

دغه کسان چې موصوف په دغو صفاتو سره وي رغبت کوي اشد الرغبة في الطاعات او مبادرت کوي په کولو کې د طاعاتو مذکوره وو وغیره کې چې را څخه فوت نسي. او يا معنی داده چې تلوار کوي په نيل کې د خيراتو الاخروية من الجنات ورضى الله الرحمن وبشارة في ذالک ان لاخوف عليهم ولاهم يحزنون چې د خيرات موعود پر کولو د طاعاتو مذکوره وو. او دا احتمال هم سته چې مراد له خيراتو څخه دي خيرات دنيويه وي چې موعود دي پر صالح اعمالو په دنيا کې کما قال رسول الله ﷺ (لايرد البلاء الا الدعاء، ولايزيد في العمر الا البر اى صلة الرحم مع الاقارب) آية کريمه: فاتاهم الله ثواب الدنيا وحسن ثواب الآخرة.

**پوښتنه**: په آيت متلوه کې موصول يعني الذين يې مکرر راوړل سو. او که يې د اول موصول پر صله نوري صلات عطف کړي وای او موصول يې نه وای راوړی مثلاً داسې ويل سوي وای ان الذين هم من خشية ربهم مشفقون وهم بآيات ربهم يؤمنون وهم بربهم لايشرکون. ويؤتون ما اتوا الى اخيرها. نو اختصار به هم وای نو حکمت د اعاده د موصولاتو څه دی؟

**ځواب**: په اعاده کې د موصولاتو تنبيه پر دې ده چې هر يو د دې صفاتو مستقل دی په ثبوت کې د خبر يعني يسارعون في الخيرات. او که يې صلات سره عطف کړي وای او موصولات يې نه وای راوړي نو هم به د دې کېدای چې دا مجموع الصلات سبب دی د مسارعت الى الخيرات فتامل غاية التامل.

**پوښتنه**: چې لام په (وهم لها سبقون) کې لپاره د اجل او د سابقون مفعول محذوف دی. والمعنى دوی ای المتصفون بالصفات المذکورة لاجل الخيرات المذکورة چې ددوی دخول د مخه دی تر خلکو و جنتو ته او دا هم احتمال سته چې دوی له سببه د خيراتي کارو چې ذکر سوه سابقون دي و خيراتو ته د دې دنيا قبل الآخرة کمامر ذکرها. او بعض مفسرين وايي چې لام په معنی د الی دی، نو معنی داده چې دوی د خير و کارو ته سابقون دي تر نورو امتو.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

او مونږ تکلیف نه کوو (مضارع لپاره د استمرار ده یعني دا عادت مستمره زمونږ دی) پر نفس مګر په هغه شي چي هغه نفس یې توان او طاقت لري (ولي چي زکوات یې پر اغنیاؤ فرض کړي دي دون الفقراء، او لمونځ قیامًا پر هغه چا فرض دی چي طاقت د قیام لري والا فقاعدًا والا فمضطجعًا او روژه یې پر هغه چا فرض کړې ده چي طاقت یې لري او شیخ فاني یې له روژې څخه په فدیه د نصف صاع خلاص کړی وهکذا مسافر او مریض یې له روژې څخه په قضاء د عدت من ایام اخر معاف کړي دي الی غیر ذالک من التکالیف الشرعیة) او دا هم احتمال ذکر کړل سوی دی چي دا جمله مستانفه ده یعني واو استینافي دی کما في کثیر من مواضع الهدایة، لپاره د باعثه کولو د مؤمنانو پر اعمال مذکوره وو په دې معنی چي تاسي خپل سعي مبذول کړي دا خیرات مذکوره له دائره څخه د توان او طاقت نه دي وتلي.

وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝

او په نېز زمونږ یو کتاب سته چي مراد ځنې لوح محفوظ دی (نو تنوین د کتاب لپاره د تعظیم دی ای کتاب عظیم الشان، او یا مراد ځنې صحائف د اعمالو دي چي کرام کاتبین د هر بنده اعمال پکښي ثبت کړي دي، نو پر دې تقدیر تنوین لپاره د تکثیر دی ای صحائف کثیرة محفوظة تحت العرش کما یقول الرجل افتخارًا عندي دراهم ودنانیر ای کثیرة) چي خبري کوي یعني په هغه کتاب کي ثبت دي فالنطق کنایة په حق متحقق في الواقع یعني اعمالهم ثابتة لدینا لایضیع منها شيء، او پر بندګانو ظلم نه کړل کیږي یعني نه یې په حسناتو کي نقصان راځي عما فعلوا، او نه یې په سیئاتو کي زیادت راځي پر ما فعلوها. کریمه: فمن یعمل مثقال ذرة خیرًا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرًا یره.

**فائده:** د لقد ارسلنا نوحًا څخه بیان د حال د کافرانو ؤ الی قوله تعالی بل لایشعرون، او په اثناء کي د حال د کافرانو چي حکمت یې انذار ؤ، د هغه قول څخه د خدای ﷻ ان الذین هم من خشیة ربهم څخه الی قوله تعالی وهم لایظلمون، پر طور د جمل معترضه بیان د حال د مؤمنانو ؤ بشارة لهم، اوس بیرته حال د کفارو ذکر کوي یعني بقوله تعالی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا

تر پایه پوري نو دا آیات متصل دی بقوله تعالی بل لایشعرون (في غمرة) یعني زړونه د هغو کفارو چي پر هغو تا پـه د لایشعرون ولګول سوه پـه غمره یعني غفلت غامره کي دي (من هذا) یعني د خپل عدم شعور څخه نو دوی لکه چي شعور نه لري پر خپل عدم شعور هم شعور نه لري. وهذا معنی الجهل المرکب کمامر تفصیله.

## وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

او دوی لره یعني مشرکي مکـة لره عملونه دي یعني خبیث (من دون ذالک) ای کائنة من آه بیله هغه عملو چي پـه هغه سره مؤمنان موصوف وه کمامرت یا معنی داده چي زائد تر شرک نور خبیث عملونه لري، چي دوی د هغو اعمال خبیثه وو عمل کونکي دي یعني چي دوی پر هغو عملو عادت نیولی دی.

**پوه سه:** چي وهم لها آه صفت دی د اعمال.

## حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ

**پوه سه:** چي حتی غایة ده لاعمالهم المذکورة او شروع ده د وروسته لپاره چي مضمون د شرطیه دی کذا في روح المعاني وتفسیر الکشاف. ترجمه: تر هغه وخته دوی هغه عملونه کوي چي ونسو موږ رئیسان د دوی چي متنعمین وه مشتق من الترف بمعنی النعمة (بالعذاب) ابن عباس رضي الله عنه وایي وهو السیف یوم بدر، او ضحاک رحمه الله وایي چي مراد له عذابه لوږه وه چي پر دوی مسلطه سوه پـه سبب د ښېرا د علیه الصلوة والسلام اللهم اشدد وطئتک علی مضر (تـه سخت کړې عذاب خپل پر مضر یعني قریش) واجعلها علیهم سنین کسني یوسف (او وګرځوې پر دوی کلونه د کاختۍ لکه کلونه د کاختۍ د یوسف عليه السلام) فابتلاهم الله بالقحط حتی اکلوا الکلاب والجیف والعظام (نو دوی مبتلاء کړه خدای پاک پـه کاختۍ او لوږه سره حتی چي د سپو غوښي بـه یې خوړلي او نور مردار شیان او هډوکي بـه یې ایشول هغه غوړي او بـه بـه یې څښېلې، کما في البخاري ومسلم بروایة ابن مسعود.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## إِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾

كلمة اذا للمفاجئة والجئر رفع الصوت بالاستغاثة. دا جمله جواب د شرط ده يعني اذا اخذنا آه.

**فائده:** اذا للمفاجات پر جمله اسميه قائم مقام د فاء جزائيه دى كما في كتب النحو.

## لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾

مقدر بقيل يعني د ملكو د خوا به ورته ووييل سوه چي تاسي استغاثي او ناري مه وهئ نن ورځ اى حين نزول العذاب (انكم منا لاتنصرون) علت دى د نهي د جوار څخه يعني د تاسي سره زموږ د خوا كومک نه كول كيږي فلا ينفعكم الجوار لعدم الفائدة ولي چي زموږ نصرت او كومک نه د رسره كيږي په دفع د عذاب وارد. ولهذا قيل:

تو پيش از عقوبت درِ عفو كوب...... كه سودى ندارد فغان زير چوب

## قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

په تحقيق وه آيات القرآن چي پر تاسي تلاوت كيدله.

**پوه سه:** چي جمله (تتلى عليكم) تر پايه پوري علت دى د لاتنصرون.

## فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾

نو تاسي به واست حين تلاوة آيات القرآن عليكم د پند و پر خوا يعني د شا پر خوا به مو رجوع كول يعني وسماع الآيات ته به مو شا وركرځول نه مو اوريدى او نه مو تصديق پر كاوه او نه هم عمل.

## مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

(مستكبرين) كبر به مو كاوه له متابعت څخه د عليه الصلوة والسلام چي تاسي به خانونه لوړ بلل له متابعت څخه د عليه الصلوة والسلام.

**پوه سه:** چي مظهري رح وايي چي (به) ضمير راجع دى وغير مذكور لفظ ته وهو الحرم. نو تاسي كفر كاوه په حرم سره يعني دوى به ويل چي موږ د حرم اوسيدونكي يو او جيران د بيت الله يو، لايظهر علينا احد ولانخاف احدًا كذا قال



Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

ابن عباس رضي الله عنهما ومجاهد وجماعة رحمهم الله، ولما كان افتخارهم واستكبارهم بالبيت الشريف مشهورًا اغنى عن ذكر المرجع. وقال روح البيان به حالكونهم مكذبين بكتابي الذي عبر منه بآياتي، نو تكذيب مبني على تضمين الاستكبار معنى التكذيب ولهذا عبر عن التكذيب بالاستكبار. نو ضمير په نيز د روح البيان راجع دى قرآن ته چي د هغه دليل ذكر د آياتو دى. او روح المعاني د مظهري د توجيه سره موافقت كړى دى والله اعلم بالصواب وعنده علم الكتاب

(سمرا) حال دى له فاعل څخه د مستكبرين اى حال كونكم تسمرون (خبري كوئ د شپي) في مجالسكم حول البيت. والسمر في اللغة الحديث بالليل والسامر اسم جمع كالبقر للباقر. والحاصل يقال سمر القوم يسمرون فهم سمار (دا جمع دد) وسامر دا اسم جمع ده كذا في النهاية (تهجرون) اى تفحشون وتسبون النبي صلى الله عليه وسلم واصحابه حاصل دا دى چي قريش چي به د شپي حول البيت سره جمع سول عام مجلس او خبري ددوى به بد ويل وه پر عليه الصلوة والسلام بكونه شاعرًا كاذبًا مجنونًا كاهنًا او قرآن يې شعر او كهانت باله او د عليه الصلوة والسلام د خوابي باله.

**فائده:** كان عليه الصلوة والسلام يصلى العشاء الى ثلث الليل ويكره النوم قبلها والحديث بعدها. قرطبي په خپل تفسير كي وايي اتفق العلماء پر كراهيت د خبرو وروسته تر ماخستن د لمانځه. دى وايي چي لمونځونه حد دى د بخښني د خطايا وو د انسان (يعني الصغائر) فينام على سلامة وقد ختم الكرام الكاتبين صفحيته بالعبادة وهي صلوة العشاء فان سمر بعدها فقد لغا وجعل خاتمة صحيفة اللغو والباطل. تاريخ وايي چي امر المؤمنين عمر رضي الله عنه لايدع سامرًا بعد العشاء ويقول ارجعوا فلعل الله يرزقكم صلوة وتهجدًا. لكن فقيه ابو الليث سمرقندي رحمه الله په بحر العلوم كي وايي چي سمر يعني بعد صلوة العشاء خبري دري قسمه دي (۱) چي په مذاكرة كي د علم دين وي فهو افضل من النوم وليس بمنهى عنه. او پر دې قياس دى مذاكره په يو امر كي چي په هغه كي خير د مسلمانانو وي لكه غزوات وغيره. او په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام سمر كاوه بعد العشاء في بيت ابى بكر رضي الله عنه ليلاً في الامر الذي يكون من امر المسلمين (۲) مايكون اساطير الاولين (يعني د پخوانيو خلكو د دروغو قصي) د رواغ او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسخرې، توکې ټکالې او خنداوې فهو مکروه جدًا (۳) چې د الفت لپاره خبرې سره کوې یا مېړه او مایینه د جماع په باب کې خبرې سره کوې. ویجتنبوا الکذب وقول الباطل فلا باس به، او وروسته باید ذکر د خدای ﷻ تسبیح او تهلیل ووایې حتی یکون رجوعهم بالخیر، وفي الحدیث الصحیح کان رسول الله ﷺ اذا اراد القیام من مجلسه (لیلاً کان او نهارًا) قال سبحانک اللهم وبحمدک اشهد ان لا اله الا انت استغفرک واتوب الیک وروسته به یې وویل چې دا کلمات ماته جبرئیل راښوولي دي، وفي روضة الاخیار من قال تلک الکلمات قبل ان یقوم من مجلسه کفر الله ما کان في مجلسه (من اللغو) کذا في الحدیث.

**تنبیه:** درویش وایې چې چونکه بحث د سمر منهي عنه راغلی او اوس د شعبان د میاشتې (۲۱) نېټه (۱۴۳۰ هـ ق) ده. نو د مبارکې میاشتې د روژې سمر منهي عنه ته به نظر وکړو، نو پوه سه! چې یوه طبقه د ځوانانو خلکو، نو د هغو طریقه کار دا دی چې په یوه جامع مسجد کې د الم ترکیف آه تراویح کېږي هورې تراویح وکړي، وروسته په یوه کوټه یا یو کور کې ډش چالان کړي چې عریان نمایش د خارجیانو دی یا کیبل چالان کړي، بله بیا یوه میانه طبقه عوام دي هغه په دکان یا کوټه کې پټې یا کتار کوې یا شترنج او کم از کم ټپې وې خو ورته چالان وي، دا دواړې طبقې د پېشلمي تر وخته پورې په دا فسق او فجور اخته وي سحرې یا پېشلمی چې وکړي بیده سي د سهار لمونځ قضاء کړي ځابنت راکښېنې مخ پر پېښنځې هر کار چې یې کاوه په هغه کار پسې روان سي، یوه د بعض ملایانو طبقه ده هغه چې تراویح وکړي یو مقتدی ورته ووایې راځه مولوي صاحب یا قاري صاحب یا مفتي صاحب زموږ سراچې ته به ولاړ سو چای، مېوه وغیره به وخورو او یو کړی به باندار هم وکړو، خیر مذکوره ملاصاحبان ورسره ولاړ سي هورې قهقه خندا، توکې ټکالې او غیبت د یو چا سره وکړي نژدې پېشلمې ته کور ته راسې لړ بیده سي یا نه پیش لمی وکړي یو څو رکعته نفل یا تلاوت د قرآن کریم وکړي سپېدو ته منتظر وي، څرنګه چې سپېدې راوچوې د سهار لمونځ مقتدیانو ته ورکړي سمدستي په یوه حجره کې د مسجد یا په کور کې تلتک پر ځان واچوې چونکه د شپې بیداري پر تېره سوې وې نه په عبادت بلکې په لهو لعب کې، نو تر



Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

پاخه ځاښته بیده وي، که ځوک پوښتنه ځندي وکړي چي د سهار لمونځ ولي په سپیدو کي کوي؟ دې ورته وواېي چي علیه الصلوة والسلام د سهار لمونځ په اول کي د صبح صادق کاوه، لکن پر ده دوه سواله بلا امکان الجواب وارد ېږي، اول دا چي علیه الصلوة والسلام يوازي په روژه کي داسي وخت د سهار لمونځ کاوه که ټوله عمر؟ چاره نسته چي دې به وايي چي همېشه د علیه الصلوة والسلام داغه عادت ؤ كما ثبت في الاحاديث الشريفة الصحيحة، نو د ملا صاحب څخه دا پوښتنه کېږي چي ته چي داغسي د سيرت النبوي عاشق يې، نو ته ولي ګرده کال دغسي عادت نه لرې؟ دويم د ملا صاحب څخه پوښتنه کېږي چي په کوم حديث کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام په روژه کي يا په نورو مياشتو کي د سهار تر لمانځه متصل به بدېدی؟ بلکې احاديث صحيحه د شيخانو بخاري او مسلم پر دې شاهد دي چي علیه الصلوة والسلام وايي چي څوک د سهار لمونځ وکړي او هورې په تسبيح او تهليل سره مشغوله وي تر څو چي لمر يوه يا دوې نېزې مقدار راپورته سي، نو هلته صلوة الاشراق دوه يا څلور ركعته وكړي كان له كذا وكذا من الاجر والثواب او كما قال رسول ﷺ، نو مذكوره ملايان به د دغو دوو سوالو څه جواب وايي، حاصل دادی چي د بعض ملايانو طريقه داده چي دين يې تابع د خپل هوا او هوس ګرځولی دی ... ع: بدين علم و دانش بايد ګريست

ع: چو کفر از کعبه برخيزد کجا ماند مسلماني

**درویش وایي:** چي ماه رمضان د برکت او مغفرت او د عبادت خصوصي مياشت ده بايد حتی الوسع سړی په عبادت يومًا وليلاً صرف کړي تر بلې روژې ژوند معلوم نه دی ... بيت:

تو ګوئی آنچه داني سخنند سود مند ..... اګر هيچ کس را نيايد پسند

﴿أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ﴾ ۶۸

**پوهسه:** چي همزه لپاره د انکار دی او انکار د نفي اثبات دی، او اصل د (يدبروا) يتدبروا ؤ تاء يې په دال کي مدغمه کړه. او کلمه د فاء عطف ده پر مقدر، والتقدير الم يسمعوا فلم يدبروا، او مراد له قول څخه قرآن کريم دی يعني لام لپاره د عهد دی لانه المفهوم من الكلام مع كفار مكه يعني القول الذي جاء به محمد ﷺ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والحاصل چي دوی واورېدی قرآن او دوی فکر هم پکښې وواهه پدامید د معارضة القرآن لکن دوی قادر نه سوه پر اتيان د مثل د اقصر سوره. نو عليه الصلوة والسلام پر دوی غالب سو په دعوه کي د رسالت. او ددي چي قرآن کريم کلام الله المعجز دی وليس من کلام البشر کما زعموا ان محمداً ﷺ دا قرآن په خپله جوړوي او خلکو ته بې د کلام الله په نامه معرفي کوي لانه لو کان کک لما عجزوا عن اتيان مثل اقصر سورة فضلاً عن اطول سورة کسورة البقرة مثلاً، او روح البيان او روح المعاني وايي چي همزه لپاره د انکار ده واقع من المشرکين واستقباحه والفاء للعطف على مقدر يدل عليه الآيات السابقة، والتقدير افعلوا ما فعلوا من النکوس کما يدل عليه تنکوصون والاستکبار کما يدل عليه مستکبرون، والهجر کما يدل عليه تهجرون، نو همزه لپاره د انکار د دغو افعالو د دوی دی يعني دوی بايد دغه افعال نه وای کړي فلم يتدبروا القرآن تاچي دوی په بلاغت کامله د قرآن او قصص د امم ماضيه مطابقاً لمايدل عليه التواريخ القديمة مع کونه ﷺ امي، نو که دوی دغه فکر وهلی وای، نو په دي به پوه سوي وای چي قرآن حق او له جانبه څخه د خدای ﷻ دی نو بې ايمان پر قرآن او پر عليه الصلوة والسلام راوړی وای.

**درويش وايي:** چي دا ؤ تفصيل د روح البيان او روح المعاني د دوو ليکو د بيان فارجع الى التفسيرين المذکورين وادع لي لما عانى الفقير في هذا التفسير

**پوه سه:** چي ام په معنى د بل او همزه دی يعني منقطعه دی، بل لپاره د انتقال دی او همزه لپاره د انکار دی، والمعنى بل لم يجئهم مالم يات آبائهم الاولين يعني بل جاء هم ما اتى آبائهم اسماعيل عليه السلام او وروسته تر ده من الرسول والکتاب محمد ﷺ مثل ابراهيم واسماعيل عليهما السلام ولا شقاق في ذالک.

**پوه سه:** چي ددي کلام مبنى پر دې ده چي قريش په نبوت د ابراهيم او اسماعيل عليهما السلام واعقابهما قائل وه، نو تاسي ولي د محمد ﷺ له نبوت څخه انکار کوئ، او يا معنى داده چي راتګ د رسولانو له جانبه څخه د خدای ﷻ دی او انزال د کتبو پر هغو لپاره د انزار د خلکو سنت او عادت قديمه د خدای ﷻ دی کما لايخفى على من طالع التواريخ القديمة، فليس نزول القرآن على محمد عليه السلام موضع التعجب والانکار.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾

**درویش وایي:** چي دلته هم کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل للانتقال من توبيخ الي آخر، والهمزة للانكار عن عدم معرفة رسولهم يعني قد عرفوا رسولهم محمداً ﷺ في حال صغره وكبره وعرفوا نسبه بانه من بني هاشم من قريش. او صدق دده او ښه اخلاق او کمال علم و ادب دده او وفاء بالعهد دده او امين والی دده حتی چي قریشو به علیه الصلوة والسلام ته قبل دعوی النبوة په نامه نه ویل بلکي امين مکه به یې باله او سره ددې چي علیه الصلوة والسلام نه په حال کي د صغر او نه د کبر و کوم بشر ته د شاګردی په توګه کښېنستلی دی وهذا معنی کونه امیًا، نو سره ددې ټوله معلوماتو ستاسي په احوال کي د علیه الصلوة والسلام څرنګه دی ساحر بولئ یا شاعر یا مجنون یا یعلمه البشر یې بولئ.

ع.... بدين علم و دانش باید ګریست....... بیت:

آفاقها ګردیده ام مهر تبان و رزیده ام
بسیار خوبان دیده ام اما تو چیزی دیگری

(فهم له منکرون) نو دی وروسته تر معرفت تامه دده د نبوت (نو په کلام کي مضاف و ضمیر ته محذوف دی) ای لنبوته منکر یاست.

**درویش وایي:** چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي ابو طالب په ورځ د نکاح د نبي ﷺ یوه بلیغه خطبه په حضور کي د رئیسانو او مشرانو د مضر او قريش په دې الفاظو وویل: الحمد لله الذي جعلنا من ذرية ابراهيم ؑ (ای اولاده ولو بالوسائط) وزرع اسماعيل ؑ (له کښته څخه د اسماعیل ؑ چي د ابراهیم ؑ مشر زوی و) وضئضئي معد وعنصر مضر (او له نسل څخه د معد بن عدنان او له اصل څخه د مضر د قبیلې) وجعلنا من حضنة بيته (مونږ یې ګرځولي یو له ساتونکو څخه د خپلې خوني یعني کعبې) وجعل لنا بيتًا محجوجًا (مونږ ته یې راکړی یو عظیم الشان بیت چي خلک یې حج ته راځي) وحرامًا آمنًا (او حرم یې کړی دی چي ذات امن دی له قتل او غاراتو څخه) وجعلنا حكامًا على الناس (او مونږ قریش یې حاکمان پر خلکو ګرځولي یو) ثم ان ابن اخي محمد بن عبد الله (ﷺ) لايوزن برجل الا رجح به (نه اندازه کېږي دی په یو سړي سره مګر زما وراره به پر درونډ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي) فان كان في المال قل فان المال ظل زائل (كه وي په مال كي زما لږ والى يعني پرواه نه لري ولي چي مال خو لكه سايه زائلېږي) ومحمد (ﷺ) من قد عرفتم قرابته (او محمد ﷺ هغه څوك دى چي تاسي يې په قرابت يعني زما سره چي وراره مي دى خبر ياست) وقد خطب خديجة بنت خويلد وبذل لها من الصداق ماعاجله وآجله من مالي (او ده مركه كړي ده و خديجې بنت خويلد ته او دې ته ولور ايښى دى چي عاجل او آجل يې زما له مال څخه دونه دى "هغه مقدار يې په حديث كي نه دى بيان كړى" وهو والله بعد هذا له نباء عظيم وخطر جليل (او ده لره يعني عليه الصلوة والسلام لره وروسته تر دې قسم په خداى ² يو خبر ستر لوى او يو حال ستر د پرد ويار ډك انتهى خطبة ابي طالب.

وفي هذا دليل واضح على انهم عرفوه صلى الله عليه وسلم بغاية الكمال والا لانكروا قول ابى طالب.

**درويش وايي:** چي دا حديث روح المعاني نقل كړى دى ما سره د عربي زيبا عبارته وتاسي ته ترجمه كړى.

## اَمۡ يَقُوۡلُوۡنَ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ

او كه دوى وايي چي د محمد (ﷺ) سره ليونتوب ملګرى دى يعني انه مجنون.

**پوه سه:** چي دا ام دلته هم منقطعه ده بل آه كلمه د بل لپاره د انتقال ده وبل توبيخ ته د دوى او همزه لپاره د انكار ده واقع يعني جنون نسته ولي قريش په دې بنه پوهېدل چي عليه الصلوة والسلام ارجح د دوى دى عقلاً او دوى خبري د عليه الصلوة والسلام لاسيما القرآن بعيد من كلام المجانين بمراحل لكن بيا هم دوى نسبت د جنون ورته كاوه عناداً وتكبراً.

## بَلۡ جَآءَهُمۡ بِالۡحَقِّ وَاَكۡثَرُهُمۡ لِلۡحَقِّ كٰرِهُوۡنَ ۝

بل سبب د عناد او د مكابره د دوى د عليه الصلوة والسلام سره دا دى چي عليه الصلوة والسلام دوى ته راتګ وكړى په حق سره چي توحيد دى چي د دوى د تقليدي دين شرك څخه خلاف دى او د توحيد صدق ظاهر دى عقلاً ونقلاً وذالك ميراث الانبياء عليهم السلام من لدن آدم عليه السلام الى يوم ظهور محمد ﷺ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(واكثرهم للحق كرهون) الواو للحال من مفعول جائهم يعني جائهم الحق وهو له كارهون عنادًا وطلبًا للرياسة واتباع الشهوات وعبادة الجمادات تقليدًا لآبائهم الجهال.

**فائده:** قيد د اكثريې ووايه، ولې چې بعض د كفارو دين اسلام يې د كراهت د حق د سبب نه ؤ پرې ايښى بلكې د بېرې د توبيخ د قوم يا د عدم فكر له سببه يا د حماقت له كبله.

## وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

بعض مفسرين وايي چې معنى ددې آيت داده كه چېرې حق مطابق سي د خواهشاتو سره د مشركينو بان في الواقع آلهة متعددة (لفسدت السموات آه) يعني پر عالم به نه واى پاتې هيڅ شى د اسمانو او د مځكې او چې په اسمانو كې دي من الشمس والقمر والنجوم والملائكة او په مځكه كې من الحيوانات والنباتات وغيرها، يعني هيڅ چې به د كتم د عدم و عرصه ته د وجود نه واى راوتلاى لدلالة برهان التمانع عليه، وهو قوله تعالى لو كان فيهما آليهة الا الله لفسدتا كمامر تفصيله في تفسير سورة الحج. او ابن جريج او مقاتل وجماعة من المفسرين رحمهم الله يې داسې تفسير كوي چې الحق هو الله تعالى، او فراء او زجاج وايي چې مراد له حق څخه قرآن دى، نو معنى د آيت داسې ده كه متابعت وكړي خداى ﷻ د مراد د مشركانو يعني على فرض المحال چې ځان لره شركاء وګرځوي او يا نازل كړي قرآن پر موافق د شهواتو ددوى ونطق القرآن بالقبائح والشرك لم يكن الله الهًا فان الالوهية لايحتمل الشركة والله لايامر بالفحشاء والمنكر، ولې چې امر بالفحشاء يو رزيل كار دى والالوهية يقتضى التنزه عن الرزائل وكذا القرآن تو اتبع اهوائهم من الشرك والقبائح لم يكن كلام الله واذا خرج الله من البين لبطل وجود الممكنات لانها تقتضى الصانع الحق.

**درويش وايي:** چې دا ټولې خبرې بناء پر فرض المحال دي تبكيتًا للمشركين القائلين بان الله شريكا وكذا يقولون للنبي ﷺ ائت بقرآن غير هذا او بدله يعني بحيث لم يكن فيه ذم آلهتهم وغير ذالک.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** دا تفسیرونه فقیر د دغو تفاسیرو څخه رانقل کړي دي روح المعاني، روح البیان، تفسیر مظهري، تفسیر قرطبي، بحر العلوم للسمرقندي والبیضاوي بعضها عن بعض وبعضها عن بعض لکن اقول الله اعلم بمراده في کتابه.

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۷۱﴾

عطف علی قوله بل جائهم بالحق الآیة، وجملة لو اتبع الحق آه معترضة بین المعطوف والمعطوف علیه لبیان بطلان اهوائهم (بذکرهم) یعني هغه کتاب چي خدای ج ودوی ته وعظ په هغه کوي، او یا مراد له ذکر څخه وعظ دی، او یا مراد هغه ذکر دی چي کفارو د قریشو د مخه تر نبوت د علیه الصلوة والسلام تمنی کوله، کریمه: لو ان عندنا ذکرًا من الاولین لکنا عباد الله المخلصین: ترجمه که وای زموږ په نیز ذکر یعني کتاب د اولو امتو لکه یهود او نصاری یعني مثل د هغو، او رئیس المفسرین عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما یې داسي تفسیر کړی دی بما هو ذکرهم ای بما فیه فخرهم (ای قریش) وشرفهم لان القرآن نزل بلسانهم العربیة والمنزل علیه یعني رسول الله ﷺ من قومهم ولا شرف اعظم من هذا الشرف، کریمه: لقد انزلنا الیکم کتابًا فیه ذکرکم (ای شرفکم الی یوم القیامة) کریمه: وانه (ای القرآن) لذکر لک ولقومک، وذالک ان القرآن نزل بلغة قریش وجعل الله الناس تبعًا لقریش کما جاء في الحدیث الصحیح.

(فهم عن ذکرهم معرضون) او دوی د خپل شرف څخه مخ اړوي یعني د دې شرف شکر نه وایي والا لآمنوا جمیعًا.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَّهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۷۲﴾

عطف علی قوله ام به جنة.

**بوه سه:** چي ام منقطعه دی، نو په معنی د بل توبیخ دی د قریشو او معنی د همزه انکار دی، یعني ته سوال نه کوې د دوی څخه پر وعظ او تبلیغ ودوی ته د مزدوری او اجرت نو له دي سببه که تا مزد ږري غوښتلای دوی به ویلای چي ستا اجرت پر موږ دروند دی نو ځکه موږ ایمان نه راوړو، کریمة: فهم من مغرم مثقلون (فخراج ربک خیر) ای ثوابه تعالی الذي یعطیک علی التبلیغ في الآخرة خیر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** اضافت د خراج چې پې ربک ته وکړی تنبه ده پر کثرت کما وکيفا لان خراج العظيم عظيم کثير.

**فائده:** دا جمله يعني فخراج آه علت ده د نفي د سوال اجرة عنهم الذي هو معنی د همزة الاستفهام الانکاري الذي تضمنه کلمة ام (خير) يعني بهتره دود دوی تر عطاء او خراج، ولې چې د خدای ﷻ اجرت دائم او فراخه دی کما م آنفا. نو د خدای ﷻ په ثواب سره ته د دوی و خراج ته ضرورت نه لرې.

(وهو خير الرازقين) او خدای تعالی خير د رازقانو دی، عطف على قوله فخراج ربک.

**سوال:** رازق خو يوازي خدای ﷻ دی فما معنى جمع الرازقين؟

**ځواب:** د رزاق څخه مراد په عموم مجاز سره يعني نفس المعطي عام دی که رازق مجازوي او که حقيقي. يقال فلان يرزق عياله وايضا يقال رزق فلان في زمتي الى غير ذالک من امثال الرزق المجازي.

وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾

او په تحقيق ته رابولې دوی وهغې لارې ته يعني التوحيد والاسلام چې هغه سمه برابره لاره ده چې عقول سليمه چې عناد او تکبر نه لري د هغې لارې په استقامت شاهدي ورکوي.

**پوهسه:** چې علامه زمخشري رح او امام مظهري رح په شريکه توگه داسې ويلي دي او روح المعاني د زمخشري د کلام تاکيد کړی دی وحاصل عباراتهم المختلفة دادی چې خدای ﷻ اول بيان کړه چې هغه اسباب د انکار د قريشو د نبوت څخه د عليه الصلوة والسلام د هغه اسباب خو نسته البته په قريشو کې کراهة الحق، تکبر او عناد او ناپوهي سبب د عدم تسليم د نبوت د عليه الصلوة والسلام موجود و او دی، وروسته خدای پاک باعث د ايمان راوړلو بيان کړی وهو کون المدعو اليه يعني التوحيد صراط المستقيم ده چې مرغوبه ده تولو اهل عقل سليم من العناد والتکبر، او بل باعث دادی چې نزول د قرآن په ژبه د دوی شرف د دوی دی او داعي د اسلام ته قريش دي بالخصوص. فظهر ان انکارهم لم يکن الا لکراهة الحق عندهم عنادا وقلة فهمهم وخفة عقولهم وعدم التدبر في احواله عليه الصلوة والسلام واحوال النازل عليه من القرآن انتهى محصل عباراتهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿۷۴﴾

او په تحقیق هغه کسان چي ایمان نه لري پر ورځ د آخرت یعني بعث بعد الموت د لاري څخه یعني مستقیم هر آئینه مائلین دي بسوء استعدادهم فیکرهون الحق بعد ظهوره حبا لدین آبائهم.

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِّنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۷۵﴾

او که رحم وکړم پر دوی او لیري کړم له دوی څخه هغه ضرر او عذاب چي پکښې واقع وه، بعض مفسرین وایي چي مراد له ضرر څخه هغه قحط او لوږه وه چي پر دوی مسلط سوه په سبب د ښېرا د علیه الصلوة والسلام (رب اعني علیهم بسبع کسبع یوسف) او ابن عباس رض وایي چي ضر مسلط پر دوی قتل د اشرافو ددوی په شمول د فرعون الامة ابو جهل په بدر کي.

**یوه سه:** چي لجاج دوام ورکول دي وعناد ته او تمادي ورکول دي و هغه فعل ته چي دوی په څنډي زجر کېدل (في طغیانهم) په سرکښي کي یعني په استکبار کي د قبول څخه د حق او تر حد تجاوز په کفر کي او په عداوت کي د علیه الصلوة والسلام (یعمهون) دا جمله حال ده له فاعل څخه د لجوا.

**یوه سه:** چي عمه په بصیرت او عقل کي لکه عمي په بصر او سترګو کي یعني لکه ړوند د بصر چي لار نه ویني ړوند د بصیرت هم حق لار نه ویني بلکي ړوند د سترګو بهتر حالا دی تر ړانده د بصیرت، ولي د سترګو ړوند که بل سړی تر لکړه ونسي چټک پسي روان وي. او د بصیرت ړوند لکه کفار د قریشو که څه هم آنحضرت ﷺ و صراط مستقیم ته راوبلل دوی تر شا تپالی، وهلي د عصاکش پر لار نه تله اعاذنا الله من العمي والعمه.

**سوال:** د بدر ضرر چي و کفارو ته د مکي ورسېدی، نو د هغه کشف به څرنګه وسي؟

**ځواب:** کشف یې دادی چي علیه الصلوة والسلام وروسته تر او ویا که مقتولینو امر وکړی چي نور قتل بند کړئ په سبب لا سونه پوري کړئ نو هغه باقي مانده اشراف له قتله خلاص سوه، او روح المعاني وایي چي کشف د ضر د بدر دادی چي که فرضا علیه الصلوة والسلام خدای ﷻ ته زارئ وکړي او ددوی اشراف وروسته تر قتل راژوندي هم کړي للجوا الخ.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه**: دغه ښېرا د علیه الصلوة والسلام په قحط د سبع سنین سبب یې څه ؤ چې د ونده درد و علیه الصلوة والسلام ته ورغلی؟

**ځواب**: ابو حیان وایي چې سبب د دې ښېرا د علیه الصلوة والسلام دا دی لکه ابن عباس رضی الله عنه او ابن جریج رحمه الله چې ذکر کړی دی چې علیه الصلوة والسلام په حرم محترم کې د څاښت په وخت کې پر لمانځه ولاړ ؤ او هوري یعنې د باندې تر مسجد یو چا اوښه حلاله کړې وه. نو ابو جهل د قصابۍ خلکو ته وویل چې څوک به د دغه د اوښې لړی سره د خوشیو او پېروان د اوښې ورواخلي او محمد (ﷺ) ته مهلت ورکړي چې دی پر سجده پرېوځي دا لړی او پېروان په مغزي کې ورکښېږدي فقام اشقاهم یعنې عقبه بن ابی محیط او ولید بن مغیره او غیرهما فاخذ النجاسات المذکورة فطرحه بین منکبی رسول الله ﷺ ساجدًا، په یوه روایت کې راغلي دي چې فاطمه رضی الله عنها چې په دغه وخت کې کوچنۍ وه راغله هغه نجاسات یې د خپل پلار د وربو څخه وغورځول وجعلت تسب القریش الذین هنالک، راوي وایي چې په هغه وخت کې دا نجاسات د علیه الصلوة والسلام په مغزي هغه اشقی القوم وغورځول، نو د قصابۍ سره ناست کافران به له ډېري خندا څخه یو پر بل غورځاېدل، نو څه وخت چې علیه الصلوة والسلام سر مبارک راپورته کړی هغه ښېرا یې وکړه اللهم اعني علیهم بسبع کسبع یوسف آه. نو خدای ﷻ باران ونه بند کړه. نو کفار مکه به مردار شیان خوړل او وړی. به یې په وینو کې ووهلې چې علهز یې په عربي بولي په اوبو که به یې وه ایشول هغه به یې څښلې الی غیر ذالک.

**سوال**: په مکه کې خو د کښت مځکه نه وه خشک سالي د وی ته ولې تاوان ورساوه؟

**ځواب**: دا خشک سالي عامه سوه اطرافو ته د مکې یې هم تجاوز وکړی. نو هغه کسان چې مکې ته یې خوارکي مواد وارد ول هغو خپل دغه تجارت بند کړی، ولې چې په لارو کې به اوبه نه وې چې دوی د تندې په وخت کې د هغو اوبو څخه استفاده کړې وای، راوي وایي چې ابو سفیان و علیه الصلوة والسلام ته راغلی چې ته خلک په صلة الرحم سره امر کوې او ستا قوم له قحط سره لاس او ګرېبان دی ته خواست وکړه که دا قحط پورته سو موږ به ایمان راوړو. علیه الصلوة والسلام په امید د ایمان د قریشو دعاء وکړه قحط دفع سو لکن قریشو ایمان نه


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راوړي. كريمه: انا كاشفوا العذاب قليلاً انهم عائدون الى اخير الآية.

او روح البيان او روح المعاني شان نزول د آيت داسي بيان کړی دی چي دا آيت د جوع د اهل مکه په سبب د منع د ثمامة بن اثال چي د بني حنيفه له قوم څخه وه چي هغه تجار منع کړه د وارد ولو څخه د خوارکي موادو اهل مکه ته، و قصته چي عليه الصلوة والسلام چي په مدينه منوره کي ؤ يوه کوچنی. د له چي په عربي يې سريه بولي په مشرى د محمد بن مسلمة رضی الله عنه و بني بکر بن کلاب ته استولي وه چي هغي سريه ثمامه بن اثال بندي راوستلی ؤ. عليه الصلوة والسلام وويل چي ثمامه په يوه ستنه پوري وتړئ، عليه الصلوة والسلام چي له کوره راووتی ثمامه ته يې وويل ما عندك يا ثمامة؟ ثمامة وويل ان تقتلني تقتل ذا دم (که تا مه مړ کړې زه وينو والا يم يعني زما قوم زما د قتل کسات کاږي) وان تمنن تمنن على شاكر (او که ته احسان وکړې يعني ما مفت خوشي کړې زه شاکر يم يعني ستا د احسان عوض به په شکر سره درکړم) وان كنت تبتغي مالاً فقل اعطك مالاً (او که نقود غواړې وايه چي زې درکوم) او كما قال رسول الله ﷺ. نو عليه الصلوة والسلام نور څه ورته ونه ويل، نو دا بله ورځ بيا عليه الصلوة والسلام دا غه د مخه خبره ثمامه ته تکرار وکړه. ثمامه هم هغه مذکوره قبلاً جواب ورکړی، بيا عليه الصلوة والسلام څه نه ورته وويل. درېيمه ورځ بيا دو طرفه خبري سره تکرار سوې، ځلورمه ورځ عليه الصلوة والسلام و اصحابو ته وويل اطلقوا ثمامه يعني مفت يې خوشي کړئ. ثمامه چي يې خوشي کړی نو دی نږدې يو باغ ته د خورما ولاړی چي هوري اوبه وې، نو غسل يې وکړی راغلی کلمه يې وويل (لا اله الا الله محمد رسول الله) مسلمان سو بيا د عمرې په قصد مکې ته ولاړی بطن مکه ته چي ورغلی تاريخ وايي چي ثمامه اول سړی ؤ چي مکې ته په نيت د عمرې بيله اجازې د اهل مکې ورغلی. د بني حنيفه ؤ يو شاعر وايي:

ومنا الذي لبي بمكة معلنا ........ بزعم ابي سفيان في الاشهر الحرم

قريشو دی ونيوی چي تا ډېره دلاوري وکړه پر موږ يعني چي زموږ بې اجازې عمرې ته راغلې او موږ خبر يو چي قد صبوت يا ثمامه يعني ته مرتد سوې دين د آباؤ دې پرې ايښی دی، ثمامه ورته وويل اسلمت واتبعت خير دين دين محمد[4].



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او ثمامه و اهل مکه ته وويل: والله لا يصل اليکم حبة من اليمامة حتى يأذن فيها رسول الله ﷺ او اکثره خوراکي مواد و اهل مکه ته د يمامه د لاري راتله، بيا ثمامه و يمامه ته ورغلی او دوی يې منع کړه چې مکې ته به خوراکي مواد نه صادروي حتى چې د يمامه خوراکي مواد منع سوه اهل مکه ډېر د لوږې سره لاس و ګرېوان سوه حتى چې قريشو به العلهز خوړی کما مر تفسيره عن قريب، نو قريشو و عليه الصلوة والسلام ته خط نوشته کړی چې تا دا نه وه ويلي چې زه رحمت للعالمين مبعوث يم فقد قتلت الاباء بالسيف يعني في بدر والابناء بالجوع وانک تامر بصلة الرحم وانت قطعت ارحامنا؟ فکتب عليه الصلوة والسلام الى ثمامه رضی الله عنه خل بين قومي وبين مريتهم (يعني خوراکي مواد چې د يمامه څخه يې صادروي ففعل ثمامه رضی الله عنه ذالک) وفي رواية ان ابا سفيان جائه الى المدينة فقال الست آه.

**درويش وايي**: چې د دغو دوو روايتو تر منځ منافات نسته، وجه الجمع ان قريش بعثوا بالمکتوب مع ابى سفيان وکان هذه الواقعة قبل فتح مکة بقليل من الزمان.

**پوښتنه**: سورة المؤمنين کما مر مکية و واقعة ايمان ثمامه بن اثال رضی الله عنه خو په مدينه کي ؤ، نو روح البيان او روح المعاني دا واقعه د ثمامه رضی الله عنه څرنګه شان نزول د دې سورت بللې ده؟

**ځواب**: احتمال سته چې دا آيت دې دوه واره نازل سوی وي اولاً في مکة کما مر ان رسول الله ﷺ دعلی عليهم (يعني و اهل مکه ته يې ښېرا وکړه اللهم اعني عليهم بسبع کسبع يوسف الخ) ومرة ثانية في المدينة عند واقعة ثمامة بن اثال رضی الله عنه کما قالوا في سورة الفاتحة انها نزلت اولاً بمکة ثم نزلت بالمدينة عند تحويل القبلة نحو الکعبة، او بل ځواب دا دی چې عنقريب قصه د ثمامه رضی الله عنه و فتح ته د مکې واقع سوه، نو ګويا قصه د يمامه هم مکي ده فافهم.

**وَلَقَدْ أَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ فَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾**

اى بالله په تحقيق موږ قريش د مکې ونيول په عذاب سره يعني يوم بدر او الجوع، نو دوی رجوع و خدای ﷻ ته ونه کړه بالتوبة من الشرک بلکې پر خپل عتو او سرکښی او تمرد و عناد ثابت قدم وه.

**پوه سه**: چې استکانة خضوع او ذلت ته وايي، والتضرع اظهار الضراعة اى



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الضعف والذلة، او وزن د استكان استفعل دى مجرد يې كون دى لان الخاضع ينتقل من كون الى كون آخر كما يقال استحال اى انتقل من حال الى حال.

**حَتّٰٓى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيْدٍ اِذَا هُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿۷۷﴾**

ترهغه وخته پورې چې خلاصه كړه موږ پر دوى دروازه د عذاب سخت.

**پوهه:** چې د عذاب څخه مراد عذاب د لوږې دى كه چېرې مراد په هغه آيت كې حتى اذا اخذنا مترفيهم آه مراد څنډې عذاب د قتل او اسروې په بدر كې كما قاله ابن عباس رضی الله عنه لان عذاب الجوع اشد و ادوم تر قتل او اسر.

(اذا هم فيه مبلسون) ناګاه دوى نا اميده له هر خير څخه، حتى چې ابو سفيان تاته د رغلى مدينې ته ستا عطف او مهرباني يې غوښتله كما مر في قصة ثمامه بن اثال رضی الله عنه، او كه مراد له عذاب څخه فيما سبق عذاب الجوع وي كما قاله الضحاك، نو مراد په دې آيت كې له عذاب څخه عذاب القبر دى او يا قيام د قيامت او عذاب النار دى.

**سوال:** اذا فتحنا آه خو ماضي ده او عذاب النار مستقبل في يوم القيامة؟

**ځواب:** فتحنا چې ماضي په معنى د مستقبل ده لان الامر المستقبل اذا كان متحقق الوقوع كالماضي كما في قوله تعالى اذا الشمس كورت مع ان تكوير الشمس مستقبل عبر منه بالماضي.

**وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾**

او خداى جل جلاله هغه ذات مقتدر دى چې ستاسي د نفع لپاره يې تاسي ته پيدا كړې ده سمع.

**پوهه:** چې سمع عبارت دى له يو قوت څخه په غوږو كې چې په هغه قوت سره اوريدل كيږي د اصوات او نفس اوريدلو ته هم سمع وايي، او كاهي غوږ ته سمع وايي (يعني ګوش) (والابصار) جمع د بصر ده چې جارحة ناظره ته وايي (يعني چشم) او قوة موضوعة في البصر ته هم وايي (والافئدة) جمع د فواد ده بالفارسية (دل) په (قليلا ما تشكرون) كې كلمه د ما زائده ده لتاكيد القلة اى شكرا قليلا، تشكرون تلك النعم الجليلة او يا قليلا منصوب دى على الظرفية اى زمانا قليلا تشكرون.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** خدای پاک انسان ته نور اعضاء هم ورکړي دي، نو دغو درو تخصیص یې د څه حکمت لپاره وکړی؟

**ځواب:** اکثره منافع دینیه او دنیویه مربوط دي په دغو درو سره کما لایخفی علی المتفکر.

**پوه سه:** چې شکر د نعمت ددې اعضاء ثلثه ؤ استعمال د هغو دی په طاعت کې منعم و عبودیت ته، نو شکر د سمع ان لایسمع الا لله وبالله وعن الله وحفظه عن استماع المنهیات... بیت:

گذرگاه قرآن و پندست گوش ......... بباطل و بهتان شنیدن مکوش

وشکر البصر حفظه عن النظر الی المحرمات وان ینظر بنظر العبرة في الآیات المنصوبة في الانفس والافاق... بیت:

دو چشم از پی صنع باری نکوست ...... زعیب برادر فرو گیر و دوست

وقال الشیرازي رحمه الله:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

وشکر القلب ساتل د زړه د خیرو څخه د اخلاق ذمیمه ؤ کالکبر والریاء والعجب وحب الشهوات والحسد الی غیر ذالک او قطع د تعلق د زړه په غیر الله سره فلا یشهد بقلبه الا الله ولا یحب الا الله.

## وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾

او خدای جل جلاله هغه والا قدرت دی چې تاسې یې پیدا کړي یاست په ځمکه کې او سره پاشلي یې یاست په تناسل بمرور الایام والازمنة. او خاص و خدای جل جلاله ته وروسته تر تفرق جمع کېږي یعني په ورځ د قیامت للمجازات.

## وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾

او خدای جل جلاله هغه ذات دی چې ژوندي کوي نطفې د ښځو په رحمو کې بعد الاطوار العدیدة او بیا یې وژني بعد انقضاء الآجال.

او د خدای جل جلاله په تصرف کې دی اختلاف د شپې او د ورځې بالسواد لیلاً والضیاء نهاراً وبالطول والقصر صیفاً وشتاءً.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي په (افلا تعقلون) کي همزه د استفهام توبخي دی او فا عطف ده پر مقدر بعد الاستفهام ای اترون تلک الاختلافات فلا تعقلون.

**فائده:** تعقلون یا منزل منزلة اللازم دی ای فلا عقل لکم لتدرکوا به آیات قدرته تعالی او یا یې مفعول محذوف دی ای لا تعقلون تلک الاختلافات لتعرفوا بها صانعها.

**پوښتنه:** په قرآن کریم کي همېشه لیل تر نهار دمخه راوړي حکمت یې څه دی؟

**ځواب:** قرآن مبارک پر اصطلاح د عربو نازل دی. عرب ابتداء د میاشتو او د هفتو له شپې څخه کوي کما هو الظاهر (۲) شپه وخت د وصل ده د محب د محبوب سره او ورځ زمانه د فراق ده، ولهذا وقع معراج النبي ﷺ لیلاً (۳) شپه وخت د ارام ده د تعب څخه د ورځي نو شپه نمونه د جنت ده چي په جنت کي هیڅ تعب او تکلیف نشته او ورځ وخت د سرگرداني ده په امورو کي د دنیا او تعب ده نمونه د دوږخ ده، ځای د سرگرداني او عذاب دی (۴) شپه پرده الهي ده پر برو فاجر باندي د خدای ﷻ دوستان په شپه کي په عبادت د تهجد او په عجز او نیاز او په طلب د مغفرت بوخت وي، او د خدای ﷻ گمراهان په شپه کي په طلب د زنی او غلا او وراه زني الی غیر ذالک مبتلا وي. ولهذا قال العلماء افضل النوافل صلوة اللیل ای التهجد لکونها ابعد من الریاء، واقرب الی الاجابة الی غیر ذالک من حکم اللیل والنهار.

**فائده:** من قوله تعالی هو الذي انشاکم الی ههنا جمله معترضه ده لپاره د بیان د نعمتو د خدای ﷻ او شکایت دی د خدای ﷻ له کافرانو څخه چي سره د دې چي دوی دغه نعمتونه د خدای ﷻ ویني بیا هم پر خپل شرک او کفر ولاړه دي.

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾

عطف دی پر هغه قول د خدای ﷻ بل آتیناهم بذکرهم. والمعنی ههنا چي کفار مکة مثل د ما قال الاولون یعني کفار الامم الماضیة.

قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾

وایي کفار مکه (پوه سه! چي دا جمله بدل د قالوا مثل آه یعني د کفارو د امم سابقه وو چي اهل مکه یې هم کوي داده) آیا چي موږ مړه سو او موږ وګرځو خاوري آیا بیا به موږ ژوندي کېږو لکه چي محمد (ﷺ) وایي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه**: چې همزه ثاني لپاره د استفهام انکاري دی يعني دوی بعث بعد الموت ډېر بعيد شی ګڼله او ځندي منکر وه لکن کاشکې دوی فکر وهلی وای په ابتداء کې د خلق خپل چې د دوی جد امجد آدم عليه السلام هم خاوري ؤ وروسته انسان جوړ سو او دوی هم قبل الحيوة الدنيوة صرف نطفه وه چې جماد شی ؤ خدای جل جلاله دوی احياء ځندي پيدا کړه، کريمه: اليس ذالک بقادر ان يخلق مثلهم بلی وهو الخلاق العليم.

## لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَاۗؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ

په تحقيق وعده کړل سوې ده د موږ سره (لفظ د نحن تاکيد دی د ضمير د نا تاچې عطف و آبائنا پر صحيح سي، ولې چې نحات وايي چې عطف پر مرفوع متصل که څه رفع يې په سبب د مفعول مالم يسم فاعله وي کما في مانحن فيه بېله تاکيد و په ضمير منفصل سره چې دلته نحن يا بېله فصله نه ده روا) او زموږ د پلرو يعني نيکه ګانو سره د دغه بعث بعد الموت.

**پوښتنه**: قائم د دغه قول خو کافران د مکې دي، نو دوی څرنګه نحن و آبانا وايي سره د دې چې وعده بعث بعد الموت خو د دوی سره فقط عليه الصلوٰة والسلام کړې ده، او عليه الصلوٰة والسلام د دوی د آباء په وخت کې نه ؤ؟

ځواب: معنی د آيت داده چې وعدها قوم ذکروا انهم رسل الله، د مخه زموږ تر زماني او سره د دې چې زموږ د نيکه ګانو تر دا اوسه په سلهاؤ کلونه تېر سوي دي او هيڅ بعث بعد الموت نه دی واقع سوی.

## اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۸۳﴾

نه ده دغه وعده د بعث بعد الموت مګر د دروا غو نوشته ده د اولو خلګو چې ځانو نه به يې رسولان معرفي کول.

**فائده**: اساطير جمع د اسطار ده، او مبرد رحمه الله وايي چې اساطير جمع د اسطورة ده نحو احدوثة واحاديث واعجوبة واعاجيب واضحوکة واضاحيک، واستعمالها فيما يکتب کذبًا يتلهٰی به، ولهذا فسروه بالاکاذيب.

**درويش وايي**: چې په نامه د احمد جان يو نغريو کتاب په پښتو تصنيف کړی دی چې اکثره يې کذب بحت دی، نمونه مشت خروار، يوه خبره ده په کښي ليکلې ده چې سيدنا وسيد الشهداء حمزه رضي الله عنه چې له موره پيدا کېدی نه ګزه يې د سينې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عرض ؤ. او دده په باره کي یې لیکلي دي چي اوویا خرواره دده ګرزؤ یعني سندان چي کفار به یې په وهل الی غیر ذالک من الاکاذیب الصرفة.

**درویش وایي:** چي هم دا سبب دی چي ملایان د پښتو کتابو څخه بد وړي که څه عین صواب وي، نو دا افراط او تفریط دی والحق بینهما.

**فائده:** جمله د لقد وعدنا الخ دلیل دی د کفارو د مکې چي انکاریې د بعث بعد الموت څخه کاوه بقولهم اءنا لمبعثون آه.

## قُلْ لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ته ورته ووایه یا محمد (ﷺ) چي چا لره دي یعني خلقًا وملګا مځکه او هغه مخلوق چي په مځکه کي دي من ذوی العقول والحیوانات وغیرها (نو په کلمه کي د من تغلیب دی د ذوی العقول پر نورو باندي)

**پوه سه:** چي دا جمله مستانفه ده ګویا رسول ﷺ له خدایه څخه پوښتنه وکړه چي دوی انکار د بعث بعد الموت وکړی، نو زه څه ورته ووایم؟ فقال الله تعالی: قل آه.

**پوه سه:** چي دا استفهام لپاره د تقریر دی ای حمل المخاطب علی الاقرار (ان کنتم تعلمون) ای ان کنتم من اهل العلم، نو تعلمون منزل منزلة اللازم دی او یا یې مفعول محذوف دی یعني انت کنتم تعلمون ای جواب هذا السوال.

**فائده:** په (ان کنتم تعلمون) کي بیان د غایت جهل دی د دوی چي د داسي بدهي شي پوښتنه یې څندي وکړه چي د هغه په جواب لېونیان صبیان هم پوهیږي او د انکار هیڅ لار ورته نسته او د هغه سره دوی ملزم په انکار کي د بعث بعد الموت سوه، نو ځکه دوی بلا توقف کما اخبر الله.

## سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۵﴾

ژر دی چي دوی به وایي چي مذکوره شیان خدای ﷻ لره دي یعني خالق یې خدای ﷻ دی مالک یې خدای ﷻ دی بلا شرکة احد في ذالک (قل) ته ورته ووایه وروسته تر اعتراف د دوی، والاستفهام للانکار والفاء عطف علی محذوف، والتقدیر اتعرفون فلا تذکرون ان من خلق الارض وما فیها قادر علی الاعادة ثانیًا فانکارکم عن البعث بعد الموت منکر جدًا.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿٨٦﴾

ته ورته و وايه چي څوک خالق د اسمانو او خالق د عرش عظيم دی.

**پوه سه:** چي دا استيناف آخر دی لپاره د تلقين د الزام آخر بعد الالزام الاول يعني تلقين و عليه الصلوة والسلام ته دی.

**درويش وايي:** چي اول سوال خو په لمن الارض په لام جاره دوی ځخه سوی ؤ نو ځکه د دوی په ځواب کي لله په لام جاره راغلی په موجوده ايت کي خو لام جاره نسته، نو حق د ځواب خو دا ؤ.

سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٨٧﴾

(سيقولون لله) بدون الجارة بلکي بالرفع بايد ويل سوی وای کما في مصحف اهل البصرة، لکن نور ټوله مصاحف په لام جاره نوشته دي کالاول فما توجيه اللام الجارة في هذه الآية؟

**ځواب:** روح المعاني وايي چي ځواب بغير اللام کما هو قرائة ابو عمرو يعقوب مبني پر ظاهر د سوال لعدم اللام في السوال او قرائت باللام مبني دی پر معنی و کلا الامرين جائزان مثلاً که يو څوک پل چا ته ووايي من صاحب هذه الدار؟ فقيل زيد، کان جوابًا عن لفظ السوال. ولي چي دواړه بغير اللام دي، ولو قيل لزيد کان جوابًا مبنيًا على المعنى لان السوال بمن صاحب هذه الدار و لمن هذه الدار واحد، او صاحب د روح المعاني پر دې باندي عربي محاوره په يو شعر کي شاهد راوړي ده، او مظهري هم دغه جواب ته اشاره کړې ده؛ او روح البيان هم په اختصار سره و هغې توجيه ته اشاره کړې ده.

(قل افلا تتقون) ته ورته و وايه چي سره د دغه اعترافه ستاسي چي خالق السموات السبع الخ خدای ﷻ دی لاغيره نو تاسي د هغه خدای ﷻ له عقابه نه بېرېږئ حيث تشرکون بعض مخلوقاته معه وتنکرون قدرته على بعض مقدوراته کالبعث بعد الموت.

قُلْ مَنْۢ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ

**پوه سه:** چي د ملکوت وزن فعلوت دی واو او تاء يې د مبالغې لپاره دي، نو معنی يې غاية ما يتصور من الملك والسلطان ده دي سببه ملکوت خاص دی په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ملک پوري د خداى ﷻ وكذا الجبروت فعلوت مختص بكبريائه ﷻ.

**وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴿۸۸﴾**

نو دى دى ساتونكى او امن وركونكى ومن يشاء ته (ولا يجار عليه) عطف على ماسبق او نه منع كړه كيږي پر خداى ﷻ هغه څوک چي خداى ﷻ د سوء اراده ورته وكړي، او يا معنى داده لايقدر احد پر دې چي خداى ج ته دي ضرر ورسوي حتى يجار عليه يجار چي متعدي يې په على سره كړى لتضمنه معنى النصرة.

**سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ﴿۸۹﴾**

ژر دى چي دوى به ووايي په جواب كي د قُل من بيده آه چي خداى ﷻ لره دي.

**درويش وايي:** چي وړاندي تېر دي تېره سوه وجه د راوړلو د لام په نقل د روح المعاني، روح البيان او مظهري (قل فانى تسحرون) ته ورته ووايه دوى ته چي سره د اعتراف مذكوره له كومه ځايه څخه تاسي غولېدلي ياست او له حق څخه مصروف سوي ياست، او څرنګه حق باطل در ته معلومېږي او جمادات د خداى ج شريک بولئ.

**بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴿۹۰﴾**

كلمه د بل لپاره د انتقال ده د الزاماتو مذكوره وو څخه او د دوى د اعترافاتو څخه و بيان ته د اصل منشاء د دوى د انكار، يعني راتګ كړى دى موږ دوى ته په حق سره چي توحيد د خداى ﷻ دى او وعده د بعث بعد الموت ده او جزاء د شرک په دوزخ سره وركول دي.

**فائده:** دا جمله عطف ده على قوله تعالى: بل قالوا مثل ماقال الاولون، او اضراب دى د هغه څخه، او په منځ كي د معطوف او معطوف عليه جمل معترضه دى لپاره د الزام د دوى فافهم.

(وانهم لكاذبون) في انكارهم من التوحيد وانكارهم عن البعث والنشور تقليدًا لآبائهم الاولين وعنادًا وتكبرًا عن اطاعة الرسول ﷺ.

**مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن وَلَدٍ**

خداى ﷻ نه دى اخستى يعني د ځان لپاره من ولد (من زائد لپاره د استغراق د نفي دى) كما يقول النصارى ان عيسىٰ ابن الله واليهود ان عزير ابن الله يا بعض



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشرکان د مکې ان الملائكة بنات الله لتقدسه تعالى عن المماثلة والمجانسة لاحد والولد لابد ان يكون مماثلاً ومجانسًا للوالد ومع ذالک لم يكن له صاحبة، دا جمله علت دى د وانهم لكاذبون يعني دروغ خويې دغه دي.

## وَمَا كَانَ مَعَهُۥ مِنْ إِلَٰهٍ

او نشته سره د خداى ﷻ مشارک په معبوديت کې لا في الذات اى وجوب الوجود كما يقوله الثنوية اى المجوس ان خالق الخيرات والنور واجب الوجود اسمه يزدان وخالق الشرور والظلمات واجب الوجوب اسمه اهرمن، او نه په استحقاق د عبادت لکه وثنيه چې وايي يعني پرستان د بتانو.

## إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

(اذا) جواب لمن اشرک وجواب لشرط محذوف تقديره لو كان معه اله اذا (لذهب آه) تگ به کړی وای هر خداى په ما خلق سره خپل يعني استقلالاً بې د خپل مخلوق تصرف کولای ومنع غيره من التصرف فيه، او غلبه به غوښتلای هر خداى پر هغه بل خداى که ددوی تر منځ مخالفت راغلی وای او جنګ ته مفضي سوي وای كما يقع بين ملوک الدنيا لامكان ذالک التمانع والاختلاف، نو په صورت کې د حرب به حتمًا يو مغلوبه کرځېدی فلا يكون المغلوب الهًا لانه امارة العجز والحدوث.

## سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾

پاک دی خداى ﷻ (من الولد والشريک) چې کفار توصيف د خداى ﷻ په کوي يعني خداى پاک ته يې نسبت کوي.

**پوښتنه:** د ثنويه پر مذهب چې دواړه خدايان واجب والوجود بولي خو دا برهان تمانع جاري کېږي، اما د وثنيه يعني بت پرستانو پر مذهب خو دا دليل نه جاري کېږي، ولي دوی خو خپل بتان خالق د هيڅ شي نه بولي، واذا قيل لهم من خلقكم ليقولن الله؟

**ځواب:** د هغو ځواب د نوموړي آيت څخه نهمېږي لان العاجز من كل الوجوه لا يستحق العبادة مع المعبود بالحق كما هو ظاهر للصبيان بدون البيان.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۹۲﴾

**پوهسه:** چي مراد د غيب والشهادة څخه نسبت و موږ ته دی، ولي چي خدای پاک ته علم د غيب والشهادة على السواء دی.

**فائده:** قراء د اهل مديني او د کوفي عالم په رفع سره وايي او خبر د مبتداء محذوفي يې بولي، او نور قراء يې په جر سره وايي چي صفت د لفظ الله يې بولي او يا بدل دی من لفظ الله في قوله سبحان الله.

**پوهسه:** چي دا بل دليل دی پر امتناع د شريک خدای ته لره ولي علم د غيب او شهادت بالاتفاق مخصوص په خدای پوري دی ځکه وروسته يې فاء د تفريع راوړي يعني (فتعالي عما يشرکون) کلمه د ما يا مصدريه ده والمعنى تعالى الله عن اشراکهم او يا موصوله ده والعائد محذوف والتقدير تعالى عما يشرکونه به ومعنى تعالى تعاظم.

# قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ﴿۹۳﴾

ته ووايه اې ربه زما يا ته به وويني په ما هغه شي چي د کفارو سره يې وعده کړل کبري يعني العذاب.

**پوهسه:** چي اصل د تريني ترينني ؤ فادغم النون في الميم کما هو القانون الصرفي او نون الوقايه يې حذف کړی کراهة توالي النونات ان ما وهذا شرط اکدت بما المزيدة فالمعنى ان کان لابد ان تريني (ما يوعدون) چي ددوی سره يې وعده کړل کبري يعني د کفارو سره من عذاب الدنيا والآخرة.

# رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِي الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۹۴﴾

(رب) يعني يا رب ما مه ګرځوي قرين لهم في العذاب.

**پوهسه:** چي د (قل رب) څخه تر دې ځايه پوري جمله معترضه ده تلقين د دعاء او تکرار د نداء او تصدير د هر واحد د شرط او جزاء په نداء د يا رب لزيادة العجز والتضرع.

**فائده:** خدای ﷻ چي ښوونه د دعا پر داسي وجع ابلغ و سيد البشر ﷺ ته وکړه اشارة الى وجوب الخوف وهضم النفس، او اشاره ودې ته هم ده چي عذاب د ظالمانو ګاهي غير ظالم هم په لپېټ کي نسي، کريمه: واتقوا فتنة لاتصيبن الذين ظلموا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منكم خاصة، والمراد من الدعاء اخرجني حين نزول العذاب عليهم سالمًا من بينهم.

وَإِنَّا عَلَىٰٓ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَٰدِرُونَ ﴿٩٥﴾

او موږ پر دې باندي چي په تا وونيو هغه عذاب چي موږ وعده کړې ده دوی سره هر آئينه قادر يو، لکن موږ عذاب د استيصال پر دوی نه نازلوو يا له دې سببه چي ته په دوی کي موجود يې، کريمه: وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم، او يا له دې سببه چي بعض د دغو کافرانو به وروسته ايمان راوړي لکه ابو سفيان، يا په اولاد کي د هغه کافر به مؤمن پيدا سي لکه عکرمه رضي الله عنه بن ابی جهل اسلم عام فتح مكة.

**پوه سه:** چي په دې جمله رد دی پر دوی چي دوی به انکار کاوه له عذاب څخه يا استعجال د عذاب يې کاوه استهزاءً، کريمه: ان كان من عندك فامطر علينا بحجارة او ئتنا بعذاب اليم، قاله الوليد بن المغيرة.

ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ

ته دفع کوه يا محمد (صلى الله عليه وسلم) په هغه خصلت سره چي هغه احسن لخصال وي چي صفح او اعراض دی والعبر والاحسان دی (السيئة) مفعول د ادفع دی، يعني ادفع بسبب احسان منك شرهم، نو دا آيت تعليم د صبر دی پر اذيت د دوی يعني جنګ مه ورسره کوه، نو دا آيت منسوخ دی په آيت السيف سره لا كما يقوله بعض معلوم الحال کسان چي وايي عليه الصلوة والسلام ته د توري چلولو اجازه نه وه. او بعض مفسران وايي چي له حسنه څخه كلمة التوحيد مراد ده او له سيئه څخه كلمة الشرك مراد ده.

**درويش وايي:** چي له امثله وو څخه د دفع سيئه په حسنه سره يو په زړه پوري مثال دا دی چي يو سړی و بل ته و وايي چي ته خو زاني يې مثلاً، هغه بل ورته و وايي که بد ته کاذب يې خو خدای جل جلاله دي تا ته بخښنه وکړي او که به ته صادق يې خدای جل جلاله دي ما ته بخښنه وکړي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾

که کلمه د ما موصوله وي، نو عائد يې محذوف دی، نو تقدير يې داسي دی نحن اعلم بما يصفونك به من انك شاعر، او كاهن، او مجنون الى غير ذالك، او که کلمه د ما مصدريه وي، نو يې معنا داده نحن اعلم بتوصيفهم اياك ما الاسماء المذكورة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾

او ته و وايه يا محمد (ﷺ) پناه غواړم په تا سره او اعتصام كوم په تا سره.

**پوه سه:** چي همز دفع د شدت سره اى من دفع الشياطين بالاغواء والوساوس الى المعاصي.

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

او پناه غواړم په تا سره اې زما ربه چي شيطانان دي ماته حاضر سي په يو شي كي زما د كارو من الصلوة والصوم وغير ذالك، ولي شيطانان چي حاضر سي د عبادت په وخت كي سړي ته قسم قسم وسوسې وراچوي او ذوق د عبادت له سړي څخه په تاراک وړي.

**پوه سه:** چي جمله د "وقل رب آه" عطف ده على قوله وقل رب اما ترينى آه.

**فائده:** اجمعت الامة على عصمت النبي ﷺ، ولي چي دده ملګري شيطان ايمان راوړى وُ كما في البخاري، ولي چي دده زړه مبارک په هغه وخت كي چي دى نبي كېدى، د وسوسې وينه د شيطان يې دده له زړه څخه ايسته كړه سوې وه كما رواه الشيخان فامره عليه الصلوة والسلام تحذير امته من شر الشيطان او هضمًا لنفسه المطهرة عليه الصلوة والسلام والتحية.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾

هغه وخت چي راسي و يوه ته دديې كافرانو مرګ يا سكرات الموت وايي به اې زما ربه ما و دنيا ته بيرته واستوه چي زه ايمان راوړم او عمل صالح وكړم

**پوه سه:** چي حتى ابتدائي ده متعلق بقوله يصفون او بقوله كاذبون (قال) نو دى وايي چي دى ووينې ځاى خپل په جنت كي كه دى مسلمان واى او ځاى خپل يې په اور كي او دا ورته وويل سي چي هغه د جنت ځاى دى په دغه ځاى د اور بدل كړى (رب ارجعون) مقوله د قال ده يعني ما بيرته راجع كړه و دنيا ته چي زه ايمان راوړم او دا اور ځاى په جنت بدل كړم.

**پوه سه:** چي جمعيت ارجعون سره دديې چي خطاب د خداى ﷻ كما يدل عليه رب لپاره د تعظيم ده، او بعض مفسرين وايي چي صيغه د جمع لپاره د تكرير د فعل ده اصله ارجعني ارجعني كما قيل.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## لَعَلِّيٓ أَعۡمَلُ صَٰلِحٗا فِيمَا تَرَكۡتُۚ كَلَّآۚ

شايد زه به عمل صالح وكړم (صالحًا منصوب على المفعولية) في ما تركت: يعني في الايمان الذي تركته في الحيوة الاولى، ومراده چي اول به ايمان راوړم وروسته به اعمال صالحه د ايمان وكړم، په حديث شريف كي راغلي دي ابن جرير له ابن جريج څخه روايت كوي چي حضور اكرم ﷺ وويل چي مؤمن چي ملائكة الموت ووينى ملكي ورته ووايي چي نرجعك الى الدنيا، دى ورته ووايي الى دار الهموم والاحزان بل قدومًا الى الله، واما الكافر فيقول رب ارجعون الخ. (كلا) منع د طلب د رجعت و دنيا و استبعاد اى لا رجعة.

## إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَاۖ

(انها) يعني دا قول دده چي رب ارجعون آه تانيث يې په اعتبار د خبر دى كما تقرر في النحو اذا دار الضمير بين المرجع والخبر يعني يو مذكر وي بل مؤنث لكه دلته چي مرجع مذكر دى وهو القول او خبر يې مؤنث دى فرعاية الخبر اولى لانه محط الفائدة.

**يوه سه:** چي مراد له (كلمة) څخه دلته كلمه نحويه نه ده اى لفظ وضع لمعنى مفرد كما في الكافية وغيرها لانها عرف مستحدث للنحاة بل المراد الكلمة اللغوية فان الكلمة في اللغة طائفة من الكلام المنتظم بعضها الى بعض فهو بهذا المعنى لايقع الا على الجملة المركبة المفيدة (هو قائلها) چي كافر ويونكى دى د دغي كلمي لتسلط الحسرة والندامة عليه ومخافة العذاب.

## وَمِن وَرَآئِهِم بَرۡزَخٌ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ١٠٠

(ومن ورائهم) او په مخ كي د دوى د كافرانو (برزخ) مجاهد رحمه الله وايي چي حجاب بينهم وبين الرجعة، او دا جمله عطف ده پر مضمون د كلا اى لايكون مايطلبون من الرجعة ومن ورائهم برزخ فافهم (الى يوم يبعثون) يعني دا حجاب ممتد دى تر هغه ورځي پوري چي انسانان بعث كيږي، قتاده رحمه الله وايي چي برزخ بقية عمر الدنيا فانه لارجوع الى الحيوة مالم ينته عمر الدنيا، او ضحاك رحمه الله وايي چي برزخ مابين الموت الى البعث او بعض مفسرين وايي چي برزخ قبر دى وهو فيه الى يوم يبعثون.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چي تفسير د قيل ليس بشيء لان القبر لبعض الناس، ولي
هندوان د لويي وچي د مځکي خپل مړي په اور سوځي، او بعض انسانان ماهيان
خوري چي کښتئ غرقه سي. او بعض انسانان لېويان او حيوانات وخوري.
فالتفسير ان الاولان هما المقبولان فافهم.

**فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾**

يعني چي قيامت سي په قرن کي پوه کړل سي يعني اسرافيل ؑ پکښي پوه کړي.

**درویش وایي:** چي سعيد بن جبير له ابن عباس ؓ څخه روايت کړی دی چي
مراد نفخة اولى ده چي د نفخة الصعق په نامه يادېږي، لکن روح البيان وايي چي
دا نفخه د عندها البعث والنشور. او مظهري وايي والصحيح چي دا نفخه د بعث
او نشور ده، وهو المروي عن ابن مسعود ؓ وقال صاحب روح المعاني وهي
النفخة الثانية التي يقع عندها البعث والنشور.

نو نسبونه نسته په منځ کي د دوی، ولي يو و بل ته د فائدي طمع قطع سي.
والمعنى لايتفاخرون بينهم بالانساب كما يتفاخرون بها في الدنيا، او يا معنى دا ده
چي انساب نفع نه ورته کوي، ولي چي دهشت او حيرت دومره پر سري غالب سي کما
قال الله تعالى يوم يفر المرء من اخيه وامه وابيه وصاحبته وبنيه لكل امرء شان يغنيه.

**فائده:** ضمير د بينهم راجع دی و کفارو ته لذكرهم فيما سبق.

**سوال:** نفي د انسابو څرنګه صحيح دی مثلاً کافر زوی او پلار نسب خو يې
باقي دی؟

**ځواب:** بقاء د نسب چي فائده نه کوي كالعدم ده..... ع:

په قيامت نسته دا سي پوښتنه ........ چي د چا زوی يې د کوم وطنه.

**پوښتنه:** په بل ځای کي د قرآن کريم راغلي دي: واقبل بعضهم على بعض
يتسائلون؟

**ځواب:** د قيامت ورځ ذو احوال ده يو وخت دوی د دهشت په درياب کي غرق وي
فلا يتسائلون وفي موطن په هوش کي راسئ او حيرت او دهشت کم سي فيتسائلون.

**فائده:** موږ د مخه وويل چي ضمير د بينهم و کافرانو ته راجع دی. د دې تفسير
فائده څه ده؟



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ځواب**: د مؤمنانو حال دغسي نه دی، لما روی ابن ابی الدنیا عن عبد الله بن عمرو الليثي ﵁ قال قال رسول الله ﷺ اذا کان یوم القیامة خرج ولدان المسلمین بایدیهم الشراب. نو خلک ورته وایي چي مور ته اوبه راکړئ! دوی ورته وایي ابوینا ابوینا یعني مور د خپل مور او پلار په طلب کي یو چي اوبه ورکړو حتی السقط بباب الجنة یقول لا ادخل الجنة حتی یدخل ابوي (سقط د کم عمر ولد ته وایي چي مړ پیدا سي)

**پوښتنه**: په صحيح حديث کي چي روايت يې ابن عساکر د ابن عمر ﵁ په صحيح سند سره کړی دی کل نسب وصهر ينقطع الا نسبي وصهري، له دې حديث څخه خو دا معلومېږي چي د عمومي مؤمنانو نسب فائده نه لري بلکې دا فائده مخصوصه په نسب پوري د عليه الصلوة والسلام ده نظر و مؤمنانو ته د اقرباؤ د عليه الصلوة والسلام؟

**ځواب**: نسبه د ټولو مؤمنانو داخل دي په نسب کي د عليه الصلوة والسلام وازواجه امهاتهم (ای المؤمنين) اذا کانت ازواجه المطهرات امهات المؤمنين فهو عليه الصلوة والسلام ابوهم الرحيم فافهم.

## فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾

**پوهه**: چي موازين يا جمع د موزون ده، يعني د چا چي ډېر سي او راجح سي موزونات ده يعني اعمال صالحه من عقائد واعماله الصالحة الموزونة (چي تلل کېږي) يا جمع د ميزان ده (ترازو يعني پله د حسناتو پر پله د سيئاتو).

**سوال**: پر دې تقدير يې موازين جمع ولي راوړه ترازو به يو وي؟

**ځواب**: بعض علماء وايي چي د هر انسان جلا ترازو دی، او بعض علماء وايي چي تعدد د ميزان په اعتبار د تعدد وزن دی يعني څو واره به له سره تلل کېږي، موصول سره د صلې مبتدا، خبر يې ده (فاولئک هم المفلحون) نو هم دغه کسان دي خلاصون موندونکي له عذاب څخه او سرشال په نجات دي او درلودونکي د درجاتو دي په دار الثواب کي.

**مسئله**: ټول اهل السنة والجماعة اجماع کړې ده چي ميزان او تلل د اعمالو حق دی. وانکر ذالک المعتزلة والخوارج والروافض واکثر اهل الاهواء. نو دوی په هغه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صحیح حدیث چي روایت یې بیهقي په باب البعث کي له عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روایت کړی دی په هغه حدیث طویل د جبرئیل علیه السلام چي د علیه الصلوة والسلام څخه یې پوښتنې کولې چي یوه په هغو کي داوه، قال ما الایمان یا محمد ﷺ؟ قال علیه السلام الایمان ان تؤمن بالله (بالوجود والتوحید) وملائکته (چي عباد مکرمون دي ولیست بنات الله تعالی) ورسله (چي ټوله رسولان چي رسالت یې په معجزاتو ثابت وي حق دي) وتؤمن بالجنة والنار والمیزان (چي جنت، دوزخ او ترازو سته) وتؤمن بالبعث بعد الموت، وتؤمن بالقدر خیره وشره من الله تعالی.. بیت:

ټوله اندازه د خیر و شر بوله د خدایه څخه
کله پېښېږي نیک و بد د خپلي رایي څخه

قال جبرئیل علیه السلام فاذا فعلت ذالک فانا مؤمن؟ قال نعم، قال صدقت.

**فائده:** صاحب المیزان جبرئیل علیه السلام دی.

**پوه سه:** چي احادیث مبارکه په باره کي د میزان متواترة المعنی دي.

**پوښتنه:** اعمال حسنه او سیئه خو اعراض دي، نو څرنګه تلل کېږي؟

**ځواب:** بعض علماء وایي چي صحیفې د اعمال حسنه او سیئه سره تلل کېږي، او بعض وایي هر عمل حسن او سيئ لره خدای پاک جسد ورکوي هغه اجساد سره تلل کېږي، والله اعلم.

**فائده:** کافر لره وزن نسته، ولي د کفره سره حسناتو لره دده لکه صلة الاقارب او اطعام الطعام للاضیاف وغیر ذالک اعتبار نسته، کریمه: فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنا.

**فائده:** کلمه طیبه د هر چا نه تلل کېږي یعني اشهد الا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده ورسوله، بدلیل حدیث حدیث ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ والذي نفسي بیده (الواو للقسم) لو جیئ بالسموات والارض وما فیهن وما بینهن وما تحتهن ووضعت في کفة من المیزان ووضعت شهادة ان لا اله الا الله الی اخیره في الکفة الاخری لرجحت (غالبه به سي پله د کلمه شهادت پر هغه اسمانو او مځکو باندي، رواه الطبراني.

**درویش وایي:** چي ما وویل چي د هر چا کلمه شهادت نه تلل کېږي، له دې کبله



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي بعض مؤمنانو ته چي خدای پاک اراده د مغفرت وکړي نو کلمه شهادت ورو تلي. بدليل حديث ابن عمر رضي الله عنه الذي رواه الترمذي وابن ماجه وابن حبان والحاكم رحمهم الله ابن عمر رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يو سړی به راوستل سي زما د امت څخه په حضور د حاضرينو يوم القيامة، نو ده ته خلاص کړل سي نهه نيوي (۹۹) اوږده اوږده خطونه چي د سجلات په نامه يادېږي او هر سجل دومره اوږد دی لکه سترګي چي ديد کوي. خدای پاک ووايي چي ته ددې سجلاتو څخه له يو شي منکريې؟ آيا کرام کاتبون پر تا ظلم کړی دی يعني زائد ګنهونه يې په تا پسي نوشته کړي دي؟ فيقول لا يارب. نو خدای ﷻ ورته ووايي چي تا لره زما په نزد يوه حسنه سته وانه لاظلم اليوم فيخرج له بطاقة يعني رقعة صغيرة فيها اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدًا عبده ورسوله، او ده ته ووايي چي ورسه په ميزان کي يې سره وتله. نو هغه بنده مؤمن ورته ووايي يارب ماهذه البطاقة مع هذه السجلات. خدای پاک ورته ووايي انک لاتظلم، نو هغه مؤمن هم ورسي سجلات تو له په يوه پله کي کښېږدي او بطاقه په بله پله کي، نو هغه سجلات په هواء وي او د بطاقه پله پر مځکه پرته وي. قال العلماء: به بها نمی بخشد و ببهانه می بخشد.

او ابن عبد الرزاق په فضيلت کي د علم داسي وايي په روايت د ابراهيم النخعي رحمه الله چي د يو سړي د حسناتو کاغذ به راوړل سي په يوه پله کي د ميزان به کښېښول سي او د سيئاتو دا به په بله پله کي حسنات يې ډېر سپک وي، وروسته په شکل د سپيني وريځي يو شی په پله کي د حسناتو ور ولوېږي، نو يې د حسناتو پله درنه سي، نو دې سړي ته وويل سي ما تدري ما هذا؟ فيقول لا! فيقول هذا فضل العلم الذي كنت تعلم الناس. او امام ذهبي رحمه الله په فضل کي د علم په روايت د عمران بن حصين رضي الله عنه وايي قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوزن يوم القيامة مداد العلماء (يعني هغه سياهي چي دوی خط په کاږي د وينو سره د شهداؤ) فيترجح مداد العلماء عن دماء الشهداء.

**درويش وايي:** چي زما په عقيده به دا حال د هغو علماؤ وي چي لله في الله يې تعليم وي او لله في الله يې تصانيف وي. اللهم اجعلني منهم بجاه نبيک الكريم صلى الله عليه وسلم وبحرمة اصحابه الكرام المهاجرين والانصار رضي الله عنهم ... بيت:



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چون فرو آید بلا بی دافعی ...... جز تضرع نبود دیگر دافعی

قال العلماء لکل شیئ آفة وللعلم آفات.

## وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ

ای خفت اعماله الحسنة او کفة حسناته بحیث لایکون له ثقل اصلاً وهو الکافر لامحالة کما یدل علیه مابعده من الآیة، بزار او بیهقي د انس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی عن النبي ﷺ قال یؤتی ابن آدم یوم القیامة فیوقف بین کفتی المیزان ویوکل به ملک فان ثقلت موازینه نادی الملک بصوت یسمع الخلائق سعد فلان فلا یشقی بعده ابداً.

**درویش وایي:** وهو المؤمن الکامل وان خفت موازینه نادی الملک بصوت یسمع الخلائق شقي فلان فلا یسعد بعده ابداً.

**درویش وایي:** چي مراد له خفت څخه په دې حدیث کي هغه خفت دی چي هیڅ ثقل نه لري وهو الفاجر الکامل یعني الکافر.

**پوښتنه:** د مؤمن کامل او د فاجر ای الکافر حال خو معلوم سو، لکن د عصات المؤمنین حال خو نسو معلوم فما حاله؟

**ځواب:** د عصات المؤمنین اعمال دوه واره تلل کېږي که یې په حسناتو کي یو نوع خفت وُ او یو چا یې شفاعت وکړی گنهونه ورو بخښل سول او یا شفاعت یې ونه کړل سو دوږخ ته واستول سو او گنهونه یې په اورتوی سو او له گناه څخه پاک سو پر دواره تقدیره هغه ملک نعره کوي سعد فلان سعادةً لایشقی بعده ابداً فتدبر.

## فَأُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فِيْ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿۱۰۳﴾

دا هغه کسان دي چي په کامل توان یې خپل ځانونه په خسران کي اچولي وه (یعني په دنیا کي بالکفر والمعاصي) چي په دوږخ کي ابد الآباد به پاته وي.

**پوهه سه:** چي کلمه د من موصوله متضمن معنی لره د شرط ده او فاولئک آه یې خبر قائم مقام د جزاء دی.

**پوهه سه:** چي في جهنم یا خبر د مبتداء محذوفي دی تقدیره وهم في جهنم خالدون، یا بدل دی د خسروا څخه چي صله د الذین وه، او یا خبر ثاني د اولئک آه دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تَلۡفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمۡ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

ورسوځي مخان ددوى اور د دوزخ ددې معنى داده چې مؤمن عاصي كه څه هم دوزخ ته واچول سي لكن مخ يې اور نه ورسوځي په دليل د هغه حديث چې مسلم يې روايت كړى دى له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه قال قال رسول الله ﷺ يدخل قوم النار من هذه الامة فتحرقهم الا داراة وجوههم (يعني شاوخوا د مخ) ثم يخرجون منها.

**پوه سه:** چې جمله (وهم فيها كالحون) حال ده له ضمير مجرور څخه د وجوههم. والمعنى په داسي حال چې دوى په نار كي شنډان به يې له غاښو څخه لېري وي لكه د پسه سر چې په اور له ويښتانو څخه پاک كړي.

**درويش وايي:** چې روح المعاني، روح البيان او مظهري يو حديث د ترمذي چې ده د صحيح حكم هم پر كړى دى په روايت د ابى سعيد الخدري رضي الله عنه راوړى دى چې عليه الصلوة والسلام په تفسير كي ددې آيت وهم فيها كالحون وويل چې د كافر سر اور وروسوځي حتى چې لوړه شونډه يې وسط الراس ته ورسيږي او كښته شونډه يې له نامه (نو) څخه منبلي.

أَلَمۡ تَكُنۡ ءَايَٰتِي تُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾

آيا نه وه (استفهام د توبيخ لپاره دى او دوى ته سبب ددې عذاب چې دوى ورسره لاس وګريبان دي بيانول دى. والتقدير يقال لهم من جانب خزنة جهنم الم تكن) زما آيتونه يعني په قرآن كريم كي چې تلاوت به يې كېدى پر تاسي او تاسي به يې تكذيب كاوه يعني دروا‌غ به مو بلله يعني ددې عذاب سبب ستاسي تكذيب د آيات القرآن دى.

قَالُواْ رَبَّنَا غَلَبَتۡ عَلَيۡنَا شِقۡوَتُنَا وَكُنَّا قَوۡمٗا ضَآلِّينَ ﴿١٠٦﴾

دوى ووايي په ځواب كي د الم تكن، يا رب غلبه وكړه پر موږ زموږ شقاوت او بدبختي حتى حال زموږ د سوء العاقبة سره مخامخ سو.

رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا مِنۡهَا فَإِنۡ عُدۡنَا فَإِنَّا ظَٰلِمُونَ ﴿١٠٧﴾

اې زموږ ربه ته موږ وباسه له اور څخه يعني و دنيا ته، نو كه موږ بيا عود وكړى و تكذيب ته، نو په حق چې موږ ظالمان يو يعني پر خپلو ځانو، بيا مو نو له



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عذاب څخه د اور مه باسه، قال یعني خدای پاک ورته ووایي یعني په ذریعه د خزنة النار په ځواب کي د سوال د دوی.

## قَالَ اخْسَـُٔوْا فِيْهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنِ ﴿۱۰۸﴾

یعني پټه خوله سئ، د سپکاوي پر ډول چي دا ځای د سوال نه دی دا ځای د مکافات او جزاء دی.

**بوه سه:** چي اصلاً دا کلمه ماخوذ ده له خساء الکلب څخه (یعني چغه کړی سپی) کما في القاموس، او دا قول صاحب قاموس لازمي هم راوړی خساء الکلب برفع الکلب چغه سو سپی. او متعدي هم خسئا الکلب بنصب الکلب چغه یې کړی سپی (ولا تکلمون) او خبري مه کوئ زما سره په دفع کي د عذاب، ولي چي زه ستاسي څخه عذاب نه پورته کوم، نو په دې وخت کي د دوی د امید تناؤ وشکیږي، قال الحسن رح هذا اخیر الکلام یتکلم به اهل النار ثم لا یتکلمون بعدها الا الشهیق والزفیر او لکه سپی غاپي او انګولي کذا قال القرطبي.

## اِنَّهٗ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْ عِبَادِيْ

په تحقیق شان دا ؤ یعني په دنیا کي چي وه به یوه ډله زما د بندګانو یعني المؤمنین.

## يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۰۹﴾

دوی به ویل اې زموږ ربه موږ ایمان راوړی دی موږ ته بخښنه وکړه یعني زموږ ګنهو او پر موږ رحم وکړه او ته یعني یا الله خیر او بهترین د مهربانانو یې، پښتانه وایي: اې ترمور او پلار مهربانه خدایه پر ما رحم وکړه.

## فَاتَّخَذْتُمُوْهُمْ سِخْرِيًّا

نو تاسي په دوی پسخند واهه.

**بوه سه:** چي اهل مدینه، حمزه او کسائي سخریا په ضمه د سین وایي او نور قراء یې په کسره د سین وایي.

**فائده:** کسائي او فراء وایي چي سخریه په کسره د سین استهزاء او پسخند ته په خوله وایي او په ضم السین تسخیر او مربی کړ څولو ته وایي، او خلیل رح وایي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي سخري بضم السين وسخريًا بكسر السين دوه لغته دي چي معنی یې یوه ده چي مترادف په عربي ورته وايي، نحو بحر لجي بضم اللام وكسرها وكوكب دري بضم الدال وكسرها، وفي القاموس نحو ذالک پر هر تقدير سخريًا مصدر دی یا د نسبت پر زياته سوې ده للتاكيد والحمل مبالغة.

**فائده:** په دې آيت سره رد دی د دعا د كافرانو يعني تاسي څرنګه په ربنا غلبت آه خواست کوئ او سره ددې چي په دنیا کي پر ربنا آمنا آه مسخرې کولې او پسخند مو په واهه.

حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِىْ وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ تَضْحَكُوْنَ ﴿۱۱۰﴾

کلمه د حتی ابتدائیه ده نحو مرض فلان حتی لایرجونه يعني تر دې اندازې چي هېر کړئ ؤ مسلمانانو له تاسي څخه زما ذکر يعني چي خوف وکړي او ایمان راوړي او زما په عبادت ځانونه مشغوله کړي او تاسي واست چي پر مسلمانانو به مو خندل. مقاتل وايي چي دا آيت په فقراؤ کي د مسلمانانو نازل سوی دی لکه عمار بن یاسر سلمان فارسي او بلال حبشي او صهيب وغيرهم رضی الله تعالی عليهم اجمعين چي کاهي به دغه فقراء پر مجلس د قريشو تېرېدل يوه به و هغه بل ته وويل چي دا دي جنتيان حورو او غلمانو والا راغله، نو دومره قهقه خندا به یې کول چي يو به پر بل غوځارېدل.

**فائده:** په آيت کي شريف کي نسبت يعني اسناد د انساء وذواتو ته د مسلمانانو کړی مجازًا ولي چي اصلي سبب د انساء د ذکر الله اشتغال د کفارو ؤ په استهزاء د مسلمانانو او په سخريه او خندا پر مسلمانانو.

اِنِّىْ جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوْٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

په تحقيق ما جزاء يعني ثواب بالجنة ونعيمها سره هغو مسلمانانو ته ور کړی چي تاسي به پسخند په واهه او پر خندل به مو تنه ورځ يعني يوم القيامة په سبب د صبر ددوی ستاسي پر ازار او استهزاء باندي (نو باء سببي ده او ما مصدري دی ای بسبب صبرهم على اذاكم اياهم) په تحقيق دغه دله د مسلمانانو دوی دي بری پيدا کونکي پر مطالب اخرويه ؤ، نو ضمير ثاني د هم لپاره د تاكيد د حصر نه دی فتامل.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿۱۱۲﴾

(قال) يعني خداى ﷻ وو وايي و كفارو ته يعني په ورځ د قيامت په واسطه د بعض ملائكه ؤ، كلمه د كم استفهاميه ده، يعني څو مده او زمانه تاسي درنګ په مځكه كي يعني يا ژوندي پر مخ د مځكي او يا په قبر كي، په شمېر د كلو، دا كلمه تميز د كم ده.

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَادِّينَ ﴿۱۱۳﴾

وايي كافران په جواب كي موږ درنګ كړى دى په مځكه كي يوه ورځ يعني د ايام د دنيا او يا بعض د ورځي.

**پوښتنه:** كافرانو خو په مځكه كي ډېر عمرونه او كلونه تېر كړي وه حتى بعض كافرانو په سلهاوو كلونه ژوند كړى دى، نو دوى ولي يومًا او بعض يوم وو وايه، او بيا وروسته خداى ﷻ چي ته پوښتنه د شمېرونكو څخه زموږ د عمرو يعني هغه ملكي چي د بندګانو اعمال نوشته كوي، ولي چي هغه ملكي زموږ د لبث په مده نه خبر دى، او مظهري چي دا احتمال هم ذكر كړى دى چي نورو انسانانو چي حساب د عمرو ورته معلوم وي فليس بشئ، ولي نور انسانان خو په خپل درنګ د دنيا خبر وي، نو د كفارو كلونه خو يې نه حسابل؟

**ځواب:** روح البيان، روح المعاني، مظهري او بيضاوي په ګډه توګه وايي بعض اجمالاً بعض تفصيلاً چي كفار چي د لبث في الدنيا يې لنډه بيان كړل ددې سببه چي دوى خو معذب بالنار دي، دا قانون طبعي دى چي د سختۍ او عذاب ورځي او شپې د سړي معذب په خيال ډېري اوږدې ورځي، او ورځي او شپې د راحت ډېري لنډي په خيال ورځي.

**تجربه:** يو سړى چي ډېر سخت مريض وي شپه دومره ورته اوږده سي چي اخير دده ګمان سي چي ستوري ځاى پر ځاى ولاړ دي او شپه د صحت كه څه هم د ژمي شپه وي ډېره ژر تېره سي، او بل ځواب دادى چي ايام د دنيا كلونه د دنيا بلكې ټوله عمر د دنيا چونكه مقضي دى يعني تېرېږي والمقضى كالمعدوم، او بل ځواب دادى چي مدت د حيواة الدنيا د كافرانو كه هر څو طويل وه لكن بالنسبت



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الى مدة الحيوة الاخروية چي غير متناهي دي لكه يوه ورځ بلكې يو ساعت ى. بل خواب دادى چي دا مقوله دائره ده پر ژبو د خلكو وايي: ايام السرور قصار وايام الغموم طوال. قال اى الرب جل وجلا وايي.

قٰلَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا لَّوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۱۴﴾

تاسي درنګ نه دی کړی په دنيا کې يعني كه څه په سوو كلونه وه مګر زمانا قليلاً نو قليلاً منصوب على الظرفية دى او شيئًا قليلاً نو منصوب على المعفولية دى نسبت و هغه زماني ته عذاب چي تاسي يه په مخ كي لرئ. ولي چي عذاب ستاسي خو دائم لاينقطع دى.

**يوه سه:** چي كلمه د لو پر فعل داخليږي نو دلته يې تقدير داسي دى لو ثبت انكم چي تاسي واى. وكلمة لو لپاره د تمنى او توبيخ ده يعني كاشكي تاسي په دي پوهېدلاى چي عمر ستاسي په دنيا كي لږ دى. نو دا عمر ګرانمايه به مو په ملاهي او شهواتو نه تېرولاى او د ورځي د قيامت سره به مخامخ كېده په نظر كي وايي. نو بعث بعد الموت به مو په دنيا كي منلاى. روى البخاري عن ابن عمر ﷺ قال رسول الله ﷺ كن في الدنيا كانك غريب (اى مسافر) او عابر السبيل (يا پر يو لار تېرېږئ) وزاد احمد والترمذي وابن ماجه وعد نفسك من اهل القبور. بيت:

هر دم از عمر گرامی هست گنجی بی بدل ... میرود گنجی چنین هر لحظه برباد آه آه

دوه بيتونه عربي:

الا انما الدنيا كظل سحابة ...... اظلتك يومًا ثم عنك اضمحلت
فلاتک فرحًا بها حين اقبلت ...... ولاتک جزعانًا بها حين ولت

شيخ سعدي شيرازي قدس سره وايي:

کنون وقت تخمست اگر پروری ...... گر امید واری که خرمن بری
بشهر قیامت مرو تنگدست ...... که وجهی ندارد بغفلت نشست
غنیمت شمر این گرامی نفس ...... که بی مرغ قیمت ندارد قفس
مکن عمر ضائع بافسوس وحیف ...... که فرصت عزیز است والوقت سیف

قال العلماء الرجوع الى الله بالموت الاختياري احب الى الله من الرجوع بالموت الاضطراري ولذا قيل موتوا قبل ان تموتوا.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**حکايت:** بهلول چي د هارون الرشيد د زماني سړی ؤ چي خلکو به بهلول مجنون بالله لترکه الدنيا بالمرة لکن دی په حقيقت کي بهلول دانا ؤ، دی وايي چي زه په بعضو کڅو کي د بصرې تېرېدم د ېر نابالغه کوچنيان وه چي په جوزو او بادامو يې سات سره تېراوه او بازي يې سره کولې، يو بل کوچنی ولاړ دی او دا نورو کوچنيانو ته ګوري او تر سترګو يې اوښکي بهېږي، زما خيال دا سو چي دا کوچنی لکه چي پر دې ژاړي چي جوز و بادام نه لري چي د دا نورو کوچنيانو سره سات په تېر کړي. نو زه ور نژدې سوم هغه کوچني ته مي وويل: يا بني ما يبکيک؟ زه جوز او بادام در رانسم چي د کوچنيانو سره سات په تېر کړې؟ ده سر راپورته کړی ماته يې وکتل او داسي يې راته وويل يا قليل العقل مونږ خدای ﷻ د بازيو لپاره نه يو پيدا کړي، ما ورته وويل چي نو د څه شي لپاره يې پيدا کړي يو؟ ده راته وويل للعلم والعبادة. ما ورته وويل ته په څه دليل دا خبره کوې ای بارک الله فيک؟ قال قوله تعالى افحسبتم آه. چي وروسته راتلونکی آيت دي بهلول وايي، ما ورته وويل ای بني اراک حکيمًا (ای زويه زه تا ډېر پوه سړی بولم) ماته نصيحت وکړه، او کوتاه کوچني دا بيتونه راته وويل:

اری الدنيا تجهز بانطلاق ........ مشمرة على قدم و ساق

فلا يبا قية لحي ........ و لا حي على الدنيا بباق

كان الموت والحدثان فيها ........ الى نفس الفتى فرسا سباق

فيا مغرور بالدنيا رويدًا ........ ومنها خذ لنفسک من وثاق

بيا دې کوچني سر د اسمان و خوا ته پورته کړی او لاسونه يې د اسمان و خوا ته پورته کړه او اوښکي يې پر بار خوګانو لکه باران اورېدلې او داسي يې وويل:

يا من اليه المبتهل ........ يا من عليه المتكل

دا بيت چي يې وو ايه په خاورو کي غوځار سو بېهوښه سو، بهلول وايي ما يې سر راپورته کړی په غېږ کي مي ونيوی او د مخ څخه مي خاوري وربا کړې کړې په لستوني، او ددې د ژړا له کبله زما پر سترګو هم وريځ راپورته سوه او باران د اوښکو پر اورېدو سو. وروسته چي هغه کوچني په هوش کي راغلی ما ورته وويل يا بني ما نزل بک وانت صبي لم يکتب عليک ذنب، ده راته وويل اليک عني يا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بهلول، راځه ایسته سه اې بهلوله ما خپله مور لیدلې ده چې لوی لرګي چې د اور د بلېدلو لپاره سره کړېږدي هغه چې اور نه اخلي، نو دا کوچني کوچني لرګي لاندې ورته کښېږدي او هغو ته اور واچوي او هغه لرګي په بل کړي. زه بېرېږم چې په ورځ د قیامت به زه له صغارو څخه د اور د دوزخ وګرځم، نو ما پوښتنه ځنده وکړه چې ما ته خپل نسب راوښیه، ده راته وویل من اولاد الحسين بن علي بن ابي طالب ؓ بهلول وايي ما ورته وویل چې زما تعجب دفع سو. ولې چې د دې پاکي درختي دغسې پاکه میوه وي.

**درویش وايي:** چې اوس نو د دې آیت په معنی کې فکر وکړه.

## أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

(همزه لپاره د انکار او توبیخ دی، او کلمه د فاء عطف ده پر مقدر کما هو القانون النحوي الذي ذکرته مرارًا، والتقدير انكرتم فحسبتم اى ظننتم.

**پوه سه:** چې کلمه د ما کافه ده د عمل ان، فدخلت على الجملة الفعلية وهي مع جملتها قائم مقام المفعولين فحسبتم، او عبثًا یا مفعول له دی ای لاجل العبث او یا مفعول مطلق دی د خلقنا په حذف د موصوف ای خلقا عبثًا، والمعنى چې ما تاسي د ساتېري لپاره یا عبث نه یاست پیدا کړي بلکې لپاره د معرفت او د علم او عبادت مې پیدا کړي یاست.

(وانكم الينا لاترجعون) دا جمله عطف ده پر انما خلقناكم والمعنى احسبتم عدم رجوعكم الينا للجزاء يوم البعث والنشور یا دا حسبان هم غلط دی لکه د معطوف عليه حسبان چې غلط و.

## فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

لوړ دی ذات د ده له مماثلت څخه د مخلوقاتو که علوي وي او که سفلي في ذاته وصفاته الجلالية والجمالية وافعاله تعالى عن افعال المخلوقين لان في افعاله من الحكم والمصالح والفوائد الجليلة (الملك الحق) يعني حقدار د ملک او سلطنت دی على الاطلاق يعني ایجادًا واعدامًا بدءً واعادةً احياءً واماتةً واثابتةً وعقابًا، او ټول ماسوی د ده مخلوق دی مقهور تحت ملكه العظيم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ

نشته په عالم فراخه کي وجود معبود بالحق مګر يو ذات متعال دده.

**پوه سه:** چي عرش يې په کريم سره وستايه لانه مقسم فيض کرم الحق ورحمته منه تنقسم اثار رحمته وکرمه الى المخلوقات.

وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ

څوک چي عبادت سره د خدای د بل معبود لکه کفار د مکې، هيڅ دليل ده لره نه وي معبوديت د هغه نه عقلي نه نقلي دا بل صفت د اله دا صفت د تاکيد لپاره راوړه سولان الباطل لادليل به بلکې دلائل عقليه او نقليه دال پر بطلان د هغه دي.

فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۚ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ

حساب د هغه په نېز د خدای ﷻ دی يعني چي خدای و هغه جزاء ته په قدر د جرم د هغه ورکړی وهو الخلود في النار (پوه سه: چي په فانما آه جزاء د من شرطي ده) شان دادی چي فلاح او خلاصون نسي پيدا کولای له عذاب څخه د ورځي د قيامت کافران، دا بيان د جزاء ددوی دی، ولي چي فلاح د ورځي د قيامت په نجات د اور او په دخول پوري د جنت مربوط دی. له دې څخه کافر محروم دی.

**فائده:** ابتداء ددې سورت په فلاح سره د مؤمنانو وسوه يعني قد افلح المؤمنون آه او ختم يې پر نفي د فلاح د کافرانو وسوې نو په منځ کي د فاتحة السورة وختمها صنعة التضاد وهو من المحسنات.

**درويش وايي:** چي په راتلونکي آيت کي خدای پاک امر کړی رسول خپل چي زما څخه طلب د بخښني وکړه او طلب د رحم تا چي په تاپسي به اقتداء امت وکړي او دوی به هم فلاح يا بنده ګان سي، نو خدای ﷻ داسي وايي:

وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ

**پوه سه:** چي جمله د وانت آه حال ده له فاعل څخه د ارحم.

**فائده:** مفعول د اغفر او ارحم يې حذف کړی لانهم قالوا ان التعميم بالمغفرة متکفل لسلب جميع المضرات وبالرحمة لجلب جميع المنافع، بغوي رح په خپل تفسير کي وايي چي مصاب پر ابن مسعود رض چا تېر او ه يعني پېراني يا چي اعصاب



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې خراب وه يا ليوني. نو ابن مسعود ﷺ په دواړو غوږو كي دغه آيت څخه نيولي يعني: افحسبتم انما خلقناكم تر پايه پوري د سورت ووايه هغه جوړ سو. نو عليه الصلوة والسلام و ابن مسعود ﷺ ته وويل چي تا يې په غوږ كي څه شی ووايه ابن مسعود ﷺ حال ورته ووايه، فقال رسول الله ﷺ والذي نفسي بيده (زما دي قسم وي په هغه ذات چي زما روح د هغه په قدرت كي دی) لو ان رجلا موقنا (يعني چي د خدای ﷻ پر قدرت يې يقين وي) پر يوه غره يې ووايي لزال (ای عن موضعه)

**درويش وايي:** چي تفسير د سورة المؤمنين په وخت كي د ځابنت پر پنځه د شهر المبارک رمضان من شهور سنه (۱۴۳۰) هجري پای ته ورسېدی، ولله الحمد والمنة على توفيقه ايای لذالک والصلوة والسلام على رسوله سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سكين او

pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ النُّورِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ أَرْبَعٌ وَسِتُّونَ آيَةً وَتِسْعُ رُكُوعَاتٍ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

رب سهل وتممه بالخير آمين

ابتداء په تاريخ (۵) د شهر المبارک رمضان من شهور سنه (۱۴۳۰) هجري قمري من هجرة النبي ﷺ

قرطبي رحمه الله وايي چي مقاصد ددې سورت ذکر دي د احکامو د عفاف (اى الكف عن الزنى) والستر اى للنساء. كتب عمر رضي الله عنه في دورة خلافته الى اهل كوفة. علموا نسائكم سورة النور. عن عائشة رضي الله عنها قال رسول الله ﷺ لاتنزلوهن في الغرف (تاسي ښځي مه اوسوئ په بالا خانو کي، ولي دوی تر دريچو د بالاخانو د کوڅې يا سرک و رجالو ته ګوري) ولاتعلموهن الكتابة (خط مه ورزده کوئ، ولي په ذريعه د خط د زنی لار ځان ته خلاص کړي) وعلمواهن سورة النور.

**درويش وايي:** چي په ټوله اسلامي نړۍ کي د ښځو لپاره ښونځي سته، او دغه ښځي پر لوي لوي څوکيو باندي ناستي وي بلکې په بعض اسلامي مملکتو کي پر منصب د قضاء ناستي وي چي هغه مملکت والايې جج بولي بلکې کافري مملکتونه وايي چي شريعت محمدي د ښځو حقوق پای مال کړي دي په سبب د امر بالحجاب، او په اوسنۍ زمانه کي د ښځو چي زنی زړه وغواړي د موبايل لار خلاصه ده، ځای، وخت او نقود عوض د زنی ټوله د موبايل په ذريعه سره فيصله کړي. حميد الله الغزنوي رحمه الله وايي:

چو بينم دين احمد (ﷺ) درغريبی ...... دلم سوزان زچشمم خون جاری

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ①

(سورة) خبر د مبتداء محذوفي دی ای هذه سورة. (انزلناها) صفت للسورة، يعني موږ نازل کړی دی او موږ فرض او لازم قطعي ګرځولی دی ما انزلنا فيها من الاحكام يعني عمل پر مسلمانانو په هغو احکامو سره. او بعض مفسرين وايي قدرنا مافيها من الحدود، او بعض مفسرين وايي چي معنی د فرضناها فصلناها وبينا مافيها.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** جمهور قراء يې په تخفيف د راء وايي، او ابن كثير او ابو عمرؒ يې په تشديد د باب د تفعيل وايي لپاره د تكثير، ولې په دې سورت كې فرائض او احكام ډېر دي او تر قيامة الساعة پورې تول مسلمانان په مكلف دي.

## اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي

**درويش وايي:** چې دا شروع ده په هغه احكام چې په فرضنا كې اشاره ورته سوې ده.

**پوه سه:** چې سيبويهؒ وايي چې خبر د الذانية والذاني محذوف دی، تقديره سنذكر حكمهما وذهب الفراء، والمبرد والزجاجؒ ان الخبر جملة فاجلدوا آه، راوړل د فاء سببيه پر دې تقدير د سبب د تضمن د مبتداء دی معنی لره د شرط ده فان اللام بمعنى الذي دی، والتقدير التي زنت والذي زنى.

**پوه سه:** چې زنی وطي دې د ښځې بېله عقد شرعي او بېله ملك يمين.

**پوښتنه:** په دې آيت كې د زنى ښځه د مخه تر نر راوړه سوه او په آيت د سرقة السارق والسارقة نر د مخه راوړل سوی دی حكمت يې څه دی؟

**ځواب:** يا سبب دا دی چې زنی د ښځو په مېنځيانو كې د عربو په جاهليت كې ډېره شائع وه حتى چې بعض اهل جاهلية به ډېرې مېنځيانې رانيولې، هرې يوې ته په مناسبت د ښائست يا د ځواني و هغې ته يو څه مقدار د روپيو مقرر كړی ؤ چې ته د ورځې د خلكو سره زنى كوه ما ښام په ما ښام ماته به دومره روپۍ راوړې، نو هغو مېنځيانو به خلكو ته دعوت كاوه چې زه به جماع د رسره وكړم دومره اندازه روپۍ به راكوې، نو د هر څو نرو په زنى سره چې به د باداره ماليه برابره سوې وای هغو مره وارونه به دوی زنى كوله. او يا سبب دا دی چې اصل په فعل كې زنى ښځه ده، ولې كه ښځې قدرت ونر ته پر جماع نه وای وركړی نر په زوره دا كار نسوای كولای، ولې چې فرج د دې ډېر محفوظ ځای دی، او يا دا سبب دی چې د ښځې شهوت تر نره ډېر دی يعني نهه حصې شهوت د ښځې بالا دی تر نر والشهوة هي الداعية الى الجماع.

**مسئله:** په مفردات كې وايي چې زانيه هغې ښځې ته وايي چې په جماع راضي وي او نر ته قدرت پر ځان وركړي كما يدل عليه صيغة اسم الفاعل لا المزنية كرهًا.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او د سرقه په آیت کي چي یې نر دمخه کړی لـه دې کبله چي علت د سرقه شجاعت دی او شجاعت په نر کي تر ښځه ډېر بالا دی کما هو الظاهر.

فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

نو تاسي ایها الحکام په درو ووهئ هر یو د دوی یعني ښځه او نر سل درې.

**فائده:** علماؤ د امت مرحومه اجماع پر دې کړې ده چي زانیه او زاني چي حرین وي (احتراز د مینځي او مریي څخه چي د هغـو حـد نصف د حد د حر دی) او عاقلان وي (ولي چي پر لېوني حد نشته) او بالغان وي (ولي چي پر نابالغه حد نشته) حد یې د هر یوه سل درې وهل دي بحکم هذه الآیة. او یو کال د وطنه فراره کول مختلف فیه دی. امام اعظم ابو حنیفه رح وایي چي تغریب عام په حد کي نه دی داخل. او امام شافعي رح او احمد رح تغریب عام جز د حد د دوی بولي.

**درویش وایي:** چي دلائل د هر مذهب او نقض او ابرام په کتابو کي د فقه شریف د هر مذهب مفصل ذکر سوی دی. په روح البیان او د فقه په کتابو کي وایي چي دا سل درې حد په ابتداء کي د اسلام د محصن او غیر محصن دواړه وو وروسته دا حد د جلد په حق کي محصن او محصنة منسوخ سو په ځای کي یې رجم ودرول سو. دلیل په هغه حدیث مشهور دی چي ماعز الاسلمي رض چي محصن وو رجم کړی. وتفصیل هذا النسخ في کتب الفقه والسوال علیه والجواب عنه ایضاً مذکور في کتب الفقه.

**فائده:** شرائط د احصان په باب کي د رجم په نېز د ابو حنیفة رح شپږ دي (۱) الاسلام پر اهل ذمه رجم نشته (۲) حریت دی پر مریي مینځه رجم نشته (۳) عقل دی پر لېوني رجم نشته (۴) بلوغ دی پر کوچني رجم نشته (۵) نکاح صحیح ده که نکاح فاسده وه لفقد شرائطه هم رجم نشته (۶) او جماع به یې هم کړې وي، که یو د دغو شرطو څخه نیستي شي رجم نشته.

**مسئله:** د زانیه او زاني څخه که یو محصن وو او یو نه وو محصن نو محصن دي په رجم سي او غیر محصن تـه د جلد حد ورکړي کذا في کتب الفقه بحوالة المظهري ص ۴۲۴.

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ

او تاسي تـه دي نسي درېښې پر زانیه او پر زاني باندي زړه سوی په دین کي د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ یعني په اجراء کې د حد او جلد پر دوی چې حکم د دین د خدای ﷻ دی حتی چې د زړه سوی له سببه حد نه کړی پر جاري. دا تفسیر دی د مجاهد، او عکرمه او عطاء او د سعید بن جبیر او د نخعي، او د شعبي رحمهم الله بخاري او مسلم روایت کړی دی. د عائشې رضي الله عنها څخه چې یوې ښځې چې د بني مخدوم د قبیلې وه چې د قریش د قبیلې یو ښاخ دی غلا یې کړې وه. نو دوی په اجراء د حد السرقة پر دې ډېر فکرجن وه یعني چې علیه الصلوة والسلام یې د لاس پرې کېدو حکم نه کړی جاري، نو دوی په خپلو کې سره چې څوک به دد دې ښځې به پاره کې د علیه الصلوة والسلام سره خبرې وکړي. نو دوی سره وویل چې هیڅ څوک دومره دلاوري پر علیه الصلوة والسلام نسي کولای مگر اسامه بن زید رضي الله عنه چې پر علیه الصلوة والسلام ډېر گران ؤ. نو اسامه رضي الله عنه یې واسطه کړی. نو اسامه رضي الله عنه په دفع کې د سرقې د هغې ښځې څخه د علیه الصلوة والسلام سره خبرې وکړې. رسول الله ﷺ ورته وویل یعني اسامه رضي الله عنه ته: اتشفع في حد من حدود الله؟ (ته ما ته شفاعت کوې په دفع کې حدود د خدای ﷻ؟ نو همزه د استفهام لپاره د توبیخ دی) بیا علیه الصلوة والسلام خطبه وویل او داسې یې وویل: انما اهلک الذین قبلکم انهم اذا سرق فیهم الشریف (یعني سردار) ترکوه واذا سرق فیهم الضعیف اقاموا علیه الحد، وایم الله (قسم په خدای دی) لو ان فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت یدها (یعني حکم د قطع الید مې پر جاري کاوه) او بعض مفسرین وایي چې معنی دد دې آیت داده چې تاسې د رحمت له سببه وهل یعني ضرب الجلد کرار کرار کوئ یعني برای نام حد پر جاري کړئ بلکې داسې چې خوږ سي.

**فائده:** امام اعظم رحمه الله وایي: یجتهد في حد الزنی ثم في حد شرب الخمر ویخفف في حد القذف لان سببه محتمل لاحتمال کونه صادقا. یعني یو سړی که ښځې ته وویل چې تا زنی کړې ده او شاهدان د زنی یې نه درلوده پر دې سړي حد قذف جاري کېږي. لکن دا احتمال خو سته چې دا سړی دې په نسبت کې د زنی ود دې ښځې ته صادق وي ده دې پر زنی دلیدلې وي، که څه هم له شاهدانو څخه عاجزه سو. محي السنة بغوي رحمه الله وایي چې عبدالله بن عمر رضي الله عنه وویل چې د عمر رضي الله عنه مینځه وه چې زنی یې کړې وه جلاد په درو ووهله، نو عمر رضي الله عنه و جلاد ته وویل اضرب ظهرها ورجلیها، نو زوي یې یعني عبدالله رضي الله عنه ورته وویل لاتاخذکم بهما رافـة في دین الله؟ نو عمر رضي الله عنه


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته وويل يا بني ان الله لم يامرني بقتلها وقد ضربت و اوجعت.

**درویش وايي:** چي له دې سببه بعض فقهاء وايي چي جلاد دې دره تر سر نه لوړوي چي ضرب و قتل ته مفضي نه وګرځي.

## إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

که تاسي یاست چي ایمان لرئ پر خدای او پر ورځ اخیره باندي چي قیامت دی، دا شرط دی مستغني له جزاء. څخه لظهوره والتقدير ان كنتم آه فسارعوا الى امتثال امره تعالى واجتهدوا في اقامة حدوده فان الايمان يقضتي ذالک، په صحیح حدیث کي راغلي دي چي په ورځ د قیامت یو حاکم چي یوه دره په حد زنی کي کمه کړه وه د باز پرس لپاره به یې خدای پاک حاضر کړي او ورته وه به وايي چي تا ولي دا یوه دره کمه کړې وه هغه حاکم به ورته ووايي رحمةً لعبادک، خدای پاک به ورته ووايي االنت ارحم مني؟ انطلقوا الى النار الى اخير الحديث.

**پوښتنه:** د قیامت ورځي ته ولي یوم آخر وايي؟

**ځواب:** تر دغې ورځي وروسته شپه نسته فيصير كله كيوم واحد، او بعض اهل علم وايي چي انوار ټول له سره جمع سي او په جنت کي یوه ورځ ځندي جوړه سي نو پر جنتیانو شپه نه راځي، او ظلمات ټول له سره جمع سي او پر دوږخ واچول سي، نو دوی لپاره لګه یوه شپه سي، والله اعلم بالصواب.

## وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

حاضر دي سي و حد ته د زانیه او زاني یوه ډله د مؤمنانو، فقهاء وايي چي دا امر ندب او استحباب دی، په دې حاضرېدلو کي غرض مزید رسوايي ده د زانیه او زاني، ولي بعض خلک چي اهل عزت او جاه وي تر درو وهلو په دې رسوايي کي ډېر د معاودة الزنى څخه ببرېږي.

**فائده:** طائفة مشتق ده له طوف څخه چي شاوخوا راګرځېدلو ته پر هر شي وايي ومنه طواف بيت الله الشريف، نو بعض علماء وايي چي اقل مرتبه څلور کسه دي هر یو بغل پر بغل تر مخ او تر شا، او بعض مفسرین وايي چي طائفه جمع د طائف ده او اقل د جمع یې درې کسه دي، او له ابن عباس رض څخه روایت دی چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اقل مرتبه د طائفة يو سړی دی فما فوقه وبه قال الامام احمد رح والنخعي رح، او بعض وايي چي اقله مرتبه يې دوه كسه دي فصاعداً. وبه قال عطاء، وعكرمه و اسحاق رح، وقال الامام مالك رح اقله اربعة بعدد شهود الزنی، وقال الحسن البصري رح عشرة فصاعداً.

**درويش وايي:** چي دا قول لپاره د تشهير او تنكيل او تفضيح ډېر موذون او په زړه پوري قول دی.

**اَلزَّانِیْ لَا یَنْکِحُ اِلَّا زَانِیَةً اَوْ مُشْرِکَةً ۫ وَّ الزَّانِیَةُ لَا یَنْکِحُهَاۤ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِکٌ ۚ**

زنا كار يعني نر نه په نكاح كوي مگر زنا كاره او مشركه ښځه، او زنا كاره ښځه نه په نكاح كوي مگر زنا كار يا مشرک سړی.

**پوښتنه:** چي په مخ كي آيت كي يې زانيه مقدمه كړه تر زان يعني نر، او په دې آيت كي زان يعني نر يې مقدم كړی تر زانيه، حكمت يې څه دی؟

**ځواب:** وړاندي تېره سوه چي دواعي د زنا په ښځه كي ډېر دي او شهوت يې هم غالب دی ولهذا قدمها في الزنی، واما في باب النكاح فالرجل طالب والمرئة مطلوبة، والفاعل مقدم على المفعول ولهذا يذكر اسم الرجل مقدم في خطبة النكاح على اصطلاح العرب على اسم المرئة.

**مسئله:** امام احمد رح په دې آيت سره او په نورو احاديثو چي بيان به يې راسي ان شاء الله تعالى دليل وايي چي نكاح د زاني او زانيه نه ده روا تر هغه وخته پوري چي توبه يې نه وي كښلې، او توبه چي وكاږي بيا خو زانيه او زان يې نه بولي. او نور ائمه الثلثة رحمهم الله وايي چي نكاح د زان او زانيه روا ده.

**سوال:** نو د دې آيت ځواب به څه وركوي؟

**ځواب:** مفسرين وايي چي د دې آيت معنى اخبار دی كما هو ظاهر الصيغة. يعني زاني سړی په سبب د فسق خپل غالبًا رغبت نه كوي په نكاح د صالحاتو ښځو، او زانيه ښځه رغبت نه كوي د دې نكاح ته صالح سړی سره، له دې كبله چي هم جنسي سبب د الفت او د ښې گذارې او مخالفت سبب د نفرت او د جلا والي دی... بيت:

كند هم جنس با هم جنس پرواز .... كبوتر با كبوتر و باز با باز



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د انسان طبع ده چي په کوم لوښي کي سپي اوبه وڅښلي په هغه لوښي کي اوبه نه څښي. نو زانیه ښځه په فعل د زاني راضي سوه او د فرج لوښي ته یې سپی د شهوت د زاني ور پرېښو چي اوبه پکښي وڅښلي لاینکحها من حیث انها کذالک الا من هو مثلها یعني زاني یا تر زاني بد تر وهو المشرک، او صالح مسلمان خو لکه اسد داسي دی د بل چا پسخورده نه خوري، نو بنا پر دغه تاویل چي مراد اخبار سي، نو تحریم په دې آیت کي دی.

## وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝

ترجمه یې ظاهرًا داسي ده چي حرام کړل سوي نکاح د زانیه پر مؤمنانو محمول دی پر تنزیه عند اکثر العلماء.

**سوال:** د تعبیر د تحریم نکته یې څه ده؟

**ځواب:** نکته یې مبالغه ده چي مسلمانان د داسي فعل څخه یعني له نکاح څخه د زانیه ځان ساتي، ولي چي په دې نکاح کي مفاسد ستة (۱) مؤمن صالح د فساقو له مشابهت څخه ځان ساتي (۲) سوء المعاشرة بین العبد المؤمن الصالح والزانیة (۳) او که له دغي زانیه څخه دده عیال پیدا سي مشکوک النسب یعني مجهول النسب دی. او امام مالک رح وایي مکروه تحریمي دی، او ابن مسعود رض وایي چي نکاح د زانیه حرام ده او وایي که زاني د زانیه سره نکاح وکړه فهما زانیان ابدًا.

**درویش وایي:** چي پر مذکوره تاویل دا آیت یعني و حرم آه منسوخ نه دی، او سعید بن المسیب رح او نور ځني شمېر علماء وایي چي په ابتداء کي د اسلام نکاح د زانیاتو سره حرامه وه، نو دا آیت وروسته منسوخ سو په هغه آیت سره وانکحوا الا یامی منکم فدخلت الزانیة في ایامي المسلمین.

**درویش وایي:** چي شان نزول د قوله تعالی الزاني لا ینکح الآیة د احادیثو صحیحه وو د نکته نګاه داسي راغلی دی، ابو داؤد، ترمذي، نسائي او حاکم روایت کړی دی عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده چي یو سړی مسلمان په نامه د مرثد چي بندیان د مکي څخه مدیني ته راوستل او په مکه کي یوه ښځه وه چي نوم یې عناق وُ، او د مرثد د زنی اشنایه وه په جاهلیت کي، نو مرثد د علیه الصلوة والسلام څخه اجازه وغوښتل چي زه عناق په نکاح کړم؟ علیه الصلوة والسلام



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هيڅ خواب ورنه کړی حتی چې فوق الذکر آيت نازل سو، نو عليه السلام و مرثد ته دا آيت تلاوت کړی الزاني لاينکح تر پايه پوري او مرثد يې منع کړی له نکاح څخه د عناق، او نسائي له عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چې يوه ښځه چې د ام مهزول په نامه يادېدل او کسب يې زنی وه نو يو سړي د اصحابو د عليه الصلوٰة والسلام دده څخه اجازه وغوښتل چې ام مهزول په نکاح کړم، نو دا آيت نازل سو. او سعيد بن منصور له مجاهد رحمه الله څخه داسي روايت کړی دی چې زنا چې حرامه سوه نو څو ښځي زانيات چې ښائسته وې او کاروبار د زنا يې په تېپه ودرېدی. نو بعض مسلمانانو وغوښتل چې دغه ښائسته زانيات په نکاح کړي فنزلت الآية المذکورة، او محي السنة بغوي رحمه الله وايي چې قدم قوم المهاجرين المدينة. او بعض ددوی مسکينان وه چې نه يې مال درلودی نه يې عزيزان او په مدينه منوره کي ښځي وې زانيات مشرکات چې پر زنا يې ډېر نقود جمع کړي وه او په هغه زمانه کي مالداری د مديني دوي وې، نو بعض فقراء د مهاجرينو دا قصد وکړی چې د دغو ښځو سره نکاح وکړي تاچي دغه ښځي به موږ ته نفقه راکوي فاستاذنوا رسول الله صلی الله علیه وسلم فنزلت هذه الآية، وحرم ذالک علی المؤمنين.

**درويش وايي:** چي پر دې تقدير حرمت پر خپل معنی باقي دی لان نکاح المشرکات لايجوز للمؤمن، او نور ورته شان نزول هم راغلي دي والله اعلم بالصواب وعنده علم الکتاب.

## وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ

او هغه کسان چي ويشتل وکړي يعني نسبت وکړي د زنی هغه په صريح الفاظو سره نحو زنيت يعني يا امرئة او يا ورته ووايي يا زاني في الرجل.

**پوه سه:** چي په نسبت کولو کي د زنی مقيد کول د آيت مجمع عليه دی د علماء التفسير او د علماؤ د فقه په قرينه ددې چي وروسته چي څلور کسه شاهدان غواړي څلور کسه خو په زنی کي مشروط دي، که دا قرينه نه وای رمی خو مطلق ښکنځلو ته وايي او قذف هم نفس ښکنځلو ته وايي، نو که يې مثلاً داسي ورته وويل څه شراب خوره يا خمار بازه يا غله وغير ذالک لايجب عليه حد القذف بالاجماع، لکن قاضي يا حاکم دي په قدر د ما يری تعزير ورکړي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** که یې تعریضًا نسبت د زنی و چاته وکړی مثلاً د یو چا په مخ کي یې ووېل زه خو نه يم زنی کاره، نو په نیز د امام الائمة ابو حنیفة والامام الشافعي والامام احمد وسفیان الثوري وابن سیرین او الحسن بن صالح رحمهم الله حد قذف نشته باندي، او په نیز د امام مالک رح په دې تعریض سره هم حد قذف لازمیږي، دی وایي چي که سړی په پوه سي چي مراد یې نسبت د زنی دی تعریضًا نو دا خو لکه تصریح ده، نو ځکه قذف پر جاري کیږي. والجواب عنه چي په فقه کي وایي چي که ښځه په عده کي وي یعني مړه یې مړ وي تعریضي مرکه په عده کي ورته روا ده، لکه ورته ووایي مثلاً ورېنداري ډیره ښائسته یې. او یا ورته ووایي ستا د نکاح شائقين ډېر دي وامثال في ذکر في کتب الفق الشريف. قال الله تعالی لاجناح علیکم فیما عرضتم من خطبة النساء. او سره ددې چي تصریح یې نه ده روا کریمه: ولکن لاتواعدهن سرًا.

**فائده:** رمي او قذف په لغت کي ويشتلو ته په غشي یا په ډېره یا بل ثقيل شی، او الفاظو کي کنایه د مطلق ښکنځلو ځخه او په شرع کي نسبت د زنی وتړ یا وښځي ته.

**نکته:** په دې تعبیر کي قذف یا د رمي اشاره ودې ته ده چي نسبت د زنی و یو چاته داسي دروند نسبت دی لکه سړی چي په غشي وولي.

(المحصنت) پوه سه: چي دا آیت یعني والذین یرمون شروع په حکم آخر وروسته تر ذکر د زنی چي په دې کي نسبت د زنی وبل ته دی وهو وجب التناسب في اتصالهما.

**پوه سه:** چي حصن په لغت کي قلعه ته وایي بیا مجازًا په هر ده تحرز په شي مستعملیږي کما یقال درع حصينة ای محکمة، ولي چي زغره د لابس بدن ساتي له تاثير ځخه د غشي، وفرس حسان هغه آس ته وایي چي راکب ته تکلیف نه ورکوي.

**فائده:** محصنات په صیغه د اسم مفعول ده یعني دې خپل فرج له زنی ځخه ساتلی وي.

**فائده:** مراد له محصناتو ځخه اجنبيات دي ولي چي خپلي ماینې ته قذف یعني نسبت د زنی کول د هغه حکم بل دی چي وروسته به په قرآن کریم کي راسي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** مراد له احصان څخه په دې آيت کي په اجماع د علماؤ (۱) انيکون حرًا (نو په قذف کي د مريي يا مينځي حد قذف نسته) (۲) عاقلاً (نو ولېوني ته نسبت کول د زنی حد قذف نه لري) (۳) بالغًا (نو کوچني ته نسبت د زنی کول حد قذف نه لري) (۴) مسلمًا (کافر ته نسبت د زنی حد قذف نه لري (۵) عفيفًا (چي زنی يې نه وي کړې.

**تفريع:** که يو چا په عمر کي يو وار زنا کړې وه او بيا يې صحيح توبه کښلې وه او د پر عمر پر توبه د هغې زنا تېر سوی وُ، بيا يو چا و هغه ته قذف د زنی وکړی هغه قاذف نه په حد کېږي، ولي قاذف صادق دی په کي چي زنی دي کړې ده. لکن حاکم دي دغه قاذف ته تعزير وکړي لما ورد في الحديث ان التائب من الذنب كمن لا ذنب له.

**اعراب:** علامه سعد الدين التفتازاني په تلويح کي وايي چي دا موصول يعني والذين يرمون آه منصوب محلاً دی په فعل سره چي وروسته امر دلالت پر کوي اي اجلدوا الذين يرمون آه.

**درويش وايي:** چي اسانه اعراب دادی چي دا موصول مرفوع مبتداء سي وروسته فاجلدو هم دي خبر وي فافهم.

**فائده:** دا آيت په باينه کي د عويمر نازل سوی دی کما في صحيح البخاري، او سعيد بن جبير وايي چي دا آيت په سبب د قصه د افک د ام المؤمنين عائشة نازل سوی دی.

## ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ

وروسته نه راولي قاذفين څلور شاهدان پر زنی د مقذوف.

**يوه سه:** چي ياتوا په صيغه د جمع راوړي لان القاذفون في المؤمنين كثير لكن دا راتګ د شاهدانو هلته غواړي چي مقذوف له زنی څخه منکر وي، او که مقذوف په خپله په زنی اقرار وکړي يا قاذف څلور شاهدان د زنی پر تېر کړه نو د قاذف څخه حد قذف ساقط دی.

**مسئله:** که دا څلور شاهدان د زنی متفرق يې د زنی شاهدي ادا کړه ددوی په شاهدي سره حد زنی پر مقذوف نسته عند ابی حنيفة لاشتراط الاجتماع في شهود الزنی احتيالاً لدر، حد الزنی عن المشهود عليه لکن حد قذف له قاذفه څخه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ساقط سو، ولي چي نصاب پوره او اجتماع د شاهدانو خو ددې لپاره چي پر قاذف حد قذف لازم سي.

**مسئله**: که مقذوف يو وار وويل چي ما زنې کړې ده څلور واره يې نه وويل پر مقذوف حد زنې نسته او پر قاذف يې حد قذف نسته. ولي قاذف خو رشتيا ورته وويل چي تا زنې کړې ده.

**مسئله**: که څلور کسه چي فاسقان وه په ګناه کبيره سره هره کبيره چي وي پر مقذوف يې شاهدي د زنې ادا کړه، نو مقذوف نه په حد کبرې په حد زنې سره، ولي د فساقو شاهدي مردوده ده.

**سوال**: چي ددوی په شاهدي سره زنې نسوه، نو خو دوی قاذفان سوه فينبغي ان يحدوا القذف؟

**ځواب**: فساق شرعًا خو د تحمل د شاهدي دي او هم اهل د اداء د شاهدي دي لکن په اداء کي نوع د قصور سته په سبب، نو که حقيقت زنې نسوه لکن کم از کم شبهه د زنې پيدا سوه، نو له دوی څخه حد قذف په شبه د زنې پورته سو، لما قال الفقهاء رحمهم الله الحدود يندرء بالشبهات (حدود دفع کېږي په سبب د شبهاتو)

**فائده**: له دې آيت څخه دا ثابته سوه که درو کسانو پر مقذوف باندي د زنې شاهدي اداء کړه څلورم شاهد نه سو پيدا، نو دغو درو کسانو ته دي حد قذف ورکړي، ولي ددوی درو په شاهدۍ سره خو پر مقذوف زنې نسوه ثابته، نو خو دوی هم قاذفان سوه فيجب حد القذف عليهم.

**درویش وايي**: چي په باب کي د حد قذف نوري ورته مسئلې د فقه شريف په فتاوو کي او په شرح کي سته، نو په استيعاب کي په لوی بوج پر متعلم وي لکن مالايدرک کله لايترک کله.

## فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ

نو تاسي ای حاکمانو او قاضيانو ووهئ دا قاذفان يعني امر ورکړئ د عسکرو ته د حد قذف لکن دا هلته چي مقذوف طلب د حد قذف په اتفاق د ائمه اربعه رحمهم الله، ولي حد قذف حق العبد دی ولي چي مقذوف د خپل څخه پېغور د زنا دفع کوي لکن اتيا (۸۰) درې حد هلته ورکول چي قاذفان حر کسان او که



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مريان بيا يې حد څلويښت (۴۰) درې باجماع الفقهاء رحمهم الله لما ورد في الحديث الذي رواه البيهقي ومالک في الموطا ان عبدالله بن عامر بن ربيعة قال ادرکت ابابکر و عمر وعثمان ومن بعدهم الخلفاء رضی الله تعالى عنهم اجمعين فلم ارهم يضربون المملوک اذا قذف الا اربعين سوطًا.

او تاسي اى حکامو مه قبلوئ شاهدي د قاذفانو په هر شي کي شاهدي تر ابدي پوري.

**پوه سه:** چي ولاتقبلوا الخ عطف دی پر مدخول د فاء په فاجلدوا کي، نو معطوف عليه او معطوف دواړه جزاء دی. ولي چي موصول د والذين يرمون آه مبتدا، متضمن معنی لره د شرط ده. مطلب دادی چي عدم قبول د شاهدی ابدًا ده د قاذفانو زموږ احنافو په نيز تتمه د حدِ قاذف ده. ولي فاجلدوا او لا تقبلوا دواړه جملې انشائيه دي او دواړي يې مفوض و حکامو ته کړې، نو معلومه سوه چي جلد او عدم قبول الشهادة دواړه حد د قاذف دي.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾

او دغه قاذفان دوی دي قاذفان او د فاسق مردود دی شرعًا کما تقرر في الفقه.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

مگر نه هغه کسان چي نه دي فاسقان، يعني د بل وار قذف څخه د چا. وروسته تر دې وار قذف، ښې اعمال او احوال د شريعت سره برابر کړي (يعني چي د بل کار په کولو سره ماسوى له قذف څخه لان الفسق لاينحصر في القذف) په تحقيق خدای ﷻ بخښونکی او مهربان دی، يعني له قذف څخه د توبې په سبب يې د فسق عفوه ورته وکړه.

**پوه سه:** چي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله وايي چي دا استثناء يعني الا الذين آ راجع ده و اخيري جملې ته يعني و اولئک آه او محلاً منصوب ده، ولي چي په اصول الفقه کي دده مذهب وايي چي استثناء چي تر څو جملو چي يو پر بل عطف وي لکه په ما نحن فيه کي يرجع الى الجملة الآخيرة مالم يکن هناک قرينة صارفة عن الجملة الآخيرة بصرفها الى الکل. له دې سببه راجع استثناء راجع و اخير ته ده



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي په اخيره جمله پوري استثناء متصل ده، او بل دليل دادی چي جمله اخيره دلته د ماقبل جملو څخه جلا ده په اعتبار د حکم ولي چي ماقبل جملې انشائيه دي او اخيره جمله خبريه ده که څه هم په اعتبار د اسم اشاره يعني اولئک او په اعتبار د ضمير يعني هم د هغو سره شريک ده، او بل دليل دادی چي نحات وايي چي په استثناء کي اتصال شرط دی په مستثنى منه پوري، او جمله اخيره په دې سبب چي په نسق کي د اخبار او انشاء د ماقبل جملو څخه جلا ده، نو دا جمله اخيره فاصل ده په منځ کي د استثناء او د ماقبل جملو، نو شرط د اتصال د استثناء د نورو جملو سره نه لري، او بل دليل دادی چي استثناء په سبب د عدم استقبال و ماقبل ته ضرورت لري، او ضرورت په جمله اخيره سره دفع سو فلاحاجة الى صرف الاستثناء الى الجمل الاخرى قبل الآخيرة.

**درويش وايي:** چي په کتابو کي د فقه حنفي نور دلائل هم موجود دي فطالع في هذا المبحث فتح القدير شرح الهداية.

**فائده:** قذف د زنې و چاته له دې سببه پيښيږي چي قاذف د خلګو عورات او پټ کارونه لټوي، او بل دادی چي قاذف پر مسلمان پرده د ستر نه اچوي، او عليه الصلوة والسلام په ډېرو سختو الفاظو هغه چا چي تلاش د عوراتو د خلګو کوي داسي ويلي دي: يا معشر من آمن بلسانه ولم يؤمن بقلبه (اې هغه ډله چي ايمان يې نه په خوله راوړی دی او نه په زړه.

**درويش وايي:** چي وداسي چا ته خو منافق وايي، نو په حديث شريف کي اشاره ورته ده لټول د عوراتو د مسلمانانو په عصر نبوي کي د منافقانو کارو، نو په اوسنی زمانه کي که دغسي سړي پيدا سي، نو لړتر لړه منافق عملي خو دی (لاتتبعوا عورات المسلمين (تاسي مه لټوئ پټ عيبونه د مسلمانانو) فان من يتبع عوراتهم يفضحه الله يوم القيامة على رؤس الاشهاد (که څوک دا تتبع کوي د هغه عيبونه به خدای ﷻ رسوا کړي په ورځ د قيامت په حضور د حاضرينو او په باره کي د ستر د مسلمانانو د عيب رسول کريم ﷺ داسي ويلي دي: من ستر على مسلم ستر الله عليه في الدنيا والآخرة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ

او هغه کسان چي نسبت د زنى و خپلو ماينو ته وکړي، يعني ماينې ته ووايي چي تا زنى کړې ده.

**بوه سه:** چي والذين مبتداء ده خبر يې وروسته آيت فشهادة آه تر اوسه بيان د حکم ږ د نسبت د زنى وبېګانه ښځه ته چي رمي او قذف دواړه چي پکښې استعمالېده اوس بيان دى د حکم د قذف د ماينې، که داسي ورته ووايي زنيت او داسي يا زانية يا رئيتک تزنى.

**شان نزول:** بخاري له ابن عباس رض څخه روايت کړى دى چي هلال بن اميه و خپلي ماينې ته نسبت د زنى وکړى د شريک بن سمحا سره په مخ کي د نبي عليه السلام، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل البينة او حد في ظهرک يعني يا څلور کسه شاهدان د زنى راوله او يا دي پر شا د قذف په درو وهم، نو هلال بن اميه ورته وويل چي يو سړى چي بل سړى پر ماينه سپور ووينې. نو دى به ځي څلور شاهدان به راولي او سړى به يې پر ماينه سپور وي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل البينة والا حد في ظهرک، هلال ورته وويل والذي بعثک بالحق اني لصادق فلينزلن الله مايبرئي ظهري من الحد فنزلت جبرئيل وانزل الله والذين يرمون ازواجهم الى اخير الآية، نو عليه الصلوة والسلام دا آيت تر ان کان من الصادقين پوري هلال ته تلاوت کړى، نو هلال راغلى هغه خپلي څلور واره چي وروسته په قرآن کريم کي به راسي او نبي عليه السلام به وويل ان الله يعلم ان احد کما کاذب يعني خداى خبر دى چي يو ستاسي څخه درواغ وايي) فهل منکما تائب (نو يو ستاسي توبه نه کاږي يعني چي اقرار په ګناه وکړي ښځه چي هو مازنى کړې ده يا مېړه ووايي چي ما درواغ ويل سړى يعني زاني مي پر ماينه نه دى ليدلى. تاچي په اول صورت کي به ښځي ته حد زنى ورکړه سي او په دويم صورت کي به نر ته حد قذف ورکړل سي، بيا ښځه ولاړه سوه فشهدت يعني دلعان الفاظ يې استعمال کړه چي وروسته به راسي، پينځم وار ښځه ورسېدل حاضرينو ورته وويل چي ته يو وار صبر وکړه ته پنځم لفظ مه وايه، ولي چي دا موجب د غضب دى که دي درواغ وويل، ښځي يو څه توقف وکړى او يو څه تر شا سوه، د خلکو دا خيال سو چي د کلماتو چي دې وويل رجوع به وکړي يعني


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اقرار بالزنی به وکړي؛ بیرته ښځي سمدستي وویل لا افضح قومي زه خپل قوم نه رسوا کوم او نه یې شرموم یعني خلک به پېغور ورکوي چي ستاسي د قوم ښځي خو زنی کړي وه، هغه پینځمه شاهدي یعني غضب الله علیها یې هم پوره کړه، وقال النبي ﷺ ابصروها تاسي ګورئ په دې پسې یعني حامله وه که یې عیال وزېږاوه، اکحل العینین چي توري سترګي یې وي سابغ الالیتین لوی کوناتي یې وه خدلج الساقین لویي پنډۍ یې وي فهو لشریک بن سمحا یعني د زاني دی، فقال النبي ﷺ لو لا مضی من کتاب الله که نه وای تېر سوی حکم د خدای ج چي شهادت وچي رابه سي لکان ولها شان زما و ددوی تر منځ به یو حال وای، والله اعلم بما اراد رسول الله ﷺ بقوله لکان لي ولها شان.

**درویش وایي:** چي د هلال بن امیه د شان نزول د ایت مذکوره هغه حدیث هم کوي چي احمد رح یې له عکرمه او هغه له ابن عباس رض څخه روایت کړی دی چي څه وخت چي دا آیت نازل سو: والذین یرمون ازواجهم الی اخیر الآیة، سعد بن عباده رض چي سید او رئیس د انصارو ؤ هکذا نزلت یا رسول الله ﷺ، نو علیه الصلوة والسلام وویل یا معشر الانصار الا تسمعون مایقول سیدکم، یعني چي ددې آیت و نزول ته تعجب کوي، انصارو وویل یا رسول الله ﷺ لاتلمه (ته یې ما ملامتوه) فانه رجل غیور. دوی وویل چي دده تر اوسه داسي ښځه نه ده په نکاح کړې چي باکره نه وي، او نه ده یوه ماینه طلاقه کړې ده چي بل چا زموږ دلاوري کړې وي چي دده طلاقه کړې ماینه دې په نکاح کړي من شدة غیرته، قال سعد: بابی انت وامي (زما مور او پلار دې تر تا قربان وي) والله اني لاعرف انها حق وانها من الله (زه په دې پوهېږم چي دا آیت حق دی او د خدای ﷻ له خوا نازل سوی دی. لکن زه و دې ته تعجب کوم چي زه دې پر ماینه یو سړی چي ددې ورنونه دې ورپورته کړي (کنایه ده له جماع څخه) زه به هیڅ کار نه په لرم او نه به یې بوروم تر څو څلور شاهدان راولم، ولي قسم په خدای ﷻ دی چي زه څلور شاهدان راولم زاني به خپل کار پای ته رسولی وي او تللی به وي، ابن عباس رض چي ددې خبرو اترو د سعد رض او د علیه الصلوة والسلام د پره زمانه نه وه تېره سوې چي هلال بن امیه (چي دی یو د هغو درو کسانو څخه دی چي په غزاء کي د تبوک پېله



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عذره د عليه الصلوة والسلام سره و جنګ ته د تبوک نه وه تللي خير خو اخيره د هغو درو کسانو چي قصه يې اورېده ده توبه يې قبوله سوه او ددوی د توبې په قبلېدلو کي قرآني آيتونه نازل سو) او دا هلال له قوم څخه د سعد بن عبادهؓ، هلال مذکوره چي ماخستن د مخکي له کاره کور ته ورغلی پر مايني يې سړی وليدی په خپلو سترګو، نو يې هيڅ کار نه په ودرلود، نو سهار و عليه الصلوة والسلام ته راغلی فقال يا رسول اللهﷺ وجدت اني جئت اهلي عشاء فوجدت عندها رجلا فرئيت بعيني وسمعت باذني فکره رسول اللهﷺ ما جاء به واشتد عليه، او انصار سره جمع سوه فقالوا قد ابتلينا بما قال سعد بن عبادة الآن يضرب رسول اللهﷺ هلال ابن امية، ولي چي ده خو د مايني د زنې شاهدان نه درلوده، نو پر ده حد قذف ثابت ؤ، ويبطل شهادته في الناس کما هو حکم حد القذف علی ما مر قريبا، هلال بن اميه وويل چي زه صادق يم په خپله خبره کي والله لارجوا ان يجعل الله لي مخرجا منها (يعني هم له وهلو څخه په درو او هم له بطلان څخه د شهادت ابدا) ابن عباسؓ وايي چي قسم په خدای دی چي د عليه الصلوة والسلام اراده وه چي امر د ضرب ورکړي لکن په عين حال کي پر ده وحي نازلې سوې خلکو ضرب معطل کړی فنزلت والذين يرمون ازواجهم الآية، چي وحي ختمې سوې عليه الصلوة والسلام وويل ابشر يا هلال فان الله قد جعل لک فرجا (يعني د حد قذف څخه خلاص سوې او حکم ستا ؤ د مايني د لعان نازل سو کما سيأتي في القرآن. هلال ورته وويل چي زما د مخه هم همدا اميد ؤ له خدای ﷻ څخه يعني ما به له حد قذف څخه وساتي. يعني له دې سببه چي خدای ﷻ خو زما په حال خبر ؤ چي زه صادق وم) نو د هلال مايته يې هم راوغوښتل پوره قصه يې نژدې تېره سوه چي لعان ددوی ختم سو، عليه الصلوة والسلام ددوی تر منځ علاقه د زوجيت ورقطعه کړه، او وه يې ويل چي د ولد نسبت دې و هلال بن اميه ته نه کوي بلکې مور ته دې کوي. اخير بښځي زوی راوړی، تاريخ وايي چي دا زوی يې لوی سو په يو وخت کي امير ؤ په مصر کي لايدري من ابوه.

**درويش وايي:** چي په بعضې رواياتو د ابن عباسؓ چي بغوي يې نقل کړې دی هغه خبره چي په دمخه قصه کي د هلال بن اميه و سعد بن عبادهؓ ته نسبت کړه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سړی ؤ کمامر آنفًا مثل د هغې خبري و عاصم بن عدي الانصاري رضی الله عنه، راوي وايي چي عليه الصلوة والسلام چي آيت متلوه پر منبر نبوي ووايه، نو عاصم رضی الله عنه ورولاړ نو داسې يې عليه الصلوة والسلام ته وويل جعلني الله فداک ان راى رجلاً منامع امرته رجلاً، نو که هغه سړی ددې خبري اظهار وکړي يعني پر ماينې يې سړی وليدی خو دې اتيا (۸۰) درې وهل کېږي ولې چي شاهدان نه وي خو حد قذف ورکول کېږي او مسلمانان يې فاسق هم بولي او شاهدي يې هم ابدًا نه قبلېږي فکيف لنا بالشهداء، نو موږ شاهدان له کومه کړو، ولي که موږ په شاهدانو پسې ګرځو زاني به خپل کار خلاص کړی وي او تللی به وي، او ددې عاصم يو د اکا زوی ؤ چي عويمر يې نوم ؤ او دده ماينه وه چي خولة بنت قيس يې نوم ؤ، نو عويمر مذکوره د اکا زوی عاصم ته راغلی او ورته وه يې ويل چي ما شريک بن السهماء پر تس د خپلي ماينې خولة وليدی مراد يې جماع او زنې وه، نو عاصم استرجاع ووېل يعني انا لله وانا اليه راجعون د تعجب لپاره چي ما هغه درنه خبره و عليه الصلوة والسلام ته وکړه، اوس زه د اکا د زوی عويمر په باب کي په هغه خبره مبتلاء سوم، نو عاصم مذکوره يې له مدينې منورې څخه دباندې ؤ يعني چي هر لمانځه ته يا هره ورځ د عليه الصلوة والسلام په حضور کي نه مشرف کېدی، را نوې د جمعې ورځ عليه الصلوة والسلام ته راغلی فقال يا رسول الله ﷺ ابتليت بالسوال الذي سئالت في الجمعة الماضية في اهل بيتي (يعني په خپلو قريبانو کي) ولي چي عويمر او خوله او شريک درې سره اولاد د اکا د عاصم وه، نو عليه الصلوة والسلام تهوله راوغوښتل و عويمر ته يې وويل: د خدايه وېرېږه په باره کي د تهمت د زنا پر ماينې خپلي خوله چي ستا د اکا لور هم ده يعني لا تقذفها بالزنی، عويمر ورته وويل يا رسول الله ﷺ اقسم بالله اني رئيت شريكا على بطنها او ما دا څلور مياشتي ددې سره جماع نه دي کړي او دا اوس د څو مياشتو حمل لري، وروسته عليه الصلوة والسلام و خوله ته وويل اتقي الله د خدايه وېرېږه او ماته هغه کار چي تا کړی وي ووايه! خوله ورته وويل چي عويمر يو غيور سړی دی ده زه وليدم چي د شريک سره مې مجلس کاوه، نو خپل غيرت پر دې باعثه کړی چي پر ما يې د زنې تهمت ووايه، بيا رسول الله ﷺ و شريک ته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وويل چي ته څه وايه! شريک ورته وويل چي زما هم هغه خبره ده چي خوله وکړه، نو عليه الصلوٰة والسلام امر وکړی الصلوٰة جامعة د عصر لمونځ يې وکړی، بيا يې امر وکړی اول پر عويمر وروسته پر خوله چي هغه د شهاداتو چي وروسته به په قرآن عزيز کي راسي هر يوه پر خپل نوبت ووېلې يعني نه عويمر وويل چي ما دروا غ ويله او نه خوله وويل چي ما زنی کړې ده، الى اخير الحديث ، حافظ ابن حجر ؒ په شرح کي د بخاري وايي چي ما د امامانو د دېن په دې اختلاف چي دا آيت آيا د هلال بن اميه په باره کي نازل سوی دی که د عويمر، بعض يوه ته ترجيح ورکوي بعض بل ته، او امام قرطبي په خپل تفسير کي ميل وجمع ته کړی دی چي احتمال شته چي آيت دي دوه واره نازل سوی وي کما يقال في الفاتحة چي دا سورة يو وار په مکه مکرمه کي نازل سوی دی او بل وار په مدينه منوره کي چي تحويل د قبلې و کعبې ته وسو، او بعض امامانو يې داسي جمع کړې ده چي اوله واقعه هلال واقع سوه او نږدې و هغه ته واقعه د عويمر پېښه سوه فنزل في شانهما معاً، ودې جمع ته امام نووي ؒ او تر ده د مخه خطيب البغدادي ؒ او حافظ ابن حجر ؒ داسي جمع کړې ده چي نزول د آيت د مخه راغلی ؤ په سبب د واقعې د هلال، لکن عويمر چي خپل د ماينې راپور راوړی هغه په دې نه ؤ خبر چي هلال ته هم ورته واقعه پېښه سوې ده، نو عليه الصلوٰة والسلام عويمر ته هغه د هلال حکم بيان کړی، او هم دا سبب دی چي د هلال په قصه کي داسي راغلي دي فنزل جبرئيل او په قصه کي د عويمر قد انزل الله فيک اى فمن له مثل ما وقع لک، دا جواب ابن صباغ په خپل کتاب شامل کي راوړی دی.

**مسئله**: امام اعظم ابو حنيفة ؒ وايي لايجوز اللعان مالم يکن الزوج اهل للشهادة يعني حرًا عاقلاً بالغًا مسلمًا، وتکون الزوجة ممن يحد قاذفها يعني حرةً عاقلةً بالغةً مسلمةً غير متهمة بالزنی، او د امام اعظم ؒ پر مذهب په دې څلورو مسئلو کي لعان نشته (۱) چي مېړه حر وي ماينه مينځه وي قاذف نه په حد کېږي (۲) چي مېړه مريی وي او ماينه يې حره وي، ولي مېړه اهل د شهادت نه دی په سبب د مريي والي (۳) چي مېړه مسلمان وي ماينه يهوديه وي، ولي د يهوديه قاذف نه په حد کېږي په سبب د دې چي شرط د اسلام په دې کي نشته (۴) چي مېړه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلمان وي ماینه یې نصرانیه وي په دې سبب چې په نصرانیه کې شرط د
اسلام نشته، نو قاذف یې نه په حد کېږي.
**درویش وایي:** چې اسناد د دغو څلورو مسئلو و علیه الصلوة والسلام ته ډېر
مشکل دی. ولې چې اسناد چې هر څو دی له ضعفه خالي نه دی.

**وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ**

او نه وي دغو قاذفینو لره شاهدان یعني څلور کسان پر زنې ددوی د ماینو
مگر ځانونه ددوی.
**پوښتنه:** تاسي وویل چې اسناد د غو څلورو مسئلو و علیه الصلوة والسلام ته
ډېر مشکل دی، نو ابو حنیفة رح په کوم دلیل اسناد کوي؟
**ځواب:** یوه طریقه د حدیث چې سبط ابن الجوزي رح راوړي ده. دی وایي چې
دغه حدیث چې علیه الصلوة والسلام وایي چې په مذکوره مسئلو کې لعان نشته،
الاوزاعي و ابن جریح رح وهما امامان، روایت کړی دی له عمر بن شعیب عن ابیه عن
جده څخه که څه هم و علیه الصلوة والسلام ته یې نه دی پورته کړی ابن الهمام
صاحب د فتح القدیر وایي وانت علمت ان الحدیث الضعیف اذا تعدد طرقه کان
حجة وهذا الحدیث کذالک وقد اعتضد بروایة الامامین المذکورین موقوفا علی
جد عمرو بن شعیب فیجوز الاستدلال لمذهب ابی حنیفة رح بالحدیث المذکور.
**سوال:** دا دومره دا خبره تر تحقیق لاندې ونیوله سبب یې څه دی؟
**ځواب:** د حنفي مذهب دښمنان او عیب ګویان په پخوانی زمانه کې او په
اوسنی زمانه کې ډېر دي که سلفیان دي که وهابیان دي او که اصحاب
ظواهر الحدیث دي وغیرهم حتی چې په خولو د دغو دښمنانو دا خبره مشهوره ده
چې حنفیان اصحاب الرای بولي معاذ الله. حتی بعض د اوسنی زمانې کتاب
فروشان په تنقید کې برخه اخلي لکن درویش وایي چې حنفي کاروان په خیر او
عافیت روان دی او روان به وي الی زمن المهدي علیه السلام ان شاء الله العزیز.

**فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ⑥**

**بوه سه:** چې فشهادة احدهما آه مرفوع دی خبر د مبتداء محذوفي دی.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والتقدير فالواجب شهادة آه، او يا مبتداء د خبر يې محذوف دی والتقدير فعليهم شهادة آه. او دا تولـه جملـه خبر د والذين يرمون آه ده چې موصول متضمن معنى لره د شرط و خبر ده، ولهذا اورد الفاء ههنا.

**پوه سه:** چې شهادات په دې آيت کې په معنی د ايمانو (قسمو) دي. والدليل عليه قوله بالله لانه نص في القسم لايستعمل في الشهادة.

**سوال:** په دې آيت کې خو د شهادت لفظ هم راغلی دی؟

**ځواب:** هو! لکن د شهادت لفظ احتمال د يمين هم لري، په فقه شريفه کې مسئله ده که سړي ووېل چې اشهد اني افعل کذا او نيت يې د يمين، کان يميناً. نو موږ په دې آيت کې محتمل چې لفظ د شهادت ؤ پر محکم چې لفظ د بالله دی حمل کړی کما هو القانون في الفقه الشريف.

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٧

او پينځمه شاهدي.

**پوه سه:** چې الخامسة مبتداء ده او (ان لعنة الله عليه) خبر دی. لفظ منصوب دی اسم د ان دی او عليه يې خبر دی، او تولـه جملـه په تقدير د حرف جر يعني والشهادة الخامسة بان لعنة الله (ان کان من الکاذبين) دا جمله شرطيه ده جزاء لـه ماقبل (لعنة الله) ځنې فهمېږي يعني فعليه اللعنة يعني که به زه يم لـه دروغ ويونکو ځنې يعني پر ماينه چې دې زنی کړې ده بلکې دا خبره زما رشتيا ده.

وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ أَن تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ

او تاسي دفع کړئ لـه ماينې ځنې د قاذف عذاب يعني حد د زنی (والحاصل چې په صرف شهاداتو سره د مېړه ودې تـه حد الزنی مه ورکوئ) يعني څلور واره قسم په خدای ﷻ وقد مر تحقيقه عن قريب.

إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٨

چې دا زما مېړه د کاذبينو لـه ډلې ځنې دی چې په ما پورې يې دروغ تړلي دي يا په زنيت يا په نفي د ولد يعني وماته يې د زنيت لفظ ووايه يا يې ووېل چې دا او حمل يا ولد لـه ما ځنې نه دی چې هم يې معنی زنی ده (ان تشهد) منصوب دی په کلمه د ان مصدري.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِن كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

پينځم وار به مایینه وایي چې غَضب د خدای ﷻ دي پر دې وي که دی تعني زما مېړه له رشتیا ویونکو څخه دی پر ما باندي چې دې زنٰی کړې ده.

**درویش وایي**: چي ترکیب او اعراب ددې آیت لکه د ماقبل دی چې تېر ذدې تېر سو.

**فائده شرعیه**: پوه سه! که مایینه ته سړی نسبت د زنٰی وکړي او هغې طلب ختدي وکړی په موجب د قذف. نو پر مېړه لعان واجب دی. انما قلنا چي مایني طلب څندي وکړی لانه حقها فیجب طلبها فان سکتت عن طلب حقها لا شئ علی الزوج. او که مایني طلب څندي وکړی مېړه منع څندي وکړه په نېز د امام اعظم رحمه الله حاکم الوقت دې بندي کړي چې یا به لعان کوي او یا به وایي چې ما دروا غ ویله پر مایینه باندي، نو به مېړه ته حد قذف ورکړي. او که مېړه راتګ په لعان سره وکړی مایني منع د لعان څخه وکړه. د امام اعظم رحمه الله مذهب دادی چې بنځه دې بندي کړي لان اللعان حق مستحق علیها فتحبس فیه ترهغو به بندي وي چې یا لعان کوي او یا د مېړه تصدیق کوي چې دی رشتیا وایي. که مایني تصدیق د مېړه وکړی یعني دا قدریې وویل چې دی رشتیا وایي، نو سبب د وجوب لعان پردې څو پورته سو، لکن سوال دادی چې نو پر مایینه حد د زنٰی لازمېږي که څه رنګه؟

**ځواب**: پر مایني حد زنٰی نسته لان التصدیق لیس قصدًا بالزنٰی فلا یعتبر في وجوب حد الزنٰی فیندفع به اقرار اللعان عنها. او که څوک ووایي چې دې څو په زنٰی اقرار وکړی، نو ولي حد نسته باندي؟ د هغه ځواب دادی چې په نېز د امام اعظم رحمه الله یو وار اقرار د زنٰی کافي نه دی بلکې څلور واره به اقرار په زنٰی کوي فافهم.

**فائده**: لعان د مېړه په باره کي قائمقام د حد قذف دی او د مایني په باره کي قائمقام د حد زنٰی دی.

**فائده**: دا فرقت او جلال والی چې وروسته تر لعان د مېړه او مایني تر منځ لازمي دی، حکم د طلاق بائن لري عند ابو حنیفة رحمه الله ومحمد رحمه الله او ابدي حرمت نه فائده کوي، حتی که وروسته تر لعان مېړه د ځان تکذیب وکړي او حاکم حد قذف ورکړي دوی کولای سي چې نوې نکاح سره وکړي. او په نېز د ابو یوسف، زفر، حسن بن زیاد او امام شافعي رحمهم الله دا فرقت بلا طلاق دی چې حکم د لعان او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تحريم يې مؤبد دی، بيا د دې دوو اجتماع ابدًا نه سي کېدای.

**درويش وايي**: چي امام مظهري رح په دې ځای کي دده تر مرتبه ډېره لوړه خبره کړې ده. که فرضًا درويش دا خبره کړې وای خلکو او ملايانو به د خولې په خبرو سنگسار کړی وای، دا دی د مظهري تفسير عبارت جزء (۱۸) ص (۴۶۲) سورة النور. والعجب من الشافعي ومن معه ان اللعان عندهم يمين. بيا ده دا تعجب څرگند کړی. وروسته يې ويلي دي: والعجب من ابی حنيفة رح بيا ده د دې تعجب دليل ويلی دی آه.

**درويش وايي**: چي اعتراض خو پر بعض مسئلو د امامانو رحمهم الله امکان پذير او عادي خبره ده. لکن دا عبارت دده قلت والعجب آه الی اخيره کمامر د تعجب وړ خبره ده، او ميداند کار او ميداند.

## وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ۝۱۰

که نه وای فضل د خدای جل جلاله پر تاسي يعني يا امة محمد صلی الله علیه وسلم. (ورحمته وان الله تواب) بنده چي رجوع له معصيت څخه وکړي چي د توبې معنی ده او اظهار د ندم او پښېمانۍ وکړي او طلب د مغفرت د خدای جل جلاله وکړي، نو خدای جل جلاله رجوع د تعذيب څخه د بنده په دنيا او په اخرت کي رجوع ورحمت او مغفرت ته کوي کما هو معنا التوبة اذا نسب الی الله تعالی (حكيم) حکمت لري فيما فرض عليكم من الحدود وغيرها من الاحكام الشرعية. وجواب لولا محذوف يعني لفضحكم يعني تاسي به يې رسوا کړي وای. يا لعاجلكم بالعقوبة يعني في الدنيا. يو محقق شاعر وايي:

گر توبه مددکار گناه کار نبودی ...... او را که بسرحد کرم راه نمودی
ورتوبه نبودی که درفيض کشوری ...... زنگ غم از آئينه عاصی که زدودی

## اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ

په تحقيق هغه کسان چي راتګ يې کړی دی په ابلغ د مايکون کذبًا او افتراء يې هم بولي، او بعض اهل لغت وايي چي افک مطلق دروغو ته وايي او بعض علماء وايي چي افک نابېره بهتان ته وايي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** مراد په آیت کي هغه دروا‌غ دي پر صدیقه بن الصدیق ام المؤمنین عائشة رضی الله تعالی عن ابیها وعنها. یعني بهتان د زنی کما سیأتي في التفسیر. نو لام لپاره د عهد دی.

**فائده:** په لفظ کي جاؤا اشاره ده چي دغو خلکو دا دروا‌غ د خپله ځانه تړلي وه هیڅ اصل یې نه درلود.

**درویش وایي:** چي تفصیل د قصې د افک مذکور په ټولو تفاسیرو کي راغلی دی، بعض مفسرینو ډېر اطناب کړی دی او بعضو قدر الحاجة اقتصار کړی دی، تفصیل القصة ما اخرجه البخاري وغیره عن عروة عن عائشة ﷺ، دا مبارکه وایي چي د علیه الصلوة والسلام عادت مبارک دا ؤ چي په یو سفر به روانېدی د ازواج مطهراتو ترمنځ به یې قرعه اندازي وکړه چي په چا به یې پښتو یې اسکه او پچه بولي.

**درویش وایي:** چي قرعه اندازي په ټوله نړۍ کي رواج لري او د مختلفو کارو لپاره یې خلک کوي مثلاً د حج په موسم کي چي حاجیان ډېر وي حکومت قرعه کشي کوي.

**پوښتنه:** په فقه شریفه کي وایي چي څوک چي متعدد زوجاتي لري او دی په سفر ځي هره یوه چي دده خوښه وه ورسره بوږي ځي، ولي چي په سفر کي حقوق د شب ګزارۍ ساقط دی، نو علیه الصلوة والسلام د څه لپاره قرعه کوله؟

**ځواب:** علیه الصلوة والسلام د تطییب د زړو د ازواجو مطهراتو ﷺ کوله. بي بي عائشه ﷺ وایي چي علیه الصلوة والسلام چي قصد د غزوه بني المصطلق وکړی چي غزوه د مریسیع یې هم بولي، بني المصطلق یوه برخه وه د خزاعة قبیلې څخه او مریسیع د یو ځاه نوم دی چي بني المصطلق پر پراته وه او دا غزا په پنځم کال د هجرت نبوي واقع سوه. د حجاب او ستر تر نازلېدلو وروسته ولي چي نزول د حجاب په سنه درې هجري کي واقع سوی دی. نو علیه الصلوة والسلام چي قرعه وکړه زما سهم یعني نوبت وختی، نو زه د علیه الصلوة والسلام سره ووتم سفر ته لکن زه په کجاوه کي پر اوښ بارول کېدم او راکښته کېدم به یعني هغه کسان چي پر دې کار علیه الصلوة والسلام ګمارلي وه، دا وایي چي علیه الصلوة والسلام چي فارغه سو له نو موري غزاء څخه او د مدینې منورې پر لور په حال د


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ستنېدو ؤ او مديني منورې ته هم رانژدې سوي ؤ، يو شپه يې اعلان وکړی د کوچ وبار، زه راهي سوم لپاره د قضاء الحاجة حتی چي تر لښکر ووتم. نو چي له حاجت څخه فارغه سوم او د کجاوې ځای ته راورسېدم چي پر ځیګر مي لاس تېر کړی زما غاړګی له غاړي څخه شکېدلی وه چي دا غاړګی د جزع ظفار وه.

(درويش وايي: چي ظفار بالفتح پر وزن د قطام نوم د يو ښار په یمن کي نژدې و صنعاء ته. او جزع بالفتح وسكون الزاى، الحزر يعني داني يماني چي ښځي يې وپېيي په غاړه کوي يې تور او سپین رنګ ددې دانو مشابهت د ستر ګو سره دی كما في القاموس) نو قيمت د هغې غاړګی په هغه وخت کي دوولس درهمه ؤ يعني قيمتي غاړګی وه)

نو زه بیرته په توره شپه د هغې غاړګی په تلاش پسي ووتم او لاس مي تېر اوه. نو له دې کبله ډېره وځنډېدم، نو هغه کسان چي زما کجاوه يې پر اوښ باندي کوله هغه راغلي وه زما کجاوه يې پر اوښ باندي کړې وه.

**سوال:** هغو څرنګه خالي کجاوه پر اوښ باندي کوله، په کجاوه کي چي انسان وي هغه خو درنه وي، نو دوی ته دا درک ولي نسو معلوم چي کجاوه خالي ده؟

**ځواب:** ددې سوال مقدر په جواب کي عائشه رضي الله عنها داسي ويلي دي وهم يحسبون اني فيه (ددوی دا ګمان ؤ چي عائشه پکښې سپره سوې ده ولي چي اعلان د کوچ وختي سوی ؤ، او بل د تلوار کار ؤ، دا وايي چي ښځي عموماً په دغه وخت کي خفيف اللحم او ډنګري وې، ولي قليل د طعام ور رسېدی، و عادي خبره ده چي چاغ والی وكثرة اللحم د کثرت خوراک څخه پيدا کېږي او په عين حال کي هغه هم چرب لکه غوښي وغيره، كما في انسان العيون چي د کتاب نوم دی) فلم يستنكروا خفة الهودج حين رفعوه، او بل علت دې دا هم ووايه وكنت جارية حديثة السن، تعني ښځي چي چاغېږي وكذالک الرجال چر تر عنفوان شباب ورتېر سي كما يدل عليه التجربة الغالبة في الرجال والنساء.

نو ډېر وخت وروسته چي ما غاړګی پیدا کړه چي راغلم لښکر ټوله بار سوی ؤ او پر میدان نه داعي او نه مجيب پاته دی. نو ورغلم هغه د کجاوې د ځای سره نژدې کېښنستم يعني زه دمخه هم دالته وم په دې ګمان چي لښکر هر وخت چي د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ډیلولې لپاره تم سي زما تلاش به وکړي زه به نه یم نو حتمًا تر دغه منزله چي بېګاه ئېه موږ پر وو علیه الصلوۃ والسلام به سړی را واستوي، صدیقه عائشه ﷺ وایي چي یو ګړی پر هغه ځای ناسته وم (غلبتني عیني) یعني ستر ګي مي غالبه او پټي سوې، نو بیده سوم.

**درویش وایي:** چي دغه دی قوي زړه چي په تور دښت کي بې کسه ناسته او بیده سوه.

دا وایي چي صفوان بن المعطل السلمي ثم الذکواني ﷺ د لښکر وروسته راروان ؤ امام قرطبي په خپل تفسیر کي وایي وکان صاحب ساقة رسول الله ﷺ وکان من خیار الصحابة انتهی، یعني د صفوان ؓ عادت قدیمه دا ؤ چي په هر لښکر کي به دی شامل ؤ دی به یوازي ؤ که به لښکر د شپې پر یو ځای اړولې وه ده به سهار هغه ځای ته ځان راورساوه که به کوم شی له لښکره پاته سوی ؤ ده پسي ورټولاوه. وهذه الوحدة لغایة الشجاعة. دا وایي چي صفوان ؓ په تاریکه کي د اول د صبح زما د خوب ځای ته ځان راورساوه. نو چي ده یو شخص بیده ولیدی، نو ماته رانژدې سو زه یې وپېژندلم ولي چي زه یې قبل الحجاب لیدلې وم، فاستیقظت باسترجاعه، زه له خوبه راوېښه سوم په انا لله وانا الیه راجعون. نو ما خپل مخ په پوړنې پټ کړی.

**پوښتنه:** چي کلمه د استرجاع د مصیبت په وخت کي ویل کېږي، دلته څه مصیبت نازل ؤ؟

**ځواب:** تر دي به لوی مصیبت څېري وي چي د علیه الصلوۃ والسلام حبیبه ام المؤمنین عائشه ﷺ په تور دښت کي یکتنها شپه تېره کړې وه، دا وایي: والله ماکلمني کلمةً ولاسمعت منه کلمة غیر استرجاعه (یعني دومره احتیاط کار کامل مسلمان ؤ چي د صورت حال د پوښتني څخه یې حجاب د دوو شوندانو راوخراوه) اوښه یې چوکه کړه او پر زنګانه یې پښه ورکښېښول. نو زه ولاړه سوم پر اوښ سپره سوم ده تر مهار ونیوی او راهي سو. نو موږ لښکر ته ورورسېدلو په داسي حال کي في نحر الظهیرة یعني په وسط کي د غرمې چي لمر پر غایة ارتفاع ؤ یعني نصف النهار.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چې د عبدالله بن ابي بن سلول چې په دې غزاء کې سره د منافقينو ملګرو شامل ؤ دا يې عمري او دائمي عادت ؤ چې د نور لښکر چې صادق مسلمانان به وه دوی به ګوښه وطاق نيوی، ولې چې د منافقانو دا عادت ؤ چې بهتان او دروغ به يې پر عليه الصلوة والسلام ويل الی غير ذالک کما نص به القرآن المجيد في مواضع عديدة ونزلت فيهم سورة المنافقين علحدة، دا وايي فهلک من هلک وکان اول من تولی الافک عبدالله بن ابي بن سلول رئيس المنافقين، ولې پر هغه اوښ چې زه سپره وم او صفوان رضی الله عنه يې مهار کشاوه پر منافقينو چې تېربدله عبد الله بن ابي خلکو ته وويل چې دا ښځه څوک ده چې پر اوښ سپره ده؟ خلکو ورته وويل عائشه رضی الله عنها. ابن ابي وويل: فجربها ورب الکعبة يعني صفوان زنی ورسره کړې ده په رب د کعبې مې دې قسم وي، عائشه رضی الله عنها وايي چې مدينې منورې ته زه راغلم زه يوه مياشت ناجوړې سوم والناس يضيفون في قول الافک (او خلکو بحثونه کول په خبرو کې د افک يعني د دروغو د زنی زما) او زه په هيڅ نه وم خبره په دې موضوع د افک پر ما مګر يو شي زه په شک کې اچولې وم په دې ناجوړی کې هغه دا چې عليه الصلوة والسلام هغه د مهربانی پوښتنه پر ما نه کوله لکه پخوا چې به زه ناجوړې سوم ده به په ډېره مهرباني سره پر ما پوښتنه کوله لکن په سبب يې نه پوهېدم، صرف به عليه الصلوة والسلام زما حجرې ته راغلی سلام به يې وواېه دا قدر به يې وويل کيف تيکم څرنګه يې بيرته به ووتی، نور په سر د عدم لفظ د عليه الصلوة والسلام نه پوهېدم حتی خرجت هغه چې جوړه سوم فخرجت مع ام مسطح وه صحرا ته لپاره د قضا حاجت وبيابان ته او هغه زموږ د ښځو د قضا حاجت ځای ؤ او موږ ښځې نه وتلو و هغو صحراؤ ته لپاره د قضا حاجت مګر د شپې له خوا او دا هغه وخت ؤ چې د قضاء حاجت ځايونه نژدې وکورو ته موږ نه درلوده، او زموږ د قضاء حاجت رواج دا اول عربو ؤ چې د حاجت لپاره به صحراء ته تلو، او موږ ته يې خوند نه راکاوه چې کنف يعني د قضاء حاجت ځايونه نژدې و بيتو ته جوړ کړو، نو لکه عرب اول صحراء ته به تلو، قالت رضی الله عنها فانطلقت انا وام مسطح وهي ابنة ابي رهم بن عبد مناف او مور د ام مسطح بن صخر بن عامر خاله د ابوبکر الصديق رضی الله عنه وه چې قضاء حاجت مو وکړي او د کور پر خوا را



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رواني وُ د ام مسطح پښه په پوړنې کي ښده سوه او غځاره سوه، دې داسي وويل تَعِسَ مسطح هلاک دي وه مسطح يعني خپل زوی ته يې ښېرا وكړه.

**درويش وايي:** چي دا د عربو عادت وُ چي يو تكليف به ورپيښ سو هغه چا ته به يې ښېرا كول چي دده په بد څندي راتله. عائشه رضي الله عنها وايي چي ما ورته وويل بئس ماقلت، ولي تا ښېرا او ناسزا وويل و هغه چاته چي هغه له غازيانو څخه د بدر وُ يعني مسطح؟ دې راته وويل ای هنتاه الم تسمعي ما قال؟ تا نه دي اورېدلي چي مسطح په تا کي څه خبري كړي دي؟ قلت ماذا؟ نو ام مسطح د افک موضوع بيان كړه يعني خلكو پر تا الزام د زنی لګولی دی د صفوان سره او مسطح هم په دغه الزام كي ګډون درلودلی دی، عائشه رضي الله عنها وايي فازددت مرضًا الى مرضي، يعني د پخوا پر ناجوړي مي بله ناجوړي بالا سوه چي دا خبر مي واورېدی فلما رجعت الى بيتي او عليه الصلوة والسلام حجرې ته راغلی او د دمخه پوښتني پر لهجه يې ووېل كيف تيكم، ما ورته وويل چي ته اجازه راكوې چي د پلار او مور كور ته ولاړه سم؟ دا وايي چي زما اراده دا وه چي زه د مور او پلار څخه ددغه افک پوره معلومات وكړم. نو عليه الصلوة والسلام اجازه راكړه ويل ولاړه سه. فجئت ابوي فقلت لامي يا امتاه ما يتحدث الناس؟ يعني په ما كي دا خلک څه خبري كوي؟ دې راته وويل يا بنية هوني عليک پر ځان دا خبره سپکه كړه، فوالله لقلما كانت امرئة وضيئة (ښائسته) عند رجل يحبها (يعني عليه الصلوة والسلام) ولها ضرائر (يعني نوري ماينې چي په ښتو يې بوني بولي) الا كثرن عليها (نو پر هغې به بوني دېري خبري كوي) يعني موريي نسبت د دېر والي ددې افک د بنو له خوا وباله، كه څه اصل مؤسس د افک ابي واصحابه وه) نو عائشه رضي الله عنها مور ته وويل سبحان الله (كلمة يستعمل في مقام التعجب) وقد تحدث الناس بهذا) بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چي دا تولهٔ شپه ما ستركې په خوب نه كړې تورې او نه مي اوښكي درېدلې حتی تر سهاره پورې او سهار مي هم ژړله، نو عليه الصلوة والسلام علي بن ابي طالب او اسامة رضي الله عنهما راوغوښتل يعني د مشورې لپاره چي وحي وځنډېدلې (يوه مياشت) اما اسامة بن زيد فاشار على رسول الله ﷺ بالذي يعلم من برائة اهله (يعني چي دده وجدانًا دا يقين وُ چي اهل دده مبارک له زنی څخه پاک دی) وبالذي يعلم له في



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نفسه من الود (او په دې هم پوهېدی چې په زړه کې د علیه الصلوة والسلام له
عائشې ﷺ سره محبت سته) اسامه رض داسې وویل: اهلک ای الزم اهلک وما نعلم
الا خیرًا (یعني الزم اهلک موږ په عائشه رض کې علم نه لرو مګر نه د خیر یعني البرائة
من خبث الزنٰی) واما علي بن ابي طالب رض فقال یا رسول الله لم یضیق الله علیک
(خدای پاک پر تا تنګي د ښځو یعني د ماینو نه ده جوړه کړې) والنساء سواها
کثیرة وان تسئل الجاریة یعني البریرة هغه به د رښتیا حال درته ووایي. نو علیه
الصلوة والسلام بریره راوغوښتل فقال اي بریرة هل رئیت شیئًا یریبک؟ تا یو شی
لیدلی دی یعني پر عائشه چې تا ته یو څه شک درواچوي یعني په باره کې د میل د
عائشه رض واجنبي سړي ته؟ بریره ورته وویل لا والذي بعثک بالحق، ما نه دی
لیدلی یو شی په دې کې چې زه په عیب جنه سم غیر له دې څخه چې دا جاریه حدیثة
السن ده. ګاهې چې د کور اوړه اغږي په دغه حال کې دا بیده سوې وي، کورنی
مېږه راغلې وي اوړه یې توله څندي خوړلې وي. نو په دغه ورځ علیه الصلوة
والسلام ودرېدی او داسې یې وویل یا معشر المسلمین، څوک به زما سره مرسته
وکړي د یو سړي په باره کې چې دده له خوا ازار ماته زما د اهل بیت په باره کې
رارسېدلی دی (غرض یې عبدالله بن ابي بن سلول ؤ، او له اهل بیته یې عائشه رض
مراد وه، او له ازار څخه یې مراد درواغ د زنٰی پورې تړل وه د صفوان رض سره) فوالله
ما علمت علی اهلي الا خیرًا (یعني العفة عن الزنٰی) وقد ذکروا رجلاً ما علمت
علیه الا خیرًا یعني صفوان، وما کان یدخل بیتي علی اهلي الا معي (یعني نه
داخلېدی زما کورته مراد یې بیت د عائشه رض ؤ مګر زه به ورسره وم یعني په وخت
کې د عدم الحجاب) فقام سعد بن معاذ الانصاري رض سید الاوس، فقال یا رسول
الله ﷺ انا اعذرک منه ان کان من الاوس ضربت عنقه وان کان من اخواننا من
الخزرج امرتنا ففعلنا امرک (د هغه په باره کې به ته حکم راکړې موږ به هغسې
وکړو) فقام سعد بن عبادة وهو سید الخزرج وکان قبل ذالک رجلاً صالحًا د مخه
دی سم سړی ؤ یعني منافق نه ؤ لکن دلته یې غیرت د قومیت پر جوش راغلی داسې
یې وویل یعني و سعد بن معاذ رض ته کذبت لعمر الله (درواغ وایې زما دې په خالق د
عمر زما قسم وي) لا تقتله ولا تقدر علی قتله، یعني که زما له قوم څخه وي نه یې ته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وژلای سي او نه هم قدرت پر وژلو دده لري. فقام اسید بن الحضیر چي د سعد بن معاذ رض د اکازوی ؤ فقال لسعد بن عبادة ته درواغ وایه که ستا له قومه وي لعمر الله نقتلنه یعني که علیه الصلوة والسلام امر وکړي فانک منافق متجادل عن المنافقین، مراد یې له منافقینو څخه عبد الله بن ابي او د هغه ملګري وه چي دوی له قومه څخه د سعد بن عباده وه، یو وار دغه دواړه قومه پر قومیت سره ولاړ سوه چي نږدې وه چي په کشت و خون سره اخته سي، او علیه الصلوة والسلام پر منبر ولاړ ؤ او دې دوو قومو ته یې نصیحت کاوه چي پرېږدئ قوم ګلوي او ارام سئ ناړې مه وهئ حتی سکتوا وسکت رسول الله ﷺ.

**درویش وایي:** چي قصه د سعد بن معاذ رض او سعد بن عباده رض او د قومو ددوی یو جمل معترضه وې اوس بیرته د ام المؤمنین عائشه رض و بیان ته غوږ ونسئ:

دا وایي: فمکثت یومي ذالک لا یرقاء لي دمع (په دغه ورځ نه ودرېدلې زما اوښکي) ولا اکتحل بنوم (او نه مي د خوب په رنجو سترګي توري کړې) نو سهار زما مور او پلار راته ناست وه او زما د ژړا دوې شپې او یوه ورځ پوره سوه چي نه اوښکي ودرېدلې او نه یوه دقیقه بیده سوم، د مور او پلار مي دا خیال سو چي ناګاه دا ډېره ژړا یې هینه ور وه نه چوي، او یوه بله ښځه د انصارو راغله اجازه یې وغوښتل او ما هم اجازه ورکړه، نو هغې ښځي هم زما د ژړا په سبب ژړا شروع کړه، عائشه رض وایي چي موږ پر دا غه حال ؤ چي علیه الصلوة والسلام راغلی سلام یې وو ایه او زما د څنګه سره کښېنستی، وروسته علیه الصلوة والسلام وویل اما بعد یا عائشه رض انه قد بلغني عنک کذا وکذا (اشاره یې و قصې ته ددې او د صفوان تر منځ) که ته ددې زنی څخه پاکه وې خدای پاک به دې پاکي بیان کړي او که تا دا کار کړی وي فاستغفري الله وتوبی الیه، ولي بنده چي په ګناه سره اقرار وکړي بیا توبه وخدای ﷻ ته وکاږي خدای پاک یې توبه قبلوي، دا وایي چي علیه الصلوة والسلام چي خبري پای ته ورسولې زما اوښکي ودرېدلې حتی چي یو څک مي تر سترګو نه راتویېدی، نو پلار ته مي وویل اجب رسول الله ﷺ فیما قال، پلار مي وویل والله ما ادري ما اقول لرسول الله ﷺ بیا مي مور ته وویل چي زما یو جواب و علیه الصلوة والسلام ته ووایه، مور مي راته وویل چي زه پوهېږم


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې رسول الله ﷺ ته زه څه ووایم، دا وايي چې زه و خبرو کولو ته مجبوره سوم. نو ما وویل: اني والله لقد علمت انکم سمعتم هذا الحديث يعني قصه زما او د صفوان تر منځ د زنی کولو، حتی چې دې قصې ستاسي په زړو کي قرار نیولی دی او تاسي يې تصديق هم کړی دی فلئن قلت اني بريئة والله يعلم اني بريئة (او خدای پاک په ما خبر دی چې زه له دې کار څخه پاکه یم تاسي زما تصديق نه کوئ. بلکې وایاست چې دروغ يې وویل ولئن اعترفت بامر (يعني الزنی مع الصفوان) والله يعلم اني بريئة منه لتصدقوني (تاسي تصديق کوئ زما د اقرار) والله لا اجدلي ولکم مثلاً الا قول ابی یوسف فصبر جمیل والله المستعان علی ما تصفون.

**درويش وايي:** چې ددې له ابي یوسف څخه مراد يعقوب ؑ دی هغه وخت چې زامنو ورته وویل چې یوسف لیوانو وخوړی، يعقوب ؑ ورته وویل بل سولت لکم انفسکم امرًا فصبر جميل.

**پوښتنه:** عائشې ؓ ولي يعقوب ؑ نه ذکر کاوه پر ځای د ابي يوسف؟

**ځواب:** ددې عذر عائشې ؓ په خپله ویلی دی. ولي دې وویل وانا جارية حديثة السن لا اقرء كثيرًا من القرآن يعني د يعقوب ؑ نوم يې نه ؤ زده او یا ځندي هېر سو او په قصه د يعقوب ؑ او د زامنو خبره وه.

**درويش وايي:** چې سیدتنا عائشة ؓ چې په حال کي د غایت مجبوریت او د نهایت عجز په حال کي کومک (مرسته) د خدای ﷻ څخه وغوښتل. خدای پاک هم ډېر ژر کومک ورسره وکړی.... بيت:

چون فرود آید بلا بی دافعی ........ جز تضرع نبود ديگر مانعی

بي بي عائشه ؓ وايي ما چې دا خبري وکړې پر خپل ځای پرېوتم او زما په عين حال کي دا يقين ؤ (سل په سلو کي مي دا يقين ؤ) چې زه خو له زنی څخه پاکه یم خدای پاک به زما پاکي و عليه الصلوة والسلام ته بیان کړي، لکن زما دا گمان نه ؤ چې خدای پاک به زما په شان کي وحي نازل کړي چې په قرآن کي به يې تلاوت کېږي. ولي چې ما خپل په زړه کي ځان ډېر حقیر بالله تر دې چې خدای ﷻ دي زما په برائت وحي نازل کړي. بلکې دا مي گمان ؤ چې عليه الصلوة والسلام ته به په خوب کي زما برائت معلوم سي يعني زما د برائت خوب به ووینې، دا وايي والله



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي علیه الصلوة والسلام له خپل ځایه چي پر ناست و بېورېدلی هم نه دی او نه
چي په خونه کي ناست وه یعني مور او پلار وغیرهم څوک وتلي له خونې څخه
ځنی چي پر علیه الصلوة والسلام علامات د نزول وحي ښکاره سوه یعني په
رېږدېدلو سو. او پر مخ مبارک به یې لکه ملغلري داسي خولې راتلې د ژمي په
ورځ په سبب د ثقل د وحي الذي ینزل علیه، چي د بخاري په اول کي داسي وحي ته
سلسلة الجرس ویل سوی دی. دا وایي: فلما سری الوحي عن رسول اللهﷺ، دا
وایي د علیه الصلوة والسلام چي وحي قطع سوې کښېښتی و دېې خندل او اوله
خبره یې دا وکړه یا عائشه اما والله قد برئک. دا وایي چي مور مي راته وویل چي
ورولاړه سه و علیه الصلوة والسلام ته، تعني یا یې لاس ورمچ کړه مثلاً یا سلام
ورته ووایه الی غیر ذالک. دا وایي ما ورته وویل چي والله لا اقوم الیه ولا احمد
الا الله. دا له ډېره درده څخه، نو خدای ﷻ نازل کړې ان الذین جاؤا بالافک تر لس
آیته پوري ټوله په دغه باره کي دي.

## عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ

یوه ډله متعصب ده ستاسي څخه.

**یوه سه:** چي عصبه او عصابه لسو ته تر څلوېښتو پوري وایي چي مفرد له
لفظه نه لري.

**یوه سه:** چي الذین جاؤا آه اسم د ان دی او عصبة یې خبر دی.

**سوال:** ځای د فائدې خو خبر وي، نو په دې اخبار کي څه فائده؟ ولي چي دا
اظهر من الشمس ده چي عصبة منکم د جن وغیره نه ده؟

**ځواب:** تنوین د عصبة لپاره د تحقیر او تقلیل دی یعني حقیرة وهم عبدالله بن
ابی واتباعه وان کانوا کثیرًا عددًا، او له مسلمانان عددًا هم یکښي سته لکه مسطح
بن اثاثة وحمنة بنت جحش چي د زینب بنت جحش خور وه او د علیه الصلوة والسلام
خوښینه وه. عائشه‌رضي الله عنها وایي چي زینب‌رضي الله عنها چي د علیه الصلوة والسلام کور والا وه
او د عائشي‌رضي الله عنها بن وه خدای پاک د خپلي تقوی په سبب له شمول څخه په ډله کي د
اهل افک وساتل لکن د هغې خور بر خه پکښي واخستل. او بل حسان بن ثابت‌رضي الله عنه چي
شاعر د علیه الصلوة والسلام ؤ لکن د حسان په شمولیت کي اختلاف دی. او بل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب دادی چي عصبة کي مقصود تسلي و علیه الصلوة والسلام ته ده په دې معنی چي دا خبره یوه مجمع علیه خبره نه ده بلکې یو شرذمه منکم ده.

**درویش وایي:** چي دا ځواب و اول ته راجع کېږي کما لایخفی.

**فائده:** که څه هم په حدیث کي د بخاري حسان بن ثابت رض پکښي حساب سوی ؤ یعني په ډله کي د اهل افک. لکن په تفسیر روح المعاني کي وایي چي حسان رض د زړه له کومي په نسبت کي د زنې و عائشې رضي الله عنها ګډون نه دی کړی بلکې دی ناقل ؤ له ابن ابی لعنة الله علیه څخه. روح المعاني وایي چي حسان بن ثابت رض خپل عذر په ګډون کي د اهل افک په دې خوږو بیتو ووایه:

حسان رزان ما تزن بریبة...... وتصبح غرثی من لحوم الغوافل
حلیلة خیر الناس دینًا و منصبًا ...... نبي الهدی ذی المکرمات الفواضل
عقیلة حی من لوئی بن غالب..... مهذبة قد طیب الله خیمها
کرام المساعي مجدهم غیر زائل ...... فان کنت قلت الذي قد زعمتموا
فلا رفعت سوطی الی اناملی ......وکیف و ودی ما حییت ونصرتی
لآل رسول الله زین المحافل

ابن سعد په خپل تاریخ کي د محمد بن سرین څخه نقل کړی دی چي عائشې رضي الله عنها و حسان ته اجازه د ملاقات ورکول یعني مع الحجاب. او دا به یې هم ویله لاتوذوا حسانًا فانه ینصر رسول الله ﷺ بلسانه. په حدیث کي د بخاري راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام به منبر کېښېښو وحسان ته یعني د منبر نبوي د کېښېنستو اجازه بې ورکړه چي د کفارو د مکې هجو وکړي، ابن جریر په خپل سند سره د عائشې رضي الله عنها څخه نقل کړی دی: دې ویلي دي چي ما نه دی اورېدلی یو شی چي احسن دي وي تر شعر د حسان رض، دا وایي چي هر وخت چي ما دا شعر ویلی دی زما خدای ﷻ ته قوي امید دی چي حسان به خدای ﷻ بخښلی وي او ده لره به جنت وي. هغه دغه بیتونه دي چي مخاطب یې ابي سفیان بن الحارث بن عبد المطلب ؤ چي هغه د علیه الصلوة هجو کړې وه حسان یې داسي جواب ورکړی:

هجوت محمدًا واجبت عنه ...... وعند الله في ذاک الجزاء
فان ابی و والدتي وعرضي ...... لعرض محمد منکم وقاء



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اتشتمه و لست بکفو ..... شر کما لخیر کما فداء

لساني صا رم لا عیب فیه ..... وتجري لا تکدره الدلاء

**پوښتنه:** عبد الله بن ابی سره د هم فکرانو لویه برخه په افک کې درلوده، نو په منکم کې څرنګه داخل کړی دی کافرؤ؟

**ځواب:** لسانًا و ظاهرًا خو دوی مسلمانان وه وان کانوا کفرة باطنًا.

**مسئله:** که څوک نسبت د زنې وکړي و عائشې رضي الله عنها ته هغه کافر دی باجماع اهل السنة والجماعة لکه غلات الروافض چې دا نسبت کوي، ولې په دې نسبت کې انکار دی لس (۱۰) آیتونه د قرآن عزیز کما سیئاتي بعض تفاسیر وایي چې څلور په څلور شي له تهمت څخه د یو عیب خلاص سوی دی یوسف علیه السلام له تهمت څخه د زلیخا په وړاندې د عزیز مصر چې ده ماته قصد د زنې کړی ؤ په شاهدي د طفل شیرخوار د قریبانو څخه د زلیخا خلاص کړی، کریمه: وشهد شاهد من اهلها الآیة. او موسی علیه السلام له تهمت څخه د اُدره یعني چوره چې بني اسرائیلو لګولی ؤ په فرار سره د ډبرې چې موسی علیه السلام لېږي ځای په ویاله کې لمبېدی او کالي یې پر ډبرې هورې ایښي وه ففر الحجر بثوبه فناداه ثوبی حجر ثوبی حجر پر ډېرو ډېرو مجلسو د بني اسرائیلو تېر سو هغو ولیدی چې چوره نه دی، نو ډبره ودرېدل، او مریمه له تهمت څخه د زنې په سبب د ولادت د عیسی علیه السلام بغیر اب په خبرو راوستلو د عیسی علیه السلام خلاص کړه کما في نص القرآن، او عائشه رضي الله عنها په نزول د دغو آیتو ځدای جل جلاله له تهمته د زنې خلاصه کړه.

**لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ**

تاسې ګمان مه کوئ (والخطاب للنبي صلی الله علیه وسلم والمؤمنین غیر العصبة، ولې چې بنګنخل د عائشې رضي الله عنها راجع ګرځي و رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو دی په غمجن کېږي او غم د نبي علیه السلام راجع دی و ټولو مؤمنانو ته لانه ابوهم لان ازواجه صلی الله علیه وسلم لما کانت امهات المؤمنین حیث لا یجوز نکاحهم لاحد من امته کان هو صلی الله علیه وسلم ابوهم)

چې ستاسې لپاره دا شر ده، بلکې دا واقعه چې پېښه سوه ستاسې لپاره خیر سوه (۱) تاسې ته خدای پاک څومره ثواب عظیم درکړی لانه بلاء مبین ومحنة ظاهرة (۲) کرامت ستاسې چې پر خدای جل جلاله یې لرئ ښکاره سي چې خدای پاک



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په پاکئ د عایشه رضي الله عنها په قول د روح البیان (۱۸) آیت نازل سوه او په قول د مظهري لس آیته نازل سوه (۳) خدای پاک څومره لوی عذاب وتاکئ کما سیاتي (۴) آیتونه د نزاهة د عایشې رضي الله عنها به تر ورځي پوري د قیامت په محرابو کي د مساجدو ویل کیږي او پر منابرو د واعظانو به ویل کیږي.

**پوه سه:** چي جمله د لاتحسبوه جمله معترضه لپاره د تسلي د علیه الصلوٰة والسلام او د ابوبکر رضي الله عنه او د عائشې او د صفوان او د مور د عائشې رضي الله عنها او د نورو مؤمنانو د هغه وخت.

## لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ

(منهم) ای العصبة الکاذبة. ما اکتسب ای جزاء بحذف المضاف د هغه ثه چي ده یې فعل کړی وي د ګناه.

**فائده:** د افک اوریدونکي څو قسمه وه (۱) هغه کسان چي لویه برخه یې پکښې اخستې وه او دا یې هم خوښه وه چي ډیره شیوع پیدا کړي، وهم عبدالله بن ابی او دده هم فکران یعني منافقان چي تعداد د نرو او ښځو یې (۳۰۰) ته بالغ ؤ (۲) داسي کسان چي د بل د خولې به یې واریدل او په خوله به یې ویل من تکرار (۳) بعضو به وخندل په خوله به یې هیڅ نه ویل (۴) داسي کسان چي تکلم به یې هم نه په کاوه او رد به یې هم نه کاوه. بغوي رحمه الله وایي چي په حدیث کي داسي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چي هغه چاچي رمي د عائشه رضي الله عنها بالزنی کړي وه تولو دي اتیا دري ووهل سي، دا خوبې ددې دنیا رسوایي وه او جزاء ددوی د رب العزة په ارادې پوري تعلق لري.

## وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

او هغه څوک چي لویه برخه یې پکښې وه او افک ته یې ډیره شیوع ورکوله (له جهته د عداوت د علیه الصلوٰة والسلام او لپاره د پیغور د مؤمنانو) په دې عصبه کي هغه لره عذاب دی لوی، له عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چي له الذین تولی کبره څخه مراد عبدالله بن ابی دی رواه البخاري وعلی ذالک المحدثین والمفسرین رحمهم الله.

**درویش وایي:** چي په حسان بن ثابت کي ډیر لوی اختلاف دی لکن قد مر انه لیس



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

برامی الافک بل ناقله. او حديث منقول د بخاري څخه دا ثابتوي چي حسان د من تولی کبره له جملې څخه دی. والله اعلم بالصواب والتفصيل في روح المعاني وكذالک تفصیل من حد وکم حد في روح المعاني من الاختلاف فيه فتدبر.

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا

لولا حرف تخصیص دی. ومعنی ولې چي تاسي حديث د افک د منافقينو څخه اوریدلی وای ایها العصبة المؤمنة یعني مخاطب په ضمیر د تم سره عصبة مؤمنة. عقیده به درلودای هر یوه د مؤمنون یعني رجال او مؤمنات یعني النساء په خپلو ځانو باندې، مراد له خپلو ځانو اهل دین خپل دي چي دلته سیدتنا عائشة رضي الله عنها او صفوان رضي الله عنه دي.

**درویش وایي:** چي اهل دین ته انفسکم ویل ثبو ځایه په قرآن کریم کي راغلي دي کریمه: لا تلمزوا انفسکم یعني عیب مه وایه پر ځان یعني پر اهل دین خپل کریمه: لاتقتلوا انفسکم مه وژنئ خپل ځانونه یعني اهل دني خپل مه وژنئ. کریمه: وسلموا علی انفسکم او سلام وایاست تاسي پر خپلو ځانو یعني پر اهل دین خپل. وذالک لان اهل کل دین من الادیان کنفس واحدة.

(خیرًا) د خیر ولې چي ایمان مقتضی د حسن ظن دی پر مؤمنانو او مؤمناتو. او ایمان باعث باید وي پر ځان ساتلو له طعن څخه پر مؤمنین او مؤمناتو بلکي لکه سړی چي دفع د طعن له خپل ځانه کوي باید د دیني ورونو او خوندو څخه يې هم وکړي.

وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾

ویلي به وای عصبة مؤمنة چي دا خبره دروغ ده ښکاره.

**سوال:** په سمعتموه کي خو عصبة مؤمنة مخاطب ده نو د وروسته عبارت حق دا ؤ ظننتم بانفسکم؟

**ځواب:** هو! په عدول کي له خطاب څخه وغیبت ته چي په ځای کي د ضمیر د مخاطب لفظ د مؤمنون والمؤمنات ذکر سوؤ او په نحو او معانیو کي وایي چي تعلیق د حکم په مشتق سره دلالت کوي پر علتیت د مبدء الاشتقاق د هغه لپاره حکم معلق بالمشتق یعني ظنوا وقالوا آه فافهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله**: له دې آيته دا معلومه سوه چي حسن ظن پر مؤمنينو او مؤمناتو واجب دی تر هغو چي په دليل شرعي سره خلاف د هغه نه وي ظاهر سوی.

## لَوۡلَا جَآءُو عَلَيۡهِ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَۚ

ولي دوی يعني قائلانو د افک پر دې خپله دعوه څلور شاهدان نه راوستل حتی پر مقذوف به حد زنی ثابت سوی وای.

## فَإِذۡ لَمۡ يَأۡتُواْ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُوْلَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾

نو چي دوی راتګ نه وکړی په شاهدانو يعني څلور، نو دوی په نېز د خدای ج دروا غ ويونکي دي، نو پر دوی اتيا اتيا دري حد د قذف لازم سو کمامر. ددې دليل دادی چي دعوه کونکی د زنی پر چا چي څلور شاهدان راولي او هغه مقذوف ته حد زنی ورکړه سي، نو دی ويلای سي چي ما دغه دعوه د زنی سره د شاهدانو وکړه غرض مي ثواب ؤ تاچي له منهياتو څخه لکه زنی خلګ پرهېز وکړي او چي شاهدان نه لري، نو دی چي دعوه د زنی پر مؤمن کوي غرض يې اشاعة د فاحشة الزنی دی پر مسلمانانو دون اقامة حد شرعي پر مقذوف، نو دی دا نه سي ويلای چي ما دا اظهار حسبة لله وکړی تاچي مسلمانان دي زجر سي، ولي دده په دغه دعوه صرف سره د زنی پر يو چا بېله شاهدانو خو پر هغه حد زنی نه جاري کېږي تا زجر د نورو خلګو وکړل سي، نو چي دده هدف صرف او صرف اشاعت د فاحشه ؤ پر مؤمن نو دی مستحق د اتيا درو حد قذف دی، بغوي رح له عائشې رضي الله عنها څخه روايت کړی دی انه لما نزلت هذه الآية حد النبي ﷺ اربع نفر. عبدالله بن ابي (بعض وايي دوه حده يې وکړه، بعض وايي يو حد يې ورکړی و حسان بن ثابت ته ومسطح بن اثاثة وحمنة بنت جحش.

**درويش وايي**: چي له دې آيت څخه دا ثابتېږي چي حسان بن ثابت په قاذفانو کي صراحةً داخل ؤ، وهذا مايقتضيه حديث البخاري ايضاً، او که حسان بن ثابت که د ناقلانو څخه د قذف ؤ د منافقينو د خولې کمامر نو ده ته حد قذف ورکول مشکل دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

که فضل د خدای جل جلاله نه وای پر تاسي الایمان بنبي عليه السلام. او رحمت د خدای ج په دنیا کي په قسم قسم نعمتو سره چي اعلی د ټولو نعمتو یې توفیق د اسلام دی او بل نعمت عظمی په شرف د صحبت د نبي عليه السلام چي هغه مانع د نزول دی او سبب د امهال دی تر توبې پوري (والآخرة) عطف دی پر دنیا فالتقدیر ولو لا فضل الله علیکم آه.

**پوه سه:** چي فضل د آخرت یې عفو او مغفرت د ګناه دی او الجنة الحسنی دی.

# لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

تاسي ته به رسېدلی وای ایها العصبة في الدنیا والآخرة په سبب د هغه چي تاسي خوض پکښې کاوه، وقیل افاضة په معنی د اشاعت ده لکه چي د حدیث مشهور په باره کي چي وایي خبر مستفیض ای شائع (عذاب عظیم) لکه عاد او ثمود او قوم لوط في الدنیا وفي الآخرة ما لا انقطاع او هیڅ عذاب تر دغه بالا نه وي.

**پوه سه:** چي دا آیت په شان کي د مؤمنیونه د اهل افک چي وړاندي تېره سوه چي په افک کي بعض مؤمنان هم داخل وه. او هغه دمخه آیت والذي تولی کبره منهم له عذاب عظیم هغه خاص دی په اهل نفاق پوري وهو عبدالله بن ابی بن سلول ومن معه.

**پوه سه:** چي په علم معانیو کي وایي چي لو لا لامتناع الشئ لوجود غیره نحو لو لا زید لقتل عمرو یعني که نه وای وجود د زید عمرو به وژل سوی وای، یعني عدم وژل د عمرو په سبب د وجود د زید دی، نو په دې آیت دلالت پر دې دی چي عذاب ممتنع وګرځېدی یعني نسو نازل په سبب د وجود د فضل او رحمت د خدای. بعض مفسران وایي چي د لمسکم په خطاب کي ابن ابی هم داخل دی هغه سهو دده، ولي چي ابن ابي خو د فضل او د رحمت په دنیا او آخرت کي اهل نه دی.

# إِذْ تَلَقَّوْنَهٗ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ

**پوه سه:** چي اذ ظرف دی د مسکم یا د افضتم، اصل د تلقونه تتلقونه ؤ و حذف احدی التائین، یعني تاسي چي دا حدیث الافک یو له بله څخه به مو پوښتنه کول په ژبه مثلاً یوه و بل ته به ویل چي ما خو داسي اوریدلي دي یعني د عائشة رضي الله عنها په باره


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي دغه او ښ ځرنګه قصه وه حتی چي د دغو پوښتنو ګروپرونو په سبب به داسي کور په مدينه منوره کي نه ؤچي د افک خبري دي نه پکښي کېدي په بعضو کي به استفهامًا کېده او په بعضو کورو کي انکارًا کېده او په بعض کورو کي تعجبًا کېده او په بعضو کي تصديقًا کېده لکه د ابن ابي او دده د اتباعو کورونه.

او تاسي په خولو يعني په ژبو هغه خبري کولې چي تاسي علم نه پر درلودی يعني د افک موضوع صرف د خولې خبري هيڅ مصداق يې نه درلودی، نو خود ستاسي پر هغو علم نه ؤ لان العلم بالشئ فرع وجوده.

وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿۱۵﴾

او تاسي به ګمان کاوه چي په حديث الافک کي خبري اتري يو عادي مجلس دی او آسانه کار دی بازپرس به په اخرت کي نه لري او حال دادی چي دا خوض او بحث کول لويه ګناه ده او موجب د غضب الهي ده، ولي چي قذف کمامر في الکلام المجيد من کبائر الذنوب التي يصدر من الالسن.

**پوه سه:** چي د ژبې جرم (يعني جسم) کوچنی دی او جرم بالضم، او ګنهونه يې دي کالغيبة والبهتان والکذب وکلمات الکفر والشتم القبيح والنميمة وغير ذالک، او قذف المحصنات فيما نحن فيه خصوصًا چي په هغه هتک د حرمت د رسول الله ﷺ وي اعاذنا الله عن امثال ذالک.

دا هم د ژبي په باره کي حديث نبوي ﷺ د معاذ بن جبل رض څخه روايت دی چي ما و عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ﷺ اخبرني بعمل يدخلني الجنة ويباعدني عن النار، عليه الصلوة والسلام راته وويل د لوی عمل پوښتنه دي وکړه وانه يسير على يسر الله عليه (۱) تعبد الله (۲) ولاتشرک بالله شيئًا (۳) تقيم الصلوة، اى الخمسة (۴) وتؤتي الزکوة (۵) وتصوم رمضان (۶) وتحج البيت يعني ان ستطيع اليه سبيلاً، بيا عليه الصلوة والسلام راته وويل الا ادلک على ابواب الخير، دروازي د خير نه درونښيم، هغه دادي الصوم جنة (روژه سپر دی ګنهو) والصدقة تطفئ الخطيئة کما يطفئ الماء النار (او صدقه که فرضي وي او که نفلي وي ګناه وژني يعني نيستي کوي يي لکه چي وژني اوبه اور) وصلوة الرجل في جوف الليل (او لمونځ د شپې په منځ کي چي تهجد يې بولي چي په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حدیث صحیح کي راغلي دي چي بهترین د نفلي لمونځو صلوة التهجد دی.

**درويش وايي:** چي هم دا سبب دی چي په حرمینو شریفینو کي د تهجد لپاره علحده او باقاعده آذان کېږي.

او بیا علیه الصلوة والسلام پر طور د لیل پر فضیلت د صلوة التهجد دلیل راوړی تتجافی جنوبهم عن المضاجع حتی بلغ یعملون. معاذ بن جبل رض وايي چي بیا ماته علیه الصلوة والسلام وویل: الا ادلک براس الامر وعموده راس الامر الاسلام وعموده الصلوة وذروة سنامه (او بوک سر یبي یعني د اوښ د بوک سر چي تر ټوله جسد د اوښ لوړ ځای دی) الجهاد یعني في سبیل الله مع الکفرة. ثم قال اخبرک بملاک ذالک کله یعني زه خبر نه کړم تا په مدار او موقوف علیه سره د دغو ټولو شیانو او اعمالو چي ذکر سول؟ قلت بلی. راته بیان یې کړه دا املاک یا رسول الله. نو علیه الصلوة والسلام خپله ژبه مبارکه په ګوتو ونیول. وقال کف لیک هذه. دغه ژبه دي منع کړه یعني له قبائحو څخه چي تعلق لري په ژبه پوري لکه درویش چي انموذج د هغو آنفًا بیان کړی. قلت وانا مواخذون بما نتکلم به. علیه الصلوة والسلام راته وویل ثکلتک امک یا معاذ نیستي دي کړي تا مور ستا یعني مور دي درباندي بوره سي دا یې پښتو ژباړه ده.

**درويش وايي:** چي دا جمله په عربي ژبه کي د ملامتیا په وخت کي پر چا استعمالېږي او حقیقت بېرا نه ده ځنې مراد. چي په پښتو کي هم ورته الفاظ او جمل سته چي حقیقت یې نه وي مراد بلکي ملامتیا پر یو چا. مثلًا پلار چي زوی ته وايي ملا دي ماته سه. کور دي خراب سه. په سترګو ړوند سې. د بابا مېنه دي ونړېږه وامثال ذالک. بلکي په هره ژبه کي ورته الفاظ سته کما لایخفی علی المتتبع.

وهل یکب الناس في النار علی وجوههم او علی مناخرهم الاحصائد السنتهم رواه احمد والترمذي وابن ماجه: ترجمه: علیه الصلوة والسلام د معاذ رض د سوال په خواب کي چي ده ورته وویل وانا مواخذون داسي وویل: هل یکب کلمة د هل استفهام انکاري دی یعني نه غورځوي خلک په اور کي یعني په دوږخ کي پر مخانو باندي او یا پر پزو باندي (د راوي شک دی) مګر نه هغه شی چي ددوی ژبو ریبلي وي لکه د غنمو درختي چي په لور خلک ریبي یعني ددوی د ژبو څخه صادر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوي الفاظ او خبري لکه کلمات د کفر، دروغ، بهتان، نميمه، شتم وغيرها.

وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّتَكَلَّمَ بِهٰذَا

ولې تاسي په هغه وخت کي چي د افک او باطل خبره مو له منافقانو څخه اوريدلې واى (مخاطب مؤمنان دي) تاسي مؤمنانو به د منافقانو د قول په رد کي ويلي واى موږ لره نه ښايي او موږ لره صحيح او جائز نه ده چي موږ دي خبري وکړو په دې افک کي د عائشه ﵂. ولې چي متهمول د صديقه بنت الصديق حرم رسول الله ﷺ په زنى سره د پر سخت اثر کوي پر نفسو سليمه وو چي مؤمنان دي. ولې چي متهمول په زنى سره د مطلق پاکي ښځي حرام دى شرعًا او موجب د جلد دى او د رد شهادت د قاذف ابدًا فما حال قذف سيدة النساء عائشة ﵂.

سُبْحٰنَكَ

پاکي ده خداى ﷻ لره له دې څخه چي حرم د نبي محترم دي فاجرة وي، ولې چي فجور د زوج النبي ﷺ په حقيقت کي سب دى د رسول الله ﷺ. او حال دا دى چي د مطلق نبي د بعثت و کفارو ته حکمت الهي دا دى چي هغه و کفارو ته دعوت ورکوي د ايمان، نو بايد د نبي سره د نفرت د خلکو شى نه وي موجود، وهو فجور زوجته. البته دا روا ده چي د نبي ماينه دي کافره وي لکه د نوح ؑ يوه ماينه يا د لوط ؑ ماينه. ولې چي کفر په نيز د کافرانو عيب نه دى او فجور او فحاشي عيب عند الناس کلهم.

هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۶﴾

هذا داخل تحت قلتم، چي دا نسبت د فجور و عائشي ﵂ ته بهتان دى يعني بې نهايه دروغ دي او ډېر لوى بهتان دى. ولې چي د دې بهتان اثر پر سيد البشر ؑ او د ده پر حرم اطهر او پر صديق اکبر ؓ بلکي على سائر المؤمنين واقع کېږي.

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ

خداى ﷻ تاسي ته وعظ کوي.

**يوه سه:** چي وعظ په لغت عربي کي زجر دى د يو چا د يو بد کاره څخه چي بيرول د عذاب هم ورسره ملګري وي، او خليل نحوي وايي چي وعظ تذکير بالخير فيما له القلب.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَنۡ تَعُوۡدُوۡا لِمِثۡلِهٖۤ اَبَدًا اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ﴿۱۷﴾

ددې وعظ درته كوي چې ومثل ته ددې قول قبيح په شان كې د عائشې رضي الله عنها مه ورګرځئ نه په قول سره او نه په اورېدلو د يو چا څخه ترابده پورې يعني ترڅو چې ته ژوندي يئ. په شرط ددې كه تاسې مؤمنان ياست.

**فائده:** دا شرط جزاء نه غواړي ولې چې جزاء يې له ماقبل څخه فهمېږي يعني ان تعودوا لمثله.

**درويش وايي:** چې ددې شرط فائده داده: چې ايمان وال خو دا سب (بنكنځل اوبد ويل) نه كوي، ولې چې ايمان د داسې سب ثقيل مانع دی بالكلية.

**مسئله:** روافض چې دا سب جائز بولي او افک واقع بولي مؤمنان نه دي لمخالفتهم لصريح القرآن.

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الۡاٰيٰتِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ ﴿۱۸﴾

او بيانوي خدای جل جلاله ايات چې دلالت پر شرائع الاحكام كوي، او خدای جل جلاله به علم لري پر هر شي او پر ټولو احوالو د بندګانو چې له جملې څخه د هغو احوالو حال د برائت د عائشې رضي الله عنها او حال د كذب د قاذفينو دی (حكيم) په هر كار كې حكمت لري.

اِنَّ الَّذِيۡنَ يُحِبُّوۡنَ اَنۡ تَشِيۡعَ الۡفَاحِشَةُ فِى الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ۙ فِى الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ وَاَنۡتُمۡ لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۱۹﴾

په تحقيق هغه كسان چې محبت لري وهم المنافقون ههنا چې شائع كړي فاحشه (يو لوی ډېر بد كار لكه دلته قذف د عائشې رضي الله عنها) په هغو كسانو كې چې ايمان يې راوړی وي دوی لره دی عذاب درد وركوونكی په دنيا كې په حد قذف سره يعني اتيا درې وهل چې د خوږېدلو سره سره د دنيا رسوايي هم ورسره ملګرې ده او په اخرت كې په اور سره.

(والله يعلم) بالامور الظاهرة للناس والغائبة منهم او ببراءة عائشة رضي الله عنها وكذب القاذفين. نو ځكه به خدای جل جلاله و قاذفينو ته عذاب شديد وركړي او مقذوفينو ته به اجر عظيم وركړي. او تاسې اې خلكو نه ياست خبر، نو تاسې بايد ظاهر الامر وګورئ نو كه يو چا بل نر يا ښځه متهم په زنا كړه او څلور شاهدان يې هم پر تېر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړه. نو تاسي پر ده بنه ګمان و کړئ چي دې سړي د ثواب لپاره دا کار کړی دی چي يو خو اقامت د حدود د خدای ﷻ راسي او بل د خلکو زجر له زنی څخه. او بل عامل به د شر او فساد څخه د زنی خلاص سي، او که يې قذف وکړی لکن شاهدان يې نه درلودل، نو دی د هغې جملې څخه وبولئ چي اشاعت د فاحشه په مؤمنانو کي غواړي، نو ده ته عذاب ورکړئ په حد قذف وهو في حکم القرآن من الکاذبين حتی الزم عليه حد المفترين وان کان في الواقع من الصادقين لان مبنی الاحکام القرآن علی الظواهر وعند الله علم السرائر.

**وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۰﴾**

که نه وای فضل او احسان د خدای ﷻ پر تاسي يعني المؤمنين الخائفين في امر عائشة ﷺ او رحمت د خدای ﷻ او دا چي خدای پاک بخښونکی دی د مؤمن د ګناه يعني بعد التوبة او قبل التوبة ان شاء.

ګر تو به مدد کار ګناه کار نبودی ..... که اورا بسر حد کرم راه نمودی
ورتوبه نبودی که درفيض کشادی ..... زنګ غم از آئينه دل که زدودی

**پوه سه:** چي جواب د لولا، محذوف دی ای لفضح کم يعني تاسي به يې رسوا کړي وای بالعقوبة في الدنيا وفي الآخرة بالنار المؤبدة لکن خدای ﷻ تاسي ته مع ارتکابکم الجرم العظيم غفرلکم ذالک ببرکة صحبة نبيه ﷺ مع الايمان، وانما قيدنا بقوله مع الايمان لان صحبة المنافقين لا تثمر لهم ثمرة المغفرة، ولي چي کفر د زړه مانع د مغفرت دی.

**فائده:** جواب د لولا، يې حذف کړی استغناء عنه بذکره مرة.

**پوښتنه:** خدای ﷻ پېرزول د مؤمنانو چي په افک کي د عائشي ؓ يې ګډون کړی ؤ او احسان پر دوی يې مکرر راوړی حکمت يې څه دی؟

**ځواب:** حکمت يې اشاره ده ولوی والي ته د جرم د دوی.

**يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ**

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي متابعت مه کوئ د ګامو د شيطان.

**درويش وايي:** چي دا تمثيل دی د کمال متابعت د شيطان لکه يو سړی چي په بل سي ګام پر ګام روان وي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ**

او څوک چي متابعت وکړي د ګامو د شیطان، نو دا شیطان (قوله تعالی فانه یامر علة د نهي د متابعت دده) امر کوي خپل تابعان (نو مفعول محذوف دی) په فحشاء سره یعني هغه عمل قبیح عقلاً و شرعًا لکه زنی لواطت وغیرهما، او په منکر سره چي شرعًا ممنوع وي فقط کترک الصلوة والصوم والزکوة وغیر ذالک.

**وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا**

که نه وای فضل د خدای ﷻ او رحمت د خدای، نه به یې وای پاک کړی له ګناه څخه د افک له تاسي څخه هیڅ څوک (نو من زائد دی لپاره د استغراق د نفي، نو احد مرفوع دی محلاً) تر ابد پوري.

**پوه سه**: چي مخاطب په دې آیت کي هغه بعض مؤمنان او مؤمنات دي چي د افک په موضوع کي ګډون کړی ؤ، نو فضل او رحمت د خدای ﷻ دادی چي توفیق د توبه عاجله یې ورکړی ددې ګناه د افک په باره کي او حدود چي مکفر ددې ګناه دی ورته مشروع یې کړه.

**وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ**

لکن خدای پاکوي د ګناه هره ګناه چي وي هغه څوک چي د الله تعالی مشیت ورته وسي یعني چي په زړه کي یې توبه ورواچوي او توبه یې هم قبوله کړي، خدای پاک اوریدونکی دی ددوی د خبرو او خبر دی په باطني او قلبي حالاتو ددوی.

**درویش وایي**: چي بخاري او مسلم او نور ائمة الحدیث رحمهم الله روایت کړی دی چي مسطح بن اثاثه رضی الله عنه چي مهاجر ؤ او بدري او فقیر ؤ او د ابوبکر رضی الله عنه قریب ؤ، بعض وایي چي د خاله زوی یې ؤ او نفقه ابوبکر ورکوله، نو چونکه د قذف د عائشه رضی الله عنها پر موضوع پېښه سوه مسطح هم په هغه کي برخه واخسته او په خبر د عائشه رضی الله عنها پر برائت باندي تمامه سوه، نو ابوبکر رضی الله عنه قسم واخستی چي زه به ددې وروسته چي ده زما پر لور الزام د زنی ولګاوه مسطح ته به نفقه ورکوم، نو دا آیت نازل سو.

**وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ**

قسم دي نه اخلي دا کلمه باب د افتعال دی مجرد یې الیة په معنی د قسم دی کذا في تاج المصادر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي:** چي دا لفظ په معنی د تقصیرهم راغلی دی كما في خطبة التلخيص ولا آلو جهداً آه (اولو الفضل) درلودونكي د فضيلت هم په دين كي لاك ابی بکر رضی الله عنه افضل جميع الصحابة رضی الله عنهم كريمه: ثاني الاثنين اذهما في الغار. او هم د مال له لحاظه لكن چونكه وروسته د سعة لفظ راځي چي په معنی د غنى دی، نو له فضل څخه فضيلت في الدين مرادول ډېر زيبا دی تاچي تكرار رانسي، او بله خبره دا هم ده چي كه فضيلت د دين مراد نه سي، نو عامو خلكو ته خپل انفاق په مقابل كي د ازار د منفق عليه حرام او سبب د ګناه نه دی (منكم) يعني ابابكر وامثاله وفيه دليل على فضل ابی بکر رضی الله عنه وشرفه (والسعة) يعني الغناء في الدنيا فان النفقة عن ظهر غني.

**اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ**

يعني في ان يؤتوا روح البيان يې داسي ترجمه كړې ده: على ان لايؤتوا ولايحسنوا، له خاوندانو څخه د قرابت او د مساكينو او مهاجرين په لار كي د خدای جل جلاله يعني هجرت یې لپاره د رضیٰ د خدای جل جلاله وي لكه په دې ځای كي مسطح بن اثاثة، نو دا ټول له الفاظ صفات دي، موصوف د ټولو يو دی يعني مسطح وامثاله.

**فائده:** ذكر ددې صفاتو لپاره د باعثه كولو د ابوبکر رضی الله عنه دی پر اعاده د نفقې ومسطح ته ولي چي هم يې قريب ؤ او هم مهاجر ؤ او هم مسكين.

**پوښتنه:** موضوع خو يوازې د مسطح او د ابوبكر تر منځ وه، نو جمع د الواو منكم او يؤتوا او مساكين آه ته څه ضرورت ؤ؟

**ځواب:** فائده يې تعميم دی ددې حكم اسلامي لپاره د ټوله امت محمديه فافهم.

**وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ۗ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۗ**

او ذوى الفضل دې عفوه وكړي و هغو قريبانو ته چي له دوى څخه تقصير سوى ؤ د قرابت په پالنه كي، او روى ګرداني او سترګي پټول ددوى له بدو څخه. آيا ستاسي نه ده خوښه يا اولی الفضل چي بخښنه وكړي خدای جل جلاله تاسي ته لكه تاسي چي خپلو قريبانو ته چي له يوه څخه ګناه صادره سوي وي بخښنه ورته وكړئ؟ او سره ددې چي د خدای جل جلاله نعمتونه پر بندګانو بېخي ډېر دي، كريمه: وان تعدوا نعمة الله



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاتحصوها، او د بندګانو مخالفتونه تر اندازه وتلي دي او خدای ﷻ پر انتقام اخستلو د قدرت څښتن دی. بخاري او مسلم چې په ښخانو سره شهرت لري په لړ د قصې د افک داسي ویلي دي چې هغه وخت چې دا آیت نازل سو: الا تحبون؟ ابوبکر ؓ وویل بلی والله اني احب ان یغفرلي ربي. او نفقه د مسطح یې جاري وساتل او داسي یې وویل والله لا انزعها عنه ابداً. قسم مي په خدای دی چې زه نه قطع کوم نفقه خپله له مسطح څخه تر ابده یعني چې زه ژوندی یم او دی ژوندی وي.

## وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ

او خدای ﷻ بخښونکی او مهربان دی.

**پوه سه:** چې دواړې صیغې د مبالغې دي ای کامل المغفرة وتام الرحمة دی.

بیت... من کان یرجو عفو من فوقه ...... فلیعف عن ذنب الذي دونه

## اِنَّ الَّذِیْنَ یَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ

په تحقیق هغه کسان چې نسبت کوي د زنی و پاکو ښځو ته (الغافلات) چې دوی غافله وي له فاحشه څخه چې هر ګز یې فاحشه په زړو کي نه وي واقع سوې (المؤمنات) چې ایمان یې پر خدای او پر رسول وي.

**پوه سه:** چې اصل د رمي ویشتل دي د یو څه په کلک شي سره لکه کاڼی وغیره لکن چونکه په کلک شي ویشتلو سره بدن خوږیږي او په نسبت سره د زنی وپاکي ښځي ته ددې روح او زړه خوږیږي فلهذا اطلق الرمي علی نسبة الزنی الی المرئة العفیفة فافهم.

## لُعِنُوْا فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِیْمٌ

پر دوی لعنت کړل سوی دی یعني له جانبه د خدای ﷻ په دنیا او آخرت کي په سبب ددې چې طعن کذاباً یې وو ایه پر عفیفه ښځه باندي، او دوی لره عذاب دی لوی په اور کي د جهنم.

**درویش وایي:** وهذا حکم کل قاذف قذف محصنة ای عفیفة پاکه له زنی څخه چې مؤمنه هم وي او غافله هم وي یعني په زړه کي یې د زنی خیال نه وي ورګرځېدلی، او هغه آیت چې خدای ﷻ وایي: والذین یرمون المحصنٰت ثم لم



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ياتوا باربعة شهدآء فاجلدوا الآية وعدم قبول شهادتهم ابدًا حكم دی د هر قاذف سواءً كان في قذفه صادقًا لكن لم يجد الشهود او كاذبًا ايضًا واللعن مختص بمن قذف كاذبًا، ولي چي مقذوفه غافله ده بالكية قلبًا له زنی څخه چي ودې ته قاذف نسبت وكړی فان جريمة هذا القاذف اعظم واكبر.

**پوښتنه:** د لعنت معنی داده چي دی يعني قاذف نو كافر سو؟

**ځواب:** يا هيڅ كله يې دا معنی نه ده، ولي لعنت په بعض كبائرو ګنهو كي هم راغلی دی چي تر كفر كمي دي كقتل النفس المؤمنة عمدًا، او مقاتل وايي چي دا لعنت خاص دی په عبد الله بن ابي واصحابه كي. دده غرض دادی چي لعنت خاص په كفارو دی ولي چي د علماؤ اختلاف دی په لعنت كي د يزيد بن معاوية قاتل الحسين رضي الله عنه يعني كان يزيد آمرًا لقتله وان كان مباشر القتل عبيد الله بن زياد. بعض علماء وايي چي لعنت نه دی پر روا لانه مؤمن غايته انه ارتكب ذنبًا كبيرًا في الغاية، او بعض علماء په دې لعنت كي توقف كوي. او علامه ثاني سعد الدين التفتازاني رحمه الله هم لعنت پر روا بولي بناء پر كفر دده بولي حيث قال في شرح العقائد ونحن لا نتوقف في شانه بل في ايمانه فلعنة الله عليه واعوانه. او بعض علماء وايي چي لعنت خاص دی په قذف پوري د عائشې رضي الله عنها له دې سببه نه چي قاذفين د عائشې رضي الله عنها ټول كافران دي وليس بشئ لان فيهم مسطح بن اثاثة وحمنة وحسان بن ثابت عند بعض المفسرين وهؤلاء لا ريب في ايمانهم. او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی اللعنة مخصوص بقذف عائشة وسائر ازواج رسول الله صلى الله عليه وسلم خاصةً ليس لهذا القاذف من توبة لكن من قذف امرئة مؤمنة غير ازواج النبي صلى الله عليه وسلم كما في هذه الآية ان الذين يرمون الآية الى قوله تعالى الا الذين تابوا، فجعل لهؤلاء التوبة ولم يجعل لاؤلائك يعني د عائشې رضي الله عنها قاذفانو لره توبه. بعض مفسرين وايي چي عبرت عموم لره د لفظ دی خصوص لره د سبب نه دی چي دا آيت يعني ان الذين يرمون آه په شان كي د قذف د عائشې رضي الله عنها وقياس سائر ازواجه رضي الله عنهن عليها. نو ددې مفسر غرض دادی چي دا آيت عام دی، لكن لعنت مخصوص په كافر پوري نه دی لورود اللعنة كما مر في قاتل المؤمن عمدًا مع انه ليس بكافر بهذه الكبيرة يعني قتل المؤمن عمدًا والله اعلم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه**: په دې آیت کې یعني ان الذین یرمون الآیة ذکر د مغفرت او د توبې نه دی کړل سوی؟

**ځواب**: عدم ذکر د توبې او مغفرت خو مستلزم نه دی عدم قبول التوبة وعدم المغفرة، ولې چې د دې آیت د قاذفینو قبول د توبې او مغفرت تر هغه عام آیت قرآني لاندې دی قال عز من قائل ان الله لایغفر ان یشرک به (یعني اذا مات علی الشرک) ویغفر مادون ذالک لمن یشاء (یعني ولو مات بلا توبة).

**درویش وایي**: چې صاحب د روح البیان وایي والمراد بها عایشة رضي الله عنها والجمع ان رمیها رمي لسائر امهات المؤمنین رضي الله عنهن لاشتراک الکل في العصمة والنزاهة عن ارتکاب الزنٰی.

**درویش وایي**: چې جواب سابق آنفًا داهم تائید کوي چې په افک د عائشه رضي الله عنها حمنة او مسطح او په نېز د بعض اهل الحدیث حسان بن ثابت رضي الله عنه هم ؤ او دوی تولو توبه وکښل، نو که د قاذف د عائشه رضي الله عنها توبه نه قبلېدای او دوی ته دا معلومه وایي نو بې ولې توبه کښل څه فائده؟

المحاکمة بین المتخاصمین في جزاء قذف عائشه رضي الله عنها بل سائر امهات المؤمنین چې د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی کما مر قریبًا چې د قاذف د عائشه رضي الله عنها بلکې د نورو ازواجو مطهراتو د علیه الصلوٰة والسلام ورضی الله عنهن توبه نه قبلېږي. او په منځ کې د هغو کسانو چې د قاذف د عائشه رضي الله عنها توبه قبلېږي کما تاب حسان بن ثابت رضي الله عنه ومسطح بن اثاثه رضي الله عنه وحمنة، فتاب علیهم یعني قبل توبتهم داده چې هغه کسان چې وایي چې توبه یې قبلېږي دغه آیت ته ګوره چې په اول کې د سورت تېر سو (والذین یرمون المحصنٰت الی ان قال في اخیرها الا الذین تابوا الی ان قال فان الله غفور رحیم) ولې چې دا آیت عام دی، یا و هغه آیت ته وګورئ (ان الله لایغفر ان یشرک الآیة کما مر آنفًا، او هغه څوک چې وایي چې د قاذف د عائشه رضي الله عنها توبه نسته کما روی عن ابن عباس رضي الله عنه وغیره هغه خارج مخرج المبالغة دی في تعظیم الامر في افک عائشة وسائر امهات المؤمنین رضي الله عنهن.

**درویش وایي**: وهذه المحاکمة قد ذکرها العلامة الآلوسي البغدادي رحمه الله في روح المعاني ولمثل هذه المبالغة نظائر في تحذیر الناس عن ترک بعض



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العبادات، كما ورد في الحديث لاصلوت لجار المسجد الا في المسجد. وورد ايضًا لاصلوة لمن لازكوة له، وورد ايضًا لا وضوء لمن لم يسم (يعني چي په ابتداء كي د اودسه بسم الله ونه وايي) الى غير ذالك مما يطول بذكرها الكلام.

## يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۴﴾

هغه ورځ چي شاهدي به اداء كوي پر كافرانو او منافقانو چي د ماقبل آيتو څخه وفهمېدل ژبي ددوى او لاسونه ددوى او پښې ددوى په هغه څه چي دوى وه په دنيا كي هغه كارونه يې كوله.

**پوه سه:** چي يوم ظرف دى د معنى د استقرار چي له مجرور مقدم څخه وفهمېدى يعني قوله فلهم لا لعذاب كما قال به الحوقي لان عذاب مصدر موصوف بعظيم وفي اعمال المصدر الموصوف اختلاف (تشهد) يعني اختيارًا منهم او دا شاهدي دمخه تر هغه ده چي ددوى پر خولو مهر وهل كېږي فلا تعارض بين هذا وبين قوله تعالى اليوم نختم على افواههم.

**پوه سه:** چي ابن جرير او ابن ابى حاتم له ابى موسى الاشعري رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى چي مسلمان لپاره د حساب په ورځ د قيامت ور طلب كړل سي، نو خداى جل جلاله ورته ورپېش كړي عمل دده فيما بينه تعالى وبينه، نو مؤمن اقرار په عملو او ګنهو وكړي او بنده ورته ووايي عملت عملت يا رب فيغفر الله ذنوبه او هغه ګنهونه دده پټ كړي فما على الارض (اى ارض القيامة) خليقة يرى من تلك الذنوب شيئًا او ښكاره كي حسنات دده (يعني يعطى كتاب حسناته) فيرون الناس كلهم حسناته (ودې ته حساب يسير وايي كما ورد في الاحاديث النبوية) اللهم اجعلنا منهم، واما الكافر والمنافق فيدعى للحساب، نو خداى جل جلاله ورپېش كړي عمل دده يعني كفر او شرك او نفاق او معاصي دده. دى پر هغو ټولو منكر سي او داسي ووايي لقد كتب علي هذا الملك مالم اعمل يعني حفظه په ما پسي ناحقه د اعمال ليكلي دي، ملك ورته ووايي اما عملت كذا وكذا في يوم كذا وكذا في مكان كذا وكذا، فيقول منافق او كافر لا وعزتك فاذا فعل ذالك پر خوله يې مهر ورو لګوي يعني ژبه يې ورېنده كړي، ابو موسى الاشعري رضي الله عنه وايي چي زما ګمان دادى چي اول راسته ورون شاهدي پر اداء كړي يعني د زنى او لواطت، وروسته ابو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موسی رض دغه آیت و وایه الیوم نختم علی افواههم الی اخیرها، او په بل روایت فخذه من الرجل الشمال، ولامنافات بین شهادة الفخذ الیمنی و الشمال لان کلیهما یشهدان علیه، وفي روایة فخذه و کفه ولم یعترف بما فیه وجحد و خاصم فیشهد علیه جوارحه بسیئاته (یعني شاهدي چي ادا، کوي اعضاء د سري هغه پر هغه چا دي چي عملنامه و وایي دی اقرار د مکتوب په لیکلو نه کوي او منکر سي او د حفظه کرام سره جدال شروع کړي، نو بیا بیا پر هغه د اعضاء د ده په گنهو سره په هر عضوه چي گناه کړې وه هغه عضوه پر ده شاهدي اداء کړي.

**دروېش وايي:** چي احوال د قیامت غالبًا تر عقل لوړ دي کشهادة الجوارح بالمعاصي والسیئات لکن لما نطق بها الکلام المعجز لابد من الایمان بها لانه تعالی علی کل شیئ قدیر لان من انطق اللسان في الدنیا بالنطق المظهر عما في الجنان مع انه لحم صرف یقدر علی ان ینطق الفخذ والکف وکلما جاء في الأحادیث الشریفة بما فعل من السیئات والمعاصي.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

په دغه ورځ به پوره ورکړي خدای ج دوی ته جزاء د عملو د دوی چي حق او واجب وي، او بعض مفسرین وایي چي د حق معنی عدل ده.

**دروېش وايي:** چي ددې دوو ترجمو مآل و یوه شي ته دی، ولي چي د واجب معنی داده چي د گناه سره مناسب وي هغه جزاء حتمًا ورکول کېږي وهو معنی العدل. فافهم ولا تظنن الوجوب علیه تعالی، او ددوی به یقین سي چي خدای ج حق او ثابت دی یعني موجود واجب الوجود دی یا ذو الحق المبین ای الظاهر عدله او هغه توهمات د دهیره ؤبه دفع سي چي دوی د صانع الواجب له وجود څخه منکر وه او استناد د امور د دنیا یې و دهر ته کاوه یعني الحیوة والموت والفقر والغنی والعزة والذلة ټول د دهر او زماني کار دی هیڅ صانع نسته.

**دروېش وايي:** چي وهذا انکار منهم عن الأمر البدهي الاولی کما ثبت في مقره.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۖ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ

**پوه سه:** چي دا کلام مستانف په برائت کي د عائشه رض له فحشاء څخه بنا یې پر عرف ده. بیت:... کند هم جنس باهم جنس پرواز ..... کبوتر با کبوتر باز با باز



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حتى ورد في الحديث ان الله يسوق الاهل الى الاهل.

**درویش وايي:** چي روح المعاني او روح البيان اول تفسير د دې آيت داسې کړی دی چي خبيثات له ښځو څخه ای الزانيات د خبيث نرانو دي يعني زنا کارانو لره لکه ابن ابی المنافق چي مايته يې. انيه وه او دی ديوث وُ په خبر هم وُ. او ناپاک کسان نر د ناپاکو ښځو لپاره دي. او پاکي ښځي له نرانی څخه لکه عائشه رض د پاکو خلګو لپاره دي لکه رسول الله ﷺ. او پاک خلک لکه رسول الله ﷺ د پاکو ښځو لپاره دي لکه عائشه رض. نو له دې آيت څخه دا ثابته سوه چي چونکه رسول الله ﷺ اطيب الاطيبين دی وخير الاولين والاخرين دی تبين كون الصديقة عائشة رض اطيب الطيبات بالضرورة واتفع بطلان مافيها من الخرافات كما قال الله تعالى.

## أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ

**پوه سه:** چي اشاره په أولئک کي و اهل النبوي ته ده رجالاً ونساءً او په هغو کي صديقه عائشه رض په دخول اولی پکښې داخله ده. او بعض وايي چي اشاره د اولئک وه رسول الله ﷺ او عائشه رض او صفوان رض ته ده يعني دغه کسان پر هر تقدير پاک دي د مايقول اهل الافک في حقهم من الاکاذيب الباطلة. روح المعاني وايي چي د مخه آيت پر هر تقدير مبني دی پر تغليب يعني العادة الاكثرية هي كما ذكر في الآية لكن يتحلف في بعض المواد. او مظهري وايي چي اکثرو مفسرينو معنی د آيت داسې کړي ده (درویش وايي چي دا تفسير چي مظهري يې قول د اکثرو مفسرينو بولي روح المعاني او روح البيان په لفظ د قيل راوړی دی. نو زه نه پوهېږم چي د اکثرو مفسرينو څخه د مظهري رح څوک مراد دي؟!) چي خبيثات د خبرو يعني كلمات الذم والتحقير والشتم ونحو ذالک مستحق يې خبيث کسان دي لکه ابن ابی او دده ملګري. او خبيث د خلګو لکه ابن ابی مستحق د ذم او تحقير دي. او طيبات د خبرو من المدح والثناء والدعاء مستحق يې طيبون دي لکه عائشه رض او صفوان رض. او طيبون کسان مستحق دي د طيباتو خبرو فعائشة رض مستحق د ثناء او د الصلوة والسلام او د دعاء ده دون ماقيل فيها من الافک. او دغه کسان يعني عائشه رض وامثالها من اهل البيت النبوة پاک دي مما يقولون چي خلک خبري کوي په دوی کي بالكلية يعني اهل الافک من الكلمات الخبيثة من الفحشاء والمنكر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي**: چي زجاج رح ډېر ښائسته، شامل او په زړه پوري تفسير کړى دى: و وايي چي خبيثات د خبرو لکه کلمه د کفر والکذب وسب الصحابة وسب اهل بيت النبوة وقذف المحصنات والبهتان وامثال ذالک د خلکو خبيثان يې کوي، لکه ابن ابی واصحابه لا يتكلم بها الطيبون. او خبيثان د خلکو جبلوا وخلقوا لتلک الكلمات الخبيثة، والطيبات من الكلمات کذکر الله وتلاوة القرآن والصلوة والسلام على النبي واهل بيته والدعاء بالمغفرة للمؤمنين والمؤمنات الى غير ذالک خداى ﷻ اسانه کړي دي للطيبين من الناس والطيبون من الناس خداى ﷻ پيدا کړي دي مستعدين لتلک الكلمات الطيبات. اولئک يعني الطيبون من الناس کعائشة وسائر الازواج المطهرات رضي الله عنهن وايضًا صفوان رض مبرون من جميع القبائح التي قالها اهل الافک.

**نتيجه**: فهو ذم للقاذفين ومدح للذين برئهم الله تعالى، له هند بن ابي هالة رض څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وويل ان الله ابى عن اتزوج چي زه به نکاح کوم، او ازوج او يا به زه په نکاح ورکوم خپل لور (يعني بعد النبوة فلا يرد ما يتوهم) الا اهل الجنة رواه ابن عساکر رح.

## لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

دوى يعني عائشه رض وامثالها من المؤمنين الطيبين والمؤمنات الطيبات بخښه د ګناهو ده او ښه رزق دى يعني في الجنة يوم القيامة. مسروق چي به روايت کاوه له عائشي رضي الله عنها څخه داسي به يې ويله حدثتني الصديقة ابنت الصديق حبيبة رسول الله ﷺ، وقال البيضاوي رح لو فتشت وعيدات القرآن لم تجد اغلظ مما نزل في افک عائشة رض (که تلاش وکړئ د عذابو چي په قرآن کي د ګناه کارانو لپاره ذکر سوي دي، نه به کړئ پيدا سخت تر هغه وعيد چي په شان کي د قاذفانو د عائشة رض ذکر سوي دي.

**درویش وايي**: چي هغه وخت چي ام المؤمنين خديجة الكبرى رضي الله عنها وفات سوه (چي د آنحضرت ﷺ ټول له اولادونه که نر دي او که ښځې د دغي بي بي صاحبي له نسل څخه دي، سوى له ابراهيم چي د ماريه رض له نسل څخه ؤ) نو د عليه الصلوة والسلام فکر په بله کوزده کي ؤ، نو په بخاري او مسلم کي له عائشي رضي الله عنها څخه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام ما ته وویل چي ته دري شپې پرله پسې په خوب کي په ما ولیدل سوې چي ملکو به په وربښمینه ټوټه کي ېېچلې وې، نو ملکو به ماته وویل چي دا ستا زوجه ده فکشفت عن وجهک الثوب فاذا هي انت، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چي که دا خوبونه د خدای ﷻ له خوا وي خدای دې اجرا وکړي. عن عائشة رضی الله عنها قالت قال رسول الله ﷺ هذا جبرئیل پر تا سلام وایي، قلت وعلیه السلام ورحمة الله وهو یرٰی ما لا ارٰی (ده هغه څوک لیدی چي ما نه لیدی یعني جبرئیل ؑ) محي السنة بغوي رحمه الله وایي چي عائشې رضی الله عنها به فخر په څو شیه سره کاوه چي دې ته ورکړل سوي وه چي بلې ښځې ته له ازواجو مطهراتو څخه نه وه ورکړل سوي (۱) هغه د خوب د لیدلو قصه چي عنقریب تېره سوه (۲) علیه الصلوٰة والسلام بله باکره ښځه نه ده په نکاح کړې بېله عائشې رضی الله عنها (خدیجة الکبرٰی وسائر ازواج رضی الله عنهن ټول له کونډیانې علیه الصلوٰة والسلام په نکاح کړي دي) (۳) علیه الصلوٰة والسلام چي وفات کېدی سر مبارک یې د عائشې رضی الله عنها په غېږ کي ؤ (۴) قبر انور د علیه الصلوٰة والسلام ددې مبارکې په حجره کي دی (۵) علیه الصلوٰة والسلام به ددې سره په یوه لحاف کي پروت ؤ وحي به ورته راتلې، او د نورو ازواجو مطهراتو دا حال نه ؤ (۶) ونزلت برائتها من السماء، یعني په وحي قرآني سره کمامر تفصیلاً (۷) دا د رسول الله ﷺ د خلیفه اول لور وه یعني ابوبکر الصدیق رضی الله عنه (۸) دا صدیقه طیبه وه (۹) ددې سره وعده د مغفرت او رزق کریم په قرآن کي کړل سوی کمامر.

**درویش وایي:** چي که زه ټول له مناقب د سیدتنا عائشه رضی الله عنها ذکر کوم ډېري اوراقي ددې تفسیر به په بره کي ونسي...... بیت:

تا طبع شریفت نه پزیرد ملالتی ...... آن به که نامه را بدعاء مختصر کنم

**درویش وایي:** چي مذکوره مناقب خو ددې شخصي مناقب وه لکن مع هذا په اتفاق ارا، عائشه رضی الله عنها فقیهة الامت وه، حتی چي له ابو موسی الاشعري رضی الله عنه څخه روایت دی چي پر موږ اصحابو د علیه الصلوٰة والسلام یوه مشکله مسئله نه ده راغلې چي په هغه کي موږ رجوع وعائشې رضی الله عنها ته نه وي کړې او ددې سره مو له هغې څخه ددې مشکلې مسئلې حل نه وي موندلی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**حکایت:** تاریخ خبري کوي او وايي: چې الحسن بن زیاد بن یزید الساعي چې له اهل څخه د طبرستان ؤ او ډېر مالدار او رئیس د قوم ؤ چې په خپله به یې د وړیو کالي اغوستل او نوکران او مریان یې درلوده او امر بالمعروف یې هم کاوه او هر کال به ده شل زره طلا وي بعد ادته استولي چې پر اولاد د صحابه کرامو چې په بغداد کې مقیم وه وېشل کېدلې. یوه ورځ ده ته یو علوي راغلی یعني چې د حضرت علي له اولادې څخه ؤ. لکن وروسته تر وفات د فاطمة الزهراء چې علي بله ماینه وکړه ودې کسانو ته علوي وايي، نو هغه علوي ذکر د عائشې په بد نامه وکړی. الحسن المذکور و مریي ته وویل یا غلام اضرب عنق هذا (یعني سر یې په توره غوڅ کړه) نور علویان چې د حسن په مجلس کې حاضر وه حسن ته یې وویل هذا رجل من شیعتنا (یعني دا زموږ د علویانو د ډلي سړی دی) ده ورته وویل معاذ الله هذا طعن علی رسول الله فان کانت عائشة خبیثة کان زوجها ایضا کذالک.

**درویش وايي:** کما مر في القرآن الخبیثات للخبیثین وحاشاه من ذالک بل هو طیب وطاهر و عائشة طیبة طاهرة چې مبرء وه په وحي اسماني سره. وروسته بیا حسن و مریي ته وویل یا غلام اضرب عنق هذا الکافر فضرب عنقه انتهی.

**درویش وايي:** چې یوه مبتدعه ډله چې په نامه د خوارجو یادېږي دا قصه د افک د عائشة په ډېر شد ومد سره رشتیا بولي. نو دا ډله ټوله کافران دي من قدر علیهم قتلهم وهم کلاب جهنم لانهم منکرون من صریح الآیات النازلة في برائة عائشة اعاذنا الله من ذالک.

**فائده:** له انس بن مالک څخه روایت دی چې د سیدتنا عایشة برائة چې نازل سو، دا وايي چې د غم په څپو کې زه یوه شپه نهایته وږې او تږې وم په حال کې د فکر وهلو په دریاب کې د خوب غرقه سوم بلا اختیاره. یو غیبي زیبا ځوان مې په خوب ولیدی ماته یې وویل مالک؟ څه حال دي دی فقلت حزینة مما ذکر الناس، ما ورته وویل غمجنه یم د خلګو له خبرو څخه چې زما په باره کې یې کوي، دې ځوان راته وویل چې ته د غه دعاء وکړه خدای ﷻ به دي غم دفع کړي، دعاء داده:

یا سابغ النعم ویا دافع النقم ویا فارج الغمم ویا کاشف الظلم یا اعدل من حکم یا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حسب من ظلم يا اول بلا بداية ويا آخر بلا نهاية من له اسم بلا كنية اللهم اجعل لي من امري فرجا ومخرجا، دا وايي چي زه د خوب له دريابه پر سر سوم، نو ډېره ورځ بېده سوي وم ډېره مړه راپاڅېدم او ډېره تږي په درياب کي د خوب لوېدلې وم يکلخته مي تنده ماته سوې وه. او ټردې چي ما هغه د خوب دعاء وکړه زما برائت په قرآني آياتو کي نازل سو.

**درویش وایي:** چي دې دعاء ته دعاء الفرج وايي په حال کي د کرب او غم هر سړی کولای سي چي وه يې وايي. ما اعراب يعني زبر و زور ورکړه که څه هم په منقول منه کي نه وه تاچي څوک چي يې وايي پر صيحيح ډول به يې وايي لان المعاني تتبدل باعتبار ابدال الحركات والسكنات.

**پوهسه:** چي دا دعاء په تاريخ بغداد کي راغلې ده.

فريابي او ابن جرير له عدي بن ثابت (رض) څخه روايت کړی دی چي د انصارو يوه ښځه راغله دې وويل يا رسول الله زه ګاهي په خپل کور کي پر داسي حال يم چي پر دغه حال دي ما يو څوک ووينې يعني هغه اعضاء مي ښکاره وي چي ستر يې لازم وي او زما د قريبانو زما کور ته بېله اجازې راسي او زه پر هغه حال غير مناسب يم نو زه څه چم وکړم، نو دا آيت نازل سو.

## يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي مه ننوځئ په کورو يعني د بل چا ماسوا د خپلو کورو څخه. الاضافت لملابسة السكنى يعني تاسي پکښي اوسېږئ لا للملک د دې لپاره نه ده چي ستا ملک وي که څه کرايه والا پکښي اوسېږي يا ده په عاريت چا ته ورکړې وي. ولي چي مؤجر او معير کور ته هم دخول بغير الاجازة د اوسېدونکي سړي ته روا نه دی (حتى تستانسوا) يعني تر هغه چي تاسي طلب د اجازې د ساکن الدار څخه نه وي اخستی.

**پوښتنه:** استيناس خو طلب ته د الفت وايي نو تاسې ولي ترجمه په طلب د اجازې سره وکړه؟

**ځواب:** په سبب د دې چي له ابن عباس (رض) په قرائت حتى تستاذنوا راغلی دی وكذالك يقرء ابي بن كعب (رض).

**پوهسه:** چي انس ضد د وحشت دی او ابصار او احساس او علم ته هم وايي، له



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابو ایوب رض څخه روایت دی قلت یا رسول الله ﷺ هذا السلام، یعني د سلام معنی خو راته معلومه ده د استیناس معنی څه ده؟ علیه الصلوة والسلام راته وویل چې اجازه غوښتونکی دې یا سبحان الله ووایي یا الحمد لله یا دې وټوخیږي، نو اهل بیت به اجازه ورکړي د دخول.

## وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۚ

او سلام ووایاست پر اهل د بیوتو یعني چې پکښې اوسیږي یعني یقول السلام علیکم ورحمة الله.

**درویش وایي:** چې سلام ته سلام د استیذان وایي یعني طلب الاذن، نو که کور والا اجازه د دخول ورکړه، نو دی چې ورسي هوري به سلام وایي هغه ته سلام د تحیة وایي او بیا چې څنډي راوځي بل سلام به وایي چې دې ته سلام الوداع وایي فتذکر.

**مسئله:** که دیو کور سړي په چا پسې سړی واستاوه چې زمونږ کره راسه او هغه سړی د استولي سړي سره یو ځای راغلی بیا استیذان ته ضرورت نسته، په حدیث کې د ابو هریره رض چې روایت یې ابو داؤد کړی دی راغلي دي ان رسول الله ﷺ قال اذا دعي احدکم فجاء مع الرسول فان ذالک له اذن.

**پوښتنه:** یو سړی د مور کور ته ورځي چې یوازې مور یې په هغه کور کې اوسیږي. آیا د اجازې غوښتنې ته ضرورت سته؟

**ځواب:** نعم ولې چې د عطاء بن یسار څخه روایت دی چې یو سړي علیه الصلوة والسلام ته وویل چې د مور کورته ورځم هم به اجازه غواړم؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل استاذن علیها، هغه سړي ورته وویل چې زه د مور خادم یم، یعني هر ګړی ورځم تنوځم، علیه الصلوة والسلام ورته وویل استاذن علیها اتحب ان تراها عریانة. قال رض لا قال علیه السلام فاستاذن علیها، رواه مالک.

**فائده:** د استیذان پر محرماتو لکه مور، خور وغیرهما من المحرمات معنی داده چې سړی ورځي یا دې غاړې په زوره تازه کړي یا دې په چوتو ترپې وکړي، بیا دې لو ناره وکړي ادې چېرې یې، نو که دا یې ستره وه چابک به ځان سنبال کړي، له انس رض خادم رسول الله ﷺ څخه روایت دی قال ان رسول الله ﷺ قال لي یا بني اذا دخلت علی اهلک (یعني مایني ته) نو سلام ومایني ته کوه، په پښتنو کې تر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عوامو تر خواصو پورې ماينې ته سلام ېبخي ناروا جه دی، بلکې مېړه چې راسي
په اولو کلو کې د واده ماينه ولاړيږي او مېړه ته سلام وايي. او چې څو کلونه تېر
سي بيا يو بل ته سلام نه وايي. البته کا ماينه د پلار کره تللې وه مثلاً چې راسي
کور ته مېړه ته سلام وايي.

**الاختلاف:** بعض علماء وايي چې استيذان دي تر سلام د مخه وي، ولې چې په
قرآن کريم کې استيذان تر سلام د مخه دی، لکن دا تقدم لفظي علت د تقدم فعلي
نه ګرځي لان کلمة الواو العاطفة لمطلق الجمع يعني لا للترتيب. او سره د دې چې
په مصحف کې د ابن مسعود ﷺ داسي راغلي دي حتى تسلموا على اهلها
وتستاذنوا. او د اکثرو علماؤ رايه داده چې سلام تر استيذان د مخه دی، لحديث
كلدة بن حنبل ﷺ قال دخلت على النبي ﷺ نه مي سلام وېلی يعني قبل الدخول او
نه مي اذن غوښتی دی. نو عليه الصلوة والسلام راته وويل ارجع (وو ځه) فقل
السلام عليكم ا ادخل. رواه ابو داؤد والترمذي. او د جابر ﷺ څخه روايت دی چې
نبي عليه السلام وويل لا تاذنوا لمن لم يبدء بالسلام رواه البيهقي.

## ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

دا دخول بالسلام والاستيذان بهتر دی تاسي لره تر دخول نا بېره، چې په عربي
بغتة ورته وايي او په اردو اچانک ورته وايي. شايد چې تاسي به د قرآن له وعظ
څخه عملي پند واخلئ.

## فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ

که تاسي نه کړی پيدا په هغو بيو تو کې چې تاسي دخول غوښتی هيڅ څوک چې
تاسي ته اجازه درکړي، نو هم مه داخلېږئ تر هغو پورې چې اجازه درکول کېږي. ولې
چې امکان لري چې په کور کې به ښځه وي چې اجازه درکړي ښځه چې نا محرمه وي د
دخول اجازه نه لري يا دي مېړه او ماينه او اهل بيت دي تيو له بيده وي لکه د روژې په
مياشت کې د سهار تر لمانځه وروسته چې هغه ملا خر د سهار لمونځ په سپيدو کې
کوي تيو له کور والا بيدېږي تر څاښت پورې الى غير ذالک من موانع الاذن.

**مسئله:** که په يو کور کې يو خوني يا منا او ورواختستی يا غله ورلويدلي وه چې د
استغاثې ناري د کوره وهل کېدې فلا حاجة الى الاستيذان لان الحال تدل على الاستيذان.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَاِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ

او كه تاسي ته وويل سول د كور والا د طرفه چي ولاړ سئ پس بلا د رنګه ولاړ سئ يعني پر دخول ؤ پر ټينګار مه كوئ، دغه رجوع ستاسي لپاره ښه كار دى تر الحاح في الدخول او يا په دروازه كي ورو سته تر جواب د ارجعوا ولاړ يږئ، ولي چي دا وقوف پر صاحب الدار تكليف دى او بل د مروت او غيرت څخه خلاف كار دى. علماء وايي چي دا څو امر د رجوع په قول سره او بعض وخت امر د رجوع بالحال هغه دا چي دري واره سړى طلب د اذن وكړي له كوره هيڅ جواب د لا يا نعم نه راووتى، نو دا حال دلالت پر دې كوي چي ولاړ سه. له انس ﷺ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ د سعد بن عباده ﷺ كور ته ورغلى د استيذان لپاره يې داسي وويل السلام عليكم ورحمة الله. سعد به كرار وويل چي په عليه الصلوة والسلام يې نه اوريدل وعليكم السلام ورحمة الله، څو عليه الصلوة والسلام دري واره سلام د استيذان وو ايه جواب يې نه وا وريدى، نو راهي سو. سعد بن عباده ﷺ پسي راووتى فقال يا رسول الله بابي انت وامي ما سلمت تسليمة الاهي في اذني او ما به هم جواب دركاوه لكن جواب مي په تا نه اوريدى له دې كبله اني احببت ان استكثر من سلامك البركة ودعاء الرحمة. بيا د سعد كور ته سره ولاړو هغه ونكي ورته كښېښولي او عليه الصلوة والسلام وخوړلي. په اخير كي يې ورته وويل اكل طعامكم الابرار وصلت عليكم الملائكة وافطر عندكم الصائمون (شايد د عليه الصلوة والسلام نفلي رژوه وه) رواه البغوي في شرح السنة.

**مسئله:** كه يو سړى ورسي د بل چا كور ته او استيذان ونه كړي بلكي په دروازه كي منتظر ورته ناست وي تا چي صاحب البيت طبعًا راوځي. نو به خپل مطلب خندي حاصل كړي دا روا ده او ډېره زيبا ده او د صاحب البيت احترام كول دي، ولي چي ابن عباس ﷺ د يو انصاري كور ته ورتلى لپاره د طلب د بعض احاديثو نبويه وو نو به په دروازه كي ناست ؤ حتى چي هغه انصاري به طبعًا راووتى ابن عباس ﷺ به يې وليدى داسي به يې ورته وويل يا ابن عم رسول الله ﷺ كاشكي زه دې په خپل راتګ خبر ولاى يعني بالاستيذان يا بالسلام او بقرع الباب ابن عباس ﷺ ورته وويل چي مور د غسي امر كړل سوي يو چي سړى يعني صاحب البيت او خپل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

طبيعت به سره پرېږدو هر وخت چي راووتي تر هغو به انتظار ورته کوي يعني عليه الصلوة والسلام مور ته دا امر راکړی دی. د ابن عباس رض د خبري سند دا حديث هم کېدای سي: ولو انهم صبروا حتى تخرج اليهم لكان خيرا لهم.

**مسئله:** که د چا کور ته يو سړی ورسي د يو کار لپاره که پر دروازه پرده ځړېدل. نو مخامخ و پردې ته دي نه درېږي. يو بغل ته دي ودرېږي او طلب د اذن دي وکړي. او که دروازه تړلې وه د دروازې تر څوله دي د صاحب البيت کور ته نه ګوري. په حديث کي د عبدالله بن بشر رض څخه داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي به د چا دروازې ته ورغلی مخامخ دروازې ته نه درېدی. بلکي يا پر راسته يا پر چپه جانب د دروازې به درېدی فيقول السلام عليکم يعني الاستيذان. راوي وايي چي په هغه وخت کي پر دروازو پردې نه وې. رواه ابو داؤد.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ عَلِيۡمٌ ﴿۲۸﴾

شان نزول: ابن ابی حاتم له مقاتل بن حيان رح څخه روايت کړی دی چي دا آيت د استيذان في البيوت چي نازل سو. ابو بکر رض وويل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم فكيف بتجار قريش الذين يختلفون بين مكة والمدينة والشام ولهم بيوت معلومة على الطريق چي په پښتو کي يې پخوا رباطونه بلل فكيف يستاذنون وليس فيها سكان. فانزل الله عزوجل هذه الآية.

لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ اَنۡ تَدۡخُلُوۡا بُيُوۡتًا غَيۡرَ مَسۡكُوۡنَةٍ فِيۡهَا مَتَاعٌ لَّكُمۡ

نسته پر تاسي ګناه په دې کي چي داخلېږئ يعني بغير استيذان په داسي خونو چي څوک سکونت نه پکښي لري. چي په هغو خونو کي ستاسي يو منفعت وي يعني د شپې تېرول يا د ګرمۍ يا د باران څخه ځان پکښي ساتل.

**بوه سه:** چي دا جمله حال ده له بيوتا څخه. بغوي رح وايي چي په دې خونو کي اختلاف دی: بعض وايي چي دا هغه خوني او منازل دي چي خانات يې بولي. چي د قافلې والو لپاره جوړي سوي وي تا چي دوی په هغو خونو کي ځانونه او سامانونه خوندي کړي يا يوه شپه او ورځ يا زائده تر هغه په قدر د حاجت د قافلې والو. نو منفعت دغه مذکوره نزول او متاع پکښي خوندي کول بقدر الحاجة. نو ودې حاناتو (يا رباطو) ته بېله استيذانه دخول روا دی. او ابن زيد رح وايي چي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ددي خونو څخه مراد دکانونه د تجاراتو دي په بازارو کي چي خلک ورځي د بيع او شرا، لپاره دغه منفعت دی. نو په دي دکانو د بازارو استيذان ته ضرورت نشته لانها معدة للبيع والشراء. ابراهيم نخعي وايي چي په دکانو کي د بازار اذن ته ضرورت نشته، او ابن سيرين وايي چي يو سړي چي يو دکان ته ورسي په بازرا کي دکاندار ته به السلام عليکم وايي، دکان دار ته به وايي أدخل؟ که هغه اجازه ورکړه نو دي ورننوځي.

**درويش وايي:** چي وهذا الاستيذان خلاف العرف في جميع حانات الاسواق في جميع البلاد الا ان يقال کان ذالک عرفا في زمن ابن سيرين في اسواقهم والله اعلم. او عطاء وايي چي دا هغه خرابه سرايونه دي چي خلک د بولو او غائطو لپاره ورځي.

**وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿۲۹﴾**

او خدای ﷻ خبر دی په هغه څه چي تاسي يې ښکاره يا پټ کوئ يعني چي ستا څه غرض دی په دخول کي د بيت د بل، آيا اطلاع پر عوراتو د خلکو يعني د سړي د کور يا ښځي يا قالين وغيره يا دده عيش و عشرت وويني لپاره د فساد، دا خو د ماتکتمون معنی وه، او ماتبدون خو هغه دی چي دی وايي زما دا غرض دی په دخول کي د بيت يعني الدار د فلان چي دده سره مي يو مشوره کول.

**قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ**

ووايه و مؤمنانو ته چي ښکته دي کړي سترګي د هغه چا د ليدلو څخه چي دده ته يې ليدل نا روا وي.

**درويش وايي:** چي دا شروع ده په بيان د احکام عامه وو چي شامل دي ټولو مؤمنانو ته. يندرج فيها حکم المستاذنين عند دخولهم البيوت اندراجا اوليا، او خطاب يې و عليه الصلوة والسلام ته متوجه کړی، له دي سببه چي دا احکام خبريه دي او کثيرة الوقوع دي، نو بايد چي تفويض د هغو اومر او نواهي و داسي مهيمن اعظم او حافظ مکرم ته وسي لکه عليه الصلوة والسلام. ددي آيت شان نزول ابن مردويه د حضرت علي رضي الله عنه څخه په روايت داسي بيان کړی دی چي يو سړی په حيات کي د عليه الصلوة والسلام په يوه لاره کي د لارو د مديني را روان



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ؤ په هغو لارو کي يوه ښائسته ښځه را روانه وه، نو دې نر وښځي ته وکتل او ښځي وده ته وکتل، نو شيطان دواړو ته په زړه کي وسوسه وروا چول چي ښه په ما ره نظر دي نه ورته وکتل، نو دا سړی روان دی سترګي يې په ښځه کي دي مخ ته يې فکر نسته چي ناګاه يې پزه له دېوالـه ومښتل او چاک سوه وينې پر رايله سوې. د خانه سره يې وويـل چي قسم په خدای ﷻ دی کـه زه دا وينې پاکي کړم چي په عليه الصلوة والسلام مي ليدلي نه وي، نو وينې يې لـه پـزي څخه بهيږي چي عليه الصلوة والسلام ته ودرېدی او ټوله قصه يې ورته وکړه، عليه الصلوة والسلام ورته وويل هذا عقوبة ذنبک وانزل الله تعالى (قل للمؤ منين آه)

**پوه سه:** چي يغضوا صيغه د امر ده په حذف د لام الامر الغائب نحو ليضرب او کلمه د من زائده ده پر قول د الاخفش رح، ولي چي دی زيادت د من په کلام موجب کي هم روا بولي، کما في کتب النحو، او په نېز د سيبويه رح کلمه د من زائده نه ده ولي چي دی زيادت د من په کلام موجب کي روا نه بولي، نو دی وايي چي کلمه د من لپاره د تبعيض ده لان المؤمنين غير مامورين بغض الابصار مطلقًا بل بالغض عما لايحل لهم النظر اليه. وفيه بحث لان کلمة من داخلة الابصار والتبعيض ليس في الابصار بل في فعل الابصار وهو النظر والجواب ان تبعيض النظر کانه تبعيض للبصر، او داسي دي څوک تـوهم نـه کوي چي ابصار جمع د بصر ده په معنى مصدري يعني کتل. فالتبعيض في الابصار نفسها، ولي چي دلته ابصار چي مفرد يې بصر دی په معنى د عضو مخصوص ده لان الغض لايکون الا للعضو ددې سببه روح البيان تفسير د غض داسي کړی دی: الغض اطباق الجفن بحيث يمنع الرؤية انتهى.

**فائده:** منهي عنه دويم وار په نامحرمه پسي کتل دي په اراده سره نه اول وار کتل بلا اختياري لحديث بريدة رض چي عليه الصلوة والسلام و علي رضي الله عنه ته وويل لا تتبع النظرة النظرة (تـه تابع مه ګرځوه يـو وار کتـل يعني دويم وار کتل د بل وار کتلو يعني اول وار) فان لک الاولى دون الآخرة، رواه احمد والترمذي وابو داؤد والدارمي رحمهم الله، لـه ابي امامه رض څخه روايت دی عن النبي ﷺ قال ما من مسلم ينظر الى محاسن امرئة ثم يغض بصره الا احدث الله له عبادة يجد حلاوتها، رواه احمد. والمعنى والله اعلم چي خدای ﷻ به هغه ته د داسي عبادت توفيق ورکړي چي دی به يې په خوند والي پوه سي.



Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

**فائده:** مفعول د قول محذوف دی. ولي چي جواب د امر یعني قل دلالت کوي وهو یغضوا ابصارهم.

(ویحفظوا فروجهم) ای ولیحفظوا چي دوی دي وساتي خپل اعضاء مخصوصه للجماع د ما لایحل لهم من الزنٰی واللواطة.

**پوښتنه:** دا آیت خو مطلق دی بیګانه او مابیني دوارو ته شامل دی بلکې مینځي ته هم، نو یې هغه یې ولي نه کړه څندي استثناء؟

**ځواب:** هغه استثناء چي په بل آیت کي راغلې ده هغه معلومه وه بالضرورة عقلاً او نقلاً، نو ځکه یې دلته نه کړه ذکر. قال الله تعالی الا علی ازواجهم او ماملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین.

**فائده:** فرج په لغت کي چاک ته وایي کفرج الحائط یعني د دېوال چاک او په عرف کي د عربو د دوو پښو منځ ته وایي که د نروي او که د ښځي که قبل که دبره له جهته څخه د کثرت استعمال په معنی مذکور لکه تصریح کړی شوی ده. او یا مراد لفظ الفرج له کتلو څخه د بل چا دی چنانچه په حدیث کي د بهز بن حکیم عن ابیه عن جده راغلی دی. قال قال رسول الله ﷺ احفظ عورتک الا عن زوجتک اوما ملکت یمینک، راوي وایي ما ورته وویل اذا کان الرجل خالیًا (یعني یوازي وي نو هم به عورت نه لڅوي) علیه الصلوة والسلام راته وویل: فالله احق ان یستحي منه رواه. رواه الترمذي وابو داؤد وابن ماجه.

**درویش وایي:** چي له دې حدیث څخه ځایونه د ضرورت د نظر مستثنٰی دي لکه حلق العانة (زیرناف خریل) یا هندو مسلمان سي ځان په ډاکټر وغیره سنتوي او په نېز د غائط او بولو چي بې اختیاره نظر پر ذکر واقع کېږي فافهم.

ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ﴿۳۰﴾

دغه غض البصر او حفظ الفرج فائده مند دی او پاکونکی دی. ولي چي د زنٰی څخه مو لېري کوي، په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په هغه څه چي دوی یې فعل کوي چي سترګي د نامحرمو خواته وراروي، یا لاسونه وبیګانه ښځو ته وروړي وما یقصدون بذالک من فعل الزنٰی، نو چي خدای ﷻ په ټولو اعمالو د دوی خبر دی، نو دوی باید له خدایه وېرېږي او له ورته عملو څخه توبه وکاږي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقُل لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ

ته وو ایه اې رسوله د خدای ﷻ مؤمنانو ښځو ته چې پټوي دې سترګې (کلمه د من زائده ده تفصیل یې په تفسیر کې د مخه تېر سو)

**پوه سه:** چې ښځې ممنوع دي له کتلو څخه و داسې ځای ته که د نر وي او که د ښځې چې دوی ته یې کتل ناروا وي لکه مابین السرة والرکبة چې هغه عورت دی ستر یې واجب دی پر نر او ښځو دواړو او نظر د بل ورته حرام دی، په کتاب الزواجر کې د ابن حجر المکي راغلي دي کما یحرم نظر د نر و ښځه ته مطلقًا دغه رنګه حرام دی نظر د ښځې و نر ته ولو بلا شهوة ولا خوف فتنة ای الزنٰی.

**درویش وایي:** چې په دې مبحث کې هر څه حرمت چې ذکر کېږي که مطلقًا وي او که و عورات غلیظه ته وي مراد ځنې لغ اندام دی. نعم که په منځ کې د نر او د ښځې محرمیت وي لکه زوی او مور. ورور او خور الی غیر ذالک که محرمیت د نسب وي کما ذکرنا او که محرمیت د رضاع وي لکه رضعي مور او خور او یا محرمیت د مصاهرة لکه زوم او خواښې، نو کتل که د نر وي او که د ښځې وماسوی ته د مابین السروة والرکبة لکه مخ، پندې، مړوندونه وغیر ذالک په شهوت سره حرام دی او بېله شهوته حرام نه دی، نعم ښځې لره غض البصر د بېګانه سړي و هر ځای ته چې وي اولی او احسن دی که په شهوت وي او که بلا شهوته وي، په دلیل د هغه حدیث چې ابو داؤد، ترمذي. نسائي او بیهقي په خپل سنن کې راوړی دی، تېرلو روایت د ام سلمة زوج النبي ﷺ څخه کړی دی، دا وایي چې زه او مېمونه د علیه الصلوة والسلام سره ناستې وُ چې عبد الله ابن ام مکتوم کوړ ته راغلی یعني د علیه الصلوة والسلام د ملاقات لپاره. نو علیه السلام موږ ته وویل احتجبا منه. مخ پټ کړئ. ام سلمه ﷞ وایي ما ورته وویل یا رسول الله ﷺ هو اعمٰی لایبصر. دی خو په سترګو ړوند دی نه ویني؟ علیه الصلوة والسلام راته وویل، آیا تاسې ړندې یاست. السنما تبصرانه، تاسې دی نه وینئ؟

**درویش وایي:** چې دا دلیل د هغه چا دی چې وایي حرام دي کاته د ښځې و بېر ځای ته د بېګانه سړي مطلقًا لان اعضاء الرجل کلها محل شهوة النساء والشهوة فیهن اکثر و اوفر.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** نظر د ښځي و ښځي ته په ماسوی کي د مابين السرة والركبة که په شهوت سره ؤ هم حرام دی.

**سوال:** ښځه به د ښځي و يو اندام ته څرنګه په شهوت ګوري؟

**خواب:** دا شهوت په هغه ښځو کي پيدا کېږي چي په عمل د سحاق والعياذ بالله مبتلی وي. سحاق دا بولي چي يوه ښځه پر بلي پرېوځي او پښې پورته ونسي هغه بله ښځه خپل فرج پوري مږي يو ګړی وروسته دواړې انزال سي او لکه د نرد جماعو خوند ورته حاصل سي، كذا في روح المعاني.

**درويش وايي:** چي چونکه د ښځي شهوت ډېر دی او تقوی د حرمت د زنی په ډېرو ښځو کي کمه ده خصوصًا په اوسنی زمانې کي، نو زوم بايد د خوابنې څخه که څه هم حرمت ابدي لري ډېر احتياط کوي. ولي چي ماته ډېر کسان راغلي دي د فتوی غوښتلو لپاره، بعض وايي چي زه د خپلي ماينې سره پروت وم چي ماجماع وکړې د ماينې سره او مورېه بيده ؤ خوابنې به مي ترشا راته پرته وه او لاس به يې رابانديي اچولی ؤ ټينګ به يې نيولی وم چي زه به راويښ سوم کرار به يې راته وويل مخ راواړوه ما چي به مخ ور واړوی دي به لا ترمخه پرتو ګ کښلی ؤ اخير به پر ما شهوت غالب سو جماع به مي ورسره وکړې الى غير ذالک من حيل النسوة، او د رضعي خور وغيره سره دي سړی ډېر احتياط کوي، ولي دا حرمت خو عارضي دی د شهوت مانع نه دی په ډېرو ښځو کي، نو نر دي احتياط کوي چي ددوی د شهوت په سبب دي ودام ته د زنی واقع نه سي.

**درويش وايي:** چي مظهري د فوق الذکر آيت شان نزول داسي بيان کړی دی په روايت د ابن ابي حاتم له مقاتل څخه دی وايي چي مور ته دا خبر رسېدلی دی چي جابر بن عبدالله رضی ووېل چي اسماء بنت مرثد خپل د خورما په باغ کي وه نوري ښځي به هم هغه باغ ته د مجلس او باندار لپاره ورتلي پرتو کان به يې نه وه اغوستي يعني تيمبان به يې اوږده وه، نو د پښو پازېبونه به يې معلومېدل او سينې به يې هم ښکاره وې او کوڅی به يې معلومېدلې، نو اسماء رضی وايي چي ما اقبح هذا الفعل منهن فانزل الله تعالى في ذالک. وروسته مظهري رحه اختلاف د ابو حنيفة او د شافعي او د يوه او بل دلائل يې ذکر کړي كما هو ديدنه في تفسيره وان موضع ذکر هذه الاختلافات وذکر الدلائل من الجانبين كتب الفقهاء رحه ... مصرع:

وللناس فيما يعشقون مذاهب



Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

**درویش وایي:** چې بخاري او ترمذي روایت کړی دی له ابن عباس رضی الله عنه ښځه چې یوه ښځه د خثعم د قبیلې و علیه الصلوٰة والسلام ته راغله په داسې حال کې چې فضل بن عباس رضی الله عنه د علیه السلام تر شا سپور وُ په کال کې د حجة الوداع. دې ښځې دا پوښتنه کوله یا رسول الله ان فریضة الله علی عباده في الحج ادرکت ابي شیخًا کبیرًا یعني حج چې فرض سو زما پلار په داسې حال کې دی چې شیخ کبیر دی حتی چې پر اوښ باندې یو ازې نسي سپرېدای فهل یقضٰی عنه ان احج عنه؟ قال ؑ نعم. ابن عباس رضی الله عنه وایي چې فضل ودې ښځې ته ډېر کتل ولې چې ښځه هم ځوانه وه او هم ښائسته وه او ښځې به فضل ته ډېر کتل ولې چې فضل رضی الله عنه ډېر ښائسته ځوان وُ نو علیه الصلوٰة والسلام به د هغې ښځې په دوران کې د خبرو به یې د فضل مخ هغه بل طرف ته اړاوه یعني چې دا ښځه وه نه ویني، نو عباس رضی الله عنه ورته وویل چې په دغه وخت کې حاضر وُ، لم لویت عنق ابن عمک (ولې دې وه پېچل غاړه خپل د اکا د زوی یعني الفضل) علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل رئیت شابًا (ای الفضل) وشابة (یعني المرئة الخثعمیة) فلم آمن علیها الشیطان (یعني ما امن نه درلودی پر دوی له شیطان ځکه چې په شهوت به سره ګوري)

**سوال:** ولې علیه الصلوٰة والسلام هغې ته نه ویل چې مخ پټ کړه؟

**ځواب:** ابن القطان رحمه الله وایي چې ددې حدیث ځخه دا فهمېږي چې کتل و ښځې ته په وخت کې د امن د فتنې یعني الزنٰی روا دی او په دې مجمع عام د حجة الوداع هیڅ امکان د زنٰی محسوس نه وُ.

## وَيَحۡفَظۡنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبۡدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنۡهَا

او دوی دې خپل فروج یا د زنٰی ځخه یا دې نه ښکاره کوي. او دوی دې نه ښکاره کوي د ښائست شیان خپل لکه ښنګړي یا جامې. قمیص او پر توګ یا په نکروزو سره لاسو نه.

**تفریع:** چې د زینت ښکاره کول نه دی روا، نو د ځایو د زینت چې ابدان د دوی دي ښکاره کول یې په طریقه اولی ناروا دی مګر نه هغه د زینت چې ښکاره کېږي په وخت کې د کار کولو یا د تګ لکه ګوتمې یا د قمیص کښته خوا، ولې ددې شیانو په وجوب الستر کې حرج دی والحرج مدفوع في الدین. او بعض مفسرین وایي چې د زینت مواضع د زینت بحذف المضاف.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** مواضع د زينت كه خلقي وي لكه ښائسته اعضا، يا اختياري وي.

**پوه سه:** چي په استثناء سره مخ او ورغوي او په يوه روايت كي پښي تر بجلكو پوري خارج سوه عند ابو حنيفة ومالك واحمد والشافعي رحمهم الله. لما جاء في حديث الترمذي عن ابن عباس وعن عائشة رضي الله عنها ايضًا ان تلك الاعضاء ليست بعورة.

## وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ

يضربن په معنى د اچولو دى ماخوذ من قولهم ضرب يده على الحائط اى وضعها خپل پوړنى دي پر خپلو گريوانو اچوي تاچي وېښتان يې پټ سي او غږگرونه يې پټ سي او غاړي يې پټي سي او غوږوالي چي په عربي يې قرط بولي او په فارسي يې گوشواره بولي (ولايبدين آه) او دوى دي نه ښكاره كوي هغه زينت چي ماظهر څخه دي مستثنى سو، نو اضافت د زينتهن لپاره د عهد ده، نو مراد خفي زينت دى لكه غوږوالي، بنگړي، پاى زېبونه وغير ذالک.

**سوال:** له استثنى څخه د ما ظهر خو دا معلومه سوه چي غير د ماظهر يعني پټ زينت نه دى ښكاره فما الفائدة في التكرار؟

**ځواب:** مقصود دلته بيان دى د من يحل لهن ابداء الزينة الخفية له ومن لايحل (بعول) جمع د بعل ده يعني مېړه. مگر نه مېړه ته دي زينت خفيه ښكاره كوي، ولي چي مقصود د ماينو ځان ښائسته كول دي و مړو ته، نو مېړه ته د ماينې د ټوله اعضاؤ ليدل او كتل روا دى حتى الفرج لكن نظر و فرج ته يې مكروه دى لقوله عليه الصلوة والسلام اذا اتى احدكم اهله (يعني ماينې ته د جماع لپاره) نو دي پټ كړي ځان او ماينه يعني دوه عضوه مخصوصه د دواړو، رواه الشافعي والطبراني عن ابن مسعود رضي الله عنه، او له عائشي رضي الله عنها څخه روايت دى: مارىٔ مني ولارئيت منه (نه دي ليدلي عليه الصلوة والسلام د ماڅخه او نه ما ليدلي دده څخه يعني العضو المخصوص وقت الجماع) او بعض علماء وايي چي نظر و فرج ته د ماينې خلاف الاولى دى وهو على ماقال الخفاجي مذهب الحنفية رحمهم الله وتفصيله في الهداية.

**مسئله:** كه مېړه ضعيف الشهوة وُ جدًا چي د ماينې و فرج ته يې په كتلو نه واى شهوت نه پوره كېدى، نو دا عذر دى نر ته يې كتل روا دى او ماينه دي هم ځان نه سپموي او پر مېړه دي دا پيرزوينه كوي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** مېره چي په هر زينت د مايني خوشاله کېدی او شهواني قوت ته يې زيادت رسېدی پر ماينه واجبه ده چي زينت به کوي لکه سترګي تورول لاسونه او پښې په نکروزو سره کول او شونډان سره کول او سرخي او سفېدی کول او نور ورته افعال.

## اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ

يا پلرونو ته ددوی وکذا آباء الآباء وابآء الامهات وان علو يعني نيکه ګان که د پلار د خوا وي او که د مور د خوا وي بدلالة النص واجماع الامة، يا پلرونه د مړو چي خسران يې بولي يا تر هغه پسې لوړ نيکه ګان د مړو وان علون (وابنآئهن) يا زامن د ښځو يا زامن د زامنو چي لمسيان يې بولي وهلم جرا وکذا بناتهن (زامن د لونو ايضًا بدلالة النص واجماع الامة المرحومة) يا زامن د مړو ددوی يعني چي د بلي مايني څخه يې وي چي په پښتو يې بونځيان بولي.

**دروېش وايي:** چي ما بونځيان ددې لپاره وويل چي د ښځي خپل زامن خو دمخه ذکر سول يعني و ابنآئهن.

## اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْٓ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْٓ اَخَوٰتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ

يا ورونه ددوی که د پلار او د مور د دواړو يې وي او که يوازي د پلار يا يوازي د مور د خوا يې وي؛ يا زامن د ورونو ددوی چي په پښتو يې وريرونه بولي وفي حكمهم بالنص والاجماع زامن د زامنو د وريرو او زامن د لونو د وريرو، يا زامن د خوندو ددوی چي خوريان يې بولي يا زامن د زامنو د خوندو ددوی وان سفلوا بدلالة النص والاجماع.

**حکمت:** خدای ﷻ مباح کړی و ښځو ته ښکاره کول د محاسنو خپل و دغو رجال مذکورينو ته ولي چي د دوی تر منځ مخالطت ډېر دی او تګ راتګ او يو له بله حاجت غوښتنه. او بل داده چي ډېره د فتنې د زنی د دغو رجالو له خوا نسته الا نادرًا جدًا، او په طبائع د رجالو نفرت کېږي چي دغو ښځو ته د شهوت په نظر وګوري، نو خدای ﷻ مباح کړی ودوی ته يعني مذکورينو نرو ته چي دوی وګوري و هغه اعضاء ته د دغو قريبانو ښځو چي په وخت کي د کالو پرېولو، د دوډۍ پخولو، د ځای د جارو کولو او د نورو کورني کارو ښکاره والی يې مالابد منه وي وهو والوجه والراس والصدر والساقان والعضدان.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** نه دي روا و مذكوره نرو ته كتل و شاته د ددوی او نسو ته ددوی او نه و منځ ته له نو (چي په عربي يې سرة بولي او په فارسي يې ناف بولي او په پښتو يې نو بولي) څخه تر زنګانه ددوی لعدم الضرورة لانها لاتنكشف عادة عند الخدمة فلا وجه لاباحة النظر الى هذه المواضع والاعضاء. منهن.

**مسئله:** هم دغه حكم مذكور في القرآن الكريم دی د هغه نر او ښځي تر منځ چي نكاح يې ابدي سره نا روا وي كه په نسب سره وي كالمذكورين والمذكورات في هذه الايات يا په رضاع سره لكه رضعي مور يا خور او يا په مصاهرة سره لكه خواښې د خواښي مور د خواښي خور.

**پوښتنه:** خدای ﷻ د اكاګانو او د ماماګانو ذكر په آيت كي نه وكړی؟

**ځواب:** ولي چي اكاګان په معنی كي د بني الاخوان دي او ماماګان په معنی كي د بني الاخوات دي بدلالة النص والاجماع. ولي چي عمه ته ابداء د زينت وزوی ته د ورور روا دی، نو بنت الاخ ته ابداء د زينت و اكا ته هم روا دی للمساوات. او چي خاله ته ابداء د زينت و خوريي ته روا سو نو بنت الاخت ته ابداء د زينت و ماما ته هم روا دی.

**مسئله:** روا دی نر ته چي مسه كړي د ښځي هغه عضوه چي ده ته يې نظر روا وي. ولي ګاهي چي په سفر كي دغه نر او ښځه سره ملګري سي و دغه مسه ته ضرورت پيدا كيږي. او بل دا چي د محرميت ابدي په سبب په مسه كي د دغو اعضاؤ بهره د شهوت نسته. البته د كتلو و يو اندام ته د ښځي او د مسه كولو د هغه اندام فرق ښكاره سته. نو كه نر پر خپل شهوت د مذكوراتو ښځو بې‌پړه دی نو دي اعضاء مذكوره ته مسه كوي او د حديث د ابن مسعود چي احمد او طبراني روايت كړی دی په يوه برخه كي راغلي دي: واليدان تزنيان وزناهما البطش اي اللمس بالشهوة.

**مسئله:** كه په نظر او كتلو كي د بعض نرو چي شهوت يې په انتهائي درجه كي وُ او يا يې پر قرينه ښځه دا شك راتلی چي كتل به يې ماته سبب د شهوت زما يا دي وګرځي، نو هغو اعضاؤ ته چي تو هم د شهوت پكښي كيږي نه دي ګوري، ولي چي د حديث مذكور د ابن مسعود رضي الله عنه په يوه برخه كي راغلي دي چي رسول كريم ﷺ وايي: والعينان تزنيان وزناهما النظر (يعني بالشهوة)

**يوه سه:** چي په (اونسائهن) كي معنی د اضافت المجانسة دی في الانوثية، نو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر دې تقدیر روا ده مؤمنه ښځې ته چې خپل محاسن ښکاره کړي وبلي ښځې ته که مؤمنه او که کافره وي که حره وي او که مینځه، ددې جواز دلیل دادی چې ښځې سره یو جنس دی او شهوت د یوې د بلې ته غالبًا نه کېږي (د غالبًا د قید فائده دا ده که یوه ښځه په مرض د سحق مبتلا وه، نو هغه بله ښځه دې هغه ځای څنډې پټوي چې داعي د شهوت د سحق ګرځي وقد مر معنى السحق بالتفصيل) نو ځکه له امام اعظم رح روایت دی چې نظر د ښځې و ښځې ته لکه نظر الرجل الى محارمه آه، او بعض مفسران وايي چې مراد له نسائهن څخه مؤمناتي ښځې دي، نو پر دې تقدير نه ده روا مسلمانانو ښځو ته چې کشف د محاسنو و کافراتو ښځو ته وکړي، ولې چې کافرات ښځې زمونږ د ښځو څخه نه دي لکونهن اجنبيات في الدين، ولې چې کافرات ښځې ددې پرهېز نه کوي چې خپل مېړه ته دې ووايي چې د فلانې مسلمان داسې ښائسته مايته یا لور وه او د هغې د حسن اوصاف دې پر مېړ ورته کښېږدي چې د غائبانه شهوت باعث وګرځي. وجاء في الحديث المتفق عليه لاتباشر المرئة المرئة فتنعتها لزوجها كانه ينظر اليها (درویش وايي که څه هم دا حدیث خو عام دی کافره او مؤمنه دواړو ته شامل دی لكن المؤمنة يتحرج عن وصف المؤمنة لزوجها والكافرة لايتحرج) بغوي رح وايي چې خليفة المؤمنين عمر بن عبد العزيز رح (که څه هم عمر رض المذكور له صحابه وو څخه نه دی لکن له جهته د عدالت د ده كما جاء في تواريخ الاسلام حتى چې بعض تواريخ وايي چې عمر بن عبد العزيز په درجه کې د پنځم د خلفاء راشدينو دی، نو ځکه فقير رضى الله عنه ووايه) نو ده و خپل والي عبيده بن الجراح ته نوشته کړه چې منع کړه ښځې د اهل کتابو يعني يهوديات يا نصرانيات چې يو ځای د مسلماتو ښځو سره حمام ته داخلېږي.

**أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ**

او يا چې په ملک يمين کې دي د ښځو.

**درویش وايي:** چې دا آيت معركة الآراء دی، ابن جريج رح وايي چې مراد د نسائهن چې وړاندې تېر سو سره د تفسيره او اختلافه مؤمنات جرائر دي، او مراد د ماملكت ايمانهن څخه مينځياني دي ولو كان كوافر، مريان نه دي مراد فلايحل لامرئة مسلمة ان تتجرد بين يدي مشركة الا اذا كانت المشركة مملوكة لها فعلى هذا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

التاویل نه دی روا و ښځي ته انکشاف د محاسنو ومخ ته د خپل مریي او نه دی روا مریي ته چي د مالک ښځي ته به ګوري مګر هغه اعضاء د دي چي بېګانه سړي ته یې دید روا دی، وبه سید الطائفة ابو حنیفه رح، وبه قال بعض اصحاب الشافعي، چناچه ابو حامد محمد الغزالي من الشافعیة وایي الصحیح عند اصحابنا ان العبد لایکون محرمًا لسیدته. وقال النووي من الشافعیة رح و هو الصواب؟ بل ینبغي ان لایجری فیه خلاف والقول بانه محرم لها لیس له دلیل ظاهر وان الصواب في تاویل انه نزلت في الاماء المشرکات انتهی قول النووي رح. صاحب هدایه وایي چي زموږ دلیل دادی چي مریی فحل یعني نر دی غیر محرم ولا زوج او دو طرفه شهوت موجود دی او نکاح یې ورته روا ده وروسته تر زوال د ملکي ددې. او مجبوري په داخل کي د کور مریي ته نسته په خارج او دباندي دي خدمت په کوي، او کور ته چي راځي لکه بېګانه سړی داسي دي راځي، یعني لکه بېګانه سړي ته چي کتل دده و باداري ته روا وه ده ته هم هغو ځایو ته کتل جائز دی. والمراد بهذه الآیة الاماء انتهی قول صاحب الهدایة مع تغییر یسیر، قال سعید بن المسیب والحسن وغیرهما رح لاتغرنکم تاسي دي نه خطاباسي سورت نور فانها في الاناث دون الذکور، او مالک رح وایي چي ماملکت ایمانهن شامل دی مریانو او مینځیانو دواړو ته. نو امام مالک رح وایي یجوز للسیدة الانکشاف عند عبده کسائر المحارم ویجوز له یعني مریي ته روا دی د خپلي باداري ته لکه خپلي محرمي ته چي ګوري. او امام شافعي رح په نېز د جمهورو د اصحابو دده پر دغه رایه دی چي مریی محرم دی.

**درویش وایي:** چي نور دلائل د طرفینو په محرمیت کي د مریي او د عدم محرمیت دده و کتابو ته د فقهاؤ پرېږدو، فقیر وایي بېله تعصب مذهبي انصاف دادی چي مریی په کور کي لکه محرم د باداري پر ېښول لوی خطر دی د کورنی زنې، ولي محرمیت د نسب یا د رضاع علحده شی دی چي د شهوت ملا ورماتوي او مریان چي عمومًا پیاوړي ځوانان وي او په کور وځي ننوځي او د ښځي مېړه روزانه خپل دکان یا تجارت یا اجرت ته تللی وي بلکې کاهي مېړه د ښځي په سفر د تجارت ولاړ سي چېټ خوان د ښځي مریی په کور کي د ځواني سیدي سره بلا ستر ولامانع موجود وي دا به عجبه وي چي زنې نه سره وکړي که څه هم ښځه ډېره عفیفه وي، والله اعلم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## اَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ

او یا هغه نر چي تابع وي د غني سړي چي په صرف نس د ډوډۍ ورسره وي چي هیڅ حاجت و ښځو ته نه لري یعني آله یې ملګرتیا نه ورسره کوي.

**درویش وایي:** چي دا هغه ښځي کلان ساله زاړه نران دي سماهم تابعین له دې سببه چي دوی پر کسب او مزدورۍ قدرت نه لري، نو د یو چا سره ورسره وي که څه هم دروازه واني په کوي او یا له بازاره پیاز و پتاتې او داسي نور په راوړي او هغه کالي او ډوډۍ ورکوي، نو ددې سړي څخه دي ستر نه کوي او لکه محرم داسي معامله دي ورسره کوي. او حسن رح وایي چي داسي درجې ته رسېدلی وي چي ذکر یې هیڅ حرکت نه لري او نه پورته کېږي او دده په خپله هم جماع ته هیڅ شوق نه کېږي. او له ابن عباس رض څخه روایت دی چي له غیر اولی الاربة څخه عنین مراد دی، او سعید بن جبیر وایي چي مراد ځندي معتوه دی یعني چي اعصاب او دماغ یې خراب وي یعني که څه هم سلیم البنیة وي لکن د جماع یې سر نه خلاصېږي او نه یې فکر په رسېږي. لکه په اوسنی زمانه کي هغه سړی چي د هېروینو نشه کوي، او عکرمه رح وایي چي مراد ځندي مجبوب دی. مجبوب هغه سړي ته وایي چي ذکر او خایه یې ځندي پرې کړې وي، او مشتق له جب څخه دی چي معنی یې قطع ده، او بعض وایي چي مراد خصي دي چي فقط خایه یې ځندي کښلې وي. لکن روح المعاني، روح البیان او مظهري وایي چي عنین او مجبوب او خصي په کتلو کي بېګانه ښځي ته لکه منده سړی داسي دی، ولي چي خصي احتمال د جماع لري چي کامل خصي نه وي او د مجبوب په زړه کي پوره اشتها د جماع سته لکن آله یې نسته، نو چي د ښځي په فرج پوري دا خپل مخصوص ځای مږي چي سحق یې بولي هم دی انزالېږي او هم ښځه، وکذا المخنث في ردي من الافعال یعني دی و خپلي دېري ته خپلګ وربرېږدي چي په پښتو یې کوني بولي او په اردو یې ګانډو بولي، فانه فحل فاسق، نو تر قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم آه او تر قل للمؤمنات آه چي محکم آیتونه دي چي مجبوب، عنین، خصي او مخنث ته شامل دي، او دا آیت والتابعین غیر اولی الاربة شمول او دخول یقیني دی.

**درویش وایي:** چي په کفایه شرح هدایه کي وایي چي هدایه مخنث مقید کړی



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په ردي من الافعال وهو ان يمكن غيره من نفسه (كما بينت معناه بالافغانية) احترازًا عن المخنث الذي في اعضائه لين وفي لسانه انكسار في اصل الخلقة لايشتهى النساء ولا يكون مخنثا في الردي من الافعال كفاية وايي فانه قد رخص بعض مشائخنا في ترک مثله في النساء لانه من غير اولى الاربة من الرجال انتهى.

أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ

چي طفل اسم جنس دی په ځای کي د جمع راغلی دی، نو له دې سببه الذین يې صفت سو او ضمير د جمع ورته راجع سو. او یا هغه کوچنیان چي نه وي رسېدلي وخت ته د قدرت د جماع د ښځو. له دې محاورې څخه ماخوذ دی ظهر علی کسب كذا ای قوي وقدر علیه. او یا یې معنی داده چي دوی عورات د ښځو نه وي لګ کړي بالجماع معهن. نو حاصل دا دی چي حد ته د شهوت نه وي رسېدلي. وقال مجاهد رحمه الله معناه لم يعرفوا العورة من غيرها لاجل الصغر وعدم التمييز.

**مسئله**: که ممیز ؤ لکن حد ته د شهوت نه ؤ رسېدلی، رواه ده ښځو ته چي انکشاف د ټولو اندامو دده و مخ ته وکړي الا من السرة الى الركبة. ولايجوز کشف ماتحت السرة عنده، او که چېري طفل هيڅ تمييز نه درلودی فهو كالجمادات والبهائم لاباس لو كشفت عنده ماتحت الازار ايضًا.

**مسئله**: که طفل مراهق ؤ يعني بلوغ ته نژدې ؤ او اشتهاء يې کېدل او عضو مخصوص به يې عند الشهوة ولاړه سوه فحكمه حكمه الرجال للظهور على عورات النساء.

وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ

او ښځي دې پښې په قصده د مځکي نه وهي تاچي معلوم کړل سي چي دوی پټ کړي وه د زينت له شيانو څخه ددوی چي په عربي يې خلخال بولي او په پښتو يې پاړېبونه او په فارسي يې پای برنجن بولي، بغوي رحمه الله وايي چي د بعضو ښځو به دا عادت ؤ چي پای زېبونه به يې په پښو وه خلګو خو به نه ليدل نو چي پر يو مجلس د نرو به راغله پښې به يې د مځکي ووهلې د پای زېبو به يې شرنګی سو، نو دوی ته په دغه آيت کي نهي وسوې له دغه کاره، ولي چي دا شرنګی په نرو کي ميل پيدا کوي و دې



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته، او د خلکو دا خیال کیږي چي موږ ته یې په پټه خوله وو پل چي زه ستاسي شوقي یم. بیضاوي وایي چي نهي د ضرب الارجل ابلغ دی تر ابداء الزینة. ولي چي په دې کي یو قسم تنبیه او اشاره ده ددې د خوا څخه، وادل علی المنع من رفع الصوت. څکه په نوازل کي وایي چي نغمې او بدلي د ښځو چي په ودو کي یې وایي عورت دی باید نه غوږ نه ورته ونسي، ابن الهمام په فتح القدیر کي وایي که کومه ښځه په لمانځه کي جهري قرائت ووایي لمونځ یې فاسد دی دا موجه خبره ده. ولهذا قال رسول الله ﷺ التسبیح للرجال والتصفیق للنساء. یعني چي امام سهوه سي نر دي په تسبیح فتح ورکوي او ښځه دي د راسته لاس ورغوې د چپه لاس پر شا وټکوي. او له همدې سببه ټوله فقهاء اذان د ښځي مکروه بولي لان الاذان یحتاج الی رفع الصوت.

**درویش وایي:** چي په اوسني زمانه کي بعض ښځي د سپینو زرو ړنګوله جوړوي یعني په زرګر او یا په منځ کي د مري شني داني ورواچوي. نو هغه چي پښه د مځکي نه ووهي هم شرینګی کوي، خصوصاً چي پښه د مځکي ووهي یا پښه کلکه پر مځکه کېښږدي.

**سوال:** ددې قسم خلخال یې څه چاره چي بېله ضرب الرجل شرینګی کوي؟

**ځواب:** دا قسم خلخال و ښځي ته ممنوع دی چي په پښو یې کړي.

درویش وایي: چي د ښځو کنټرول نه ورځ تر طاقت بالا دی.

مصرع: ...... آنچه مردم میکنند بوزینه هم.

ښځي لیلامي زنانیي کالي د یهودو او نصاری وو ویني پر هغه قسم خپل کالي جوړوي (۱) لنډ قمیصان تر کوناتو پوري (۲) نازک تنګ پرتوګان چي بدن یې تر معلومیږي (۳) سینه لڅ ګریوان یعني څیګر یې د تیو تر سرو پوري تر ګریوان معلومیږي (۴) د امریکایانو نرو او ښځو وېښتان په تلویزون کي ویني چي سره دي، نو د مسلمانانو ښځي پر خپلو سرو سرې نکریزي ایږدي تاچي وېښتان یې امریکایي دوله سي. من تشبه بقوم فهو منهم حدیث صحیح (۵) په رادیوګانو او تلویزونو کي مسلمانان د ښځو نغمې او بدلي اوري.

**تنبیه:** زدکړه د قرآن د محرمي ښځي څخه چي قاریه د قرآن وي ډېر زیبا دی، ولي چي د ښځي لهجه طبعًا خوش اوازه ده، نو قرآني صوت یې ډېر زیبا او مؤثر پرېوځي او نغمه هم نه ده فافهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

او توبه وکاږئ و خدای ﷻ ته د ټولو ګنهو څخه ای مؤمنانو.

**درویش وايي:** چي مؤمنات تبع د مؤمنانو دي په اکثرو احکامو کي د قرآن کریم بلکي د احادیثو نبویه وو هم تبع دي.

**پوښتنه:** مؤمنان يې عمومًا مخاطب کړه په توبه سره حکمت يې څه دی؟

**ځواب:** اشاره ورته دې ته چي هر مؤمن که هر څو متقي وي لکن په اتیان کي د اوامرو د خدای ﷻ او په ځان ساتلو کي د منهیاتو د څه ناڅه تفریط څخه خالي نه دی. قال رسول الله ﷺ كل بني آدم خطاء وخير الخطائين التوابون. رواه الترمذي وابن ماجه. او بعض مفسرين د دې آيت ترجمه داسي کوي رجوع وکړي وطاعت ته د خدای ﷻ فيما امركم ونهاكم يعني الآداب المذكورة في هذه السورة سورة النور.

**پوه سه:** چي لعل په معنی د لام کی دی ای لکی تفلحون ای فائزون بالمطلوب في الدنيا والآخرة. ولي چي سعادت د دنیا او د عقبیٰ په توبه پوري مربوط دي. قال رسول الله ﷺ طوبىٰ لمن وجد في صحيفته استغفارًا كثيرًا (خوش بختي دي وي د هغه چا لپاره چي پیدا کړي په عمل نامه کي خپل ډېر استغفار) له ابن عمر ؓ څخه روايت دی چي ما واورېدل له رسول الله ﷺ څخه چي وه یې ویل يا ايها الناس توبوا الى ربكم فاني اتوب في كل يوم مائة مرة، وعن ابي هريرة ؓ قال قال رسول الله ﷺ والله لاستغفر الله واتوب اليه في اليوم اكثر من سبعين مرة. رواه البخاري.

**درویش وايي:** چي که خدای ﷻ د بندګانو او ګناه کارانو توبه نه قبلولای او په استغفار ويلو يې عفوه او بخښنه نه ورته کولای، نو ولي يې دوی ته د توبې امر کاوه او پر توبه باندي د دوی يې ولي لعلكم تفلحون مرتب کاوه لان الكريم اذا وعد وفي والله تعالى اكرم من ان يرد ايدي التائبين والمستغفرين صفرًا، يو محقق شاعر وايي:

چو رسوا نکردی بچندین خطا......د رین عالم پیش شاه وگدا
درآن عالم هم بری خاص و عام......بیا مروز رسوا مکن والسلام

عرب وايي: التوبة صابون الاوزار.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ

خدای ﷻ چي په د مخه آياتو کي بندګان د مايوجب الزنی والسفاح څخه منع کړه په دې آيت کي امر د نکاح ورکړی، ولي چي نکاح ستر کي د نر او د ښځي کښته کوي يعني د بل نامحرم و کتلو ته او لوی مانع د سفاح يعني زنی دی.

**پوه سه:** چي الايامىٰ جمع د ايم ده مقلوب له ايايم څخه دی ايم په لغت کي نر و ښځي دواړو ته وايي چي جفت نه لري، او امر د انکحوا و اولياؤ ته د نر چي مايه نه لري او د ښځي چي مېړه نه لري (والصالحين آه) عطف دی پر ايامىٰ او دغه رنګه نکاح ور وکړئ و صالح مريانو ته خپل او خپلو مينځيانو ته.

**پوه سه:** چي دا امر د استحباب دی او د مريانو او مينځيانو نکاح يې په صلاح پوري مقيد کړه چي مراد څخه دي معنی شرعي ده چي هغه مريي يا مينځه چي صالح نه وي ځکه ښه دی د دې مرتبې څخه چي بادار دي دده په شان او نکاح کي غم خوري و کړي او شفقت دي پر وکړي او د نکاح مصارف شرعًا و عادةً يعني بذل المال و اساس البيت پر غاړه واخلي. خو بيا هم صلاح قيد احترازي نه دی يعني چي غير صالح ته دي نکاح نه ور کوي، بلکي دا قيد لپاره د مزيد اهتمام په شان کي د صالحينو فافهم.

إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

که دی وي فقيران يعني توان د مهر او نفقې د زوجې نه لري خدای ﷻ به غني ور کړي يعني د فضل او احسان څخه يعني قادر به يې پر مهر او نفقه و ګرځوي، او خدای فراخه دی قدرت دده او ښه خبر دی په حال د بندګانو.

**پوه سه:** چي په دې آيت کي يې رد وکړی د مانع د نکاح ای الفقر يعني لايمنعكم من النكاح الفقر، ولي چي خدای ﷻ متکفل د ارزاقو د عباد كلهم او مال په باور نه دی سهار نه وي مابنام پيداسي وبالعکس فهذه الآية وعد من الله بالاغناء للناكح، له ابو ابکر صديق رضی الله عنه څخه روايت دی اطيعوا الله فيما امركم به من النكاح. خدای ﷻ به پوره کړي خپله وعده يعني الغناء. كما قال الله تعالى ان يكونوا فقراء الآية، او له قتاده رحمه الله څخه روايت دی چي موږ ته رسېدلې ده دا خبره چي عمر بن الخطاب رضی الله عنه ويلي دي مارئيت كرجل لم يلتمس الغناء من الباءة ای النكاح وقد وعد الله فيها ای الباءة ما وعد يعني قوله تعالى ان يكونوا فقراء


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الآية، او له عمر بن الخطابؓ څخه روايت دى ابتغوا الغناء في الباءة تاسي طلبوئ غناء په نكاح كي واطلبوا الفضل في الباءة، او تاسي طلبوئ فضل د خداى ﷻ په نكاح كي، اوعمرؓ دغه آيت تلاوت كړى يعني ان يكونوا فقراء الآية بغويؒ وايي چي عمرؓ وويل عجب لمن يبتغى الغناء بغير النكاح والله تعالى يقول ان يكونوا فقراء يغنيهم الله الآية، او بزار، خطيب او دار قطنيؒ له عائشهؓ څخه روايت كړى دى قالت قال رسول الله ﷺ تزوجوا النساء فانهن ياتين بالمال رواه ابو داوٗد.

**دروش وايي:** چي ائمة الدين رحمهم الله متفق دي پر دې چي نكاح په حال كي د اعتدال د قوت شهواني وعدم التوقان والخوف عن الوقوع في الفاحشة اى الزنى سنة لقول النبي ﷺ من احب فطرتي فليستن بسنتي ومن سنتي النكاح، وقال رسول الله ﷺ النكاح سنة من سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني، وقال رسول الله "تناكحوا وتناسلوا فاني اباهي بكم الامم ولو بالسقط او كما قال عليه السلام، وقال رسول الله ﷺ يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة (اى النكاح) فليتزوج فانه اغض للبصر واحسن للفرج ومن لم يستطع فعليه بصوم (ولي چي نكاح د سړي سترګي پټوي له حرام څخه او ښه ساتونكي ده له فاحشه څخه د فرج، او كه څوک وس نه لري د نكاح نو نفلي روژې دي ډېري نسي) فانه له وجاء (چي روژې ده لپاره يو نوع د خصي والى دى) فان كان شديد الاشتياق الى الوطي يخاف العنت وهو الزنى وجب عليه (يعني النكاح) عند ابى حنيفةؒ و احمدؒ، وقال مالک والشافعيؒ هو مستحب لمحتاج اليه يجد اهبة (اى كارسازي من المهر والنفقة) او كه توقان او خوف له زنى څخه نه وٗ فقال احمد وابو حنيفةؒ نكاح له افضل من نفل العبادة لانه فيه تكثير الامة المرحومة فانكاح عبادة متعدية والعبادة النفلية عبادة لازمية، وقال المالک والشافعيؒ بعكسه.

**مسئله:** اختلاف الائمة في ترويج المرئة نفسها يعني من غير ولي، لقوله تعالى فلا تعضلوهن ان ينكحن ازواجهن (حيث نسب النكاح اليهن ومنع الاولياء عن عضلهن عن النكاح) او ائمه ثلاثهؒ وايي چي د ښځي نكاح بيله ولي ممنوع ده والتفصيل في كتب الفقها.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**مسئله:** که يو سړی د مايني په مهر، نفقه او کالو کي پاته راغلی يعني نه يې سوای اجراء کولای آيا ماينه د نکاح د نسخ حق لري؟

**ځواب:** امام ابو حنيفه رح وايي حق د فسخ نه لري لکن قاضي دي دې ته لاتق د حال سره ددې او د مېړه نفقه وضع کړي او ښځي ته دي ووايي چي د نفقه او د نورو ضروریاتو لپاره پوروونه کوه، او د پورو حواله پر مېړه کوه او قاضي دي مېړه مجبور کړي چي ته دا حوالې قبلوه. نو که دی يو وخت په قدرت د خدای جل جلاله من حيث يحتسب او من حيث لايحتسب غني سو خو د پورو د حواله غاړه به وباسي او که يې قدرت نه کړی پيدا او مړ سو دده له ترکه ځخه به د پوروړو د حوالې غاړه وباسي. تاريخ وايي چي جعفر بن محمد صادق رح ته يو سړی راغلی شکايت د فقر يې ورته وکړی ده ورته وويل چي نکاح وکړه هغه سړي نکاح وکړه، څو ورځي وروسته راغلی بيا يې شکايت د فقر ورته وکړی ده ورته وويل چي ماينه دي طلاقه کړه، نو يو چا د جعفر بن محمد ځخه پوښتنه وکړه چي يو وار دې سړي د فقر شکايت وکړی تا په نکاح سره امر ورکړی. هغه چي نکاح وکړه بيا يې د فقر شکايت وکړی، تا امر د طلاق ورکړی. ددې دوو متضادو امرو سر څه دی؟

جعفر بن محمد رح ورته وويل چي ما چي په نکاح سره ورته وويل زما خيال دا و چي ددې آيت اهل به وي: ان يکونوا فقراء يغنيهم الله الآية.

**درويش وايي:** چي کما مر في تفسير هذه الآية: جعفر رح وايي وروسته تر نکاح چي بيا ده شکايت د فقر وکړی، نو زما گمان دا سو چي دی اهل ددې آيت وان يتفرقا (که مېړه او ماينه سره خلاص سي يعني بالطلاق) يغني الله کلا من سعته.

**درويش وايي:** چي پر دې قصه هغه قول د بعض علماؤ بناء کېدای سي چي دوی وايي چي کاهي نکاح واجب الترک وي چي دا نکاح يې سبب د معصيت وگرځي لکه چي مېړه د مايني د ولور يا نفقې لپاره غلا يا کسب بري يا په يو بل مفسد اخته سي، نو ماينه دي طلاقه کړي تاچي له عصيان ځخه خلاص سي، نو ځکه په صحيح حديث کي راغلي دي چي: ياتي على الناس زمان لاينال في المعيشة الا بالمعصية فاذا كان ذالک الزمان حلت الغروبة (نو چي هغه زمانه ورسېږي و مسلمانانو ته روا دی ترک د نکاح او اشتغال په عبادت سره چي تبتل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې هم بولي او رهبانيت يې هم بولي، وفي الحديث على ماذكر في تفسير الكواشي اذا اتى على امتي مائة وثمانون سنه.

(درويش وايي: والله اعلم لعل المراد سنه (۱۸۰) بعد مضى قرن صحابة رض او بعد مضى خير القرون كما ورد في الحديث الصحيح خير القرون قرني ثم الذين يلونهم الى اخير الحديث الطويل) حلت الغروبة والترهب على رؤس الجبال انتهى ونقل عن امير المؤمنين علي رضي الله عنه اذا نفذ عدد حروف بسم الله الرحمن الرحيم فانه يكون اوان خروج المهدي عن بطن امه انتهى (درويش وايي والله اعلم بصحة النقل) دا قول د علي رضي الله عنه شيخ اكبر محي الدين ابن العربي رح په دې دوو بيتو کي راوړی د.

اذا نفذ الزمان على حروف ...... ببسم الله فالمهدي قاما

(الف د قاما لپاره د اشباع دی او مراد د قيام ولادت دی لا دعوىٰ المهد ويت كمامر) ولو لا الحسد لظهر سر العدد انتهى قول ابن العربي، صاحب د روح البيان د علي رضي الله عنه د قول او د شعر ابن العربي داسي توجيه کړې ده، حيث قال يقول الفقير که هره کلمه د راء په بسم الله کي مكرر يعني دوې راء يې وبولي په اعتبار د دې چي په تلفظ او په صفت کي د راء تكرار سته، نو حساب د حروفو د بسم الله په حساب د ابجد الف ومائة وست وثمانين ته رسيږي (۱۱۸۶ هـ) وروسته دی وايي فالظاهر من حديث الكواشي المراد في الحديث مائة وثمانون بعد الالف.

**درويش وايي**: چي په دې تاويل د حديث معنى د حديث ښخي صحيح ده. ولي چي وروسته تر (۱۱۸۶) زمانه د نهايت فساد او معاصيو ده، نو ځکه عليه الصلوة والسلام الغروبة يعني ترک د نکاح او ترهب پر سرو د غرو روا کړی دی. لكن خبره په دې کي ده چي عدد (۱۱۸۶هـ) خو ډېر د مخه پوره سوی دی، ولي چي اوس سنه (۱۴۲۰ هـ) ده او د مهدي هيڅ درک نسته، ويمكن ان يقال ان سنة (۱۱۸۶) خو د مهدي د ولادت تاريخ دی لا زمان الدعوىٰ وفيه نظر.

**درويش وايي**: چي له دې سببه په نقل کي د قول د علي رضي الله عنه ما داسي وويل والله اعلم بصحة النقل وفي ختم المبحث المذكور يقول الفقير لله غيب السموات والارض والله تعالى اعلم بالصواب.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ

او طلب د عفت دي کوي او کوشش په دفع کي د شهوت دي کوي په روژه سره يا په قلة الطعام يا په اشتغال د اذکارو يا د افکارو في خلق السموات والارض يا په مطالعه د کتابو د صوفيه او غير ذالک. هغه څوک چي نه لري اسباب د نکاح ومالابد منه للناکح لکه ولور چي اوله ورځ د نکاح غوښت غواړي والنفقة وملبوسات الزوجات في العادات وفوات غيرها من حقوق النکاح.

**درويش وايي:** چي وفي مثله قال رسول الله ﷺ ومن لم يستطع (اى النکاح) فعليه بالصوم فانه له وجاء، وقد مر هذا الحديث مع الترجمة.

(حتى يغنيهم آه) حتى غاية للعفة. تر هغه وخته پوري چي غني کوي خداى ج دوى د فضله او رزقه څخه يعني کوشش ته په عفت کي حاجت نسته بلکي ماينه او نکاح وکړه او دفع د غلبه د شهوت په هغې سره وکړه، له يوې څخه نيولي تر څلورو ماينو پوري کما جاء في القرآن الکريم.

**درويش وايي:** چي په ترجمه کي د فتوحات مکي داسي راغلي دي: بعض از صالحان را چيزى نبود و زن خواست، وفرزند آمد وما يحتاج ان نداشت پس فرزند راگرفت وبيرون خانه آمد ودرمردم نداء کرد که اين جزاى آن کس است که فرمان حق نبرد، مردم گفتند زناء کرده ايد؟ گفت نى ولکن حق تعالى فرموده بود: وليستعفف الذين لايجدون نکاحًا الى اخير الآية ومن فرمان حق نبردم وقبل الغنى المذکور في الآية تزوج کردم وبرائ من هنوز فضيحت و رسوايى شد، مردمان بروى شفقت کردند، هرکس قدرى امداد همراه او کرد وباخير تمام بخانه خود بازگشت يعني فکان التزوج سببًا للغنى کما في الآية الاولى ان يکونوا فقراء يغنيهم الله الآية.

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ

او هغه مريان چي غواړي ستاسي مالکانو څخه عقد د کتابت، نو کتاب مصدر دى په معنى معروف سره نه دى بلکي په معنى د عقد د کتابت نو مصدر دى، د باب د مفاعله نحو کاتبه يکاتبه کتابًا مکاتبةً، نو دا يو عقد معاوضه دى گويا مريى له بادار څخه ځان رانصي بما يؤديه من کسبه فيجب فيه الايجاب والقبول من الجانبين.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وليس اعتاقًا معلقًا باداء المال نو نا بالغ مريي سره عقد د كتابت روا دی چي په بيع او شراء پوهېږي لتحقق الايجاب والقبول لان الصبي العاقل من اهل التصرف چي هغه تصرف ده ده په نفع کي تمام وي والكتابة نفع له لانها نوع حيوة له.

**تفريع**: د صبي لايعقل او مجنون سره عقد د كتابت نه دی روا، د عقد كتابت الفاظ په نېز د ابو حنيفه رح دادي چي مولى يعني مالک و خپل مريي ته ووايي كاتبتک على مال كذا (يعني دومره اندازه روپۍ) ويقول العبد قبلت، نو چي مريی هغه مقدار روپۍ ورکړي بس دی په خپله ازاد سو لان العتق موجب هذا العقد فيثبت من غير تصريح به.

**فائده**: په عقد کي كتابت شرط ده مال حالاً او مؤجلاً يعني پر يوه ځای لکن په مدت معينه يا يوه يا دوي مياشتي يا كاله وغيره (ومنجمًا) يعني په قسطو، او شافعي او احمد رح چي شرطول د مال حالاً خو نه دی صحيح لانه عاجز مطلقًا او کم از کم دوه قسطه خو غواړي لانه عاجز من اكثر من النجمين في الزمان القليل، او زموږ دليل دادی چي آيت خو مطلق راغلی دی، او بدل الكتابة لكه ثمن په بيع کي دی او مبيع نفس د عبد دی او دا اجماعًا خبره ده چي په بيع کي قدرت د تسليم د مال شرط نه دی، ځکه مفلس سړی ډېر اموال عظيمه رانيولای سي، او بله خبره داده چي امكان لري چي عبد مكاتب دي دوستان او قريبان لري چي و اداء ته د بدل الكتابة به تيارسی وي يا په زكوة کي يا په هبه.

**فائده**: كلمة الفاء للتضمن الموصول لمعنى الشرط، كاتبوهم امر استحباب دی عند جمهور العلماء او په هدايه کي وايي چي دا امر ايجاب نه دی باجماع بين الفقهاء وانما هو امر ندب وهو الصحيح. په هو الصحيح کي غرض د هدايه دادی چي امر اباحت نه دی لكه زموږ بعض مشائخ چي وايي.

**اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا**

كه ستاسي باور او يقين ؤ په دوی کي د خير، ابن عمر رض وايي چي قوت پر كسب يې درلودی وهو قول مالک وسفيان الثوري والحسن والضحاک رحمهم الله، او مجاهد رح وايي چي له خير څخه مراد مال دی ومعنى كه دوی لره مالونه وه، او دا قول ضعيف دی اذ العبد ومافي يده من المال ملک المولى، او اجماعًا و شرعًا



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مربي اهل د ملکیت د مال نه دی للمنافات بین المالکیة والمملوکیة، ابن عباس رض وایي امانهٔ و وفاءً (یعني امین او وفادار سړی وي) امام شافعي رح وایي چي اظهر د معانیو د خیر په مربي کي اکتساب او امانت دی، او صاحب هدایه وایي چي مراد له خیر څخه حریت ددهٔ دی یعني بعد اداء بدل الکتابة وه مسلمانانو ته ضرر نه وي لکه دغه عبد چي کتابت له مولی څخه غواړي کافر وي که ازاد سي معاون د کفارو به وګرځي، نو پر دې تقدیر بیې کتابت مکروه دی لکن مع هذا که عقد د کتابت مولی ورسره وکړي دی صحیح لازم دی په حق د مولی.

**مسئله**: که د مربي هیڅ کسب نه وي زده لایکره کتابته عند ابی حنیفة ومالك والشافعي رحمهم الله في روایة.

**مسئله**: مکروه دی کتابت د مینځي چي هیڅ کسب بیې نه وي زده اجماعًا، ولي چي شاید دا به بدل الکتابة په زنی پیدا کوي.

## وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ ءَاتَىٰكُمْۚ

او تاسي ورکوئ و دوی ته یعني و مکاتبانو ته له مال څخه د خدای ﷻ چي تاسي ته یې درکړی دی.

**بوه سه**: چي دا امر الهي باعثه کول دي د ټولو مسلمانانو پر کومک د مکاتبینو سره که په فرضي زکوٰة سره وي او که په نفلي خیرات سره وي، او حسن او زید بن اسلم رح وایي چي مراد سهم ددوی دی چي خدای ﷻ دوی ته ورکړي په صدقاتو مفروضاتو کي بقوله وفي الرقاب، لکن ددې کلمات د مفروضه مال سره فقط مناسب نه دی ولي چي دا توهم دا مر هم لپاره د استحباب دی لکه امر د کاتبوهم. نو څرنګه به په فرضي سهم پوري خاص سي د بادار که څه هم زکوٰة و مکاتب ته خپل نه دی روا لکن دده لپاره بیا مستحب داده چي د بدل کتابت یو قسط دي مثلاً ورپریږدي، او بعض وایي چي پر مولی دا حط واجب دی وهو قول عثمان و علي والزبیر وجماعة من الصحابة رض وبه قال الشافعي رح، او مظهري وایي چي تفسیر د ایتا په حط سره نه دی صحیح یعني په آیت کي (غرض دا دی چي تفسیر د ایتاء د لفظ په حط سره نه دی روا که څه هم حط المولی خو مستحب کار دی لکن لیس مدلول الآیة دلیل د ندب دا دی چي عبد الله بن عمر رض خپل مربي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مکاتب کړی (۳۵۰۰۰) درهمًا په اخیرو کښتو کي یې (۵۰۰۰) حط وکړی، لان الایتاء یدل علی التملیک، په حط کي خو تملیک نسته بلکي حط اسقاط دی ومن ههنا قال ابو حنیفة رح لایجب علی المولی شیئًا من البدل اعتبارًا بالبیع (ولي چي عقد کتابت خو هم عقد معاوضه دی لکه بیع کمامر) او حط په هیڅ معاوضه کي که مستحب وي لکن واجب نه دی، فکذا في عقد الکتابة لیس شئ من الحط بواجب علی المولی، حسین کاشفي رح وایي، حویطب صبیح را بصد دینار مکاتب ساخته بود بعد از سماع این آیت بست دینار باو بخشید یعني ازان صد دینار بست دینار باو هبه نمود باقی (۸۰) دینا رصبیح بروقت مقرر ادا نمود، وقتل صبیح یوم حنین في الحرب، قال الشاعر:

بشنو از من نکته ای زنده دل...... وز پس مرگم به نیکی یاد کن
گه بلطف ازاده رابنده ساز..... گه با حسان بنده ازاد کن

**شان نزول**: مسلم او ابو داوْد له جابر بن عبدالله رض څخه روایت کړی دی چي د عبدالله بن ابي بن سلول یوه مینځه وه چي مسیکه یې نوم ؤ او بله مینځه وه چي امیمه یې نوم ؤ ابن ابی دوی مجبوره کولې پر زنې (یعني د خلکو سره زنې کوئ روپۍ څندي اخلئ ماته یې راوړئ چي دې ته په عربي ضریبة وایي، نو دې دوو مینځیانو شکایت وکړی و علیه الصلوة والسلام فنزلت هذه الآیة، او په روایت کي د سدي رح راغلي دي چي عبدالله بن ابی یوه مینځه درلوده چي نوم یې معاذه ؤ چي ابن ابی ته به مېلمه راغلی ده به دغه مینځه معاذه وروا ستول چي جماع ورسره وکړي دا د ابن ابی احسان او ثاروَل د مېلمه وه، نو دې مینځي شکایت و ابوبکر الصدیق رض ته وکړی، ابوبکر رض دا خبره رسول الله ﷺ ته ورسول، علیه الصلوة والسلام امر وکړی چي مینځه څندي راوګرځوي، ابن ابی یوه ناره وکړه یعني خپل قوم ته من یعذرنا (څوک به زما کومک وکړي) من محمد (ﷺ) یغلبنا علی مالیکتنا (چي قبضه کوي زمو پر مالو او مینځیانو) فنزلت، او په بعض روایاتو کي راغلي دي چي دده لعین شپږ مینځیانې وي، معاذه مسیکه، امیمه، عمره، اروي او قتلیه چي ده به پر زنې مجبوره کولې، او پر هري یوې د خال سره د هغې د ښائست او په ځواني مالیه یعني ضریبه اچولې وه روزانه.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چې ددې روایاتو چې په عدد کې تفاوت ستہ منافات نستہ ولې د ابن ابی دغه دنده وه چې رفته رفته شپږو مینځیانو ته ورسیدې.

## وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ

تاسې مه مجبوره کوئ خپل مینځیانې بر زنې.

**پوه سه:** چې فتیات جمع د فتاة ده چې مینځې ته وايي لکه فتیة چې جمع د فتی ده چې مریي ته وايي که څه هم په لغت کې فتی نر ځوان ته وايي او فتاة ځوانې ښځې ته وايي. لکن دا دوه مشهور لفظ کنایه ده له مریي او مینځې څخه که څه هم کلان سال سپین ږیري او سپین سري وي. وتوجیه تلک الکنایة ان العبد والامة مالکان ددوی خدمت په کوي لکه په ځوان نر او ځوانه ښځه تر اخیره د عمر.

**فائده:** د فتیات د لفظ مناسبت د بغاء د لفظ سره دی چې زنې ده ولې چې زنې خو ځوانه ښځه کوي غالبًا نه سپین سري ښځې او نه نابالغه نجونې.

**فائده:** اکراه پر زنې هلته بلل کیږي چې دا وېروي په قتل یا په پرېکولو د یو اندام او په لږ خوشکه او پیشرو مکره نه بلل کېږي.

## إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

که دوی اراده درلوده د عفت او پاکۍ له زنې څخه.

**پوه سه:** چې بعض مفسرین وايي چې ان په معنی د اذا ظرف دی شرط نه دی، والکلام ههنا کذالک لمطابقة شان نزول کما مر چې مینځیانې تحصن غوښتې چې دا شکایت و علیه الصلوة والسلام ته ورساوه.

**سوال:** چې ان په معنی د اذا دی، نو صراحة یې اذا ولې نه وو ایه؟

**ځواب:** چونکه ان په مشکوک افعالو کې استعمالیږي او دلته اراده د تحصن د مینځیانو لکه شاذ او نادر کار دی، ولې چې دوی سره نقصان د عقل او دین او کثرة الشهوة الی الجماع اراده د تحصن لرې غرض یې توبیخ دی. او سرزنش او اظهار د بې غیرتې د مالکانو د مینځیانو یعني تاسې خو نران یاست او ځانونه غیرتمند بولئ تر ښځو، ښځې تحصن غواړي بې غیرته او بې ناموسه یې پر زنې مجبوره کوي، محقق بیضاوي رح وايي چې ارادة د تحصن قید او شرط د اکراه نه دی، ولې چې اکراه پر زنې خو بېله ارادې د تحصن د مینځیانو د خوا نه پیدا کیږي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولي که دوی اراده د تحصن ونه کړي نو طوعًا زنی کوي بدون الجبر والاکراه لکه سړی چې جماع د خپلي مایني سره کوي فافهم.

**بوه سه:** چې دا قید د نهي هم نه دی یعني تخصیص النهي بصورة ارادتهن التعفف عن الزنی، واخراج ماعدی الارادة عن الحکم ای الاکراه. ولي چې اکراه بېله ارادة د تعفف هم پیدا کېږي. ولي چې شاید دې مینځي به د هغه سړي څخه چې بادار وایي زنی ورسره وکړه بد .. راځي چې یا به سپین ږیری وي او یا به تور مخی الی غیر ذالک. نو بادار یې مجبوره کړي چې حتمًا به زنی ورسره کوې. او یا مینځه په سبب ددې چې تازه یې جماع کړې وي وبل وار ته یې فعلاً شوق نه کېږي او بادار یې یو پیدا ال پیدا کړي چې پر جماع د مینځي ډېر مبلغ ورکوي بادار مینځي ته وایي ورسه کوټې ته ما سړی را وستلی دی جماع ورسره وکړه سره ددې چې په مینځه کې خو اراده د تحصن نسته لکن اوس یې شوق نه پر راځي. نو یې بادار مجبوره کړي کوټې ته یې ور واستوي او هغه سړی زنی ورسره وکړي که څه هم ددې شوق نه پر راځي. یا بادار متعدد کسان په یوه شپه د مینځي د زنی لپاره راوستلي وي مینځي ته ووایي چې د دغو متعددو کسانو سره په نوبت جماع وکړه په مینځه کې په یوه شپه د دومره جماع توان نه وي لکن مولی یې مجبوره کړي چې که توان لري که یې نه لري دا جماع به کوې.

(لتبتغوا) چې تاسي طلبوئ ای مالکانو د مینځیانو په اکراه سره ددوی پر زنی، د متاع سریع الزوال. له کسبه څخه د مینځیانو وبیع اولادهن یعني د زانیه مینځي چې به یې اولاد پیدا سو هغه به یې هم خرڅاوه.

**بوه سه:** چې عرض په لغت عربي کي هغه شي ته وایي چې مستقل ثبوت نه لري لددې سببه متکلمون او حکماؤ عرض د داسي شي لپاره ابستعمال کړی دی چې قائم په جوهر سره وي کاللون والطعم او هم له دې سببه خلک وایي الدنیا عرض حاضر تنبیهًا علی انها لاثبات لها. فائده: لتبتغوا قید للاکراه لا للنهي فافهم.

وَمَنْ يُكْرِهْهُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾

او چې څوک یعني مالکان د مینځیانو دوی مجبوره کړي پر زنی باندي، نو خدای ﷻ وروسته تر اکراه ددوی بخښونکی د ګناه دی مینځیانو لره او مهربان دی. یعني ګناه د زنی بعد الاکراه د مالک مکره په غاړه ده. راوي وایي چې الحسن بن



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الفضل رح چي به دا آيت وايه نو داسي به يې ويل: لهن والله لهن والله او په مصحف کي د ابن مسعود رض داسي نوشته وه من بعد اکراههن لهن غفور رحيم.

**فائده:** پر تاويل من يکرههن مبتدا. ده خبريې محذوف دی. ولي چي فان الله الآية خبر نسي کېدای لعدم العائد الی المبتداء، نو تقدير داسي دی ومن يکرههن (فعليه وزره) دا يې خبر مقدم دی فان الله من بعد اکراههن غفور رحيم نو فان الله آه تعليل د جمله سابقې دی. لکن دوی ته خو مغفرت او رحمت ثابت سو او مالکانو ته لکه ابن ابی ته نه مغفرت سته او نه رحمت لقوله تعالی في حق ابن ابی المنافق واتباعه من المنافقين سواء عليهم استغفرت لهم ام لم تستغفر لهم لن يغفر الله الآية.

**سوال:** د زانياتو خو و مغفرت ته ضرورت نسته ولي چي مغفرت خو دمخه گناه غواړي. نو دوی خو گناه نه ده کړې زنی خو مالک په زوره په وکړه؟

**ځواب:** مينځياني که څه هم مالک په زوره زنی ته مجبوره کړي دي لکن د زنی د فعل په جريان کي له مطاوعت څخه په اعتبار د طبعيت بشري خالي نه دی.

**درويش وايي:** چي په تفسير کواشي کي وايي المغفرة ههنا په معنی د عدم الاثم دی لانها لا اثم عليها اذا اکرهت علی الزنی بقتل او ضرب مفض الی التلف او تلف العضو انتهی. فقير وايي چي تفسير کواشي للعلامة السمرقندي که څه هم ډير قديم تفسير دی لکن مغفرت په معنی د عدم الاثم په لغت عربي کي نه دی راغلی.

**سوال:** په هغه آيت کي چي مخاطب يې عليه الصلوة والسلام دی ليغفرلک الله ماتقدم من ذنبک وما تاخر آه خو اثم او گناه نسته. نو ولي د مغفرت لفظ راغلی دی؟

**ځواب:** د هغه آيت ترجمه خو بعض مفسرين په ترک د عزيمت يا په ترک د اولی يا د زلت کوي يا په حسنات الابرار سيئات المقربين سره په معنی د عدم الاثم خو يې هيڅ چا ترجمه نه ده کړې فتدبروا والله اعلم بالصواب.

**پوښتنه:** آيا نر که چا مجبور کړی پر زنی بقطع عضوه او تلف نفسه بان لم يزنی او ده هم زنی وکړه هغه هم مغفور دی او گناه يې د مکره په غاړه ده؟

**ځواب:** لا! هرگز نه الفاعل للزنی باختياره لان انتشار آلته لايکون بالاکراه والاجبار بل بسبب الطوع والاختيار، او په ښځه کي خو ظاهراً علامات د طوع والاختيار نسته فرج يې پر خپل سابق حال دی. بخلاف الرجل.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

لقد آء ځواب د قسم محذوف دی چي لام موطئه للقسم المحذوف يې بولي. والمخاطب هو النبي ﷺ واصحابه رض بل جميع امته الى يوم القيامة يعني نازل کړی دی موږ په دې سورت کي يعني سورة النور (آيات مبينات) داسي آيات چي بيان د احکامو او حدودو پکښي سته. يا معنی داده واضحات دي چي عقول سليمه او کتب قديمه يې مصاعدت کوي.

**پوه سه:** چي د مثل معنی قصه عجيبه ده او په عبارت قرآني کي مدخول د من محذوف دی ای قصة عجيبة من جنس الامثال (وهذا هو مدخول کلمة من) د هغو کسانو چي تر تاسي دمخه تېر سوي وه. نو قصه عجيبه د سورت نور قصه عجيبه د عائشې رض ده چي منافقينو متهم بالزنی وګرځول لکه يوسف ؑ چي زليخا متهم په قصد د زنی خپل وګرځاوه. يا مريم رض په سبب د ولادت د عيسی ؑ بلا اب متهمه يې په زنی وګرځول (وموعظةً للمتقين) عطف دی پر مثلاً. يعني په دې آيتو وعظ او نصيحت کړل سوی دی د تقوی داره خلګو لپاره.

**پوه سه:** چي تخصيص د متقين (که څه هم مواعظ د قران عام دی) له دې سببه وکړی چي پر مواعظ د قرآن متقين فائده اخلي. ولي چي متقين له حکاياتو څخه د امم ماضيه وو چي د انبياء عليهم السلام موعظة او تبليغ به يې نه مانه اخير الامر به په عذاب دنيوي مبتلا سوه کفرعون ونمرود وغيرهما. نو متقين عبرت څخه اخلي او د خپل نبي او د قرآن و موعظت ته په احترام ګوري خوفًا من ان ينزل بهم ما نزلت على الامم الماضية. سعدي شيرازي رح وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران ز تو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ

**پوه سه:** چي نور يو کيفيت دی چي په سترګو ليدل کېږي اولاً او په کيفيت سره نور قابل ديد شيان ليدل کېږي (قابل ديد ما ددې لپاره ووايه چي په نور سره اجسام کثيفه ليدل کېږي مثلاً مځکه، اوبه، درختي، ډبري وغيرها او هواء نه په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لیدل کېږي، لکه د لمر نور یا د سپوږمۍ نور چي پر ځمکه واقع سي، یا د شپې په تاریکه خونه کي برق (یعني بجلي) ولګول سي د خوني ټوله شیان ولیدل سي، په دې معنی سره یې اطلاق پر خدای ﷻ نسي کېدای لانه تعالی لیس بجسم له کیفیة ظاهرة علی الاجسام الکثیفة فهو لیس علی ظاهره فالنور المضاف الیه تعالی في قوله مثل نوره. یا مضاف محذوف دی ای خالق نور السمٰوٰت والارض یا ذو النور السمٰوات. او یا محمول پر مبالغه دی نحو زید عدل وزید کرم کانه نفس العدل والکرم مبالغة. او یا نور مصدر دی په معنی د فاعل دی ای منور السمٰوات والارض بالشمس والقمر والکواکب حسًا وظاهرًا. او بالملائکة والانبیاء والمؤمنین معنًی وباطنًا او یقال منور (یعني ښائسته کوونکی دی) الارض بالنباتات والاشجار. وقیل معنی الآیة الا نوار کلها منه تعالی کما یقال فلان رحمةٌ ای منه الرحمة. وقیل معنی الآیة الله مدبر السمٰوات والارض لکه یو مشر د قوم چي صاحب د لوی تدبر وي چي قوم دده په تدابیرو سره لارپیدا کوي فلان نور القوم. او سلطان المفسرین عبدالله بن عباس رضی الله عنه معنی داسي کړي ده ای هادي اهل السمٰوات والارض.

**پوه سه:** چي مثل په معنی د صفت عجب دی د نور د خدای ﷻ (ای النور المعنوي وهو الهدایة) چي په زړه کي د مؤمن سته چي په هغه نور د هدایت مؤمن لار پیدا کړي ومعرفت ته د صانع العالم او و صفاتو ته د خدای ﷻ من العلم والقدرة والخلق وغیر ذالک او په هغه نور سره یې تصدیق د کلام الله وکړي، او په هغه نور سره حق حق ورته معلوم سو او باطل باطل یې وپېژندی قال الله تعالی فهو علی نور من ربه. بغوي وایي چي ابن مسعود رضی الله عنه دا آیت داسي وایه مثل نوره في قلب المؤمن، او بعض مفسرین وایي چي ضمیر مجرور د نوره راجع دی و مؤمن ته. ابی بن کعب رضی الله عنه به داسي قرائت کاوه مثل نور قلب من آمن چي هغه داسي بنده دی چي خدای راسخ او محکم کړي وي ایمان او قرآن دده په سینه کي، او حسن او زید بن اسلم رحمه الله وایي اراد بالنور القرآن. او بعض علماء وایي چي مراد له نوره طاعت د خدای ﷻ دی چي خدای پاک ځان ته مضاف کړی لتشریف المضاف.

**درویش وایي:** چي مرجع د غو ټولو تفاسیرو دې ته دی چي مراد له نور څخه نور معنوي دی لا النور الحسي، پر هر تقدیر دا آیت یو تمثیل دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چې مشکوة په لغت کې هغه غار ته وايي چې بلې خوا ته منفذ نه لري چې په پښتو يې تاخچه بولي، او که يې منفذ درلودی هغ کوة بولي چې په پښتو يې کلکين بولي يعنې هغه ځای دی چې کلکين پکښې نصب وي، روح البيان وايي چې دا حبشي لغت دی. حسين کاشفي رح وايي مانند روزينه ايست در ديواری که او بخارج راه ندارد چون طاقی (فيها مصباح) په دې طاق کې يو ځراغ وي (مراد له ځراغ څخه فليته ده چې اور پکښې وي يعنې بله وي)

**فائده:** له مشکوة څخه مطلب دا دی چې رڼا پکښې جمع وي.

## اَلْمِصْبَاحُ فِىْ زُجَاجَةٍ ۭ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ

او هغه فليته د يوې ښيښې په منځ کې وي چې صافه روښانه ښيښه وي.

**درويش وايي:** چې فائده د جعل د مصباح په زجاجه کې او زجاجه په تاخچه کې بنه روښنايي ورکول دي لان المكان كلما تضايق كان اجمع للضوء بخلاف الواسع فان الضوء ينتشر فيه (الزجاجة كانها كوب دري) صفت د زجاجه دی چې دمخه ذکر سوه يعنې في زجاجة.

**سوال:** نحات وايي چې جمله چې صفت واقع سي عائد و موصوف ته غواړي نو په دې جمله کې عائد څه شی دی؟

**ځواب:** عائد يې وضع د ظاهر يعنې الزجاجة په ځای کې د عائد (ای هي كانها) وقس على هذا المصباح في زجاجة چې هغه جمله خو هم صفت د مصباح ده فافهم. والمعنی دا زجاجه چې فليته پکښې بله وي لکه ستوری چې راوځيږي او ښه راپورته سي.

**پوه سه:** چې لفظ د دُرِّيٌّ په تشديد د راء او ياء منسوب الی الدر يعنې ملغلره په صفا والي او حسن کې.

**پوښتنه:** د ستوري رڼا خو د ملغلري تر رڼا ډېره ده فما وجه النسبة ای نسبة الكوكب الی الدر، ولې چې مقصود له نسبت څخه زيادت توضيح د منسوب ده مثل زيد قند هاري؟

**ځواب:** معنی د عبارت دا ده چې دا کوکب احسن او ښه روښانه وي په ستورو کې لکه ملغلره چې روښانه ده تر ټولو دانو لکه عقيق، مرجان، شني دانې وغيرها خصوصًا اذا كانت الدرة فريدة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي كوكب دري يو دی د پنځو غټو ستورو څخه يعني زحل، مشتري، زهره، عطارد او مريخ. دا ستوری زهره ده چي تر ټولو دغو پنځو ستورو ښائسته او روښانه ستوری دی.

**پوښتنه:** تشبيه يې د لمر او سپوږمۍ سره ولې نه کړه ور، او سره ددې چي لمر او سپوږمۍ تر زهره بالا دي په ضوء کي؟

**ځواب:** چونکه لمر د کسوف په تاريکه کي واقع کېږي او سپوږمۍ د خسوف په دام کي راتله بخلاف الكواكب الخمسة المذكورة، نو ځکه يې لمر او سپوږمۍ مشبه به و نه ګرځول.

**فائده:** خسوف او کسوف دواړو ته په پښتو تندره وايي او زيات تفصيل ددې مبحث په کتابو کي د هيئت يعني الرياضي چي په اوسني زمانه کي يې بولي.

**كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ**

(يوقد) خبر ثان للمصباح يا حال دی له هغه ضمير څخه چي مستكن دی په ظرف مستقر کي اعني في زجاجة چي راجع دی و مصباح ته، يوقد پر صيغه د مجهول غائب ده چي ضمير راجع و مصباح ته دی، والمعنى چي بلول کړه کېږي دغه مصباح (من شجرة) يعني چي ابتداء يوقد المصباح من شجرة، نو کلمه د من لپاره د ابتداء ده، او يا کلمه د من سببيه ده په حذف د مضاف ای من دهن شجرة.

**پوه سه:** چي اول يې شجرة مبهم راوړه بيا يې توصيف د هغې وکړی په مباركة سره بيا يې بدل د هغې راوړی لقوله (زيتونة) دا ټوله د تعظيم د شان د هغې درختې، او ددې لپاره چي دا درخته په اذهانو کي د سامعينو سره قرار پيدا کوي، ولې هر شی چي وروسته تر انتظار و سامع ته ښکاره سي هغه په ذهن کي د سامع ښه قرار مومي، جامي قدس سره وايي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... با امید رسد امیدواری

ددې درختې د تعظيم وجه داده چي درخته د زيتون كثير البركة ده او په دې درخته کي فوائد کثيرة سته. ولې چي روغن ددې درختې په څراغانو کي بلول کېږي او دا روغن د څراغ لپاره تر ټولو روغنياتو صفا او رڼا يې ډېره ده، دوده يې پوري کېږي، او ددې د روغن رايستلو ته باقاعده رايستونکی نه غواړي بلکې هر سړی يې استخراج کولای سي، بغوي رح وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ددې درختي روغن د ناسور دوا ده، او دا داسي درخته ده چي له اعلی څخه بولي تر اسفل پوري څيراغان په بلېږي، يعني له اعلی څخه تر اسفل پوري د روغني موادو مالامال ده. بغوي رح له اسيد بن حضير او اسيد الانصاري رض څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل: چي تاسي روغن زيتون خورئ او خاونه په غوړوئ فانه شجرة مباركة (ای من شجرة مباركة) و روى ابو نعيم في الطب عن ابي هريرة رض قال چي رسول الله ﷺ وويل خورئ زيتون او خاونه په غوړوئ فانه شفاء من سبعين داء منها الجذام (ولي چي زيت شفاء د اوويا (۷۰) مرضو دوا ده چي يو له هغو څخه اتشک دی، او ابن ماجه او حاکم روايت کړی دی له ابو هريره رض څخه كلوا الزيت وادهنوا به فانه طيب مبارك.

**بوه سه:** چي لفظ (لاشرقية) صفت دی د (زيتونة) او حرف نفي جزء د محمول دی چي په منطقو کي يې معدولة المحمول بولي، والمعنى چي دا درخته د زيتون په داسي ځای کي واقع وي چي همېشه لمر پر دي نه راځېږي ولي بيا يې حرارت د لمر سوځي (ولاغربية) او نه په مغرب کي د باغ واقع وي چي لمر همېشه ځندي غائب وي او حرارت د لمر نه ور رسېږي، نو که داسي وي مېوه به يې اومه وي، دا قول د سدي رح دی، او بعض مفسرين وايي لاشرقية تطلع عليها الشمس عند طلوعها فقط، ولاغربية تقع عليه الشمس عند غروبها دون طلوعها فعلى الحالين داني يې ښه نه پخېږي بلکي يا پر لوړ ځای وي يا په فراخه صحراء کي وي چي همېشه لمر پر برابرېږي، نو مېوه يې ښه پخه وه او روغن يې د ېر صاف وي، او بعض مفسرين وايي چي نه درخته د زيتون شنه وي په مشرق او نه په مغرب کي د مخکي بلکي په منځ کي د شرق او غرب چي ملک شام دی، فان زيتون الشام اجود. حسين كاشفي رح وايي: كه زيتون را هفتاد پيغمبر دعا كرده ببركت و از جمله ايشان ابراهيم عليه السلام، او بعض مفسرين وايي لانابتة في شرق المعمورة نحو كنكدژ و ديار الصين (ای چين) وخطا، ولا في غرب المعمورة نحو طنجة وطرابلس وديار قيروان بل في وسط المعمورة وهو الشام، ولي چي د شام زيتون تر ټولو اجود دي کمامر، او يا په خط استواء کي بين المشرق والمغرب ويقال له قبة الارض، وسط الارض عامرها وغامرها وخرابها وهو مقام تعتدل فيه الازمان في الحر والبرد ويستوى فيه الليل والنهار ابدًا ويكون كل منها اثنا عشر ساعة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وایي**: چي دا یو غریب تفسیر دی چي ددې تعلق یې په ریاضي پورې دی، او وجود د زیتون په دا غسې ځای کي مشکوک دی والله اعلم بالصواب. او حسن بصري رح وایي که اصل این شجره از بهشت بدنیا آورده اند پس از اشجار این عالم نیست و درختهای جنت را نه شرقی و نه غربی توان گفت.

## يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ

قریب دی چي روغن د زیتون روښان دي سي په خپله له جهته د غایت بریښېدلو او د ډېر صفایي که یې څه هم اور نه کړي مسه، ولایخفی ان فیه مبالغة في بیان زیت الزیتون وبیاضه. او کلمه د یکاد لپاره د تصحیح دد غه مقال ده.

**پوه سه**: چي دا جمله بل صفت دی د شجرة الزیتون، واو عاطفه دی معنی یې داده: لو مسته نار ولو لم تمسسه نار ای یضئ کائنًا علی کل حال من وجود الشرط چي مماست د نار دی وعدم وجوده (نور علی نور) نور دی پر نور، یعني هو نور متضاعف فان نور المصباح زاد في انارته صفاء الزیت وزهرة القندیل وضبط مشکوة لامنفذ فیه کما مر. محي السنة بغوي شافعي المذهب رح وایي چي اهل علم په معنی کي ددې تمثیل اختلاف لري. بعض علماء وایي چي دا مثال دی د قرآن عظیم الشان چي دی په هر حال کي روښن معجز کتاب دی که یې څوک مني او که یې نه مني. گفته اند الشمس شمس ولو لم یرها الضریر (چي سترګي یې پر لمر بریښني او لمر ته نسي کتلای) والعسل عسل ولم لم یجده طعمه فاه المریر (یعني چي صفرا، یې غالبه وي او خوله یې ترخه وي همېشه په سبب د غلبه د خلط الصفراء نو دده په خوله کي شیریني د عسلو دده په خوله کي نه احساسېږي. نو نه په لمر کي د رڼا خلل سته بلکې تاوان او خلل د ضریر په سترګو کي دی او نه د عسلو په شیریني کي نقصان سته بلکې نقصان د مریر په خوله کي دی، نو قرآن کریم داسي روښانه او خوږ شیرین کتاب دی که څه هم کفار د مکې نه مني... بیت

نقصان ز قابلیست وگرنه علی الدوام
فیض سعادتش به همه کس برابر است

قال ابن عباس رض وکعب الاحبار رض اخبرني عن قوله تعالی مثل نوره الآیة قال کعب هذا مثل ضربه الله لنبیه صلی الله علیه وسلم یعني فالمشکوة صدره والزجاجة قلبه والمصباح فیها النبوة، یکاد نور محمد صلی الله علیه وسلم ونبوته وصدقه في دعوی الرسالة



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يتبين للناس ولو لم يتكلم بانه نبي كما كاد ذالک الزيت يضيئ ولو لم تمسه نار (اى قبول اهل مكة) نور على نور.

**درويش وايي**: چي ډېره ښايسته ترجمه كعب رضی الله عنه د دې آيت وكړه، نو اوس واورئ هغه معجزې د عليه الصلوة والسلام چي قبل النبوة او بعثت دده رونما سوي دي، په خلاصة السير كي چي يو جامع كتاب د سيرة النبي ﷺ وايي چي د عليه الصلوة والسلام مور وايي چي محمد ﷺ چي زما په حمل راغلی نو ما خوب وليدی چي زما څخه يو نور جلا سو چي په هغه نور كي ما بنګلې د بصرىٰ من ديار شام وليدې، او چي دی زما څخه وزېږېدی پر مځكه پروت ؤ سر يې د اسمان و خوا ته پورته كړی.

او حافظ ابن حجر رحمه الله وايي چي مور د عليه الصلوة والسلام وايي چي دما څخه چي عليه الصلوة والسلام جلا سو يعني وه زېږېدی ما يو نور وليدی چي قصور د شام ما په هغه نور كي وليدل. ابو نعيم په دلائل النبوة كي وايي چي انه ﷺ چي وزېږېدی مور يې وايي چي يو سړی راغلی (چي هغه په حقيقت كي ملكه وه) نو عليه الصلوة والسلام يې په اوبو سره چي د مځكي يې را ويستلې درې واره پريولی. بيا يې يوه وړينمينه كڅوړه د سپينو وريښمو چي په هغه كي يو مهر ؤ دا مهر يې ولګاوه په مابين كي د اوږو كالبيضة لكه هګۍ، چي بربښېدله يا لكه د زهره ستورى.

بيهقي، ابن الدنيا و ابن السكن روايت كړی دی چي په شپه د ميلاد د رسول الله ﷺ بنګلهٔ كسرىٰ فارس به زلزله درآمد چهار مناره آن قصر درافتادند و كسرىٰ بسيار ترسيده سبب آن نمى دانست ..... ع: تزلزل در ايوان كسرىٰ فتاد.

او اور د آتش پرستانو چي زر كاله مسلسل نه ؤ مړسوی په ولادت د عليه الصلوة والسلام مړ سو، او د بحيرة سلوه اوبه په مځكه كي كښته ولاړې وجاء في حديث عائشة رضی الله عنها.

**درويش وايي**: چي كه څه هم عائشه رضی الله عنها په شپه د ميلاد النبي ﷺ په عالم دنيا كي نه وه لكن د رسول الله ﷺ يا د بل راوي څخه د عليه الصلوة والسلام دا قصه اورېدلې وه) چي يو يهودي ؤ په مكه شريفه كي د تجارت لپاره اوسېدی، وه يې ويل يامعشر قريش په هغه شپه چي ميلاد النبي ﷺ كېدی ولد في هذه الليلة نبي هذه الامة (يعني الملة والامة الآخيرة) بين كتفيه شعرات علامة (يعني مهر نبوة) فيها شعرات متواترات (سوال: يهودي نو په غيب څه خبر ؤ؟ ځواب: يهودي عالم التورات ؤ وفي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاریخ ولادة النبي ﷺ بمکة موجود) قریشو چي تلاش وکړی چي په دې شپه به کوم بنځه د قریشو لنگه سوې وي، خو خبر سوه چي د عبدالله پس مرگي زوی د عبدالمطلب لمسی زوکړی دی. نو قریشو یهودي د ځان سره راهي کړی حتی چي عبدالمطلب ورسره، مور ته د علیه الصلوة والسلام یې وویل چي هغه د نني شپې نو مولود راوباسه، مور د علیه الصلوة والسلام خپل زوی ورته راویستی، او قریشو چي یهودي هم ورسره ؤ شایې ورلګه کړه هغه علامه چي یهودي دوی ته بیان کړې وه پر شا د علیه الصلوة والسلام وبربښېدله (یعني خاتم النبوة) یهودي چي هغه علامه ولیدل بېهوشه سو، یهودي ورته وویل ذهبت والله النبوة من الیهود و بني اسرائیل الی العرب رواه الحاکم في المستدرک، او په مواهب اللدنیة چي کتاب د سیرة النبي ﷺ دی قصه د عمیصا الراهب (یعني چي خلوت نشینه صوفي د نصاری ؤ) ده، وه اهل مکه ته وویل چي قریب د هغه زمانه چي په تاسي کي به یو مولود پیدا کېږي یا اهل مکة چي د هغه مولود په دین به سي ټوله عرب (درویش وایي: چي کتابو کي د احادیثو شریفه وو راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام چي وفات کېدی ټوله عرب د لروبر په دین د اسلام مشرفه سوي وه) ویملک العجم فلما ولد قال الراهب لعبد المطلب جده[٣] قد ولد لک المولود الذي کنت احدثکم عنه (یعني ستا لمسی) او له عباس بن عبدالمطلب ﷺ څخه روایت دی چي ده و علیه الصلوة والسلام ته وویل یا رسول الله[٣] ما ته دعوت راکړه د دخول په دین کي ستا یو علامې د نبوت ستا چي ما ته ولیدلې په زانګو کي چي تا د سپوږمی سره سات تېراوه او تا به اشاره کول و سپوږمی ته سپوږمی به هر هغه خوا ته مېلان کاوه علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي د سپوږمی سره خبري کولې دې به زه له ژړا څخه منع کولم او ما به اواز اورېدی د سپوږمی چي تحت العرش به یې سجده کوله.

**پوښتنه**: که دا قصه د ابن عباس ﷺ صحیح وایي، نو خو عباس ﷺ به له اول څخه د مؤمنانو د مکې وای، ولي داعي الی الایمان يې ده بیان کړی دا خو ده په وخت کي د طفولیت د علیه الصلوة والسلام عباس ﷺ لیدلی، نو وروسته لوی سو او ځلوبښت کاله عمر ته ورسېدی او نبي سو، نو باید اولین د قریشو عباس ﷺ وایي چي ایمان یې پر راوړی وای او سره د دې چي په دیارلس کاله د اقامت او دعوت د علیه الصلوة والسلام چي تېر سوه په مکه کي عباس ﷺ ایمان رانه وړی حتی د بدر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په غزاياوو کي (۷۰) اوويا کسانو څخه د بنديانو چي مديني ته عليه الصلوة والسلام د خانه سره بوتله يو پکښي عباس رضي الله عنه هم ؤ. لکن بيا يې هم ايمان رانه وړی بلکې په فديه يې ځان خلاص کړی؟

**ځواب:** مذهب د اهل السنة والجماعة دادی چي کفر او اسلام طاعت او عصيان په تقدير او خلق د خدای جل جلاله پوري مربوط دی. نو په تېرو کلو کي چي ذکر سوه تقدير د خدای جل جلاله نه ؤ رسېدلی نو هغه چشم ديد واقعه يې له دماغه څخه وتلې وه وکان لم يکن شيئًا مذکورًا وګرځوله چي تقدير د رب العزت ورسېدی هغه فارينه يعني زړه قصه خدای جل جلاله سبب د اسلام د عباس رضي الله عنه وګرځوله. ولله في کل مايفعل حکم ومصالح، او يله معجزه قبل النبوة د عليه الصلوة والسلام چي مور يې په يو کار اخته وه. نو دده زانګو به په خپله په حرکت کي وه (يعني ملکو به زنګوله) وروی بروايةٍ صحيحةٍ چي عليه الصلوة والسلام په اول کي د ولادت په توحيد سره د خدای ج او په عبوديت خبري وکړي لکه عيسی عليه السلام چي وکړې کما ثبت بنص القرآن.

قصة ارضاعه ﷺ في بني سعد: د تاريخ په پاڼو کي راغلي دي چي د قريشو دا عادت ؤ چي خپل شيرخوار زامن به يې صحراياڼو ښځو ته په لاس ورکول که به يې خپلي مور شيدې درلودې او که نه، په دې کي ددوی غرض دا ؤ چي د صحراياڼو عربي له عجمي الفاظو څخه خالي وي او په ښار کي عرب او عجم دواړه اوسېږي عرب قح له طفل څخه نه جوړېږي، چي په صحراء کي به يې رضاء تکميل سوه او ژبه به يې زده کړه بيا مرضعې و خپل مور او پلار ته تسليم کاوه، البته په دوران کي ددې کلو به مرضعاتو خپل مور او پلار ته يوه شپه او ورځ راوستی بيرته به يې بېوی. تاريخ وايي چي په دغه کال کي چي ولادت باسعادت د عليه الصلوة والسلام منځ ته راغلی، د بني سعد قبيلې ښځي سره د خپلو ازواجو به مکې ته پر اوښانو يا آسانو يا پر خرو راتلې، چي په مکه کي د ثروت والا سړي زوی تر لاسه کړي، ولي چي دا قبيله مسکينان وه او د بزو او مېږو په شيدو وغيره يې خپل ګذاره کول او د طفل پلار به ډېر کومک ورسره کاوه، يعني مالي نقود او جامې به يې ورکولې، نو په هم دې کال د مولود د عليه الصلوة والسلام ددې خلګو په جمله کي چي مکې ته بدراتله د کوچنيانو د حاصلولو لپاره حليمه سعديه يوه غريبه ښځه هم وه، او يو ډنګر خره يې درلودی د خپل مېړه سره را روانه سوه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چونکه ددې مرکب ډېر کرار ؤ هغه نوري ښځي وختي رارسېدلي وې او د سرمایه دارانو زامن یې قبضه کړي وه. حلیمه چي راغله هیڅ طفل بل نه ؤ بېله محمد ﷺ چي نورو ښځو میل نه ورته درلودی، ولي دوی به ویل چي دا طفل بې پلاره یتیم دی مور ته به یې څه کومک راورسېږي. نو حلیمه چي راغله بل کوچنی څو نه ؤ. نو د بي بي آمنه (چي د علیه الصلوة والسلام مور مبارکه وه) کورته ورغله چي زه دا طفل د رضاع لپاره غواړم، مور یې هر څه عذر ورته وکړی چي زما زوی یتیم دی څه کومک مالي به زه ستا سره وکړم. نو آمنه چي خپل زوی ورته را واخستی حلیمې چي ولیدی..... ع: برو عاشق شده بصد دل نی به یک دل.

نو حلیمې دی و چپه تي ته واچاوه، علیه الصلوة والسلام خولي څندي دوري دوري څندي کول یعني نه یې رودی، بیا یې و راسته تي ته واچاوه علیه الصلوة والسلام هغه تی په مینه او محبت سره ورودی ځان یې په موړ کړی وهذا معجزة اخرٰی کما لایخفٰی، حلیمه خپل زوی چي غمرة یې نوم ؤ په چپه تي موړ کړی، نو دواړه بیده سوه، او علیه الصلوة والسلام تر تي رودلو دمخه نه بیدېدی. حلیمه وایي چي تر مخه زما په دواړو تیو یوازي زما خپل زوی نه مړېدی لقلة الغذاء المولدة للبن، نن دواړه په ډک نس په ماړه سوه. وهذه معجزة اخرٰی، خیر له مکي څخه ټولي د بني سعد ښځي په اتفاق سره رواني سوې، نو د حلیمه خر چونکه نهایت ډنګر ؤ، نو دی علیه الصلوة والسلام په خپل غېږ کي واخستی او غمرة پلار په غېږ کي واخستی خر یې پسي شاړه، لکن ټوله د کاروان که اوښان وه که اسانه وه او که غښتلي خره وه یو هم د حلیمې تر ډنګر خره نه دمخه کېدل، ولي چي پر ډنګر خره سردار عالم سپور ؤ، وهذه معجزة اخرٰی، ټوله کاروانیان په تعجب کي غرق وه، خیر تر کوره پوري ورسېدل، هلته حلیمې یو څو ډنګري مېږي او بوزې درلودې، ددې نور زامن وه چي هغه به یې سهار چراګاه ته ایستلې کلونه د کاختی وه یعني بارانونه نه وه سوي چراګاه بې نباتاتو وه، په صبا ورځ چي د حلیمې زامنو خپل مېږي ویستلې یو ځای پر ښه شنو وښو خدای ﷻ برابر کړه مېږو او پسو په ښه ډک نس هغه غیبي واښه وخوړل او غولانځي یې د شیدو ډکي کورته راوستلې. حلیمې چي ورته وکتل کونجي یا ډکي یې پر راواخستل مېږو او پزو په شیدو ټولي کونجیانې او ډکی ورډکي کړې، نو حلیمې زامنو ته وویل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي نن ولي دا مېږي او بزې په ډک نس راغلې؟ هغوورته وويل چي پر داسي شنو
ښو او مرغو پېښ سو چي مېږي او بزې په ډک نس په مړې سوې، وهذه معجزة
اخرى، حليمې خپلي ډکی ته تومنه واچول چي مستې څنډي جوړي سي، نو سهار
يې غړکه پر وشړبل، دا سلسله جاري وه، د قريې خلګ خبر سوه چي حليمې ته دا
نادر د عقل لېږي نعمت د کومي خوا پيدا سو. نو د حليمې او د مېږه يې او د ټولو
کلي والو دا يقين سو چي ددې سبب اصلي هم دغه طفل دی چي حليمې له مکې
څخه راوړی دی، نو کلي والو خپل زامنو ته وويل چي تاسي خپلي مېږي او بزې د
حليمې د زامنو په مېږو او بزو پسي روانوئ هر ځای چي دوی چراګاه پيدا کړه
تاسي هم خپلي مېږي او بزې هلته څروئ، اخير الامر د ټوله کلي بزې او مېږي به په
ډکو نسو او ډکو غولانځو کور ته راتلې حتی دا ټوله کلي والو د محمد ﷺ يعني
د حليمې رضعي زوی بېمحابا پر ګران او معزز سو، حليمه سعديه وايي چي اول
وار چي ما رسول الله ﷺ له تي څخه پرې کړی يعني وخت د رضاع دوه کاله يې
پوره سوه، نو عليه الصلوة والسلام دا خبري وکړې الله اکبر كبيرًا والحمد لله كثيرًا
وسبحان الله بكرةً واصيلاً رواه ابن عباس ﵁.

او له حضرت عباس ﵁ څخه روايت دی چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام
د حليمې په کور کي دومړي عمر ته ورسېدی چي د کوچنيان سره يې سات تېر کړی
وای، له کوره به راووتی کوچنيان به سات سره تېراوه عليه الصلوة والسلام به ګوښه
ورته ناستۍ د هلکانو سات تېرولو ته به يې کتل، ابن عباس ﵁ وايي چي حليمې دی
ته پرېښو چي له کوره لېږي ولاړ سي، يوه ورځ د حليمې فکر نه ۇ نو عليه الصلوة
والسلام د خپلي مرضعې خور يعني د حليمې د لور سره چي شيماء يې نوم ۇ دباندي
ګوښه تللی ۇ، د حليمې فکر سو پسي راووتل پسي ګرځېدل خو عليه الصلوة
والسلام يې سره د خوره وليدی، وخت د دوبي د غرمې ۇ، نو يې پر لور منت وکړی
چي تا ولي محمد دې سرې ګرمۍ ته رايستلی دی. شيماء ورته وويل: يا امه ما وجد
اخي حرًا رئيت غمامة تظله (ګرمي يې نه ده سوې زما د ورور ما ورېځ وليدل چي پر
ده يې سايه کول چي دی به ودرېدی ورېځ به هم دده پر سر سايوان ودرېدل چي دی به
راهي سو ورېځ به هم ورسره روانه سوه) وهذه معجزة اخرى.

وفي الشمائل المجديه چي د يو کتاب نوم دی چي شمائل د عليه الصلوة


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام يې په ښه تفصيل سره بيان کړي دي، د حليمې د خولې ښځه يې روايت کړي دی چې دې ووېل چې مونږ ځراغ ته د شپې نه يو محتاجه سوي د کومې ورځې ښځه چې ما محمد کور ته راوړی دی لان نور وجهه الکريم کان انور من کل سراج فاذا احتجنا الى السراج في البيت المظلم جئنا به[۴] فتنورت الامکنة بنور وجهه[۴] وهذه معجزة اخرى ..... بيت:

حسن يوسف قدر عنا روی زيبا داری ..... آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

له حليمې ښځه روايت دی چې ما چې ارضاع د عليه الصلوة والسلام شروع کړه زما شيدې دومره ډېرې سوې چې دده او دده د ورور غمره سره سره ما لسو شيرخوارو ته د کلي او ترلس بالا کوچنيانو ته ورکولې، وهذه معجزة اخرى، او حليمه به کاهي د عليه الصلوة والسلام سره صحرا ته ووتل دا وايي چې پريوه وچه شېله به ورغلو هغه به في الوقت سرسبزه او شاداب سوه، او دې ووېل چې د ډېرو خبرې ما اورېدلې چې سلام به يې و عليه الصلوة والسلام ته وراچاوه، او د درختي ښاخلې به ورته راکږېدلې، وکان النبي ﷺ يخرج مع اخيه الاکبر رعيان الغنم فقال اخوه ان اخي الحجازي القرشي اذا وقف بقدميه على الوادي ينحفر لوقته واذا جاء الى البئر ونحن نسقى الاغنام، نو رالوړې به سوې او به د ځاه (کوهي) و خولې ته، وهذه معجزة اخرى، او چې په لمر کې به ودرېدی وريځې به سايه پر وکړه او دی به ولاړ ؤ وحشي حيوانات به ورته راغخاستل پښې به يې ور مچولې، وهذه معجزه اخرى، دا وايي چې يوه ورځ ما محمد[۴] د نيکه او د مور ملاقات ته وروستلی ؤ، چې د مکې حرم ته داخل سو هُبل چې يو لوی بت ؤ سر يې ورته کښته کړی وکذا جميع الاصنام من اماکنها تعظيمًا له، او حجر اسود ته چې مې ورووستی چې مچ يې کړي حجر اسود له ځپل ځايه ورته راووتل حتى التصق بوجهه الکريم ﷺ وهذه معجزة اخرى.

**درويش وايي:** چې عليه الصلوة والسلام چې تخمينًا د اتو (۸) کالو په سن کې سو مور يې هم وفات سوه، او ځلور کاله وروسته يې نيکه عبدالمطلب هم وفات سو، عبدالمطلب د وفات په وخت کې ځپل مشرزوی ابو طالب راوغوښتی چې وصيت ورته وکړي، يو وصيت يې دا ؤ چې د عبدالله د يتيم محمد[۴] سره چې ستا وراره کېږي فوق العادة شفقت به پر کوې، رښتيا دا چې ابو طالب په حق کې د



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علیه الصلوة والسلام په ښه وجه د پلار وصیت پر ځای کړی، خیر دا قصه یې پر دې ځای پاته، نور به د علیه الصلوة والسلام حال و څېړو د حلیمې په کور کې.

چونکه علیه الصلوة والسلام د خپل رضعي ورور سره د مواشیو پوه ول مختاره کړه که څه هم د حلیمې نه وه خوښه لکن د علیه الصلوة والسلام د اصرار په سبب یې مجبورًا ومنله. خیر علیه الصلوة والسلام د خپل رضعي ورور سره چراګاه ته د مواشیو تلی و راتلی، په خلاصة السیر کې وایي چې حلیمې وویل چې زه په کور کې وم چې زما د زوی ضمرة ساه لنډه لنډه کېدله کور ته راغلی او وه یې ویل چې زما ورور قریشي دوو کسو چې سپیني جامې یې اغوستي وې د غره خواته بوتلی نس یې ورڅیري کړی، حلیمه وایي چې زه او مېړه دواړه په وچ تاخت پسې ووتلو علیه الصلوة والسلام مو پیدا کړی چې ولاړ ؤ رنګ یې ډېر متغیر ؤ، حلیمه وایي چې په غېږ کې مې تینګ کړی او ما و مېړه ورته وویل مالک؟ علیه الصلوة والسلام راته وویل: جائني رجلان علیها ثیاب بیض، نو زه یې سټوني سټخ پرې ایستلم نس (یعني ځیګر مبارک یې تر مراق البطن پورې راڅیري کړی په یو شي پسې ګرځېدل لا ادري ماهو) (درویش وایي: چې وروسته روایت کې به مفصل راسي) وفي روایة ابی یعلی وابي نعیم وابن عساکر داسې راغلي دي چې درې کسان راغله چې د دوی سره یوه لګنچه ورسره وه د سرو زرو او په هغه کې واوره وه په ډکه پیمانه، یوه زه پر مخکه پرې ایستلم وروسته یې سینه او نس راڅیري کړی زما د نس ګلمې یې راوکښلې په هغه واوره یې ښه پاکې پرېولې بیرته یې و خپل ځای ته رد کړې، دویم سړی راغلی هغه بیا زما زړه راوکښی علیه الصلوة والسلام وایي ما ورته کتل زړه یې چاک کړی یو څه اندازه توره وینه یې څنډې وکښل وه یې غورځول (په بل روایت قال هذا لرجل هذا خط الشیطان منک) بیا دې سړي په خپل ځان کې راسته او چپه خوالاس کړ اوه (لکه په یو شي پسې چې ګرځې) نو یوه نوراني ګوتمې یې راوکښل زما د زړه چاکونه یې په هغه واوره راډک کړه هغه مهر یې پر ولګاوه، فامتلاء قلبي نورًا وذالک النبوة والحکمة ثم اعاد مکانه فوجدت برد ذالک الخاتم في قلبي دهرًا، وروسته هغه دریم سړي ورته وویل چې ته ایسته سه، نو هغه دریم سړي پر هغه ټپ او څیري ځای د مفرق الصدر څخه زما بیا تر منتهی پورې د برخو لاس تېر کړی هغه څیري ځای سره پیوند سو.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درويش وايي**: چي مراد د لاس تېرېدلو څخه ګنډل د هغه تېپ دي كما في حديث انس رضي الله عنه لقد كنت ارى اثر المخيط في صدره عليه الصلوة والسلام. وفي هذه معجزة اخرى.

**پوښتنه**: په شق الصدر والبطن كي به پر عليه الصلوة والسلام څومره تكليف تېرېدى. او څومره وينه به څنډي بهېدل؟

**ځواب**: دا قدرتي كارونه وه صرف په اشاره د ملائكه دا كار تر سره كېدى. نه وينه بهېدل او نه ژړا و تكليف پر عليه الصلوة والسلام تېرېدى.

**سوال**: په مخنى روايت كي دوه كسه ذكر سوه او په اوسني روايت كي درې كسه ذكر سول؟

**ځواب**: دوه كسه كاركونكي د شق البطن والقلب وه او يو نفر ګنډونكى د شق وه فلا منافات. صرف فرق دادى چي په مخنى قصه كي يواځي شق البطن ذكر كړى ؤ وعدم الذكر لايقتضى عدم وجوده لمكان الاختصار في الحديث.

**فائده**: شق القلب د عليه الصلوة والسلام درې واره واقع سوى دى، يو دغه ؤ چي ذكر سو چي په حال كي د طفوليت دده واقع سو چي بعض توره وينه يې څنډي لېرې كړه. ددې څخه مطلب او حكمت د خداى جل جلاله دا ؤ چي عليه الصلوة والسلام د نورو كوچنيانو پر طبعي حالت په لهو او لعب كي نه سي مبتلا وكان كذالك لانه عليه الصلوة والسلام لم يلتفت الى اللهو واللعب للصبيان، او دويم وار شق القلب په هغه وخت كي واقع سو چي كله ده مبارك ته امر د تبليغ د كلمة التوحيد وركړل سو. په دې وار شق كي حكمت الهي دا ؤ چي تحمل د اثقال د رسالت توان ولري او پر اذيت د قريشو صبر وكړاى سي وكان كذالک، درېيم وار چي معراج ته بېول كېدى جبرئيل عليه السلام دده شق القلب وكړى او د زمزم په اوبو يې زړه مبارک ور پرېولى، او بعض وينه يې څنډي ايسته كړه په ځاى كي د هغه شي چي په مثل د واوري ؤ ور واچاوه، په دې شق القلب كي په زړه كي د عليه الصلوة والسلام دومره طاقت پيدا سو چي د ثم دنى فتدلى فكان قاب قوسين او ادنى توان ولري او د جبرئيل عليه السلام په څېل صورت اصلي كي او د جنت او دوږخ د ليدلو او د سدرة المنتهى او انبياء عليهم السلام د ليدلو په اسمانو كي الى غير ذالک تحمل وكړاى سي وكان كذالک.

له بي بي حليمې څخه روايت دى چي په وخت كي د حيوة د عبدالمطلب ما



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محمد ﷺ دده د ملاقات لپاره بوتلي چي په هغه وخت کي د ېر کوچني ؤ، نو مکې ته ورسېدم عليه الصلوة والسلام مي په حطيم کي کښېناوه ما طواف شروع کړی په هر شوط کي مي عليه الصلوة والسلام په حطيم کي ليدی په اخيري شوط کي چي د حطيم برابر ته راغلم عليه الصلوة والسلام نه ؤ خير طواف مي پوره کړی دباندي راووتم قريش ناست وه، ما ورته وويل چي زما رضعي زوی د عبد المطلب يتيم نه راووتی او تاسي نه وليدی؟ هغو راته وويل چي له حرم څخه هيڅ کوچنی نه دی راوتلی، ما بغاري کړې چي زما ګران رضعي زوی څرنګه راڅخه ورک سو. نو د قريشو په مجلس کي يو سپين ږيري سړی ناست ؤ چي نوم يې عبد العزٰی ؤ. هغه راته وويل چي حليمې ته ژاړه مه زه به دې زموږ خدای ته چي عزٰی يې نوم دی بوځم هغه په دې ورکو شيانو ښه خبر دی، مولانا جلال الدين الرومي قدس سره په مثنوي کي ددې قصې په بيان کي ډېر زړه پوري خواږه ابيات ويلي دي، نو په ګډه به يې واورو.

برد او را پيش عزٰی که صنم ...... هست در اخبار غيبي مغتنم
پير کرد اورا سجود وگفت زود ...... ای خداوند عرب وی بحر جود
اين حليمه ازو طفلی گم شده است ...... نام آن طفل محمد آمده است

حاصل دادی چي نوم د محمد چي عبد العزٰی ذکر کړی ټول له بتان پر سجده پرېوتل او عبد العزٰی ته يې وويل چي دا ته څه وايې تلاش د محمد کوې چي د ټولو بتانو محوه کېده به دد غه طفل له لاسه څخه وي، عبد العزٰی او حليمه حيراني واخستل اخير حليمه د ځانه سره فکر ووا هه چي ورسه نيکه عبد المطلب په خبر کړه چي د خپل لمسي تلاش وکړي، دا چي ورغله عليه الصلوة والسلام د خپل نيکه په غېږ کي ناست ؤ يعني يو سړي چي په واقع کي ملکه وه راوستلی ؤ تاچي د بتانو د سجدو او وينا ؤ معجزه ښکاره سي.

**درويش وايي:** چي په دې قصه کي معجزه نه بلکې معجزات باهرات دي.

**پوښتنه:** دغه درې ملکي څوک وې چي د عليه الصلوة والسلام او زړه اپرېښن يې وروکړی؟

**ځواب:** جبرئيل، ميکائيل او اسرافيل عليهم السلام، په حديث کي د انس رضي الله عنه راغلي دي: لقد کنت اری اثر المخيط في صدره ﷺ.

قال ابن عساکر رحمه الله: ابو طالب حين قحط الوادي (ای وادي مکة چي بارانونه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر بند وه استسقاء يې وكړه ومعه النبي ﷺ فاخذ ابو طالب النبي ﷺ والصق ظهره (او چسپه يې كړه ملا د عليه الصلوة والسلام په كعبه پورې. او ورته وه يې ويل چې خواست د قحط وكړه. نو عليه الصلوة والسلام اشاره په ګوته سره و طرف ته د اسمان وكړه او په اسمان كې يوه ټوټه د وريځې نه وه فاقبل السحاب من ههنا ومن ههنا. او ډېر په شړپ باران شروع سو او وادي د ملكې مالامال وبهېدلې. وفي ذالک قال ابو طالب شعر، يعني په شان كې د محمد ﷺ:

وابيض يستسقى الغمام بوجهه ...... ثمال اليتامى عصمة للارامل

(پريا درس دى د يتيمانو او كونډيانو ښځو) په خلاصة السير كې وايې چې عليه الصلوة والسلام دوولس كاله عمر ته ورسېدې خرج معه عمه ابو طالب الى الشام للتجارة. نو چې دوى ورسېدل بصرى ته بحيرا الراهب من النصارى عليه الصلوة والسلام وليدى عرفه بصفته. نو بحير الراهب راغلى او عليه الصلوة والسلام يې تر لاس ونيوى او داسې يې وويل هذا رسول رب العالمين يبعث الله رحمةً للعالمين چا راهب المذكور ته وويل ته په دې د څه د ركه پوه سوې. ده ورته وويل ستاسې قافله چې تر دغې غونډۍ را واوښتل فلم يبق حجر ولا شجر الا خر ساجداً لله تعالى. او سجده نه كوي دغه شيان مګر په استقبال كې د نبي. او مور ته په خپلو كتابو كې دا خبره معلومه ده چې نبي اخير الزمان په عربو كې پيدا كېږي چې حليه د هغه به كذا وكذا وي چې هغه حليه په دغه شخص محمد (ﷺ) كې ښكاره كېږي. او ابو طالب ته يې وويل چې كه ته دغه ستا وراره شام ته درسره بوزې چې هورې يهودان آباد دي. نو يهودان يې هم پر حليه پېژني نه بايد درڅخه مړ يې نه كړي. نو ابو طالب عليه الصلوة والسلام سره د ابوبكر او بلال ؓ له بېرې بېرته مكې ته رد كړه.

**درويش وايي:** چې خديجه ؓ يوه متموله ښځه وه چې د پلار د خوا ډېر مال وريا ته سوى ؤ او هم د مېړه د خوا. او ډېر لوى تجارت يې كاوه په مزدورانو او مريانو. نو ابو طالب دې ته ورغلى چې دا زما وراره ستاسره مزدور كړه. چونكه عليه الصلوة والسلام په مكه كې ډېر پر قريشو ګران ؤ حتى چې امين مكه يې باله. نو خديجه په ډېر محبت او اعزاز عليه الصلوة والسلام ته فوق العاده تنخواه مقرره كړه او د مكې تو له تجارت يې ده پر ذمه وركړى او نور مريان يې ده زير دست وګرځاوه. خير شپې او ورځې تېرېدلې مياشتې او كلونه تېرېدله چې د عليه الصلوة والسلام عمر پنځه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ویشت (۲۵) کاله ته ورسېدی. خدیجې علیه الصلوة والسلام د شام په تجارت راستاوه او خپل مریی میسره یې ورسره کړی. شام ته چې دوی ورغله د یو راهب د یهودانو صومعة ته نژدې د یوې درختې تر سایه لاندې یې اوطاق ونیوی. راهب چې خبر سو د خپلې صومعة څخه راووتی. میسره ته یې وویل اشاره یې و علیه الصلوة والسلام ته وکړه چې دا سړی څوک دی. میسره ورته وویل رجل من قریش من اهل الحرم المکي. راهب ورته وویل چې تر دې درختې لاندې بېله نبي هیڅ څوک نه دی کښېنستلی. او راهب و علیه الصلوة والسلام ته رانژدې سو او داسې یې وویل امنت وانا اشهد انک الذي ذکره الله في التورات. وروسته یې و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې ته لمن د شا څخه پورته کړه. علیه الصلوة والسلام چې لمن پورته کړه راهب خاتم ولیدی او مچ یې کړی او داسې یې وویل اشهد انک رسول الله النبي الامي العربي الهاشمي المکي صاحب الحوض الکوثر والشفاعة (یعني الکبرٰی) ولواء الحمد. میسره وایې چې څه وخت چې غرمه سوه لمر به تود سو دوې ملکې به د اسمان څخه راکښېنته سوې پر علیه الصلوة والسلام به یې سایه وکړه وهو یسیر علی بعیره. خیر دا سفر چې پای ته ورسېدی او میسره و خدیجې ته دا ټوله ماجری قصه وکړه. نو د خدیجې شوق وسو چې دده سره نکاح وکړي چې دده عمر په دې وخت کې څلوېښت کاله ؤ او د علیه الصلوة والسلام عمر پنځه ویشت کاله ؤ. نو خدیجې ابو طالب راوغوښتی او ورته وه یې ویل چې ستا د وراره سره زه نکاح کوم که ستا منظور وي. ابو طالب ورته وویل ته چې مالداره ښځه یې او زموږ کورنۍ غریب او بې وسه خلک یو حتی چې زما وراره ستا سره مزدور دی. خدیجې ورته وویل چې هرنګه چې دی زه ستا د وراره سره نکاح کوم که ته مې قبلوې. ابو طالب هم په دې نکاح راضي سو. نو خدیجې لویه مهماني جوړه کړه او د اهل مکه او د قریشو ټوله سرداران او سرمایه داران یې راغونډ کړه وروسته د مهمانۍ د پای ته رسېدو وروسته خدیجه رض راووتل او وه یې ویل چې تاسې زما څخه پوښتنه وکړئ چې ددې مهمانۍ سبب او باعث څه ؤ. نو دی ورته وویل چې باعث ددې مهمانۍ دا ؤ چې زه د ابو طالب د وراره محمد سره نکاح کوم ټولو په یوه خوله وویل ولنعم ذالک النکاح. په پښتو وایې ډېر ښه ډېر ښه. په اردو وایې بهت اچها بهت اچها په فارسي وایې بسیار خوب بسیار خوب. نو ابو طالب یوه بلیغه خطبه وویل او ایجاب و قبول یې وکړی او عقد د نکاح بسته سو. علیه الصلوة والسلام او خدیجه رض سره کور او کهول سوه.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**تنبیه:** د علیه الصلوة والسلام ټوله عیالونه که نارینه وه که ښځینه د دغي بیبي صاحبې خدیجې رض له نسل څخه پیدا سوي دي، یو ابراهیم چي د ماریه قبطیه څخه خدای ﷻ ورکړی.

**فائده:** د علیه الصلوة والسلام ټوله زامن په کوچني والي کي وفات سوي دي حتی چي ابراهیم د شپاړسو میاشتو په عمر کي وفات سو، والله اعلم شاید سر به یې دا وي چي تر علیه الصلوة والسلام وروسته نبي نسته، مګر لونې یې ټولي ژوندۍ پاته سوي حتی چي د مړو خاونداني وګرځېدلې، او خدای ﷻ په هر کار کي حکمت لري.

**درویش وایي:** چي دا ؤ تفصیل د مولود د علیه الصلوة والسلام چي د معتبره کتابو څخه فقیر نقل کړی دی. ماسوی د دې څخه کوم د مولود مجالس او محافل چي پیران د کوټي د ښار او د شاوخوا چي انعقاد کوي مبني پر خود بیني یا د جهل د پیر صاحب دی، او بعض کارنامې د هغو مفضي و اهانت ته د علیه الصلوة والسلام دي، نوم اخستل د هغو محافلو مناسب نه دي.

**درویش وایي:** چي اوس بیرته د قرآن عزیز د تفسیر پر لور.

## يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ

او هدایت کوي خدای ﷻ و نور ته خپل چي ایمان او قرآن دی او رسول علیه السلام دی و هغه چاته چي د خدای ﷻ ورته اراده سي یعني بحسب استعداده لقبول ذالک النور.

## وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٣٥

او خدای ﷻ بیانوي په قرآن کي داسي امور چي د حواسو د هغو وه فهم ته لار نه وي په امثال محسوسه وو سره تاچي خلکو ته په واضح توګه معلومه سي، او خدای ﷻ په هر شي ښه خبر دی، دا جمله حال ده له فاعل څخه د یضرب.

## فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ

**پوه سه:** چي کلمه د في متعلق ده په وروسته یسبح پوري او بیوت جمع د بیت ده، په مفردات کي وایي چي بیت ځای ته د انسان وایي د شپې تېرولو لپاره که د ډبرو څخه وي که د ختو څخه وي او که د وړیو څخه د پسو وي او که د وجغونو څخه د بزې وي او که د وبر څخه د اوښانو وي. او مراد له بیوت څخه مساجد دي لقول ابن عباس رض المساجد کلها بیوت الله في الارض تفئ (چي بریښي) و اهل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

السماء ته لګه ستوري و اهل الارض ته چي اجازه او اعلام کړی دی خدای ﷻ اذان ترفع په تقدير د باء ای بان ترفع تلک البيوت. دا جمله ئوله صفت ده د بيوت. او مجاهد رح وايي چي معنی د ترفع په صيغه د مجهول ان تبنی، قال رسول الله ﷺ من بني لله مسجداً بني له بيتاً في الجنة متفق عليه (چي چا جوړ کړی مسجد يعني خالص د خدای ﷻ لپاره نه د رياء او نه د اضرار د بل مسجد لپاره، نو هغه چاته کور جوړيږي په جنت کي) وقال الحسن رح معناه تعظيم لايذکر فيها القبيح من القول ولا النجس من الاشياء ولا الجنب والحيض والنفساء، بغوي رح وايي چي هر يو يونبي بناء کړی دی (۱) الکعبة بناها ابراهيم و اسماعيل عليهما السلام (۲) ومسجد بيت المقدس بناها داؤد و سليمان عليهما السلام (۳) ومسجد القباء (۴) ومسجد المدينة بناهما رسول الله ﷺ.

**درويش وايي:** چي صحيح قول د ابن عباس رض دی چي له بيوتو څخه عام مساجد مراد دي ولا وجه لتخصيص هذه الاربعة وان کانت هذه الاربعة افضل من المساجد الاخر.

## وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ لا يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ لا

او ذکر کړه کيږي په هغو مساجدو کي نوم د خدای ﷻ (يعني تلاوة القرآن وغيرها من الاذکار في الصلوة وخارجها) لمانځنه کيږي خاص د خدای ﷻ لپاره بلا رياء وسمعة په دغو مساجدو کي (يسبح) صفة اخرى لبيوت.

**پوه سه:** چي (غدو) جمع د غدوة ده چي اول د ورځي ته وايي، او آصال جمع د اصل ده بضمتين چي هغه جمع د اصيل ده کذا في مجمع البحار.

**فائده:** اهل التفسير وايي المراد به الصلوة المکتوبات لان المساجد بنيت في الاصل للمکتوبات، نو صلوة الغدو صلوة الفجر دی. او دا نور څلور لمونځونه په آصال کي داخل دي، نو پر دې تقدير مراد له آصال څخه مابعد الزوال الى العشاء الآخيرة، او بعض مفسرين وايي چي له غدو څخه مراد صلوة الصبح دی او له آصال څخه د مازديګر لمونځ مراد دی خصها بالذکر لکمال الاهتمام بهما لان الصبح وقت النوم والغفلة خصوصاً په لنډو شپو کي، او عصر وخت د تجارت او د خريد و فروخت دی په بازارو کي. ولهذا قال رسول الله ﷺ من صلى البردين دخل الجنة. رواه مسلم (يعني چي چا وکړه د خنک وخت دوه لمونځونه چي د سهار او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترڅخه روايت دی لکه ابن عباس رضی الله عنهما ځخه روايت دی
مازديگر لمونځونه دي) او بغوي رح وايي چي صلوة الغداة او صلوة الضحی (يعني د څاښت
چي د تسبيح الغدو تفسير په صلوة الغداة او صلوة الضحی (يعني د څاښت
لمونځ) سره کړی دی، او دا حديث د ابو يمامه رض کما رواه الطبراني عنه قال رسول
الله ﷺ من مشى الى صلوة مكتوبة وهو متطهر (له صلوة مکتوبه ځخه مراد
صلوة الغداة دی ما يدل عليه مابعده) فاجره لا جر الحاج المحرم ومن اتى الى
صلوة الضحى لاينصبه الا اياه فاجره کاجر المعتمر الى اخير الحديث.

**فائدة لابدمنها**: علماء په يوه خوله وايي چي افضل د نوافلو صلوة التهجد دی
چي ادنٰی يې څلور او اعلی يې دوولس رکعته دی او منجی له عذاب القبر ځخه او
له دهشت ځخه د قيامت د ورځي هم دغه د تهجد لمونځ دی. او علماء دا هم وايي
که څوک له فقره بې‌برخي شي صلوة الضحٰی دي څلور رکعته وکړي لکن پر دي ترتيب
چي په اول رکعت کي به والشمس والضحٰی وايي او په دويم رکعته کي به والليل
اذا يغشٰی آه وايي. بيا به په قعده اولی کي علاوه تر التحيات به اللهم صل اللهم
بارک کما هو قانون جميع النوافل الرباعية، او په دريم رکعت کي به سبحانک
اللهم آه وايي کما هو قانون الفقه في النوافل الرباعية او وروسته تر الحمد لله به
سورة الضحٰی آه وايي او په څلورم رکعت کي به الم نشرح لک صدرک آه وايي.
وقت صلوة الضحٰی د بعض عوامو دا خيال دی چي لمر دوې يا دري نيزې قدر
راپورته سوه د صلوة الضحٰی وخت دی، لکن دا خبره غلطه ده هغه ته صلوة
الاشراق وايي او د صلوة الضحٰی وخت ډېر وروسته دی. له نهه (۹) بجو ځخه
نيولی بيا تر يوولس نيمو (۱۱/۵۰) بجو پوري دی.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ

داسي خلک چي دوی نه مشغوله کوي تجارت چي بيع او شراء دواړه شامل دی.
**پوه سه**: چي تخيص د رجال دذې کبله دی چي غائب په ښځو کي جهل او غفلت دی.
ولي چي ناقصات العقل والدين بلل سوي دي (رجال) رجال فاعل د يسبح دی.
**پوښتنه**: په تجارت کي خو بيع او شراء دواړه داخل وه، نو بيع يې ولي بيا راوړه؟
**ځواب**: له دې سببه چي د ګټي يعني ربح درک په بيع سره معلوميږي يعني چي
څوک شی رانسي او بيرته يې خرڅ کړي دا معلوميږي چي ما ګټه وکړه. او بعض
مفسرين وايي چي مراد له تجارت ځخه شراء ده که څه هم د تجارت د لفظ اطلاق پر


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیع هم کیږي. نو د تجارت څخه یې شراء مراد څرنګه وګرځول. جواب لأن الشراء مبدء التجارة کما هو المعتاد.

**بوه سه:** چي بعض مفسرین وایي چي مراد له ذکر الله څخه حضور دی مساجدو ته لپاره د اقام الصلوة. سالم له ابن عمر ﷺ څخه روایت کړی دی چي زه په بازار کي وم چي اذان وسو د اقام الصلوة دکانداران ټوله ولاړ سوه د دکانو دروازې یې وتړلې فدخلوا المساجد ففیهم نزلت هذه الآیة. قاله البغوي ؒ.

**بوه سه:** چي تجارت صفت د تاجر دی من بیع وشراء. او روح البیان وایي چي مراد له ذکر الله څخه تسبیح وتحمید وتمجید دی یعني سبحان الله والحمد لله والله اکبر.

## وَإِقَامِ الصَّلٰوةِ وَإِيْتَاءِ الزَّكٰوةِ

له اداء کولو څخه د لمانځه په خپلو اوقاتو کي. او ابن الشیخ وایي چي مراد له اقام الصلوة څخه اتمام د لمانځه دی. برعایة جمیع ما اعتبره الشرع من الارکان والشرائط والسنن والاداب والمتکاسل في شئ منها لیس في شئ من اقامة الصلوة.

**درویش وایي:** چي دا تفسیر انسب دی د لفظ سره د اقام الصلوة چي په ځای کي د مدح ذکر سوی دی. یعني باید مؤمن کامل سره د شغل په معاملاتو کي من البیع والشراء لایشغل التجارة قلبه عن ذکر الله یعني یکون ظاهر مع الناس وقلبه وباطنه مع الله. ولهذا الصوفي کائن ای في الناس بائن عن الناس.

**فائده:** پوه سه چي اصل د اقام اقوام وُ واو متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن چي قاف حرکت د واو یې و قاف ته ورکړی وروسته واو چي متحرک وُ في الاصل او ماقبل یې مفتوح وُ یعني بالفعل په الف یې بدل کړی دوه ساکنه سره جمع سوه الف د عین یې ساقط کړی عوض یې تاء راوړه په اخیر کي اقامة سو وروسته یې کلمة د تاء حذف کړه په عوض کي یې اضافت راغلی اقام اصلوة سو وهذا هو المراد بما اجمل في المظهري وروح البیان وغیرهما حیث قالوا عوض فیه الاضافة من التاء المعوضة من العین الساقط بالاعلال.

(وایتاء الزکوة) او ورکړه د زکوة کوي یعني المفروضة (ابن عباس ﷺ وایي اذا حضر وقت الزکوة لم یحبسوها. یعني چي پر مال کال تیر سو مدیې منع کوي. او بعض مفسرین وایي چي مراد له زکوة څخه معنی لغوي ده چي ټولو اعمال صالحه وو ته شامل دی)


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ۝

او دوی سره ددې چې اعمال مذکوره هم کوي بېرېږي (يخافون. حال دی له فاعل څخه د يسبح او يا له فعوله څخه د تلهيهم)

**بوه سه:** چې له يومًا څخه مراد ورځ د قيامت ده او تتقلب صفت د يومًا دی. والعائد الى الموصوف الضمير في تتقلب. والمعنى تضطرب وتتغير من الهول زړونه د اهل محشر او سترګي ددوی.... بيت:

درآن روز کز فعل پرسند وقول ...... اولو العزم راتن بلرزد زهول

او بعض مفسرين وايي تتقلب فيه قلوب الكفار كما كانت عليه في الدنيا من الكفر والشک في يوم الحساب وتنفتح ابصارهم من الاغطية فتبصر مالم تكن تبصر ولم تحسب وتتقلب قلوب المؤمنين وابصارهم عما كانوا عليه من القناعة بمشاهدة الامثال فيرون الله سبحانه كالقمر ليلة البدر وكالشمس في رابعة النهار وقيل تتقلب القلوب يوم القيامة من الخوف والرجا، تخشى الهلاک ويطمع النجات.

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ

متعلق بيسبح او يا په يخافون پورې، نو پر دې تقدير لام د عاقبت دی نحو لدو للموت وابنو للخراب. لام غايه نه دی. ولې چې لام د غايت او د علتيت خو افعال اختياره وله وي او خوف خو له افعال اختياره وو څخه نه دی.

أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

بنه جزاء ده ما عملوا في الدنيا من الطاعات يعني الجنة چې ددوی سره وعده کړل سوې وه په دنيا کې. او دوی ته به زيادت وکړي پر جزاء موعود باندې (او يا به يې ثواب د اعمالهم الحسنة ددوی دومره زيات کړي چې پر زړو ددوی به نه وو ګرځېدل) د خپل فضل څخه او خدای ﷻ رزق ورکوي و چاته چې اراده يې سي بې حسابه.

**بوه سه:** چې بغير حساب کنايه ده له فراخی څخه د فضل او احسان د خدای يقال فلان ينفق بغير حساب اى يوسع كانه لايحسب ما ينفقه يعني و ما ينفق ته حساب نه کوي.

**فائده:** امام راغب اصفهاني وايي چې آيت لاتلهيهم الآية پر دې دلالت نه کوي چې تجارت حرام يا مکروه دی بلکې نهي د استغراق في التجارة وترک الصلوة والطاعات.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**حکایت:** روایت سوی دی چي ملک حسین چي بادشاه د هرات ؤ د حضرت قطب الاقطاب خواجه بهاؤ الحق والدین محمد نقسبندي څخه یې پوښتنه وکړه که: درطریقت شما ذکر جهر وخلوت وسماع میباشد فرمودند که نمی باشند، ملک حسین گفت که مبنای طریقه شما برچیست؟ فرمود خلوت درانجمن یعني ظاهرًا بامخلوق باش وقلبًا باخدا، وسفر دروطن خود مسافرباش.... بیت:

بر فلک برتر بود اسرار او ......... شیئًا لله شیئًا لله کار او

## وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً

(والذین کفروا) هذه الجملة الی اخیرها معطوفة علی مضمون الکلام السابق تقدیره المهتدون بنور الله یجزیهم الله احسن ماعملوا والذین کفروا لاینفعهم اعمالهم (اعمالهم) یعني هغه عملونه چي له قسم څخه د خیر د کارو وي لکه صلة الارحام وعتق الرقاب د قریبانو سره احسان کول، او د مریانو ازادول) وعمارة البیت (او خدمت کول د بیت الله شریف) وسقایة الحاج (او اوبه ورکول له خاه څخه د زمزم و حاجیانو ته) وقری الاضیاف (او ډوډی ورکول و مېلمنو ته) واراقة الدماء (او وینې بهیول د اوښانو د فقراؤ لپاره) او نور ورته ښه کارونه کول که ایمان ورسره ملگری ؤ لوی لوی ثوابونه به خدای ﷻ ورکړي لکن که ایمان ورسره ملگري نه وي، نو اعمال د دوی (کسراب).

**پوه سه:** چي سراب و هغه شي ته وایي چي غرمه د دوبي په وخت کي خصوصًا په صحراء کي چي شگنه مځکه وي لکه اوبه چي بهېږي د کتونکي په نظر کي ورځي (بقیعة) البقیعة والقاع المستوي من الارض ته وایي (یحسبه الظمان ماء) دا جمله صفت د سراب ده او ضمیر منصوب یې راجع دی و سراب ته، او ضمان ډېر تږي سړي ته وایي یعني گمان کوي پر سراب یعني د لېري څخه چي اوبه دي.

**سوال:** پر دې سراب که تږی وي که نه وي گمان د اوبو کوي، نو تخصیص د ضمان یې ولي وکړی؟

**ځواب:** د تخصیص سبب یې دادی چي تشبیه د کافر ورسره صحیح سي، یعني لکه کافر چي د خپلو ښو کارو کمامر محروم سو په وخت کي د سخت احتیاج د هغو و ثواب ته یعني في یوم القیامتو دغه رنگه ظمئا په وخت کي د سختي تندي محروم سو له اوبو څخه چي دده په توهم کي سراب اوبه وې په منډه منډه ورروان ؤ



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن اوبه نه وي، او په بل عبارت ابتداء يې مطمع وه که د کافر د ښو عملو ابتداء مطمع دده وه چي هر وخت د حاجت به ماته په کار سي، او د سراب د ليدونکي هم ابتداء مطمع وه يعني زه به خپل سخته تنده په ماته کړم. او انتهاء يې مؤيس سوه يعني نا اميدي ته منجر سوه هم د کافر دا په ورځ د اخيرت او هم د ظمئا طمع نا اميدي ته منجر سوه چي دی د سراب و ځای ته ورسېدی.

حَتّٰىٓ اِذَا جَآءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَّوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ فَوَفّٰىهُ حِسَابَهٗ

تر دې اندازې چي ظمئان سراب ته ورغلی (يعني ځای ته د سراب چي دده په ګمان اوبه وې) ده نه کړی پيدا سراب هيڅ شی يعني هغه شی چي دده ګمان پر کېدی يعني اوبه، او ده پيدا کړی عذاب د خدای ﷻ ای اعطاه الله جزاء اعماله کامله وافره علی حسب عمله.

**سوال:** وجد الله خو عطف دی پر لم يجده يا پر جآئه والضمير المرفوع في کل منهما راجع الی الظمئان، نو ځرنګه ده معنی ددې چي ظمئان عذاب د خدای ﷻ عند السراب پيدا کړی؟

**ځواب:** چي ورځ د قيامت سي کافر ډېر سخت تږی وي پر دوږخ يې د سراب خيال راسي، نو چابک ور روان سي چي ځان به ښه په اوبه کړي لم يجده يعني دوږخ هيڅ شی د ماظنه څخه دده و وجد عذاب الله عنده (په نېز د سراب مرئي دده) يعني النار.

**درويش وايي:** چي بې تکلفه او مناسب ځواب دادی چي کلمه د حتی عاطفه نه ده بلکې ابتدائيه ده، متصل ده په قول سره د اعمالهم کسراب والمعنی حتی اذا جاء الکافر عمله في الآخرة لم يجده شيئا و وجد الله عنده. نو ضمير مرفوع په جائه په تاويل د کل واحد وکفارو ته راجع دی لا الی الظمئان کما يتوهم من الظاهر وصار منشاء السوال المذکور والضمير المنصوب في جائه وعمل ته د کافر راجع دی لا الی السراب فتدبر غاية التدبر.

وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۳۹﴾

او خدای ﷻ ژر دی حساب دده، لانه تعالی لايشغله حساب شخص او قوم عن حساب شخص اخر او قوم آخر. له عارفينو څخه روايت دی چي حساب د ټولو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کافرانو او مسلمانانو سره دا يوه خبره ده. من ترا بودم تو کرا بودی. يعني من خالق تو ورازق تو وشافی تو ومشکل کشای تو بودم تو عبادت کرا کردی و اعمال ريائي برای که ميکردی.

## اَوْكَظُلُمٰتٍ

(او كظلمات) عطف على قوله كسراب و كلمة او للتخيير يعني مخاطب مخير دی په تشبيه کي د اعمال حسنه‌ؤ د کفارو کما مرت کي د سراب بقيعة سره کوي په دي اعتبار چي دوی ته نفع په ورځ د قيامت او سبب د نا اميدی دي په هغه ورځ او د غم دی لانعدام شرط نفعها في يوم القيامة وهو الايمان فيهم. او يا يې تشبيه ده د ظلمات متراكمة من لج البحر والامواج والسحاب په دي اعتبار چي د غه اعمال ددوی له نوره څخه د حق خالي دي چي ايمان دی. او يا کلمه د او لپاره د تنويع ده په دي لحاظ چي اعمال ددوی که حسنات وي كالصدقة وصلة الرحم ونحوها کما مرت بالتفصيل فهي كالسراب في عدم النفع يوم القيامة لعدم الشرط ای الايمان او که اعمال ددوی قبيحه وي كالكفر وسائر المعاصي، نو لکه ظلمات آتيه دي، او يا تنويع يې په وخت کي ده، ولي اعمال ددوی لکه ظلمات وه په دنيا کي او لکه سراب دي په آخرت کي.

**درويش وايي:** چي دا احتمالات د نهايت بلاغت د کلام الله دي.

## فِیْ بَحْرٍ لُّجِّیٍّ یَّغْشٰىهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ

کائن وي دا ظلمات په يو درياب کي چي ژور وي او كثير الماء وي، بيضاوي وايي چي لجئ معظم حصې ته د ابو وايي كما في النهاية والقاموس، او بعض مفسرين وايي چي د لجي معنا داده چي يو په بل پسي مسلسلې څپې وهي (يغشاه) صفة اخرى دی د بحر چي پټ کړي وي دا بحر (موج) څپو.

**فائده:** سبب د څپو اضطراب د بادو دی والموج مايعلو من الماء.

(من فوقه موج) چي لوړي تر هغې څپې نوري څپې وي، والحاصل چي امواج يو په بل پرله پسې چي يوه تېرېږي يا نه وي تېره سوې نوري څپې پر راسي چي اول قسم ته يې امواج مترادفه وايي او دويم قسم ته يې امواج متراكمه وايي (من فوقه) سربېره پر موج ثاني وريځ وي چي د سپوږمۍ او ستورو نور يې پټ کړی وي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# ظُلُمٰتٌۢ بَعۡضُهَا فَوۡقَ بَعۡضٍ ؕ اِذَاۤ اَخۡرَجَ يَدَهٗ لَمۡ يَكَدۡ يَرٰىهَا ؕ

(ظلمات) خبر د مبتداء محذوفي دی. بعض ددې تاريکيو يو پر بل سربېره وي، چې دی لاس راوباسي چې ده ته نژدې عضوه ده چې دی ورته وګوري.

**سوال:** د يده ضمير خو راجع و شخص واقع في البحر ډن او هغه خو د مخه نه دی ذکر سوی. نو اضمار قبل الذکر به نه وي؟

**ځواب:** ذکر د مرجع عام دی که لفظًا وي او که حکمًا وي. دلته ذکر حکمي سته. ولې خبرې د کفارو په باره کې رواني دي.

(لم يکد يرٰها) قريبه هم نه وي چې ودې ويني فضلاً عن ان يراها، وحاصل التشبيه چې ورته ودغه مثال ته اعمال د کفارو دي من الکفر والمعاصي وانکار الحق تاريکی. دي پر زړو ددوی بعضها فوق بعض چې هغه ظلمات مانع د اهتداء ځخه د زړو ددوی ده او د ادارک ځخه د حق چې اسلام دی.

**فائده:** نو کفر او انکار الحق چې له اعمالو ځخه د زړو دی کالبحر اللجي المظلم يغشاه ظلمات المعاصي کالاستهزاء بالنبي ﷺ وقولهم انه ساحر او مجنون او مفتر او يعلمه البشر کالامواج التي بعضها فوق بعض. او ختم او طبع پر زړه د کافر لکه وريځ پر امواج ده، نو چې کافر اراده وکړي د فکر وهولو په امورو کې د اسلام او د قرآن او د نبي ﷺ چې د اجلی بدهياتو ځخه دی لم يکد يری تلک البدهيات الاوليات والشاهد على ذالک چې کافر د انبياء عليهم السلام خصوصًا النبي الانور محمد المصطفى ﷺ مع تواتر معجزاتهم خصوصًا معجزاته عليه السلام کشق القمر، وکلمة التوحيد للحجارة في يد فرعون هذه الامة ابوجهل وغير ذالک، او له غايت جهل ځخه ددوی اعتقاد د الوهية او د استحقاق د عبادت ومصنوعه ددوی په لاسو جوړ سوو بتانو ته لري فحق القول.

# وَمَنۡ لَّمۡ يَجۡعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوۡرًا فَمَا لَهٗ مِنۡ نُّوۡرٍ ؏

چې چا ته خدای ﷻ نه وي ورکړی نور د زړه، نو نسته هغه نور د بلې خوا ځخه.

**فائده:** هدايت امر وهبي د خدای ﷻ دی. پر خدای ﷻ واجب نه دی. بلکې حصول د علم بالنتيجة بعد ترتيب الصغرٰى والکبرٰى على الشرائط المنطقية امر عادي وهبي دی وليس بواجب على الله عند اهل الحق.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**حکایت:** یو بادشاه وُ چي خپل زوی یې یو عالم الرمل ته سپارلی وُ چي ده ته علم الرمل ورزده کړه چي پر پټو شیانو علم ولري، نو عالم الرمل د بادشاه د زوی سره ډېره جان فشاني وکړه او قواعد د علم رمل یې پوره په زده کړه، نو بادشا ته یې راوستی چي زوی دي پوره علم الرمل زده کړی، نو بادشاه لپاره د امتحان د زوی په جیب لاس چغ کړی او ګوتمي چي په منځ کي یې غمی وُ په موټه کي ونیول زوی ته یې وویل چي زما په لاس کي څه شی دی، زوی چي یې قواعد د علم رمل پر کار واچول پلار ته یې وویل یو ګردی شی دی، پلار یې ورته وویل صحیح ده، نور؟ زوی یې ورته وویل چي په دې ګردي شي کي خلاف د جنس د ګردي شي بل شی سته (یعني غمی د ګوتمي چي ګوتمي خو د زرو وه او غمی یو قسم قیمتي ډېره وه) پلار یې ورته وویل نور بیان؟ زوی یې ورته وویل چي د ژرندي پل دی (یعني د ژرندي پل خو هم ګردی دی او په منځ کي د لاندي پله لرګی دی) نو ځکه ده ورته وویل د ژرندي پل دی، نو بادشاه رملي عالم ته وویل چي دا وه ستا د علم رمل ښوونه؟ رملي عالم ورته وویل چي د رمل علم صرف نښاني د شي پوره بیانوي لکن نوم د شي نه اخلي، وروسته به عامل فکر ورته وهي چي دغه نښانې چي پکښې وي هغه به فلاني شی وي، ستا زوی چي په علم رمل پوري اړه درلوده پوره یې بیان کړی لکن د فکر ځای ته چي راغلی کوته سو، ولي عقل یې نه درلودی چي پلار له جیبه څخه شی راوکښی او په موټه کي یې هم ټینګ نیولی دی، نو باید ویلي یې وای چي ګوتمي ده.

**درویش وایي:** چي دا حکایت ما ددې لپاره راوړی چي علم پر شي وروسته تر تهیه د اسبابو د هغه هم موهبي شی دی لکن عادي واجب نه دی.

**تنبیه:** ډېر کسان داسي سته چي په امورو کي د دنیا یعني په تجارت وغیرها کي ډېر ناپوه وي لکن په امورو کي د آخرت ډېر هوشیار وي، او ډېر داسي کسان هم سته چي په امورو کي د دنیا من البیع والشراء ډېر پوه وي چي خاوري یې په لاس کي زر ګرځي (دا یو مثل دی د سړي د دنیا پوهني په باره کي) لکن هغه سړی په امورو کي د آخرت ډېر کوته وي یعني خیر او شر د آخرت نه پېژني.

ع: ... دا باران چي پر همه وو ځکو اوري ... مشرف کړي ذات د کیمیا ولي (کیمیا یو بوټی دی د یو لرګي نوم دی) بغوي رح وایي چي مقاتل رح ویلي دي چي دا آیت یعني ومن لم یجعل الله له نورًا الآیة په شان کي د عتبه بن ربیعه بن امیه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نازل سوی دی چې دی په دین حق پسې ګرځېدی او د کراستي کالي به یې اغوستي وه فلما جاء الاسلام کفر به.

## اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صٰٓفّٰتٍ

**بوه سه:** چې مراد له رؤیت څخه رؤیت علمي دی او تعبیر په رؤیت سره له دې سببه دی چې دغه علم چې حاصل سي په وحي سره هغه مشابه دی د علم حاصل بالمشاهده سره في الوثاقة فالمعنى الم تعلم یا محمد علمًا حاصلاً بالوحي یشبه الرؤیة البصریة په وثاقت کي.

**فائده:** علم حاصل بالاستدلال الصحیح العقلي او په کشف صریح سره هم داغسې محکم علم دی.

**ترجمه:** آیا ته نه وینې چې د خدای ﷻ تسبیح وایي (یعني شاهدي اداء کوي پر تنزیه د خدای ﷻ د ټولو نقائصو څخه) هغه څوک چې په اسمانو کي دي: من الملائکة والنجوم وغیرها او هغه څوک چې په مځکه کي دي من الانس والجن وغیرهم والمقصود جمیع المخلوقات. او صیغه د من چې په ذوی العقول پوري خاص ده رایې وړل تغلیبًا لذوی العقول علی غیرهم، والقرینة علی ارادة جمیع المخلوقات قوله تعالی (والطیر صافات) او مرغان چې غوړولي یې وي خپل وزرونه په هغوا کي یعني هغه هم د خدای ﷻ تسبیح وایي (ان الله یسبح له) مفعول د ترلی دی.

**فائده:** د صافات قید یې ددې لپاره وو ایه چې هغه مرغان چې پر مځکه وي هغه خو په من في الارض کي داخل وه (الطیر) عطف دی پر من چې فاعل د یسبح دی. طیر جمع د طائر ده لکه رکب جمع د راکب ده، والطائر کل ذی جناح یسبح (چې ګذاره کوي په هوا کي)

**فائده:** استفهام د الم تر لپاره د تقریر دی ای قد علمت یا محمد وبعبارة اخری استفهام لپاره د انکار دی پر حرف نفي داخل سو. نو نفي د نفي اثبات دی فیرجع الی التقریر.

## كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٤١﴾

ای کل واحد من جماعة المسبحة. په تحقیق خبر دی خدای ﷻ (صلاته) ای دعائه او په تسبیح د هغه، او خدای ﷻ بنه خبر دی په هغه څه چې دوی یې فعل کوي من الطاعة والصلوة والتسبیح فیجازیهم علی اعمالهم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** په دې آیت کې توبیخ او وعید دی د کافرانو د انس او جن حیث لا یسبحون الله اختیاراً.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۴۲﴾

او خاص خدای ﷻ لره دی سلطنت د اسمانو او ځمکې (لانه خالقهما ومالکهما. او د غه هغه شیان دي چې په اسمانو او ځمکې کې دي من الذوات کالملائکة والنجوم وغیرهما. او یا په ځمکه کې ذوات د انس او جن او د جمیع انواع الحیوانات والنباتات الی غیرها) او خاص خدای ﷻ ته ده رجوع د ټولو فیجازي کل واحد علی مقدار عمله. وقد جاء في الحدیث الصحیح: حتی یقتص للشاة الجماء من الشات القرناء. (کسات به اخلې د بې ښکره بزې د ښکرورې بزې څخه) چې پر جماء یې ظلم کړی وي.

**پوښتنه:** وروسته تر کسات اخستلو نو په جماء او قرناء څه کیږي؟

**ځواب:** ثم یقول الرب تعالی کونوا ترابا. ولې دا حیوانات عجم خو مکلف نه دي چې جنت یا دوږخ ته یې واستوي.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ

ته نه وینې (ددې استفهام او رؤیة تفسیر تېر شو) چې خدای ﷻ سوق کوي د ورېځې.

**فائده:** اصل معنی د تزجیه دفع الشئ ومنها البضاعة المزجات (یعني بېکاره) کما في سورة یوسف لانها یدفعها کل احد یعني دفع کوي اونې اخلې.

**پوه سه:** چې ضمیر د بینه راجع دی و سحاب ته والمضاف محذوف ای یجمع بین قطعات السحاب المتفرقة.

ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ

بیا ګرځوي دا وریځې پر بل سربېره، ته وینې (ای مخاطب غیر معین) څاڅکې د باران راوځي له چاکو څخه د وریځې.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْۢ بَرَدٍ

او خدای ﷻ نازلوي له اسمانو څخه.

**پوه سه:** چې من جبال بدل اشتمال دی له من السماء څخه.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** مراد په دې آیت کې له سماء څخه وریځ ده لان کل ماعلاک فهو سماء، او مراد له جبال څخه هغه غټې غټې ټوټې د وریځې دي چې لکه غرونه په لوی والي کې، او د فیها ضمیر راجع دی وسماء ته چې له جملې څخه د مؤنثاتو سماعیه وو دی (من برد) بیان دی للجبال، او برد ته په پښتو ږلۍ وایي، او بعض مفسرین وایي چې په اصلي اسمان کې ډېر غرونه دي د ږلیو او د واورې، او یوه ملکه یې پر مقرره کړې ده هغه ملکه په اراده د خدای ﷻ ږلۍ یا واوره په وریځ کې سوق کوي الی ماشاء الله تعالی من قطر من اقطار الارض والله اعلم.

## فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَّنْ يَشَآءُ

نو خدای پاک ورسوي دغه ږلۍ و هغه چا ته چې د خدای ﷻ اراده وي، نو کېښتونه بلکې بعض اوقات مېږي او بزې تو له هلاک کړي، او لېرې کړي دغه ږلۍ د هغه چا څخه چې د خدای ﷻ ورته اراده سي، نو هغه ته مالي او جاني تاوان نه ورسېږي.

## يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۝

قریبه وي چې رڼا د برق چې په پښتو یې پیلبو بولي چې یو دي سي دید د سترګو د کتونکو.

**پوه سه:** چې پیلبو ته چې څوک ډېر وګوري ړوند که نسي د سترګو دید یې ډېر کمزوري کېږي وذالک ثابت بالتجربة.

## يُقَلِّبُ اللَّهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ

بعض مفسرین ددې آیت داسې ترجمه کوي چې تر شپې وروسته ورځ او تر ورځې وروسته شپه راځي، او بعض وایي چې کاهې د شپې ساعات ورځې ته ورکړي یعنې ورځ اوږده سي لکه په دوبي کې، او بعض وخت د ورځې ساعات شپې ته ورکړي، نو شپه اوږده سي لکه په ژمي کې، یا په تغییر د احوالو د شپې او د ورځې بالحر والبرد، یعنې چې شپه بالجملة څه ناڅه خنکه وي، او یا په نور او ظلمت کې چې ورځ که څه هم توره وریځ وي نوراني وي تر شپې که اسمان صاف وي او د خور لسم سپوږمۍ هم وي مثلاً.

## اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ۝

په تحقیق په مذکوره شیانو کې (د مذکوره په ویلو سره هغه سوال دفع سو چې


Scanned by CamScanner

مناسب د ماسبق ذکر سوی د قدرت الهي د نخښو خو تلک ؤ) عبرت، یعني دلالت دی پر وجود د صانع قادر بکمال القدرة، خاوندانو ته د کتلو (اولی جمع ده، مگر د لفظ خپل مفرد نه لري بلکې مفرد یې ذو دی.

**پوه سه:** چي ابصار جمع د بصر ده په معنی د لیدو د سترګو ده. او خودي سترګو ته هم وایي او قوت قلبي چي مدرک د اشیاؤ دی بصیرت هم وایي او بصر هم وایي، والمعنی ان من له بصیرة له مذکوره شیانو څخه پند اخلي و معرفت ته د مدبر په قدرت تامه او په علم شامل الدال قطعًا علی الوحدانية. له سعید بن المسیب رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه: ای العبادة افضل؟ ده ورته وویل التفکر في خلق الله والتفقه في دينه. ودې تفکر في الخلق ته سعدي شیرازي قدس سره اشاره کړې ده په دې بیت کي:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ....... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

**وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ**

او خدای ﷻ پیدا کړې ده هره دابه د مخصوصو اوبو څخه چي نطفه یې بولي (الدابة کل مایدب ای یتحرک علی الارض من الحیوانات) نو په دې آیت کي تنزیل دی د غالب حیواناتو علی الکل. ولي چي بعض حیوانات له هګۍ څخه پیدا کېږي، او بعض د عفوفاتو څخه پیدا کېږي.

**پوه سه:** چي ملکو او جن ته دابه نه وایي، او بعض علماء وایي چي اوبه اصل دي د ټوله مخلوق. قال البغوي رحمه الله وذالک ان الله خلق الما، ثم جعل بعضه ریحًا یعني هواء فخلق منها (دا ضمیر وریح ته راجع دی چي مؤنث سماعي دی) الملائکة وبعضه نارًا فخلق منها الجن (نار هم مؤنث سماعي دی) وبعضه طینًا فخلق منه آدم علیه السلام.

**فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ**

په دې حیواناتو کي بعض هغه دي چي پر نس ځي لکه ماران، چینجیان او ماهیان. او بعض د دوا بو پر دوو پښو تګ کوي لکه انسان، چرګان او نور مرغان.

**سوال:** مشي خو د پښو تګ ته وایي، نو یمشي علی بطنه څرنګه صحیح کېږي؟

**ځواب:** چونکه ماشي البطن یې یې د ماشي علی الرجل سره جمع کړی، نو د دوی تګ چي په عربي یې زحف بولي مشي وویل.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمِنْهُم مَّن يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ

او بعض يې پر څلورو پښو تګ کوي لکه اوښان. غوايي. پسونه وغيرها كالسباع درنده ګان.

**سوال:** بعض دواب خو پر ډېرو پښو تګ کوي لکه څنځه. غونډک. جولاګې وغيرها هغه يې ولې نه کړل ذکر؟

**ځواب:** عدم ذکر يې په سبب د عدم الاعتداد بها لقلتها. او يا ددې چې د هغو مشي لکه د څلورو پښو والا مشي دی.

**بوه سه:** چې تعبير په من سره او تذکير د ضمائرو له جهته څخه د تغليب د عقلاؤ دی.

يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾

خدای ﷻ پيدا کوي هغه شيان چې ورته اراده يې سي (يعني ماذكر ومالم يذكر من البسائط والمركبات مع اختلاف الصور والهيئات والحركات والطبائع والاحوال مع اتحاد المادة على مقتضى مشيته وارادته وحكمته) په تحقيق خدای پر هر شي قادر دی فيفعل مايشا. بلا منازع لامعقب لحكمه.

لَّقَدْ أَنزَلْنَا آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ ۚ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

اللام موطئه لقسم محذوف، ما نازل کړي دي په قرآن کريم کي آيتونه ظاهرونکي د حق او توحيد (ظاهر الدلالات على وجود صانع العليم الحكيم في مصنوعاته القدير على مايشاء بانواع الدالات من المطابقة والتضمنية والالتزامية. لكن هغه چا لره چې القى السمع وهو شهيد) او خدای ﷻ هدايت کوي و هغه چا ته چې اراده د هدايت يې وکړي حسب استعداده باختياره ولاري سمې ته چې دين د اسلام دی چې سړی رسوي و مراتبو ته د قرب الى الله والفوز بالجنة والنجات من النار، ددې معنی داده چې ايمان موهبي شی دی لايحصل بالنظر في الدلائل الا بتوفيق الله وهدايته.

بغوي رحمه الله وايي چې بشر المنافق په منځ کي دده او د يوه يهودي په منځکه کي خصومت ؤ، نو يهودي و بشر منافق ته وويل چې ددې خصومت فيصله پر محمد (ﷺ) چې ته يې په دين کي داخل يې کوو. او منافق ورته وويل چې فيصله به يې پر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كعب بن الاشرف كوو. ولي چي محمد پر موږ ظلم كوي. او حق په جانب كي د يهودي ږ هغه پوهيدى چي محمد فيصله بالحق كوي. او كعب بن الاشرف رشوت خوره ؤ. د منافق خيال ؤ چي څه رشوت به وركړي او ستا پر خوا به فيصله وكړي فنزلت هذه الآية.

## وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى

وايي دوى يعني منافقين چي موږ ايمان راوړى دى پر خداى ﷻ او پر رسول او موږ اطاعت او فرمانبرداري كوو د خداى ﷻ او د رسول. بيا اعراض او روى گرداني كوي له ايمان څخه، چي امتناع كوي د قبوله د حكم د رسول هلته چي دوى پوهيږي چي حكم د رسول پر خلاف د رايي د دوى دى.

**پوښتنه:** شان نزول د آيت كمامر خو په بشر منافق كي ؤ كمامر، نو صيغه د جمع يې ولي راوړه؟

**ځواب:** چونكه د بشر او د ټولو منافقينو حال او مقال سره يو ؤ. نو ځكه يې صيغه د جمع راوړه.

## فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ۭ وَمَآ اُولٰۗىِٕكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ۝

(فريق منهم) فاعل د يتولّى دى. مراد له فريق څخه بشر منافق وامثاله. وروسته تر قول د دوى يعني آمنا بالله آه. او نه دي دغه كسان (اشارة الى المنافقين كلهم. اشاره ودې ته ده چي منافقين بتمامهم كه څه هم امنوا بالله آه په خوله وايي لكن په زړو كي يې ايمان نسته. او يا اشاره ده فريق متولى عن حكم الرسول ته) نه دي مؤمنان هغه مؤمنان چي تاته يې حال معلوم دى. او خداى ﷻ يې هم په صدق او اخلاص خبر دى. له حسن رحمه الله څخه روايت دى چي يو سړى له منافقينو څخه په خصومت كي د يو بل چا سره چي هغه به بر حق ؤ. او هغه ته به خصم دده دعوت د فيصلي پر عليه الصلوة والسلام وركړى په ښه اخلاص به يې هغه دعوت قبول كړى. ولي چي دى په دې پوهيدى چي رسول الله ﷺ زما په حق كي فيصله كوي په حق سره. او چي د منافق به ظلم په خيال كي ؤ يعني ناحقه دعوه. نو چي به دعوت سو و حكم ته د عليه الصلوة والسلام اعراض به يې وكړى. او دا به يې ويل راځه فلاني ته ورسو چي ژوندى مثال د هغه ناحقه دعوى د بشر منافق و د يهودي سره كمامر تفصيله.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذَا دُعُوٓا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ

چي دوی يعني منافقينو ته به دعوت ورکړل سي و حکم ته د خدای او د رسول د خدای ﷻ، او بعض محققين وايي ورسوله يې عطف کړی پر لفظ الله له دې سببه چي حکم د رسول حکم د خدای ﷻ دی. کريمه: وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى. نحو اعجبني زيد وکرمه.

**پوه سه**: چي جمله د اذا دعوا آه عطف ده پر ما اولئک بالمؤمنين باندي (ليحکم بينهم) چي حکم وکړي په منځ کي ددوی. ضمير د ليحکم راجع و رسول ته دی.

**سوال**: په دمخه آيت کي دعوت د خدای او د رسول دواړو ذکر سوی ؤ او په ليحکم کي يې يواځي ضمير و عليه الصلوة والسلام ته راجع کړی؟

**خواب**: ددې سببه چي مباشر د حکم د خدای ﷻ خو عليه الصلوة والسلام دی حيقتةً و ظاهرًا که څه هم حکم د عليه الصلوة والسلام حکم د خدای ﷻ دی باطنًا.

بيت:... گفته او گفته الله بود ........ گرچه از حلقوم عبد الله بود

إِذَا فَرِيقٞ مِّنۡهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٤٨﴾

نابېره يوه ډله د دوی يعني ظالمانه او ناحقه دعوه يې په چا کړې وي اعرض کونکي وي يعني له حکم څخه د رسول.

وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلۡحَقُّ يَأۡتُوٓاْ إِلَيۡهِ مُذۡعِنِينَ ﴿٤٩﴾

او که چېري حق په جانب ددوی يعني خصم يې پر باطل دوی راځي و عليه الصلوة والسلام منقادين او فرمان برداره د رسول د حکم. ولي چي د دوی يقين دی چي عليه الصلوة والسلام حکم بالحق کوي.

أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرۡتَابُوٓاْ أَمۡ يَخَافُونَ

آيا په زړو کي ددوی ناجوړي د ظلم ده، که ددوی په زړو کي شک دی ستا په نبوت کي يعني پر تا يې د تهمت خای پيدا کړی، نو يقين يې په نفاق بدل سوی دی. او که دوی بېرېږي چي تا ته د فيصلې لپاره نه د رځي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَن يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ۚ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾

چي ظلم دي وكړي خداى او رسول د خداى ﷺ پر دوى په فيصلو كې د حكوماتو. بلكې دوى دي ظالمان پر خپلو ځانو بالكفر والنفاق وعدم الانقياد بحكم الله ورسوله، او علاوه پر هغه دوى ظالمان دي پر خلكو چې اموال ددوى بالباطل خوري په رشوت او تحاكم و كعب بن الاشرف وغيره ته.

**بوه سه:** چې كلمه د بل اضراب دى د قسمين اخيرينو څخه لتحقق القسم الاول.

**فائده:** تقسيم داسې دى چې منافقينو چې امتناع له تحكيم څخه د عليه الصلوة والسلام كوي (١) يا به خلل او نقصان په دوى كې وي (٢) يا په حاكم كې چې عليه الصلوة والسلام ؤ، بردوهم تقدير (٣) يا دا نقصان به په حاكم كې ثابت ؤ ددوى، او يا به متوقع ؤ، اخير دوه قسمه خو دواړه باطل دي، ولې منصب د نبوت د عليه الصلوة والسلام او نهايت امين والى د عليه الصلوة والسلام حتى قبل النبوة دى منع كوي د ورته كارو څخه، فتعين القسم الاول وهو الخلل والنقصان فيهم من النفاق، او شاهد د خلل په دوى كې دا دى چې حق ددوى په جانب كې ؤ يا تو اليه مدعنين.

**فائده:** اورد ضمير الفصل الذي فائدته الحصر في قوله تعالى بل اولئک هم الظالمون، ليدل على نفي ذالک من غير المنافقين يعني چې دلالت پر دې وكړي چې دا خلل د اعراض له حكم څخه عليه الصلوة والسلام حصر پر دوى دى متجاوز و مخلص مؤمنانو ته دى.

**بوه سه:** چې عادت د خداى ﷺ په قرآن كريم كې ذكر د اعداء الله وكړى وروسته ذكر د احباء الله كوي وما ينبغي لهم فقال جل ذكره.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

**بوه سه:** چې كلمه د انما لپاره د حصر ده، يعني نه دى قول د مؤمنانو مګر دا، والمراد بالمؤمنين ههنا بقرينة ذكرهم عقب المنافقين المخلصون منهم چې دوى وبلل سي و خداى او رسول ته يعني و حكم ته د خداى او رسول، تا چې حكم وكړي رسول د خداى ﷺ.

**بوه سه:** چې تحقيق ددې خبرې چې د سخه خداى او رسول دواړه ذكر سوه او په


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ليحكم كي يې مفرد ضمير و رسول ته راجع كړى عنقريب تېر سو فتذكر.

**فائده:** قوله ليحكم منصوب دى په ان مقدر سره وروسته تر لام (ولي حرف جر پر فعل نه داخلېږي كما تقرر في كتب النحو) خبر د كان دى او اسم د كان ان يقولو دى. چونكه ان مصدريه دى نو معنى د ان يقولوا قولهم ده چي مومن واوريدى دعوت د خداى او رسول ته دده، او مومن اطاعت كوو او اجابت كوو د هغه دعوت.

(و اولئك هم المفلحون) او دغه كسان چي مذكور قبل هذا قول ددوى ؤ، دوى دي فلاح او خلاصون مندونكي له عذاب څخه د خداى په دنيا او آخرت كي دون غيرهم، ضمير فصل :هم: لپاره د حصر دى.

## وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ

كه څوك اطاعت وكړي د خداى او د رسول د خداى يعني في بقية عمره، قال ابن عباس رض فيما سائه وسره، او د خداى جل جلاله څخه ويرېږي يعني د خپلو ګنهو په سبب ومخالفة احكامه تعالى او ځان له عذاب څخه د خداى جل جلاله خلاصوي په امتثال كي د اوامرو دخداى او په منع كي د ځان له منهياتو څخه او په محافظت سره د احكامو د خداى او د حدود د خداى جل جلاله.

**فائده:** د صرفو په كتابو كي وايي چي لپاره د تخفيف په كتف بكسر التاء كي كتف هم روا دى، لكن دا قانون مقيد دى په دې سره چي يوه كلمه وي، نو اصل د يتقه يتقيه ؤ چونكه كلمه د ياء په جزم كي ولاړه وه لان كلمة من شرطية جازمة نو يتقه بكسر القاف والها پاته سو. بيا يې خلاف القياس قاف ساكن كړى يتقه جوړ سو، ما وويل خلاف القياس لان اسكان العين انما كان قياسًا فيما هو كلمة واحدة كمامر آنفًا، او د يتقه د ضمير سره دوې كلمې دي لكن قراء ضمير منفصل لكه متصل وګرځاوه، ولي تقه پر وزن د كتف، نو يې ځكه يې قاف ساكن كړى فافهم وتدبر.

**يوه سه:** چي دا قرائت د حفص رح دى، او جمهور قاريان يې يتقه بكسر القاف على الاصل، وبعض قراء كلمة د ها ساكن وايي په وصل او وقف كي او بعض قاريان يې په كسره د هاء وايي.

## فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾

نو دغو كسانو برى پيدا كړى پر نعيم مقيم في جنت نعيم او پر رضوان د رب رحيم.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ

يعني منافقين قسم اخلي په خداى ﷻ سره، كه ته دوى امر كړې چې له كوره ووځي او مالونه پريږدي، او يا معنى دا چې جهاد ته ووځي (ليخرجن) جواب دى لاقسموا على الحكاية او جزاء د شرط معنى. بغوي رح وايي چې منافقانو به عليه الصلوٰة والسلام ته وويل: اينما كنت اكن معك (هر چيرې چې ته يې موږ درسره يو ستا سره) ولان خرجت خرجنا معك وان اقمت اقمنا معك وان امرتنا بالجهاد جاهدنا. قال الله تعالى ردًا لقولهم.

**پوه سه:** چې د قسم او يمين معنا يوه ده. نو بناء على هذا جهد منصوب دى چې مفعول مطلق دى يعني مضاف دى و مصدر ته د اقسموا من غير لفظه، والمعنى په نهايت ټينګ قسم سره او په مبالغه سره په قسم كې غرض ددوى انكار دى له امتناع څخه ستا له محكمې څخه.

قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

ته ورته ووايه چې قسمونه مه اخلئ يعني په دروا غو يعني ستاسي دا طاعت معلوم دى چې دا ستاسي د خولې خبرې دي د اعتقاد خبرې نه دي. او ورته خبرې تاسي عرف كړ ښكاره دى چې په خوله وعدې راكوئ او په عمل كې يې نه پياده كوئ (او بعض مفسرين وايي چې طاعة معروفة مبتداء ده خبر يې محذوف دى، والمعنى طاعة معروفة في الشرع وهي مايكون باللسان والجنان افضل من الحلف اى القول الكاذب. او بعض مفسرين وايي چې د آيت معنى داده المطلوب منكم طاعة معروفة لا اليمين بالطاعة نفاقًا) په تحقيق خداى ﷻ خبر دى په عمل ستاسي چې نفاق دى، نو كلمه د ما مصدريه ده او يا په هغه شي چې تاسي يې عمل كوئ. نو كلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دى.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

ته ورته ووايه چې اطاعت كوئ د خداى ﷻ او اطاعت كوئ د رسول.

**پوه سه:** چې كلمه د قل يې مكرره كړه لپاره د تاكيد د امر بالاطاعة يعني في الفرائض والسنن والجهاد في سبيل الله لرجاء رحمة الله تعالى.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ

كه تاسي ايها المنافقون اعراض وكړى له اطاعت څخه (وفيه التفات من الغيبة الى الخطاب معهم) يعني پر عليه الصلوة والسلام لازم تبليغ دى او پر تاسي هغه شى لازم دى چي پر تاسي خداى ﷻ لازم كړى دى من الامتثال.

**يوه سه:** چي تولوا صيغه د مضارع ده اصل يي تتولوا بصيغة الخطاب لكن يوه تايې څندي حذف كړه. فانما آه جزاء د شرط محذوف ده اقيم علته ماقامه. والتقدير فان تتولوا تخسروا انفسكم ولاتغرون الرسول شيئًا لانه عليه اى الرسول ماحمل عليه وقد ادى ما كان عليه من التبليغ على اتم وجه وعليكم ما حملتم. لكن تاسي اعراض كوئ د ما حمل عليكم من الاطاعة.

وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

(وان تطيعوه) عطف على ان تولوا يعني كه تاسي اطاعت وكړئ د رسول ﷺ في جميع امركم به (تهتدوا) جواب للشرط تاسي به لار پيدا كړئ و حق ته په دنيا كي او و جنت ته په آخرت كي. او نه دى لازم پر رسول باندي مگر نه تبليغ د اوامرو او منهياتو د خداى ﷻ چي هغه هم په ښه واضح دول وي.

**يوه سه:** چي دا جمله بيان دى د ما حمل على الرسول من جانب الله ﷻ.

**يوه سه:** چي حاكم په مستدرك او طبراني له ابي بن كعب رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام او اصحاب دده چي مديني منوري ته راغله او انصارو ځاى وركړى او فوق العادة كومك يي ورسره كاوه، نو كفارو د عربو ټولو په يوه خوله د انصارو رضي الله عنهم په دښمنى لاس پوري كړى او د هر طرف تهديد د حملې پر مدينه منوره د انصارو رضي الله عنهم تر غوږو تېرېدې حتى چي اهل مدينه كه مهاجرين كه انصار وه د شپې او د ورځي مسلح بيدېدل او مسلح به گرځېدل، نو دوى په خپلو كي سره وويل چي داسي وخت به هم پر موږ راسي چي آمنين مطمئنين يو د شپې او د ورځي لانخاف الا الله. فنزلت هذه الآية.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ

وعده كړې ده خداى ﷻ د هغو كسانو سره چي ايمان يي راوړى وي د تاسي څخه يا اهل المدينة الذين هم مع رسول الله ﷺ من المهاجرين والانصار حين نزول الآية.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**دروېش وايي**: چي ما دا قيد ووايي حين نزول الآية لپاره د دفع د يو سوال چي سړو هم به ويل چي مخاطب چي عليه الصلوٰة والسلام او من معه دي، نو قيد د منكم مستدرک دی، ولي چي آمنوا له هغه څخه اغنا راولي. حاصل د ځواب دادی چي مراد عامة المؤمنين نه دي بلكې هغه مؤمنان دي چي نزول الآية په مدينه منوره كې موجود دي ولايفيد ذالک الا قيد منكم فتامل هداک الله لدقائق القرآن الكريم.

## وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ

او عمل د صالح كارو هم كوي، هر آئينه به خدای ﷻ تاسي خليفه ګان وګرځوي په ځمكه كې يعني خلافت او امارت د ځمكي به وتاسي ته وسپاري، يعني دا خوف او بېره ستاسي به په امنيت او امارت د رېدله كړي.

**پوه سه**: چي صالحات عام دي و اجباتو سننو وغيرها ټولو ته شامل دي.

**پوه سه**: چي دا جواب د قسم محذوف دی. والتقدير وعد الله واقسم ای والله ليستخلفنهم الله.

**سوال**: قسم د خدای ﷻ د كوم ځای څخه فهمېږي؟

**ځواب**: وعده د خدای ﷻ په سبب د حتمي تحقق نازل منزلة القسم ده، والمعنى والحاصل للآية لنورثنهم ارض الكفار من العرب والعجم فنجعلهم يعني نجعل منهم خلفاء ملوكا واجب الطاعة سياسة، وفي الحديث ليدخلن هذا الدين على ما دخل عليه الليل.

## كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

صفت د مصدر محذوف دی ای استخلافا كاستخلاف الذين من قبلهم من الانبياء. لكه داؤد او سليمان عليهما السلام، وهذا قول قتادة رحمه الله. يا لكه استخلاف د بني اسرائيلو په مصر او په شام كې چي جبابره خدای ﷻ هلاک كړه، و اورثهم ارضهم وديارهم واموالهم يعني كما كان وعد موسى عليه السلام في التوراة بفتح بلاد الشام، لكن دا وعده په حيات كې د موسى عليه السلام نه سوه پوره. ولي د تيه قصه په منځ كې ځلوېښت كاله حائل سوه وروسته تر وفات د موسى يوشع بن نون عليه السلام خدای ﷻ نبي كړی. نو ده په لاس فتح د شام وسوه او ښارونه د شام پر بني اسرائيلو باندي وه وېشل سول. داسي وعده خدای ﷻ د محمد ﷺ سره كړې ده كريمه: ليظهره على الدين كله. ووعد بفتح الشام لكن دا وعده هم په حيوٰة كې د رسول الله ﷺ نه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوه پوره بلکې فتح د شام په خلافت کې د عمر ﷺ پوره سوه کما في کتب السير.

وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ

او هر آئینه خدای ﷻ به مقرر او ثابت وګرځوي دين د دوی په داسي ډول چي عمل به ټولو احکامو ته د دين کېږي بلا منازع، هغه دين چي خدای ﷻ مختاره کړې دی د دوی لپاره، ابن عباس ﷺ په تفسير کي د تمکين داسي وايي يوسع لهم في البلاد حتی يملکوها ليظهر دينهم الاسلام على سائر الاديان آه، وقد انجز الله وعده.

وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا

او خدای ﷻ به بدل کړي يعني په زړو کي د دوی به پيدا کړي وروسته تردې چي دوی ببرېدل له کفارو څخه کمامر امنًا يعني د زړه ډاډ او بېغمي، او زما عبادت به کوئ او نه په شريکوئ زما سره يعني په عبادت کي هيڅ شی نه بت او نه ملکه او نه ستوري او نه سمعه او ريا.

**پوه سه:** چي جمله د يعبدونني حال ده له من الذين آمنوا منکم څخه. فائده د حال داده چي وعد د نصر د خدای ﷻ مقيد دی بالثبات على التوحيد. ابو العالية وايي چي خدای ﷻ غالبه وګرځاوه نبيه محمد ﷺ پر جزيره د عربو کاملاً. فآمنوا و وضعوا السلاح ثم قبض الله نبيه ﷺ نو دوی داغسي په امن کي وه په خلافت کي د ابوبکر ﷺ او په خلافت کي د عمر ﷺ وفي اوائل خلافة عثمان ﷺ و اول فتنة وقع في المسلمين واقعة قتل عثمان ﷺ ثم وثم.

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

او څوک چي کافر سي يعني مرتد سي العياذ بالله او ناشکري د نعمت د امن او تميکن ونه کړي او تائيد د دين الذي ارتضى لهم له لاسه ورکړي. نو دغه کسان دي خارج له حدود څخه د ايمان او عن الطاعة قال البغوي رح قال اهل التفسير اول من كفر بهذه النعمة (يعني الامن والتمكين في الارض) هغه کسان دي چي عثمان ﷺ يې په شهادت ورساوه. فلما قتلوه غير الله مابهم من الامن وادخل عليهم الخوف حتى صاروا يقتتلون بعد ما كانوا اخوانًا. بغوي رح وايي فما قتل بني قط الاقتل به سبعون الفًا ولا خليفة المسلمين كعثمان ﷺ الاقتل به خمسة وثلاثون الفًا.

**فائده:** وروسته د خلافت څخه د خلافاء راشدينو منکر سوه روافض او خوارج



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروسته تر ټولو یزید بن معاویه حیث قتل ابن بنت رسول الله ﷺ یعني الحسین بن فاطمة رضي الله عنهما ومن معه من اهل بیت النبوة. او اهانت یزید پلید وکړی د اولاد سره د علیه الصلوة والسلام او یزید پلید به فخرًا ویله هذا یوم بیوم بدر او بیا یزید پلید لښکر واستاوه و مدینې منورې ته چې د علیه الصلوة والسلام قیام ګاه: دی حیًا ومیتًا. نو په حره کې د مدینې منورې یې ډېر مسلمانان په قتل ورسول او د مسجد نبوي یې نهایته سپکاوی وکړی، او بیا یې لښکر واستاوه مکې مکرمې ته او په منجنیق یې مکه مکرمه درې ورې کړه. او عبدالله بن الزبیر رضي الله عنه چې د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه لمسی د بي بي اسماء رضي الله عنها زوی ؤ د زمزم د ځاه پر غاړه یې حلال کړی وأباح الخمر حتی کفر یزید بدین الله. قاله المظهري رحمه الله.

**درویش وایي:** چې علماء اختلاف لري بعض وایي چې پر یزید لعنت نه دی روا، او بعض علماء توقف کوي، لکن د قوله د مظهري یعني قوله وکفر دا صراحة معلومېږي چې پر یزید پلید لعنت روا دی لانه کفر بدین الله. او علامه ثاني محقق تفتازاني په شرح العقائد کې وایي ونحن لانوقف في شانه بل في ایمانه فلعنة الله علیه واعوانه انتهی. راوي وایي چې عبدالله بن الزبیر رضي الله عنه چې یزید ذبح کاوه ده د مور اسماء رضي الله عنها عمر تخمینًا د سل (۱۰۰) کاله په شاوخوا کې ؤ. نو دا راغله پر لکړه یې تکیه کړې وه چې ددې د زوی د وینو بوړ سو د مور یې شیدې تر تیو راتوی سوې او حیض هم ورغلی، نو دې وویل چې زوی په هغه ځای چې ته اولاً پکښې پیدا سوی وې هغه دریسي وژړل او هغه تیو چې تا شیدې څندې رودلې وې هغو هم دریسي وژړل زه نو نه دریسي ژاړم انا لله وانا الیه راجعون یې وویه راهي سوه نعم الصبر لهذه المرئة.

وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَآتُوا الزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾

او تاسي اقامت د لمانځه کوئ.

**بوه سه:** چې اقامة الصلوة په هر ځای کې د قرآن کریم چې راسي که په لفظ د مصدر وي او که په لفظ د فعل وي او که په لفظ د اسم فاعل وي معنی یې اداء د لمانځه ده په ټولو ارکانو او واجباتو او سنتو او په خشوع او خضوع سره. په بل آیت مبارک کې چې راغلي دي ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر هغه دغه کامل لمونځ دی. او ورکوئ زکوة د ټولو اموالو که نقود وي او که مواشي وي چې د نصاب او د شرائطو د وجوب بیان یې په کتابو کې د فقه شریف راغلی دی. او


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اطاعت کوئ د رسول الله ﷺ في جميع ما يامركم به وينهاكم عنه، راجين ددې اوسئ چي پر تاسي به رحم وکړل سي د خدای ﷻ له جانبه څخه او یا لکی ترحمون.

**درویش وايي:** چي په عطف کي د اقيموا الصلوة آه عظيم اختلاف دی د مفسرينو، روح البيان وايي چي معطوف پر مقدر دی چي مقام يې تقاضی کوي ای فآمنوا وعملوا صالحًا واقيموا الصلوة الآية، او روح المعاني وايي چي زما په نېز چي مختاره دی هغه داده چي عطف پر مقدر ده چي نظام القرآن يې تقاضی کوي. ولي خدای ﷻ په دمخه آيت کي وويل ومن کفر بعد ذالک الآية فهم منه النهي عن الکفر فکانه قيل فلا تکفروا واقيموا الصلوة الخ. او مظهري رح وايي چي جمله واقيموا الصلوة سره د معطوفاتو عطف ده على قوله تعالى واطيعوا الله آه مع کثرة الفاصل بين المعطوفين فراجع الى التفسيرين ای روح المعاني والمظهري.

## لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

ته گمان مه کوه یا محمد ﷺ، او یا کل سامع پر هغو کسانو چي کفر يې مختاره کړی وي چي دوی دي خدای ﷻ عاجزه وکړ څوي له اهلاک څخه ددوی په مځکه کي.

**درویش وايي:** چي ابوجهل چي سره د زرو کسانو بدر ته ورغلی او په مقابل کي يې درې سوه دیارلس (۳۱۳) کسان مسلمانان د عليه الصلوة والسلام سره وليدل، نو ډېل فوج ته يې داسي امر صادر کړی خذوهم واحصروهم واربطوهم بالحبال ولايقتل احد اسيره من المؤمنين الى آن آمرهم فيهم، نو له دې وينا څخه فرعون الامة ابوجهل داسي فهمېده چي خدای عاجزه دی له اهلاک څخه زمونږ په مځکه کي د بدر اخير الامر خدای ﷻ ډېل قدرت عظيمه و ابوجهل ته وروښو چي په شمول دده اوويا کسان پر ميدان د بدر قتل سوه او اوويا کسه اسيران سوه په لاسو کي د مسلمانانو راغله او بقيه لښکر د ابوجهل په تېښته ولاړل او په مسلمانانو کي په دې معرکه صرف څوارلس کسه شهيدان سول.

**پوه سه:** چي ابن عامر او حمزه له قراء سبعه وو څخه دا لفظ لايحسبن په ياء د غيبت وايي او الذين يې فاعل بولي، والمعنى لايحسبن الکافرون انفسهم معجزين آه، او نور قاريان يې لاتحسبن الذين په تاء يعني مخاطب وايي والخطاب للنبي ﷺ. والذين کفروا مفعول اول دی او معجزين مفعول ثاني دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مُعۡجِزِیۡنَ فِی الۡاَرۡضِ ۚ وَ مَاۡوٰىهُمُ النَّارُ ؕ وَ لَبِئۡسَ الۡمَصِیۡرُ ﴿۵۷﴾

او ځای د دوی دوزخ دی، دا جمله حال د الذین څخه بد ځای دی د ورتګ اور یعني دوزخ.

**بوه سه:** چي لاتحسبن آه وعید للکافرین متصل بقوله ومن کفر بعد ذالک آه.

**بوه سه:** چي ابن ابي حاتم د مقاتل بن حبان څخه روایت کړی دی چي د اسماء بنت مرثد یو مریی ؤ چي ډېر وخت به کور ته راتلی په داسي حال کي چي دخول دده په داسي حالت د اسماء نه و خوښ مثلا بعض عورت اندامونه ددې به لڅ وه. نو دا ښځه و علیه الصلوة والسلام ته راغله او داسي یې ورته وویل ان خدمنا وغلماننا یدخلون علینا في وقت نکرهها فانزل الله هذه الآیة الی اخیره، او بغوي رح وایي چي ابن عباس رض وایي چي علیه الصلوة والسلام یو هلک د انصارو څخه چي نوم یې مدلج ؤ عمر بن الخطاب رض ته یې په وخت کي د غرمې ورواستاوه چي عمر رض راوبولي، نو مدلج چي د عمر رض په کور ورننوتی. عمر رض په مکروه حالت کي ولیدی فانزل الله هذه الآیة.

**درویش وایي:** ولامنافات بین الروایتین في شان نزول هذه الآیة، ولي چي احتمالات موجود دي چي دغه دواړې واقعې یو د بل سره نژدې واقع سوي وي والله اعلم بالصواب.

**بوه سه:** چي احکام مذکوره په دې آیتو کي تتمه د احکامو سابقه ؤ ده.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا لِیَسۡتَاۡذِنۡکُمُ الَّذِیۡنَ مَلَکَتۡ اَیۡمَانُکُمۡ

والمراد بالخطاب الرجال والنساء معًا لکن تغلیب یې ورکړی و رجالو ته، ولي الذین آمنوا خطاب دی د رجالو، ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی (فائده: آمنوا چي یې ووایه اشاره ودې ته ده چي دا استیذان له احکامو څخه د ایمان دی) هر آئینه طلب د اذن دي کوي هغه کسان چي په ملک کي ستاسي دراسته لاسو وي یعني مریان که د ښځو او که د نرو.

**سوال:** د مریي ملک ته ملک یمین ولي وایي؟

**خواب:** په دې سبب چي په وخت کي د رانیولو د مریي یا د مینځي غالبًا مشتري قیمت د هغو په راسته لاس ورکوي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## وَالَّذِيْنَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ

او هغه هلكان چي احرار وي چي نه وي رسيدلي ودرجې ته د بلوغ معهود. درنې واره يعني په درې وختو كې

**پوه سه:** چي تعبير د بلوغ څخه په حلم سره چي معنى يې احتلام دى له دې سببه دى چي احتلام اظهر له دلائلو څخه د بلوغ د نر دى. وبلوغ الغلام صيرورة الغلام بحال لو جامع انزل.

**پوه سه:** چي مراهق چي بلوغ ته نژدې سي په حكم كې د بالغ دى.

## مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ

د مخه تر لمانځه د سهار ولي چي دا وخت د دې دى چي خلک د خوبه راوېښېږي او د خوب كالي كاږي او د بيدارى كالي اغوندي، او هغه وخت تاسي كاږى جامې خپلي چي د يقظه په حالت كي مو اغوستي وي د غرمي د خوب لپاره (من الظهيرة) بيان للحين.

**پوه سه:** چي ظهيرة په لغت كي شدة الحر عند انتصاف النهار.

## ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ

برفع ثلث خبر د مبتداء محذوفي دى يعني هي ثلث آه.

**پوه سه:** چي اصل د عورت خلل ته وايي، او بعض علماء وايي چي عورت مشتق له عار څخه دى اې پېغور. ځكه ښځي عورت بولي ولي د ښځي لځوالى پېغور دى.

**مسئله:** مقتضى د دې آيت دا ده انه لايجوز لعبد ان كان صغيراً عاقلاً ان يدخل على سيده بدون الاستيذان، ولا لامة ان تدخل على سيدتها واما دخول العبد البالغ او المراهق على سيدته فحرام في جميع الاوقات. واما دخول الامة التي يجوز له چي سيد ته يې وطي روا وي فيجوز دخولها في كل وقت كالزوجة ولايجوز لصغير عاقل يعني په جماع پوهيږي ان يدخل في احد هذه الاوقات بغير استيذان ويجوز لهم ان يدخلوا بغير استيذان في غير هذه الاوقات.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوّٰفُوْنَ عَلَيْكُمْ

يعني ايها الذين تسكنون البيوت (اى هغه كسانو چي په كورو كي اوسيږي) او نه پر مملوكينو او پر اطفالو چي تاسي ته درځي د خدمت لپاره يا نحو ذالک گناه او حرج پس له اوقات ثلثه و څخه يعني په ترک کي د اذن غوښتلو لدفع الحرج عليهم و عليكم في الاستيذان منهم في كل دخول لمخالطتهم د پر طواف كونكي دي پر تاسي يعني يدخلون ويخرجون كثيرا.

**پوهسه:** چي دا جمله بيان د مرخص ده في الدخول مع عدم الاستيذان.

بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ

يعني بعض ستاسي طائف دي على بعض او يطوف بعضكم على بعض، دا جمله بدل ده له جملې سابقې څخه وبيان له.

**فائده:** په دې آيت كي خداى جل جلاله عبيد او اطفال من جنس انفسهم وبلل لكثرة مخالطتهم، نو دوى يې بعض د مخاطبينو وبلل.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝٥٨

بيانوي خداى پاک وتاسي ته آيات د احكامو د شريعت په قران كريم كي او خداى پاک ښه خبر دى په احوالو ستاسي او په هر حكم كي حكمت لري، بغوي وايي چي علماء په حكم كي ددې آيت اختلاف لري بعض علماء وايي چي دا آيت منسوخ دى قال ابن عباس رضي الله عنه چي په زمان قديم كي نه خلكو لره پر دې وي او نه دروازې وكان الولائد والخدم يدخلون بيوت الناس، نو د پر وخت به د خلكو او د ښځو دا دخول او خروج نابره نه و خوښ. نو خلک مامور سول بالاستيذان في الاوقات الثلث المذكورة ثم بسط الله على الناس، نو پر دروازه يې پر دې واچولې چي په دې سره استيذان ته ضرورت نسته وذهب قوم الى انها غير منسوخة. له موسى بن عائشه څخه روايت دى چي ما له شعبي رحمه الله څخه پوښتنه وكړه ددې آيت په باره كي چي دا آيت منسوخ دى. قال لا والله قلت ان الناس لايعملون بها قال الله المستعان، وقال سعيد بن جبير رحمه الله ان الناس يقولون نسخت هذه الآية والله مانسخت لكنها مما تهاون به الناس لكن مظهري وايي چي صحيح داده چي دا آيت منسوخ نه دى لكن حكم په استيذان معلول په علت دى چي اختلال واقع كيږي



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په تستر کي د عورات په دغو درو وختو کي کما یدل علیه قوله تالی ثلث عورات لکم او دغه خلل په تستر کي د عورات فارق دی په منځ کي د دغو دوو وختو او د نورو وختو في الاستیذان في الاول وعدم الحاجة الی الاستیذان في الناس.

**قانون اصول**: اهل اصول الفقه وايي چي عدم د حکم (چي عدم استیذان دی في غیر هذه الاوقات الثلث) په نېز د عدم د علة (چي اختلال في الستتر په غیر کي ددې درو اوقاتو) نسخ نه بولي.

**تفریع**: که خلکو ته اختلال په تستر کي نه راتلی په دغو درو اوقاتو کي هم بیا په دغو درو اوقاتو کي هم استیذان ته ضرورت نسته مثلاً یو سړی د کور د باندي مهمان خانه وه چي چاته ممانعت نه ؤ او نه خلل په ستر کي ؤ نو استیذان ته هم ضرورت نسته والله اعلم.

**وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ**

چي ټردې سي کوچنیان ستاسي و بلوغ ته. نو دوی به اجازه غواړي لکه چي اجازه غوښتل هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه یعني في الاوقات کلها. ولي چي مبیح د دخول بغیر الاستیذان وهو کثرة المخالطة په سبب د بلوغ زائل سو چي هغه مبیح طفولیت ؤ. اکثره مفسرین وايي چي حکم ددې آیت عام دی وهر هغه چا ته چي دخول غواړي یا پر نرانو یا پر ښځو که محرمات وي دا ښځي او که اجنبیات وي (لکن په استیذان کي د محرماتو غاړي تازه کول یا ټخي کول هم کافي دی) او په اجنبیات صریح استیذان غواړي. په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو سړي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي زه د مور کور ته ورځم استیذان غواړي؟ فقال علیه السلام نعم. هغه سړي ورته وویل چي زه خو د مور سره په کور کي یم. فقال رسول الله ﷺ استاذن علیها. هغه سړي ورته وویل چي زه خو د مور خادم یم قال[۴] استاذن علیها اتحب ان تراها عریانة قال لا قال[۴] فاستاذن علیها (ولو بالتنح نح) له حذیفه[۵] څخه چا پوښتنه وکړه ایستاذن الرجل علی امه؟ قال ان لم یفعل (یعني که همېشه دخول بلا اذنه ؤ) رئ منها ما یکره (یعني یو وخت به یې لڅه ویني)

**یوه سه**: چي امر بالاستیذان في هذه الآیة للاستحباب. نو که څوک خپل کور ته ورتلی او په کور کي خالص محرمات دده وي لکه مور. خور. خاله. عمه وغیرها یکره الدخول فیه من غیر الاستیذان (یعني بوجه من الوجوه) لکن مکروه



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تنزيهي دى. واما الدخول في بيت غيره من غير استيذان فحرام لايجوز لقوله تعالى: يا ايها الذين آمنوا لاتدخلوا بيوتا غير بيوتكم حتى تستانسوا. او دغه رنګه حرام دى دخول و هغه كور ته فيه نساء اجنبيات داسي اجنبيات چي نرو ته دخول نه وي روا بېله استيذان لقوله تعالى قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم.

**پوښته:** چي دخول د مريي چي بالغ وي پر خپل مالکه ښځه بېله استيذان په نېز د مالک او شافعي رح روا دى بېله استيذان ولي دوى وايي چي مريى د مالكي ښځي محرم دى. نو استيذان يې صرف مستحب دى كما في المحرمات النسبية او په نېز د امام اعظم ابو حنيفة رح محرم يې نه دى نو پر مذهب دده استيذان واجب دى كما مر في سائر الاجنبيات.

**درويش وايي:** چي په زمانه كي د اصحاب كرامو رض عمومي استيذان په السلام عليكم هل لي في الدخول، نو كه به د نعم جواب ورکړل سو داخل به سو. او كه نه بيا به يې وويل السلام عليكم هل لي في الدخول وهكذا تر دري واره پوري كه به جواب د نعم ورته راغلی خو بېه كه نه نو به تلى. او د پښتنو استيذان د دروازي په ټكولو سره دى تر هغه وخت يې ټكوي چي څوک له كوره ورته راوځي او جواب د لا يا نعم وركوي.

**درويش وايي:** چي هغه خبره چي روح البيان كړي ده په حواله د تتمه چي دخول د عبد بالغ په غير كي د اوقات ثلثه روا ده بېله استيذان بالاجماع آه. دعوه د اجماع يې بې ځايه ده كما مر آنفا من اختلاف ابي حنيفة رح.

**فائده:** په عمومي مسلمانانو كي دا احكام نه دي جاري خصوصاً په پښتنو كي. ولي يو ورور د بل ورور كور ته بېله استيذان ورځي اګرچه د ورور مايېنه خو دده محرم نه ده او كه په يوه كور كي دوه وروڼه سره اوسيږي هر ورور بېله استيذان كور ته داخليږي بلكې د ورور زامن هم بېله استيذان داخليږي.

**پوښتنه:** دوى خو عمومي سراى ته بېله استيذان په غير كي د اوقات ثلثه ؤ داخليږي او په آيت كي خو د بيوت لفظ راغلى دى؟

**ځواب:** دغه مذكوره كسان خونو ته هم بېله استيذان ورځي.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝

دغسي لكه تاسي چي واوريدى خداى ج بيانوي خپل آيات داله پر احكامو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شرعیه وو او خدای ﷻ خبر دی په ټولو احوالو او په هر کار کې حکمت لري.

**پوه سه:** چې والله علیم حکیم یې مکرر راوړی د مبالغې په امر کې د استیذان.

**فائده:** علامه د بلوغ د صغیر یوه داده چې ماینه لري ځنډي امیدواره سي. او بله داده چې په خوب کې احتلام ورپېښ سي او یا ذکر په لاس کې مېږي انزال سي. او د صغیره تجلی بلوغ په احتلام او انزال سره هم دی او په حیض او حمل سره هم دی. او که دا علامې هېڅ نه سوې پیدا نو بلوغ د نر پر پنځلس (۱۵) کاله سره دی او د ښځې دا په دوولس (۱۲) کاله سره. او روح البیان د دواړو ته په پنځلس کاله سره بللی دی وقال وبه یفتی. والتفصیل فی کتب الفقه الشریف.

## وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ الّٰتِیْ لَا یَرْجُوْنَ نِکَاحًا

والقواعد مبتداء ده من النساء حال دی له ضمیر څخه د قواعد.

**پوه سه:** چې قواعد که څه هم جمع مؤنث ده لکه ضوارب جمع ضاربة لکن دلته یې مفرد قاعد دی ولې دا صفت خاصه د ښځې دی نو تاء د تانیث ته حاجت نه لري لکه حیض او حمل چې صفت خاصه د ښځې دی. نو مفرد د حوائض حائض او د حوامل حامل بلا تاء التانیث. په قاموس کې وایي القاعد المرئة التي قعدت عن الولد والحیض وعن الزوج چې په پښتو یې سپینې سرې ښځه بولي (التي لایرجون نکاحًا) صفت د قواعد دی یعني طمع د نکاح نه لري په سبب د کبر سن. ربیعه رحمه الله وایي چې مراد هغه سپینې سرې دي چې نر یې وویني بد یې ځنډي راځي او که چېرې دا سې سپینې سرې وه چې په خان یې ګوته وهل یعني لاسونه یې سره کول او سپینې سرې یې په نکرزو یا په تور رنګ واهه او مخ یې غوراوه هغه په دې ایت کې نه دي داخلې.

## فَلَیْسَ عَلَیْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ یَّضَعْنَ ثِیَابَهُنَّ

پر دوی نسته ګناه (خبر د مبتداء دی او کلمة د فاء یې ورسره راوړه لتضمن المبتداء معنی الشرط کما هو القانون النحوي) چې دوی ایږدي او کاږي خپل کالي.

**پوه سه:** چې مراد د کالو څخه بعض کالي دي کما یدل علیه قرائة ابن مسعود وابی بن کعب ان یضعن من ثیابهن. یعني من تبعیضي یې راوړی فلا یجوز لهن کشف بطنها وظهرها وماتحت سرتها. او تر نامه لاندي د مخ خوا او د شا خوا. لکن مخ لڅېدل او سر لڅېدل او بازو ګان لڅېدل ورته روا دی. د غه رنګه د پښو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لخبدل او د ماتحت الركبة لخبدل ورته روادی.

**غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ**

**پوه سه:** چي اصل معنی د تبرج الظهور ده لکن په استعمال کي دې ته وایي چي ښځه زینت او جمال خپل و خلکو ته ورښیي. وفي الحدیث یکره عشر خلال منها التبرج بالزینة لغیر محلها (لس خویونه مکروه دي د هغه ځخه یو ښکاره کول دي د زینت د خپل محل ځخه پرته). هغه نور نهه خویونه د اختصار له کبله متلوي سوه، صاحب الهدایة وایي چي تبرج اظهار الزینة دی په ښځه کي و بېگانه خلکو ته وهو المذموم. واما للزوج فلا. وهو معنی قوله علیه السلام لغیر محلها (یعني محل د زینت مېړه دی).

**پوه سه:** چي غیر متبرجات حال دی د فاعل ځخه د یضعن. نو دا قید دی د عدم الحرج في وضع ثیاب العجائز یعني یکون وضع الثیاب للعجوزات لغیر اظهار الزینة للرجال، نو د هغه سپینې سرې که یې غرض په وضع کي د ثیاب اظهار د خپل زینت وُ فذالک الوضع حرام علیها.

**فائده:** قلعه (یعني کلا) ته هم برج په دغه معنی د ظهور وایي. او د وولسو بروجو ته چي بروج وایي لانها محال ظهور الکواکب السبع السیارة و الکواکب الثوابت.

**فائده:** تبرج باب د تفعل دی چي په شافیه کي وایي چي یوه فائده د باب د تفعل داده چي تکلف دی په مجرد کي لکه تزهد فلان یعني په ډېر تکلف یې ځان زاهد کړی او طالبانو ز د کړي ته تعلم وایي لانه لابد في طلبه و تحصیله من التکلف. دلته چي یې دا لفظ راوړی دی لپاره چي سپینې سرې ښځي خو محل د زینت نه دي لکن دا په ځان کړته وهي او ځان په تکلف سره ښائسته کوي کما مر من قبل فافهم.

**وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ⓺⓪**

چي دوی له ځان ځخه طلب د عفت وکړي یعني الکف عما لایلیق ولایحل لهن والمراد چي وضع د جامو دي نه کوي عند الرجال خیر (لهن) یعني تر وضع الثیاب لانه قد یفضی الی الفتنة و التستر ابعد من التهمة. او خدای جل جلاله اورېدونکی دی د دوی د خبرو د نرو سره او خبر دی په مقصد د دوی في وضع الثیاب.

**پوه سه:** چي د دې آیت معنی هغه قول د علماء ربانیون دی التقوی فوق امر الفتوی. وایضا ورد في الحدیث الصحیح لایبلغ العبد انیکون من المتقین حتی



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يدع مالس به (يعني في امر الفتوى) حذرًا مما به باس (يعني في امر التقوى) له ابن سيرين رئيس المعبرين رح څخه روايت دی چي ما وطي نه دي کړي قط (هيڅ کله) نه په ويښه او نه په خوب کي غير ام عبدالله چي دده ماينه وه. دی وايي چي زه په خوب کي يوه بيگانه ښځه وويڼم او زه پوه سم چي دا خو ماته نه ده روا نو ستر کي څخه واړوم. يو بل عالم وايي: ليت عقلي في اليقضة (يعني چي په ويښه د نامحرمي ښځي څخه مخ واړوم) لکه حال د ابن سيرين رح په خوب کي.

**حکايت**: د يو سړي سپين سړي مور ناجوړې وه، نو يو طبيب ته يې وروستل د علاج لپاره، طبيب چي ددې د جوړ کړي هيئت ته او د زينت و کالو ته او عطر لگولو ته فکر وواهه. نو وه يې ويل چي دا ښځه ډېره محتاجه ده و مېړه ده. د سپين سړي زوی وويل چي سپين سړي ښځي مېړه څه کوي. مور يې ورته وويل ويحک انت اعلم ام الطبيب (خوار سې ته پوهېږې که طبيب) ښځي که زوړ مېړه درلودی چي عضو تناسل يې مراوی وي د هغه سره يې وطي زړه نه غواړي بلکې د ځوان سره يې وطي زړه غواړي.

## لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ

چي فاقد البصر وي (بالفارسية نابينا، يعني نسته پر رانده گناه) او نه پر گوډ يا چي زنگون يې درد کوي و ډوډی ته سم نسي کښېنستلای، او نه پر مريض وبال سته، والمرض خروج د بدن دی له اعتدال خاص څخه وله اقسام شتی کما هو ظاهر.

**شان نزول**: دغو درو ډلو نه وه خوښه چي د جوړ انو خلکو پر يوه سترخوان يا کاسه ډوډی وخوري، ولي ړوند خو لوی لوی گولې کوي او کاهي د کاسي له يوه جانبه ډېل جانب ته لاس غځوي او دی په ځان نه پوهېږي، او اعرج چي سم نسي کښېنستلای د دوو کسو ځای نسي، او د مريض به شايد بد بوی ولاړېږي يا به يې پزه بهېږي ونحو ذالک چي د کاسي او سترخوان سړي ته تکليف رسېږي. نو دا آيت مذکوره نازل سو.

## وَلَا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِن بُيُوتِكُمْ

او نسته پر تاسي حرج چي تاسي خوراک وکړئ په کورو کي خپل (نو کلمه د من جاره په معنی د فاء جاره ده)

**پوه سه**: چي مراد له بيوتکم څخه هغه کور نه دي چي په هغو کورو کي ستاسي زوجات او عيال موجود وي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**فائده:** په بیوتکم کي بیوت د اولاد هم داخل دي لان بیت الولد کبیته، په حدیث صحیح کي راغلي دي انت ومالک لابیک اخرج هذا الحدیث اصحاب ستة الصحاح والحاکم عن عائشة رضي الله عنها وقال رسول الله ﷺ ان اطیب ما یاکل الرجل من کسبه وان ولده من کسبه رواه الترمذي وابو داؤد والدارمي من حدیث عائشة رضي الله عنها.

أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ

**درویش وایي:** چي د ټولو کلماتو ددې آیت تفسیر ظاهر دی مګر اخیري عبارت ابن عباس رضي الله عنه وایي مراد خندي وکیل د سړي او ناظر یې دی په مځکه کي او په ماشیه حیواناتو کي. نو ده ته حرج نشته چي خوړک وکړي یعني وکیل او قیم او ناظر له میوې څخه د باغ یا له شیدو څخه د میږو او بزو لکن ورسره وړي به یې نه او نه به یې ذخیره کوي، او ضحاک رحمه الله وایي چي مراد بیوت د مریانو دي وذالک لان السید یملک منزل عبده، (او صدیقکم) یعني بیوت صدیقکم.

**یوه سه:** چي مفاتح خزانو ته وایي کما في قوله تعالی وعنده مفاتح الغیب (ای خزائنه) لایعلمها الا هو. عکرمه رحمه الله وایي چي که چا کیلي د باغ و چا ته ورکړه فهو خازن فلاباس ان یاکل الشئ الیسیر. یعني چي کور ته یې نه یوسي او د بل وخت ذخیره یې نه وګرځوي.

**یوه سه:** چي صدیق هغه اشنای ته وایي چي په اشنایي کي صادق وي، ولي چي د داسي اشنایانو ترمنځ تبسط في اموالهم ستة.

**فائده:** صدیق یوه او جمع دواړو ته ویل کیږي کالخلیط. او بغوي رحمه الله وایي قال ابن عباس رضي الله عنه چي دا آیت نازل سوی دی په حارث بن عمرو کي چي دی غزا ته ولاړی سره د رسول الله ﷺ او مالک بن زید چي د ضعفاؤ څخه ؤ پر خپل کور یې خلف پرېښو. نو غازي حارث بن عمرو رضي الله عنه چي له غزا څخه راغلی مالک بن زید رضي الله عنه ډیر په جهد او په لوږه کي ولیدی، نو غازي ورته وویل چي زما د کوره به دې ډوډۍ خوړلای، مالک بن زید رضي الله عنه ورته وویل چي ما حرج کاوه او ګناه مي بلل چي بېله اجازې ستا له کوره خوراک وکړم، فانزل الله تعالی هذه الآیة. قال البغوي رحمه الله چي حسن او



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قتاده رح دخول د بيت الصديق والتمتع بطعامه من غير استيذان منه (اى الصديق) في الاكل د دغه آيت په سبب روا بولي ومعنى الآية من اوله الى صديقكم پوري داده چي نسته حرج پر تاسي چي له كورو څخه د دغو مذكوره كسانو اذا دخلتموها خوړك وكړئ كه څه هم دوى نه وي حاضر په كور كي مگر طعام به درسره وړئ نه.

**پوه سه:** چي بعض علماء وايي چي دا حكم په اول كي د اسلام ؤ بيا منسوخ سو. لكن صحيح داده چي منسوخ نه دى لكن محمول پر دې دى چي خوړك كونكى د دغو كسانو له كورو څخه پر دې باور ؤ چي صاحب البيت په دغه خوراك راضي دى يا په اذن صريح سره يا قرينه سره ولذالك خصص المذكورين في الآية بالذكر فانه يعتاد التبسط بين هؤلاء. نو تخصيص د دغو كسانو جاري مجرى العادة دى ورنه كه څوك د اجنبي كور ته ورسي او په دې پوهيږي چي صاحب البيت راضي دى په اكل د طعام دده باذن صريح يا دلالة دده ته روا دى.

**مسئلة فقيهة:** په دې آيت سره احناف دليل وايي يعني چي عادت جاري دى په انسباط سره بين المحارم كما هو مدلول هذه الآية چي قطع اليد پر هغه چا چي غلا وكړي د ذى رحم له كور څخه خواه هغه مال مسروق ملك د ذى رحم وي او كه مال د بل چا وي د ذى رحم محرم په كور كي پروت وي لان الحدود يندرء بالشبهات وهذه الآية تورث شبهة كما لايخفى.

**سوال:** پر دې تقدير بايد قطع اليد نسي لازم پر هغه چا چي د صديق له كوره غلا وكړي لان الصديق مذكورة في هذه الآية ايضًا؟

**ځواب:** صداقت او اشنايي خو عارضي شى دى ګاهي وي ګاهي نه وي بخلاف القرابة النسبية. او بل جواب دا دى چي غله چي د صديق له كوره غلا وكړه صداقت يې په عداوت بدل سو. بغوي رح ويلي دي چي عطاء الخراساني رح وايي چي غني سړى ورغلى د ذى قرابت او صداقت وكور ته او هغه ته بې دعوت وركړى نو هغه فقير چي بې كورته راوستى غني به ورته وويل چي ته خپله ووډى خوره زه حرج او ګناه بولم چي ستا سره زه ووډى وخورم، ولي زه غني يم ته فقير يې فنزلت هذه الآية.

لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ أَن تَأۡكُلُواْ جَمِيعًا أَوۡ أَشۡتَاتٗاۚ

نسته پر تاسي ګناه او حرج چي ووډى خورئ يا په جمع وارئ يا جلا جلا او په بعض رواياتو شان نزول د دې آيت داسي بيان كړل سوى دى چي بني ليث بني بكر چي


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یو قوم وُ د کنانه د لوی قوم څخه، چي د دوی عادت دا وُ چي ډوډۍ یې بېله مېلمانه نه خوړل یعني د ومره مهمان فرست قوم وُ نو ګاهي به داسي پېښه سوه چي ډوډۍ بې مخ ته پرته وه د سهار څخه تر ماښامه پوري نو تر ماښامه چي به مېلمه نه سو پیدا چي دده سره ډوډۍ وخوري، نو ماښام به یې ډوډۍ یوازي وخوړل، وهذا قول قتادة والضحاک وابن جریج رحمهم الله، او ابن جریر د عکرمه او ابی صالح څخه روایت کوي چي دا آیت په انصارو کي د مدینې منورې نازل دی چي دوی ته به مېلمه راغلی دوی ډوډۍ نه خوړل تر هغو چي مېلمه نه وای ورسره خوړلې یعني که څه هم به مېلمه بل ځای ډوډۍ خوړلې وای فنزل الرخصة لهم ان یاکلوا کیف شاؤا جمیعًا او اشتاتًا.

**فائده:** په باب کي د صداقت له حسن بصري رح څخه روایت دی چي یو وخت دی کور ته ورغلی یوه ډله دده د اصدقاؤ څخه ناسته وه چي دده تر چارپایي لاندي طعام پروت وُ هغو بلا اجازه راخستی وُ خوړی یې، نو د حسن رح مخ له خوشالیه ډېرېښېدی وقال هکذا وجدنا من لقی من البدریین رض. حسین کاشفي میګوید که فتح موصلي رح درخانه دوستي آمد ودوست درخانه موجود نبود از جاریه او کیسه دراهم را طلبید جاریه کیسه بر آورد وفتح موصلي از آن کیسه چند درهم که ضرورت داشت ګرفت وکیسه پس بجاریه داد، وچون خواجه (یعني مالک خانه) بخانه رسید وصورت حال زجاریه بشنید درشکرانه آن انبساط و دوستي فتح موصلي ودادن جاریه کیسه را آن کنیزک را ازاد کرد وبنواخت انتهی.

درویش میګوید که این است حقیقت دوستي وصداقت ودرنګارستان که نام کتاب است آورده:

شبی ګفتم نهان فرسوده را ...... که بود آسوده درکنج رباطی
زلذتها چه خوشتر درجهان ګفت ...... میان دوستداران انبساطی

دیګر شاعری ګفته:

یاران بجان مضایقه باهم نمیکنند ...... آخر کسي بحال جدائی چرا کنند
بسیار جد وجهد بباید که تا کسی ...... خودرا بآدمی صفتی آشنا کنند

این بود چند جمله معترضه که دربیان حقیقت صدیقیت دربیان آمد، وپس بتفسیر قرآن کریم رو می آورم.

**فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً**

چي داخل سئ تاسي كورو ته. بعض مفسرين وايي چي معنى د آيت دا ده اذا دخلتم بيوتا لكم چي كور والا نه وه يعني مثلاً د پلار كره تللى وه، نو پر ځانو سلام ووايا ست. يعني قولوا السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين فان الملائكة ترد عليهم. او بعض مفسرين وايي چي يو وبل ته دي سلام ووايي.

**پوښتنه:** په قرآن كريم كي خو انفسكم راغلى دى، نو بل سړى خو د سړي نفس نه دى؟

**ځواب:** د نفس اطلاق پر جماعت چي په دين كي يو وي هم كيږي يا په قرابت كي يو وي هم كيږي. قال الله تعالى لاتخرجوا انفسكم من دياركم (يعني قريبان او عزيزان له كورو څخه مه باسئ) وقال عز من قائل: لاتلمزوا انفسكم (عيب مه واياست پر خپلو ځانو يعني د خپل دين پر شريكانو يا د قرابت پر شريكانو الى غير ذالك من الآيات الكريمات)

**پوه سه:** چي تحية مصدر دى غير لفظ تسلموا فان التحية هو التسليم (لكه قعدت جلوسًا) بخاري او مسلم له ابي هريرهؓ روايت كړى دى قال قال رسول الله ﷺ خلق الله تعالى آدم على صورته (اى الصورة المختار له تعالى فالاضافة الى الضمير تشريف المضاف) طوله (۶۰) زراعًا فلما خلقه (اى نفخ فيه الروح) فقال اذهب الى هؤلاء الملائكة جلوس فسلم فاستمع مايحيوك فانها تحيتك وتحية ذريتك فقال اى ادم السلام عليكم فقالوا السلام عليك ورحمة الله اى زادوا ورحمة الله.

**درويش وايي:** چي دا حديث ما ددي لپاره راوړى چي تحيه او سلام سره يو دي فافهم.

(من عند الله) اى كائنة من عنده تعالى مشروعة من لدنه (مباركة) يعني مقرونة بذكر البركة وهي الزيادة في الخيرات فيقول السلام عليكم فيقول السلام عليكم والبركة. بعض علماء وايي چي خداى جل جلاله تحية د سلام توصيف په بركت سره وكړى ولي چي اميد سته د زيادت د خيرات او ثواب به وګرځي (طيبة) پاك له ريا، څخه ولا نفاق فيها صادرة من طيب النفس وقيل تطيب نفس د اوريدونكي يعني په خوشاله كيږي. له انسؓ خادم رسو الله ﷺ څخه روايت دى چي ته ملاتي سي د يوه سره د امت زما فسلم عليه يطل عمرك واذا دخلت بيتك فسلم عليهم اى من كان من الرجال والنساء حتى زوجته يكثر خير بيتك وصل صلوة الضحى فانها صلوة الاوابين اى الرجاعين الى الله تعالى.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**درویش وايي:** چي سلام و ماينې ته په ښځتنو کي بې ناروا والي ناروا دی، بلکي چي مېړه راسي ماينه يې ناسته وي ماينه به ولاړېږي مېړه، ته به سلام وايي. ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مسجد ته داخل سئ فقل السلام علينا وعلى عباده الصالحين يعني چي څوک په مسجد کي نه وي، او که په مسجد کي خلک وه په خبرو سره اخته وه بيا دي السلام عليكم ووايي.

**مسئله:** که په مسجد کي خلکو لمونځ يا ذکر يا تعليم او تعلم کاوه فلا يسلم لانهم مشغولون بالعبادة، کريمه: واذا حييتم بتحية فحيوا باحسن منها او ردوها چي تاسي ته تحية يعني السلام ووېل نو تاسي جواب ورکوئ په ښه تحيه سره او يا ردوئ په هغه قدر چي سلام والا درته وېلي وي يعني وعليكم السلام. په صحيح حديث کي راغلي دي چي يو صحابي رضي الله عنه راغلی و رسول الله ﷺ ته يې داسي تحيه ووېل السلام عليكم. عليه الصلوة والسلام ورته ووېل وعليكم السلام ورحمة الله (دا يو رد دی بالاحسن) بل سړی راغلی عليه الصلوة والسلام ته يې داسي تحيه پيش کړه السلام عليكم ورحمة الله. عليه الصلوة والسلام ورته ووېل وعليكم السلام ورحمة الله وبركاته (دا بل رد دی په احسن سره) دريم سړی چي په دمخه دوه جواب کي د عليه الصلوة والسلام حاضر ؤ ولاړ سو بيرته راغلی و عليه الصلوة والسلام ته يې داسي تحيه پيش کړه السلام عليكم ورحمة الله وبركاته، عليه الصلوة والسلام ورته ووېل وعليكم السلام (دا رد بالمثل دی) هغه دريم سړي ورته ووېل نقصتني من حصتي زما حق دي راکم کړی؟ عليه الصلوة والسلام ورته ووېل چي تا ماته شی پري نه ښو چي زه يې درزيات کړم، نو ځکه مي رد بالمثل وکړی.

**مسئله:** سلام اچول سنت دی او جواب ورکول يې واجب دی.

**مسئله:** سلام اچول يا ردول سنت يا واجب کفايي دی مثلاً يو جماعت د خلکو راروان ؤ نور خلک ناست وه يوه ووېل السلام عليكم، د ګردو د سنت السلام اجراء وسول، او که په ناستو خلکو کي و عليكم السلام يوه ورته ووايه د واجب الرد مجرا ورکړه سوه.

**سوال:** څوک چي و چاته سلام ووايي جواب ورکونکی ورته ووايي وعليكم السلام. دا واو عاطفه پر کوم ځای عطف دی؟

**ځواب:** پر مقدر و المعنى عليّ وعليكم السلام، نو ځکه کافر چي و سړي ته



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکه منافقینو چي به علیه الصلوة والسلام ته ژوولی سلام داسي السام علیک (د سام معنا مرگ دی) په جواب کي به يې صرف علیکم وایي، له عبدالله بن عمر رض څخه روایت دی چي د علیه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه ای الاسلام خیر (یعني ای افعال الاسلام خیر) علیه الصلوة والسلام وفرمایل تطعم الطعام (یعني مهمان یا مسکین ته ډوډی. ورکوه وتقرئ السلام علی من عرفت او لم تعرف متفق علیه. وعن ابي هریرة رض قال قال رسول الله ﷺ للمؤمن علی المؤمن ست خصال (ای حقوق) (۱) یعوده اذا مرض (۲) ویشهده (ای جنازته) اذا مات (۳) ویجیبه (یعني قبلونه دده د عوت یعني د میلمستیا دي کوي) اذا دعاه (۴) ویسلمه اذا لقیه (۵) ویشمته اذا عطس (او یرحمک الله دي ورته وایي چي هغه ونږي) (۶) وینصح (خیرخواهي دي کوي د مسلمان اذا حاب او شهد) رواه النسائي وروی الترمذي والبزار نحوه. وعن ابي هریرة رض مرفوعًا یسلم الراکب علی الماشي والماشي علی القاعد والقلیل علی الکثیر ویسلم الصغیر (یعني کشر سړی) علی الکبیر (پر مشر سړي) متفق علیه الا ان الجزء الآخیر منه رواه البخاري فقط. وعن ابي امامة رض مرفوعًا اولی الناس من بدء بالسلام.

**درویش وایي**: چي و مسائل السلام کثیرة.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

داغسي خدای جل جلاله بیانوي وتاسي ته آیات قرآنیه چي مشتمل پر احکامو د دین وي.

**پوه سه**: چي دا آیت دري واره مکرر راوړی دی لپاره د مزید تاکید او لپاره د تفخیم د احکام چي مختص وه په تفخیم پوري، په اول دوه واره کي هغه څه وویل چي مقتضی وه د تفخیم وهو علم الله وحکمته او دا اوس راوړه په مقصود سره ختم کړی فقال (لعلکم تعقلون) شاید تاسي به حق او خیر في الامور زده کړئ.

**درویش وایي**: چي ابن اسحاق او البیهقي في الدلائل کي د عروة بن کعب القرضي رح روایت کړی دی چي قریش په کال د احزاب (پوه سه: چي پوره بیان د غزوة الاحزاب سره د مکمل تفسیره به په یوویشت جزء سورة الاحزاب کي راسي ان شاء الله تعالی منتظر اوسئ) نو دوی واړول په مجمع الاسیال کي (چي د یوي شلي نوم دی) من رومة بئر بالمدینة چي مشري او قیادت ددوی د ابو سفیان پر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غاړه ؤ، او د غطفان د قبيلې کافرانو په نقيبين کې (چې د يو ځای نوم دی) الی جانب احد او ؤ عليه الصلوة والسلام ته د دې احزابو د راتلو خبر ورسېدی، نو امر د خندق يې وکړی. نژدې و مدينې ته او عليه الصلوة والسلام په خپل نفس نفيس سره په خندق کې کار کاوه او مسلمانانو هم کار کاوه په کولنګانو او بېلچو وغيرها. او بعض کسانو د منافقانو ځانونه له کارو څخه د خندق د کېندلو وسپمول او ګاهې چې به حاضر سول په يو لږ ضعيف کار به يې عمل وکړی او بير ته به په پټه بېعلم د رسول الله ﷺ خپلو کورو ته ولاړل او د عليه الصلوة والسلام څخه يې د تګ اجازه نه غوښتل او يو مسلمان که به يو ضروري حاجت چې لابد منه به ؤ د کور د تګ به ورپېښ سو، نو اجازه د کور تلو به يې ځني وغوښتل او د بيرته د راتلو وعده به يې ورکړه او عليه الصلوة والسلام به اجازه ورکړه كما سيأتي في كل ذالك في سورة الاحزاب بالتفصيل التام، نو خدای ﷻ دا دروسته آيتونه تر اخيره پورې د سورت نازل کړه.

## اِنَّمَا الۡمُؤۡمِنُوۡنَ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِاللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ وَاِذَا كَانُوۡا مَعَهٗ عَلٰٓى اَمۡرٍ جَامِعٍ

نه دي مؤمنان کامل الايمان مګر هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی وي پر خدای ﷻ او پر رسول د خدای ﷻ د صميم القلب څخه او د محکمه عقيدې سره، يعني نه هغه کسان په خوله وايي آمنا ولم تؤمن قلوبهم وهم المنافقون. او چې وي د عليه الصلوة والسلام سره پر يو کار جامع (پوه سه! چې توصيف د امر په جامع سره مجاز دی للمبالغة. والمراد علی امر يقتضی ان يجمع الناس لذالک الامر كحفر الخندق فيما نحن فيه) ونحو ذالک كالجمعة والاعياد.

## لَمۡ يَذۡهَبُوۡا حَتّٰى يَسۡتَاۡذِنُوۡهُ ؕ

دوی نه سره متفرق کېږي او نه چې د هغه کار څخه چې دوی پر غونډ سوي وه، تر هغه وخته چې اجازه به د رسول الله ﷺ څخه غواړي او عليه الصلوة والسلام به هم اجازه ورکوي.

**پوه سه:** چې ودې ته ضرورت نسته لکه چې بعض مفسرينو ويلي دي چې مراد د مؤمنينو څخه کامل مؤمنان دي لانه حكاية عن حال الموحدين من المؤمنين، ذالک الوقت ای وقت حفر الخندق وقد كانوا كلهم كاملين في الايمان وكان



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شانهم ذالک ای لم یذهبوا الخ دون المنافقین کمامر عنقریب.

**پوه سه:** چي عدم التخلف د رسول الله ﷺ په مواضع د شدت دلیل واضح وُ پر ایمان کامل ددوی، بیرته په وروسته آیت خدای ﷻ ددوی صدق ایمان پر وجه ابلغ راوګرځاوه وقال:

**إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ**

په تحقیق (یوه ابلغه وجه) هغه کسان چي ستا څخه اجازه غواړي (یعني لاجل ضرورة لابد منه) هم دغه کسان هغه دي چي ایمان یې پر خدای ﷻ او پر رسول د خدای سته. اولئک آه دویم مبالغه په ایمان کي ددوی کما لایخفی علی مزاول کتب النحو والمعاني.

**فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ**

نو چي دوی اجازه وغواړي ستا څخه لپاره د بعض ضروري کار چي دوی یې مجبوره کړي وه وتلو ته.

**فائده:** بعض چي وایي اشاره ودې ته ده چي په ټولو کارو کي که ضروري وي که معمولي کار وي دوی باید اجازه ستا څخه وغواړي، نو په دې سره یې دائره د انصراف پر مسلمانانو تنګه کړه (فاذن آه) جواب د شرط دی نو ته اجازه ورکړه وهغه چا ته چي ستا خوښه وي.

**پوه سه:** چي اجازه ورکول یې مفوض کړه و مشیت ته د علیه الصلوة والسلام اشاره ودې ته ده چي امر د فاذن لپاره د اباحت دی ولیس للوجوب یعني چي حتمًا به علیه الصلوة والسلام اجازه ورکوي. ولي که اجازه ورکول بعد الاستیذان واجب وای پر علیه الصلوة والسلام بطل فائدة الاستیذان لانه لایعجز احد من الاستیذان، وفیه دلیل علی ان بعض الاحکام کان مفوضًا الی رایه ﷺ وکذا الی رایٔ الامام وخلیفة المؤمنینؒ، وروسته تر علیه الصلوة والسلام.

**وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾**

او ته طلب د بخښني وکړه ددوی لپاره د خدای ﷻ څخه (یعني وروسته تر اذن فان الاستیذان ولو بعذر قصور منهم لان فیه تقدیم لامر الدنیا ولي چي استیذان خو د دنیاوي کارو لپاره دی او ثبات امر د دین دی پر هغه ده مقدم کړی فافهم) په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تحقيق خداى ﷻ بخښونكى دى د تقصيراتو د مسلمانانو، او رحيم دى چي پر دوى اساني جوړوي، وقال البغوي رح قال المفسرون في سبب نزول هذه الآية كان رسول الله ﷺ اذا صعد المنبر يوم الجمعة واراد احد ان يخرج من المسجد لحاجة او عذر لم يخرج حتى چي مخامخ به عليه الصلوة والسلام ته ودرېدى چي عليه الصلوة والسلام به هم وليدى، نو عليه الصلوة والسلام به په دې پوه سو چي دا سړى اجازه د تلو غواړي، نو به يې اجازه ورکړه لمن شاء لكن اجازه به يې په اشاره د لاس ورکړه لا بالقول، قال اهل العلم وكذالك كل امر اجتمع عليه المسلمون مع الامام لا يخالفونه ولا يرجعون عنه الا باذنه او چي دوى اجازه وغواړي بيا هم د امام خوښه ده كه اجازه ورکوي او كه نه.

**مسئله:** د اجازې غوښتل هلته غواړي چي د سړي پاته والى په مسجد كي امكان نه لري يعني سخت مجبور وي چي نور نسي كښېنستلاى په مسجد كي، مثلاً ښځه د جمعې د لمانځه لپاره راغلي وه حيض ورغلى، يا سړى په مسجد كي ناست ؤ داسي بولو ونيوى چي پر دې وېرېدى چي په مسجد كي به بولي راځخه توى سي، يا غائط غلبه پر وكړه الى غير ذالک من الاعذار فلا حاجة الى الاستيذان من الامام لان الله تعالى يعلم حاله فله اجازة الخروج من المسجد بامر تعالى.

## لَا تَجْعَلُوا دُعَآءَ الرَّسُوْلِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًاؕ

تاسي مه ګرځوئ ايها المؤمنون بلنه د رسول الله (ﷺ) ويو كار ته كه امر جامع وي او كه غير وي، لكه بلنه د بعض ستاسي تاسي لره ويو كار ته، يعني د بلني او دعوت الرسول اجابت كوئ او امتثال د امر ددوى كوئ او مه ګرځوئ د رسول دعوت لكه د نورو خلګو دعوت، ولي د نورو خلګو په دعوت كي خو اعراض روا دى، او داغه رنګه سستي په اجابت كي د غير هم روا ده او رجوع بيله اذنه هم روا ده، او مبادرت او اجابت د رسول ﷺ واجب دى او سستي دده په اجابت حرامه ده او رجوع بيله اذنه دده هم حرامه ده، نو پر دې تقدير دا آيت لكه هغه آيت دى چي خداى ﷻ وايي: يا ايها الذين آمنوا استجيبوا لله وللرسول اذا دعاكم لما يحييكم.

**فائده:** پر دې تقدير اضافت د دعاء و رسول ته اضافت دى د مصدر و فاعل ته او مفعول محذوف دى يعني الى اي امر كان، او مجاهد او قتاده رح وايي چي معنا د آيت دا ده چي تاسي مه ګرځوئ ناره و عليه الصلوة والسلام ته لكه ناره ستاسي بعض



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

و بعض ته مثل یا زید، یا عمرو الی غیر ذالک، یعني په نامه ور ناري کوئ بلکې په الفاظو د تعظیم او احترام ناره ورته کوئ مثل یا رسول الله یا نبي الله یا حبیب الله الی غیر ذالک، ابو نعیم رح په دلائل کې وایي د ضحاک رح څخه په روایت او هغه له ابن عباس رض څخه په روایت کان الناس یقولون یا محمد یا ابا القاسم، لکن هذا التاویل لایناسب ما سبق من حفر الخندق في غزوة الاحزاب، او تر هغه وروسته آیتو سره هم مناسب نه دی یعني الخروج باستیذان وبغیر استیذان او بل په دې سبب دا تاویل ناسب نه دی چې دعا الرسول آه خدای پاک مشابه کړې وه کدعاء بعضکم بعضًا. په مشبه به کې خو دعاء مضاف ده وفاعل ته ولې چې وروسته مفعول به مذکور منصوب لري اعني بعضًا، نو په مشبه کې هم باید اضافت د دعاء ورسول ته اضافت د مصدر و فاعل ته وي غایته انیکون المفعول محذوفًا کمامر، قال البغوي رح قال ابن عباس رض معنی الآیة داده چې ویرېږئ له ښېرا څخه د علیه الصلوة والسلام که تاسې دی زهیر کړئ او درد مو ورروستی فان دعائه مستجاب موجب لسخط.

**درویش وایي:** چې بخاري په خپل صحیح کتاب کې له عائشې رض څخه روایت کړی دی چې یهودان نبي علیه السلام ته راغله او داسي یې وویل السام علیک یعني رنګ یې د سلام ورکړی او په معنی کې مرګ دې وي پر تا. فقال ع علیکم فقالت عائشة رض السام علیکم ولعنکم الله وغضب علیکم فقال رسول الله ﷺ مهلاً یا عائشة علیک بالرفق وایاک والعنف (سختي) والفحش (بده وینا) قالت اولم تسمع ماقالوا؟ قال اولم تسمعي ماقلت لهم رددت علیهم فیستجاب لي فیهم ولا یستجاب لهم في. مظهري وایي چې پر دې تقدیر باید لفظ د آیت داسي وایي کدعاء بعضکم علی بعض. ولې چې د لفظ د دعاء چې ښېرا مراد وي صلة یې علی راځي انتهی بحاصله، والجواب عنه ان حروف الجر تستعمل بعضها بمعنی بعض فیکون علی التقدیر المذکور کلمة د لام په معنی د علی ده فافهم.

## قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا

په تفسیر کواشي کې وایي چې قد دلته لپاره د قلت د متسللینو نه دی لانهم کانوا اقل من غیرهم، او روح البیان وایي چې کلمه د قد لپاره تخصیص ده که څه هم پر مضارع داخل دی بطریق الاستعارة، ولې راتلونکی وعید پر تحقیق دلالت کوي آه. او د تسلل معنی وتل دی له منځ څخه تدریجًا و خفیة یعني کرار کرار په



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پټه سره. والحاصل يعلم الله الذين يخرجون من الجماعة قليلاً قليلاً على خفية.

**بوه سه:** چې لواذ مصدر دی چې په يو شي سره ځان پټ کړي د بېرې دده چې څوک يې ونه ويني كذا في الوسيط. په قاموس کې وايي چې اللوذ بالشئ الاستتار والاحتضان به (يعني ځان ساتنه په هغه شي سره چې دی پټ کړي) مثلثة الفاء (يعني لام د لواذ مفتوح مضموم مکسور درې سره راغلی دی) او د نصب وجه يې داده چې حال من ضمير يتسللون اى ملاوزين.

**بوه سه:** چې لواذ يعني په پټه وتل عام دی که تسلل له صف څخه د جنګ د کفارو وي او که له مسجد څخه په ورځ د جمعې او که د نورو مجامع حقه وو څخه کحفر الخندق. علماء وايي چې پر منافقانو خطبه د عليه الصلوة والسلام په ورځ د جمعې ډېره درنه پر بوتل لکونهم کافرين بالقلوب. نو دوی به ځانونه پټول په بعض اصحابو سره چې د تجديد الوضوء لپاره به وتل او يا يو په بل به يې ځانونه پټول او له مسجد څخه به وتل. نو خدای عالم الغيب والشهادة دا وعيد ودوی ته ورکړی.

## فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

پس ودې بېرېږي هغه کسان چې مخالفت له امر څخه کوي (ضمير يا راجع دی و خدای ﷻ ته لانه الامر حقيقة دی. او يا و رسول الله ﷺ ته لانه المقصود بالذکر)

## أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

چې دوی ته به ورسېږي يو غم په دنيا کې يا په مال کې يا په اولاد کې کالمرض والقتل والهلاک. او يا ورسېږي دردناکه عذاب يعني في الآخرة. او په جلالين کې وايي ان تصيبهم فتنة بلية تظهر نفاقهم. او يصيبهم عذاب اليم اى عذاب عاجل في الدنيا انتهى.

## أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

الا حرف تنبيه دی يعني خبردار خدای ﷻ لره دي هغه شيان چې په اسمانو کې دي من الملائكة وغيرها او په ځمکه کې دي من الانس والجن وغيرهم يعني خلقًا وملكًا وتصرفًا ايجادًا واعدامًا واعادة يوم القيامة.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

## قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ ۗ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ

په تحقيق خداى ﷻ علم لري ايها المكلفون ستاسي پر احوالو او اوصافو چي له جملې څخه د هغه الموافقة او مخالفت دی او اخلاص او نفاق دی (ويوم يرجعون آه) عطف دی على ما انتم عليه، نو يوم مفعول به دی ظرف نه دی ای يعلم تحقيقًا هغه ورځ چي راجع كړه كېږي يعني المنافقين المخالفين لامر الله ورسوله و خداى پاک ته د عذاب او د جزاء بالنار في اسفل السافلين،

## فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۗ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

خداى به دوى خبر كړي په اعمالو د دوى (على رؤس الاشهاد واي خزي اخزى من اظهار اعمالهم النفاقية على جميع عظيم الآخرة) او خداى شمل علمه په هر شي خبر دی وان كان المنافقون چي كوشش يې كاوه په دنيا كي په ستر كي د اعمالو خپل عن عيون المؤمنين،

**درويش وايي:** چي الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه الكملة قد وفقني الله لتفسير سورة النور وقت الضحى يوم السبت (۱۵) تخمينًا من شهر الشوال المكرم سنه (۱۴۳۰) هـ ق، ارجوا من الله القادر المتعال ان يوفقني لتفسير بقية اجزاء و سور القرآن الكريم انه تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوۡرَةُ الۡفُرۡقَانِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سَبۡعٌ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ وَسَبۡعُوۡنَ اٰيَةً وَسِتُّ رُكُوۡعَاتٍ

تَبٰرَكَ الَّذِيۡ نَزَّلَ الۡفُرۡقَانَ عَلٰى عَبۡدِهٖ لِيَكُوۡنَ لِلۡعٰلَمِيۡنَ نَذِيۡرًا ۙ﴿۱﴾

**پوهه:** چي د تبارک معنی ډېر والي دی، نو مضاف ورسره محذوف دی، ای تبارک خیر الذي آه، تبارک مشتق دی له برکت څخه چي معنی یې کثرة الخیر دی.

**فائده:** تبارک یې پر نزول د قرآن مرتب کړی لکون الفرقان مما فیه من کثرة الخیر دینیًا ودنیویًا، کما لا یخفی.

**ښهانه فائده:** مولی فناري رح په تفسیر کي د فاتحة الکتاب داسي ویلي دي چي صاحب بن عباد (چي د عارف اللغةنوم دی) په دريْ الفاظو کي متردد وُ (۱) الرقیم (۲) تبارک (۳) والمتاح.

**درویش وایي:** چي په دې معنی نه چي د الرقیم لفظ چي په قرآن کي ذکر سوی دی یعني ان اصحاب الرقیم آه، په هغه نه پوهېدی چي سپی څنډي مراد دی، یا د تبارک په معنی، مراد په دې آیت کي او په تبارک الذي آه چي راغلی دی نه پوهېدی بلکې پوهېدی چي د تبارک چي هر ځای په قرآن کي راغلی دی معنی یې تکاثر خیر الذي ده، او د متاع په معنی في القرآن الکریم کي خو پوهېدی چي معنا یې ثبات سریع الزوال شئ ده، ولي لفظ متاع چي څو واره په قرآن مجید کي راغلی دی معنی یې په دغه کریمه: وما حیٰوة الدنیا الا متاع الغرور، لکن دی په دې کي متردد وُ چي عرب قح او خالص عرب دغه الفاظ په کوم شي کي استعمالوي خیر په دې دوران پر ډېرو قریو د اعرابو وګرځېدی لکن په مقتضی ددې محاورې: هر که جوینده بود یا بنده بود. یو ورځ یوې قریې ته وارد سو، له ښځي څخه یې واورېدل چي ځېل کوچني زوی ته یې وویل: این المتاع؟ ابن صغیر ورته وویل جاء الرقیم واخذ المتاع وتبارک الجبل. دی ډېر خوشاله سو چي درې لفظه یې یو ځای واورېدل. جامي رح وایي:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ...... باامید رسد امید اوری

نو د ښځي څخه یې پوښتنه وکړه چي تا او ابن صغیر څه وویل او څه مو مراد وُ هغې ورته وویل چي ما د ابن صغیر څخه پوښتنه وکړه این المتاع یعني خمیره



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چېري ده (یعني چي ښځي یې په اوبو لنده کړي نور او ره په اغږي) کوچني راتـه وویل چي سپي راغلی خمیره یې واخستل غره ته پورته سو، نو ماته معلومه سوه چي متاع شی حقیر ته وایي. او رقیم سپي ته وایي او تبارک په معنی د صعد دی انتهی په پښتو ژباړه.

او په برهان القرآن کي (چي د یو کتاب نوم دی) وایي چي تبارک یو داسي لفظ دی چي بېله خدایه په بل چا کي نه مستعملېږي وخص بهذا الموضع لان مابعده امر عظیم، وهو القرآن المشتمل علی جمیع معاني کتب الله او ددې لفظ یعني تبارک مضارع د استعمال په میدان کي نه دی وارد انتهی.

**فائده:** فرقان مصدر دی په معنی د جلا والي د دوو شیانو سمي به القرآن مبالغة لغایة فرقه بین الحق والباطل والمؤمن والکافر.

(علی عبده) مراد له عبد څخه بنده اخلص ونبیه الاخص وحبیبه الاعلی وصفیه الاولی محمد المصطفی ﷺ دی.

**پوهنه:** چي په دې اضافت کي تشریف دی د علیه الصلوة والسلام په دې معنی چي عبد مطلق یعني من کل الوجوه دی دی. او تفضیل ده دی پر ټولو انبیاؤ فانه تعالی لم یسم احدًا منهم بالعبد المطلق وفیه رد علی النصاری حیث یقولون عیسی هو الله او ابن الله بان الرسول لایکون الا عبدًا للمرسل ولهذا قدم في التشهد عبده ورسوله (لیکون للعالمین نذیرًا) چي وګرځي دا عبد لپاره د عالمیانو بېرونکی له عذاب څخه د خدای ﷻ په فرقان منزل سره د انس او جان که ده د زماني وي او که وروسته راځي الی یوم القیامة فالنذیر بمعنی المنذر.

**سوال:** نذیر فعیل له بابه د مجرد او منذر خو صیغه اسم فاعل له باب څخه د افعال ای الانذار، نو څرنګه فعیل په معنی د مفعل کېدای سي؟

**ځواب:** قاضي بیضاوي رح وایي چي فعیل په معنی د مفعل په کلام کي د عربو راغلی دی او دا بیت یې شاهد ګرځولی دی:

امن ریحانة الداعي السمیع ...... یورقني و اصحابي هجوع

ریحانه د شاعر خور وه چي خلکو په اغواء ځندي بېولې وه او شاعر سره د څو کسانو په طلب کي د هغې راوتلي وه، نور ملګري ده د شپې په خواړه خوب بیده وه او شاعر ته خوب نه ورتلی د خور د سودا له جهته، نو یې دا بیت ووایه چي معنا


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې دا ده پر طریقه د تجاهل د عارف. آیا د ربحانه له خوا یو بلونکی چي په ما خبري
اوري (دا د سمیع یې فعیل دی چي په معنی د مفعل یعني مسمع راغلی دی.
یورقني چي زه بیا اره کړی یم او خوب نه راځي او حال دا دی چي زما ملګري
هجوع یعني بیده دي)
**پوه سه:** چي انذار اخبار دی و ځانه چي تخویف ورسره ملګری وي. لکه
تبشیر چي اخبار دی چي خوشالي پکښې وي.
**سوال:** رسول الله ﷺ خو بشیر او نذیر دواړه ؤ. نو بشیر یې د څخه حکمت
لپاره نه راوړی؟
**ځواب:** انذار چي په کافرانو کي تاثیر ونه کړي، نو تبشیر خو یې په طریق
اولی نه کوي لان الانسان مجبول علی ان یقدم دفع الضرر عن جلب المنافع، او بل
ځواب دا دی چي په اولین دعوت کي د رسول الله ﷺ اهل البشارة نه وه. نو له اهل
مکه مشرکان وه.
**فائده:** راغب اصفهاني وایي چي عالم نوم دی د فلک او چي فلک احاطه پر
وکړي من الجواهر والاعراض.
**سوال:** عالم چي په مفرد لفظ ټولو ته شامل دی، نو جمع یې څرنګه صحیح ده
لانه یقتضی تعدد الافراد؟
**ځواب:** د عالم اطلاق پر هره نوعه روا دی لکه عالم الانس عالم الجن عالم
الما، وعالم النار الی غیر ذالک. فالجمعیة باعتبار الانواع.
**پوښتنه:** جمع په واو او نون یا په یاء او نون سره چي جمع سلامت یې بولي، دا
خو مخصوص په عقلاؤ سره ده او سره د دې چي اکثر انواع د عالم خو غیر ذوی
العقول دي. لکه حیوانات، نباتات و جمادات؟
**ځواب:** ابن الشیخ رح وایي چي جمع سلامت یې په دې راوړه چي مقصود
استغراق د ټولو افرادو د عقلاؤ دی من نوع لانس والجن لا جمیع افراد عالم.
**سوال:** ملائکه خو هم ذوی والعقول دي، او له افرادو څخه د عالم دي؟
**ځواب:** هو! لکن له خارج څخه دا معلومه ده چي رسول ﷺ مبعوث و ملکو ته
نه ؤ. فلم یبق من افراد ذوی العقول الا الجن والانس فهو رسول الیهما جمیعًا
انتهی. او بعض علماء په توجیه کي د جمع سلامت داسي وایي چي انسان چي د


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نور مخلوق سره يو ځای وي ده ته تغليب ورکول کېږي پر نورو انتهی.

**سوال**: تاسي دمخه وويل چي ملائکه له رسالت څخه د عليه الصلوة والسلام خارج دي او په حديث صحيح کي راغلي دي: ارسلت الى الخلق كافة؟

**ځواب**: دا عام مخصوص البعض دی كما قيل ما من عام الا يخص بعض افراده منه.

**فائده**: يو نبي د انبياؤ ؑ نه دی استول سوی مګر خپل قوم ته ماسوی د رسول الله ﷺ څخه.

**سوال**: د نوح ؑ رسالت خو هم عام ؤ ټولو انسانانو ته، ځکه په طوفان نوح ؑ ټوله خلک له منځه ولاړه، ماسوی د کښتي د سپرو انسانانو، او يوه ښځه او نر د حيواناتو کما مر؟

**ځواب**: د نوح ؑ رسالت که څه هم موجودينو ته ده د زماني عام ؤ لکن د وروسته راتلونکو نسلو لپاره نه ؤ عام بخلاف رسالة النبي ﷺ فانها باقية الى يوم القيامة.

**تنبيه**: امام مظهري له عموم څخه د رسالت د نوح ؑ منکر دی، استدلالاً بقول نوح ؑ کما جاء في القرآن ياقوم، او مظهري له دې څخه هم منکر دی چي په طوفان نوح دي ټوله دنيا غرقه سوې وي وهو في ذالک مخالف لجميع المفسرين رح.

**سوال**: د سليمان ؑ خو هم انس او جن تر تصرف لاندي وه، نو ده د رسالت عام نه دی او که څرنګه؟

**ځواب**: سليمان ؑ و جن ته لپاره د دعوت و ايمان ته نه ؤ مبعوث بلکي جن يې مسخر وه د خدای ﷻ په حکم ولا يلزم من التسخير العام عموم الدعوة.

## الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا

(الذي) خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو الذي (له) لام لپاره د اختصاص دی ای خاصة له دون غيره لا استقلالاً ولا اشتراكا (ملک السموٰت والارض) کاشفي وايي بادشاهي اسمانها را وزمينها چه وی منفرد است بآفريد آنها پس اورا رسد تصرف درآنها واينست معنای ملک (ولم يتخذ ولدًا) دا رد دی پر نصاری ؤ باندي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**ترجمه:** الله ﷻ هغه ذات دی چې خاص د ده لپاره دی ملکیت د اسمانو او ځمکې او خدای ﷻ نه دی اخستی د ځان لپاره ولد که نر وي لکه نصارٰی چې وايي چې عیسیٰ ابن الله یا یهود وايي عزیر ابن الله. یا ښځه اولاد لکه بعض مشرکین چې وايي الملائکة بنات الله لانه حي لایموت. او ولد هغه چا لره وي چې ده وارث وګرځي وروسته تر مرګ د ده.

**فائده:** ولد په معنی د مولود دی، واحد او جمع، صغیر او کبیر، ذکر او انثی ټولو ته شامل دی، وروسته آیت رد دی پر مشرکینو د مکې.

**وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ۝**

او نسته خدای ﷻ لره شریک په ملک السموات والارض کې تا چې د ده منازعت یا ومعاونت وکړي په دې مملکت کې، قال المولوي المعنوي في المثنوي:

واحد اندر ملک او را یار نی ....... بنده گانش را جز او سالار نی
نیست خلقش را دگر کس مالکی ....... سرکش دعوی کند جز هالکی

(وخلق کل شيئ) او پیدا کړی دی خدای ﷻ هر شی (د ټولو موجوداتو چې حادث دي یعني له مواد مخصوصهٔ څخه پر صورو معینهٔ مختلفة الآثار والاحوال) نو خدای ﷻ اندازه کړی او آراسته کړی دی هر شی د خواصو لائقهٔ په هغه شي پورې، د مثال په توګه انسان خدای ﷻ پیدا کړی دی د ده سره د مناسب شیانو لپاره کالادراک والفهم والتدبر في امور المعاش والمعاد واستنباط الصنائع رنګارنګ لکه موږ چې د انسانانو د پوهنې قسم قسم مخترعات او کمالات دنیاویه او علوم اخرویه ددوی، وعلی هذا فقس احوال سائر مخلوقاته ﷻ.

**وَاتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً لَّا يَخْلُقُونَ شَيْئًا**

او ګرځولي دي مشرکانو د ځانو لپاره (من دونه: حال دی والمعنی حالکونهم متجاوزین عبادت الذي خلق هذه الاشياء. آلهة: جمع د اله ده یعني معبودات چې بتان دي) چې هغه خدایان ددوی قادر نه دي پر خلق د یو شي له اشیاؤ څخه اصلاً لکونها جمادات.


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**سوال:** ضمير د يخلقون خو د عقلاؤ لپاره دی، نو بتانو ته څرنګه راجع سو؟

**ځواب:** مشرکانو خپل بتانو ته د عقلاؤ درجه ورکول، نو خدای جل جلاله د دوی پر زعم خطاب ورسره وکړی، كذا في تفسير ابی الليث السمرقندي رحمه الله.

## وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ وَلَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا

دوی لکه نور مخلوقات د خدای جل جلاله پیدا دي (لان الكفار يصنعونها من حجر او نحاس او فضة او ذهب وامثالها وكل هذه الاشياء مخلوقة لله عزوجل) او دوی یعني الاصنام په طاقت نه ده پوره ضرا بحذف المضاف ای دفع ضر مثلاً څوک دي دوي ماتوي.

**پوښتنه:** چي دفع الضر یې تر نفع دمخه کړی لان الاول اهم من الثاني (ولا نفعًا) بحذف المضاف ای جلب نفع، نو څرنګه به له عابدينو څخه د دوی دفع د ضرر وکړي يا په هغو ته جلب د نفع وکړي، نو دا معبودان د دوی تر حيواناتو لا بې وسه او بې قدرته دي، ولي حيوانات في الجملة دفع د ضرر له ځانه څخه کولای سي، خر په لغتو دفع د ځان کولای سي او سپی په غاښو او منګلو دفع د ضرر له ځانه څخه کولای سي الی غير ذالک، او جلب د نفع هم کولای سي خر چي يو ځای وابښه ووینې په مزه مزه یې خوري او سپی چي يو ځای غوړ هډوکی پيدا کړی په غاښو او په ژبه يې خوري وهكذا سائر الحيوانات.

## وَّلَا يَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَيٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا ﴿۳﴾

یعني د دوی له قدرته نه ده پوره وژل د ژوندي ذی روح، او نه ژوندي کول د مړو شيانو لکه نطفه د حيواناتو په دنيا کي او نه بعث بعد الموت، نو شی چي د غسي عاجز دوي هغه په معبوديت نه ارزي عقلاً، ولي چي په دوی یعني بتانو کي لوازم د الوهيت نسته بلکي اضداد د الوهيت پکښې دي، د دې معنی داده چي معبود بالحق به قادر وي پر اماتة او احياء مرة في الدنيا ومرة في القيامة.

## وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكُ ِۨافْتَرٰىهُ وَاَعَانَهٗ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۚ

او وايي هغه کسان چي کافران دي (لکه نضر بن الحارث، عبيد الله بن اميه، نوفل بن خويلد وامثالهم واتباعهم من مشركي مكة) نه دی قرآن چي محمد (صلی الله علیه وسلم) يې نازل من الله بولي (کلمه د ان نافيه ده) مګر نه دروا غ (یعني مصروف من الحق



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الى الباطل لان الصرف عن الحق معتبر في مفهوم الافک لغة) چي جوړ کړی دی محمد (ﷺ) له ځانه. او کومک کړی دی ده سره پر جوړولو د قرآن نور قوم. کفارو د قریشو به ویل چي یهودان د مدینې وه ده ته اخبار د تېر سو امتونو راستوي او دی یې په عربي ژبه څېروي او وايي چي زه رسول یم ماته وحي من عند الله راځي.

**فائده:** فرق په منځ کي د افتراء او د کذب دادی چي افتراء په قصد دروغ من قول نفسه ته وايي او کذب عام دی. ولي چي کاهي سړی دروغ وايي تقليداً لغيره كذا في الاسئلة المفحمة.

## فَقَدْ جَآءُوْ ظُلْمًا وَّزُوْرًا ۚ

دوی راتګ وکړی په دې قول کي ځېل یا یې په دې فعل. مآل د دواړو تفسيرو یو دی. ولي چي جاء او اتی دواړه په معنی د فعل مستعملېږي (ظلمًا) تنوین لپاره د تعظيم دی ای ظلمًا عظیمًا چي کلام الله چي له اتیان څخه د مثل یې خلک عاجز دي دوی مختلق د یهودو له خوا څخه ویاله (وزورا) ای کذبًا کبیرًا ولي چي دوی نسبت د داسي شي و علیه الصلوة والسلام ته وکړی چي دی له هغه څخه پاک دی یعنی الکذب علی الله.

## وَقَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ۝

او دوی به ویل په باره کي د قرآن چي دا د اولينو خلکو قصې دي.

**پوه سه:** چي اساطیر جمع د اسطورة ده چي و منقول دروغو ته وايي یعني دا قصې چي محمد (ﷺ) یې مونږ ته کوي دا د پخوانیو خلکو خرافات دي لکه قصه د رستم او اسفندیار. بالفارسیة افسانهای اولیانست که در کتابها نوشته اند.

**پوه سه:** چي معنی د کتابت دا نه ده چي علیه الصلوة والسلام لیکلي دي. ولي چي علیه الصلوة والسلام خو کاتب نه ؤ او مشرکون په دې خبر وه بلکې معنی یې داده امر ان تکتب له یعني بل یې امر کړی دی چي ته یې ماته را نوشته کړه. ددې مثال دادی چي عرب وايي (افتصد فلان) فلاني رګ و واهه. نو سړی خو په خپله خپل رګ نه خلاصوي بلکې معنی یې داده چي امر غیره په رګ وهلو سره (فهي تملی) نو دغه اساطیر القاء کېږي یعني تلاوت یې کېږي (علیه) ای علی محمد تا چي دی یې د هغو له خولو څخه یاد کړي لکونه علیه الصلوة والسلام امیا (بکرة واصیلا) په اول او په اخیر کي د ورځي. والمراد الدوام.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِیْ یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ؕ اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ۟

ووايه يا محمد (ﷺ) په رد کي د قول ددوى او په بيان کي د حق و دوى ته) چي نازل کړى دى دا قرآن هغه چا چي پېسر او غيبت خبر دى په اسمانو کي او په مځکه کي، په تحقيق خداى ﷻ بخښونکى او مهربان دى.

**يوه سه:** چي مراد له غيب څخه غيب من الله نه دى بلکې مراد د غيب عن الناس دى. نو چي دا قرآن داسي چا نازل کړى دى، نو تاسي يې ولي اساطير الاولين بولئ او که چېري دا خبره رشتيا وي چي زه يې له ځان څخه جوړوم، نو تاسي په مثل د قرآن بلکې په مثل د لسو سورتنو د قرآن بلکې په مثل د يوه سورت د قرآن راتګ وکړئ.

**يوه سه:** چي لفظ د کان که څه هم ماضي ده لکن دلته څندي سراد استمرار دى يعني خداى ﷻ غفور او رحيم وُ او دى او وي به غفور رحيم، والمعنى انه تعالى غفور رحيم ازلاً وابداً. نو هم دا سبب دى چي ستاسي په تعذيب کي تعجيل نه کوي پر ما تقولون في كلامه تعالى من انه اساطير الاولين مع كونه تعالى قادرًا على تعذيبكم او سره ددې چي تاسي مستحق د عذاب هم ياست په دې آيت کي اشاره ودې ته هم ده چي دغه کسان چي قرآن عزيز ته يې د کذب او اساطير الاولين نسبت کاوه که د خپل کفره توبه وکاږي او ايمان پر خداى ﷻ بالتوحيد او پر قرآن بكونه كلام الله تعالى وبكون محمد رسول الله ﷺ، خداى ؐ به مغفرت د ماضي کفر څخه ورته وکړي او رحم به پر وکړي، قال الله تعالى (واني لغفار لمن تاب) گفته اند در توبه بازست وحق تعالى دستگير.

وَ قَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ یَاْكُلُ الطَّعَامَ وَ یَمْشِیْ فِی الْاَسْوَاقِ ؕ

وويل مشرکانو چي اشراف د قريشو وه لکه ابو جهل، عتبة بن ربيعة، امية بن خلف، عاص بن وائل و امثالهم چي دوى اجتماع کړې وه د کعبې مبارکې سره، څه سبب دى دغه رسول لره يعني چي دى ځان رسول بولي.

**يوه سه:** چي ما استفهامي دى لپاره د انکار د وقوع يعني که دى رسول واى دا آئينده کارونه بايد ده نه کولاى، او کلمه د ما مرفوع ده لکونه مبتداء وخبرها قوله (هذا الرسول)

**يوه سه:** چي کلمه د ل جلا نوشته ده په مصاحفو کي که څه هم بايد په وصل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نوشته سوي وای لکن اتباع د مصحف سنت ده. او لفظ د هذا لپاره د تحقیر د شان د علیه الصلوة والسلام دی. ولي چي علیه الصلوة والسلام په دغه مجلس کي ددوی حاضر نه ؤ. نو باید دوی ذالک ویلی وای، په کتابو کي د علم معاني وایي چي کاهي اشاره و قریب شي ته په اسم اشاره د بعید وکړل سي تعظیماً لشان ذالک القریب مثل قوله تعالی: ذالک الکتاب لاریب فیه. او کاهي اشاره په اسم اشاره د قریب وغائب بعید ته وکړل سي لپاره د تحقیر کما في ههنا عند هؤلاء الظلمة. او اطلاق د رسول پر علیه الصلوة والسلام لپاره د استهزاء دی.

(یاءکل الطعام) چي دوه دی خوري لکه موږ چي یې خورو یعني غذاء ته محتاجه دی (ویمشي في الاسواق) او ګرځي په بازارو کي لپاره د طلب د معاش لکه موږ چي ګرځو. نو دی پر موږ څه فضیلت لري. حاصل د کلام د دوی دادی چي رسول باید پر صفت د بشر نه وي، نو که دده دعوی صحیح وي. نو باید حال دده زموږ له حال څخه مخالف وای. حسین کاشفي وایي: ندانستند که نبوت منافی بشریت نیست بلکه مقتضی آنست تا تناسب وتجانس که سبب افاده و استفاده بحصول پیوندد انتهی.

لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُوْنَ مَعَهٗ نَذِيْرًا ۟ۙ

(لولاء) حرف تخصیص دی په معنی د هلا دی په فارسي وایي چرا. په پښتو وایي ولي (لولاء انزل الیه ملک) ولي نه نازل کړه کېده ده ته ملک یعني پر صورت اصلي د ملکي چي جلا د صورت د بشر وای. نو به وای هغه ملک دده سره یعني د علیه الصلوة والسلام بیرونکی له عذاب څخه د ورځي د قیامت.

**فائده:** یکون منصوب دی، ولي چي جواب د لولاء دی.

اَوْ يُلْقٰۤى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا ؕ

او یا نازل سوي وای د اسمان له خوا څخه ده ته یوه خزانه. او یلقی آه عطف دی پر انزل باندي. نو دی مستغني د یمشي في الاسواق څخه لپاره د تحصیل د موادو ارتزاقیه ؤ.

**یوه سه:** چي کنز مال منکوز ته وایي ای المجموع المحفوظ لوقت الحاجة (او یکون له جنة یاءکل منها) او یا که ملک نه وای نازل سوی او نه له اسمانه خزانه


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني گنج نه وای فلا اقل باید یو باغ د انگورو یا د خورما خو به یې درلودای چې ده خورک ځنې کولای لکه اهل غنٰی او اهل د قریو چې یې لري.

## وَقَالَ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ۞

او ویل به ظالمانو.

**فائده:** مراد له ظالمانو څخه هغه اول قائلان دي.

**سوال:** نو چې هغه مراد دي نو خو بې ضمیر ورته راجع کړی وای یعني وقالوا نو د اسم ظاهر په راوړلو کې څه حکمت دی؟

**خواب:** حمکت یې تصریح او حکم په ظلم سره ددوی دی عن تجاوزهم عن الحد في الغی والضلال (ان تتبعون) تاسي متابعت یعني که چېرې تاسي متابعت هم وکړئ نه کوئ (الا رجلا مسحورا) مګر نه د یوه سړي چې په ده جا سحر او جادو کړی دی، نو دماغ یې ورخراب کړی دی. نو ځکه خلاف د مذهب د آباؤ او اجداد چې شرک دی خبرې کوي چې توحید د معبود دی.

## اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا ۞

وګوره ته یا محمد (ﷺ) څرنګه بیانوي دوی ستا لپاره امثال یعني احوال او نومان چې له عقل څخه ډېر لیرې لېرې دي او ستا له حال څخه ډېرې لېرې دي. ولې چې دوی به ته قبل دعوی النبوة امین مکه بللې اوس دې کاهي شاعر بولي. کاهي دې ساحر بولي، کاهي دې مسحور بولي. کاهي دې مفتر بولي او کاهي دې فقیر بولي الی غیر ذالک، نو دوی ګمراهان سوه له حق څخه په ضلال. نو دوی طاقت نه لري د لاري بحذف المضاف ای سلوک سبیل الی الهدی او مخرجا عن الضلالة نو په دغو اعتراضو ددوی پر رسول الله ﷺ دوی هغه استعداد فطري د لاسه ورکړی.

## تَبٰرَكَ الَّذِیْٓ اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَیْرًا مِّنْ ذٰلِكَ

ای تکاثر خیر الذي بحذف المضاف کمامر. که د خدای ﷻ اراده وسي در به کړي وتاته به شی د دغو شیانو چې کافرانو تاته ویل یعني او یلقی الیه کنز او یکون له جنة.

**بوه سه:** چې مراد دادی چې په دنیا کې به یې درکړ درمعلوم سوی وای ان شاء


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لانه تعالى شاء ذالک له في الآخرة. لکن خدای ﷻ هغه خیر ځنډولی دی تر آخرت لان نعیم الآخرة خیر وابقی حیث خاطبه ﷺ (لو لاک لما خلقت الکائنات) کذا في برهان القرآن چي يو ښايسته تفسير دی.

**درویش وايي**: چي بعض تور مخي کتاب فروشان او سلفیان او نوري ورته دلي دا حدیث موضوعي بولي.

**جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَیَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ۝۱۰**

(جنات تجري من تحت الانهار) بدل دی له خیرًا ځخه او محقق او مثبت د خیر والي يې دی مما قالوا) هغه خیر جنتونه دي يعني باغونه د قسم قسم مېوو چي بهېږي لاندي تر درختو د هغو ځلور ويالي اوبه، شيدې، عسل او شراب (ويجعل لک قصورًا) عطف دی پر جعل لک. او در کړي به يې واى تاته بنګلي، کوټياني يعني په دې دنيا کي. فارسي: کوشکهای عالی ومسکنهای رفيع.

**درویش وايي**: که در اسباب نزول مذکور است که چون مالداران قریش حضرت رسالت بفقر وفاقه سرزنش کردند رضوان که نماینده روضات جنات است با این آیت نازل شد ودرجی (یعني صندوق) از نور پیش آنحضرت نهاد و فرمود که فروردگار تو میفرماید که مفاتح دنیا دراین درج است آنرا بدست تصرف تو میدهم، بی آنکه از کرامت ونعمتی که نامزد تو کرده ایم درآخرت مقدار پر پشه کم گردد. حضرت ﷺ که ای رضوان مرا باینها حاجت نیست فقر را دوست تر دارم ومیخواهم که بنده شکور وصبور باشم، رضوان گفت اصبت اصابک الله بک نشانه علو همت آنحضرت همانست که باوجود تنگدستی واحتیاج گوشه چشم التفات بر خزائن روی زمین نیفگند، وهمچنان در شب معراج نظر بما سوی الله نکشوده که دراین آیت ذکر شده (ما زاغ البصر وما طغی).

**بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ ۫ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِیْرًا ۝۱۱**

بلکه کفار مکه تکذيب په قيامت. حشر او نشر کوي. او موږ اراسته کړی دی د هغه چا لپاره چي تکذيب د ساعت کوي سعيرًا يعني عظيم اور شديد الاشتعال.

**پوښتنه**: د قيامت ورځي ته ولي ساعت وايي؟

**ځواب**: تشبيهًا لها بالساعة لسرعة حسابه، کريمه: وهو اسرع الحاسبين.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کریمه: کانهم یوم یرونها کم یلبثوا الا ساعة.

إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ۝

چي ووینې دا سعیر دا کافران د لرې ځایه څخه یعني چې نهایت لرې وي. دوی به واوري د سعیر له خوا اواز د شدید غضبان سړي چې ځیګر یې له جوشه د غضب او غصې ډک وي (وزفیرًا) زفیر هغه اواز دی چې د سړي له نسه را پورته کېږي.

**درویش وایي:** چې یوه مهمه پوښتنه خلک کوي چې دوږخ خو اوردی. نه سترګې لري. نو څرنګه وویل سوه چې سعیر ووینې دا کافران د لرې ځای څخه لکه د مشرقه څخه تر مغربه پورې. او نه عقل لري چې کفار یې وپېژني. نه ژوند لري چې د غصې او د غضبه کافرانو ته څګر او نس ډک سي؟

**ځواب:** روح البیان او نور تفاسیر هم وایي چې د اهل السنة مذهب دا دی چې بنیة یعني جسم او کوم خاص صورت لکه د انسان شرط د حیٰوة او د عقل او د رؤیت او د خبرو شرط نه دی، نو عین ممکنه ده چې سعیر او دوږخ پر د غه خپل چې دی خدای ﷻ په ده کې حیات او عقل او رؤیت او خبرې پیدا کړي وما هو علی الله بعزیز لا یعجزه شئ.

**درویش وایي:** چې د دې مذهب د اهل السنة ډېر احادیث مبارکه کوي، صحیح حدیث دی چې علیه الصلوٰة والسلام وویل چې زه هغه ډبره پېژنم چې زه به غار حراء ته تلم دې به ویل السلام علیک یا رسول الله، او له ابن مسعود ؓ څخه صحیح روایت دی چې موږ به کاسه کې شوروا وغیره خوړل تسبیح د کاسې وغیره به مو اورېدلې یعني سبحان الله، او په صحیح حدیث کې راغلي دي چې ابو جهل یوه ورځ څو دانې شیګې په موټه کې ټینګې نیولې وې، و علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل که دې دا زما په لاس کې شی را وښووی پر تا ایمان راوړم، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې ښونه خو یې آسان کار دی که دا ستا د لاش شی کلمه د توحید وویل ته ایمان راوړې، ابو جهل ورته وویل چې دا خبره به اعجب وي، نو سنګرېزو په لاس کې د ابو جهل چې ده هم واورېده داسې وویل: لا اله الا الله محمد رسول الله، ابو جهل فرعون هذه الامة هغه شیګې وغورځولې او علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چې پر دې شیګو دې هم سحر وکړی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوه سه:** چي په عربو کي دا دستور ؤ، په حیوة کي د رسول الله ﷺ یعني په مسلمانانو کي د مديني منوري، چي کوچني به یې پیدا سو تر هغو یې هیڅ شی د خوراک نه ورکاوه یوه یا دوې داني خورماوي به یې راواخستلي کوچني به یې راوستی و علیه الصلوة والسلام ته، نو علیه الصلوة والسلام به خورما په خوله کي وژوول او ناري به یې کوچني ته په خوله کي ورکړې، نو اول شی چي به د کوچني نس ته ورغلی، د علیه الصلوة والسلام ناړي به وې، وروسته به یې د مور شیدې وغیره ورکولې، دې کار ته یې په عربي کي تحنیک وایه، یوه ورځ یوه صحابي خپل طفل ابن الیوم د تحنیک لپاره و علیه الصلوة والسلام ته راوستیؤ، ده مبارک د مخه تر تحنیک و طفل ته وویل من ابوک؟ پلار دې څوک دی، طفل د خپل پلار نوم واخستی، وروسته علیه الصلوة والسلام ورته وویل من انا؟ زه څوک یم؟ طفل ورته وویل انت رسول الله ﷺ.

**درویش وایي:** چي دا حدیث تائید د مذهب د اهل السنة والجماعة کوي کما لایخفی، او نور دلائل د دې مذهب هم ډېر دي وفیما ذکرناه کفایة لمن یعلم قدرة الله ﷻ او هغه څوک چي بې عقلي شیانو شی نه مني او د عقل غلام وي هغه پوه سو کار یې پوه سو.

**درویش وایي:** چي د دې مقام او تاویلاتو ضرورت نسته لکه چي مریان د عقل یې کوي، ولي چي تاسي واورېدی مذهب د اهل السنة والجماعة چي د ظاهره سره د دغو آیاتو موافق دی کما حرره هذا العبد الضعیف آنفا فاي ضرورة الی التاویل لانهم قالوا التاویل کالمیتة اذا اضطرت الیها یجوز لک اکلها واذا استغنیت عنها فهي باقیة علی حرمة اکلها فعلیک بالتاویل الدقیق في هذه الآیات ولاتکن من الغافلین، والمؤلین لایات الکتاب بلاضرورة ... مصرع:

دا باران چي پر همه ؤ مخکو اوري .... مشرف کړی ذات د کیمیا ولي

وَإِذَآ أُلۡقُواْ مِنۡهَا مَكَانٗا ضَيِّقٗا مُّقَرَّنِينَ دَعَوۡاْ هُنَالِكَ ثُبُورٗا ﴿١٣﴾

او هغه وخت چي واچول سي.

**فائده:** ضمیر د منها راجع دی و سعیر ته چي مؤنث سماعي ؤ، او مکانًا منصوب په نزع د خافض دی ای في مکان ولفظ منها بیان تقدم فصار حالًا کما في کتب النحو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(ضيقًا) صفت دى د مكان. والمعنى هسې ځاى چې تنګ وي تاچې عذاب د سعير په دې تنګۍ سره دوه چنده وګرځي. (مقرنين) اى حالكونهم چې جوت سوي وي لاسونه دوى د غاړو سره په ځنځير سره او يا معنى داده چې دوى به د شيطانانو سره تړل سوي په ځنځيرانو (دعوا هنالك) دوى خواست او بښرا كوي پر خپلو ځانو باندې په دغه مكان ضيق كې د سعير (ثبورًا) د هلاك يعني خداى ﷻ دې موږ مړه كړي چې له دې عذابه خلاص سو. قال الكاشفي رحمه الله واين كلمه (يا كلمه ويل) كسى ګويد كه آرزو مند هلاک باشد از جهت سختى زندګى. د عربو د قانون سره برابر په وخت كې د تنګۍ او بد حالي دوى داسې وايي: يا ثبوراه، يا ويلاه، يا هلاكاه. دا ندا مجاز دى يعني مرګه چېرې يې راځه چې وخت دې دى.

**فائده:** په حديث شريف كې راغلي دي چې اول تر ټولو چې كالي د اور به په اغوستل كېږي ابليس دى او دده اولاد به وروسته په پسې وي. ابليس دا ناري وهي واثبوراه ذريه يې دا ناري وهي واثبورهم حتى چې د سعير د كندي پر غاړه ودرول سي. ابليس وايي واثبوراه او ذريه يې وايي واثبوراهم. نو خداى ﷻ په ژبه د ملكو ليارە د تنبيه پر دې چې تاسې ته به هلاك نه وي خالدين في النار ياست.

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ۝

تاسې خواست مه كوئ نن ورځ د قيامت ده پر يوه ثبور اكتفاء مه كوئ. او تاسې خواست د ډېرو وارو د ثبور وكړئ.

**پوښتنه:** چې مراد كثرة في نفسه نه دى. ولې چې ثبور خو في ذاته يو دى بلكې مراد تكرار او عدد دى. ولې چې ستاسې عذاب له جهته ځنې د غايت شدت او د طول د مدې تر ابد پورې مستوجب دى لتكرير الدعاء في كل آن.

قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۚ

ته ورته ووايه يا محمد (ﷺ) يعني كفارو ته د مكې چې آيا دغه عذاب چې تاسې يې كم او كيف واورېدى خير دى كه جنت د همېشه ليارە هغه جنت الخلد چې وعده يې كړل سوې ده يعني له جانبه ځنې د خداى ﷻ د تقوىٰ داره بندګانو سره.

**فائده:** مراد له تقوىٰ ځنې مطلق تقوىٰ ده چې مربوط په نفس كلمه د لا اله الا الله محمد رسول الله ده يعني نه تقوىٰ په دويمه مرتبه كې چې په طاعاتو واجبه پر



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سري راتگ يعني كوي يې او له ټولو منهياتو څخه پرهېز كوي، او نه درېيمه درجه د تقوی چي تقوی د انبياء عليهم السلام ده او د كاملانو د اولياء الله ده يعني فقط نه دويمه درجه مراد ده او نه فقط درېيمه درجه مراد ده، ولي مؤمن بالقلب واللسان كه څه هم په غايت عصيان كي وي مگر ابدي دوږخ ورته نسته خلافًا للمعتزلة دوی وايي چي مرتكب د كبائرو گناهو چي بې توبې مړ سي ځای يې ابدي دوږخ دی، اهل السنة والجماعة وايي چي مؤمن چي بې توبې مړ سي يا په رحمت عامه د خدای جل جلاله تولو كبائر ورو بخښل سي، او يا به يې رسول الله صلى الله عليه وسلم په اجازه د خدای جل جلاله شفاعت وكړي، په دواړو صورتو كي او ورته نه داخلېږي، او كه دواړي لاري پربندي سي په قدر د گناه به دوږخ ته ورسي اخير به بېرته جنت الخلد ته ورځي.

**فائده:** مراد له جنت الخلد څخه يا معنى لقبي ده چي هر جنت جنت الخلد دی يعني د دوام ځای او يا معنى علمي مراد ده چي د يو خاص جنت نوم دی، والاول اولى و انسب فتامل.

**سوال:** دا استفهام څرنگه لازم لري چي عذاب مؤبد د سعير ښه دی او كه جنت الخلد، او استفهام خو د شک او ترديد لپاره په دي كي دی كه هيڅ څوک شک او ترديد نه لري چي جنت الخلد تر سعير مؤبد بهتر دی؟

**ځواب:** دا استفهام يې د كفارو د سرزنش او د تهكم لپاره او غم ځپول د دوی دی پر هغه شي چي د دوی څخه د لاسه ووتی چي جنت الخلد دی په سبب د كفر د دوی په دنيا كي.

كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَّمَصِيرًا ﴿١٥﴾

چي وُ دغه دار الخلد د دوی يعني مؤمنانو لپاره.

**سوال:** كان خو ماضي ده او دار الخلد چي مؤمنانو ته وركول كېږي هغه په قيامت وركول كېږي چي استقبال بعيد دی؟

**ځواب:** بعض مفسرين د دې سوال دفع په دغه الفاظو كوي اى في علم الله او بعض مفسرين وايي چي دار الخلد چونكه موعود د خدای جل جلاله دی والله تعالى لايخلف الميعاد، نو نازل يې كړی پر منزله د امر متحقق في الماضي فافهم هذا ك الله تعالى، كريمه: تلک الجنة التي اورثتموها بما كنتم تعملون (ومصيرًا) يعني مرجع يرجعون اليه.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔولًا ﴿١٦﴾

دوی لره دي هغه شیان چي اشتهاء یې ورته کېږي یعني من الماکل والمشارب ومن انواع النعیم چي ددوی د مراتبو سره برابر وي، دا قید چي ددوی د مراتبو سره برابر وي ددې لپاره ما ووایه چي څوک توهم ددې ونه کړي چي اهل جنت ټول په مراتبو کي سره برابر دي.

**درویش وایي:** چي ددې آیت څخه ظاهر سو فساد د قول د شرح الاشباء والنظائر چي په جنت کي لواطت روا دی لجواز ان یریدها اهل الجنة، او ده دلیل په عموم ددې آیت کړی دی (لهم مایشآؤن) وجه د فساد ددې قول داده چي لواطت خو د خباثتو کارو څخه دی التي ماتعلقت الحکمة په روا والي سره د هغه یعني اللواطة في عصر من الاعصار لکه زنی. فکیف یکون ماهو خلاف الحکمة الالهیة مرادًا ومشتهی لاهل الجنة، والحاصل ان عموم الآیة انما هو بالنسبة الی المتعارف وموافق للحکمة الالهیة، ددې آیت مفاد دادی چي مرادات د بندګانو په جنت کي پوره کېږي بخلاف الدنیا چي د سړي وشي ته اشتهاء کېږي او مراد یې وي لکن په لاس نه ورځي، (خالدین) یعني همېشه به وي دوی یعني في الجنة چي نه موت سته خلود بلا موت نه اخراج سته له جنته (کان) دي دغه مذکوره شیان چي دخول دی د جنت او خلود دی فیها او مایشاؤن وه.

**درویش وایي:** چي په لفظ د مذکور هغه سوال دفعه سو چي مناسب د کانت ؤ ولي چي مرجع د ضمیر د کان خو ډېر شیان وه. حاصل د جواب دادی چي هر څو ډېر شیان چي وي لکن په تاویل د مذکور یا ماذکر یو شي ګرځي (علی ربک وعدًا مسؤلًا) یعني دغه شیان چونکه موعود د خدای ﷻ دي په خپل فضل او کرم سره حق ددې لري چي مؤمنان یې له خدایه وغواړي.

**سوال:** علی خو لپاره د وجوب دی نحو لي علیک دین. او سره ددې چي پر خدای ﷻ خو وجوب نسته؟

**ځواب:** کلمه د علی یې ددې لپاره راوړه چي خلاف په وعده کي د خدای ﷻ ممتنع دی، نو لکه واجب داسي سو.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

ذکر کړه يا محمد (ﷺ) و قوم ته خپل هغه ورځ چي جمع به کړي خدای جل جلاله دوی او هغه شیان چي دوی يې عبادت کاوه ماسوئ له خدایه څخه.

**پوه سه**: چي کلمه د ما على التحقيق كه څه هم عامه ده للعقلاء وغيرهم لكن په قرينه د جواب آتي مراد څني عقلا دي كالملائكة وعيسى وعزير عليهم السلام.

# فَيَقُولُ ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَٰؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾

آيا شما بوديد يعني، خدای پاک و وايي و معبودينو ته. تاسي گمراهان کړي وه زما بندگان چي دغه دي يعني تاسي ای معبودينو دعوت ورکړی ؤ خپل عبادت ته، او که دوی په خپل فکر گمراهان سوي د لاري حقي څخه يعني چي دوی نظر صحيح نه کاوه او اعراض يې کړی ؤ د مرشد نصيح څخه.

**سوال**: خدای جل جلاله په ازل کي په حال د معبودينو چي دوی دعوت نه دی ورکړی او خلک يې نه دي امر کړي په خپل عبادت سره، نو په دې سوال کي څه فائده؟

**ځواب**: فائده يې الزام د عابدينو دی په دې معنی چي د معبودينو څخه سوال وسي په مذکور سوال سره او معبودين جواب ورکړي بما هو الحق الواقع، نو د عابدينو د دوی به غم او حيرت او دهشت درسي او عابدين به په جواب د معبودينو ملزم سي يعني بتكذيب المعبودين دوی لره او اظهار د معبودينو بېزاري د دوی څخه او اظهار د معبودينو چي موږ دوی نه دي امر کړي په عبادت د خپل ځان، نو شق ثاني به ثابت سي يعني ام هم ضلوا السبيل، چي دوی په خپله گمراهان وه.

# قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنبَغِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ

معبودين به وايي دا جمله مستانفه يې بياني د سوال يعني معبودينو په جواب د سوال د خالق لايزال څه وويل (سبحانک) پاکي ده تا لره، دا کلمه د تعجب ده د دوی د سوال چي د دوی څخه وسو، يا تنزيه ده د خدای جل جلاله د انداد څخه (ما كان ينبغي لنا) نه ښايي او نه ده لائق موږ لره، چي موږ به گرځوو متجاوزين ستا څخه يو ولي له اولياؤ څخه.

**فائده**: كلمه د من زائد ده لپاره د استغراق د نفي او لفظ د اوليا، مفعول د نتخذ دی او اتخاذ دلته متعدي و مفعول واحد ته دی.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

**پوښتنه:** خدای پاک خو د دوی څخه دا سوال وکړی آیا تاسي ګمراهان کړي دي زما بندګان په معبوديت خپل سره او دوی په جواب کي ورته ووايي ماکان ينبغي لنا آه چي موږ غير له تا څخه بل معبود نه وايو او نه يې عبادت کوو، نو حاصل د پوښتني دا دی چي دا جواب خو د سوال سره برابر او دفع د هغه نه په کيږي؟

**ځواب:** دفع د سوال په طريق برهاني سره وکړه سوه يعني څوک چي په خپله د من دون الله عبادت نه کوي، نو غير به څرنګه په عبادت د غير الله امر کوي چي عبارت د دوی د خپلو ځانو څخه دی.

وَلٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿۱۸﴾

يعني موږ خو نه دي ګمراهان کړي دوی بلکي سبب د دوی دا وګرځېدی چي دوی ته تا نعمتونه ګوناګون ورکړي وه او طويل عمرونه دي ورکړي وه تاچي دوی حق د هغو نعمتو ادا کړي او د هغو شکر ووايي لکن دوی په شهواتو کي غرق سوه.

تر دي اندازې پوري په شهواتو نفسيه وو کي غرق سوه چي ستا ذکر او شکر يې هېر کړی يعني ځندي غافله سوه او نعمتونه ستا چي وسيله د هدايت او ايمان وه دوی ته سبب د ضلال او کفر وګرځېدی (وکانوا قوما بورًا) ای صاروا بسبب اختيارهم الضلال علی الهدیٰ يو قوم هالکين په هلاک معنوي سره چي کفر دی.

**فائده:** بور جمع د بائر ده په معنی د هالک.

كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا

يعني خدای ﷻ و عابدينو ته وايي چي په تحقيق سره تکذيب وکړی ستاسو د معبودينو ايها الکفرة.

**پوه سه:** چي کلمه د با، په معنی د في ده او کلمه د ما مصدريه ده ای في قولکم انهم آلهة وانهم امرونا بذالک الکفر.

(فلا تستطيعون صرفًا) نو تاسي طاقت نه لرئ يعني اې هغه کسانو چي خدای ﷻ ته مو شرکاء وويل دفع د عذاب د خپلو ځانو بوجه من الوجوه لا بالذات ولا بالواسطة او نه کومک يو قسم کومک در سره کيږي يعني نه د ځان له خوا او نه د بل چا د خوا يعني هغه کسان چي تاسي يې عبادت کاوه او سره دري چي تاسي په دنيا کي دا ويل چي دا زموږ معبودين زموږ کومک کوي او زموږ څخه به عذاب دفع کړي.



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

او هر څوک چي ظلم يعني پر خان له تاسي څخه وکړي ايها المكلفون، په ده به وڅېښو يعني ده ته په ورسوو عذاب لوی چي عبارت له دخول څخه د نار دی او خلود فيها دی.

**پوه سه:** چي مراد له ظلم څخه شرک دی بقرينة مابعده، له مابعد څخه مراد د عه نذقه الخ دی، ولي عذاب کبير نه وي مگر پر ظلم کبير الذي هو الشرک.

**شان نزول:** کفارو به ويل مالهذا الرسول يا کل الطعام ويمشي في الاسواق کمامر خدای ﷻ په دې آيت جواب ورکړی.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ

او مو نه دي استولي هيڅ څوک له رسولانو څخه مگر په داسي ډول چي هغه رسول به ډوډی خوړل لکه نورو خلکو چي به خوړل.

وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً

او په بازارو کي به ګرځېدل له لپاره د طلب د معاش، نو دا خورک د طعام يا مشي بالاسواق خو ددوی د رسالت سره منافي نه ؤ، نو ستا د رسالت سره هم منافي نه دی کما زعم قومک.

او مو ګرځولي بعض ستاسي يعني يا ايها الناس د بل بعض لپاره فتنة يعني امتحان او ابتلاء، مثلاً امتحان د فقراء په اغنياؤ سره دی چي فقير پر خپل فقر او مسکنت صبر کولای سي او که نه وبالعکس يعني چي غني د خپلي غنی شکر ويلای سي او که نه، والمرسلين بالمرسل اليهم چي رسولان پر اذيت او عداوت صبر کوي که نه، او د رنځورانو امتحان په جوړانو سره دی يعني ناجوړي پر خپلي ناجوړي صبر کولای سي که نه، وبالعکس يعني د جوړانو امتحان په بيمارانو سره دی چي جوړ د خپل صحت او عافيت شکر اداء کوي او که نه، والاسافل کښته رتبه په عالي رتبه سره امتحان کېږي چي داسافل الرتبة پر خپله رتبه صبر کوي او که دعالي الرتبة سره حسد کوي وبالعکس چي عالي الرتبة زور او ظلم کوي او که نه، والرعايا بالسلاطين يعني دوی و هغو ته بغاوت کوي او که يې حکم مني او د رندو



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ امتحان په بصير سره کوي چي دی پر خپل ړوند والي صبر کوي او کنه، وبالعكس لاجل شكر البصير على بصارته، والضعفاء چي په بدن ضعيفه وي په هغو سره امتحان کوي چي ابدان يې قوي وي، او امام واسطي رح وايي ما وجد موجود الا لفتنة يعني د ابتلاء لپاره وما فقد مفقود الا لفتنة.

**اَتَصۡبِرُوۡنَ ۚ وَکَانَ رَبُّکَ بَصِیۡرًا ﴿٢٠﴾**

(اتصبرون) غاية للجعل المذكور اى لنعلم تصبرون وفيه حث على الصبر وفي عكسه حث على الشكر (وكان ربک بصيرًا) او خدای ﷻ خبر دی په من يصبر او يجذع وفي العكس، خدای ﷻ چي څوک شکر د نعمت وايي او کفران کوي او شهوت پرستي کوي، اصلاً په دې آيتو تسلي وعليه الصلوة والسلام على ما قالوا في حقه من انه ساحر، او شاعر او مجنون الى غير ذالک، شيخ عطار رح وايي:

مگر ديوانه شوريده ميخاست ........ برهنه آمد زحق كرباس ميخواست
که الهی پیرهن د رتن ندارم ........ وگر تو صبر داری من ندارم
خطاب آمد ان بی خویشتن را ........ که کرباس میدهم اما کفن را
زبان بکشان آن مجنون مفطر ........ که من دانم ترا ای بنده پرور
که تا اول نمیرد مرد عاجز ........ تو ندهی هیچ کرباسش هرگز
بباید مرد اول مفلس عور ........ که تا کرباس یابد اندر گور

**درویش وایي:** چي الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه الكملة قد وفقني الله لتفسير الجزء (١٨) وقت العشاء يوم السبت (٤) تخمينًا من شهر ذي قعدة الحرام سنه (١٤٣٠) هـ ق، ارجوا من الله القادر المتعال ان يوفقني لتفسير بقية اجزاء القرآن الكريم انه تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير.

تروم العز ثم تنام ليلاً ........ ومن طلب العلى سهر الليالي
بقدر الكد تكتسب المعالي ........ يغوض البحر من طلب اللآلي
که فاسق يم که فاجر يم ........ پر تفسير باندي مين يم

روز محشر هر که آید تصویر جانان دربغل
من نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن دربغل



Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# د تفسیر ایوبي د مضامینو فهرست


| شمېر | مضمون | مخ | شمېر | مضمون | مخ |
|---|---|---|---|---|---|
| ۱ | سریزه | ۳ | ۲۴ | فاذکروا اسم الله علیه | ۲۰۲ |
| ۲ | ښېهانه فائده | ۱۱ | ۲۵ | افلم یسیروا في الارض | ۲۱۳ |
| ۳ | د ام اتخذوا آلهة تفسیر | ۲۵ | ۲۶ | نکته | ۲۱۵ |
| ۴ | سوال او ځواب | ۳۴ | ۲۷ | درویش وایي | ۲۲۵ |
| ۵ | خلق الانسان من عجل | ۴۳ | ۲۸ | الفائدة الموعودة | ۲۳۰ |
| ۶ | ونضع الموازین القسط | ۵۲ | ۲۹ | وجاهدوا في الله حق جهاده | ۲۴۷ |
| ۷ | حکایت | ۶۹ | ۳۰ | د اتلسمي پارې پیل | ۲۵۲ |
| ۸ | د ابراهیمؑ مختصره قصه | ۷۱ | ۳۱ | حکایت | ۲۵۶ |
| ۹ | درواېش وایي | ۸۴ | ۳۲ | درویش وایي | ۲۵۸ |
| ۱۰ | تفریع | ۹۱ | ۳۳ | ثم جعلنا نطفة | ۲۶۸ |
| ۱۱ | وایوب اذ نادی ربه | ۹۷ | ۳۴ | یو دقیق سوال | ۲۷۲ |
| ۱۲ | د ایوبؑ لنډه قصه | ۱۰۲ | ۳۵ | پوښتنه او ځواب | ۲۸۰ |
| ۱۳ | د ذا الکفل او شیطان قصه | ۱۰۷ | ۳۶ | حکایت | ۲۸۸ |
| ۱۴ | لایحزنهم الفزع الاکبر | ۱۲۹ | ۳۷ | ثم ارسلنا رسلنا تترا | ۲۹۴ |
| ۱۵ | د سورة الحج پیل | ۱۴۰ | ۳۸ | فائده | ۳۱۲ |
| ۱۶ | درویش وایي | ۱۴۲ | ۳۹ | سوال او ځواب | ۳۲۲ |
| ۱۷ | سوال او ځواب | ۱۴۶ | ۴۰ | ادفع بالتي هي احسن | ۳۳۴ |
| ۱۸ | هذان خصمن اختصموا | ۱۶۶ | ۴۱ | حتی اذا جاء احدهم الموت | ۳۳۵ |
| ۱۹ | مسائل متفرقه | ۱۷۳ | ۴۲ | حکایت | ۳۴۷ |
| ۲۰ | د حطیم شریف اندازه | ۱۷۹ | ۴۳ | د سورة النور پیل | ۳۵۱ |
| ۲۱ | پوښتنه او ځواب | ۱۸۱ | ۴۴ | والذین یرمون ازواجهم | ۳۶۴ |
| ۲۲ | واذن في الناس بالحج | ۱۸۲ | ۴۵ | قصة الافک | ۳۷۲ |
| ۲۳ | مسئله | ۱۸۹ | ۴۶ | درویش وایي | ۳۸۹ |


Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

# د تفسیر ایوبي د مضامینو فهرست



| شمېر | مضمون | مخ |
|---|---|---|
| ۴۷ | پوهه سه | ۳۹۸ |
| ۴۸ | حکایت | ۴۰۳ |
| ۴۹ | وتسلموا علیٰ اهلها | ۴۰۵ |
| ۵۰ | مسائل متفرقه | ۴۱۶ |
| ۵۱ | درویش وایي | ۴۲۰ |
| ۵۲ | تنبیه | ۴۲۲ |
| ۵۳ | تفریع | ۴۲۹ |
| ۵۴ | مسائل متفرقه | ۴۳۰ |
| ۵۵ | الله نور السمٰوٰت والارض | ۴۳۵ |
| ۵۶ | پوښتنه او ځواب | ۴۳۷ |
| ۵۷ | درویش وایي | ۴۵۰ |
| ۵۸ | د نبي کریم ﷺ د ژوند مختصر حالا | ۴۵۱ |
| ۵۹ | فائدة لابد منها | ۴۵۴ |
| ۶۰ | اقام الصلوة وایتاء الزکوة | ۴۵۵ |
| ۶۱ | تنبیه | ۴۶۱ |
| ۶۲ | حکایت | ۴۶۱ |
| ۶۳ | لقد انزلنا آیات مبینات | ۴۶۶ |
| ۶۴ | درویش وایي | ۴۷۵ |
| ۶۵ | واذا بلغ الاطفال | ۴۸۰ |
| ۶۶ | پوهه سه | ۴۸۳ |
| ۶۷ | مسئله فقهیه | ۴۸۶ |
| ۶۸ | مسائل متفرقه | ۴۸۹ |
| ۶۹ | د سورة الفرقان پیل | ۴۹۷ |
| ۷۰ | سوال او ځواب | ۴۹۹ |
| ۷۱ | تنبیه | ۵۰۰ |
| ۷۲ | وقالوا مال هذا الرسول | ۵۰۴ |
| ۷۳ | خاتمه | ۵۱۶ |



Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

الحمد لله زموږ اداري ته دا ویاړ ورپه برخه دی چي د دین د شعبې د هر فن کتاب یې وپښتو ژبي ته ژباړلی دی. لکه څرنګه چي زموږ اداري څو کاله د مخه یو کتاب په نامه د "تعلیم العقائد" له اردو ژبې څخه وپښتو ته وژباړی چي الحمد لله ډېر مقبول وګرځېدی. لکن چونکه هغه کتاب د ابتدائي طالبانو لپاره و، نو اوس زموږ اداري د عقائدو په اړه یو بل کتاب د جناب قاري محمد فضل الحق حقاني په خوږه پښتو سره ژباړلی دی ان شاء الله ډېر ژر به منظر عام ته راسي.

# عقائد الاسلام

چي د جناب مولانا محمد ادریس کاندهلوي صاحب تصنیف دی چي دا کتاب د اهل السنة والجماعة د عقائدو ویندویه دی چي د باطلو فرقو نشاندهي هم پکښي ده.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

مکتبة القرآت والتجوید
کاسي روډ کوټه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د سرور کائنات فخر موجودات سردار کل عالم خاتم النبیین حضرت محمد ﷺ او دده د خوږو ملګرو مبارکانو صحابه کرامو ﷺ مبارک ژوند و هر مسلمان ته بلکې و هر نوع انسان ته قدم پر قدم د نیکبختۍ زېرى ورکوي. کوم څوک چي ددوی مبارکانو پر لار او نقش قدم باندي روان سو، بس هم دغه انسان کامیابي پیدا کړه. د مکې تر ټولو لوی سردار ابوجهل ددوی له لاري څخه سرغړونه وکړه د دواړو جهانو ذلت وربه برخه سو. یوه حبشي غلام ددوی پیروي وکړه په دې دنیا کي و هغه ته موږ حضرت بلال ﷺ وایو او د هغه جهان نیک بختي خو یې په برخه ده چي ده.

نو ددې مبارکو هستیو د ژوندانه په اړه او د دین لپاره ددوی د خدمت، ترخې او خوږې، تکالیفو او قربانیو په باره کي موږ د حضرت مولانا محمد یوسف الکاندهلوي رح کتاب حیاة الصحابة و خوږې کندهاري پښتو ته راژباړلی دی، او و چاپ ته رسېدلی دی.

# حیاة الصحابة

په دې کتاب کي د مبارکانو صحابه کرامو ﷺ د ژوندانه ټول حالات د ټولو غزواتو پوره احوال او د خلفاء راشدینو د خلافت ټوله احوال موجود دي، او ددې تر څنګ به نور ډېر څه تاسي د کتاب د کتلو په وخت وګورئ دا تاسي دا یې کتاب.

مکتبة القراءت والتجوید
کاسي رود کوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفسير ايوبي حنفي۱۲ ټوک

د نصيراحمد احمدي لـخوا

سکين او pdf سـو.

تاريخ. ۲۶-۱۰-۱۳۹۸

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعـا محـتـاج احـمـدي!

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner